

คำบรรยาย
สัมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย
พ.ศ. ๒๕๐๓

กรมศิลปากรรวบรวม

จัดพิมพ์

เนื่องในงานเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิด

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง

จังหวัดสุโขทัย

วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๗

25 กันยายน 2504.

คำบรรยาย
สัมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย
พ.ศ. ๒๕๐๓

กรมศิลปากรรวบรวม

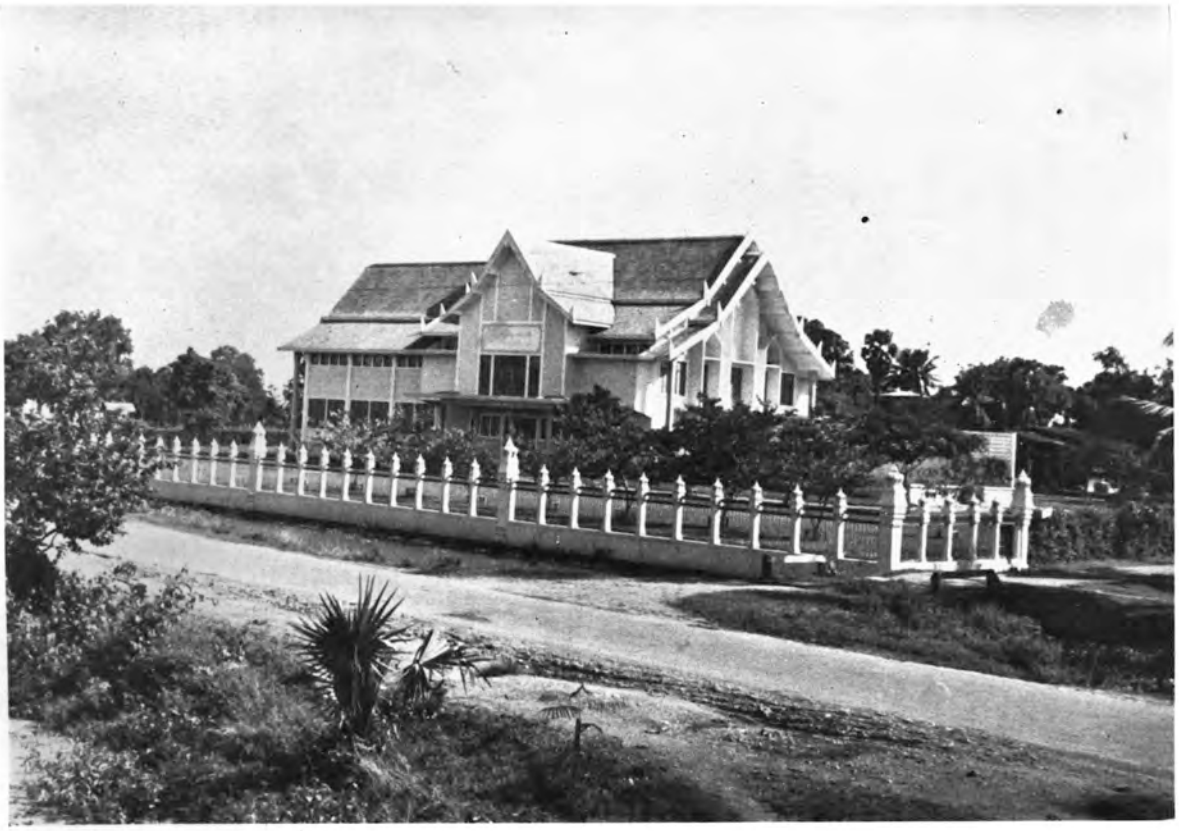
จัดพิมพ์

เนื่องในงานเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิด

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง

จังหวัดสุโขทัย

วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๗

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย

(บน) ด้านหน้า *(ล่าง)* ด้านหลัง

คำนำ

กรมศิลปากรได้จัดให้มีการสัมนาทางโบราณคดีขึ้นเป็นครั้งแรก ณ จังหวัดสุโขทัย ระหว่างวันที่ ๒๘ มีนาคม ถึงวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๓ รวม ๗ วัน โดยมีความมุ่งหมายดังปรากฏอยู่ใน "*คำกล่าวเปิดประชุมสัมนาทางโบราณคดี*" (หน้า ๕–๑๒) นั้นแล้ว ในการประชุมสัมนาทางโบราคดีครั้งนั้น ปรากฏว่าได้รับการต้อนรับดียิ่งเกินคาดหมาย จากท่านผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัยและจังหวัดใกล้เคียงที่งานสัมนาทางโบราณคดีของเราเกี่ยวข้องไปถึง ทั้งยังได้รับการสนับสนุนจากพระภิกษุสงฆ์ หนังสือพิมพ์ นักศึกษา ประชาชนและชาวจังหวัดนั้น ๆ เป็นอย่างดี โดยเฉพาะชาวหนังสือพิมพ์และท่านผู้รู้หลายท่านได้กล่าวสนับสนุนกระตุ้นเตือนกรมศิลปากรขอให้จัดประชุมสัมนาทางโบราณคดีขึ้นในจังหวัดอื่นที่มีโบราณวัตถุสถานและเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์อันน่าเรียนรู้ต่อไปอีก โดยปรารภกันว่า แม้จะมีค่าใช้จ่ายในการนี้อยู่บ้าง แต่เมื่อคำนึงถึงผลได้ในด้านการศึกษาหาความรู้แล้ว ยังเห็นกันว่าเป็นการเผยแผ่ความรู้อำนวยประโยชน์มากมายหลายด้าน ไม่เฉพาะแต่ทางโบราณคดี ซึ่งทางกรมศิลปากรก็ยินดีรับฟัง ทั้งได้ดำริไว้และมีโครงการอยู่

แต่การจัดให้มีสัมนาทางโบราณคดี จำเป็นต้องมีเวลาตระเตรียมทางด้านวิชาการโดยให้เวลาพอสมควร แก่ท่านผู้รู้ที่จะศึกษาค้นคว้าหาความรู้มาบรรยายเผยแผ่เป็นสาธารณประโยชน์ ทั้งในการประชุมสัมนาทางโบราณคดีที่จังหวัดสุโขทัยครั้งนั้น กรมศิลปากรยังไม่สู้มีงานด้านอื่นสับสนมากนัก จึงมีเวลาตระเตรียมงานได้พอสมควร และได้รับความร่วมมือจากท่านผู้รู้เป็นอย่างดี ซึ่งแต่ละท่านได้สละเวลาศึกษาค้นคว้าเรียบเรียงนำเรื่องมาเสนอในที่ประชุม เช่นที่รวบรวมนำมาพิมพ์ไว้ในเล่มนี้ นับว่าแต่ละท่านต่างยินดีเผยแผ่ความรู้เป็นวิทยาทาน นอกจากนั้น คำบรรยายตอนใดที่มีข้อความเคลือบคลุมชวนให้เกิดสงสัย ก็มีท่านผู้รู้ที่เข้าร่วมประชุมสัมนาครั้งนั้นช่วยซักถามและอภิปรายให้ได้ความกระจ่างแจ้งยิ่งขึ้น หลังจากประชุมสัมนาแล้ว ก็มีผู้ทวงถามว่า เมื่อไรจะจัดพิมพ์คำบรรยาย พร้อมทั้งคำซักถามและคำอภิปราย ขึ้นเป็นเล่ม บางท่านถึงกับขันอาสาขอจัดพิมพ์ออกจำหน่ายเผยแพร่ แต่จำต้องรอทำต้นฉบับและรวบรวมภาพถ่ายประกอบเรื่องให้สมบูรณ์ตามควร ซึ่งในขณะที่ต้องรออยู่นั้น ข้าพเจ้าได้

ขอร้องนายมะลิ โคกสันเทียะ ช่างศิลปโท ของกรมศิลปากร ผู้ซึ่งได้ร่วมงานบูรณะสุโขทัยมาแต่ต้น ให้ค้นคว้าเรียบเรียงและทำแผนผังโบราณสถานไว้อีกบางเรื่อง เช่น เรื่องเวียงเจ้าเงาะ เรื่องการชลประทานของเมืองสุโขทัยเก่า สมัยสุโขทัย เรื่องสรีดภงส์ หรือทำนบพระร่วง และเรื่องสถาปัตยกรรมรูปอาคารสมัยสุโขทัย และเห็นว่าเป็นเรื่องน่ารู้ควรพิมพ์เผยแผ่ได้ จึงนำมาพิมพ์รวมไว้ในเล่มนี้ด้วย

ในโอกาสนี้ ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณท่านผู้บรรยาย ผู้ร่วมซักถามและอภิปราย ซึ่งมีนามปรากฏอยู่ในหนังสือนี้ และขอขอบคุณท่านผู้ร่วมในการสัมนาทางโบราณคดีครั้งนั้นโดยทั่วกัน กับทั้งขอขอบพระคุณท่านผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดอุตรดิตถ์ ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชร และท่านผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก ตลอดจนบรรดาข้าราชการในจังหวัดดังกล่าว ซึ่งปรากฏว่าทุกท่านต่างมีความสนใจให้การต้อนรับและสนับสนุนงานสัมนาทางโบราณคดีด้วยความเต็มใจตลอดเวลา

อนึ่ง ขอขอบพระคุณพระยาอนุมานราชธน ซึ่งได้ให้อุปการะแก่การประชุมครั้งนี้เป็นอย่างดียิ่ง นอกจากท่านจะเข้าร่วมบรรยายเรื่องประเพณีสุโขทัยด้วยแล้ว ยังโปรดเมตตารับเชิญทำหน้าที่เป็นประธานของที่ประชุมทุกครั้ง จนเป็นผลให้การสัมนาทางโบราณคดีจบลงด้วยดี และขอขอบพระทัยหม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ภัณฑารักษ์เอกกรมศิลปากร ผู้ซึ่งทรงรับหน้าที่เป็นหัวหน้าฝ่ายเลขานุการของการประชุมสัมนา และทรงรับภาระถอดถ้อยคำซักถามและคำอภิปรายจากเทปอัดเสียงเรียบเรียงทำต้นฉบับสำหรับพิมพ์ในหนังสือเล่มนี้ และขอให้บรรดาข้าราชการในกรมศิลปากร ซึ่งต้องเหน็ดเหนื่อยร่วมปฏิบัติงานการสัมนาทางโบราณคดีครั้งนั้น จนสำเร็จลุล่วงด้วยดี จงได้รับความชอบใจโดยทั่วกัน

ในที่สุด ข้าพเจ้าหวังว่า หนังสือเล่มนี้คงอำนวยประโยชน์อันดีแก่ผู้สนใจใฝ่การศึกษาหาความรู้ทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสมัยสุโขทัย ที่จะใช้เป็นเครื่องมือค้นคว้าหาความรู้โดยกว้างขวางสืบไป.

กรมศิลปากร

๑๙ มกราคม ๒๕๐๗

สารบาญ

คำบรรยายสัมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย

คำนำ หน้า [ก]

คำกล่าวต้อนรับคณะสัมนาทางโบราณคดี

นายเฉลิม ยูปานนท์ ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย ... ... หน้า ๑

คำกล่าวเปิดประชุมสัมนาทางโบราณคดี

นายธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากร ... ... หน้า ๕

การบูรณะโบราณสถานสุโขทัย

นายกฤษณ์ อินทโกศัย รองอธิบดีกรมศิลปากร ... ... หน้า ๑๓

การบูรณะสุโขทัย

นายเชื่อม ศิริสนธิ (ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย ขณะทำการบูรณะ) หน้า ๑๙

บทความของ ม.ร.ว. สุมนชาติ สวัสดิกุล

(นางสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา อ่านแทน) ... ... หน้า ๒๒

ประเพณีสุโขทัย

พระยาอนุมานราชธน ... ... หน้า ๒๘

ดนตรีสมัยสุโขทัย

นายมนตรี ตราโมท ... ... หน้า ๓๖

สถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัย

นายมานิต วัลลิโภดม ... ... หน้า ๔๘

WHAT ARE THE DATES OF SUKHODAYA ART?

A.B. GRISWOLD ... ... หน้า ๗๐

ศักราชศิลปสุโขทัย – คำแนะนำเพื่อการค้นคว้าต่อไป

นาย เอ. บี. กริสโวลด์ (ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปลและอ่านแทน) หน้า ๘๑

แนวความเห็นโดยย่อเกี่ยวกับกฎหมายสมัยกรุงสุโขทัย

ขุนประเสริฐศุภมาตรา ... ... หน้า ๑๐๖

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ร่วมประชุมสัมนาโบราณคดี ... ... หน้า ๑๒๖

พระพุทธรูปสุโขทัย

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ ... ... หน้า ๑๒๙

เครื่องถ้วยสันกำแพง

นายไกรศรี นิมมานเหมินท์ ... ... หน้า ๑๔๔

การปกครองสมัยสุโขทัย

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ... ... หน้า ๑๖๑

ประวัติศาสตร์สุโขทัย

นายศรี อมาตยกุล ... ... หน้า ๑๗๒

บทความของ ม.ร.ว. สุมนชาติ สวัสดิกุล

(นางสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา อ่านแทน) ... ... หน้า ๑๘๓

พระภิกษุสงฆ์สมัยกรุงสุโขทัยสวดเจ็ดตำนานหรือไม่

ร.ต.ท. แสง มนวิทูร ... ... หน้า ๑๙๗

โบราณวัตถุสถานในจังหวัดกำแพงเพชร

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ ... ... หน้า ๒๒๐

ประชาชนสมัยสุโขทัยแต่งกายไว้ผมกันอย่างไร

นายชิน อยู่ดี ... ... หน้า ๒๓๐

SUKHOTHAI

PROFESSOR SILPA BHIRASRI ... ... หน้า ๒๔๔

จิตรกรรมและประติมากรรมสมัยสุโขทัย

ศาสตราจารย์ศิลป พีระศรี (ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปล) ... หน้า ๒๕๐

ของดีในจังหวัดพิษณุโลก

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ ... ... หน้า ๒๖๕

เวียงเจ้าเงาะ

นายมะลิ โคกสันเทียะ ... ... หน้า ๒๗๒

การขุดค้นประทานของเมืองสุโขทัยเก่า สมัยสุโขทัย

นายมะลิ โคกสันเทียะ ... ... หน้า ๒๗๔

สรีดภงส์ หรือ ทำนบพระร่วง

นายมะลิ โคกสันเทียะ ... ... หน้า ๒๗๖

สถาปัตยกรรมรูปอาคารสมัยสุโขทัย

นายมะลิ โคกสันเทียะ ... ... หน้า ๒๗๘

การประชุมสัมนาทางโบราณคดี ณ จังหวัดสุโขทัย ประจำปี พ.ศ. ๒๕๐๓ หน้า ๒๙๑

กำหนดการประชุมสัมนาทางโบราณคดี ประจำปี ๒๕๐๓ ... ... หน้า ๒๙๙

นายเฉลิม ยูปานนท์

ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย

กล่าวต้อนรับคณะสัมนาทางโบราณคดี

ที่โรงเรียนศรีอินทราทิตย์ เมืองสุโขทัยเก่า

๒๘ มีนาคม ๒๕๐๓

นายธนิต อยู่โพธิ์

อธิบดีกรมศิลปากร

กล่าวเปิดประชุมสัมนาทางโบราณคดี

ผู้เข้าร่วมประชุมสัมนาทางโบราณคดี มีทั้งพระสงฆ์ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และนักศึกษา ประชาชน ผู้สนใจในเรื่องประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลป และวัฒนธรรม สมัยสุโขทัย

คำกล่าวต้อนรับคณะสัมนาทางโบราณคดี

ของ

นายเฉลิม ยูปานนท์ ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย*

ณ โรงเรียนศรีอินทราทิตย์ จังหวัดสุโขทัย

วันที่ ๒๘ มีนาคม ๒๕๐๓

ท่านอธิบดีกรมศิลปากร ท่านนักประวัติศาสตร์ ท่านนักโบราณคดี
และท่านผู้มีเกียรติที่เคารพรักทั้งหลาย

ในนามของจังหวัดสุโขทัย ข้าพเจ้ารู้สึกปีติยินดีและรู้สึกเป็นเกียรติอย่างสูง ในการที่ท่านนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีจัดให้มีการประชุมสัมนาในทางโบราณคดี ณ ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย เป็นครั้งแรกในคราวนี้ เมื่อได้อ่านดูกำหนดการสัมนาในครั้งนี้แล้ว ก็รู้สึกว่าส่วนสำคัญเพ่งเล็งในการที่จะบรรยายถึงประวัติศาสตร์ในด้านต่าง ๆ สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีในสมัยเมื่อ ๖๐๐ — ๗๐๐ ปีมาแล้ว ท่านที่พึ่งคำบรรยายก็คงจะได้ทราบประวัติศาสตร์ในด้านต่าง ๆ ของกรุงสุโขทัยในสมัยกระโน้น ในด้านการพระพุทธศาสนา ในด้านการปกครอง ในด้านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ตลอดจนการเศรษฐกิจ กฎหมายและสังคมอย่างกว้างขวาง นับว่าเป็นการที่จะได้ความรู้ความเข้าใจในประวัติศาสตร์อันรุ่งโรจน์ของอาณาจักรไทยในสมัยเริ่มแรกที่ได้ก่อตั้งสุโขทัยมาเป็นราชธานีในครั้งกระโน้นเป็นอย่างดี เนื่องจากทางวิทยุกระจายเสียงได้ประกาศเผยแพร่ข่าวในการประชุมสัมนาทางโบราณคดีครั้งนี้ ในระหว่างที่ข้าพเจ้าไปราชการที่กรุงเทพ ฯ ปรากฏว่าบรรดาท่านข้าราชการจังหวัดต่าง ๆ และประชาชนทางกรุงเทพ ฯ มีความสนใจในข่าวนี้เป็นอันมาก และก็คงจะติดตามข่าวนี้ว่าได้มีการประชุมสัมนาในครั้งนี้

* ปัจจุบันเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเพชบูร

ว่าด้วยเรื่องอะไรกันบ้างในโอกาสต่อไปด้วย ข้าพเจ้ามั่นใจว่าผลแห่งการประชุมในครั้งนี้ นอกจากจะเป็นการเชิญชวนให้ประชาชนคนไทยได้หันมามีความสนใจในทางประวัติศาสตร์ตอนหนึ่งของประเทศไทยในระยะต้นแล้ว ยังจะทำให้ประชาชนคนไทยได้ระลึกถึงพระราชกรณียกิจและเกียรติคุณขององค์พระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่ง ซึ่งจะประจักษ์แก่ท่านในโอกาสต่อไปหลังจากสัมนาแล้ว ว่าพระองค์ได้ทรงสร้างความเป็นปึกแผ่นความวัฒนาถาวรให้ไว้แก่อาณาจักรไทยในสมัยเมื่อ ๖๐๐ — ๗๐๐ ปีเป็นประการใด และรากฐานที่ท่านได้ทรงสร้างไว้ในครั้งกระโน้นได้เป็นรากฐานอันถาวรจนถึงสมัยปัจจุบันเป็นประการใดบ้าง พระมหากษัตริย์พระองค์นี้ ท่านผู้มีเกียรติทั้งหลายก็พอจะจำได้ว่าคือ พ่อขุนรามคำแหง มหาราช ท่านอาจจะได้เคยฟังละคอนทางวิทยุหรือละคอนประวัติศาสตร์ ซึ่งกรมศิลปากรได้เคยแสดงแล้วในเรื่องอานุภาพพ่อขุนรามคำแหง ท่านคงจะได้ศึกษาประวัติศาสตร์ของประเทศไทยในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ประกอบกับที่ท่านได้มาชมโบราณสถาน มาชมโบราณวัตถุ ที่ยังมีร่องรอยให้เห็นอยู่ในปัจจุบันรวมความแล้ว ก็คงจะทำให้ท่านทั้งหลายได้ตระหนักถึงความรุ่งเรืองอันมหาศาลของราชอาณาจักรไทยในครั้งกระโน้น ว่ามีอยู่มากมายเพียงใด

ท่านที่เคารพรัก ท่านคงจะได้แนวความคิดประการหนึ่งว่า พระมหากษัตริย์องค์ที่สำคัญยอดเยี่ยมพระองค์หนึ่งซึ่งเราจะลืมเสียมิได้ก็คือพ่อขุนรามคำแหง มหาราช ถึงเวลาแล้วหรือยังที่เราจะยกย่องพระเกียรติคุณของพระองค์ท่านให้ประจักษ์แก่ประชาชนคนไทยทั่วทั้งประเทศ ท่านองเดียวกับพระมหากษัตริย์พระองค์อื่นที่ได้ทรงสร้างเกียรติคุณชื่อเสียงให้ไว้แก่ประเทศไทยมาแล้วอย่างองค์อื่น ๆ เพราะฉะนั้น ถ้าหากว่าในการนี้ ทางกรมศิลปากรก็ดี หรือท่านผู้มีเกียรติทั้งหลายก็ดี จะได้กรุณาสนับสนุนความเห็นอันนี้ในทางที่จะสร้างอนุสาวรีย์ของพระองค์ท่านให้ปรากฏแก่คนไทยทั่วไปแล้ว ขอเรียนด้วยความจริงใจว่า จังหวัดสุโขทัยจังหวัดหนึ่งพร้อมที่จะให้ความสนับสนุนความดำริในเรื่องนี้อย่างเต็มอกเต็มใจเป็นอย่างยิ่ง และความเต็มอกเต็มใจอันนี้ เราได้พยายามสอบถาม และได้ตกลงกันมาแล้วเป็นเวลานานที่ควรจะได้มีการ

สร้างอนุสาวรีย์ของพ่อขุนรามคำแหง มหาราชขึ้น เราได้รวบรวมเงินไว้แล้วเป็นจำนวนหนึ่ง ที่จะสมทบกับรัฐบาลในการที่จะก่อสร้างอนุสาวรีย์ของพระมหากษัตริย์พระองค์นี้ต่อไปด้วย แต่เราเห็นว่าพระมหากษัตริย์พระองค์นี้เป็นพระมหากษัตริย์ที่มีพระมหากรุณาธิคุณ ทรงมีคุณต่อประเทศชาติอเนกประการ หาใช่เฉพาะแต่จังหวัดสุโขทัยเท่านั้นไม่ เพราะฉะนั้น เราก็ไม่อาจเอื้อมที่จะเป็นเจ้าของเรื่องที่จะดำเนินการในเรื่องนี้ แต่อย่างไรก็ดี เราพร้อมที่จะสนับสนุนความดำริริเริ่มจากทางรัฐบาลด้วยความเต็มใจอย่างยิ่ง

ในการจัดให้มีการสัมนาทางโบราณคดีที่สุโขทัยในครั้งนี้ ข้าพเจ้าได้มีโอกาสได้ทราบก่อนเดินทางไปราชการกรุงเทพ ฯ เพียง ๒ วัน และก็ได้มอบเรื่องให้แก่ท่านปลัดจังหวัด* ซึ่งเป็นผู้รักษาราชการแทน ร่วมปรึกษาหารือกับคุณประสงค์ ชัชวาลย์ เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรซึ่งประจำอยู่ที่จังหวัดสุโขทัยนี้ให้ดำเนินการกันต่อไป การดำเนินการในขั้นต่อมาก็ย่อมเป็นที่ทราบแล้วว่า ปลัดจังหวัด นอกจากจะรักษาราชการแทนข้าพเจ้าอยู่ตลอดเวลาซึ่งมีภาระอันหนักมากแล้ว ยังต้องเพิ่มภาระในเรื่องการจัดเกี่ยวกับการสัมนาในครั้งนี้ด้วย เริ่มตั้งแต่การจัดสถานที่ การเตรียมเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ จัดที่ประชุมและอื่น ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกในครั้งนี้ ก็เป็นการแน่นอนว่าจะจัดให้ทุกสิ่งทุกอย่างเรียบร้อยครบถ้วนบริบูรณ์ไม่ได้ นอกจากนี้สถานที่สัมนาก็อยู่ห่างจากจังหวัดถึง ๑๒ กิโลเมตร อยู่ ณ ท้องที่ตำบลเมืองเก่า อันเป็นตำบลที่ตั้งห่างไกลจากจังหวัด ประกอบด้วยสำหรับข้าพเจ้าเองก็เกือบจะไม่มีเวลาได้มีส่วนช่วยเหลือในการนี้ เพราะฉะนั้น ย่อมจะมีสิ่งบกพร่องต่าง ๆ ไม่มากก็น้อย ขอได้โปรดอภัย ถ้าหากจะพึงมีด้วย อย่างไรก็ดี ถ้าหากว่าได้ผลดีของการจัดในครั้งนี้มีขึ้นประการใด ข้าพเจ้าก็ขอมอบแก่ท่านเจ้าหน้าที่ของข้าพเจ้าที่ได้ร่วมจิตใจในการดำเนินงานในครั้งนี้ ซึ่งมีท่านปลัดจังหวัด คุณประสงค์ ชัชวาลย์ เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร คณะกรมการจังหวัด ตลอดจนพ่อค้าคหบดีทั้งหลายที่ได้มีส่วนช่วยเหลืออุปการะในการจัดให้มีการสัมนาในครั้งนี้ ณ จังหวัดสุโขทัยของเรานั้นทุก ๆ ท่านด้วย

---

* นายเรือม อุปถัมภ์ ปัจจุบันเป็นปลัดจังหวัดราชบุรี

ในการประชุมคราวนี้ ก็ได้ทราบว่าจะมีการประชุมเป็นเวลาติดต่อกันหลาย ๆ วัน นอกจากท่านจะได้พังการประชุมสัมนาในสถานที่ต่าง ๆ ท่านก็ยังจะได้มีโอกาสไปชมสถานที่ คือ โบราณสถานโดยทั่ว ๆ ไปในจังหวัดสุโขทัยด้วย ข้าพเจ้าหวังอย่างยิ่งว่าท่านทั้งหลายจะได้รับความสะดวกสบายจากเจ้าหน้าที่ของข้าพเจ้าทั้งหลายที่ได้มีอยู่นั้น เราพร้อมที่จะช่วยเหลืออำนวยความสะดวกแก่ท่านที่เคารพรักทั้งหลายอยู่เสมอ เราถือว่าที่ท่านมาในครั้งนี้เป็นการให้เกียรติแก่พวกเราอย่างสูง เพราะฉะนั้น เราจึงยินดีที่จะให้บริการแก่ทุก ๆ ท่านด้วยความเต็มอกเต็มใจเป็นอย่างยิ่ง ท่านมีอะไรขอได้โปรดติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของเราซึ่งข้าพเจ้ามอบภาระให้คอยติดต่ออำนวยความสะดวกแก่ท่านที่เคารพรักทั้งหลายอยู่แล้ว

ในที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขออัญเชิญคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในโลกนี้ มีดวงพระวิญญาณของพ่อขุนรามคำแหง มหาราช ซึ่งเราได้ทำพิธีอัญเชิญมาบรรจุไว้ ณ หน้าศาลากลางจังหวัด และ พระแม่ย่าอันศักดิ์สิทธิ์ประจำบ้านประจำเมืองขอจงได้คุ้มครองอภิบาลท่านที่เคารพรักทั้งหลาย ให้มีความสุขความสบายตลอดทุกทิพาราตรีกาลที่ท่านได้มาทำการสัมนาในครั้งนี้ ตลอดจนขอให้ผลสำเร็จทุก ๆ ประการจงสฤษดิ์สมความมุ่งหมายที่ท่านมุ่งมาพังการสัมนาหรือมาร่วมในการสัมนาในครั้งนี้โดยทั่วกัน ขอขอบพระคุณ.

คำกล่าวเปิดประชุมสัมนาทางโบราณคดี

ของ

นายธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากร

ณ โรงเรียนศรีอินทราทิตย์ จังหวัดสุโขทัย

วันที่ ๒๘ มีนาคม ๒๕๐๓

กราบเรียน คุณหญิง ท่านผู้ว่าราชการจังหวัด และท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย*

ผมรู้สึกปลาบปลื้มและอบอุ่นเป็นอันมากที่ได้ฟังคำของท่านผู้ว่าราชการจังหวัดกล่าวให้คำต้อนรับพวกเรา มีหลายคนในบรรดาพวกเราตั้งแต่ก่อนที่จะเดินทางมา ต่างวิตกกังวลในเรื่องที่พัก ในเรื่องความสะดวกสบายหลายประการ มีหลายท่านเกรงว่าจะไม่สะดวกในเรื่องที่พัก ไม่สะดวกในเรื่องอาหารและในเรื่องพาหนะ มีหลายท่านกล่าวว่าทำไมมาจัดงานสัมนาทางโบราณคดีในครั้งนี้ขึ้นที่สุโขทัย ซึ่งห่างไกลจากพระนคร ผมก็ได้ชี้แจงไปตามความคิดเห็นว่า การที่จะจัดสัมนาเรื่องเกี่ยวกับสุโขทัย เรื่องราวประวัติศาสตร์และโบราณคดีของสุโขทัย ก็ควรจะได้ไปจัดในสถานที่นั้น ๆ เพื่อให้เห็นของจริง แต่ก็ยังไม่คลายกังวลใจของบรรดาท่านที่จะมา ผมนึกว่าโดยเหตุที่มีผู้ซักถามและข้องใจในเรื่องความสะดวกสบายต่าง ๆ เหล่านี้ คงจะเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งที่ทำให้ไม่กล้ามา ถ้าหากว่าเราปัดเป่าอุปสรรคในเรื่องนี้ไปได้แล้ว เข้าใจว่าคงจะมีผู้สนใจพากันมามากกว่านี้ และก็คงจะเป็นภาระของท่านผู้ว่าราชการจังหวัด และเจ้าหน้าที่ของจังหวัดนี้มากกว่านี้อีก

มีหลายท่านมาติดต่อกับผมและบอกว่า จะจัดเงินจำนวนหนึ่งมอบให้ไว้ขอให้เราจัดพาหนะ อาหาร และที่พักให้ ซึ่งเราจะเรียกร้องเท่าไรก็ขอให้กำหนดมา และมีหลายท่านที่จะมาโดยทำนองนี้ ผมบอกว่าในเรื่องอาหารและพาหนะเห็นพอจะจัดได้ แต่ในเรื่องที่พักนี้ไม่แน่ใจ ได้ตอบไปอย่างนั้น แต่ว่าเมื่อพวกเราได้มากันจริง ๆ ท่านก็คงจะเห็นแล้ว อย่างที่ปรากฏอยู่บัดนี้และตั้งแต่วานนี้ จนกระทั่งถึงเมื่อคืนนี้และบัดนี้

---

* คุณหญิง คุษฎี มาลากุล

ว่าเราได้รับการต้อนรับอย่างดี เราได้รับความสะดวกสบาย ผมตื่นขึ้นตอนเช้าก็รีบแต่งตัวแต่เช้า เที่ยวเดินถามไปว่าใครนอนไม่หลับบ้าง ไม่สบายบ้าง เดือดร้อนเรื่องอะไรบ้าง ขอประทานโทษ มีอยู่ท่านเดียว คือคุณหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ บอกว่าท่านนอนไม่หลับเมื่อคืนนี้ ที่ท่านบอกว่านอนไม่หลับเมื่อคืนนี้ ไม่ใช่หมายความว่าสถานที่ไม่สบายหรืออะไร ท่านบอกว่าพอไปต่างจังหวัดทีไรนอนไม่หลับทุกที ท่านว่าอย่างนั้น ก็เห็นจะไม่ใช่เรื่องเกี่ยวกับการต้อนรับที่ทางจังหวัดจัด เพราะฉะนั้นที่ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดวิตกกังวลว่าจะมีสิ่งอะไรบกพร่องนั้น จนกระทั่งบัดนี้ ผมยังไม่พบเลยว่ามีอะไรบกพร่อง พวกเรายิ้มแย้มแจ่มใสสนุกสนานกันดี แล้วทางจังหวัดก็ให้ความคุ้มครองให้ความอารักขาให้ความสะดวกสบายทุกอย่าง สิ่งบกพร่องถ้าหากจะเกิดมีขึ้น ผมอยากจะเสนอตัวเข้าไปว่าผมขอรับด้วย ถ้าหากว่ามีการบกพร่องและถ้าหากจะมีใครโทษท่านผู้ว่าราชการจังหวัดก็ขอให้โทษผมด้วย เพราะว่าความบกพร่องนี้อาจจะเกิดขึ้นเนื่องจากว่าผมเรียนให้ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดทราบในเวลากระชั้นไป ความจริง เรื่องที่จะมีสัมนาทางโบราณคดีที่จังหวัดสุโขทัยนี้ มิได้เป็นเรื่องเพิ่งคิดกันเมื่อเรียนท่านผู้ว่าราชการจังหวัด ผมคิดมาแต่ก่อนที่จะสร้างบ้านพัก ๓—๔ หลังนั้นในบริเวณที่เราพักอยู่เมื่อคืนนี้ พอมีจังหวะที่จะสร้างได้ก็สร้าง ยังสร้างไม่ได้อยู่อย่างเดียวเวลานี้ ตามความมุ่งหมายของผมคือ อาคารพิพิธภัณฑ์ ซึ่งได้ปรึกษาเริ่มต้นมาตั้งแต่ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดคนก่อนแล้ว คือคุณเชื่อม ศิริสนธิ ท่านก็มานั่งอยู่ในที่นี้ด้วย สร้างไม่ได้อยู่อย่างเดียว ทำไมจึงสร้างไม่ได้ก็เพราะว่าถ้าจะสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์แล้ว จะต้องมีเงินลงทุนเป็นจำนวนมาก ไม่เหมือนการสร้างอาคารโรงกระต๊อบเล็ก ๆ น้อย ๆ อย่างที่เราพักกันอยู่นี้ มีโอกาสเมื่อไรจะสร้างก็สร้างได้ แต่ในเรื่องการสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์จะต้องมีการตระเตรียมมาก มีทุนรอนมากพอ ผมเห็นด้วยกับท่านผู้ว่าราชการจังหวัดในข้อที่ว่าควรจะสร้างอนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหง ไม่เคยมีความขัดแย้งอย่างใดในเรื่องนี้เลย แต่ปัญหาเฉพาะหน้าเวลานี้ ที่เรากังวลใจอยู่มากก็คือ เรื่องอาคารพิพิธภัณฑ์ เพราะเหตุว่า เป็นข้อหนักใจของท่านผู้ว่าราชการจังหวัดตั้งแต่คนก่อนแล้ว ของที่เก็บอยู่กระจัดกระจาย อยู่ในที่หลายแห่งด้วยกัน แต่ในข้อที่กระจัดกระจายอยู่หลายแห่งนั้นยังไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่ว่า ของเหล่านี้ไม่ได้อำนวยการศึกษาให้ความรู้แก่นักศึกษาและประชาชนที่ผ่านไปมาจะได้พากันมา

ศึกษา มาขอดู แต่ดูไม่ได้เพราะเก็บไว้ในลังบ้าง เก็บไว้ในที่ซึ่งบางโอกาสคนอื่นจะมาดูลำบาก เช่น ที่ศาลากลางจังหวัด อย่างนี้เป็นต้น ถ้ามาวันปิด ไม่ตรงกับวันทำงาน ก็ต้องไปขออนุญาตเจ้าหน้าที่ และต้องเป็นผู้ที่มีความตั้งใจจริง ๆ จึงจะได้ดู แต่ว่าถ้าเรามีอาคารพิพิธภัณฑ์อยู่แล้ว ของก็จะมารวมอยู่ในที่แห่งเดียวกัน และจะได้ทำบัญชีทำประวัติ ผู้มาชมถึงมาดูโดยไม่ตั้งใจก็ได้ความรู้ ผมเห็นว่าคนไทยเราอ่านหนังสือไทยออก ก็อ่านป้ายออกและได้ความรู้ ผมจึงเห็นว่าอาคารพิพิธภัณฑ์นี้เป็นสิ่งรีบด่วนที่ควรจะทำ แต่ก็ทำตัวอาคารไม่ได้สักที ทำได้แต่บ้านพักเจ้าหน้าที่ ทำได้แต่รั้วพิพิธภัณฑ์อะไรอย่างนี้เป็นต้น ก็ทำให้งานนี้ชักช้าและไม่สำเร็จผลตามที่มุ่งหมาย* เมื่อเรื่องอาคารพิพิธภัณฑ์นี้ผ่านไปแล้ว เราก็จะได้เริ่มลงมือจับงานการสร้างอนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหง ผมก็เป็นเช่นเดียวกับท่านผู้ว่าราชการจังหวัด คือว่า เมื่ออ่านประวัติตั้งแต่ครั้งสุโขทัย ใครจะเขียนไว้ก็ตาม ช่างให้เลื่อมใสเสียจริง ๆ ถึงพระราชกรณียกิจและเกียรติคุณของพ่อขุนรามคำแหง ผมมาสุโขทัยทุกครั้ง ผมต้องระลึกถึง และระลึกถึงพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์พระร่วง แต่เมื่อระลึกถึงและทำการสักการะแล้ว จะต้องเห็นภาพที่เด่นในความทรงจำและในความคิด มักจะเป็นพ่อขุนรามคำแหง ถึงแม้ว่าพ่อขุนรามคำแหงมหาราชจะเป็นพระราชโอรสของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ แต่นึกเห็นภาพเด่นอยู่ที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทุก ๆ คราวและนึกบ่อย ๆ เพราะฉะนั้น ในเรื่องการสร้างอนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงนี้ ผมว่าเราช่วยกันวิตกกังวล ก็คงจะมีสักวันหนึ่งที่เราจะสร้างขึ้นมาได้ และในการที่จะสร้างขึ้นนี้ ผมก็เห็นด้วยว่าคงจะเป็นหน้าที่และภาระของรัฐบาล แต่ว่าเมื่อท่านเสนอเรื่องขึ้นไป ก็คงจะมีพวกเรานี้แหละเป็นคนวิ่งเต้น เพราะทางรัฐบาลท่านก็คงบอกว่าขอให้ทางจังหวัดและกรมศิลปากรช่วยกันทำ ซึ่งก็คงจะวนกันอยู่อย่างนี้ แต่ว่าเมื่อท่านผู้ว่าราชการจังหวัดท่านได้แสดงความประสงค์อย่างนี้มา ก็ทำให้ทางกรมศิลปากรสบายใจขึ้นว่า ได้รับความร่วมมือจากทางจังหวัดด้วยและงานนี้คงจะมีทางสำเร็จเร็วขึ้น

ต่อไปนี้ จะขอพูดถึงเรื่องสัมนาทางโบราณคดีตามที่มีหัวข้ออยู่ ผมมีความมุ่งหมายอย่างนี้ คือการที่จัดให้มีการสัมนาทางโบราณคดีนี้ขึ้น ก็ด้วยเหตุว่า เมื่อเรา

---

* บัดนี้สร้างเสร็จแล้ว ให้ชื่อว่า "พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง" ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ โปรดเกล้า ฯ กำหนดจะเสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิด ในวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๐๗

ซ่อมแซมบูรณะขุดแต่งโบราณสถานต่าง ๆ แล้ว สิ่งเหล่านี้ก็เป็นแต่เจ้าหน้าที่ได้พบเห็นในขณะเดียวกัน เมื่อเจ้าหน้าที่เราได้พบเห็นและมีข่าวกระจายออกไป ว่าความเห็นของเจ้าหน้าที่เป็นอย่างนี้ ๆ ก็มักจะได้ฟังเสียงจากท่านผู้รู้อื่น ๆ ที่เป็นบุคคลภายนอกกรมศิลปากร ว่ามันคงจะเป็นอย่างนั้น ควรจะเป็นอย่างนี้ บางทีความเห็นก็ตรงกัน บางทีก็ไม่ตรงกัน ผมนึกว่าถ้าเราจะมีการสัมนาและฟังความคิดความเห็นของกันและกัน เราก็จะได้รับความรู้นำมาใช้ในการบูรณะต่อไปอีกด้วย และจะได้ใช้เป็นแนวทาง เป็นต้นว่า พระปรางค์องค์นี้ควรจะบูรณะอย่างไร หรือว่ามีประวัติเป็นมาอย่างไร สร้างขึ้นเมื่อไร และสร้างขึ้นเพื่ออะไร อย่างนี้ก็เป็นแนวทางให้เจ้าหน้าที่ได้ใช้เป็นแนวความคิดที่จะบูรณะต่อไป อยากจะได้ฟังความคิดความเห็น และนอกจากนั้น การสัมนาคราวนี้ เราคงจะได้รับเอกสาร คงจะเกิดเอกสารที่มีค่าอย่างยิ่งสักเล่มหนึ่ง ซึ่งไม่เคยมีมาก่อนเลย กล่าวคือ เอกสารที่เป็นประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมของสุโขทัย ความมุ่งหมายอย่างแน่วแน่ของผม ก็คือ อยากจะได้หนังสือทำนองที่ฝรั่งเขาทำไว้ที่เรียกว่า **Cultural History of Sukhothai** แต่จะไปเกณฑ์ให้คนนี้เขียน คนนั้นเขียน ถ้าไม่เห็นของจริง ก็คงจะเขียนด้วยความยากลำบาก จึงได้เชิญท่านผู้มีความรู้และท่านผู้ที่มีความสนใจในหัวข้อที่จะใช้ในการสัมนาคราวนี้มาเห็นเสียด้วย แต่การสัมนาคราวนี้ ความจริง ผมโลภมากเกินไป เขียนหัวข้อเสียแยะ มากกว่าที่ควรมีอยู่เสียอีก ครั้งแรกเมื่อไปทูลปรึกษาท่านสุภัทรดิศ* ท่านก็บอกว่า ถ้ากำหนดหัวข้อมากไปจะต้องใช้เวลาสัมนาหลายวัน ตัดเสียบ้างเถอะ ก็เลยขาดหัวข้อที่ควรบรรจุลงไปในคราวนี้หลายเรื่อง เป็นต้นว่า *อักษรศาสตร์และวรรณคดีสมัยสุโขทัย* เราก็ไม่ได้มีหัวข้อที่จะมาพูดกันในคราวนี้ ท่านคงจะได้เห็นตุ่มน้ำใหญ่ ๆ ที่เราเรียกกันว่า *ตุ่มสุโขทัย* เราก็ยังไม่ได้นำมาพูดกันในคราวนี้ ว่าตุ่มแบบนั้นทำไมจึงเรียกว่าตุ่มสุโขทัย สร้างขึ้นทำไม สร้างขึ้นที่ไหน ใช้เทคนิคในการสร้างอย่างไร เรายังไม่ได้พูดในคราวนี้ *เงินตราสมัยสุโขทัย* ซึ่งควรจะพูด ก็ไม่ได้นำมาพูด *การค้าสมัยสุโขทัย* ซึ่งควรจะได้พูดอีกเหมือนกัน ก็ยังไม่ได้พูดหรือว่า *เกษตรกรรมสมัยสุโขทัย* ซึ่งควรจะได้พูดอีกเหมือนกัน ก็ยังไม่ได้พูด หรือว่า *เกษตรกรรมในน้ำมีปลาในนามีข้าว* ก็ยังไม่ได้พูด เพราะฉะนั้น หัวข้อเหล่านี้จึงยกยอดไป คงพูดแต่ที่เราแจกไปในรายการที่ท่านคงจะได้รับอยู่แล้ว

---

* หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ภัณฑารักษ์เอก ในกรมศิลปากร

คณะสัมนากำลังชมวัดเจดีย์สี่ห้อง จังหวัดสุโขทัย

ภาพปูนปั้นประดับฐาน
วัดเจดีย์สี่ห้อง

ความมุ่งหมาย นอกจากเพื่อประโยชน์ในทางที่กล่าวมาแล้ว ผมมีความเชื่อมั่นว่าจะเป็นทางหนึ่งในเรื่องที่เรียกเป็นศัพท์สมัยนี้ว่า *พัฒนาการศึกษา* เพราะเวลานี้นโยบายของรัฐบาล โดยเฉพาะท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ* ท่านพยายามที่จะให้การศึกษาแผ่กระจายออกไปและมีความสำคัญในท้องถิ่น และท่านก็พยายามส่งเสริม ท่านได้ตั้งกรรมการไปประชุมเรื่องการพัฒนาการศึกษา ผมก็ไปร่วมประชุมด้วยหลายแห่ง เช่นที่อุดร ที่เชียงใหม่ ที่ลพบุรี ก็มีความมุ่งหมายที่จะกระจายแหล่งการศึกษาไปสู่ท้องถิ่นให้มีความสำคัญในท้องถิ่น ผมก็เห็นว่าเป็นโอกาสที่เราจะฟื้นฟูในเรื่องความรู้ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของจังหวัดที่มีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์ เช่น จังหวัดสุโขทัยนี่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ในการที่เรามาประชุมสัมนาครั้งนี้อย่างน้อยเราก็คงจะได้รับความรู้เป็นเครื่องมือประกอบแนวความคิดในการพัฒนาการศึกษาในภาคนี้เป็นส่วนมาก เมื่อวานนี้นั่งมาในรถไฟ ก็ได้พบกับท่านรัฐมนตรีที่สถานีอยุธยา ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ท่านขึ้นรถมา ได้คุยกันจนถึงสถานีลพบุรี ท่านขอให้ถือว่าในภาคการศึกษาภาคนี้เป็นเรื่องสำคัญ คือให้ถือว่าเรื่องเกี่ยวกับโบราณคดีนี้เป็น **Major Project** และขอให้ดำเนินการต่อไป ดูเหมือนจะได้สั่งท่านผู้ตรวจการศึกษาภาคไว้แล้วด้วยซ้ำ

นอกจากนั้น ในการสัมนานี้ เมื่อกี้ได้พูดมาแล้วว่า มีคนเสนอความเห็นว่า ทำไมเราไม่จัดขึ้นที่กรุงเทพฯ เรื่องนี้ผมเห็นว่า หลายครั้งหลายหนที่เราพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับสุโขทัย แต่เราไปแจกกันอยู่ที่กรุงเทพฯ พวกกรุงเทพฯ รู้เรื่องสุโขทัยอย่างอ่านนิทานหรือนวนิยาย ไม่ได้เห็นของจริง แต่ได้รู้เรื่อง ส่วนพวกชาวสุโขทัยแท้ๆ นั้น ไม่ค่อยได้รับหนังสือแจกหรือไม่ได้อ่านหนังสือเกี่ยวกับเรื่องของจังหวัดสุโขทัย แต่ได้เห็นโบราณสถาน ได้เห็นโบราณวัตถุเกี่ยวกับประวัติและความเป็นมาของสุโขทัย ความรู้ความเห็นจึงมักไม่ค่อยตรงกัน ด้วยเหตุนี้ เราจึงได้จัดให้มีการสัมนากันขึ้นที่นี่ เพื่อเราจะได้เห็นของจริง ได้อยู่ใกล้สภาพของโบราณสถานนั้นๆ เป็นต้นว่า ตอนบ่ายวันนี้หลังจากที่เราพูดกันที่นี่แล้ว เราก็จะไปดูโบราณสถานที่โน่นบ้างที่นั่นบ้าง อย่างน้อยก็คงจะเกิดแนวความคิดขึ้นใหม่ในเมื่อเรากลับไปกรุงเทพฯ แล้ว และอาจจะเขียนเรื่องขึ้น

* ม.ล. บืน มาลากุล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

เป็นลายลักษณ์อักษรอีกสักเล่มหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นประโยชน์ในการศึกษาต่อไป ภายหลังผู้พูดหรือผู้เขียนนั้น ๆ ได้มาเห็นของจริงไปแล้ว วิธีนี้เข้าใจว่าจะเป็นประโยชน์มาก

อีกประการหนึ่ง ผมมีความปรารถนาที่จะให้มีการสัมนานี้ขึ้นก็เพื่อจะได้ชักจูงประชาชนชาวจังหวัดสุโขทัยและจังหวัดใกล้เคียงให้มาสนใจในเกียรติคุณครั้งอดีตของตน ซึ่งยังมีประจักษ์พยานอยู่ มีวัฒนธรรมสูง มีช่างฝีมือต่าง ๆ ในสมัยสุโขทัย ยังปรากฏอยู่ ข้อนี้ถ้าหากว่าเราได้รับการเผยแพร่ให้กว้างขวางไปยังประชาชนในจังหวัดสุโขทัยและจังหวัดใกล้เคียง ให้ได้ทราบความสำคัญของโบราณสถาน ทราบเรื่องราวความเจริญรุ่งเรืองในอดีตของจังหวัดนี้และจังหวัดใกล้เคียง ผมนึกว่าจะเป็นประโยชน์มาก คือ อย่างน้อยก็จะรักและเป็นหูเป็นตาให้เรา ไม่ให้ใครมาทำลาย หรืออบรมกันในโรงเรียนให้อนุชนของเราค่อยรู้จักคุณค่ายิ่งขึ้น การลอบลักขุดทำลายโบราณสถานต่าง ๆ ก็จะเบาบางไป และจะช่วยปลดเปลื้องภาระของท่านผู้ว่าราชการจังหวัดและเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองลงไปบ้างไม่มากก็น้อย แต่ก็เป็นความคิดฝัน ซึ่งจะได้ผลเพียงใด ยังไม่ทราบเหมือนกัน

อีกประการหนึ่ง ผมเห็นว่าผู้ที่ได้ช่วยเหลือให้ความร่วมมือให้คำสั่งสอนแนะนำให้เกิดความรักในโบราณวัตถุสถานของเรานี้ก็คือ พระภิกษุสงฆ์ เพราะฉะนั้น ในการสัมนานี้ ผมก็ได้นิมนต์พระคุณเจ้าให้ท่านมาร่วมด้วย ผมขอแสดงความขอบพระคุณท่านเจ้าคุณ* และพระภิกษุสงฆ์ในจังหวัดสุโขทัยอีกหลายท่าน ซึ่งท่านได้พยายามรักษาพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยให้คงมีอยู่ในวัดของท่านมาจนกระทั่งบัดนี้ เช่น วัดสองพี่น้อง และวันนี้ก็ไปดูที่วัดเชิงคีรี มีพระพุทธรูปสุโขทัยองค์ใหญ่ ๆ ท่านได้รักษาให้คงอยู่ในสถานเดิมหรือให้คงอยู่ในจังหวัดสุโขทัยนี้เอง เป็นประโยชน์ในการที่ว่าต่อไปพวกที่จะมาท่องเที่ยวหรือพวกนักทัศนาจรจะได้มาเห็นความเจริญรุ่งเรือง ถ้าหากว่าพระผู้เป็นเจ้าไม่รักษาไว้ เราก็จะเห็นพระพุทธรูปเหล่านี้ไปอยู่ที่กรุงเทพ ฯ บ้าง ที่เวียงนาครเขษมบ้าง ที่บ้านคหบดีหรือชาวต่างประเทศบ้าง เมื่อเราจะเรียนประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมสุโขทัย เราก็จะต้องไปเดินท่อม ๆ เที่ยวขอดูตามบ้านเขา รู้สึกว่าห่างไกลจากความเป็นจริงเป็นอันมาก ในข้อที่พระท่านพยายามรักษาให้อยู่ในวัดของท่านได้และให้คงอยู่ภาย

* พระโบราณวัตถาจารย์ วัดราชธานี จังหวัดสุโขทัย ปัจจุบันเป็นพระราชประสิทธิคุณ

ในเขตจังหวัดสุโขทัยนี้เองนั้น ทำให้เราได้มีโอกาสไปชม ไปนมัสการ ไปดูความงามของศิลปสมัยสุโขทัย ไปดูความงามของพระพุทธรูป อาจจะทำให้เราเกิดความเลื่อมใส คนที่มาดูชมก็จะเกิดรักจังหวัดสุโขทัยมากขึ้น เรื่องนี้เป็นสิ่งที่พวกเราควรขอบพระคุณท่านเป็นอันมาก เพราะฉะนั้น หวังว่าท่านคงจะช่วยเรารักษาพระพุทธรูปเหล่านั้นให้คงทนถาวรอยู่ในวัดของท่าน อยู่ในจังหวัดสุโขทัยตลอดไป ซึ่งกระผมขอกราบเรียนไว้อีกอย่างหนึ่ง คือว่าสมัยนี้ ในระยะนี้ มีคนที่จะเรียกว่ามิจฉาทิฏฐิหรืออะไรก็ตามมักจะไปเที่ยวลักหักคอพระพุทธรูปไปขาย พระพุทธรูปดีดีเอาไปทั้งองค์ไม่ได้ ก็หักคอเอาพระเศียรไป เพราะฉะนั้น ขอให้ท่านพยายามรักษาโบสถ์วิหารหรือศาลา และให้การคุ้มครองให้ดีสักหน่อย ขอให้ใส่กุญแจหรือให้เจ้าหน้าที่คอยดูแล ถ้าหากว่าปล่อยปละละเลยอย่างที่เป็นมาแล้ว โดยนึกว่าไม่มีใครทำอะไร พระพุทธรูปก็จะถูกทำลาย หรือมีคนลักไปและต่อไป เข้าใจว่าเมื่อท่านเปิดประตูโบสถ์เข้าไปจะเห็นแต่องค์พระ ไม่เห็นเศียรของพระพุทธรูป เช่นเมื่อครั้งผมเดินทางไปภาคเหนือไปถึงจังหวัดลำพูนก็ได้กราบเรียนแนะนำกับท่านอย่างนี้ แต่ไม่ช้าท่านก็บอกลงมาว่าพระเศียรพระพุทธรูปหายไปเสียแล้ว อย่างนี้เป็นต้น ฉะนั้น วันนี้ท่านเจ้าคุณและพระคุณเจ้าก็มาประชุมอยู่ด้วย ขอถือโอกาสกราบเรียนไว้ ส่วนท่านที่ไม่ได้มา ขอฝากท่านผู้ว่าราชการจังหวัดและท่านศึกษาธิการ เมื่อพบปะก็โปรดคุย ๆ และเล่าบอกกันต่อ ๆ ไปด้วย

เรื่องที่มุ่งหมายในการประชุมสัมนาโบราณคดี จังหวัดสุโขทัยครั้งนี้ก็มีดังกล่าวมาต่อไปนี้ ท่านรองอธิบดีกรมศิลปากรจะขึ้นมาพูดเรื่องการบูรณะสุโขทัย แล้วต่อไปท่านเจ้าคุณอนุมานราชธนจะได้พูดถึงเรื่องจารีตประเพณีครั้งสุโขทัย ในการสัมนาและการพูดเช่นนี้ เมื่อพูดจบแล้ว ผู้ฟังทุก ๆ ท่านสงสัยหรืออยากรู้เรื่องที่เกี่ยวกับหัวข้อที่พูด ก็โปรดซักถามได้ แม้ความเห็นจะไม่ตรงกันบ้าง เป็นข้อขัดแย้งกันบ้าง ก็โปรดซักถามได้ แล้วท่านเจ้าของจะได้อธิบายให้ฟังว่า ที่สงสัยนั้น ความจริงเป็นอย่างไร อย่างไรก็ตาม ในคราวนี้ถือได้ว่าเป็นการเปิดสัมนาทางโบราณคดีครั้งแรก เพราะว่า จังหวัดสุโขทัยนี้เป็นจังหวัดที่มีประวัติศาสตร์สำคัญ เข้าใจว่าในการเปิดประชุมสัมนาโบราณคดีครั้งแรกของเราที่จังหวัดสุโขทัยนี้ จะเป็นหลักฐานอันมีเรื่องราวอยู่ในประวัติศาสตร์ด้วยเหมือนกัน ด้วยเหตุนี้ ขออาราธนาท่านผู้พูดว่าโปรดมีใจกว้างขวางให้โอกาสผู้ฟังซักถามได้ด้วย

และก็ขอความกรุณาท่านผู้ซักถามโปรดใช้ถ้อยคำสุภาพเพื่อผู้ตอบจะได้ตอบได้สะดวกใจ คือถามและตอบเพื่อความรู้ด้วยกัน ไม่ใช่เพื่อเอาชนะคะคาน หรือเพื่ออะไรอย่างอื่น ขอให้เป็นไปเพื่อความรู้

ในการประชุมสัมนานี้ ก็ต้องมีประธานสำหรับวินิจฉัยชี้ขาด ในโอกาสนี้ ผมขอเสนอที่ประชุม ขอเชิญท่านเจ้าคุณอนุมานราชธน โปรดเป็นประธานด้วย.

พระยาอนุมานราชธน *(ประธานในที่ประชุม)*

เรื่องประชุมสัมนาท่านอธิบดีกรมศิลปากรก็ได้กล่าวไว้แล้ว เรื่องการต้อนรับท่านผู้ว่าราชการจังหวัดก็ได้กล่าวแล้ว แต่เราควรทำความเข้าใจกันเสียก่อน ว่าอะไรคือโบราณคดี อะไรคือประวัติศาสตร์

โบราณคดี คือสิ่งที่เกี่ยวกับวัตถุสถาน วัตถุสถานก็คือพระเจดีย์ พระพุทธรูป ศิลป ตลอดจนศิลาจารึก สิ่งเหล่านี้เอามาพิจารณาตามหลักวิชา สิ่งเหล่านี้มนุษย์ย่อมสร้างขึ้นจากจิตใจและความรู้ที่ตนมีอยู่ รวมทั้งความคิด วัตถุเหล่านี้จึงเป็นวัฒนธรรม คือสิ่งที่มนุษย์ทำขึ้นทั้งทางรูปธรรม (วัตถุ) และนามธรรม (กริยาความประพฤติ ขนบธรรมเนียมประเพณี) เหตุนั้น จะเห็นว่าโบราณคดีและวัฒนธรรมย่อมมีสอนกันและช่วยทางประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์คือสิ่งที่มีเหตุการณ์เกิดขึ้น ทั้งประวัติศาสตร์และโบราณคดีสองอย่างย่อมประกอบกัน คือทั้งทางเหตุการณ์และวัตถุ เราเรียนประวัติศาสตร์ก็เพื่อทราบว่าความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างไร เจริญเพราะอะไร เสื่อมเพราะอะไร เมื่อได้แล้วก็เอามาปรับกับปัจจุบันว่ามีลักษณะคล้ายคลึงหรือแตกต่างกันอย่างไร เราเอาประโยชน์นี้มาปรับปรุงสังคมของเราให้ดีขึ้น ประวัติศาสตร์ผ่องใสได้ก็เพราะโบราณคดี โบราณคดีวินิจฉัยตามหลักวิชาการ ย่อมมีความเห็นแตกต่างกัน โบราณคดีต้องมีการโต้เถียงคัดค้าน และแก้ไขเพิ่มเติมอยู่เสมอ ต่อไปนี้ขอเชิญท่านรองอธิบดีกรมศิลปากรขึ้นพูดเรื่องการบูรณะสุโขทัย.

นายกฤษณ์ อินทโกศัย รองอธิบดีกรมศิลปากร บรรยาย เรื่อง การบูรณะโบราณสถานสุโขทัย

ที่โรงเรียนศรีอินทราทิตย์ เมืองสุโขทัยเก่า ๒๘ มีนาคม ๒๕๐๓

เครื่องเคลือบดินเผา "สังกโลก" ขุดค้นได้ในการฟื้นฟูบูรณะเมืองสุโขทัยเก่า

เนินปราสาท (*บน*) ก่อนขุดแต่งบูรณะ และ (*ล่าง*) ภายหลังขุดแต่งบูรณะแล้ว

การบูรณะโบราณสถานสุโขทัย

ของ

นายกฤษณ์ อินทโกศัย รองอธิบดีกรมศิลปากร

แสดงที่โรงเรียนศรีอินทราทิตย์ จังหวัดสุโขทัย

วันที่ ๒๘ มีนาคม ๒๕๐๓

กรมศิลปากรเริ่มงานบูรณะเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ สภาพของโบราณสถานก่อนบูรณะนั้น เป็นป่ารกทั่วไป เข้าดูโบราณสถานได้โดยยาก ต้องตัดป่าเป็นช่องเข้าไปดู และเมื่อถึงตัวโบราณสถานแล้ว บางแห่งก็เห็นได้ไม่ชัดเจน หรือเห็นแต่บางส่วน เพราะมีดินและอิฐหักกลบทับถม และมีเครือเขาเถาวัลย์ปกคลุมอยู่

งานเบื้องต้นของกรมศิลปากรจึงต้องเริ่มด้วยการถางป่า แล้วขุดแต่งขนเอามูลดินอิฐหักที่ทับถมอยู่ออก ซึ่งในการขุดแต่งนี้ กรมศิลปากรระมัดระวังให้เป็นไปตามหลักวิชาของการขุดแต่งโบราณสถานอย่างยิ่ง โบราณสถานจึงคงสภาพในรูปเดิมแต่ครั้งโบราณเป็นส่วนใหญ่ เมื่อเสร็จการขุดแต่งแล้ว จึงทำการบูรณะตามหลักวิชาบูรณะโบราณสถาน แต่ในเรื่องบูรณะนี้ได้มีเหตุการณ์บางอย่างที่แปรเปลี่ยนออกนอกหลักวิชาไปบ้าง เพราะความเจตนาดีของทางฝ่ายปกครอง ซึ่งเผอิญเจตนาดีนั้นผิดหลักวิชาไป แต่ก็เป็นเพียงส่วนย่อยไม่ใช่สาระสำคัญ และบางอย่างที่ผิดพลาดนั้นยังพอแก้ไขได้ สิ่งที่ผิดพลาดนั้น คือ

๑. พระพุทธรูปปูนปั้นตามวัดต่าง ๆ เช่น วัดศรีชุม วัดสระศรี วัดมหาธาตุ เดิมปรักหักพังมากเหลือแต่เพียงครึ่งองค์ เศียรไม่มีก็มี ทางฝ่ายปกครองเห็นว่าเป็นที่น่าสังเวชแก่พุทธศาสนิกชน จึงเสนอขออนุมัติกระทรวงวัฒนธรรมให้ซ่อมใหม่ครบองค์บริบูรณ์ จึงซ่อมไปดังที่ปรากฏอยู่ในทุกวันนี้

๒. ฝ่ายปกครองเห็นว่าลำพังกรมศิลปากรคงเหลือกำลังที่จะดูแลวัดต่าง ๆ ที่ขุดแต่งบูรณะไว้แล้วนั้นได้ จึงไปชักชวนพระภิกษุสงฆ์มาปลูกสร้างกุฏิบ้าง ซ่อมโบสถ์โบราณให้มีหลังคาขึ้นเพื่อพระภิกษุอยู่อาศัยบ้าง ความประสงค์ก็เพื่อให้พระสงฆ์ช่วยดูแลวัดนั้น ๆ ความคิดนี้ดีอยู่ แต่ผลร้ายตามมาภายหลัง กล่าวคือ พระสงฆ์ท่านมีนิสัยเป็นผู้สร้าง เมื่อท่านมาอยู่แล้วท่านก็คิดสร้างศาลาบ้าง สร้างหอสวดมนต์บ้าง ผลที่สุดท่านก็ไปสร้างโบราณสถานนั้นให้เป็นของใหม่ขึ้นมาเสียเลย กรมศิลปากรไปขัดขวางท่านเข้า ท่านก็หาว่าไม่คิดทะนุบำรุงพระศาสนา ปล่อยให้ปรักหักพังยืนโซเซอยู่ คนอื่นเขาจะทำก็ขัดขวาง อย่างเช่นที่วัดมหาธาตุ ท่านจะสร้างศาลาขึ้นภายในกำแพงแก้วติดกับองค์พระธาตุ กรมศิลปากรต้องคัดค้านอย่างแข็งขัน ท่านจึงยกไปสร้างข้างนอก

๓. การปล่อยให้ราษฎรมาปลูกสร้างบ้านทำมาหากินอยู่ข้างโบราณสถาน อันนี้ก็เป็นผลร้าย เพราะเมื่อปลูกบ้านและต้นหมากรากไม้ขึ้นก็บัง ทำให้เสียความงามของโบราณสถานไป

ในข้อ ๒ และข้อ ๓ นี้ กรมศิลปากรกำลังคิดแก้ไขอยู่แล้ว คงจะเรียบร้อยไปได้ที่กราบเรียนมาให้ฟังนี้ ไม่ใช่เป็นเรื่องเอาฝ่ายปกครองมาฟ้อง แต่เพื่อจะสารภาพผิดกับท่านกรรมการเสียแต่ดี ๆ เท่านั้น

เรื่องต่อไปใคร่จะขอเสนอข้อสังเกตบางประการจากการขุดแต่งบูรณะให้ท่านกรรมการวินิจฉัย รวมทั้งกราบเรียนสิ่งที่พบเห็นให้ทราบ คือ

เนินปราสาท พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงสันนิษฐานว่าคงจะเป็นปราสาทที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินในกรุงสุโขทัย กรมศิลปากรได้ถือข้อทรงสันนิษฐานของพระองค์ท่านไว้เป็นหลักแล้วพยายามหาหลักฐานต่าง ๆ เพื่อที่จะยืนยันให้เด่นชัดยิ่งขึ้น แต่พระอาญาไม่พ้นเกล้า ๆ เมื่อทำการขุดแต่งบริเวณเนินปราสาท และวัดมหาธาตุแล้ว รู้สึกว่าพระราชสันนิษฐานนี้อาจคลาดเคลื่อนไปก็ได้ กล่าวคือ ถ้าเนินปราสาทนี้เป็นพระราชฐานที่ประทับจริง ก็จะต้องมีพระตำหนักน้อยใหญ่ของสนมกำนัลราชบริพารอยู่ในที่ใกล้ ๆ เนินปราสาทนี้ด้วย แต่ผลของการ

ขุดแต่ง ปรากฏว่ามีกระเบื้องหลังคาหล่นแตกอยู่ในดิน เฉพาะที่เนินปราสาทแห่งเดียว เป็นจำนวนมากอยู่ ส่วนที่ห่างๆ ออกไปทั่วบริเวณโดยรอบทั้งที่ใกล้และไกลเนินปราสาท ไม่ปรากฏว่าได้พบกระเบื้องหลังคามีหมกดินอยู่ที่ไหนเลย และการอยู่ครองเรือนของฆราวาสย่อมต้องเกี่ยวข้องด้วยมาตุคาม เนินปราสาทอยู่ทางทิศตะวันออกตรงหน้าองค์พระธาตุไม่ห่างเท่าใดนัก ย่อมไม่เหมาะสมจะเป็นที่พำนักของฆราวาสผู้ครองเรือน ยิ่งกว่านั้น ที่บนเนินปราสาทมีทำเป็นร่องน้ำไหลจากกลางเนินลงไปสู่ข้าง ๆ จะเป็นได้หรือไม่ว่า เนินปราสาทนี้คือหอสำหรับสรงน้ำพระของวัดมหาธาตุ จะเป็นสรงพระพุทธหรือพระสงฆ์ก็ตาม

ถ้าเช่นนั้นพระราชวังอยู่ที่ไหนเล่า ขอเสนอว่า ที่ที่ชาวบ้านกำลังปลูกบ้านกันอยู่เป็นกลุ่มในเวลานี้ตรงหน้าวัดตระพังทองออกไป บริเวณนั้นมีบ่อน้ำโบราณอยู่เป็นอันมาก บ่อใหญ่ก็มี เล็กๆ ก็มี ยังพอทรงรูปให้เห็นได้อยู่ อาจเป็นพระราชวังเดิมได้หรือไม่ ขอเสนอเพื่อวินิจฉัย

วัฒนธรรมในเรื่องขับถ่าย ที่ว่ากันว่า แต่โบราณนั้นออกไปถ่ายทุกข์กันตามทุ่งนา ไม่มีเว็จจกุฏี จึงพูดกันติดปากมาว่า ไปทุ่ง หมายถึงไปถ่ายทุกข์นั้น หาได้เป็นกับกรุงสุโขทัยไม่ กรุงสุโขทัยมีเว็จจกุฏีอย่างเรียบร้อยทีเดียว ผมได้ไปพบที่เชิงเขาพระบาทน้อย มีที่นั่งถ่ายทำด้วยหินตั้งอยู่บนหลุมสี่เหลี่ยม ซึ่งก่อด้วยศิลาแลงหรืออิฐก็เลือน ๆ ไป ที่ก้นหลุมยังมีขุยดินส่อลักษณะว่าเป็นอุจจาระกลายเป็นดินให้เห็นได้ชัดอยู่ หลุมลึกเท่าใดยังไม่ได้ขุดตรวจ แต่วัดจากขุยดินขึ้นมาถึงปากหลุม ซึ่งเป็นที่ว่างเปล่าประมาณ ๑.๒๐ เมตร แท่นหินที่นั่งถ่ายนี้ได้ยกไปเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานวัดราชธานี* แล้ว บางท่านเห็นแท่นหินนี้ถามผมว่าอะไร ผมบอกว่าที่นั่งถ่ายทุกข์ ท่านก็เตือนว่าอย่ารีบสันนิษฐานอย่างนั้น อาจเป็นแท่นของศิวลึงค์ก็ได้ ผมก็กราบเรียนท่านไปว่าที่นั่งถ่ายแน่ ผมไปยกเอามาจากหลุมถ่ายทุกข์จริง ๆ ถ้าท่านกรรมการผู้ใดสงสัย ผมคิดว่าผมอาจพาไปดูหลุมและยกเอาแท่นนี้ไปวางให้ดูได้ แต่ต้องขอเวลาให้ผมไปหาหลุมก่อนว่าอยู่ตรงไหน เว็จจกุฏีอันนี้ คงจะเป็นที่ของพระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี ซึ่ง

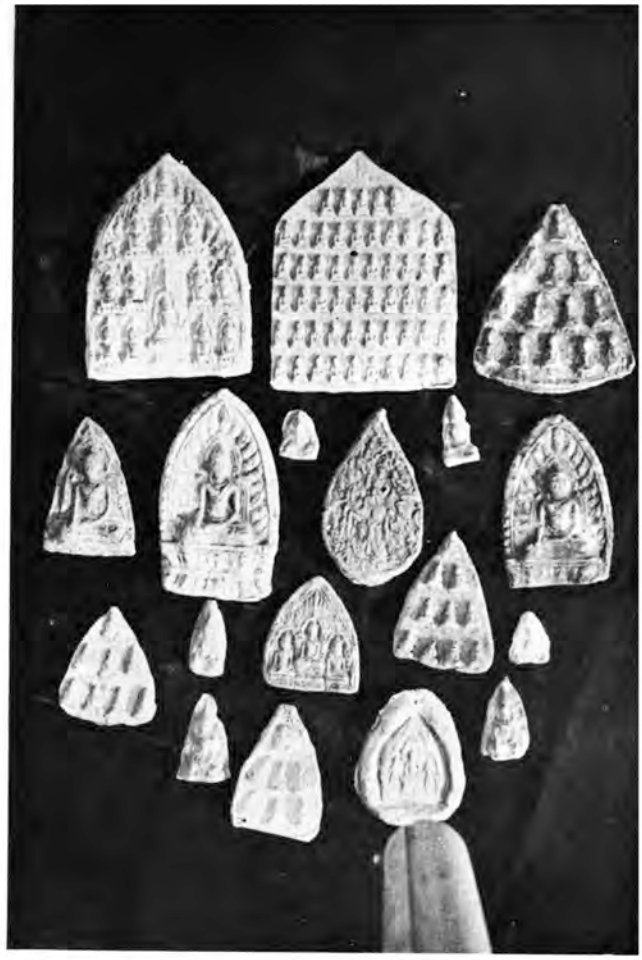
* เวลานี้นำมาเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง

มีสำนักอยู่บนเขาตะพานหินต่อเนื่องกับเขาพระบาทน้อย กุฏิสำนักสงฆ์ก่อด้วยอิฐยังมีซากเหลือให้เห็นอยู่ตั้งแต่เชิงเขาเรียงลำดับขึ้นไปจนถึงยอดเขา จะดูได้ที่เขาลูกที่อยู่หลังพระอัฏฐารสลุกยืน วัดตะพานหิน

บ้านเรือนราษฎร โดยผลแห่งการขุดแต่ง ได้พบว่ากระเบื้องหลังคาก็ดี เศษถ้วยโถโอชามก็ดี มีอยู่เป็นกลุ่ม ๆ ตามบริเวณนอกกำแพงเมือง เช่น ที่บริเวณถนนพระร่วง จากวัดศรีชุมไปวัดพระพายหลวง มีเศษเช่นว่านี้เป็นอันมาก และมีเป็นแนวยาวไป ส่วนในกำแพงเมืองไม่ค่อยพบเห็นที่ไหนเลย จะเป็นได้หรือไม่ว่า ภายในกำแพงเมืองนั้นมีแต่พระราชวังที่ประทับ และอย่างมากก็อำมาตย์ผู้ใหญ่เท่านั้น ส่วนราษฎรทั้งหลายอยู่นอกกำแพงเมืองทั้งสิ้น

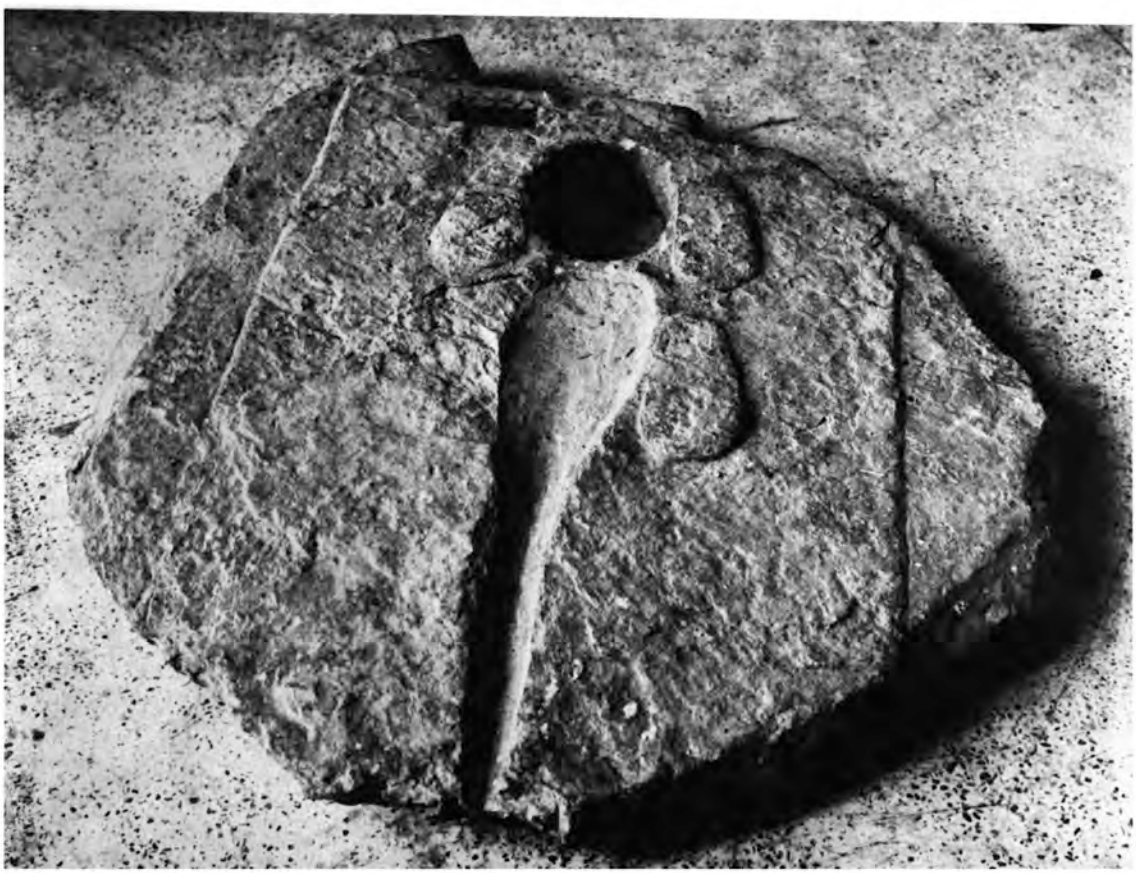
วิหารสูงวัดมหาธาตุ ผมสงสัยในใจมานานแล้วว่า วิหารสูงที่อยู่หน้าวิหารหลวงวัดมหาธาตุไม่สมควรจะอยู่ตรงนั้นเลย เพราะถ้ามีหลังคาอยู่บริบูรณ์ จะสูงบังวิหารหลวงและบังองค์พระธาตุจนเสียความงาม ซึ่งศิลปินอย่างพระมหากษัตริย์สุโขทัยคงจะทรงทราบดี เมื่อกรมศิลปากรทำการขุดแต่งบูรณะพระวิหารสูงนี้ ปรากฏว่าองค์พระประธานมีส่วนสัดเป็นพระสมัยอู่ทอง ไม่ใช่พระสมัยสุโขทัย และที่หลังพระประธานมีที่บักศิลาจารึกซึ่งโค่นหักลงไปจมดินอยู่ติดกับหลังพระวิหาร (จารึกวัดพระมหาธาตุ หลักที่ ๘ ข.) ความในจารึกเป็นเรื่องให้สัตย์ปฏิญาณว่า จะซื่อตรงต่อกัน ใครคิดคดให้มีอันเป็นต่าง ๆ จะเป็นได้หรือไม่ว่า วิหารนี้กษัตริย์อยุธยาที่ไปได้ชัยชำนะแก่กรุงสุโขทัยได้สร้างขึ้นไว้เป็นการแสดงพระราชอำนาจให้ปรากฏ จึงสร้างให้สูงสง่าบังหน้าพระวิหารวัดหลวงของกรุงสุโขทัย ขอเสนอพิจารณา

ความชาญฉลาดของการสร้างถนนพระร่วง ถนนพระร่วงที่พระมหากษัตริย์สุโขทัยทรงสร้างไว้นั้น สมจริงตามพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ที่ว่าทรงสร้างไว้ด้วยชาญฉลาดและมั่นคงยิ่ง จะเห็นได้ว่าถนนพระร่วงจากสุโขทัยไปศรีสัชชนาลัยมีระยะสั้นกว่าถนนในปัจจุบันนี้เป็นอันมาก แต่ข้อนี้ยังไม่สำคัญ เพราะถนนปัจจุบันอาจต้องการตัดผ่านชุมนุมชนจึงอ้อมโค้งไป ที่สำคัญนั้นก็คือ ถนนพระร่วง

พระพิมพ์ชนิดต่าง ๆ
ขุดค้นได้ในการฟื้นฟูบูรณะ
เมืองสุโขทัยเก่า

ส้วมสมัยสุโขทัย
หรือ โยนิ ที่สร้างยังไม่เสร็จ
ที่นักโบราณคดีถกเถียงกันว่า
เป็นอะไรแน่

ส่วนหนึ่งของท่อน้ำดินเผาสมัยกรุงสุโขทัย *(บน)* ขณะขุดพบที่เนินปราสาท *(ล่าง)* ท่อน้ำอีกชนิดหนึ่งขุดพบที่หน้าวัดมหาธาตุด้านเหนือ เป็นท่อน้ำดินเผาเคลือบ

(ดูเรื่องการชลประทานของเมืองสุโขทัยเก่า สมัยสุโขทัย หน้า ๒๗๔)

ไม่ยอมตัดเลียบตามเชิงเขาเลย แต่ตัดพุ่งจากเชิงเขาตรงออกมาข้างนอก ถ้าจะเข้าไปที่หลาย ๆ แห่งที่ภูเขา ก็ตัดพุ่งตรงออกมาหลาย ๆ เส้น แล้วมาบรรจบกันข้างนอกเหมือนนิ้วมือที่กางออกไปจากข้อมือฉะนั้น ในขั้นแรกก็ไม่เข้าใจกัน ว่าท่านทรงทำอย่างนั้นให้หมดเปลืองเวลาและวัสดุทำไม ตัดเส้นเดียวเลียบเชิงเขาไปก็หมดเรื่อง แล้วเจ้าหน้าที่ผู้มีหน้าที่ตัดถนนในการบูรณะสุโขทัยก็ตัดถนนเลียบภูเขาไปอย่างที่คิด พอผ่านหน้าฝนเดียว ถนนก็ละลายหมดสภาพไป เพราะไปสร้างกั้นน้ำที่ไหลจากภูเขาลงมาทั้ง ๆ สาย น้ำก็พัดถนนหายไป ตอนนี้จึงได้ความรู้ว่า ถนนพระร่วงท่านไม่ได้สร้างให้สู้น้ำ แต่สร้างขนานไปกับน้ำไหล ที่ข้างถนนมีคูเลียบไปด้วย น้ำไหลจากภูเขาลงมาก็ไหลลงคูไปตามข้างถนน จึงไม่ทำลายถนน ขอเสนอวินิจฉัยว่า จะควรบูรณะถนนพระร่วงให้คงรูปเดิมจนตลอดสายหรือไม่

โบราณวัตถุ โบราณวัตถุที่ได้เนื่องจากการขุดแต่งบูรณะนั้น ได้จากในกรุน้อยเต็มที เพราะกรุถูกผู้ร้ายขุดเอาไปเสียเกือบหมดสิ้น คงมีที่หลงหูหลงตาผู้ร้ายอยู่เท่านั้น ถ้าเทียบเป็นส่วนร้อยก็เพียงสัก ๓ เปอร์เซ็นต์ ส่วนอีก ๙๗ เปอร์เซ็นต์ผู้ร้ายขุดเอาไป ของส่วนใหญ่ที่ได้นั้น ได้จากที่จมดินอยู่ข้างฐานเจดีย์บ้าง ฐานพระประธานในโบสถ์วิหารบ้าง สันนิษฐานว่าโบราณวัตถุเช่นพระพุทธรูป แต่เดิมคงตั้งอยู่ข้างพระประธานหรือบนฐานเจดีย์ ภายหลังปราศจากคนเอาใจใส่ ก็ล้มกลิ้งตกลงไปอยู่ข้างฐาน เพราะเหตุหลังคาพังบ้าง ยอดเจดีย์พังลงมาบ้าง จึงจมดินอยู่จนทางราชการมาขุดแต่งจึงได้ขึ้นมา มิฉะนั้นก็คงถูกผู้ร้ายเอาไปหมดแล้ว ข้อนี้ขอเสนอเพื่อได้โปรดรับทราบว่าที่กรมศิลปากรขุดกรุมาแล้วนั้น ไม่ใช่นโยบายที่จะทำอย่างนั้นเลย แต่ต้องจำใจทำ เพราะเหลือทางให้เลือกเพียง ๒ ทาง คือ จะปล่อยให้ผู้ร้ายเอาไปเป็นประโยชน์ส่วนตัว หรือจะขุดขึ้นมาเก็บรักษาไว้เป็นสมบัติของชาติ กรมศิลปากรมีหน้าที่รักษาทรัพย์สมบัติของชาติประเภทนี้ ก็จำต้องเลือกเอาในทางขุดเพื่อช่วงชิงไว้จากผู้ร้าย

นายเพ่ง ลิมปะพันธุ์

ใคร่ขอถามท่านอธิบดีกรมศิลปากรว่า เงินค่าเช่าพระพิมพ์ซึ่งขุดได้ที่สุโขทัยนั้น จะเก็บเป็นเงินพิเศษมาสร้างพิพิธภัณฑสถานที่สุโขทัยได้หรือไม่

นายธนิต อยู่โพธิ์ *(อธิบดีกรมศิลปากร)*

เงินค่าเช่าพระพิมพ์จากสุโขทัยนั้น ทางกรมศิลปากรได้เก็บไว้ ค่าเช่าพระพิมพ์ได้ราว ๘๐๐,๐๐๐ บาท แต่ค่าสร้างพิพิธภัณฑ์ประมาณ ๒,๐๐๐,๐๐๐ บาท เรียกได้ว่ายังขาดอีกราว ๒,๐๐๐,๐๐๐ บาท ทั้งนี้ถ้าจะนับรวมเครื่องประดับตกแต่งภายในพิพิธภัณฑ์ที่จะสร้างให้สมเกียรติด้วย เงินค่าเช่าพระพิมพ์ที่กรมศิลปากรเก็บไว้นี้ ไม่ได้เอาเข้างบประมาณแผ่นดิน เป็นอำนาจและสิทธิที่กรมศิลปากรจะรักษาไว้ และฝากไว้ที่กระทรวงการคลัง ต้องเบิกจ่ายตามระเบียบ

นายเพ่ง ลิมปะพันธุ์

รู้สึกยินดีที่ได้ทราบว่าเงิน ๘๐๐,๐๐๐ บาทนั้นจะใช้เฉพาะจังหวัดสุโขทัย สำหรับเรื่องการบูรณะโบราณวัตถุสถานในจังหวัดสุโขทัยต่อไปนั้น ขอเสนอดังนี้คือ

๑. เรื่องการบูรณะขอให้ใช้ศิลปอย่างแท้จริงตามหลักโบราณวัตถุสถาน ขอให้บูรณะด้วยหลักวิชาจริง ๆ อย่าไปฟังความคิดเห็นของผู้ที่มีอำนาจ แต่ไม่มีความรู้

๒. พระพุทธรูปในวิหารสูงทางด้านหน้าวัดมหาธาตุสุโขทัย ที่ว่าเป็นพระพุทธรูปแบบอู่ทอง รวมทั้งที่วัดสระศรีด้วยนั้น เท่าที่ผมเห็น ยังสงสัย เพราะเท่าที่เห็นซากเหลืออยู่ ไม่คิดว่าอาจจะทราบว่าเป็นแบบสุโขทัยหรืออู่ทองได้

นายกฤษณ์ อินทโกศัย

ที่วัดสระศรีเป็นพระพุทธรูปแบบสุโขทัย ที่วิหารสูงวัดมหาธาตุเหลือเพียงครึ่งองค์มีหน้าตักเหลืออยู่ แต่ความกว้างของที่ประทับนั่งวัดตามส่วนสัดเป็นส่วนของพระพุทธรูปเป็นแบบอู่ทอง ไม่ใช่สุโขทัย เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร คือ คุณมานิต วัลลิโภดม และคุณชิน อยู่ดี ได้ลงความเห็นแล้ว จึงได้บูรณะขึ้นใหม่ และคุณเขียน ยิ้มศิริ ช่างปั้นของกรมศิลปากร เป็นผู้ปั้น ได้กระทำตามหลักวิชาทุกประการ.

ขณะขุดแต่งบูรณะ

ปูนปั้นรูปพระสาวกเดินประนมมือ

ประดับฐานพระมหาธาตุเมืองสุโขทัยเก่า

เมื่อขุดแต่งบูรณะแล้ว

พระมหาธาตุ วัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย
เมื่อก่อนขุดแต่งบูรณะ

พระมหาธาตุ วัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัยเก่า
ภายหลังที่ได้ขุดแต่งบูรณะ

คำกล่าว

ของ

นายเชื่อม ศิริสนธิ

(ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย ขณะทำการบูรณะ)

กล่าวที่โรงเรียนศรีอินทราทิตย์ จังหวัดสุโขทัย

วันที่ ๒๘ มีนาคม ๒๕๐๓

ก่อนที่จะเข้าสู่การสัมนาครั้งนี้ เพื่อความเข้าใจในการพิจารณาปัญหาการบูรณะเมืองสุโขทัยเก่า ข้าพเจ้าในฐานะผู้ว่าราชการจังหวัดในครั้งนั้น ซึ่งเป็นกรรมการร่วมการบูรณะอยู่ด้วยผู้หนึ่ง ขอเสนอความเป็นมาโดยสังเขปเพื่อความเข้าใจ ว่าเมื่อได้เริ่มการบูรณะ คณะกรรมการพิจารณาเห็นว่า เมืองสุโขทัยในครั้งนั้นกว้างขวางและมีทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นสาระอันจะบูรณะขึ้นเพื่อผลพลอยได้ในปัจจุบัน กรรมการในชุดแรกจึงประกอบด้วยองค์การของรัฐบาล ซึ่งมีหน้าที่โดยตรงต่องานส่วนนั้น กล่าวคือ มีถนนหนทาง ตระพังน้ำต่าง ๆ เป็นต้น เพราะฉะนั้น คณะกรรมการจึงได้แบ่งงานกัน ดำเนินงานประสานกันไปดังนี้

๑. ข้าพเจ้าในฐานะผู้ปกครอง จะทำการสืบค้นตามประวัติและหลักฐาน ว่ามีโบราณวัตถุ โบราณสถาน ถนนหนทาง ตระพังน้ำ ฯลฯ อยู่ที่ไหน แล้วก็ทำการแผ้วถางสิ่งที่รกปกคลุมให้ปรากฏสิ่งเหล่านั้นชัดเจน คณะกรรมการก็จะทำการพิจารณาว่าควรจะบูรณะสิ่งใด

๒. กรมศิลปากรซึ่งเป็นเจ้าของงานและเจ้าหน้าที่โดยตรง ก็พิจารณาดำเนินการบูรณะโดยแบ่งเจ้าหน้าที่สำคัญ ๆ ออกเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายขุดแต่ง ทำการขุดค้นโบราณวัตถุที่มีผู้ร้ายลักลอบขุด เป็นเหตุให้ชำรุดทรุดโทรม และปรับปรุงให้รากฐานมั่นคงเพื่อรับการบูรณะต่อไป ลอกดินที่ปกคลุมจนถึงสิ่งก่อสร้างเดิม

---

*ในคราวสัมนาย้ายไปเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดลำปาง แต่บัจจุบันย้ายกลับมาเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัยตามเดิม

เช่นที่เจดีย์วัดมหาธาตุ ได้ขุดแต่งแล้ว ปรากฏว่า มีดินมาพอกพูนสูงกว่าระดับพื้นผิวเดิมถึง ๗ เมตร หน่วยที่สอง คือ หน่วยบูรณะ จึงจะเข้าทำการบูรณะให้ใกล้เคียงเหมือนของเดิมเท่าที่จะสามารถตามหลักวิชาต่อไป

๓. กรรมการเจ้าหน้าที่ฝ่ายกรมทาง ก็จะทำการบูรณะถนนหนทางต่าง ๆ ที่มีอยู่ครั้งนั้น ให้ปรากฏเป็นทางสัญจรไปมาโดยสะดวก ด้วยการรักษาของเก่าไว้เป็นหลักฐาน

๔. กรรมการเจ้าหน้าที่ฝ่ายกรมการประมง จะได้พิจารณาบ่อน้ำตระพังต่าง ๆ บรรดาที่มีอยู่ครั้งนั้น ขุดลอกให้เป็นที่ขังน้ำ และทำการปล่อยปลาพันธุ์ต่าง ๆ เพื่อเพาะพันธุ์ไว้แจกจ่ายประชาชน และขยายพันธุ์ให้แพร่หลายสืบต่อไปด้วย

๕. กรรมการเจ้าหน้าที่ฝ่ายกรมป่าไม้ จะได้พิจารณาเพาะพันธุ์และปลูกต้นไม้ต่าง ๆ ทั้งที่เกี่ยวเนื่องทางประวัติศาสตร์และเป็นผลได้ต่อประเทศชาติตามหน้าที่ เช่น ปรากฏตามหลักศิลาจารึกในครั้งนั้นว่า มีหมากม่วง หมากลาง หมากขาม หมากพร้าว ก็หาพันธุ์หมากม่วง หมากลาง ทำการปลูกเป็นอนุสรณ์ และขยายพันธุ์ไปสู่ประชาชนที่ประสงค์ ตลอดถึงการพิจารณาถึงการทำป่าแปลงทดลองอื่น ๆ ด้วย

๖. กรรมการเจ้าหน้าที่ฝ่ายการชลประทาน จะได้พิจารณาต้นน้ำแหล่งน้ำว่าครั้งเดิมเหตุใดจึงมีน้ำอุดมสมบูรณ์ และทำการระบายน้ำเข้าสู่ตระพังต่าง ๆ ให้สมบูรณ์เหมือนเช่นเดิม เหล่านี้เป็นต้น

แต่เพราะเหตุขาดงบประมาณในการดำเนินงาน จึงค่อยเป็นค่อยไปโดยลำดับมา ทั้งต้องทบทวนสืบค้น เพื่อรักษาไว้ให้ใกล้ของเดิมโดยหลักฐาน ในระหว่างการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ ก็ได้มีเหตุผลและเหตุการณ์โดยเฉพาะ ที่ทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น

๑. บรรดาปฏิมากรแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ชำรุดทรุดโทรมเพราะกาลเวลาได้ล่วงมานาน และถูกผู้ร้ายทำลายชำรุดเสียหาย เป็นที่น่าสังเวช สมควรจะได้บูรณะให้สมบูรณ์ เพื่อการสักการะสืบไป

๒. เมื่อเจ้าหน้าที่ได้ทำการบูรณะไว้เรียบร้อยพอสมควรแล้ว ไม่มีเจ้าหน้าที่เฝ้ารักษาทำความสะอาด และเกิดผู้วิเศษบอกใบ้ให้หวย อันเป็นการฝ่าฝืนพระราช-กำหนดกฎหมาย จึงได้นิมนต์พระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นที่เคารพนับถือของประชาชนมาจำพรรษาอยู่เป็นครั้งคราว และปลูกเป็นกุฏิเคลื่อนที่สำหรับเป็นที่พำนักอาศัย เพื่อให้มีหน้าที่เฝ้าดูแลรักษา อบรมศีลธรรมประชาชนและผู้วิเศษเหล่านั้น เป็นการปรับปรุงบูรณะจิตใจ ปลูกฝังให้เกิดเลื่อมใสในพระบวรพุทธศาสนาโดยถูกต้อง

๓. ก่อนและหลังที่รัฐบาลจะได้มีการบูรณะในครั้งนั้น ก็ได้มีการก่อสร้างเพิ่มเติมภายในบริเวณขึ้นบ้าง เช่น กรมทางหลวงแผ่นดินได้ตัดถนนจรดวิถีถ่อง เชื่อมการคมนาคมระหว่างจังหวัดสุโขทัยกับจังหวัดตาก ผ่านกำแพงเมืองดังที่เห็นอยู่นี้ และที่เกาะกลางตระพังทองมีโบสถ์และมณฑป อันสร้างขึ้นภายหลัง ผิดแผกไปจากเดิม ดังที่กล่าวมานี้มีอยู่อีกหลายแห่ง ทั้งนี้ก็ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาของประชาชน

การบูรณะโดยสังเขปดังที่ได้เสนอมาเพื่อให้ทราบนั้น สำหรับข้าพเจ้าในหน้าที่ฝ่ายปกครองนั้น ทำทุกอย่างทุกหน้าที่ทั้งของเก่าและของใหม่ เพื่อรับผลพลอยได้พัฒนางานด้านต่าง ๆ ของจังหวัดสุโขทัยควบคู่ไปในครั้งนั้นด้วย ต่อมาก็ได้คลี่คลายเพราะขาดปัจจัยต่าง ๆ คงเหลือแต่เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร อันมีท่านอธิบดีปัจจุบันเป็นผู้ดำเนินงานบูรณะสืบต่อมาจนทุกวันนี้.

บทความของ ม.ร.ว. สุมนชาติ สวัสดิกุล

(นางสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา อ่านแทน)

ท่านผู้เป็นประธานและท่านทั้งหลาย

ผมขอเสนอความเห็นเกี่ยวกับการวินิจฉัยเรื่องการบูรณะโบราณสถานสุโขทัย สองข้อ คือ **เรื่องเนินปราสาท** กับ **วัฒนธรรมเรื่องการขับถ่าย**

๑. เรื่องเนินปราสาท การที่วินิจฉัยว่าเนินปราสาทนี้คือหอสำหรับสรงน้ำพระวัดมหาธาตุ นั้น ผมขอตั้งข้อสังเกตไว้หน่อยหนึ่งว่า เรื่องหอสรงน้ำนั้นผมเองก็ไม่เคยทราบว่ามี ทั้งไม่ทราบว่าจะใช้สรงในโอกาสไหน ถ้าจะว่าเป็นที่อาบน้ำของพระสงฆ์แล้ว ผมคิดว่าคงไม่ใช่แน่ เพราะโดยปกติของคนไทยเรานั้นมักจะอาบน้ำในที่เปิดเผย มีตามริมบ่อ ริมสระ หรือริมแม่น้ำทั้งนั้น แม้เมื่อพระวิสูตรสุนทรไปฝรั่งเศสก็ยังลงไปอาบในแม่น้ำ ทำให้ฝรั่งดูกันอย่างสนุกสนาน การที่จะปลูกตึกใหญ่โตขนาดที่เห็นอยู่ใช้เป็นที่อาบน้ำทั้งพระสงฆ์พระพุทธนั้นดูจะกระไรอยู่ ผมยังมองไม่เห็นทางว่าจะเป็นไปได้ ทั้งเมื่อพิจารณาดูสถานที่บริเวณเนินปราสาทแล้วจะเห็นได้ว่าอยู่ไม่ไกลสระน้ำนัก และบ่อน้ำหรือตระพังที่มีอยู่ก็เหมาะสำหรับจะอาบน้ำได้สบายไม่จำต้องหิ้วน้ำขึ้นไปอาบกันบนปราสาท

ถ้าข้อสันนิษฐานของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นความจริงที่ว่าวัดมหาธาตุเป็นวัดในพระราชฐานแบบวัดพระศรีสรรเพชญ์ที่กรุงศรีอยุธยาและวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่กรุงเทพ ฯ แล้ว วัดนี้ก็เป็นพุทธาวาส ไม่มีพระสงฆ์อยู่ เมื่อไม่มีพระสงฆ์อยู่ เรื่องการสรงน้ำของพระสงฆ์ก็ไม่น่าจะมี และไม่เคยได้ยินว่ามีประเพณีสรงน้ำพระสงฆ์เลย ส่วนพระพุทธนั้นจะมีพิธีสรงน้ำในปราสาทที่ใหญ่โตเช่นนี้หรือข้อนี้ผมยังสงสัยอยู่

ที่ท่านวินิจฉัยหรือกล่าวสืบเนื่องกันมาว่า สถานที่ดังกล่าวเป็นปราสาทนั้น ท่านคงมีเหตุผลที่ควรเชื่อถือกัน อย่างน้อยคงจะมีผู้บอกเล่ากันมา คงจะไม่ใช่เสกสรรเอาง่าย ๆ ทั้งที่เรียกกันว่าเนินปราสาทนี้ ก็หาได้เริ่มเรียกกันในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเท่านั้น และมิใช่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผู้ทรงสันนิษฐานว่าเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินในกรุงสุโขทัย หากคงจะรู้จักกันมาก่อนนั้นแล้ว อย่างน้อยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคงจะทรงรู้จักมาก่อน เพราะได้เสด็จพระราชดำเนินไปถึงที่นั้นเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๓ คือเมื่อ พุทธศักราช ๒๓๗๖ กับยังมีเรื่องราวกล่าวถึงเนินปราสาทนี้อยู่ในเทศนาพระราชประวัติรัชกาลที่ ๔ ที่สมเด็จพระมหาสมณะเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอในรัชกาลที่ ๕ ทรงแสดงถวาย ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ ว่า "เมื่อปีมะเส็งเบญจศก จุลศักราช ๑๑๙๕ (พ.ศ. ๒๓๗๖) เสด็จไปประพาสเมืองเหนือ นมัสการเจดียสถานต่าง ๆ ไปโดยลำดับ ประทับเมืองสุโขทัย เสด็จไปเที่ยวประพาสพบแท่นศิลาแท่นหนึ่ง เขาก่อไว้ริมเนินปราสาทเก่าหักพังอยู่ เป็นที่นับถือกลัวเกรงของหมู่มหาชน ถ้าบุคคลไม่เคารพเดินกรายเข้าไปใกล้ให้เกิดเจ็บไข้ไม่สบาย..." นี้ชี้ให้เห็นชัดสถานที่นี้รู้จักกันว่าเป็นปราสาทมาก่อนรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นานแล้ว

เรื่องของปราสาทแห่งนี้มีปรากฏอยู่ว่า พระมหาธรรมราชาลิไทย "ได้ทรงสร้างปราสาทราชมณเฑียรก่ออิฐถือปูน...." และ "เมื่อพระมหาธรรมราชาสร้างปราสาทราชมณเฑียรแล้ว ได้จัดให้พระสงฆ์เรียนพระไตรปิฎก แลให้มีพวกพราหมณ์เรียนศิลปศาสตร์ในบริเวณพระมหาปราสาท" สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพยังทรงกล่าวไว้ว่า "ดูเป็นตั้งโรงเรียนขึ้นครั้งแรก" และว่า "ประเพณีที่ให้พระเรียนพระปริยัติธรรมในพระมหาปราสาทอย่างนี้ ในรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์ ก็มี" นอกจากนี้แล้วยังปรากฏว่า ในปีฉลูจุลศักราช ๗๒๓ (พ.ศ. ๑๙๐๔) พระมหาธรรมราชาทรงพระราชศรัทธา สมาทานศีลเป็นตาบส แล้วทรงรับพระไตรสรณาคมน์ต่อพระมหาสวามีสังฆราช

ทรงพระผนวชเป็นสามเณร *ในพระราชมณเฑียร* แล้วเสด็จทรงพระราชดำเนินไปกับสงฆ์ไปรับอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ วัดบำมะม่วง

เรื่องปราสาทราชมณเฑียรนี้มีอยู่ในจารึกหลักที่ ๔ ที่ ๕ และที่ ๖ ขอพูดเฉพาะหลักที่ ๔ คือหลักวัดบำมะม่วงภาษาเขมรด้านที่ ๒ (๓๙—๔๐—๔๑) มีว่า "กสมาทานศีล ชา ดาบสเพส ไอ เพนก พระสุพรณปรติมา ติ ปรดิสถา เล ราชมทิร" แปลว่า สมาทานศีลเป็นดาบศเพศเฉพาะพระเนตรพระสุวรรณปฏิมากรบนราชมณเฑียร (๔๓) ก็มีว่า "ง เล เหมปราสาท" แปลว่า บนเหมปราสาทราชมณเฑียร นอกจากนี้ในหลักที่ ๕ ด้านที่ ๓ บรรทัดที่ ๓๑, ๓๒ และ ๓๓ ก็มีว่า "สมาทานทศศีลเปนดาปสนาพระพุทธรูปทอง" หลักที่ ๖ ด้านที่ ๑ (๑๘) ก็ว่า "ราชา โอรุยุห สกมนฺทิรา" คือ เสด็จลงจากมหามณเฑียร

โดยเฉพาะเรื่องเนินปราสาทนั้น ได้กล่าวถึงความสำคัญมาดังนี้ ผมมีความเห็นว่า ปราสาทนี้คงจะเป็นเช่นเดียวกันกับพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในกรุงเทพฯ ซึ่งไม่ใช่ที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน หากแต่ใช้สำหรับประกอบพระราชพิธี และเคยใช้เป็นที่ศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ด้วย เป็นสถานที่สำคัญในพระราชวัง และถ้าพิจารณาดูสถานที่โดยทั่วไปในบริเวณแล้ว จะเห็นได้ว่าบริเวณเนินปราสาทนี้ เหมาะที่สุดสำหรับที่จะเป็นสถานที่ดังกล่าว เพราะตั้งอยู่ในที่ทำเลที่เหมาะ ลักษณะการก่อสร้างก็มีรูปเป็นปราสาทได้ ทั้งยังเคยเรียกว่าเนินปราสาทด้วย ไม่เห็นมีเหตุอะไรที่จะไปลบล้างความคิดเห็นเดิมเสีย และยังเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพของชาวเมืองมาจนทุกวันนี้ ปราสาทในที่นี้ไม่จำเป็นจะต้องเป็นที่ประทับแรมของพระมหากษัตริย์ ส่วนพระราชวังนั้นจะอยู่ที่ใด ตอนไหน นั่นเป็นเรื่องที่ต้องค้นคว้าหารายละเอียดกันต่อไป แต่ที่จะให้เลิกความคิดเห็น ว่าเนินปราสาทเป็นหอสรงน้ำพระนั้น ผมยังมองไม่เห็น

เมื่อเป็นเช่นนี้การที่ที่ประชุมนี้จะมาพิจารณาว่าเนินปราสาทอันเป็นสัญญลักษณ์แห่งเดียวในกรุงสุโขทัยที่แสดงว่าเป็นพระราชวังที่ประทับของพระมหากษัตริย์ กลับกลายเป็นหอสรงน้ำพระ โดยพิจารณาเพียงร่องน้ำไหลจากเนินลงไปสู่ข้างๆ เท่านั้น ดู

จะเป็นการสมควรละหรือ ขอได้โปรดพิจารณาดูให้ถ่องแท้แน่นอนสักหน่อยก่อนที่จะลงความเห็นว่าเป็นปราสาทราชมณเฑียรหรือเป็นหอสรงแน่ ถ้าเป็นหอสรงแล้ว ปราสาทราชมณเฑียรที่กล่าวถึงว่า พระมหาธรรมราชาทรงสร้างก่ออิฐถือปูน ปราสาทราชมณเฑียรที่ได้จัดให้พระสงฆ์ได้เรียนพระไตรปิฎก และปราสาทราชมณเฑียรที่พวกพราหมณ์เรียนศิลปศาสตร์ ตลอดจนปราสาทราชมณเฑียรที่พระมหาธรรมราชาทรงพระผนวชเป็นสามเณรนั้น อยู่ที่ไหน

๒. วัฒนธรรมในเรื่องการขับถ่าย เรื่องที่นั่งถ่ายที่ท่านรองอธิบดีกล่าวว่าได้พบที่เชิงเขาพระบาทน้อยนั้น ผมต้องขอประทานโทษที่ต้องขอออกความเห็นบ้าง เพราะวัตถุชิ้นนี้เดิมทีทิ้งอยู่ในป่าข้างทาง ผมเองก็ได้เคยเห็นมาก่อนแล้วทั้งได้เคยพิจารณาเหมือนกันว่าจะเป็นอะไร เรื่องวัตถุแปลกประหลาดอันนี้ผมเองได้เคยกล่าวไว้ในปาฐกถาที่ได้แสดง ณ สยามสมาคมมาแล้วเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ๒๔๙๗ และได้เขียนไว้ในหนังสือพิมพ์อังกฤษชื่อสแตนดาร์ดด้วย แต่ผมมิได้มีความเห็นว่าเป็นที่นั่งถ่ายอย่างที่ท่านรองอธิบดีได้เสนอไว้ และด้วยเหตุที่ผมไม่ใช่นักโบราณคดีจึงมิกล้าออกความเห็นว่าวัตถุนี้เป็นอะไร เพียงแต่ได้ถ่ายรูปไว้ ผมเสียดายที่ไม่มีเวลาพอที่จะอัดรูปนั้นส่งมาได้ และด้วยเหตุว่ารูปนี้เป็นรูปสีจึงส่งมาประกอบการพิจารณาทั้งฟิล์มเลยทีเดียว สถานที่ที่ถ่ายรูปนี้คือที่ที่เราไปพบวัตถุชิ้นนี้ เราได้ค้นดูในบริเวณใกล้เคียงก็ดูเป็นที่เรียบ ๆ ดังเห็นในภาพ ซึ่งมีท่านอธิบดีกรมศิลปากรและคุณหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ยืนกำกับเป็นพยานอยู่ด้วย หลังจากที่ได้แสดงปาฐกถาเกี่ยวด้วยเรื่องเมืองสุโขทัยที่สยามสมาคมแล้ว มีนักโบราณคดีชาวต่างประเทศได้ให้ความเห็นกับผมว่าภาพนี้เป็นภาพของวัตถุที่เรียกว่า "โยนิ" ซึ่งคู่กับ "ลิงค์" ซึ่งเป็นที่นับถือบูชาของชาวอินเดียรุ่นเก่าก่อนพวกพราหมณ์ แต่ "โยนิ" อันนี้ทำยังไม่เสร็จ ยังไม่เรียบร้อย เขาอธิบายโดยใช้คำว่า "unfinished Yoni" และว่าชาวอินเดียโบราณถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สังเกตจากภาพว่าเป็นฝีมือช่างเขมรรุ่นหลัง แต่ผู้ให้คำอธิบายกล่าวว่า ถ้าจะให้แน่ชัดแล้วต้องได้เห็นวัตถุศิลาชิ้นนั้น และเขามีความยินดีอย่างยิ่งที่จะได้มีโอกาสมาดูรูป "โยนิ" อันนี้

ในคราวสัมนาครั้งนี้ด้วย ผู้ให้ความเห็นแก่ผมคือนายบูเลศ (J.J. Boeles) ผู้อำนวยการของศูนย์การค้นคว้าของสยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์ ฉะนั้นรายละเอียดที่ว่าวัตถุชิ้นนี้จะเป็นที่รองถ่ายใช่หรือไม่ นายบูเลศคงจะอธิบายได้ดีกว่าผม และถ้านายบูเลศอยู่ในที่ประชุมนี้ ที่ประชุมก็น่าจะได้ให้โอกาสและถ้าได้ไปอธิบายพร้อมกับได้ดูของจริงที่วัดราชธานี ท่านทั้งหลายก็คงจะทราบว่าวัตถุชิ้นนี้เป็นที่รองถ่ายหรือเป็น "โยนิ" ที่สร้างยังไม่แล้ว

ความจริง ถ้าพิจารณาดูวัตถุชิ้นนี้ให้ดีจะเห็นว่าใหญ่โตเกินกว่าจะเป็นที่รองถ่าย เพราะมีทั้งรูกลมและร่องน้ำ มีรอยคล้าย ๆ รอยเท้าสี่รอย แต่ไม่ใช่ วัตถุชิ้นนี้ได้มีผู้พบเห็นแล้วหลายคน บางคนก็ออกความเห็นอย่างท่านรองอธิบดีกล่าวว่าเป็นส้วมพระร่วง และได้บรรยายข้อความนี้ทางวิทยุกระจายเสียงมาแล้วด้วย ความเห็นของผมนั้นว่าไม่ใช่แน่ และถ้าหากเป็นที่รองถ่ายจริงก็น่าจะมีมากกว่าหนึ่งอัน เพราะถ้าคนในสมัยนั้นรู้จักใช้ของดีถึงเพียงนี้แล้วคงจะเป็นที่นิยมใช้กันทั่วไป และคงจะไม่มีอันเดียวเป็นแน่ แล้วก็คงจะไม่เที่ยวไปถ่ายในทุ่งหรือที่อื่น ๆ จนเป็นของธรรมดาที่ปฏิบัติกันอยู่

นายกฤษณ์ อินทโกศัย

เนินปราสาทนั้นคิดว่าจะเป็นที่สรงน้ำพระพุทธรูปตามเทศกาล เช่น ในเวลาสงกรานต์ อย่างวัดทางภาคเหนือ และบางโอกาสก็นิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาด้วย ส่วนข้อวินิจฉัยขอให้ท่านผู้รู้ช่วยพิจารณา

พระพฉิชยสารวิเทศ

ขอชมว่าผู้ปาฐกมีความรู้ดี ขอถามว่า การที่เมืองสุโขทัยมีกำแพงล้อมถึง ๓ ชั้น และมีป้อมป้องกันกำแพงชั้นในนั้น เมืองนี้เป็นเมืองที่ขอมสร้างมาแต่เดิม เป็นเมืองที่พ่อขุนผาเมืองและพ่อขุนบางกลางท่าวมาตีใช่หรือไม่ หรือพ่อขุนศรีอินทราทิตย์และกษัตริย์องค์ต่อ ๆ มาเป็นผู้สร้างกำแพงเหล่านี้ขึ้น

พระยาอนุมานราชธน

เรื่องนี้เข้ามาในด้านสถาบัตยกรรม จึงขอให้นายมานิต วัลลิโภดม ตอบ

นายมานิต วัลลิโภดม

ยังไม่แน่ใจว่าเมืองนี้เป็นเมืองที่ขอมสร้างไว้ก่อนราชวงศ์พระร่วง ขอเวลาที่จะศึกษาต่อไป

นายเชื่อม ศิริสนธิ

ที่เมืองศรีสัชชนาลัย การก่อสร้างโดยมากทำด้วยศิลาแลง ที่สุโขทัยทำด้วยศิลาแลงปนอิฐ ที่เมืองกำแพงเพชรเป็นอิฐมากจึงหักพังไปมากที่สุด ที่วัดพระพายหลวงก็มีกำแพงล้อม จึงสงสัยว่าขอมคงจะเคยอยู่ที่นั่นมาก่อน ราชวงศ์พระร่วงมาสร้างกำแพงเมืองสุโขทัยขึ้นใหม่.

ประเพณีสุโขทัย

ของ

พระยาอนุมานราชธน

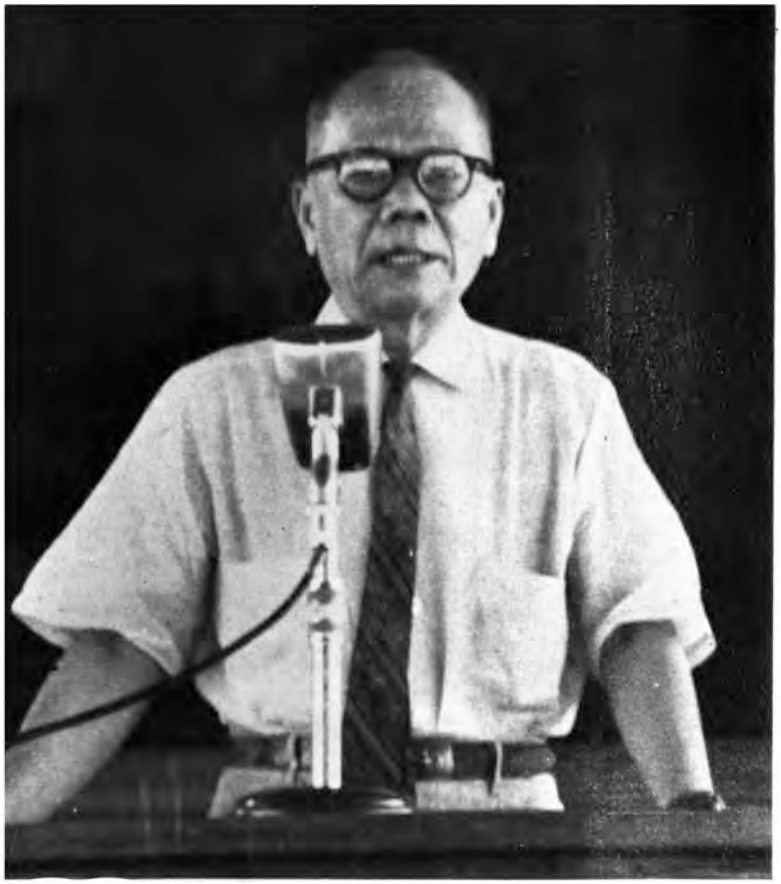
แสดงที่โรงเรียนศรีอินทราทิตย์ จังหวัดสุโขทัย

วันที่ ๒๘ มีนาคม ๒๕๐๓

ก่อนพูดเรื่องประเพณีสุโขทัย ควรทำความเข้าใจกันเสียตั้งแต่ต้นว่า ประเพณีคืออะไร ถ้าว่าในแง่ความเข้าใจของข้าพเจ้า ประเพณีคือการกระทำด้วยกิริยาอาการใด ๆ ซึ่งประพฤติกันอยู่บ่อย ๆ จนเป็นนิสัยความเคยชิน และมีการถ่ายทอดและสืบ ๆ ต่อเป็นแบบอย่างกันมานานในส่วนรวม ถ้าเป็นประเพณีเกี่ยวกับเรื่องดีชั่วทางศีลธรรม ก็เรียกว่า จารีตประเพณี (Morals) ถ้าเป็นประเพณีที่มีระเบียบแบบแผนวางเอาไว้ จะโดยตรงหรือโดยปริยายก็ตามที ก็เรียกว่า ขนบประเพณี ถ้าเป็นประเพณีที่ไม่ถึงผิดทางศีลธรรม เป็นแต่ประพฤติกันมาตามธรรมเนียมอย่างนั้น ก็เรียกว่า ธรรมเนียมประเพณี

ประเพณีก็เหมือนสิ่งต่าง ๆ ที่คนสร้างขึ้น ย่อมมีทั้งที่เกิดใหม่และที่ตายไป มีทั้งที่เจริญและเปลี่ยนแปลงไปและที่เสื่อมและสูญไป อันเป็นไปตามเงื่อนไขของสิ่งแวดล้อม ทั้งในทางภูมิศาสตร์และทางสังคม เหตุฉะนี้ ถ้ากล่าวกันกว้าง ๆ ประเพณีก็คือวัฒนธรรม หรือ วัฒนธรรมก็คือประเพณีนั่นเอง เพราะเป็นสิ่งที่ไม่ใช่ธรรมชาติ หากแต่เป็นสิ่งที่อยู่ในความรู้สึกของคนและคนเป็นผู้สร้างขึ้น เพื่อเป็นวิถีชีวิตของคนในส่วนรวม และมีการถ่ายทอดปรับปรุงและสืบต่อกันมา ให้เป็นความเจริญก้าวหน้าโดยลำดับ เมื่อว่าตามลักษณะที่กล่าวนี้ ประเพณีและวัฒนธรรมก็ไม่แตกต่างกันกี่มากน้อย

เมื่อกล่าวถึงประเพณี ก็นึกไปถึงเรื่องประเพณีเกี่ยวแก่ชีวิตในครอบครัว เช่น การเกิด การตัดจุก การบวชเรียน การแต่งงาน และการตาย เป็นต้น หรือไม่ก็นึก

ศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน

กำลังบรรยายเรื่องประวัติสุโขทัย

ณ โรงเรียนศรีอินทราทิตย์

จังหวัดสุโขทัย

๒๘ มีนาคม ๒๕๐๓

ศิลาจารึกหลักที่ ๑ อักษรไทย

ของพ่อขุนรามคำแหง มหาราช

ไปถึงประเพณีส่วนรวม เกี่ยวกับเรื่องเทศกาลต่าง ๆ มีเรื่องตรุษ สงกรานต์ เข้าพรรษา สารท ลอยกระทง ออกพรรษา เป็นต้น อันที่จริงการกระทำอย่างอื่น เช่น แต่งตัว กินอาหาร สร้างที่อยู่อาศัย สร้างวัด สร้างพระพุทธรูป การใช้ภาษา และการกระทำอย่างอื่น ๆ อีกมากมาย ก็ล้วนเป็นเรื่องมีประเพณีที่ทำอยู่ด้วยทั้งนั้น

ว่าถึงประเพณีสุโขทัย เราอาจทราบได้ก็เท่าที่มีปรากฏอยู่ในศิลาจารึกครั้งสุโขทัยเป็นส่วนใหญ่ รองลงมาก็ด้วยการอนุมานเอาตามหลักวิชาทางโบราณคดีอันเกี่ยวกับเรื่องโบราณสถานและโบราณวัตถุ โดยอาศัยใช้วิธีเปรียบเทียบ แล้ววางเป็นแนวอย่างกว้าง ๆ ขึ้นไว้ ซึ่งเรียกในภาษาอังกฤษว่า **Generalization** หรือสาธารณนัยดังนี้ ก็อาจเป็นทางให้ทราบเรื่องประเพณีสุโขทัยได้โดยสมบูรณ์ แต่ที่กล่าวมานี้ เป็นเรื่องเพียงนึกไว้ว่า ถ้ามีเวลาและโอกาส ก็จะทำตามที่ว่านี้ แต่ก็ยังไม่มีเวลาที่จะทำได้ ในคราวนี้จึงได้แต่ "ตำข้าวสารกรอกหม้อ" ไปพลางก่อนเท่านั้น

ถ้าว่ากันตามความหมายของคำว่า ประเพณี ดังกล่าวมานี้ เพียงแต่อ่านดูในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงหลักหนึ่ง ก็มีเรื่องเกี่ยวกับประเพณีอยู่มากแห่ง เช่น

"เมื่อชั่วพ่อกู กูบำเรอแก่พ่อกู กูบำเรอแก่แม่กู" และยังมีข้อความต่อไปอีกหลายบรรทัด

นี่แสดงว่า การบำรุงบำเรอบิดามารดาไม่ให้ท่านอนาทรร้อนใจ เป็นจารีตประเพณีของไทยสืบมานานจนถึงทุกวันนี้ และในสมัยสุโขทัยนั้นเอง คงจะถือว่าการเคารพบูชาและเลี้ยงดูบิดามารดา มีความสำคัญแก่ความเป็นเสถียรภาพของครอบครัว พ่อขุนรามคำแหงจึงได้ทรงเน้นความข้อนี้ไว้ในศิลาจารึก เพื่อให้เห็นว่าเป็นกรณียกิจที่บุตรพึงกระทำด้วยความกตัญญูกตเวที เพราะมีค่ายิ่งแก่สังคม อันที่จริงพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสไว้แล้วว่า การเลี้ยงดูมารดาบิดาเป็นมงคลอย่างยิ่งด้วย ประการหนึ่ง เมื่อพ่อขุนรามคำแหงมีพระราชจริยวัตรดังนี้ เราก็อาจเดาได้ว่า ไพร่ฟ้าหน้าใส คือคนของพระองค์ท่าน ก็คงมีความประพฤติอนุวัตรตามพระผู้ซึ่งเป็นประมุขของตน เมื่อคน

ส่วนใหญ่มีความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดา ด้วยความรักความกตัญญูกตเวที ผู้ที่ได้รับการบูชา คือ บิดามารดา ก็ย่อมมีความรักตอบผู้ที่บูชา ยิ่งไปกว่าความรักของพ่อแม่ตามธรรมดาที่มีอยู่กับบุตรโดยปรกติวิสัย เมื่อต่างฝ่ายในครอบครัวมีคุณธรรมอันนี้ ความสามัคคีและความไว้วางใจกัน ก็ย่อมเกิดมีขึ้นในครอบครัว เหตุนี้ คนของพ่อขุนรามคำแหง เมื่อกล่าวอย่างทั่วไป ย่อมจะเป็นคนมีความสุขความเจริญ เป็นผู้มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสอยู่ด้วยกันทั้งนั้น พ่อขุนรามคำแหงจึงได้ทรงเรียกราษฎรของพระองค์ท่านว่า ไพร่ฟ้าหน้าใส

เมื่อคนในครอบครัวมีความกตัญญูกตเวทีและมีความรักความสามัคคีกัน คนส่วนใหญ่ก็ต้องมีลักษณะเป็นเช่นนั้นด้วย เพราะครอบครัวเป็นหน่วยของคนส่วนรวมที่ประกอบกันเป็นประเทศชาติ และประเทศชาติใดจะมีความเจริญหรือความเสื่อม ก็มีปัจจัยมาจากหน่วยต่าง ๆ ซึ่งมาประกอบรวมกัน ถ้าคนในหน่วยมีความเคารพต่อผู้ใหญ่ด้วยความกตัญญูกตเวทีและมีสามัคคีธรรม ย่อมเป็นปัจจัยให้ประเทศชาติมีความเจริญ ถ้าขาดคุณธรรมนี้แล้วก็เป็นความเสื่อม เหตุนี้พ่อขุนรามคำแหงจึงได้ทรงเน้นความสำคัญของเรื่องนี้ไว้ในศิลาจารึก เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังจะได้ระลึกไว้ว่า การบูชาบำเรอแก่พ่อแก่แม่ด้วยความกตัญญูกตเวที ย่อมเป็นมงคลและเป็นศรีแก่ผู้บูชาอย่างยิ่ง ดังที่คนรุ่นหลังทราบกันดีอยู่แล้ว ว่าในสมัยของพระองค์ท่าน กรุงสุโขทัยมีความเจริญรุ่งเรืองและแผ่ไพศาลไปเพียงไร และที่คนภายหลังถวายคำต่อท้ายพระนามของพระองค์ท่านว่า พ่อขุนรามคำแหง มหาราช เพราะด้วยเหตุไร และมีปัจจัยมาจากอะไร

จารีตประเพณีเกี่ยวกับวัฒนธรรมในครอบครัวไทยสมัยสุโขทัยยังคงยืนยงอยู่จนทุกวันนี้ และไม่ใช่แต่เรื่องเคารพบำเรอแต่บิดามารดาเท่านั้น ตลอดถึงครูบาอาจารย์และผู้เฒ่าผู้แก่ที่เรียกว่าผู้ใหญ่มีวัยวุฒิ ก็ได้รับความเคารพบูชาและยกย่องจากผู้น้อยด้วยเช่นกัน ตามส่วนที่ควรแก่ฐานะและบทบาทของผู้ที่อยู่ร่วมกัน เหตุนี้ เรื่องโรคประสาทอันเกิดจากปมด้อยขึ้นกับคนแก่ ที่ได้รับความระกำใจจากเรื่องที่ถูกคนอื่นเห็นเป็น "ผู้เฒ่าเหล่าเมธาว่าใบ้บ้า" ซึ่งข้าพเจ้าทราบมาว่ามีอยู่ดกดื่นในอารยประเทศเวลา

นี้ เมื่อว่ากันตามส่วน เห็นจะไม่มีอยู่ในประเทศไทยเท่าไรนัก ถ้าจะมีก็คงเป็นส่วนน้อย อันเนื่องด้วยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไปในทางเป็นปัจเจกบุคคลมากกว่าเป็นหน่วยหนึ่งของครอบครัว ทั้งนี้ก็เพราะคุณธรรมที่กล่าวไว้ ยังเป็นจารีตประเพณีที่ฝังลึกอยู่ในจิตใจของคนไทยเป็นส่วนมาก แต่เป็นธรรมดาของสิ่งที่เป็นวัฒนธรรม ย่อมจะเคลื่อนที่ไปจากเดิมไม่ช้าก็เร็วหรือไม่มากก็น้อย อันเป็นไปตามเงื่อนไขของสิ่งแวดล้อมที่ต่างสมัยกัน การรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่และสรงน้ำพระในวันเทศกาลสงกรานต์ และการไหว้ครูที่จัดขึ้นเป็นพิธีตามวาระ ก็เป็นขนบประเพณีที่เนื่องด้วยการเคารพผู้ใหญ่ ซึ่งถือว่าเป็นบูรพาจารย์ในทำนองเดียวกับที่กล่าวมาข้างต้นเหมือนกัน

ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงหลักนั้น อีกแห่งหนึ่งซึ่งอยู่ถัดไปว่า "เจ้าเมืองบ่เอาจกอบ ในไพร่ ลู่ทาง เพื่อนจูงงัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้าง ค้า ใครจักใคร่ค้าม้า ค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้าทอง ค้า"

จกอบ ในที่นี้ ต่อมาเรียกว่า จังกอบ แต่ที่เขียนเป็นจำกอบก็มี หมายถึงภาษีชนิดหนึ่ง เก็บแก่สัตว์หรือสิ่งของที่นำเข้ามาจำหน่ายในบ้านเมือง ตามธรรมดาที่สำหรับดักเก็บจังกอบซึ่งสะดวกที่สุด คือปากทางที่จะเข้าประตูเมือง ถ้าเมืองตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำลำคลอง ซึ่งใช้เป็นที่สัญจรไปมา ที่สำหรับเก็บจังกอบ ก็มักจะตั้งอยู่ตรงแพรกของแม่น้ำลำคลองที่ไหลมาร่วมกัน และเรียกสถานที่เช่นนั้นว่าขนอนบกหรือขนอนน้ำแล้วแต่ที่ตั้ง พิกัดอัตราจังกอบที่เรียกเก็บจากสัตว์หรือสิ่งของที่นำเข้ามาจำหน่าย ตามที่มีปรากฏอยู่ในเอกสารสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็น ๑๐ ชัก ๑ และการเก็บนี้คงไม่ได้เก็บเป็นตัวเงินเสมอไป จะเก็บเป็นของแทนตัวเงิน เช่นมะพร้าว ๑๐ ผล เก็บเป็นจังกอบเสียผลหนึ่ง คือ ๑๐ ชัก ๑ ประเพณีนี้ยังเหลือติดมาจนสมัยปัจจุบัน เมื่อ ๕๐ — ๖๐ ปีที่ล่วงมานี้ ภายหลังคำว่าจังกอบและขนอนเลิกใช้ เพราะเปลี่ยนเป็นเรียกว่า ภาษีและด่านภาษีไป แล้วภาษีก็เปลี่ยนเป็นเรียกว่า อากร คำจังกอบกลับฟื้นขึ้นใหม่อยู่คราวหนึ่งเมื่อมีพระราชบัญญัติจังกอบ พระพุทธศักราช ๒๔๗๑ เป็นเรื่องเงินส่วนชักที่เรียกเก็บสำหรับบำรุงท้องถิ่น

การเก็บจังกอบแก่สัตว์และสินค้าที่นำเข้ามาในเมือง ถือเป็นธรรมเนียมประเพณีกันมาในสมัยโบราณ ไม่เฉพาะแต่ประเทศทางตะวันออก แม้ในประเทศทางตะวันตก ก็มีธรรมเนียมประเพณีอย่างนี้เป็นแบบเดียวกัน และเรียกจังกอบว่า ออกตรัว (Octroi) ท่านที่เคยอ่านโคลงนิราศนรินทร์ จะพบโคลงบทหนึ่งว่า

"มาด่านด่านบ่ร้อง เรียกพัก พลเลย
ตาหลิ่งตาเหลวบั่ก ปิดไว้
ตาเรียมหลังขลตัก ตวงย่าน
ไฟด่านดับแดไหม้ มอดม้วยฤามี"

และคงจะได้ยินได้ฟังคำสัพยอกว่า "พายเรือออด ๆ ทำไมไม่จอดด่าน" นี่เป็นคำถามของเจ้าพนักงานด่าน และได้รับคำตอบว่า "ฉันจอดไม่ได้ เพราะฉันอายหัวล้าน"

ที่ด่านอย่างนี้มีตาเหลวหรือเฉลวบั่กไว้ ก็เพื่อเป็นเครื่องหมายบอกให้เรือที่จะผ่านหยุดรอให้เจ้าพนักงานตรวจเก็บจังกอบเสียก่อน ถ้าไม่มีสิ่งใดซึ่งเป็นของต้องห้ามหรือต้องเก็บจังกอบ ลางทีเจ้าของเรือที่ผ่านมา อาจถูกเจ้าพนักงานถามเป็นเชิงขอว่า "มีอะไรจะช่วยเป็นกำลังราชการบ้าง" เช่น กะปิ น้ำปลา พริก หอม กระเทียม หรืออะไรที่เห็นมีอยู่ในเรือ ลางทีก็ต้องจอดคอยเป็นเวลานานกว่าการตรวจเก็บจังกอบจะแล้วเสร็จ ในสมัยข้าพเจ้าเมื่อเด็กเรียกด่านอย่างนี้ว่า ภาษีภายใน คู่กับภาษีภายนอก คือศุลกากร แต่ด่านที่ข้าพเจ้าเคยเห็นไม่มีเฉลวบั่กเสียแล้ว เพราะเปลี่ยนเป็นป้ายตัวหนังสือบอกชื่อด่านแทน มีก็แต่ฆ้องกระแตดังมองๆ สำหรับบอกให้เรือหยุดด่านเท่านั้น

ชะรอยพ่อขุนรามคำแหงจะทรงเห็นว่า การเรียกจังกอบแก่สัตว์และสิ่งของเข้าไปขายในเมืองไม่เหมาะและไม่สะดวกด้วยประการทั้งปวง จึงทรงยกเลิกธรรมเนียมประเพณีนี้เสีย ให้มีการค้ากันได้โดยเสรี เหตุนี้ พลเมืองและผู้นเมืองของพระองค์ท่านจึงเป็นไพร่ฟ้าหน้าใส ด้วยอีกประการหนึ่ง ฉะนี้แล.

ขุนปุระเสริฐคุภมาตรา

คำว่า "ไพร่ฟ้าหน้าใส" ผู้ปาฐกกล่าวว่าหมายถึงประชาชน และต่อมากล่าวว่าหมายถึงประชาชนมีความสุข แต่คำนี้มีปรากฏอยู่หลายตอนในศิลาจารึก ผมคิดว่าเป็น technical term มากกว่า เป็นต้นว่าตอนชนช้างรบกัน ก็ยังใช้คำว่า "ไพร่ฟ้าหน้าใส" อยู่ในตอนชนช้างกันนั้น พ่อขุนรามคำแหงคงเข้ารบก่อนเพราะเป็นหนุ่ม สมเด็จพระราชบิดายังไม่ทันแพ้ ในศิลาจารึกมีอ้างถึงไพร่ฟ้าหลายแห่ง เช่น "ไพร่ฟ้าหน้าปก" คำว่า "ไพร่ฟ้าหน้าใส" จะเป็น technical term ใช้โดยเฉพาะในการปกครองได้หรือไม่

พระยาอนุมานราชธน

คำถามของท่านขุนประเสริฐฯ เกี่ยวกับอักษรศาสตร์ ในศิลาจารึกหมายถึง "ไพร่ฟ้าหน้าใส (ของ) พ่อกูหนีญญ่ายพ่ายจะแจ" ไม่ใช่ "พ่อกูหนี" สมัยโบราณเขาไม่นิยมใช้คำว่า "ของ" คำนี้คงหมายความว่าไพร่ฟ้ามีความสุขสำราญ

ขุนประเสริฐคุภมาตรา

ผมเห็นว่าพระราชบิดายังไม่ได้รบ ขอให้อธิบายความข้อนี้

พระยาอนุมานราชธน

ขอให้ ดร. ประเสริฐ ณ นคร และนายขจร สุขพานิช ผู้ค้นเรื่องนี้อธิบายแทน

ดร. ประเสริฐ ณ นคร

ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ได้อธิบายไว้แล้วเป็นภาษาฝรั่งเศส ว่าพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ไม่ได้หนี ไพร่ฟ้าหน้าใสของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์หนีไป สำหรับคำว่า "ไพร่ฟ้าหน้าใส" "ไพร่ฟ้าหน้าปก" ทั้ง ๒ คำ ศาสตราจารย์เซเดส์แปลว่า พลเมืองเฉย ๆ แต่ผมคิดว่าคงมีความหมายแตกต่างกันเช่นเดียวกับที่ท่านขุนประเสริฐฯ คิด แต่จะหมายความว่ากระไรยังคิดไม่ออก

นายเพ่ง ลิมปะพันธ์

ประเพณีสุโขทัยมีหลักยึดมั่นดี อยากถามว่า ประเพณีของสุโขทัยกับสมัยนี้แตกต่างกันอย่างไร

พระยาอนุมานราชธน

ถ้าผิดสถานที่และเวลาแล้ว ประเพณีจะเหมือนกันไม่ได้ เพราะสิ่งแวดล้อมผิดกัน แต่อาจจะเหมือนกันได้ในหลักใหญ่ ในสมัยสุโขทัยบ้านเมืองยังอยู่ในวงจำกัด พ่อขุนรามคำแหงจึงทรงปกครองเอง แม้ว่าอาณาจักรสุโขทัยจะกว้างขวาง แต่ก็แบ่งเป็นประเทศราช ต่างฝ่ายต่างปกครองตนเอง ในกรุงเทพ ฯ ก็ยังมีพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เป็นที่สำหรับพระเจ้าแผ่นดินทรงตัดสินคดี โดยฟังคำปรึกษาของพระมหาราชครู และมีเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดีเป็นเลขาธิการ แต่เมื่อบ้านเมืองกว้างขวางเปลี่ยนแปลงไป การเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ต้องมี เพราะต้องปรับปรุงให้ดีขึ้นเข้ากับสถานการณ์ อาจจะมีผิดพลาดบ้างเป็นของธรรมดา

นายขจร สุขพานิช

ในคำจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ในตอนกล่าวถึงการปฏิบัติของพระองค์ต่อพระบิดาและพระเชษฐา ศาสตราจารย์ยอช เซเดส์ เปรียบเทียบกับคำปฏิญาณของแม่ทัพนายกองของเจงกิสข่านในประเทศจีน อยากถามว่าจะเป็นไปได้ไหมที่ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างราชวงศ์พระร่วงและราชวงศ์เจงกิสข่านอาจจะมีบ้าง

พระยาอนุมานราชธน

ศาสตราจารย์เซเดส์ ก็ยังไม่ยืนยันในข้อความที่กล่าวมา เป็นแต่เพียงสมมุติฐานของท่าน แต่ลักษณะการปกครองที่เป็นปฐมกาล (primitive) ย่อมคล้ายคลึงกัน เพราะฉะนั้น ประเพณีเช่นนี้อาจจะไม่ได้มาจาก Mongolia ก็ได้ ต้องถือเป็นสมมุติฐานเช่นนี้ไปก่อน

นายอุปถัมภ์ เหล่าไพโรจน์

ภาษาของไทยในสมัยนั้นใช้ภาษาอะไร

พระยาอนุมานราชธน

ภาษาไทยสมัยสุโขทัย ก็คือภาษาไทย แต่รายละเอียดกับภาษาไทยในปัจจุบันไม่เหมือนกัน หลักภาษาและคำเดิมในภาษายังคล้ายคลึงกัน เสียงแม้จะเพี้ยนไป แต่ก็พอจับได้

นายอุปถัมภ์ เหล่าไพโรจน์

การเปลี่ยนแปลงคำ เป็นต้นว่าคำว่า "ราม" จะมาจากภาษาทางเหนือว่า "ฮาม" ที่แปลว่า ย่อม ได้หรือไม่

พระยาอนุมานราชธน

ในปัจจุบันก็ยังมีคำว่า "ราม" ใช้อยู่เป็นต้นว่ามะม่วงราม ๆ คือที่แปลว่า ไม่ใหญ่ไม่เล็กนัก คือขนาดกลาง ๆ เป็นคนละคำกับ "งาม" "พิหารอันราม" ก็คือวิหารที่ไม่ใหญ่นักไม่เล็กนัก แต่เมื่อพอดี ก็แปลว่างามนั่นเอง

นายอุปถัมภ์ เหล่าไพโรจน์

ชื่อวัดสระศรีหมายถึงวัดสระศรีหรือสระสี่ คำ "สระ" ในสมัยโบราณไม่มี มีแต่ "ตระพัง" ถ้า "สระ" มี จะแปลว่ากระไร

พระยาอนุมานราชธน

คำนี้ยังเถียงกันอยู่ ต้องแล้วแต่ผู้อ่านที่มีความรู้ แม้แต่ภาษาปัจจุบันบางทีก็ยังอ่านไม่ถูก แล้วแต่ว่าจะตกลงกันว่าอย่างไร ผมเองยังไม่ทราบว่าคำว่าวัดสระศรีมาจากอะไร คำว่า "หนอง" เป็นคำไทยแท้ หมายถึงสระหรือบ่อน้ำขนาดใหญ่ "ตระพัง" และ "สรง" เป็นคำที่ใช้เมื่อมีอิทธิพลขอมมาปนแล้ว ต่อมาความหมายของคำว่า "หนอง" ก็เปลี่ยนไป กลายเป็นสระที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ แต่ทั้งนี้ใช้ต่างกันหลายถิ่น การตัดสินเช่นนี้ต้องใช้หลายวิชารวมทั้งภาษาด้วยเข้ามาตัดสิน

ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัยกล่าวเปิดประชุมสำหรับการประชุมสัมนาตอนเช้า

ดนตรีสมัยสุโขทัย

ของ

นายมนตรี ตราโมท

แสดงที่โรงเรียนศรีอินทราทิตย์ จังหวัดสุโขทัย

วันที่ ๒๘ มีนาคม ๒๕๐๓

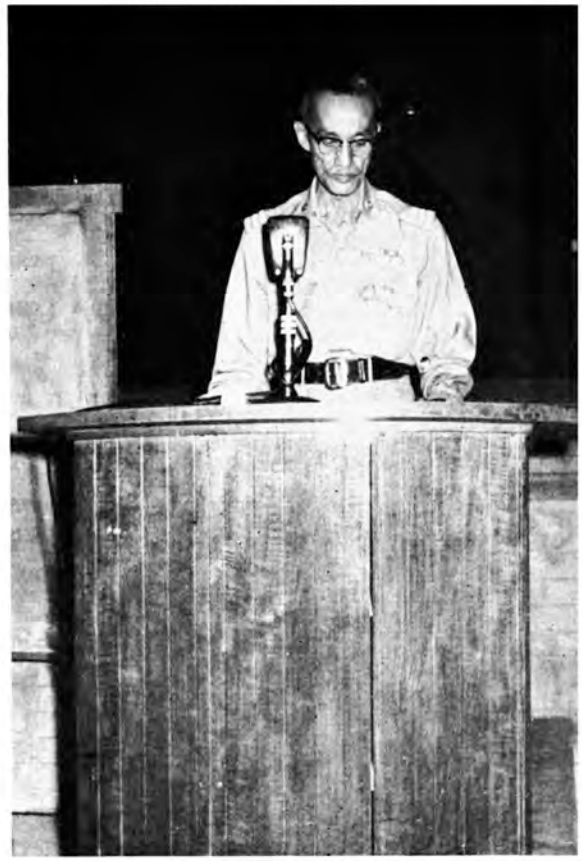
เรื่องดนตรีที่ข้าพเจ้าจะพูดนี้ อาจแยกออกพูดได้เป็น ๒ ทาง ทางหนึ่งพูดถึงเรื่องเครื่องดนตรี คือวัตถุที่ทำให้เกิดเสียงสำหรับบรรเลง อีกทางหนึ่งพูดถึงเพลงดนตรี ซึ่งรวมทั้งเพลงร้องอันนับเนื่องเข้าในดนตรีด้วย แต่ดนตรีเป็นศิลปซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกันกับการขับร้องฟ้อนรำ คือเป็นศิลปที่ไม่มีอดีต หมายความว่าส่วนที่เป็นอดีตย่อมสูญไปหมด เสียงที่เราฟังจากการบรรเลงดนตรีและขับร้อง ท่ารำที่เราดูการฟ้อนรำ เป็นเสียงและภาพที่เป็นปัจจุบันทั้งนั้น ส่วนเสียงที่เราได้ยินไปแล้วหรือท่ารำที่เราเห็นไปแล้วเป็นอันสูญ ไม่สามารถจะนำมาฟังหรือดูอีกได้ จะเหลืออยู่ก็เพียงแต่ในความจำของเราเท่านั้น ที่จะเอาของจริงซึ่งผ่านไปแล้วมาตีแผ่ฟังหรือดูกันอีก เป็นอันพ้นวิสัย เหมือนกับความเป็นไปในชีวิตของคนเรา ที่เราเห็นเราได้ยินจากสภาพการณ์ต่าง ๆ นั้น ก็ล้วนแต่เป็นภาพและเสียงซึ่งเกิดขึ้นในปัจจุบันทั้งนั้น ส่วนเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นอดีต แม้เป็นเรื่องของตัวเราเอง เสียงและภาพก็ไม่มีเหลืออยู่ได้เลย จะมีอยู่ก็เพียงในความคิดนึกเป็นมโนภาพในความจำเท่านั้น แต่เราก็ไม่สามารถจะเอาเสียงเอาภาพในความจำเหล่านั้นออกมาแสดงให้ใคร ๆ ได้ยินได้เห็นเหมือนอย่างเราได้ นอกจากจะเก็บเอาความรู้สึกหรือสิ่งที่เห็นที่ได้ยินจากความจำนั้น มาเล่าสู่ผู้อื่นฟัง ซึ่งผู้ที่ฟังก็ได้รับเพียงแต่รู้เรื่อง ไม่ประจักษ์ชัดแจ้งเหมือนได้ยินด้วยหูได้รู้ด้วยตาในสิ่งที่เป็นปัจจุบัน ศิลปทางดนตรี ขับร้อง และฟ้อนรำ ก็เป็นเช่นเดียวกัน เพราะเป็นศิลปที่ดำเนินไปตามจังหวะของเวลา เหมือนนาฬิกาหรือชีวิตคนซึ่งไม่มีถอยหลัง ภาษาของ

(ซ้าย)

พระอินทร์ พระพรหม

โดยเสด็จพระพุทธเจ้า
ลงจากดาวดึงส์
พระปรางค์
วัดตระพังทองหลาง

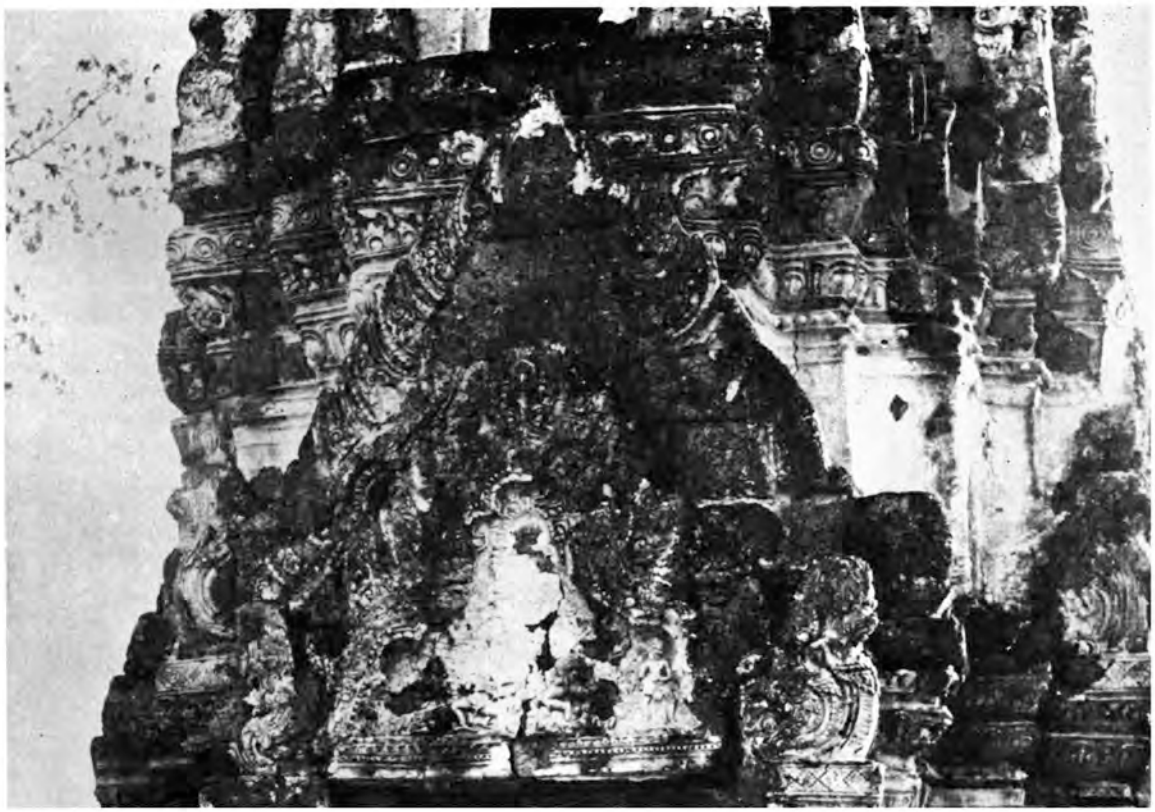

(ขวา)

นายมนตรี ตราโมท

กำลังบรรยายเรื่องดนตรี
สมัยสุโขทัย
ณ โรงเรียนศรีอินทราทิตย์
ในจังหวัดสุโขทัย

หน้าบันพระปรางค์วัดพระพายหลวง แลเห็นท่าเต้นของยักษ์
ส่วนท่าดีดพิณ บัจจุบันนี้กระเทาะเสียหมดแล้ว

ภาพวงมโหรี

จากลายตู้ไม้จำหลัก สมัยอยุธยา

เรื่องวิธูรชาดก

ในพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ภาพท่าพ้อนรำ

จากลายตู้ไม้จำหลัก สมัยอยุธยา

เรื่องภูริทัตชาดก

ดุริยางค์สากล จึงเรียกว่า Timing และมีสภาพเคลื่อนที่หนีได้ คือส่วนที่ปฏิบัติแล้วในอดีตย่อมหนีไปหมด แม้ในสมัยปัจจุบันจะมีแผ่นเสียง มีเทปอัดเสียง มีภาพยนตร์สีและเสียง แต่เสียงและภาพที่เราได้จากสิ่งเหล่านี้ก็ไม่เหมือนของจริง เป็นเสียงและภาพเทียมทั้งนั้น

ที่ข้าพเจ้าพูดมานี้ ก็เพื่อจะชี้ให้เห็นว่า ดนตรีนั้นเป็นสิ่งที่หาร่องรอยของอดีตได้ยาก ยิ่งเป็นดนตรีสมัยสุโขทัย ซึ่งเวลาได้ล่วงเลยมาแล้วประมาณ ๗๐๐ ปี ก็ยิ่งเป็นสิ่งที่จะหาหลักฐานมาพูดได้น้อยเต็มที นอกจากจะเก็บจากคำบอกเล่าของท่านผู้ที่ได้พบได้เห็นมาในสมัยนั้นเท่านั้น แต่ก็ใครเล่าที่มีอายุ ๗๐๐ ปี จะเหลือมาเล่าให้เราฟัง มีอยู่ทางเดียวก็แต่หาข้อความที่ท่านผู้ซึ่งมีชีวิตอยู่ในสมัยนั้นได้พบเห็น และเล่าไว้ด้วยการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร ปั้น แกะสลัก หรือเขียนไว้เป็นภาพ หรือมีผู้ปฏิบัติสืบต่อเนื่องกันมาเท่านั้น แต่ภาษาพูดเมื่อสมัย ๗๐๐ ปีมาจนถึงบัดนี้ ก็ได้เปลี่ยนแปลงไปมากมาย บางสิ่งสมัยโน้นเรียกอย่างหนึ่ง มาสมัยนี้เรียกไปอีกอย่างหนึ่ง จึงเป็นของยากที่จะกล่าวให้ละเอียดลออได้

ข้อความที่เป็นลายลักษณ์อักษรซึ่งเล่าไว้แต่สมัยสุโขทัย ก็มีที่เป็นหลักฐานสำคัญอยู่อย่างเดียว คือ ศิลาจารึก และศิลาจารึกอันแรกที่จะต้องกล่าวเป็นปฐมบทก็จะเว้นหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง (หลักที่ ๑) เสียมิได้ เพราะข้อความในศิลาจารึกหลักนี้ ออกจะเป็นแม่บทสำคัญในเรื่องความเป็นไปของสมัยสุโขทัยแทบจะทุกสาขาวิชา โดยเฉพาะข้อความในศิลาจารึกหลักนี้ ที่เกี่ยวด้วยดนตรี มีอยู่ในด้านที่ ๒ ตอนหนึ่งว่า "ดบงคกลอย ด้วยเสียงพาทย์เสียงพิณ เสียงเลื้อนเสียงขับ ใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักหัว หัว ใครจักมักเลื้อน เลื้อน" ข้อความอันนี้ แสดงว่าในสมัยสุโขทัยนั้น ชาวบ้านมีความผาสุกสนุกสนาน เล่นดนตรีและขับร้องกันอย่างรื่นเริงบันเทิงใจทั่วไป ชาวเมืองกับดนตรีมีความใกล้ชิดกันมาก โดยเป็นผู้เล่นเอง ไม่ใช่เป็นแต่เพียงผู้ฟังอย่างสมัยหลัง ๆ มา

คำในศิลาจารึกที่ยกมาแล้วมีว่า "ดังบงกชลอย ด้วยเสียงพาทย์เสียงพิณ" ซึ่งหมายความว่าระคมประโคมด้วยเสียงพาทย์เสียงพิณ แต่เสียงพาทย์ได้แก่อะไร เสียงพิณได้แก่อะไร? ถ้าจะแปลคำพาทย์ว่าเป็นเครื่องบรรเลงทั่ว ๆ ไปตามรูปศัพท์ ก็ย่อมจะคลุมไปหมด เสียงอื่น ๆ แม้แต่เสียงพิณก็ไม่จำเป็นต้องกล่าว แต่นี่มีคำว่าเสียงพิณอยู่ คำว่าเสียงพาทย์ก็น่าจะต้องมีความจำกัด ไม่แผ่กว้างไปถึงเพียงนั้น ตามความเข้าใจของข้าพเจ้าเข้าใจว่า เสียงพาทย์ได้แก่เสียงเครื่องบรรเลงจำพวกตีเป่า แม้ของอินเดียอันเป็นต้นกำเนิดคำว่าพาทย์ ก็ใช้คำว่า "ปัญจวาทย" และ "ปัญจตุริยางค์" แก่วงบรรเลงที่มีแต่เครื่องตีกับเครื่องเป่าเท่านั้น ส่วนคำว่าพิณก็เป็นคำที่เรียกเครื่องดีด แต่เครื่องดีดที่เรียกว่าพิณในสมัยนั้น ก็น่าจะเป็นพิณเพียะ พิณน้ำเต้า และกระจับปี่ รูปของพิณที่รู้จักกันโดยมากในสมัยโบราณ เช่นภาพเขียนพุทธประวัติตอนพระอินทร์ดีดพิณถวายพระพุทธเจ้า รูปของพิณก็เป็นอย่างกระจับปี่ จึงคิดว่าพิณโบราณก็คงจะเป็นกระจับปี่นี่เอง เหมือนกับภาพที่หน้าบันด้านเหนือขององค์พระปรางค์ด้านเหนือที่วัดพระพายหลวง ต่อมาเมื่อภายหลังได้คำของชวา มลายู อันเนื่องมาจากสันสกฤต จึงเปลี่ยนเรียกเป็นกระจับปี่ แต่เสียงพิณในศิลาจารึกนั้นคงจะไม่หมายเฉพาะเครื่องดีดอย่างเดียว หากแต่หมายถึงเครื่องบรรเลงจำพวกมีสายทุกชนิด ทั้งที่ดีดและสีเป็นเสียง อย่าว่าแต่ในสมัยสุโขทัยเลย แม้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง ก็ยังมีคำว่า "พิณสี" ดังในบทร้องเพลงเทพนิมิตว่า

"พระทรงพิ่งวังเวงด้วยเพลงขับ ทั้งร้องรับดีดดิ้นด้วยพิณสี"

ต่อไปนี้ จะได้ขยายความออกไปอีกชั้นหนึ่งว่า เครื่องตีเป่าและเครื่องดีดสี ที่ว่ามานี้ มีอะไรบ้าง

ข้อความที่กล่าวไว้ในหลักศิลาจารึกสมัยพ่อขุนรามคำแหง มหาราช ก็มีเพียงคำที่รวบรัดให้มีความหมายกว้าง ๆ อย่างที่ได้พูดมาแล้ว ถ้าจะค้นกันให้ละเอียดออกไปก็จะต้องดูหลักฐานจากรัชกาลหลัง ๆ มา เช่น รัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไทย เป็นต้น ในรัชกาลนี้ มีสิ่งที่เกี่ยวกับดนตรีที่จะนำมาพูดได้ก็คือ หนังสือไตรภูมิพระร่วง ซึ่งท่าน

ผู้ทรงคุณวุฒิก็ได้รับรองกันว่าเป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลนี้ ในหนังสือไตรภูมิมีข้อความอยู่ ๒ อย่าง อย่างหนึ่งทรงแปลมาจากอรรถกถาในคัมภีร์ต่าง ๆ อีกอย่างหนึ่งทรงแต่งขึ้นด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์ แม้ในการแปลเป็นคำไทย ก็ต้องอาศัยของที่มีและรู้จักกันอยู่ มาใช้เป็นคำแปล ชาวไทยด้วยกันจึงจะรู้ความหมาย การแต่งหนังสือนั้น จึงน่าจะเป็นที่รับกันอยู่แล้วว่า ผู้แต่งย่อมจะนำเหตุการณ์และอารมณ์ของตนเอง หรือสิ่งที่ได้พบเห็นในสมัยนั้นแทรกใส่ลงไว้เป็นธรรมดา เมื่อพิจารณาจากข้อความในหนังสือไตรภูมิที่เกี่ยวด้วยดนตรีขับร้องฟ้อนรำ ซึ่งมิได้แปลมาจากอรรถกถา ก็มีที่จาระไนรายชื่อเครื่องดนตรีอยู่ในตอนที่ว่าด้วยความสุขในอุตรกุรุทวีปตอนหนึ่งว่า "บ้างเต้นบ้างรำบ้างฟ้อนระบำบรรลือเพลงดุริยดนตรี บ้างดีดบ้างสีบ้างตีบ้างเป่าบ้างขับสัพพสำเนียงเสียงหมู่นักคุนจุนกันไปเดียรดาษ พื้นฆ้องกลองแตรสังข์ระฆังกังสดาลมโหรทึกกึกก้องทำนุกดี" นี้แห่งหนึ่ง กับตอนที่กล่าวถึงความชื่นชมนิยมพระบารมีของสมเด็จพระมหาจักรพัตราธิราชตอนหนึ่งว่า "แล้วแลร้องก้องขับเสียงพาทย์เสียงพิณแตรสังข์ พังเสียงกลองใหญ่แลกลองรามกลองเล็ก แลฉิ่งแฉ่งบัณเฑาะว์วังเวง ลางคนตีกลองตีพาทย์ฆ้องตีกรับสัพพทุกสิ่ง ลางจำพวกดีดพิณและสีซอพุงตอแลกันฉิ่งริง รำจับระบำเต้นเล่นสารพ นักคุนทั้งหลายสัพพดุริยดนตรีอยู่ครื้นเครง อลวนลเวงดังแผ่นดินจะถล่ม" ส่วนในตอนที่ว่าด้วยสมบัติของพระอินทร์ในชั้นดาวดึงส์ โดยมากเป็นชื่อกลองต่าง ๆ ชื่อบัณเฑาะว์ต่าง ๆ และชื่อสังข์ต่าง ๆ ซึ่งแลเห็นว่าทรงแปลมาจากอรรถกถา แต่มีที่น่าสังเกตอยู่ ๒ แห่ง คือ ชื่อสังข์ที่เรียกว่า มุทิงคสังข์แห่งหนึ่ง กับตอนที่ว่าถึงเทพยดาเป่าปี่ว่า "ยังมีเทพยดาตนหนึ่ง ชื่อว่าสรโฆสสุร เป่าปี่ไฉนแก้วเหล่าหนึ่ง ชื่อว่านันทไฉน" อีกแห่งหนึ่ง

ก่อนที่จะจำแนกแจกแจงเครื่องดนตรีไทยต่าง ๆ จะขอนำหลักฐานมารวมไว้เสียชั้นหนึ่งก่อน เพื่อสะดวกแก่การที่จะอธิบายเปรียบเทียบและอ้างถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องกัน

หลักศิลาจารึกที่กล่าวถึงเรื่องดนตรีขับร้องฟ้อนรำในสมัยใกล้เคียงกันนี้ ก็มีหลักที่เรียกว่าศิลาจารึกภูเขาสุมนกูฏ ซึ่งหนังสือประชุมจารึกสยามภาคที่ ๑ จัดไว้เป็น

หลักที่ ๘ ข้อความตอนหนึ่งในศิลาจารึกหลักนี้มีว่า "ทั้งสองปลากหนทางย่อมเรียงขันหมากขันพลูบูชาพิลมระบำ๑เต้น เล่นทุกฉันด้วยเสียงอันสาธุการบูชาอีกด้วยดูรยพาทพิณฆ้องกลองเสียงดังสีพดังดินจักหล่มอันใส้" จะเห็นได้ว่าคำดูรยในรูปภาษาสันสกฤตเริ่มมีใช้ขึ้นในศิลาจารึกหลักนี้ แต่ในไตรภูมิใช้ดุริยดนตรี ซึ่งพ้องดูในรูปสันสกฤตใหม่ไปหน่อย แต่หนังสือไตรภูมิคัดลอกกันมาหลายครั้ง อาจถูกแก้ไขไปบ้าง คำดูรยที่ถูกแก้เป็นดุริยในรูปบาลีนั้น แม้ในสมัยเรา ๆ นี้ก็มีตัวอย่างอยู่ นามสกุลที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานที่ขึ้นต้นว่าดูรย เช่น ดูรยชีวิน ดูรยประณีต ดูรยประกร และอีกหลายดูรย แต่ต่างก็เขียนเป็นดุริยกันทั้งหมด ทั้งเจ้าของนามสกุลและผู้อื่น เช่นนี้เป็นต้น

ในสมัยสุโขทัยนั้น บรรดาท่านนักปราชญ์ทางประวัติศาสตร์ก็ดูเหมือนจะเห็นพ้องต้องกันว่า ศิลปกรรมและวัฒนธรรมของสุโขทัยกับลานนาไทย ต่างก็เทไปถ่ายมาสู่กันและกันอยู่เสมอ ๆ เพราะฉะนั้น ก็จำเป็นที่จะต้องนำหลักฐานทางลานนาไทยที่ร่วมสมัยกันมาร่วมพิจารณาด้วย ซึ่งได้แก่หลักศิลาจารึกวัดพระยืน จังหวัดลำพูน ซึ่งจารึกใน พ.ศ. ๑๙๑๓ คำจารึกหลักนี้มีข้อความตอนที่กล่าวถึงการรับพระมหาสุมนเถรซึ่งอาราธนาไปจากสุโขทัยว่า "ให้ถือกระทงข้าวตอกดอกไม้ไต้เทียน ตีพาทย์ดังพิณฆ้องกลองบีสรไนพิสเนญชัย ทะเทียดกาหลแตรสังข์มานกังสดาล มรทงค์ดงเดือดเสียงเลิศเสียงก้อง อีกทั้งคนร้องโห่อื้อดาสรท้านทั่วทั้งนครหริภุญชัยแล"

ต่อไปนี้จะได้พิจารณาว่าเครื่องดนตรีในสมัยสุโขทัยนั้นมีอะไรบ้าง สำหรับวงแตรสังข์และกลองชนะอย่างที่เราใช้บรรเลงอยู่ในพระราชพิธีในสมัยนี้นั้น เป็นอันมีอยู่ครบแล้ว คือสังข์และแตร (ได้แก่แตรยาวอย่างแตรฝรั่งในสมัยนี้) มีปรากฏทั้งในไตรภูมิและศิลาจารึกวัดพระยืน ส่วนแตรงอนก็คงจะได้แก่กาหลอย่างที่กล่าวในศิลาจารึกวัดพระยืน แถมยังมีบัณเฑาะว์มโหรทึกพร้อมมูล ส่วนวงกลองชนะนั้นก็มีหลักฐานพ้องกัน คือปี่ไฉนแก้วในไตรภูมิกับบีสรไนในศิลาจารึกวัดพระยืน กับมีคำว่าทะเทียด ซึ่งมหาฉ่ำ ทองคำวรรณ ได้แปลความไว้ว่า "ทะเทียด หรือสรเทียด ตรง

กับคำมคธว่า ทินทิม แปลว่ากลองสองหน้า ใช้ตีด้วยไม้ข้างหนึ่ง และมือข้างหนึ่ง" กลองที่มีหนังขึงสองหน้า และตีด้วยไม้ข้างหนึ่ง มือข้างหนึ่ง ก็มีแต่กลองที่ในสมัยนี้เราเรียกว่ากลองมลายู และอีกอย่างหนึ่งก็คือกลองชนะ แต่กลองชนะนั้นหน้าที่ใช้ตีด้วยมือเราไม่ใช้ อย่างไรก็ตามน่าจะเห็นได้ว่า บีไฉนกับกลองชนะ ก็เป็นอันว่ามีอยู่แล้วในสมัยสุโขทัย

ที่นี้ว่ากันถึงเครื่องในวงบีพาทย์บ้าง ตามที่ได้เก็บ ๆ หลักฐานมาก็เห็นว่ามีฆ้องกลอง ตะโพน และฉิ่ง กลองนั้น ในไตรภูมิว่ามีทั้งกลองใหญ่กลองรามและกลองเล็ก กลองใหญ่ก็คือกลองทัดอย่างในวงบีพาทย์ กลองรามคือกลองขนาดย่อมหรือขนาดกลาง ก็น่าจะได้แก่ กลองที่เราใช้ในการแสดงหนังใหญ่ ซึ่งเรียกว่ากลองตึ่ง ส่วนกลองเล็กก็อาจเป็นกลองขนาดเล็กอย่างกลองชาตรีนี่เอง ฆ้องก็คงจะไม่ใช่มีแต่ฆ้องโหม่งหรือฆ้องหุ่ย ต้องเป็นฆ้องหลาย ๆ ลูกอย่างฆ้องวง มิฉะนั้นก็จะไม่มีสิ่งที่จะใช้สำหรับบรรเลงเป็นทำนองให้มีเสียงสูงต่ำได้เลย มหาแสง มนวิทูร บอกว่าไทยทางเหนือเรียกฆ้องว่าเจแวง ซึ่งคงมีมานานแล้ว และคงเป็นฆ้องวง ส่วนตะโพนก็คือมรทงค์อย่างในศิลาจารึกวัดพระยืน ซึ่งตรงกับคำว่ามุทิงค์หรือมฤทิงค์ แต่มุทิงคสังข์ที่กล่าวในไตรภูมินั้นจะเป็นสังข์ที่มีรูปเหมือนตะโพนหรืออย่างไรสงสัยอยู่ ในไตรภูมิมีคำว่า "ฉิ่งแฉ่ง" การเรียกชื่อเครื่องดนตรีในภาษาไทย โดยมากมักจะเรียกตามเสียง เพราะฉะนั้น ฉิ่งก็คือฉิ่งอย่างเดี๋ยวนี้ ส่วนแฉ่งก็อาจจะเป็นฉาบ แต่ในสมัยสุโขทัยอาจตีเบ็ดอย่างจีน จึงดังแฉ่ง และเรียกตามเสียงว่าแฉ่ง ส่วนสมัยต่อ ๆ มาจนบัดจุบันนี้ ต้องการให้เสียงที่ดังแกร่งกร้าวแสบหูน้อยลง จึงตีอย่างบีด คือตีประกบแล้วกด จึงเรียกตามเสียงที่ได้ยินว่าฉาบ ส่วนบีที่เราเรียกว่า "บี๋ใน" อย่างสมัยนี้ ก็เป็นบีของไทยแท้ โดยมีลักษณะไม่เหมือนของชาติใด ๆ เลย ทั้งรูปและวิธีบีดเบี๋ดน้ำ ก็น่าจะมีมาแล้วแต่สมัยสุโขทัย แต่อาจเป็นชื่อใดชื่อหนึ่งที่เรายังแปลไม่ออก เช่น นันทไฉนในไตรภูมิก็ได้ เมื่อพูดถึงเครื่องดนตรีในวงเครื่องห้านี้ ก็ทำให้ต้องนึกถึงระนาด คำใดที่จะหมายถึงระนาดได้ดูจะไม่มีเสียเลย จะเข้าเค้าอยู่ก็แต่คำว่าพาทย์คำเดียวเท่านั้น เพราะมีคำที่หน้าสงสัยว่า

พาทย์จะเป็นระนาดได้อยู่ ๒ แห่ง แห่งหนึ่งในไตรภูมิว่า "ลางคนตีกลองตีพาทย์ฆ้องตีกรับ" อีกแห่งหนึ่งในศิลาจารึกวัดพระยืนว่า "ตีพาทย์ดังพิณฆ้องกลอง" คำว่า "ตีพาทย์" ทำให้น่าคิดว่าพาทย์จะหมายถึงระนาดก็ได้ ถ้าเป็นเช่นนี้ วงปี่พาทย์เครื่องห้าก็มีครบเหมือนปัจจุบันนี้แล้วตั้งแต่ในสมัยสุโขทัย แต่ถ้ายังไม่มีระนาดก็ต้องนับเป็น ๕ ทั้งฉิ่งด้วย (ปี่ ตะโพน ฆ้องวง กลอง ฉิ่ง)

เรื่องวงปี่พาทย์เครื่องห้าไม่มีระนาด เคยมีประสพการณ์มาครั้งหนึ่ง ข้าพเจ้าขอเล่าแทรกไว้ในที่นี้สักหน่อย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้แสดงละคอนพูดคำกลอนเรื่องพระร่วง ที่โรงละคอนในสวนจิตรลดา ถึงตอนที่พระร่วงทำพิธีบวงสรวงเทพเจ้า ในการเริ่มสร้างกระออม โปรดให้มีวงปี่พาทย์เครื่องห้าบรรเลงบนเวทีด้วย ครั้นจัดวงปี่พาทย์เครื่องห้าอย่างสมบูรณ์ขึ้นไป ก็รับสั่งให้เอาระนาดออกเสีย และตรัสว่าเครื่องห้าสมัยนั้นไม่มีระนาด คือมีแต่ปี่ ฆ้องกลอง ตะโพน และฉิ่ง ในเวลานั้นข้าพเจ้าก็อยู่ในวงบรรเลงหน้าเวทีด้วย เมื่อได้ยินกระแสรับสั่งเช่นนั้นก็รู้สึกงง ๆ เพราะยังไม่รู้อะไร ครั้นเมื่อได้มาค้นคว้าด้วยตนเองขึ้นในภายหลัง จึงทำให้รู้สึกว่าน่าจะเป็นจริงดังรับสั่งก็ได้ ทั้งยังได้เห็นตู้หนังสือไม้แกะฉลักเป็นเรื่องทศชาติ และด้านหนึ่งฉลักเป็นเรื่องภูริทัตชาดก ตอนพระภูริทัตขึ้นมาจำศีลในเมืองมนุษย์ พวกนางนาคขึ้นมาแปลงกายเป็นนางมนุษย์ให้การบำเรอ วงปี่พาทย์ มีรูปฆ้องวง แต่ไม่มีระนาด (คำไหว้ครูหนังใหญ่ในสมัยอยุธยาก็เป็นเช่นนี้)

ต่อไปนี้ก็เหลือแต่เครื่องเบ็ดเตล็ด ได้แก่ กรับ ระฆัง กังสดาล (คือระฆังใบบัว) ซึ่งไม่มีปัญหาอย่างใด ส่วนคำที่เป็นปัญหามีอยู่หลายคำ เช่น สีซอพุงตอ พิสเนญชัย และดงเดือด คำว่าสีซอพุงตอ อาจติดกัน โดยพุงตอเป็นชื่อของซอ หรือสีซอคำหนึ่ง และพุงตอเป็นอีกคำหนึ่งก็ได้ แต่ทั้ง ๒ ความหมายก็ยังแปลไม่ออกว่าพุงตอคืออะไร มหาแสงว่าตรงกับพุงโต ภาษาเง้ยวหรือไทยโบราณตรงกับกลองขนาดยาวที่เรียกว่ากลองแอว (มาจากเอว) หรือซอพุงตอเป็นซออะไร จะเป็นซออย่างใดอย่างหนึ่งเช่นซอสามสายบ้างได้ไหม ส่วนพิสเนญชัยนั้นคงมิใช่เพี้ยนมาจากปี่เสนง

ซึ่งหมายถึงบีที่ทำด้วยเขาวัวเขาควาย และชัยเป็นคำประกอบ เพราะการเป่าเขาวัวเขาควายนั้น ใช้ริมผีปากของผู้เป่าทำให้เกิดเสียง ไม่ต้องใช้ลิ้นอย่างอื่นมาใส่ประกอบ สิ่งที่มิได้ใช้ลิ้นอื่นสวมใส่นั้นไม่มีใครเรียกว่า บี เรียกกันเพียงว่า เป่าเขา และในจารึกหลักเดียวกันนี้ ก็มีคำว่าบีสรไน ซึ่งมิได้ใช้ พิ แทน ปี่ จึงสงสัยว่าพิสเนญชัย น่าจะเป็นเครื่องดนตรีอย่างอื่น อาจเป็นกลองสะบัดชัย ซึ่งเป็นของโบราณอย่างหนึ่งของลานนาไทยก็ได้ อีกคำหนึ่งก็คือ ดงเดือด ก็คงจะมิได้หมายความว่าสนั่นดง ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง (หลักที่ ๕) ด้านที่ ๑ ก็มีอยู่ตอนหนึ่งว่า "เห็นข้าวท่านบ่ใคร่พิน เห็นสินท่านบ่ใคร่เดือด" คำว่าเดือดก็มิใช่แปลว่าสนั่น จึงคิดเห็นว่า ดงเดือด น่าจะเป็นคำเดียวแยกกันไม่ได้ และคงจะเป็นชื่อเครื่องดนตรีด้วย ข้าพเจ้าเคยกล่าวมาแล้วว่า ชื่อเครื่องดนตรีหลายอย่างตั้งชื่อตามเสียงที่ได้ยิน เช่น ขลุ่ย ซอ เป็นต้น เครื่องดนตรีทางลานนาไทยก็มี เช่น กลองเล็ก ที่ตีคู่กับกลองแอวก็เรียกว่า กลองตะโล้ดโป๊ด เพราะเวลาตีได้ยินเสียงดังคล้ายอย่างนั้น ส่วนดงเดือด ข้าพเจ้าคิดว่าจะเป็นเบิ่งมางอย่างมอญ ซึ่งตีดังโปดปงหรือปงโปด ตามหูของไทย แต่ทางลานนาไทยหรือมอญอาจได้ยินปงโปดเป็นดงเดือดก็เป็นได้ และที่ไทยเรามาเรียกว่าเบิ่งมาง ก็ด้วยนำมาใช้ในขบวนแห่เข้ากับกลองชนะและบีไฉน ต้องเปลี่ยนวิธีตีทำให้ได้ยินเสียงแปรไปอีกอย่างหนึ่ง จึงเป็นเบิ่งมาง เรื่องของเครื่องดนตรีก็เห็นจะพูดมาพอสมควรแล้ว จะได้พูดถึงเรื่องเพลงร้องและเพลงดนตรีต่อไป

เรื่องเพลงร้องและเพลงดนตรีในสมัยสุโขทัย มีที่จะพูดได้น้อยเต็มที เพราะทำนองเพลงเป็นศิลปโดยตรงของดนตรี ซึ่งเคลื่อนที่หนีได้ดังกล่าวมาแล้ว ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงก็มีเพียงว่า เสียงเล้อนเสียงขับ และคำว่าเล้อนนักปราชญ์ก็ได้ลงความเห็นกันแล้วว่าได้แก่ร้องซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกต้องจริง ๆ เพราะต่อมาในหนังสือไตรภูมิหรือจารึกวัดพระยืน ก็ไม่มีคำว่าเล้อน แต่มีคำว่าร้องแทน ร้องกับขับไม่เหมือนกัน ร้องนั้นเป็นเพลงที่มีกำหนดทำนองสั้นยาวแน่นอนว่า เท่านั้นเท่านี้จังหวะ จะต้องจบท่อนหรือจบเพลง ส่วนขับเป็นการว่าทำนองที่ไม่มีกำหนดความสั้นยาว จะลงจบตอน

เมื่อใดก็ได้ เช่น ขับลำ ขับซอ เป็นต้น นับว่าในสมัยสุโขทัยนั้น มีทั้งร้องทั้งขับ แต่ทำนองขับและทำนองร้อง จะเป็นอย่างไรบ้างก็ยากที่จะชี้ให้ชัดลงไปได้ มีเค้าอยู่เพลงหนึ่ง ที่เข้าใจว่าจะเป็นเพลงในสมัยสุโขทัย เพลงที่ว่านี้เวลานี้เรียกชื่อกันอยู่ ๒ อย่าง อย่างหนึ่งเรียกว่าเพลงสุโขทัย อีกอย่างหนึ่งเรียกว่าเพลงเทพทอง ทำนองเพลงนี้ เดิมทีเดียวเป็นเพลงพื้นเมือง ใช้ร้องว่าแก้กันระหว่างผู้หญิงผู้ชาย เช่นเดียวกับเพลงปรบไก่และเพลงฉ่อย ใช้กลอนที่เรียกกันว่ากลอนหัวเดียว คือลงสระอะไรก็ลงสระนั้นเรื่อยไปจนกว่าจะเปลี่ยนตอน ลูกคู่ก็ร้องรับแต่ว่า "ฮ้าไฮ้" เท่านั้น คำที่ว่าแก้กันนั้นหยาบโลนยิ่งกว่าการแสดงใด ๆ ในประเภทนี้ การร้องเพลงแบบนี้เรียกกันว่าเล่นเทพทอง ต่อมาได้เคยมีผู้ปรับปรุงการเล่นเทพทองให้จับเรื่อง เหมือนเพลงทรงเครื่องและแอ่วซอ แต่ก็ไม่ค่อยเป็นที่นิยมจึงสูญไป ส่วนทำนองร้องได้มีผู้นำมาใช้ในการแสดงละคอน โดยใช้คำกลอนอย่างสามัญ ครั้งแรก ๆ ก็รับด้วยลูกคู่ว่าฮ้าไฮ้อย่างเดิม แล้วภายหลังจึงประดิษฐ์ทำนองดนตรีสำหรับสอดและรับแทนลูกคู่ดังที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้ เรียกชื่อเพลงตามชื่อการแสดงของเดิมว่า เพลงเทพทอง แต่บางทีก็เรียกว่าเพลงสุโขทัย เพื่อแสดงสมัยและสถานที่กำเนิด

มีอีก ๒ เพลง ซึ่งน่าจะเป็นเพลงครั้งสมัยสุโขทัยเหมือนกัน คือเพลงพระทองกับเพลงนางนาค ในสมัยสุโขทัยและก่อนนั้น วัฒนธรรมและศิลปกรรมของเขมรมีอิทธิพลครอบคลุมอยู่มาก และเพลงพระทองกับเพลงนางนาค เขมรก็ได้แต่งขึ้นและตั้งชื่อเป็นอนุสรณ์บุคคลในประวัติศาสตร์ของเขา แล้วไทยเราจึงนำมาใช้โดยดัดแปลงทำนองบ้าง เพิ่มเติมขึ้นบ้าง เช่นเพลงนางนาคของเขมรสำเนียงแปร่งและมีท่อนเดียว ไทยเราได้ดัดสำเนียงและเพิ่มท่อน ๒ ขึ้นอีกท่อนหนึ่ง แต่ก็ยังคงเรียกชื่อเพลงตามเดิม เพลงคู่นี้จึงคิดว่าจะเป็นเพลงสมัยสุโขทัยเหมือนกัน

ไหน ๆ ก็ได้พูดถึงดนตรีและขับร้องมาแล้ว ก็ใคร่จะขอแถมเรื่องฟ้อนรำอีกสักเล็กน้อย ถึงแม้จะมิได้มีอยู่ในหัวข้อเรื่อง ก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ออก คำที่เกี่ยวกับการฟ้อนรำในสมัยสุโขทัยมีอยู่หลายแห่ง เช่นในหนังสือไตรภูมิว่า "บ้างเต้นบ้างรำบ้างฟ้อนระบำ" กับอีกตอนหนึ่งว่า "กันฉึงริงรำจับระบำเต้นเล่น" ศิลา

จารึกภูเขาสุมนกูฏว่า "ระบำเต้นเล่นทุกฉัน" รวมความแล้วก็เห็นว่าในสมัยสุโขทัยนั้น มีการฟ้อนรำทั้งที่ชาวบ้านรำกันเองโดยไม่มีครูฝึกหัด เป็นรำอย่างอัตโนมัติ อย่างที่เล่นตรุษสงกรานต์กันทั่ว ๆ ไปอย่างหนึ่ง และมีทั้งการรำที่เป็นแบบเป็นแผนตามหลักนาฏศิลป์ ที่เรียกว่ารำคงจะได้แก่การรำอย่างพื้นเมือง และที่เรียกว่าระบำหรือฟ้อนรำจะต้องเป็นการรำอย่างมีแบบแผน มีครูฝึกสอน และท่ารำต่าง ๆ ที่เราใช้อยู่ในสมัยนี้ ก็อาจมีมาแล้วในสมัยนั้นบ้างหลายท่า ถ้าเราพิจารณาดูภาพพระอินทร์และพระพรหมที่วัดตระพังทองหลาง ซึ่งเป็นภาพประกอบพุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าเสด็จกลับจากดาวดึงส์ เมื่อครั้งเสด็จขึ้นไปโปรดพระพุทธมารดา ท่าทีหน่วยก้านของพระอินทร์และพระพรหมนั้นแสดงเป็นท่ารำ ถึงแม้มือจะต้องถือฉัตร แต่เท้าทั้ง ๒ ก็แสดงท่าได้อย่างแลเห็นถนัดมีชั้นชิดกัน แบะเหลี่ยมออกได้ส่วนสัด เหมือนเท้าในท่าละคอนที่เรียกว่า "ชักกระบี่สี่ท่า" ตอนที่รำเพลงช้าจะออกเพลงเร็ว ส่วนคำที่ว่าเต้น อาจเป็นการรำการเต้นอย่างชาวบ้านก็ได้ แต่เต้นเป็นกิริยาของเท้า อาจเป็นท่าเต้นต่าง ๆ จำพวกรำกระบี่กระบองได้บ้างกระมัง หรือมิฉะนั้นอาจเป็นอย่างเต้นโขน ซึ่งภาพท่าเต้นของยักษ์ก็มีปรากฏอยู่ที่หน้าบันด้านทิศเหนือขององค์พระปรางค์ด้านเหนือที่วัดพระพายหลวง ยังมีอยู่อีกตอนหนึ่งที่ว่า "กันฉึงริงรำ จับระบำเต้นเล่นสาร" กันฉึงไม่ทราบว่าเป็นการเล่นอย่างไร แต่ถ้าต่อกับคำว่าริงรำ ซึ่งหมายความถึงเริงรำก็อาจจะเป็นเต้น ๆ รำ ๆ ไป พร้อมกับกางกันชิง (ที่คู่กับสัปทน) เหมือนการกลิ้งกลดอย่างแสดงโขนก็เป็นได้ ส่วนที่ว่า "จับระบำเต้นเล่น" ก็หมายถึงฟ้อนรำเล่นสารพัดที่มี

เท่าที่ได้พูดมาแล้ว ทั้งเรื่องดนตรี ขับร้อง และฟ้อนรำ ก็ล้วนแต่เป็นการหาสิ่งที่สูญไปแล้วมาพูดทั้งนั้น ไม่เป็นปัญหาอย่างไรที่จะต้องมีถูกบ้าง ผิดบ้าง เพราะบางอย่างก็แน่ใจ บางอย่างก็ต้องเดา จึงขอฝากข้อความทั้งหลายที่ข้าพเจ้าได้พูดมาแล้วไว้แก่ท่านผู้รู้ทั้งหลายด้วย หากมีที่ใดผิดหรือบกพร่องหรือขัดแย้งไปบ้าง ด้วยประการใดก็ดี ขอท่านผู้รู้ทั้งหลายได้โปรดแนะนำเพิ่มเติมเสริมต่อให้ถูกต้องสมบูรณ์ด้วย จะเป็นพระคุณแก่ข้าพเจ้าอย่างยิ่ง และจะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาของชาติไทยต่อไปในอนาคตเป็นอเนกประการ.

ดร. ประเสริฐ ณ นคร

คำว่า แฉ่ง ทางเหนือหมายถึงฉาบ คำว่า ดงเดือด ภาษาทางเหนือใช้ว่าดังสนั่น คำว่าสีซอพุงตอ ดีดพิณ = ดีดกระจับปี่ พุงตอ = ซอ ๓ สาย กันฉิ่ง อาจจะหมายถึงตีฉิ่ง คำว่าพระทองและนางนาค ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์ ให้ความเห็นว่าเขมรได้เลียนแบบไทยไปเป็นอันมาก พระทองและนางนาคอาจจะได้ไปจากเรา แตรสังข์อาจจะเป็นแตรที่มีรูปร่างคล้ายสังข์ หรือเป่าสังข์เป็นแตรก็ได้

นายมนตรี ตราโมท

ถ้าเดือดแปลว่าอึกกะทึก ก็อาจจะเป็นสนั่นดง แต่คงจะเป็นเดือดดง ไม่ใช่ดงเดือด สีซอพุงตอ ถ้ากล่าวตามมหาแสง มนวิทูร ก็คงจะแยกกันเป็น ๒ คำ กันฉิ่งไม่ทราบว่าต้นฉบับเป็นอย่างไร พระทอง นางนาค เขมรเขาถือว่าเป็นมงคล เวลาแต่งงานแล้วต้องบรรเลงเพลงพระทองนางนาค เราเอามาเพิ่มเติม เราคงไม่เอาประวัติศาสตร์เขมรมาแต่งเป็นแน่ เรื่องแตรสังข์ การตั้งชื่อเครื่องดนตรีตั้งตามเสียงและลักษณะ แตรตั้งชื่อตามเสียง ส่วนสังข์ไม่เป็นชื่อจากเสียง แต่แตรสังข์รูปเดิมจะเป็นอย่างไร ก็ยากที่จะทราบได้

ร.ต.ท. แสง มนวิทูร

พาทย์ ในจารึกเขาเขียน พาต จากยอพระเกียรติเมืองนาย มีสังข์ แตร (จากเสียงช้าง) พุงตอ อ่านปุงตอ (กลองใหญ่) และปุงเช (กลองแซะ) พิณพองโต ไม่เคยมี พิณสี คือซอสามสาย ปาดแซง (ฉาบ) กลอง ต้องเป็นปุง

กระจับปี่ ไม่ได้มาจากสันสกฤต ท่านเจ้าคุณอนุมานราชธนว่ามาจาก คัจฉปี

กันชิงริงรำ กันชิง เขมรว่ากระโดด ริงรำ = ลิงรำ คู่กับลิงโลด

ปี่ไฉน เป็นปี่ไน แปลงเป็นปี่แนได้ ทางเหนือเรียกว่า ปี่แน ในปัจจุบันคิดว่าคำ ดูรย ซึ่งเป็นภาษาสันสกฤตแท้ผิด แปลงเป็นดุริยได้ พิณแปลว่าสิ่งที่ขึงสาย ดูรยประกอบด้วยองค์สี่ มากลายเป็นหมวด ๕ (บัญจางค) ไป

พิสเนญชัย เป็น บี = บี สเนญ = เสนง เขาควาย บีสเนญชัยมีลิ้น ตัวบีทำด้วยเขาควาย ใส่ลิ้นทองเหลืองตรงกลาง เจาะข้าง ๆ สำหรับเป่าเป็นเสียงเท่านั้น

มุทิงคสังข์ มุทิงค ประกอบสังข์ เป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า มีอาการอันน่ารื่นรมย์ แปลว่าสังข์อันไพเราะ ระนาดคงเริ่มมีในสมัยรัตนโกสินทร์ อาจจะมาจากครับหรือเอาอย่างชวามาก็ได้

ดงเดือด เห็นเหมือนกับ ดร. ประเสริฐ เดือดแปลว่าดังสนั่นได้ ประโยคที่ว่า "เห็นข้าวท่านบ่ใคร่พิน เห็นสินท่านบ่ใคร่เดือด" เป็นคนละคำกับดงเดือด (พิน = ทำลาย เดือด = ปั่นป่วนในใจ)

จับระบำ = ประเพณีโบราณของอินเดีย แปลว่า รำกันเป็นวงกลม ต้องใช้มือจับกัน

สถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัย

ของ

นายมานิต วัลลิโภดม

แสดงที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๐๓

เมื่อได้รับสำเนาบันทึกเรื่องการประชุมสัมนาโบราณคดี พ.ศ. ๒๕๐๓ ระบุให้เป็นผู้บรรยายเรื่องสถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัย ก็คิดว่าเพื่อจะได้วางโครงเรื่องบรรยายให้ใกล้เคียงกับวัตถุประสงค์ของหัวข้อที่กำหนดมา ควรจะทำความเข้าใจในความหมายของคำ "สถาปัตยกรรม" กับ "สมัยสุโขทัย" เสียก่อน จึงเปิดพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานดู พบอธิบายว่า สถาปัตยกรรม คือ ศิลปหรือวิชาว่าด้วยการก่อสร้าง ดูแล้วก็งง และนึกชังความเขลาของตัวที่ยังไม่เข้าใจซึ้งว่า การก่อสร้างนั้นหมายถึงสร้างอะไรบ้าง จึงเปิดปทานุกรมฉบับกระทรวงธรรมการดูอีก ไม่พบคำว่า "สถาปัตยกรรม" พบแต่ "สถาปิตยกรรม" ซึ่งอธิบายว่าเป็นการก่อสร้างประเภทหนึ่ง และมีคำภาษาอังกฤษอยู่ในวงเล็บว่า "Architecture" ก็งงอีกเหมือนกัน เพราะไม่เข้าใจกระจ่างขึ้นว่า การก่อสร้างประเภทหนึ่งนั้นเป็นประเภทอะไร ระลึกขึ้นได้ว่าหลายปีมาแล้ว เคยอ่านบทนิพนธ์ของหม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร ซึ่งทรงเป็นผู้อำนวยการศิลปากรสถานแห่งราชบัณฑิตยสภา ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๙ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๗ ชื่อ "เรื่องเกี่ยวกับสถาปัตยกรรม" จึงค้นหามาอ่านดู พบบทความตอนหนึ่งชื่อหัวเรื่องว่า "สถาปัตยกรรมนั้นเราเข้าใจกันอย่างไร" ทรงพรรณนาไว้ดังต่อไปนี้

> วันหนึ่ง ผู้เขียนได้โอกาสเฝ้าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ฉวยโอกาสนั้น กราบบังคมทูลถามถึงคำแปลคำภาษาฝรั่งว่า Architecture เป็นภาษาไทย และโดยพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นเกล้า ฯ จึงได้รับพระราชทานพระราชหัตถเลขาเฉพาะจากพระราชหัตถ์ทีเดียว ดังปรากฏในสำเนารูปถ่าย

เจดีย์ แบบเจดีย์ปราสาท

ในวัดเจดีย์เจ็ดแถว

อำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

เจดีย์ ที่เรียกว่าแบบยอดพุ่มข้าวบิณฑ์

(องค์กลาง)

ในวัดเจดีย์เจ็ดแถว อำเภอศรีสัชชนาลัย

จังหวัดสุโขทัย

เจดีย์ แบบทรงกลม

ในวัดช้างล้อม

อำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

เจดีย์ แบบเจดีย์ปราสาท

ในวัดเจดีย์สูง

อำเภอเมืองสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย

ที่ได้พิมพ์ขึ้นไว้พร้อมกันกับข้อความเหล่านี้ ในขณะนั้นท่านเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เจ้าผ้าละอองธุลีพระบาทอยู่ที่นั่นด้วย ผู้เขียนจำได้ว่าได้ส่งพระราชหัตถเลขาฉบับนั้นให้ท่านดู และบางทีเนื่องจากเอกสารฉบับนี้ก็เป็นได้ "ปทานุกรม" จึงได้พิมพ์คำว่า "สถาปัตยะกรรม" และ "สถาปนิก" ขึ้นไว้ ผู้อ่านจะเห็นได้ว่าคำเหล่านี้เพี้ยนกันกับพระราชหัตถเลขาที่ว่า สถาปัตยะกรรม และ สถาปก ที่ล้นเกล้าได้ทรงแปล Architecture ว่า "สถาปัตยกรรม" ซึ่งเป็นคำที่ตรงกันกับคำในภาษาอังกฤษว่า "Building" ด้วยเหมือนกัน เช่นนี้น่าจะเป็นเพราะพจนานุกรมอังกฤษบางฉบับ เทียบความหมายของคำว่า "Architecture" ว่าหมายถึง "The Art and Science of Building" อันแปลเป็นภาษาไทยว่า "สถาปัตยกรรม" หมายถึง "ศิลปและวิทยาแห่งการก่อสร้าง" ดังนี้แลเท่านี้เช่นนั้นแล้ว ความสำคัญอยู่ที่ "การก่อสร้าง" แต่สำหรับช่างศิลปโดยมาก และในความเห็นของผู้เขียนแล้ว คำว่า "Architecture" กินความมากกว่านั้น และควรจะหมายถึง "ศิลปและวิทยาแห่งการก่อสร้างที่เฉลียวฉลาดและประกอบทำขึ้นด้วยศิลปลักษณะ"

ความสำคัญอยู่ที่วิธีประกอบทำขึ้น คือ การปรับปรุงผังและศิลปลักษณะ

การที่บ้านเมืองทั้ง ๆ ประเทศ รกรุงรังเกะกะไปด้วย "อาคาร" อันเป็นสิ่งที่น่าละอายขายหน้าแก่ชนชาติอื่นเขาเป็นนักหนา ไร่นาย่าละเมาะที่พินาศไปเพราะการกระทำอย่างไร้ความสอดส่องไหวพริบ คิดล่วงหน้าอันสมควร ตึก เรือน โรง ร้าน ถนน หนทางและการไปมา ที่ประกอบทำการขึ้น โดยไม่มีผังหรือแผนการจราจรอย่างใดเลย และ "อาคาร" และตึกเข้ากรรมเหล่านี้ บางแห่ง ก็ช่างแน่นหนาแข็งแรงทนทานเสียนี่กระไร เพราะเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นโดยความรู้เทคนิคพอสมควร โดยวิศวก ผู้รับเหมา ข้าราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน แทบทุกชั้นแทบทุกตำแหน่ง ต่างคนต่างก็เป็นผู้ชำนาญกันไปหมด

ในประเทศนี้ ในสมัยเก่าข้าราชการบางคน เมื่อมีตำแหน่งบริหารสูงพอสมควรแล้ว เมื่อได้เข้าเถ้าแก่จีนเต็งเข้าสมรู้ร่วมคิดเป็นพรรคพวกด้วยแล้ว ก็พร้อมที่สนับสนุนตนเองขึ้นเป็นผู้ชำนาญใน "ศิลปและวิทยาแห่งการก่อสร้าง" ได้ และบางคราวถึงกับกล้าเปลี่ยนแบบของสถาปนิกและวิศวกเข้าด้วยซ้ำ ถ้าการงานที่เกี่ยวด้วยการผังเมืองด้วยแล้ว เจ้าหน้าที่เหล่านี้ก็ยิ่งแน่ใจในตัวเองมากขึ้น เพราะเชื่อว่าตัวเองเท่านั้นเป็น "เจ้าของท้องที่" จึงควรมีเสียงมากกว่าผู้อื่นหมด ตามที่ได้เคยเป็นมาแล้ว ข้าราชการเหล่านี้มีอำนาจในการก่อสร้างคือ การจำหน่ายเงินสาธารณสมบัติก้อนใหญ่ที่สุดก้อนหนึ่ง โดยความไว้วางใจแห่งท่านผู้ใหญ่อย่างน้อยในส่วนที่เกี่ยวด้วยวิจิตรศาสตร์ (Aesthetic) อันเข้าใจกันว่าเกี่ยวด้วยเชาวสามัญ (Common sense) ซึ่งเป็นความเข้าใจผิดอย่างที่สุด บ้านเมืองของเราจึงได้กลายเป็นรูปกาตูนตลกกับโรงโปเกผสมกันไป ว่าทั่ว ๆ กันไปแล้ว ภูมิประเทศที่เป็นเช่นว่านี้เป็นทำเลสถาปัตยกรรมที่สัมละลายไปเสียแล้ว ว่าเฉพาะอาคารและการก่อสร้างแล้ว วัตถุเหล่านี้ไม่ใช่ "สถาปัตยะวัตถุ" เลย เพราะในทางสถาปัตยกรรมแล้ว คุณภาพทางเทคนิคเท่านั้นยังไม่พอ คือ สถาปัตยกรรมนั้น ไม่หมายถึงการก่อสร้างที่ทนทานแข็งแรงเท่านั้น เพราะยังขาด "ศิลปลักษณะ" อันเป็นส่วนที่สถาปัตยกรรมทำให้การอาคารและการโยธามีคุณค่าเพิ่มขึ้นอีก คือ จะต้องมี "ความขลัง" "ความศักดิ์สิทธิ์" หรือคำใดก็ไม่ทราบละที่ช่างศิลปเขาเข้าใจกัน ซึ่งลักษณะที่สามารถจะทำให้ของสามัญกลายเป็น "ศิลปวัตถุ" ได้"

เป็นอันพอได้ความรู้ความเข้าใจในคำ "สถาปัตยกรรม" ว่าหมายถึงการสร้างบ้านสร้างเมือง พร้อมทั้งได้ทราบมูลกำเนิดของการแปลคำ Architecture ในภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยด้วย และจากร่องรอยของคำ "สถาปก" ที่มีกล่าวในบทนิพนธ์นี้ สอบค้นในจารึกสมัยสุโขทัย ได้ความรู้เพิ่มเติมขึ้นว่าในสมัยนั้นมีคำใช้หมายถึงการก่อสร้างอยู่หลายคำ คือ สถาปก สถาปนา ประดิษฐา เช่น

๑. จารึกที่ฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย สัมฤทธิ์ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ว่า

"พระเปนเจ้าองค์นี้ทิดใสหงนางแก้วสถายก"

๒. ในศิลาจารึกนครชุม (หลักที่ ๓) ว่า

"จึ่งขุนชื่อศรีสุริยพงศ์มหาธรรมราชาธิราชหากเอาพระศรีรัตนมหาธาตุอันนี้มาสถาปนาในเมืองนครชุมนี้ยังนั้น"

๓. ในศิลาจารึกวัดบ่ามะม่วง (หลักที่ ๗) ว่า

"ในกลางสุมะม่วงให้ประดิษฐากุฎิพิหาร" หรือ "แถลงทั้งขุนมัลลราชสี่คนมากระทำบูชาประดิษฐาทั้งปดิมากระลาอุโบสถและสีมานั้น"

ทุกบ้านเมืองย่อมมีสิ่งก่อสร้างสำคัญ ๆ เช่น

๑. ตัวเมือง

๒. ราชนิเวศน์

๓. เคหะสถาน

๔. ศาสนสถาน

๕. ถนนหนทาง

๖. ตลาด

๗. การชลประทาน

ฉะนั้น คิดว่าในการบรรยาย ถ้านำสิ่งก่อสร้างเหล่านี้เท่าที่สามารถจะสอบค้นได้มากล่าว ก็คงจะถูกต้องใกล้เคียงกับหัวข้อที่ถูกกำหนดมา

เมื่อทำความเข้าใจให้แก่ตัวเองถึงความหมายของคำ "สถาปัตยกรรม" แล้ว ก็นึกถึงอายุเวลาของสิ่งก่อสร้างเหล่านี้ว่า ควรกำหนดเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อใด

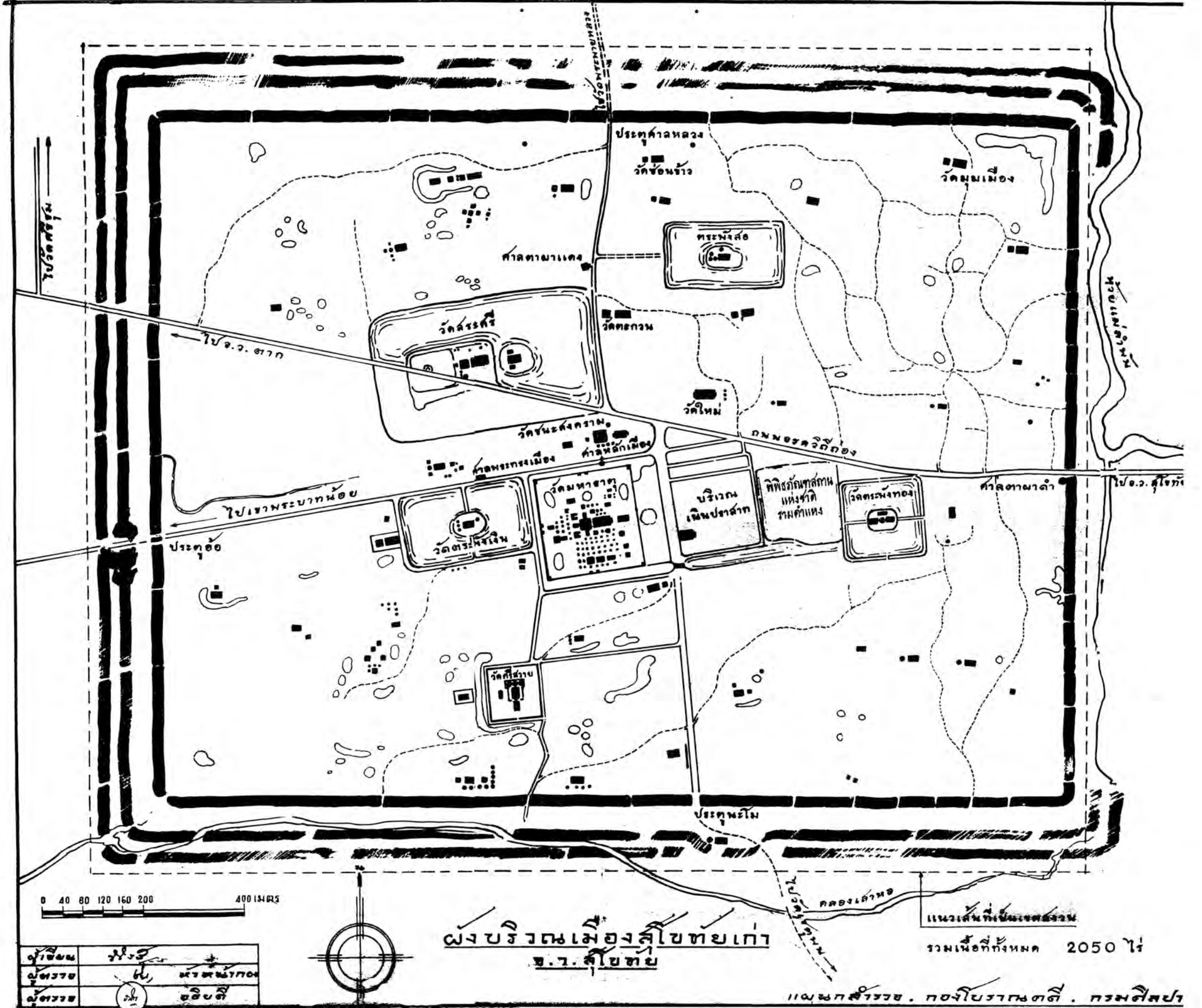
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ในบทพระนิพนธ์เรื่องพระร่วงว่า

"พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ ครองกรุงสุโขทัยอยู่กี่ปีไม่ปรากฏในพงศาวดาร เมื่อสวรรคตราชโอรสพระองค์ใหญ่ได้รับรัชทายาททรงพระนามว่า "พระเจ้าบานเมือง" หนังสือเก่าใช้คำภาษามคธว่า "ขาลเมือง" ก็มี เรียกว่า "ปาลราช" ก็มี เรื่องพงศาวดารในรัชกาลพระเจ้าบานเมือง ปรากฏในศิลาจารึกแต่ว่าพระรามคำแหง ราชอนุชา มีความจงรักภักดี ช่วยปราบปรามศัตรูหมู่ปัจจามิตร ต่อมาเหมือนอย่างในรัชกาลพระเจ้าศรีอินทราทิตย์ บางทีจะขยายอาณาเขตกรุงสุโขทัยออกไปได้อีกบ้าง แต่คงไม่เท่าไรนัก พระเจ้าบานเมืองครองกรุงสุโขทัยอยู่กี่ปีก็ไม่ปรากฏ รู้ได้ด้วยศิลาจารึกเมื่อภายหลังแต่ว่าเวลารัชกาลพระเจ้าศรีอินทราทิตย์กับรัชกาลพระเจ้าบานเมืองรวมกันประมาณ ๒๖ ปี จึงควรนับว่าในระหว่าง พ.ศ. ๑๘๐๐ จน พ.ศ. ๑๘๒๖ เป็น "สมัยตั้งกรุงสุโขทัย"

โดยเหตุนี้หรือประการใดไม่ทราบแน่ จึงมีการกำหนดอายุสมัยสุโขทัยว่า เริ่มต้นตั้งแต่ *พ.ศ. ๑๘๐๐* หรือนัยหนึ่งว่า *ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙* แต่ทว่าในคำอธิบายหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถ์เลขา ซึ่งเป็นบทพระนิพนธ์ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเหมือนกัน ทรงไว้ว่า

"ราชอาณาจักรสุโขทัย คิดตามความรู้เท่าที่มีอยู่ในเวลานี้ ประมาณว่าจะได้ตั้งเป็นอิสระขึ้นเมื่อราวจุลศักราช ๖๐๐ ตรงกับมหาศักราช ๑๑๖๐ และ พ.ศ. ๑๗๘๑ พระเจ้าแผ่นดินยรรดาครองนครสุโขทัย เรามักเรียกกันว่าพระร่วง ชวนให้เข้าใจไปว่ามีแต่พระองค์เดียว ที่จริงพระเจ้าแผ่นดินสุโขทัยเมื่อเป็นราชธานีมีอิสรภาพ สืบพระวงศ์กันมาถึง ๕ พระองค์ พระองค์แรกที่ปรากฏพระนาม เรียกในศิลาจารึกว่าขุนศรีอินทราทิตย์...."

เห็นจะโดยพระมติข้อนี้ในหนังสือ A bare outline of history and styles of art ฉบับพิมพ์ ค.ศ. ๑๙๕๙ ของ ศาสตราจารย์ศิลป พีระศรี จึงกล่าวว่า อาณาจักรสุโขทัยได้สร้างขึ้นใน ค.ศ. ๑๒๓๘ คือ พ.ศ. ๑๗๘๑ และกำหนดอายุศิลปในด้านจิตรกรรมประติมากรรมไว้ในระหว่างคริสตวรรษที่ ๑๓ — ๑๕ ซึ่งเทียบราว พ.ศ. ๑๘๔๓ — ๒๐๔๓ หรือ

ผังบริเวณเมืองสุโขทัยเก่า
จ.ว. สุโขทัย

แผนกสำรวจ . กองโบราณคดี . กรมศิลปา

ระหว่าง *กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑* ว่าโดยส่วนสถาบัตยกรรมที่จะบรรยายนี้ เห็นจะต้องถือระยะเวลา พ.ศ. ๑๗๘๑ ที่สมเด็จพระอาจารย์ทรงกล่าวไว้ เป็นกำหนดเริ่มต้นสมัยสุโขทัย แต่อย่างไรก็ดี ย่อมจะมีคำทักท้วงเกิดขึ้นว่า อัน พ.ศ. ๑๗๘๑ นั้นเป็นเพียงประมาณกาลเวลาที่สมเด็จพระองค์นั้นทรงสันนิษฐานถึงการกอบกู้อิสรภาพของกรุงสุโขทัยต่างหาก หาใช่เริ่มสร้างบ้านเมืองไม่ อายุสถาบัตยกรรมสมัยสุโขทัยควรจะเหนือกว่าจำนวนเลขศักราชนี้ขึ้นไป

ได้พบข้อความในศิลาจารึกกรุงสุโขทัยที่พอจะเป็นแนวทางสืบสาวไปหากาลเวลาแน่นอนหรือใกล้เคียงความจริง คือในจารึกนครชุม (หลักที่ ๓) ซึ่งจะขอยกมากล่าวเป็นข้อ ๆ

ข้อ ๑. "ศักราช ๑๒๗๙ ปีระกาเดือนแปดออกห้าค่ำวันศุกร์ หนไทยกัดเรา ยูรพผลคุณินักษัตร์ เมื่อยามอันสถาปนานั้น เป็นหกค่ำแล้พระยาฦๅไทยราช ผู้เป็นลูกพระยาเลอไทย เป็นหลานแก่พระยารามราช เมื่อได้เสวยราชย์ในเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัย ได้ราชาภิเศก อันฝูงท้าวพระยาทั้งหลายอันเป็นมิตรสหายอันมีในสี่ทิศนี้ แต่งกระยาตงวายของฝากหมากปลาไหว้ อันยัคยัญ อภิเศกเป็นท้าวเป็นพระยาชื่อศรีสุริยพงศ์มหาธรรมราชาธิราช หากเอาพระศรีรัตนมหาธาตุอันนี้ มาสถาปนาในเมืองนครชุมนี้ปีนี้"

เนื้อความข้อนี้เล่าว่าพระยาลิไทยได้ราชาภิเศกครองนครศรีสัชชนาลัยและสุโขทัย เมื่อวันศุกร์ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๘ ปีระกา มหาศักราช ๑๒๗๙ (คือ พ.ศ. ๑๙๐๐) เฉลิมพระนามาภิธัยว่า "ศรีสุริยพงศ์มหาธรรมราชาธิราช" และในปีเดียวกันนั้น ได้สร้างพระศรีมหาธาตุขึ้นที่เมืองนครชุม

ข้อ ๒. "เมื่อพระเป็นเจ้าได้เป็นพระพุทธวันนั้น ชนมาพิจินเรานี้ยังในร้อยปีเลย แต่ *เมื่อนั้น* แลมาถึง *บัดนี้* ว่าไซร้ ชนม์เราคนคลาจากร้อยปีแลบัดนี้ถอยปีหนึ่งไปแล้ ยังแต่เก้าสิบเก้าปีตาย ผิว่าคนถามว่านี้ แต่คลาร้อยปีนั้นแล้ ยัง

คงแต่เก้าสิบเก้านั้น ได้กี่ปีแล้วสิ้น ให้แก้ว่าดังนี้ เมื่อปีอันพระยามหาธรรมราชก่อพระธาตุนี้ ชนม์คนถอยจากร้อยปีนั้นได้ร้อยสามสิบเก้าปี แลปีอันถอยนั้นว่าไซร้ในปีเถาะแต่ปีนั้นมาแล"

เนื้อความข้อนี้ขอถือเป็นสำคัญตรงชื่อพระยามหาธรรมราชาไว้ก่อน ว่าเป็นพระยาศรีสุริยพงศ์มหาราชาธิราช หรือผู้ใด เพราะก่อพระธาตุเหมือนกัน

ข้อ ๓. "ผิมีคนถามดังนี้โสดดังฤาแลไซ้รู้ระยับปีเดือนวันคืนอันถอยแท้ดังอันผู้ใดหารังพิจารณาสังขยาคูณคูแล รู้แท้ดังอันสิ้น ให้ขานว่าดังนี้ผู้คูณสังขยาพิจารณาคูอัน คือ ตน *พระยาศรีสุริยพงศ์มหาธรรมราชาธิราช* และ *พระยามหาธรรมราชา* นั้น"

เนื้อความข้อนี้แสดงว่า พระยาศรีสุริยพงศ์มหาธรรมราชาธิราชกับพระยามหาธรรมราชานั้นหาใช่บุคคลคนเดียวกันไม่ เมื่อได้ความรู้ดังนี้แล้ว ก็หวนไปพิจารณาข้อ ๒. ซึ่งมีใจความว่า เมื่อวันพระพุทธเจ้าตรัสรู้นั้นมนุษย์เรามีอายุยืนนาน ๑๐๐ ปี ครั้นมาถึงบัดนี้คือระยะเวลาที่กระทำจารึกนครชุมปีระกา ม.ศ. ๑๒๗๙ (พ.ศ. ๑๙๐๐) มนุษย์เรามีอายุยืนนานเพียง ๙๙ ปี หากมีคำถามว่า มนุษย์เราอายุลดน้อยจาก ๑๐๐ ปี มาเป็น ๙๙ ปีนั้น เป็นมากี่ปีแล้ว ให้ตอบว่าเป็นมาตั้งแต่ปีพระยามหาธรรมราชาก่อสร้างพระธาตุ นับได้ ๑๓๙ ปี และปีนั้นตรงกับปีเถาะ ตามนัยของคำตอบนี้ ลองนับถอยหลังตั้งแต่ปีระกา ม.ศ. ๑๒๗๙ ไป ๑๓๙ ปี จะตก ม.ศ. ๑๑๔๑ (พ.ศ. ๑๗๖๒) และตรงกับปีเถาะด้วย นั่นคือปีที่พระยามหาธรรมราชาสร้างพระธาตุองค์หนึ่ง พระธาตุเจดีย์องค์นี้อยู่ที่ไหน

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเล่าไว้ในหนังสืออธิบายระยะทางล่องลำน้ำพิงค์ว่า

"กลับมาแวะที่วัดมหาธาตุ ถามพระครูถึงเรื่องศิลาจารึกของพระมหาธรรมราชาลิไทย (คือ ศิลาจารึกที่ ๓) ซึ่งอยู่ในหอพระสมุด ฯ ทราบว่าได้ไป

จากเมืองกำแพงเพชร แต่ยังไม่ทราบว่าเดิมอยู่ที่ไหน ได้ความจากพระครูชัดเจนว่า ศิลาจารึกแผ่นนั้นเดิมอยู่ที่วัดมหาธาตุนี้เอง ตั้งอยู่ที่มุขเด็จวิหารหลวง ภายหลังผู้ว่าราชการเมืองกำแพงเพชรเอาไปรักษาไว้ที่วัดเสด็จ แล้วจึงส่งลงไปกรุงเทพฯ พระครูได้พาไปดูฐานที่ตั้งศิลาจารึกแผ่นนี้ยังอยู่ที่มุขเด็จเป็นศิลาแลงแท่งใหญ่เจาะกลางเป็นช่องเฉพาะฝั่งโคนศิลาจารึก พิเคราะห์ดูช่องพอได้กับขนาดศิลาจารึก เพราะฉะนั้น เป็นรู้แน่ว่าศิลาจารึกแผ่นนั้นพระมหาธรรมราชาลิไทยทำไว้ที่วัดนี้ และเมืองนี้ครั้งสมัยกรุงสุโขทัยเรียกชื่อว่า *เมืองนครชุม* ไม่มีที่สงสัย วิหารหลวงหลังนั้นเป็นวิหาร ๕ ห้องก่อด้วยแลง มีกำแพงแก้วก่อด้วยแลงแท่งใหญ่ พระครูบอกว่าเดิมกำแพงชำรุดหักพัง ก้อนศิลาแลงกองเกลื่อนกลาดอยู่ เมื่อซ่อมพระมหาธาตุ ผู้ซ่อมเอาช้างลากก้อนแลงเหล่านั้นลงไปทิ้งน้ำทำเขื่อนกันน้ำเซาะ ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ องค์พระมหาธาตุนั้นพระครูบอกว่าฐานล่างเป็นศิลาแลง ส่วนพระเจดีย์ก่อด้วยอิฐอย่างแบบพระเจดีย์สุโขทัย ๓ องค์ อยู่กลางตรงศูนย์พระวิหารองค์ ๑ ต่อมาทางตะวันออกองค์ ๑ ทางตะวันตกองค์ ๑ อยู่บนฐานเดียวกัน อยู่มามีพม่าพ่อค้าไม้คนหนึ่งเรียกกันว่าพระญาตะก่า ขออนุญาตปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุ ครั้นได้รับอนุญาตมาจากกรุงเทพฯ แล้ว พม่าคนนั้นศรัทธาทำพระเจดีย์ใหญ่ให้ใหญ่กว่าเดิมจึงรื้อพระเจดีย์เดิมเสียทั้ง ๓ องค์ เมื่อรื้อนั้นได้พบพระบรมธาตุในพระเจดีย์องค์กลาง ใส่ภาชนะทำเป็นรูปสำเภาบรรจุไว้ มีพระธาตุ ๙ องค์ พระครูได้ทันเห็น แล้วจึงเอาเข้าบรรจุในพระเจดีย์ใหม่ซึ่งพม่าผู้ศรัทธานั้นสร้างตามแบบพระเจดีย์พม่า....."

จากคำทรงเล่านี้เป็นอันทราบได้แน่นอนว่า ศิลาจารึกนครชุมหลักที่นำเอาข้อความมากล่าวนี้อยู่ที่วัดมหาธาตุเมืองนครชุม และที่วัดนั้นเดิมมีพระเจดีย์ศรีมหาธาตุ ๓ องค์ ฉะนั้น จำนวน ๒ ใน ๓ องค์จะต้องเป็นของที่พระยาศรีสุริยพงศ์มหาธรรมราชาธิราชกับพระยามหาธรรมราชาก่อสร้างขึ้นตามความในศิลาจารึก พระยามหาธรรมราชาที่สร้างพระธาตุเจดีย์เมืองนครชุมเมื่อปีเถาะ ม.ศ. ๑๑๔๑ หรือ พ.ศ. ๑๗๖๒ นั้นเป็นใคร อาศัย

คำสันนิษฐานของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ทรงว่า พ่อขุนศรีอินทราทิตย์กอบกู้อิสรภาพกรุงสุโขทัย เมื่อราว พ.ศ. ๑๗๘๑ กับหลักฐานการสืบค้นอื่น ๆ เช่น ชันษาของพ่อขุนรามคำแหง เชื่อว่าพระยามหาธรรมราชาผู้นั้น คือ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์นั่นเอง พระองค์ท่านคงจะทรงสร้างพระธาตุเจดีย์แห่งนี้ ภายหลังปราบดาภิเศกครองกรุงสุโขทัย ซึ่งอาจจะกระทำขึ้นในปี พ.ศ. ๑๗๖๒ หรือเวลาก่อนนั้นสักเล็กน้อยก็ได้

เท่าที่ได้นำเอาเนื้อความในศิลาจารึกนครชุมมากล่าวอย่างยืดยาวก็เพื่อจะชี้ชวนให้เห็นศักราชแน่นอนในระยะแรกที่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ได้ครองกรุงสุโขทัย และควรจะยุติเอาปีพุทธศักราช ๑๗๖๒ นี้ เป็นเวลาเริ่มต้นของสมัยสุโขทัยหรืออย่างไร ว่าตามความจริงก็ยังหาถูกต้องไม่ เพราะย่อมทราบจากศิลาจารึกวัดศรีชุม (หลักที่ ๒) กันอยู่แล้วว่าก่อนที่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์จะได้เป็นกษัตริย์ปกครองอาณาจักรสุโขทัยนั้น พ่อขุนศรีนาวนัมถม ราชบิดาของพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราด ได้เคยครองนครศรีสัชชนาลัยสุโขทัยมาก่อน สถาบันยกรรมในบ้านเมืองเหล่านี้ย่อมจะต้องมีมาบ้างแล้ว อย่างช้าแต่ครั้งนั้น อันระยะเวลาครองราชย์ของพ่อขุนศรีนาวนัมถมนั้น ในเวลานี้ยังเป็นการยากที่จะสืบค้นให้ได้แน่ชัด หากจะคาดคะเนโดยอาศัยปูนชันษาของพ่อขุนผาเมืองผู้เป็นโอรส ว่าในพ.ศ. ๑๗๖๒ ทรงมีวุฒิสามารถปกครองบ้านเมืองร่วมกำลังกับพ่อขุนศรีอินทราทิตย์กอบกู้อิสรภาพและอภิเศกสมรสกับนางสิขรมหาเทวีราชธิดาของเจ้าเมืองศรีโสธรปุระ (พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ พ.ศ. ๑๗๒๔ — ๑๗๖๒) แล้วอาจจะมีชันษาอย่างน้อยราว ๒๕ — ๓๐ ปีก็ได้ ดังนั้นพ่อขุนศรีนาวนัมถมคงจะได้ครองนครสุโขทัยศรีสัชชนาลัยมาก่อน พ.ศ. ๑๗๕๐ อนึ่งเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๔๙๙ กรมศิลปากรได้ศิลาจารึกภาษามคธและภาษาขอมหลักหนึ่งมาจากเมืองร้าง ตำบลดงแม่นางเมือง อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ อ่านแปลได้ความรู้ว่าเป็นจารึกสมัย พ.ศ. ๑๗๑๐ ศิลาจารึกหลักนี้ปักตั้งตรงจมอยู่ในพื้นดิน และเมื่อขุดเอาขึ้นนั้นได้พบโถหรือผะอบสังกโลกบรรจุอัฐิผังอยู่ด้วย ๒ ใบ แสดงว่าทั้งโถสังกโลกและศิลาจารึกถูกฝังไว้ในเวลารุ่นราวคราวเดียวกัน เมื่อเป็นเช่นนี้เครื่องสังกโลกอันกำหนดอายุเป็นของสมัยสุโขทัยก็ย่อมมีมาแล้วใน พ.ศ. ๑๗๑๐ เทียบ

โบราณวัตถุ ซึ่งพระสวรรควรนายก รวบรวมไว้
ในวัดสว่างอารมณ์ อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

พระสวรรควรนายก
นำคณะสัมนา ฯ ชมโบราณวัตถุ
๒๙ มีนาคม ๒๕๐๓

เคียงกับระยะเวลาที่คาดคะเนถึงรัชสมัยของพ่อขุนศรีนาวนำถม คือราวก่อน พ.ศ. ๑๗๕๐ ก็ไม่สู้ห่างไกลนัก จึงขอประมาณไว้พลางก่อนว่า สถาบัตยกรรมสมัยสุโขทัยนั้นควรเริ่มมาแต่ราว พ.ศ. ๑๗๐๐ หรือต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘

เมื่อได้ทำความเข้าใจในความหมายของคำสถาบัตยกรรมและระยะเวลาเริ่มต้นของสมัยสุโขทัยดังกล่าวมาแล้ว ก็จะขอพูดถึงสิ่งก่อสร้างตามที่จำแนกไว้ข้างต้น เท่าที่สามารถจะสอบค้นได้ เป็นเลา ๆ ตามสมควรแก่เวลาของการประชุมสัมนาโบราณคดีคราวนี้

เมือง หมายถึงตัวเมืองอันเป็นศูนย์กลางของกำลังทหารและการปกครอง จะนำมากล่าวเพียงบางเมือง คือ

๑. เมืองสุโขทัย เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทางด้านเหนือและด้านใต้ยาว ๒๘๖๐ เมตร ทางด้านตะวันออกและด้านตะวันตกกว้าง ๑๓๘๐ เมตร มีกำแพง ๓ ชั้น และคู ๒ ชั้น ซึ่งอยู่ข้างนอกและข้างในของกำแพงชั้นกลาง กำแพงชั้นนอกกับชั้นกลางนั้นเป็นเทินดิน ส่วนกำแพงชั้นในเดิมอาจจะก่อด้วยแลงและอิฐ เพราะยังมีแลงที่ก่อเหลืออยู่บ้างบางแห่ง ประตูเมืองมี ๔ ประตู ในหนังสือพระราชนิพนธ์เที่ยวเมืองพระร่วงเรียกชื่อไว้ คือ ทางด้านเหนือเรียกประตูศาลหลวง ทางด้านใต้เรียกประตูนะโม ทางด้านตะวันออกเรียกประตูกำแพงหัก และทางด้านตะวันตกเรียกประตูอ้อ หน้าประตูมีซากป้อมทั้ง ๔ ประตู เนื่องด้วยมีป้อมบังประตูอยู่ทำให้แลดูเสียลักษณะความงามของเมือง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงสันนิษฐานว่า กำแพงชั้นในเป็นของเดิม ส่วนชั้นกลางและชั้นนอกคงสร้างเพิ่มเติมขึ้นต่อภายหลัง เพื่อรับศึกสงครามคราวหนึ่งคราวใด แล้วเห็นว่าเป็นการมั่นคงดีจึงเลยทิ้งไว้เช่นนั้น ข้อสันนิษฐานนี้ต่อมาสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสอบสวนและมีมติเพิ่มเติมว่า

> "การที่ทำเชิงเทินดินนอกกำแพงเมืองอีก ๒ ชั้น มีเค้าเงื่อนในเรื่องพงศาวดารที่ทะสันนิษฐาน ว่าทำขึ้นต่อเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์ เพื่อเตรียมสู้ศึกหงสาวดี ด้วยสมัยนั้นเกิดมี

ขี้นใหญ่ใช้รยพุ่ง และมีฝรั่งโปรตุเกตรับราชการ จึงทำเชิงเทินดินกันทางขี้นใหญ่"

ครั้นภายหลังอ่านตรวจศิลาจารึกกรุงสุโขทัย (หลักที่ ๑) โดยถี่ถ้วน ได้ความปรากฏว่า *รอบเมืองสุโขทัยนี้ ตรีบูรได้สามพันส์ร้อยวา* คำว่า *ตรีบูร* นั้น นักโบราณคดีลงความเห็นว่าหมายถึงกำแพง ๓ ชั้น เป็นอันยุติว่า กำแพงเมืองสุโขทัยมีมาแต่เดิม ๓ ชั้น แต่อย่างไรก็ดี มีข้อน่าคิดใจอยู่อย่างหนึ่ง คือ การที่มีป้อมอยู่หน้าประตูเมืองนั้นมีไว้เพื่อประโยชน์ยุทธนาการอย่างใด

๒. เมืองศรีสัชชนาลัย ตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำยม เป็นรูปสี่เหลี่ยม กำแพงเมืองก่อด้วยแลง ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือสร้างโอนตามลำน้ำยม ยาว ๙๐๐ เมตร ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ยาว ๘๙๐ เมตร มีประตูเมืองเรียกกันว่าประตูรามณรงค์ ทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ยาว ๑๑๙๐ เมตร มีประตูเมือง ๒ ประตู เรียกประตูผีกับประตูชนะสงคราม ทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือยาว ๘๒๐ เมตร มีประตูเมือง ๒ ประตู เรียกประตูไชยพฤกษ์กับประตูเตาหม้อ ในหนังสือพระราชนิพนธ์เที่ยวเมืองพระร่วงกล่าวว่า สอบวัดคูและกำแพงเมืองทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ดูตอนหนึ่ง คูกว้าง ๒๗ เมตร ลึก ๒.๕๐ เมตร กำแพงสูง ๖.๐๐ เมตร ที่เชิงหนา ๒.๐๐ เมตร ยอดหนา ๑.๕๐ เมตร มีเชิงเทินสำหรับทหารขึ้นรักษาหน้าที่ มีที่เดินกว้างประมาณ ๐.๗๕ เมตร และมีป้อมลักษณะแข็งแรงอยู่ที่หน้าประตูชนะสงคราม คือทำเป็นคู ๒ ชั้น เทินดินสูงหนา เหมือนอย่างป้อมปืกกา เป็นอันว่าเมืองศรีสัชชนาลัยก็มีป้อมที่กำแพงเมืองทำนองเดียวกับเมืองสุโขทัย

๓. เมืองกำแพงเพชร ตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง ลักษณะเป็นรูปโอนรีตามลำแม่น้ำ กำแพงเมืองก่ออิฐและแลงเป็นแกนแล้วถมดินเป็นตัวเชิงเทิน บนเชิงเทินก่อกำแพงด้วยแลงขนาดกว้างใหญ่คนเดินหลีกกันได้อย่างสะดวกสบาย มีใบเสมาแลงก่อเป็นแผ่นตรงเจียนหลังโค้งสูงประมาณ ๑.๐๐ เมตร ใต้ใบเสมามีช่องปืนเป็นรูสี่เหลี่ยม ข้างนอกกำแพงเป็นคูเมืองกว้างลึก ขนาดยาวของกำแพงเมืองนั้น ทางด้าน

แผนที่เมืองศรีสัชชนาลัย

อำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

0 50 100 200 300 400 500 เมตร

ผู้เขียน
ผู้ลอก
ผู้ตรวจ
ผู้ตรวจ , ธันวาคม

แผนที่ภูมิสารบรรณ : กองโบราณคดี กรมศิลปากร

เหนือยาว ๙๐ เมตร มีประตูชื่อประตูหัวเมือง หัวท้ายของกำแพงเมืองด้านนี้มีป้อมข้างละ ๑ ป้อม ทางด้านใต้ยาว ๑๘๐ เมตร มีประตูชื่อประตูท้ายเมือง และมีป้อมอยู่หัวท้ายเหมือนด้านเหนือ ทางด้านตะวันออกยาว ๗๔๕ เมตร มีประตู ๔ ประตู ลำดับชื่อจากเหนือมาใต้ คือ ประตูช้างเผือก ประตูสะพานโคม ประตูช้าง และประตูเจาะอิฐ ระหว่างประตูช้างเผือกกับประตูสะพานโคม มีป้อม ๑ ป้อม ที่หน้าประตูสะพานโคม ข้ามคูออกไปมีป้อมใหญ่ ๑ ป้อม ทางด้านตะวันตกยาว ๗๒๐ เมตร มีประตู ๒ ประตู ลำดับชื่อจากเหนือมาใต้คือ ประตูเจ้าอินทร์เจ้าจันทร์ กับประตูน้ำอ้อย ระหว่างประตูทั้ง ๒ นี้ มีป้อม ๒ ป้อม รวมป้อมที่กำแพงเมืองทั้งหมดมี ๘ ป้อม อันเมืองกำแพงเพชรนี้สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานไว้ในหนังสืออธิบายระยะทางล่องลำน้ำพิงค์ว่า คงจะสร้างในรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไทยและสร้างบนพื้นที่ซึ่งมีลำน้ำเก่าลำน้ำใหม่เป็นคูเมือง

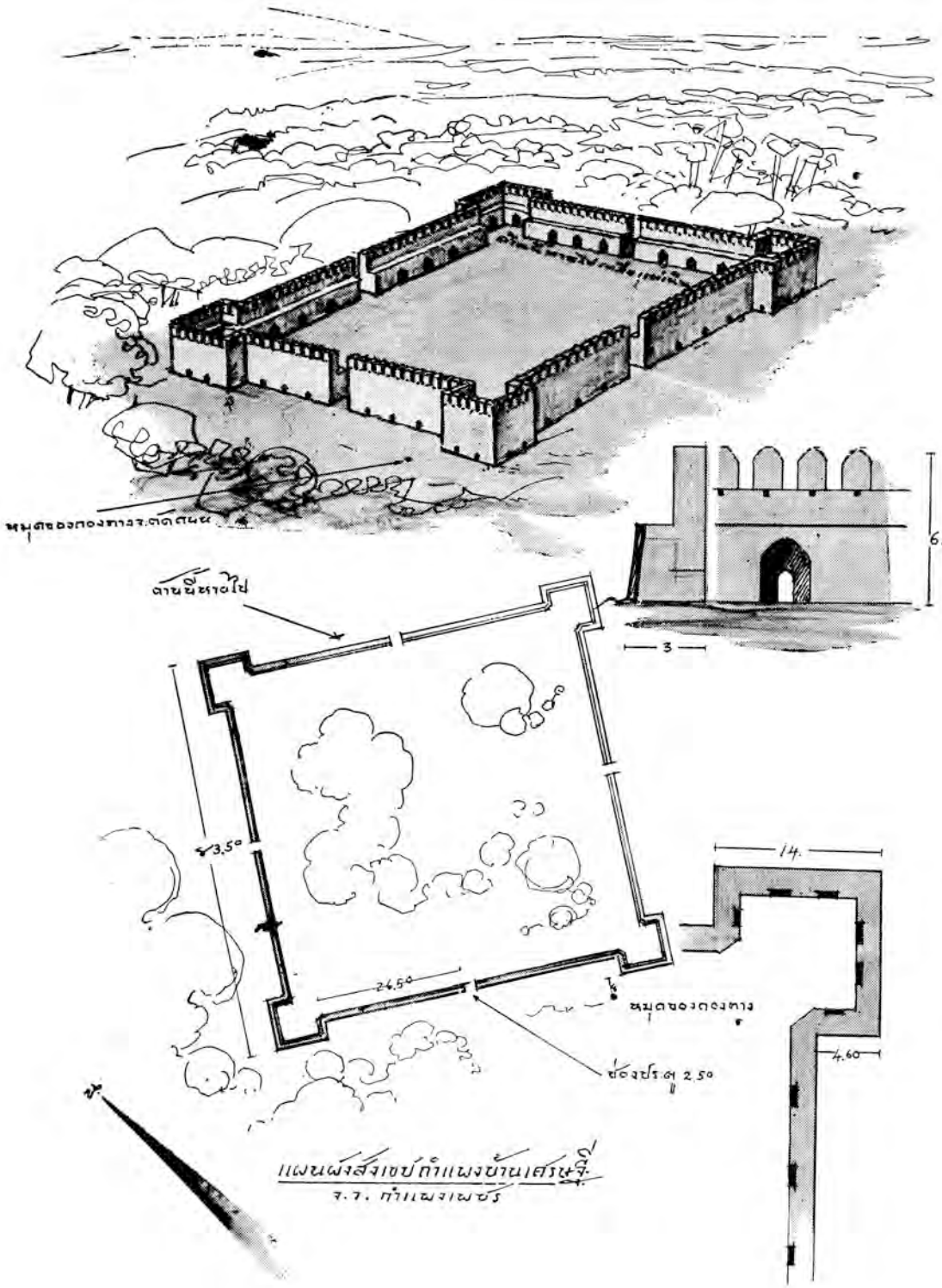
๔. เมืองชากังราวหรือนครชุม นอกจากทรงสันนิษฐานเมืองกำแพงเพชรสร้างในรัชสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทยแล้ว สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพยังทรงกล่าวว่า ริมฝั่งตะวันตกแม่น้ำปิงมีเมืองเก่ากว่าตัวเมืองกำแพงเพชรอยู่เยื้องกันข้ามเมืองหนึ่ง มีชื่อเรียกในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาว่า เมืองชากังราว และเรียกในศิลาจารึกกรุงสุโขทัยว่า เมืองนครชุม ตัวเมืองแห่งนี้ข้าพเจ้าผู้บรรยายได้เคยไปดูครั้งหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๗ ยังมีคูและแนวเชิงเทินดินเหลือเป็นร่องรอยอยู่ แต่ครั้งนั้นมิได้เข้าสำรวจเพราะรกเป็นพงมาก จึงไม่อาจจะเรียนชี้แจงขอบเขตและลักษณะสัณฐานให้ทราบได้ในเมืองชากังราวหรือนครชุม มีป้อมก่อด้วยแลงล้วนขึ้นไปแต่พื้นดินอยู่ป้อมหนึ่งเหลือเป็นรูปทรงดีเพียง ๓ ด้าน เพราะด้านตะวันออก (เฉียงเหนือ) ได้ถูกรื้อปราบราบหมดสิ้น ชาวบ้านเรียกป้อมแห่งนี้ว่า *บ้านเศรษฐี* เป็นป้อมรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดวัดยาวสุดป้อมที่ยื่นออกไปทั้งสี่มุมได้ด้านละ ๘๓.๕๐ เมตร ส่วนสูงสุดหลังใบเสมาได้ ๖.๐๐ เมตร มีประตูคิดรวมทั้งด้านที่ถูกรื้อด้วย ๔ ประตู ช่องประตูกว้าง ๒.๕๐ เมตร ใต้ใบเสมาทุกอันมีช่องปืนรูสี่เหลี่ยม ที่เชิงกำแพงเสมอพื้นดินมีช่องปืนเป็นรูโค้งขนาด

กว้าง ๑.๖๕ เมตร สูง ๒.๐๐ เมตรอยู่ทุก ๆ ด้าน ด้านละ ๖ ช่อง และที่บ้อมตามมุมทั้งสี่ก็มีด้วยบ้อมละ ๔ ช่อง

รวมความว่าเมืองสุโขทัย ศรีสัชชนาลัย กำแพงเพชร และชากังราวหรือนครชุม เหล่านี้ เป็นบ้านเมืองที่มีมาแล้วในสมัยสุโขทัย กำแพง เชิงเทิน ประตู คูเมือง ก็ย่อมเป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นในระยะเวลาเดียวกัน แต่มีสิ่งที่น่าคิดใจคือ บ้อมปราการอันมีลักษณะสำหรับใช้ยุทธนาการทางอาวุธปืนนั้น จะเป็นสถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัยด้วยหรือไม่ เพื่อที่จะหาความรู้ในเรื่องนี้ จึงได้ลองสอบค้นกำเนิดของอาวุธปืน

ว่าถึงอาวุธปืน คือเครื่องประหารที่ใช้กำลังแรงดินระเบิดเรียกในพงศาวดารว่าปืนไฟนั้น เห็นจะไม่ต้องกล่าวอ้างถึงความเข้าใจเดิมที่ว่าเพิ่งจะมีใช้ในประเทศไทยเมื่อราวแผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราช (พ.ศ. ๒๐๗๗ — ๒๐๘๔) เพราะเมื่อสมเด็จพระราเมศวรกรุงศรีอยุธยายกทัพไปตีนครเชียงใหม่ พ.ศ. ๑๙๓๑ อันเป็นเวลาก่อนรัชกาลพระไชยราชาธิราชเกือบ ๑๕๐ ปี ก็ปรากฏในพงศาวดารว่ามีปืนใหญ่ใช้ยิงทำลายกำแพงเมืองเชียงใหม่พังลงยาวถึง ๕ วา และข้อความตรงนี้ผู้แต่งประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยา ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๑ หรือ ๒๕๐๒ ได้อุตส่าห์ค้นคว้าจาก **An Encyclopaedia of World History** มาประกอบเป็นแนวความคิดเห็นไว้ว่า ปืนใหญ่ได้มีใช้ในยุโรปแล้วระหว่าง พ.ศ. ๑๘๗๘ — ๑๘๘๙ คือก่อนสมัยสร้างกรุงศรีอยุธยาไม่น้อยกว่า ๕ ปี

หนังสือพงศาวดารโยนกเล่าความตอนหนึ่งว่า เมื่อสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกนครองนครเชียงใหม่ราว พ.ศ. ๑๙๔๘ พระมหาธรรมราชาไสลือไทยกรุงสุโขทัยยกทัพไปช่วยเจ้าท้าวยี่กุมกามเชษฐาของพระเจ้าสามฝั่งแกนตีเมืองพะเยา ได้ปลูกหอเรือกสูง ๑๒ วา เพื่อเอาปืนขึ้นยิงกราดภายในเมือง ฝ่ายข้างชาวเมืองพะเยาก็ไปรื้อเอากระเบื้องทองเหลืองมุงหลังคาวัดมหาพน มาหล่อปืนใหญ่ขนาด ๔ กำ หนักสามล้านทอง บรรจุกระสุนดินดำยิงต่อสู้ทำลายหอเรือกของกองทัพสุโขทัย แสดงว่าทางกรุงสุโขทัยกับทางนครเชียงใหม่ก็ดี มีความรู้ความชำนาญในการใช้อาวุธปืนไฟและสร้างบ้อมปืนเหมือนกัน

แผนผังสังเขปกำแพงป้านเศรษฐี

จ.ว. กำแพงเพชร

แต่การศึกครั้งนี้เป็นเวลาภายหลังสมเด็จพระราเมศวรตีนครเชียงใหม่ราว๑๑–๑๒ปี กรุงสุโขทัยกับเชียงใหม่อาจจะได้แบบอย่างไปจากกรุงศรีอยุธยาก็ได้ ในตำราปืนใหญ่โบราณซึ่งพระบาทสมเด็จพระปืนเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปลจากตำราภาษาอังกฤษเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๔ กล่าวว่าที่เมืองฮินดูสถาน (อินเดีย) มีปืนใหญ่กระบอกหนึ่งจารึกศักราชปีที่หล่อไว้ตรงกับ พ.ศ. ๑๙๔๓ หากเชื่อว่าอาวุธปืนไฟเป็นของแรกเกิดขึ้นในยุโรปเมื่อระหว่าง พ.ศ. ๑๘๗๘–๑๘๘๙ ก็นับว่าวิชานี้ได้แพร่หลายผ่านทางอินเดียมาสู่ประเทศไทยอย่างรวดเร็ว

ได้เคยปรารภเรื่องบ่อมปราการกรุงสุโขทัยกับนักธรณีวิทยาผู้หนึ่ง ท่านให้ข้อสังเกตว่าคนไทยรู้จักเอามูลค้างคาวมาทำเป็นดินประสิวผสมส่วนกับวัตถุอื่นเกิดเป็นดินดำหรือดินระเบิด ทำพลุทำดอกไม้เพลิงมานานแล้ว อาจจะพลิกแพลงทำเป็นอาวุธปืนในรูปร่างลักษณะอย่างหนึ่งอย่างใดใช้มาก่อนทางยุโรปบ้างก็ได้ ข้อสังเกตนี้ก็แปลกเพราะปรากฏในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ กล่าวถึงอาวุธปืนอยู่ ๒–๓ ตอน คือ

> "ว่าดั่งนั้นแล้วนางก็ทรงครรภ์แต่นั้นไปถึง ๗ เดือน ดั่งนั้นนางก็มักใคร่ได้เครื่องสาตราอาวุธทั้งหลาย ก็จึงไปไหว้ขอพระยาตนเป็นผัวให้เอาช่างเหล็กมาแปลงเครื่องทั้งหลาย ส่วนพระยาตนเป็นผัวก็กระทำตามคำแห่งนาง เอาช่างเหล็กทั้งหลายมาดีแปลงเครื่องสาตราวุธทั้งหลาย เป็นต้นว่า ดาบดาว และหอกซัด *สินาด ปืนไฟ* ทั้งมวล

นี่เป็นข้อความตอนก่อนพระองค์พรหมราชจะประสูติราว พ.ศ. ๑๔๖๓–๔

> "ส่วนพรหมกุมารนั้นก็ให้หัดช้างมงคลตัวนั้น แล้วก็หัดพวก *สินาด* และ *ปืนไฟ* ทั้งมวลไปทุกวันมิได้ขาด ตลอดมาถึงอายุได้ ๑๖ ขวบ แต่นั้นมาก็มิได้ส่งส่วยแก่พระยาขอมดำต่อไปถึงสามปี"

เป็นข้อความตอนพรหมกุมารหรือพระองค์พรหมราชตระเตรียมรบพวกขอมเมื่อ พ.ศ. ๑๔๘๓

> "ศึกแห่งพระสุจรรมวดีนั้นก็แข็งแรงนักก็ล้ำล่วงหน้าล่วงหลังเข้ามา เหตุว่าท่านมี *ระบู* (ลำบู=ปืนใหญ่) นักศึกเหล่านั้นก็ทอรนา (สู้) *ระบูหลวง* ท่านบ่ได้"

เป็นข้อความตอนพระองค์ไชยสิริจะเสียเวียงไชยปราการเมื่อ พ.ศ. ๑๙๔๗

> "มังรายเข้าก็แต่งคนมิ้อค้ำสามมื่น ทั้งช้าง *อะมือก* (ขี่น) *สีนาด* (ขี่น) และคนแกว่นล่าให้มาค้ำม่างทั้งสอง เดือน ๑๒ ออก ๖ ค่ำ วันอาทิตย์ ลงมาสร้างเวียงพุยเขื่นเค้าแล้ว"

เป็นข้อความตอนพ่อขุนเมงรายสร้างเมืองในแคว้นเขิน ราว พ.ศ. ๑๘๐๘

ในตำราปืนใหญ่เล่มที่อ้างมาแล้ว กล่าวว่าชาวยุโรปรู้จักวิธีทำดินปืนเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๒๓ ส่วนทางประเทศจีนรู้จักทำมาแล้วแต่ราว พ.ศ. ๖๒๘ และเมื่อแรกชาวยุโรปคิดทำปืนใหญ่นั้นเอาเหล็กหรือทองแดงมาตีแผ่ออกเป็นแผ่น ๆ แล้วคุมกันเข้าเหมือนรูปถัง สวมปลอกเหล็กตีรุกปลอกเข้าให้รอยที่ต่อชิดสนิทกันบ้าง ม้วนแผ่นเหล็กแผ่นทองแดงเหมือนม้วนแผ่นหนังใส่ปลอกเหล็กกันแตกบ้าง ลางทีเอาแผ่นหนังสัตว์มาม้วนใส่ปลอกเหล็กแทนแผ่นเหล็กแผ่นทองแดงก็มี ลักษณะตีรัดปลอกอย่างนี้ดูก็ไม่สู้จะแตกต่างกับกระบอกพลุและลูกหนูที่ชาวเราทำกันอยู่ทุกวันนี้นัก โดยเหตุที่มีเค้าเงื่อนดังว่ามานี้ จะเป็นไปได้หรือไม่ ว่าป้อมปราการเมืองสมัยสุโขทัยที่ระบุชื่อมาข้างต้น จะเป็นสถาปัตยกรรมที่มีมาก่อนสมัยอยุธยา จึงขอเสนอเพื่อวินิจฉัยต่อไป

ศาสนสถาน หมายถึงสิ่งก่อสร้างทั้งในพระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ ซึ่งประกอบไปด้วย โบสถ์ วิหาร เจดีย์ และปรางค์ สิ่งเหล่านี้ถ้าจะนำมาบรรยายให้ทั่วถ้วนจะเปลืองเวลาหาใช่น้อยไม่ สำหรับในโอกาสนี้จึงขอพูดถึงแต่เฉพาะพระเจดีย์ในพระพุทธศาสนาเท่านั้น พระเจดีย์อันเป็นสถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัยเท่าที่พอสังเกตจำได้อาจจะจำแนกเรียกตามรูปทรง คือ

๑. แบบเจดีย์ปราสาท ทำฐานสี่เหลี่ยมหรือสี่เหลี่ยมย่อมุมชั้นเดียวก็มี ย่อขนาดซ้อนกัน ๒—๓ ชั้นก็มี แล้วก่อเรือนธาตุ (ธาตุครรภ) เป็นคูหาสี่เหลี่ยมมีซุ้มทิศประดิษฐานพระพุทธรูปบ้าง ไม่มีซุ้มทิศบ้าง เบื้องบนเรือนธาตุทำยอดเป็นรูปพระเจดีย์ และบางทีตามมุมมีเจดีย์บริวารประกอบด้วย เรือนธาตุนั้นเป็นคูหาโถงบ้าง ทึบทั้ง ๔ ด้านบ้าง เจดีย์แบบที่มียอดเป็นเจดีย์ประธานกับบริวารมีอยู่ที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว

เมืองศรีสัชชนาลัย เชื่อว่าได้แบบอย่างมาจากศิลปศรีวิชัย อย่างที่ไม่มีเจดีย์ทิศเป็นบริวารมีอยู่ที่วัดเจดีย์สูง ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองสุโขทัย กับวัดพระแก้ว อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท สำหรับที่วัดศรีชุมกับวัดตระพังทองหลางก็น่าเชื่อว่าจะเป็นแบบเจดีย์ปราสาท เจดีย์รูปทรงนี้เห็นจะตรงกับที่เรียกไว้ในตำราพุทธศิลปสถาปัตยกรรมของอาจารย์พระพรหมพิจิตรว่า *เจดีย์กุฎิ*

๒. แบบปรางค์ปราสาท ทำฐานและเรือนธาตุทำนองเดียวกับแบบเจดีย์ปราสาท แต่ยอดเปลี่ยนเป็นรูปปรางค์ เคยพบรูปจำลองทำด้วยสังกโลก สำหรับองค์ใหญ่ ๆ ตามวัดในเขตจังหวัดสุโขทัยยังไม่แน่ใจว่าจะมีอยู่ที่ใดบ้าง ในสมัยรัตนโกสินทร์มีอยู่ที่วัดอินทาราม จังหวัดธนบุรี ๒ องค์

๓. แบบยอดพุ่มข้าวบิณฑ์ ทำฐานและเรือนธาตุเป็นรูปสี่เหลี่ยมเหนือเรือนธาตุทำเป็นลำสี่เหลี่ยมย่อมุมออกยอดเป็นรูปพุ่มข้าวบิณฑ์หรือทะนานคัด เจดีย์แบบนี้เคยตรวจพบน้อยองค์ เวลานี้จำได้ว่ามีอยู่ที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว เมืองศรีสัชชนาลัย วัดมหาธาตุกับวัดตระพังเงินเมืองสุโขทัย วัดพระธาตุเมืองตากเก่า วัดกโลทัยเมืองกำแพงเพชร วัดกลางทุ่งเศรษฐีเมืองนครชุม วัดวังพระธาตุเมืองไตรตรึงส์ และวัดอรัญญิกเมืองพิษณุโลก รวม ๘ แห่ง หากรวมทั้งที่ถูกรื้อสูญไปแล้ว ๓ องค์ ในวัดพระธาตุเมืองนครชุมด้วย ก็เป็น ๙ แห่ง โดยเฉพาะที่วัดมหาธาตุเมืองสุโขทัยนั้นใหญ่โตงดงามกว่าแห่งอื่น คือทำเรือนธาตุมีมุข ๔ ทิศ ที่ฐานระหว่างมุขต่อมุขมีเจดีย์ปราสาทอยู่ด้วยทั้ง ๔ มุม ถ้าถือตามข้อความในศิลาจารึกนครชุมน่าจะเป็นแบบประดิษฐ์ขึ้นในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์แต่ราว พ.ศ. ๑๗๖๒ มาก็ได้ นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าเจดีย์แบบยอดพุ่มข้าวบิณฑ์นี้เห็นจะเลียนแบบมาจากเจดีย์จีน (ถะ) ในหนังสือ **A bare outline of history and styles of art** ของศาสตราจารย์ศิลป พีระศรี แสดงถึงศิลปซาราเซนิก (**Saracenic art**) มีรูปหอคอยสุเหร่าแบบอาหรับผสมอียิปต์ (หมายเลข ๒) ดูคล้าย ๆ กับยอดของเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์เหมือนกัน กษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงอาจจะเรียนแบบยอดสุเหร่าของพวกอาหรับมาทำยอดเจดีย์ ทำนองเช่นการสร้างวัดนิเวศน์ธรรมประวัติ อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในสมัยรัชกาลที่ ๕ บ้างกระมัง จึงมีจำนวนน้อยแห่ง

๔. แบบทรงกลม ทำฐานสี่เหลี่ยมมีบัวฐานรองรับเรือนธาตุชั้นเดียวบ้าง ๒—๓ ชั้นบ้าง เรือนธาตุนั้นทำเป็นรูประฆังหรือขันโอคว่ำ เหนือองค์ระฆังเป็นบัลลังก์ เสาหาน บัวถลา และปล้องไฉน ปล้องไฉนนั้นทำคล้ายลูกแก้วกลมซ้อนเรียงเป็นเถา แล้วมีปลีและยอดลูกแก้ว (หยาดน้ำค้าง) เจดีย์แบบนี้นักโบราณคดีมีมติว่าได้แบบอย่างมาจากเจดีย์ลังกา อย่างไรก็ดี ในสมัยศรีวิชัยก็มีเรือนธาตุเป็นรูประฆังเหมือนกัน ดังจะเห็นได้ที่ส่วนยอดของเจดีย์ปราสาทเป็นต้น ในเมืองศรีสัชชนาลัยมีเจดีย์แบบทรงกลมที่งดงามใหญ่โตองค์หนึ่ง คือ เจดีย์วัดช้างล้อม ซึ่งสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงประทานความเห็นว่า เป็นของพ่อขุนรามคำแหงทรงสร้างขึ้นตามข้อความปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ คือ

> "๑๒๐๗ ศกปีกุน (พ.ศ. ๑๘๒๘) ให้ขุดเอาพระธาตุออกทั้งหลายเห็น กระทำบูชาบำเรอแก่พระธาตุได้เดือนหกวัน จึงเอาลงฝังในกลางเมืองศรีสัชนาลัย ก่อพระเจดีย์เหนือหกเข้าจึงแล้ว ตั้งเวียงผาล้อมพระมหาธาตุสามเข้าจึงแล้ว"

ก่อนที่พ่อขุนรามคำแหงจะสร้างพระเจดีย์วัดช้างล้อม ๔ ปี ทางเมืองลำพูนได้ก่อครอบพระมหาธาตุหริภุญชัย ซึ่งของเดิมเป็นแบบเจดีย์ปราสาทเป็นแบบทรงกลม และทางเมืองนครศรีธรรมราชก็ได้ปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุนครศรีธรรมราชเป็นทรงกลมเหมือนกัน แต่จะก่อนหลังกว่ากันสักกี่ปีนี่ยังไม่อาจทราบได้ ฉะนั้น เข้าใจว่าเจดีย์แบบทรงกลมควรจะเป็นวิวัฒนาการที่เกิดขึ้นในยุคต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ น่าคิดหรือไม่ว่า พระธาตุที่พ่อขุนรามคำแหงขุดขึ้นนั้นเป็นของอยู่ในเมืองศรีสัชชนาลัยมาแต่ครั้งใด และมีความสำคัญแก่บ้านเมืองอย่างไร จึงได้จัดการปฏิสังขรณ์สถานที่บรรจุเป็นรูปทรงกลมคล้ายคลึงกันในเวลาไล่เลี่ยกันทั้ง ๓ อาณาจักร คืออาณาจักรนครศรีธรรมราช ลานนา และสุโขทัย

๕. แบบจอมแห ทำฐานบัว ๓ ชั้น ๆ ที่สามมีซุ้มทิศ ๔ ด้าน เรือนธาตุเป็นรูประฆังปากแปดเหลี่ยม องค์ระฆังก่อเป็นริ้ว ๆ ลักษณะดูคล้ายแห เจดีย์แบบนี้มีอยู่องค์เดียวที่เขาพระบาทน้อยเมืองสุโขทัย แห่งอื่นยังตรวจไม่พบ

การชลประทาน เมื่อแรกทำการขุดแต่งบูรณะโบราณวัตถุสถานเมืองสุโขทัยเก่า ได้ขุดพบท่อน้ำดินเผาเคลือบท่อนหนึ่ง อยู่ไม่ห่างไกลวัดมหาธาตุนัก ได้เกิดข้อสงสัยว่าท่อน้ำหรือท่อประปานี้เป็นของมีมาในสมัยสุโขทัยหรือเพิ่งมีขึ้นเมื่อสมัยอยุธยา เพราะเป็นที่เข้าใจกัน ว่าการประปานั้นเริ่มมีใช้ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยได้รับความรู้มาจากชาวยุโรป ข้อสงสัยอันนี้อาจจะคลี่คลายได้ ด้วยปรากฏเนื้อความตอนหนึ่งในจารึกฐานพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร ลงมหาศักราช ๑๔๓๒ (พ.ศ. ๒๐๕๓) ว่า

> "อนึ่ง ท่อขู่พระญาร่วงทำเอาน้ำไปเถิงบางพานนั้น ก็ถมหายสิ้น และเขาย่อน (ย่อม?) วานาทางฟ้า แลหาท่อนั้นพบ กระทำท่อเอาน้ำเข้าไปเลี้ยงนา ให้เย็นนาเหมืองนาฝายมิได้เย็นทางพังกัน ทำทั้งนี้ถวายพระราชกุศลแก่สมเด็จบพิตรพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์"

แสดงว่าการทำท่อน้ำมีสร้างมานานแล้ว แม้จารึกหลักอื่นก็มีกล่าวถึงการขุดเหมืองส่งน้ำ ทำสรีดภงส* (ทำนบ) ขุดตระพัง เป็นต้น ชี้ให้เห็นว่าสถาปัตยกรรมด้านชลประทานในสมัยสุโขทัยมีมาแล้วเป็นอย่างดี

ดร. ประเสริฐ ณ นคร

ใคร่จะให้งานนี้ประณีต จึงขอมาคัดค้าน โดยไม่มีเจตนาเป็นอย่างอื่น ขอพูดเรื่องศิลาจารึกเท่านั้น คือ

๑. ที่ว่าพระเจ้าลิไทยเสวยราชสมบัติใน พ.ศ. ๑๙๐๐ นั้น ความจริงเสวยราชย์ ๑๐ ปีก่อนนั้น คือเสวยราชย์ใน พ.ศ. ๑๘๙๐ ตามศิลาจารึกภาษาเขมรวัดป่ามะม่วง (หลักที่ ๔) เวลาพระเจ้าลิไทยสถาปนาที่ใด ก็มักจะกล่าวอ้างถึงการราชาภิเษกเสมอ จึงมักทำให้อ่านเข้าใจผิดไปว่าปีที่สร้างศาสนสถานนั้นเป็นปีที่เสวยราชย์

๒. ที่ว่าพ่อขุนศรีนาวนำถมได้ครองเมืองศรีสัชชนาลัย สุโขทัยอยู่ก่อนนั้น ข้อนี้เป็นทฤษฎีของคุณขจร สุขพานิช แต่ก็ไม่ปรากฏชัดแจ้งในศิลาจารึกแผ่นใด ยังต้องค้นคว้ากันต่อไปอีก

---

* ดูเรื่อง สรีดภงส ท้ายเล่มนี้

๓. ที่ว่าพระมหาธรรมราชาธิราช ๒ องค์สถาปนาพระบรมธาตุที่เมืองนครชุมนั้น คงมาจากบทความของคุณปรีดา ศรีชลาลัย แต่ผมเห็นว่าความจริงเป็นองค์เดียวกัน พระเจ้าลิไทยชอบใช้ประโยคแบบภาษามคธ มีสังกรประโยคมาก คนมักอ่านผันแปรไป และที่ว่าอายุคนถอยมาแล้ว ๑๓๙ ปี จึงได้ก่อพระธาตุขึ้นนั้น ก็หมายความว่าเหตุการณ์นั้นได้เกิดขึ้นเมื่อ ๑๓๙ ปีมาแล้ว เป็นเรื่องที่จะต้องกลับไปอ่านกันหลายครั้ง สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพก็ทรงมีความเห็นเช่นนี้

๔. เรื่องพระเจ้าไสยลือไทยเป็นมหาธรรมราชาผู้หลาน และพระเจ้าลิไทยเป็นมหาธรรมราชาผู้ปู่นั้น จะขอพูดต่อไปเมื่อถึงเวลา

นายขจร สุขพานิช

ขอถามว่า หลังคาแบบของไทยเรานี้มีมูลฐานจากอดีตมาไกลแค่ไหน มาจากเสฉวนหรือธิเบตหรือเนปาล

นายมานิต วัลลิโภดม

ขอพูดแต่เฉพาะที่กล่าวมาแล้วเท่านั้น ไม่ขอกล่าวถึงหลังคาเพราะยังไม่ได้สังเกต

พระพณิชยสารวิเทศ

ในเมืองสุโขทัยมีป้อม ๔ ป้อม จะเป็นไปได้หรือไม่ที่ว่าป้อมเหล่านี้เป็นหอคอยสำหรับดูข้าศึกด้วย กำแพงเมืองสุโขทัยแบ่งเป็น ๓ ชั้น ชั้นในเป็นดินข้างล่าง และข้างบน อีก ๒ ชั้นเป็นเนินดินเพื่อป้องกันปืนไฟ เข้าใจว่ากำแพงเหล่านี้คงสร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย ไม่ถึงในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เพราะในสมัยอยุธยา เมืองสำคัญอยู่ที่พิษณุโลก เมืองสุโขทัยไม่เป็นเมืองสำคัญแล้ว

นายมานิต วัลลิโภดม

ผมก็คิดเช่นนั้น ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ข้าศึกไปตั้งกองหาเสบียงที่เมืองกำแพงเพชรเสมอ กำแพงเมืองสุโขทัยคงสร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยเพราะในสมัยอยุธยามักตั้งรับศึกแถบเมืองนครสวรรค์

ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล

ขอกล่าวเพิ่มเติมเกี่ยวกับศาสนสถานดังต่อไปนี้

๑. เจดีย์ปราสาท เห็นด้วยว่าได้รับอิทธิพลมาจากศิลปศรีวิชัย จะได้รับมาครั้งพ่อขุนรามคำแหงได้ไหม เพราะตามจารึกว่า ในสมัยนั้นได้ติดต่อกับเมืองนครศรีธรรมราช

๒. ปรางค์ปราสาท เป็นแบบพระปรางค์ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุนี้หรือเปล่า

๓. เรื่องเจดีย์ทรงยอดพุ่มข้าวบิณฑ์นั้น เห็นด้วยทุกประการ แต่ต้องสืบสวนต่อไป ว่าได้มาจากไหนแน่ หรือเป็นของไทยคิดขึ้นเอง

๔. เจดีย์กลม ที่ผู้ปาฐกเห็นว่าอาจได้รับแบบมาจากศรีวิชัยนั้น ผมเข้าใจว่าคำว่า "ศรีวิชัย" นี้ คงหมายถึง "เกาะชวา" ที่ชวามักใช้เจดีย์แบบนี้เป็นเครื่องประดับบนหลังคาเท่านั้น ที่เป็นสถูปแท้ ๆ ผมคิดว่ามีอยู่เพียงแห่งเดียวคือที่บุโรพุทโธ อย่างเจดีย์ช้างล้อมที่ลังกาเขามี แต่ที่ชวาไม่มี ฉะนั้น เจดีย์ทรงกลมแบบนี้คงได้รับมาจากลังกามากกว่าศรีวิชัย

๕. เจดีย์ทรงจอมแหบนเขาพระบาทน้อย จะเป็นแบบอยุธยาได้ไหม เพราะที่ฐานมีลายแข้งสิงห์ และที่สุโขทัยก็มีอยู่เพียงองค์เดียว

นายมานิต วัลลิโภดม

ขอตอบเพียง ๒ ข้อ เรื่องเจดีย์แบบศรีวิชัยอาจเข้ามาในสมัยพ่อขุนรามคำแหง แต่เกี่ยวกับเรื่องพระพุทธสิหิงค์ ถ้าดูจากหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์จะเห็นว่าอาจได้พระพุทธรูปองค์นี้เข้ามาตั้งแต่ครั้งพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เหตุนั้นเจดีย์แบบเจดีย์ปราสาทอาจเข้ามาตั้งแต่ครั้งพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ก็ได้ ถ้าเราสามารถค้นพบ (บึวโรรุ) สถูปที่มีอ้างอยู่ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ว่าสร้างขึ้นที่เมืองศรีสัชชนาลัยเมื่อได้พระพุทธสิหิงค์เข้ามา ก็จะเป็นพยานหลักฐานให้กำหนดอายุสถาปัตยกรรมแบบนี้ได้อย่างแน่นอน สำหรับปรางค์ปราสาทเป็นอีกแบบหนึ่ง ไม่เหมือนพระปรางค์ในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ คือ เป็นรูปเรือนคูหา บนยอดมีปรางค์เหมือนเจดีย์สูงในเมืองสุโขทัยเก่า แต่มียอดเป็นปรางค์

ขุนประเสริฐศุภมาตรา

การขุดรางเพื่อให้น้ำไหลเห็นว่าควรเรียกว่าชลประทาน ไม่ควรเรียกว่าประปา ถ้ามีท่อจะเป็นรูปร่างอย่างใดหรือเป็นรางน้ำ

นายมานิต วัลลิโภดม

ท่อน้ำนั้นเป็นท่อกลม ปัจจุบันเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑ์วัดราชธานี

นายตรี อมาตยกุล

ผู้ปาฐกกล่าวว่า พ.ศ. ๑๗๖๒ เป็นปีเสวยราชย์ของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ แต่ปีเสวยราชย์ที่ค่อนข้างแน่นอนของพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งสมเด็จกรมพระยาดำรง ฯ ทรงวางไว้นั้นคือ พ.ศ. ๑๘๒๐ ห่างกันถึง ๕๘ ปี ระยะเช่นนี้ดูจะยาวไป รวมทั้งพระชนมายุของพ่อขุนรามคำแหงเองด้วย ฉะนั้น จึงใคร่ถามว่า พ.ศ. ๑๗๖๒ นี้จะเป็นปีที่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์เสวยราชย์ได้หรือไม่ สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงวางไว้ว่า พ่อขุนศรีอินทราทิตย์เสวยราชย์ใน พ.ศ. ๑๗๘๑

นายมานิต วัลลิโภดม

พ.ศ. ๑๗๖๒ เป็นปีที่นำมาเสนอ ถ้าคิดดูก็อาจจะเป็นไปได้ คือตั้งแต่นั้นมาจนพ่อขุนรามคำแหงมีพระชนมายุได้ ๑๙ ปี พ่อขุนศรีอินทราทิตย์อาจจะมีพระชนม์ตั้งแต่ ๕๕ ถึง ๖๕ ปี จึงทรงชนช้างสู้ขุนสามชนไม่ได้

นายตรี อมาตยกุล

ได้พูดตกลงกันแล้วในการประชุมสัมนาวันแรกว่า ในจารึกไม่ได้เว้นวรรค พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ยังไม่ได้เข้าชนช้าง จึงยังไม่ได้หนี

นายธนิต อยู่โพธิ์

เรื่อง พ.ศ. ๑๙๐๐ นี้ จารึกนครชุมบอกไว้ทั้งพุทธศักราชและมหาศักราช ความจริงตกใน พ.ศ. ๑๙๐๑ ไม่ใช่ พ.ศ. ๑๙๐๐ ศิลาจารึกหลักนั้นก็จารึกผิดด้วย การอันตรธานของพระพุทธศาสนากำหนดไว้ ๕๐๐๐ ปี เมื่อวันพระพุทธเจ้าตรัสรู้คนมีอายุ ๑๐๐ ปี เป็นอายุขัย ล่วงจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้มาครบ ๑๐๐ ปี อายุคนลดลง ๑ ปี คงเหลือ

๙๙ ปี ล่วงมา ๒๐๐ ปี เหลือ ๙๘ ปี พอถึง พ.ศ. ๒๕๐๐ ก็หายไป ๒๕ ปี เหลืออายุขัยของคนเพียง ๗๕ ปี ในปีพระมหาธรรมราชาทรงสร้างพระธาตุนครชุมเป็นปี พ.ศ. ๑๙๐๑ อายุขัยของคนคงหายไป ๑๙ ปี เหลือเพียง ๘๑ ปี คำว่า "ร้อยสาม" จากร้อยสามสิบเก้า ที่มีอยู่ในจารึกคงเกินมา ควรจะเป็นสิบเก้าเท่านั้น

ขอเขียนให้ดูดังต่อไปนี้

วันตรัสรู้		**คนอายุ**	
		๑๐๐ ปี	
ศาสนาล่วงมา	๑๐๐ ปี	ลดเหลือ ๙๙ ปี	(ลดลง ๑)
ศาสนาล่วงมา	๒๐๐ ปี	ลดเหลือ ๙๘ ปี	(ลดลง ๒)
	ฯลฯ	ฯลฯ	
ศาสนาล่วงมา	๑๙๐๐ ปี	ลดเหลือ ๘๑ ปี	(ลดลง ๑๙)

ในคำจารึกว่า (ร้อยสาม) สิบเก้า

ถ้าศักราชในจารึกเป็นมหาศักราช ต้องเอา ๖๒๒ บวกเป็นพุทธศักราช เช่น จารึกนครชุม มหาศักราช ๑๒๗๙ + ๖๒๒ เป็น พ.ศ. ๑๙๐๑

ขุนประเสริฐศุภมาตรา

มีหลักฐานว่าพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ยังไม่ได้ชนช้าง คือในศิลาจารึกหลักที่หนึ่งว่า "กู (พ่อขุนรามคำแหง) ขับเข้าก่อนพ่อกู"

พระยาอนุมานราชธน

ยินดีที่เห็นว่าการค้นคว้าเรื่องสุโขทัยจะมีความเจริญต่อไปเพราะมีการโต้เถียงขัดแย้งกัน ซึ่งเป็นสิ่งธรรมดาในเรื่องการค้นคว้าหาความรู้.

WHAT ARE THE DATES OF SUKHODAYA ART?*

BY

A. B. GRISWOLD

"In the middle of this city of Sukhodaya," King Râm Kamhèng boasted in AD 1292 (BE 1835), "there are vihāras with Buddha images made of metal, Buddha images eighteen cubits tall, Buddha images of large size, and Buddha images of medium size." (*Recueil des inscriptions du Siam*, I, p. 46.) .. กล(าง)ีเมองุสโขไทีน่ีมีพหารีมพระุพทธูรบทองีมพระอฏฐารศีมพระุ(พ)ทธูรบีมพระุพทธูรบอนนใหญ่ีมพระุพทธูรปอนนราม...

If we glance through the inscriptions of Sukhodaya, we shall find many other references to statuary.

From Inscription II we learn that the Mahāthera Śrīsradhārājacūḷāmuni "made statues of the Buddha in all places and localities," and "placed a carved image in the Rāmavihāra at Sukhodaya." (Ibid., 65.) ...ก่ทำพุทธปรติมาทุกแห่งทุกพาย...รูบพระ ...ฉลกกปรติสถาไวในสรีราม.. พิหารเบิอง.. เมิองสุโขไท

He "founded statues of the Buddha, beautiful and lovely, conforming to the tradition." (Ibid., 68.) สาง...พระพุทธรูบอนนงามพีจีตรตองจารีต...

He "made a large statue of the Buddha," "carved a beautiful สนนท," and "carved an image of the Buddha in an Indrama tree." (Ibid, 69.) ...ทำมหาพุทธรูบ ...ฉลกกสนนทอนนงามฉลกกพระพุทธรูบในต่นไม่อินทรมา...

When he was restoring the Great Relic at Sukhodaya he and his men "looked for ancient stone images of the Buddha, worshiped them for two or three nights, then gathered them together in the great vihāra. In some places they found a neck or a bust, in some places the hair or an arm or the breast; in some places the head had fallen far from the body, and it took four men to carry it; in some places they found a leg or a thigh, in some places a hand or a foot. All these stone statues of the Buddha were of large size; they had to be put on wheelbarrows or carts and dragged to the Mahāvihāra where they were repaired with plaster. There were some whose shape was magnificently beautiful and fine, as if Indra himself had made them. As soon as they were repaired, they were large, enduring and extremely beautiful statues of the Buddha.

* มีคำแปลเป็นภาษาไทย ของ ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล ตั้งแต่หน้า ๘๑–๘๕

They filled the Mahāvihāra with them, and installed them in groups, and put them in rows in the galleries." (Ibid., 70.) When the repairs to the Great Relic were completed, they "put a layer of stucco on the feet, hands and bodies of the images of the Buddha, in various places; they made pavilions containing extremely beautiful stone statues of the Buddha." (Ibid., 71.) ...หาเอาพระพุทธรูปหีนเก่าแตกมาบูชาดวย . กลชาวสองสามคีนเอามาปรดิสสถาไวในมหาพีหารล่างแห่งไดศไดต่นลางแหงไดผ่ไดแขนได้อก ลางแห่งไดหวาตกไกล แลสีคนหาบเอามาจิงได๐

ลาง แห่งได้แค่งไดขาล่างแห่งไดมีไดตีนญอ่มพระหีนอนนใหญ่ ชกกมาด่วย ล่ดวยกวยนเขนเข่าในมหาพีหารเอามาต่ดีดปรกิดดว่ยปูนมีรูบโฉมพรรณอนนงาม พีจีตรดงงอินทรนีรมีดเอามาปรกิดชิดชนเปนตนพระพุทธรูบอนนใหญ่อนนถ่าว (ร)อนน ... งามหนกกหนาเอาไวเตมในมหาพีหารรยงหลายกองซอ่งงามหนกกหนา...

... ทาต่ตีนต่มีต่ทงงตนพระพุทธรูบหลายแหงทำโหนงงก่แลนเปนตนพระพุทธรูบหีน งาม...

Inscription II also gives the valuable information that at the time when the repairs were being made to the Great Relic, there were Sinhalese people living nearby, "inhabiting five villages." (Ibid., 72.) ...ชาวสีหลห่าบ่าน...

These were perhaps craftsmen brought back from Ceylon by the Mahāthera.

We know from Inscription IV, which is in the Khmer language, that King Lü Tai installed images of Śiva and Vishṇu in the Devālaya in the Mango Grove (Ibid., 98.) ...ปรดิษฐา พระ มเหศวรรูป วิษณุรูป . ส.นุ เทวาลยมหาเกษตร ไพร สวาย เนะ...

The same inscription tells us that he "founded a bronze statue of the Buddha, a copy of the statue of our Lord the Buddha that stands in the middle of Sukhodaya east of the Great Relic." (Ibid., 100.) โฉลง พระ สัริด ติ ศิด ปรลวง พระ องค พระ พุทธ กมรเดง อญ ปรดิษถา ทุก กนดาล สรุก สุโขทย เนะ โดย บูรวาสถาน พระมหาธาตุ

The inscription mentions several times "a golden statue at the Royal Palace," (braḥ subarṇapratimā ti pratishthā le rājamandira), but it does not say whether it was cast by Lü Tai or in a previous reign. (Ibid., 101.) ... พระ สุพรณปรติมา ติ ปรดิสถา เล ราชมนทิร

Inscription V repeats that King Lü Tai "inaugurated a bronze statue cast in imitation of the statue of our Lord the Buddha which stands in the middle of the city of Sukhodaya, east of the Great Relic," and again mentions "the golden statue of the

Buddha at the Royal Palace." (Ibid., 109.) ...ฉลองพระสริดอนนหล..ตนพระพุทธเจ้าเราอนนปรดิสถากลางเมืองศุโขไทยชิงลวงตวนนออกพระศรีรดนมหาธาตุนนน...พระพุทธรูปทองอนน ป(รดิส)ถาไวเหนือราชมนทีร...

At the Monastery of the Mango Grove, Inscription VII tells us, King Lü Tai commissioned "a scene of the Nirvāna at Kusināranagara" and "erected an image." (Ibid., 120.) ...ในกลางสุมวงใหปรดิสถากูฏิพิหารแถลงเมือพระนิรพานพางกุสินารนคร ...ปรดิสถาทังป(ดิ)มากรลา...

Inscription IX tells us that in CS 723 (AD 1361, BE 1904) King Lü Tai "invited Mahākalyāṇathera to come from (some place whose name is obliterated) with a following of pious persons clad in white, but could not fill up our Lord." The meaning of the last statement is far from clear. (Ibid., 136.) ...จิงอราธนามหากลยาณเถรมา...สีโพนดวยฝูงชีผาขาวบนนจุะพระเจ้าเรามิได..

Inscription X, dated in CS 766 (AD 1404, BE 1947), is in bad condition and difficult to read; but one thing is clear – it mentions Buddha images among the works of merit of the donor. (Ibid., 142.)

The name of the author of Inscription XI has disappeared, but the name of his younger brother is given as Braḥ Rāma. Some scholars identify these two brothers with the brothers Brayā Pāla Mo̍aṅ and Brayā Rāma mentioned by the Luang Brasöt version of the Annals under the date CS 781 (AD 1419, BE 1962). On the other hand, in JSS XXVIII, the late Brayā Nagara Braḥ Rāma gives a very convincing argument in favor of identifying the brothers as King Lö Tai and the Mahāthera Śrīsradhārājacūḷāmuni of Inscription II. Whoever it was, the author of this inscription "built the Rāmacetiya and the Rāmavihāra and installed a very beautiful image of the Buddha in it." (Ibid., 148.) ใหก่รามเจดีย รามพิ(หาร)...(พุท)ธปรดิมา ดูงามหนกกหนาในพิหา(ร)...

Inscription XIII is on the base of an image of Śiva, cast in MS 1432 (AD 1510, BE 2053) by a Sukhodaya prince who was a vassal of Ayudhyā.

Inscription XIV, which probably dates from MS 1458 (AD 1536, BE 2079) mentions the founding of a Buddha image, the installation of several Buddha images in a shrine, and the donation of land to a newly-founded Buddha image. (Ibid., 165 – 167.)

Inscription XV tells us that a Buddha image was removed from a monastery of the Forest Dwellers in MS 1434 (AD 1512, BE 2055), and installed in a newly-built monastery.

รูปที่ ๑

พระพุทธรูปปางลีลา

พระระเบียงวัดเบญจมบพิตร กรุงเทพ ฯ

ศิลปแบบสุโขทัย คลาสสิคชั้นสูง

Fig. 1

Walking Buddha

Sukhodaya high classic style.

Peñcamapabitra Monastery, Bangkok.

(Note: The raśmi is a modern restoration, and is out of proportion to the rest of the figure.)

รูปที่ ๒

พระพุทธรูปปางมารวิชัย

พระระเบียงวัดเบญจมบพิตร

กรุงเทพ ฯ

ศิลปแบบสุโขทัย คลาสสิคชั้นสูง

Fig. 2

Seated Buddha

Sukhodaya high classic style.

Peñcamapabitra Monastery, Bangkok.

รูปที่ ๓

พระพุทธชินราช

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

ศิลปแบบสุโขทัย ตอนต้นของหลังคลาสสิค

Fig. 3

Braḥ Buddha Jinarāja

Bisnuloka.

รูปที่ ๔

พระพุทธรูปประทับยืน ปางประทานอภัย

ในพระมณฑป วัดมหาธาตุ ฯ กรุงเทพ ฯ

ศิลปแบบสุโขทัย หลังคลาสสิค

Fig. 4

Standing Buddha

Sukhodaya post-classic style.

Mahādhātu Monastery,

Bangkok.

It is clear from these inscriptions that the Sukhodaya school of sculpture was already active in Râm Kamhèng's time, if not before, and that it continued long after Sukhodaya was conquered by Ayudhyā. At the very least, its activity spread over a period of 250 years, and perhaps a good deal more.

This period is so long that one feels eager to subdivide it and assign more precise dates to specific images, yet it is not easy to do so. The images range in size from tiny miniatures to giants thirty feet tall, and in quality from crude provincial works to the most accomplished masterpieces; yet they are so characteristic in style that they can usually be recognized without hesitation as belonging to the Sukhodaya school. Apart from differences in quality and size, indeed, they are bafflingly homogeneous in spite of their great number. The iconography is too restricted to offer much help in itself, or to give much scope for the kind of clues that are most helpful. However, if we knew for certain the dates of a sufficient number of images, we could doubtless find enough clues among the others to put them in approximately the right order. But until recently there was only one Sukhodaya image that could be definitely dated, and that was an image of Śiva and not the Buddha.

Prince Damrong attempted to identify certain Buddha images with statues mentioned in the stone inscriptions; but a penciled annotation in one of his books shows he had little confidence in the results. He also cited some good reasons for attributing the three famous Bishṇuloka images, *Braḥ Jīnarāja*, *Braḥ Jīnasīha*, and *Braḥ Śastā*, to the reign of King Lü Tai; but he made it clear that this estimate was far from a certainty. Regarding these statues, the only thing we can be sure of is that the *Braḥ Jīnarāja* had been in existence for some time before AD 1438 (BE 1981), for in that year the Luang Brasöt version of the *Annals* tells us that the King of Ayudhyā's son proceeded to Bishṇuloka and it was noticed that "blood flowed from the eyes of the Buddha Jīnarāja." But there is no way of being certain how long before that year it had been cast.

. . . . . .

Several years ago Luang Boribal Buribandh called my attention to various means of subdividing Sukhodaya Buddha images into groups. We realized that it was useless to work with small unimportant images, for they are too difficult to classify, so we confined our attention to the most important ones. We picked out a number of examples in which great vitality and nervous energy are combined with the finest technique. (Figs. 1 and 2.) This group, which we called the *high classic*, we thought might be dated chiefly in the reigns of King Lö Tai and King Lü Tai. We guessed that Braḥ Jīnarāja and its companion images should be placed at the very end of the high classic, that is, at the beginning of the *post-classic;* in these statues the technique is magnificent, but vitality and energy are replaced by sweetness and tranquillity. (Fig. 3.) We accepted Prince Damrong's estimate of the date of Braḥ Jīnarāja, which seemed to be further confirmed by the mysterious reference in Inscription IX; the statement that King Lü Tai, in AD 1361 (BE 1904) "could not fill up our Lord"

strongly recalled the legend of Braḥ Jīnarāja, the casting of which failed twice and only succeeded the third time by divine intervention. The rest of the post-classic, we believed, would show a progressive loss of plastic values, with forms drying out and stiffening, and details becoming more mechanical. (Fig. 4.) All this was guesswork, which provided a beginning for study, though it might have to be revised later on.

After eliminating the chief works of the high classic and post-classic, there remained an enormous miscellaneous group, which would obviously include examples from all periods, as yet unclassified. Some of these might be inferior examples of the high classic and the post-classic; some might be provincial works, such as those from Gampèng Pet with heads more or less in the shape of a trapezoid whose corners have been rounded off; some, such as the so-called Wat Da-guan type, were of a special character; the Sukhodaya Lion Type seemed to be related to the Chieng Mai Lion Type; and some images, recalling Ûˆ Tòng, were probably copies of early Ayudhyā. All these we left out of consideration.

After making this further elimination so far as we could, the remainder would obviously include some examples of a pre-classic style, as yet unrecognized among the *miscellaneous group.*

One way we might try to recognize them would be based on the probabilities regarding the rise of the Sukhodaya style. It was no longer reasonable to suppose that the so-called "early Chieng Sèn" had anything to do with it, for I was already convinced, as I still am, that the "early Chieng Sèn" did not begin until around AD 1457 (BE 2000).

The Tai of Sukhodaya in the time of Śrī Indrāditya and Râm Kamhèng learned a great deal from the Khmer, particularly in architecture and practical matters, as well as writing. At the same time, their chief inspiration in religious matters came at first from the Mòn, who had for centuries been devoted to Theravāda Buddhism. The Khmer influence on Sukhodaya Buddhist sculpture, if any, must have been from the "style of the Bayon," which was then current in Cambodia; and the Mòn influence must have been from late Dvāravatī art. Examples of both have been found in the ruins of the Sukhodaya cities. Particularly important is a Dvāravatī statue recently discovered at Wat Tapan Hin. (Fig. 5.) The modeling around the abdomen, and the undulation of the robe, are characteristics that were later incorporated in Sukhodaya art.

Another means of trying to identify the pre-classic might be to choose examples that are an integral part of monuments mentioned in Râm Kamhèng's inscription. Such images are interesting, but as they are made of stucco over a brick or laterite core they may easily have been altered in a later restoration. That is certainly the case with the two *Aṭṭhārasa* images in Wat Mahādhātu, Sukhodaya; while the main images at Wat

รูปที่ ๕

องค์พระพุทธรูปศิลา

พบที่วัดสะพานหิน จังหวัดสุโขทัย

ศิลปแบบทวารวดี

Fig. 5

Stone Buddha

Dvāravatī style
Discovered at Wat Tapan Hin,
Sukhodaya.

รูปที่ ๖

พระพุทธรูปปูนปั้น

วัดช้างล้อม อำเภอศรีสัชชนาลัย

จังหวัดสุโขทัย

ศิลปแบบสุโขทัย ก่อนคลาสสิค

Fig. 6

Seated Buddha

stucco
Sukhodaya style, perhaps pre-classic.
Wat Châng Lom, Svargaloka.

รูปที่ ๗

พระพุทธรูปลีลาปูนปั้น

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ชะเลียง

อำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

ศิลปแบบสุโขทัย ก่อนคลาสสิค

Fig. 7

Walking Buddha

stucco

Sukhodaya style, perhaps pre-classic.

Wat Mahādhātu, Svargaloka.

รูปที่ ๘

พระพุทธรูปปูนปั้น ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์

วัดตระพังทองหลาง เมืองสุโขทัยเก่า

ศิลปแบบสุโขทัย คลาสสิคชั้นสูง

Fig. 8

Buddha descending from Heaven,

accompanied by Devas and Brahmas,

plaster relief, Sukhodaya high classic style.

Wat Drapang Tòng-lâng, Sukhodaya.

Tapan Hin and Wat Sî Chum are too much damaged to tell us very much. But some of the stucco seated Buddhas in niches at Wat Châng Lom, Svargaloka, and a large stucco walking Buddha at Wat Mahādhātu, Svargaloka, may perhaps preserve their original form. (Figs. 6, 7.) It is interesting to note that they have a *pleated* flap of cloth over the left shoulder, very much like the Buddha of Grahi. The date of the Buddha of Grahi is a matter of dispute; it may be of later date than the Nāga, which was made in AD 1183 (BE 1726). Some critics detect in Sukhodaya art a stylistic influence from the Malay Peninsula; historically it is not impossible, as Râm Kamhèng's inscription mentions relations with Nagara Śrī Dharmarāja, and the legend of the Buddha Sihiṅga would lead us to believe that either Râm Kamhèng or his father visited that place.

As to the *high classic*, most of the sculpture at Wat Mahādhātu, Sukhodaya, must date from the time of the restoration conducted by the Mahāthera Śrīsradhārājacūḷāmuni, that is, from the reign of Lö Tai or of Lü Tai. Inscription II mentions a quantity of old stone images that were then repaired and given a coating of stucco. The reference is puzzling, as Sukhodaya so rarely made stone images. They may have been Khmer, but I think it more likely they were late Dvāravatī. It would be interesting to know whether any of the stucco figures of high classic style at this monastery have stone images hidden inside them.

We can easily believe that craftsmen from Ceylon helped in the rebuilding of this monument, as inscription II seems to suggest. In an article in JSS XLIV/2, Dr Quaritch Wales has proved conclusively that the arches of the central shrine, which frame the stucco scenes of the Buddha's Nativity and of his Parinibbāna, are in pure Sinhalese style.

Perhaps the greatest masterpiece of the Sukhodaya high classic—and indeed one of the greatest masterpieces of its kind anywhere in the world—is the plaster relief of the Descent from Heaven at Wat Drapang Tông-lâng, just outside the city walls of Sukhodaya. (Fig. 8.) A study of the jewels and costumes of the *devas* should furnish valuable information. Clues of this sort have revealed the chronology of Brahmanical art in Cambodia with great accuracy; and it is their absence that usually makes the study of Buddha images so very difficult. Here we have the advantage of a beautiful figure of the walking Buddha (unfortunately headless) as part of a composition in which the jeweled *devas* are also present.

These jewels and costumes should be carefully compared with the splendid Sukhodaya bronzes of the Brahmanical gods in the National Museum, among which the images placed by King Lü Tai in the Devālaya may perhaps be identified (Inscription IV).

. . . . . .

Five Sukhodaya Buddha images have recently come to light that can be positively dated by means of inscriptions.

Four images at Nân. A few years ago Mr. Kraisri Nimmānaheminda and I discovered a group of four Buddha images at Nân, all of which belong to a group cast on a single occasion in AD 1426 (BE 1970). Three of them – two walking and one standing – have pedestals with identical inscriptions:

At the seventh watch, Wednesday, day of the full moon of the 6th month, in the Year of the Horse, 788th of the Little Era and 1970th of the Buddhist Era, Prince Ngua Pâ Sum, the Ruler of Nân, founded five images of the Lord, to be a source of strength in the Religion throughout these 5000 years. He devoutly wishes to behold the Lord Śri Ārya Maitreya.

สำเดจเจาพรญางววผาสุ
เสวยราชในนนทบูรสถา
บกเสดจพระเปนเจา
หาองคโพระใหคงใน
สาสณาหาพันปีนี้
ตวเปนพระญาในปีมมีย
เพิงบุลจุลสกกราช ๗๘๘
มหาสกกราช ๑๙๗๐
เดอน ๖ วันพุทธ ๗ ยาม
ปราถณา หันพระศรียาริย
ไมตรี เจา

This Prince of Nân, who reigned from AD 1424 to 1431 (BE 1967 to 1974), was a member of a family which had been loyal to Sukhodaya for generations. Two of his forebears, one of them a devoted friend of King Lü Tai, had been treacherously assassinated by agents of the King of Ayudhyā, the first in AD 1361 (BE 1904) and the second in AD 1396 (BE 1939). It was only after Sukhodaya's final surrender that the Nân family reluctantly transferred their allegiance to Ayudhyā. All this we know from the *Nân Chronicle* (Prajum Bańsāvatāra, vol. X), one of the most reliable historical works dealing with the period. (The dates in it are correct as expressed in terms of the decade and the 12-year cycle, though consistently set back two years in terms of the Little Era.)

The inscriptions state that there were originally five images of the Buddha in the set, but only four can now be found. Three of them are positively identified by the inscriptions on their bases, and the fourth, whose base is broken off, is clearly a mate of the others. (Figs. 9 – 12.)

Among these four images, the arrangement of the monastic dress is strikingly related to the posture. One of the walking Buddhas performs the gesture with the right hand and has the right foot forward; two of them perform the gesture with the left hand and have the left foot forward; all three have the monastic dress adjusted to expose the right shoulder, and the only feature of the antaravāsaka that can be noticed through the transparency of the upper garment is a single or double hem at the waist. But the standing Buddha, performing the gesture with both hands, wears the dress quite differently: it covers both shoulders, while the antaravāsaka, seen through the transparency of the upper garment, has its top turned down over the belt, and a long panel of cloth falling down between the legs. As to the antaravāsaka, both ways of wearing it are acceptable to monastic discipline; yet in the sculpture of Sukhodaya the first is nearly always reserved for the walking position and the second for the standing. As to the upper garment, the monastic practice is to expose the right shoulder when inside the monastery and to cover both shoulders when going out. It might be thought that as walking is an outdoors activity, statuary would tend to adjust the robe accordingly. Since it does not, and since there are such curious correspondences between posture and costume, we must suppose that the iconography of nearly all Sukhodaya Buddhas is copied, at one or more removes, from a few famous prototypes. Our four images, forming an apparently illogical *ensemble*, must be copies of four particular statues for which the Prince of Nân felt a special regard.

In judging their sculptural qualities, certain allowances have to be made. Two of them have a patina that shows their beauties to advantage; the other two have been rather crudely gilded. All four have lost their rasmi, but one has a clumsy modern rasmi added.

The three walking Buddhas, or at least two of them, are very good indeed. They are close to the high classic in general appearance, and particularly in the anatomy. The broad shoulders, serpent-like and excessively long arms, bulging thighs, flat feet and projecting heels all correspond to the *Mahāpurisalakkhaṇa* of the Pali Commentaries. The arching eyebrows, aquiline nose, the chin "like a mango stone," and the hands "like lotus flowers" are the usual beauty-marks in Sanskrit poetry.

Other qualities in our walking Buddhas relate them to the Jinarāja: the shape of the face, the modeling of eye-sockets and brow, the size and distribution of the curls, the pleat-ends of the shoulder-flap, and especially the simplified modeling of the body, which is still sensitive but lacking the nervous energy of the high classic. These are the sort of things that depend less on the model copied than on the sculptural habits of the day.

Finally there are certain things that accord well with our preconceived ideas of the later post-classic. The whorls of the ear are very stylized. Where the cloth falls free it makes a stiff silhouette, instead of undulating as in the classic. The tiny

hook-shaped patterns at the lower corners of the garments do not very well convey the idea of windswept cloth they are supposed to represent; they look rather as if they were stuck on without much thought, simply because they are the hallmark of Sukhodaya workmanship.

The standing figure requires little comment. It is distinctly post-classic in appearance; the posture, being static, quite properly has a certain stolidity. It is so different in mood from the walking figures, especially the first two, that it is tempting to think it was made by a different sculptor; but the modeling of the body is sufficiently deft, and the details are really much the same insofar as the different iconography will allow.

Though these statues made in 1426 (BE 1970) are not high classic, they are in many ways so close to it that we can no longer believe, as we once did, that the high classic came to an end by 1350 (BE 1893); fifty years later would seem a more probable date. Does that mean that the date of the Jīnarāja would also have to be moved forward fifty years? Not necessarily. The post-classic may have *started* long before the classic ended; the two may have coexisted for half a century.

The dated images at Nân remind us of a fact that is too easily forgotten: fine work and mediocre can be produced at exactly the same time and place; if not by the same sculptor, at least by sculptors chosen by the same patron.

The Buddha image in the Haṅsaratnārāmarājavihāra, Dhanapurī.

(Fig. 13.) This seated image, of unknown origin, was discovered a few years ago when a layer of plaster that hid it was removed. Though dated in AD 1422 (BE 1966, or perhaps 1963), a few years earlier than the Nân figures, it is clearly post-classic. Yet the modeling of the abdomen preserves some recollections of classic vigor. It is really not such a poor piece of work as it now appears, since misguided piety has scraped off the patina and given the surface a very unpleasant high polish. Details such as the ears and the pleat-ends of the shoulder flap are worth studying and comparing with other images.

. . . . . .

Of all the Tai schools of sculpture, Sukhodaya is by far the finest. It is also the most original and the most characteristically Tai. But as yet it has received very little systematic study. In comparison to Khmer art, practically nothing is known about it.

In this paper I have not tried to reach any conclusions, but rather to suggest methods for further study. To sum up, I should like to suggest the following program for students who love Sukhodaya art as much as I do:

1. Both *iconography* and *style* are important, but they must be carefully distinguished. Iconography can easily be copied; style is much more a matter of the

sculptor's training. Iconography travels from one place to another whenever an imported image inspires a copy; and it can leap across the centuries if an antique image is dug up and copied. Style is less adventurous. Ordinarily it travels from one place to another only when craftsmen travel, and it never leaps across the centuries. Before the days of modern faking, artists seldom tried to imitate the style, or sculptural quality, of an antique model; if they did, they would imitate only a few of the most striking features, and for the rest they would rely on their own training.

2. Compare the details of dated images with care. Analyze the facial features and the plastic quality. Make drawings of ears, pleat-ends, designs on hands and feet, and also the rasmi if it is not a later addition. Eventually it may be possible to decide which of these things are reliable clues to the evolution of an art, and which vary so much with the individual artist that they prove nothing. Try to avoid subjective judgments, such as dating a given image in a certain period because it is "beautiful" or in another period because it is not. We must remember that there were good and bad artists at all periods. Besides, different people have different ideas of beauty.

3. Study the costumes and jewels of *devas* and Hindu gods, and compare them with decorative architectural motifs on dated monuments. By this method it may be possible to date a good many reliefs of scenes from the Buddha's life in which *devas* are included, and therefore the central figure as well. So far as I know, it has not yet been possible to discover any Sukhodaya Buddhas wearing the Attire of Royalty, though there is a beautiful head in the Reserves of the National Museum which might perhaps be attributed to Sukhodaya workmanship. Further analysis may disclose others: it would not be surprising if the repertoire of Sukhodaya sculpture in the Ayudhyā period included Buddhas in the Attire of Royalty. If so, they can be compared with the *devas* and Hindu gods; and eventually we can build up a fund of information of the sort that has been so helpful in Khmer art.

4. Examine and compare all the stucco Buddhas that are attached to dated monuments. It may be possible to recognize examples that have not suffered from later restoration.

5. Remember that the Sukhodaya style was in full swing at the end of King Râm Kamhèng's reign. We do not know when it started, or just how. An examination of all the Khmer and Dvāravatī sculpture discovered in the ruins of Sukhodaya and Svargaloka may help to explain its origins. Khmer sculpture is particularly useful, as it can usually be dated with reasonable certainty.

6. Remember that the Sukhodaya sculptors went on producing until the middle of the Ayudhyā period, and perhaps longer. Of course they were influenced by the Ayudhyā style, but it ought to be possible to identify Sukhodaya workmanship even if the period is very late.

7. Keep an open mind. Do not reject the accepted ideas of dating needlessly; but do not hesitate to question them when new evidence requires it. The framework of pre-classic, classic and post-classic that Luang Boribal and I suggested is purely tentative; it may turn out later to be meaningless.

The Director-General and staff of the Fine Arts Department deserve praise for their intelligent interest in unraveling the mysteries of Sukhodaya sculpture. I should like to suggest that a systematic search be undertaken for more images with dated inscriptions. Nobody knew there were inscriptions on the Nân Buddhas until Mr. Kraiśrī and I scraped the plaster away from their bases. There may be many similar unsuspected cases right in Bangkok, among the beautiful bronze statues in Wat Bodhi and Wat Peñcamapabitra. If so, one of the best sources of information will prove to be the most easily accessible.

พระพุทธรูป ๔ องค์
ณ จังหวัดน่าน
ศิลปแบบสุโขทัย
พ.ศ. ๑๙๗๐

Four Buddhas
Sukhodaya style.
Nan.
1427 A.D.

รูปที่ ๙
วัดพญาภู
Fig. 9 Wat P'yâ Pû

รูปที่ ๑๐
วัดพญาภู
Fig. 10 Wat P'yâ Pû

รูปที่ ๑๒
วัดช้างค้ำ
Fig. 12
Wat Châng Kam

รูปที่ ๑๑
วัดช้างค้ำ
Fig. 11
Wat Châng Kam

รูปที่ ๑๓

พระพุทธรูปปางมารวิชัย

วัดหงส์รัตนารามราชวิหาร จังหวัดธนบุรี

ศิลปแบบสุโขทัย พ.ศ. ๑๙๖๓ หรือ ๑๙๖๖

Fig. 13

Seated Buddha

Sukhodaya style

Haṅsaratnārāmarājavihāra

(Wat Hong), Dhanapurī.

1420 or 1423 A.D.

ศักราชศิลปสุโขทัย–คำแนะนำเพื่อการค้นคว้าต่อไป

ของ

นาย เอ. บี. กริสโวลด์

ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปลและอ่านแทน

ในที่ประชุมสัมนาที่โรงเรียนศรีอินทราทิตย์ จังหวัดสุโขทัย

วันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๐๓

พ่อขุนรามคำแหงได้ทรงกล่าวไว้ใน พ.ศ. ๑๘๓๕ ว่า "กลางเมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร มีพระพุทธรูปทอง มีพระอัฏฐารศ มีพระพุทธรูป มีพระพุทธรูปอันใหญ่ มีพระพุทธรูปอันราม" (ศิลาจารึกหลักที่ ๑)

ถ้าเราตรวจดูศิลาจารึกสมัยสุโขทัย เราก็จะพบการกล่าวถึงประติมากรรมอื่น ๆ อีก

จากจารึกหลักที่ ๒ เราทราบว่าพระมหาเถรศรีสรัทธาราชจุลามุนี "ปลูกพระศรีมหาโพธิกระทำพุทธปฏิมาทุกแห่งทุกพาย" และ "หลายคือรูปพระ.....ฉลักประดิษฐานไว้ในศรีราม....พิหารเบื้อง....เมืองสุโขทัย" นอกจากนี้ท่านยัง "สร้างพิหารอาวาสอัน....พระพุทธรูปอันงามพิจิตรต้องจารึตไว้ในที่นี้" และ "กระทำมหาพุทธรูป" "แล้วฉลักสนนทอันงามฉลักพระพุทธรูปในต้นไม้อินทรมา" เมื่อท่านกำลังบูรณะพระมหาธาตุ ณ เมืองสุโขทัย ท่านและคนของท่านได้ "หาเอาพระพุทธรูปหินเก่าแตกมาบูชาด้วย ไกลชั่วสองสามคืนเอามาประดิษฐานไว้ในมหาพิหารลางแห่งได้คอได้ตน ลางแห่งได้ผมได้แขนได้อก ลางแห่งได้หัวตกไกลแลสี่คนหาบเอามาจึงได้ ลางแห่งได้แข้งได้ขาลางแห่งได้มือได้ตีนฎ่อมพระหินอันใหญ่ ชักมาด้วยล้อด้วยเกวียน เข็นเข้าในมหาพิหารเอามาต่อติดประกิดด้วยปูน มีรูปโฉมพรรณอันงามพิจิตรดังอินทรนิรมิตร เอามาประกิดชิดชนเป็นตนพระพุทธรูปอันใหญ่อันถ่าวอัน...งามหนักหนา เอาไว้เต็ม

ในมหาพิหารเรียงหลายกองช่องงามหนักหนาแก่กม" เมื่อการบูรณะพระมหาธาตุแล้วสำเร็จ ท่านก็ได้ "ทาต่อตีนต่อมือต่อทั้งตนพระพุทธรูปหลายแห่ง ทำหอนั่งก่อแล่นเป็นตนพระพุทธรูปหินงามแก่กม" จารึกหลักที่ ๒ นี้ยังให้ความรู้ที่สำคัญอีกว่าในขณะที่กำลังซ่อมพระมหาธาตุอยู่นั้น มีชาวลังกาได้มาพำนักอยู่ใกล้ ๆ ("ชาวสิงหลห้าบ้าน") พวกนี้อาจจะเป็นช่างซึ่งพระมหาเถระได้นำมาจากลังกาก็ได้

เราทราบจากจารึกหลักที่ ๔ ซึ่งเป็นภาษาเขมรว่าพระเจ้าลิไทย (ฤไทยราช) ได้ "เสด็จประดิษฐานรูปพระมเหศวร พระวิษณุ...ไว้ในหอเทวาลัยมหาเกษตรในป่ามะม่วง นี้...." จารึกหลักเดียวกันนี้กล่าวอีกว่าพระองค์ได้ "เสด็จทรงทำมหาทานฉลองพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ที่ทรงหล่อเท่ากับพระองค์พระพุทธเป็นเจ้าซึ่งประดิษฐานไว้กลางเมืองสุโขทัยนี้ โดยบุรพทิศด้านพระมหาธาตุนั้น" ในจารึกนี้ได้กล่าวหลายครั้งถึง "พระสุวรรณปฏิมากร อันประดิษฐานบนพระราชมนเทียร" แต่ก็ไม่ได้กล่าวว่าพระพุทธรูปองค์นี้หล่อโดยพระเจ้าลิไทยหรือในรัชกาลก่อน ๆ

จารึกหลักที่ ๕ กล่าวซ้ำอีกว่าพระเจ้าลิไทย "เมื่อแล้วออกพรรษาจึงกระทำมหาทานฉลองพระสัมฤทธิ์อันหล .. ตนพระพุทธเจ้าเราอันประดิษฐากลางเมืองสุโขทัยซึ่งลวงตะวันออกพระศรีรัตนมหาธาตุนั้น" และกล่าวอีกถึง "พระพุทธรูปทองอันประดิษฐาไว้เหนือราชมนทีรอันตนแต่ง...."

จารึกหลักที่ ๗ บอกให้เราทราบว่า ณ วัดป่ามะม่วง พระเจ้าลิไทยได้โปรดให้สร้างภาพ "แถลงเมื่อพระนิรพานพางกุสินารนคร" และทรง "ประดิษฐาทั้งปดิมากระลาอุโบสถ และสีมานั้น"

จารึกหลักที่ ๙ กล่าวว่าใน พ.ศ. ๑๙๐๔ พระเจ้าลิไทยทรง "อาราธนามหากัลยาณเถรมา.....สีโพ้นด้วยฝูงชีผ้าขาวบรรจุพระเจ้าเรามิได้" ข้อความตอนท้ายนี้ไม่สู้ชัดเจนนัก

จารึกหลักที่ ๑๐ ซึ่งจารึกใน พ.ศ. ๑๙๔๗ อยู่ในสภาพที่ชำรุดมากและยากที่จะอ่านได้ แต่ก็มีอยู่ตอนหนึ่งที่ชัดเจนคือกล่าวถึงบรรดาพระพุทธรูปว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ผู้บำเพ็ญกุศลได้สร้างขึ้น

นามของผู้จารึกศิลาหลักที่ ๑๑ ได้ลบเลือนไปแล้ว แต่ยังปรากฏนามของน้องชายของเขาว่า พระราม นักปราชญ์บางท่านกล่าวว่าสองพี่น้องนี้ก็คงจะเป็นพระยาบาลเมืองและพระยารามดังที่มีกล่าวไว้ในพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐในศักราช พ.ศ. ๑๙๖๒ นั่นเอง แต่พระยานครพระรามผู้ล่วงลับไปแล้วได้ชี้ให้เห็นไว้อย่างน่าเชื่อในวารสารภาษาอังกฤษของสยามสมาคมเล่มที่ ๒๘ ว่าท่านทั้งสองนี้ก็คือพระเจ้าเลอไทยและพระมหาเถรศรีสรัทธาราชจุลามุนีในศิลาจารึกหลักที่ ๒ นั่นเอง จะเป็นใครก็ตามที ท่านผู้สร้างจารึกหลักนี้ได้ "ให้ก่อรามเจดีย์รามพิหาร...พุทธประฏิมา ดูงามหนักหนาในพิหาร...."

จารึกหลักที่ ๑๓ จารึกอยู่บนฐานรูปพระอิศวรซึ่งหล่อขึ้นใน พ.ศ. ๒๐๕๓ โดยเจ้านายราชวงศ์สุโขทัยผู้เป็นเจ้าประเทศราชขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยา

จารึกหลักที่ ๑๔ ซึ่งคงจะจารึกขึ้นใน พ.ศ. ๒๐๗๙ กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปองค์หนึ่ง การประดิษฐานพระพุทธรูปหลายองค์ในวิหาร และการอุทิศที่ดินถวายแด่พระพุทธรูปที่สร้างใหม่

จารึกหลักที่ ๑๕ กล่าวถึงพระพุทธรูปองค์หนึ่งซึ่งถูกย้ายจาก (วัด) วันนาวาสใน พ.ศ. ๒๐๕๕ และนำไปประดิษฐานไว้ในวัดที่สร้างขึ้นใหม่

จากจารึกเหล่านี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า อย่างน้อยที่สุด ประติมากรรมแบบสุโขทัยก็ได้มีมาแล้วตั้งแต่รัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง และคงสืบต่อลงมาอีกนานภายหลังที่กรุงสุโขทัยต้องตกเป็นประเทศราชขึ้นแก่กรุงศรีอยุธยา อายุของประติมากรรมสุโขทัยจะต้องยั่งยืนอยู่ต่อมาอย่างน้อยที่สุด ๒๕๐ ปีหรือมากกว่านั้น

ระยะเวลานี้ยาวมากจนกระทั่งน่าจะแบ่งออกเป็นสมัย ๆ และให้กำหนดอายุที่แน่นอนแก่ประติมากรรมรูปหนึ่ง ๆ โดยเฉพาะ แต่การกระทำเช่นนี้ก็ไม่ใช่ของง่าย ประติมากรรมสุโขทัยมีหลายขนาด ตั้งแต่ขนาดเล็กไปจนถึงขนาดใหญ่สูง ๓๐ ฟุต และในทางฝีมือก็มีตั้งแต่ศิลปตามท้องถิ่นซึ่งฝีมือค่อนข้างหยาบไปจนถึงศิลปวัตถุชั้นเอกที่งดงามอย่างยิ่ง แม้กระนั้น ประติมากรรมเหล่านี้ก็มีลักษณะรายละเอียดคล้ายคลึงกัน

จนอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นศิลปแบบสุโขทัยได้โดยไม่ต้องรีรอ นอกจากความแตกต่างทางฝีมือและขนาดแล้ว ประติมากรรมเหล่านี้แม้ว่าจะมีจำนวนมากมาย แต่ก็มีลักษณะคล้ายคลึงกันอย่างน่าประหลาดใจ ลักษณะของประติมากรรม (iconography) นั้นมีอยู่อย่างจำกัดจนไม่อาจจะช่วยอะไรเราได้ หรือมีร่องรอยซึ่งอาจเป็นการช่วยเหลือได้ แต่อย่างไรก็ดีถ้าเราสามารถทราบอายุที่แน่นอนของประติมากรรมสมัยสุโขทัยได้บ้าง เราก็อาจจะได้ร่องรอยพอที่จะวางประติมากรรมที่เหลือลงตามลำดับได้อย่างถูกต้อง แต่จนกระทั่งเมื่อเร็ว ๆ นี้ก็คงมีแต่ประติมากรรมแบบสุโขทัยรูปเดียวที่อาจจะทราบอายุได้อย่างแน่นอน และก็เผอิญเป็นเทวรูปพระศิวะเสียด้วย ไม่ใช่พระพุทธรูป

สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพยายามที่ค้นหาพระจะพุทธรูปบางรูปให้ตรงกับที่กล่าวไว้ในศิลาจารึก แต่พระองค์ก็ได้ทรงบันทึกด้วยดินสอไว้ในหนังสือส่วนพระองค์เล่มหนึ่งว่าพระองค์ไม่แน่พระทัยนักในผลแห่งการค้นคว้าอันนี้ พระองค์ท่านได้ทรงชี้แจงถึงเหตุผลอันน่าพึงว่าพระพุทธรูปที่มีชื่อเสียง ๓ องค์ ณ เมืองพิษณุโลก คือ พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์และพระศรีศาสดา นั้นคงหล่อขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าลิไทย แต่ก็ได้ทรงแสดงไว้ด้วยว่าการคาดคะเนนี้อาจจะไม่ถูกต้องเกี่ยวกับพระพุทธรูปกลุ่มนี้สิ่งเดียวที่เราอาจจะแน่ใจได้ก็คือพระพุทธชินราชนั้นต้องหล่อขึ้นแล้วก่อน พ.ศ. ๑๙๘๑ เพราะเหตุว่าพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐได้กล่าวว่าในปีนั้นโอรสของพระเจ้าแผ่นดินแห่งกรุงศรีอยุธยาได้เสด็จขึ้นไปยังเมืองพิษณุโลกและน้ำพระเนตรของพระพุทธชินราชได้ตกออกมาเป็นโลหิต แต่เราก็ไม่สามารถจะทราบได้ว่าพระพุทธชินราชได้หล่อขึ้นก่อนปีนั้นนานเท่าใด

หลายปีมาแล้ว คุณหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ได้ชี้แจงให้ข้าพเจ้าพึงถึงวิธีที่จะแบ่งพระพุทธรูปสุโขทัยออกเป็นหมู่ต่าง ๆ คุณหลวงและข้าพเจ้าประจักษ์ดีว่าเป็นการไร้ประโยชน์ที่จะทำการค้นคว้าเกี่ยวกับรูปเล็ก ๆ ที่ไม่สำคัญ เพราะเหตุว่า เป็นการยากที่จะแบ่งแยกรูปเหล่านั้น เราจึงได้สนใจอยู่แต่เฉพาะกับประติมากรรมที่สำคัญ และได้เลือกเอาพระพุทธรูปจำนวนหนึ่งซึ่งแสดงชีวิตจิตใจอย่างมากมาย และมีกำลังแรงภายใน

ประกอบกับวิธีการในการปั้นอย่างดีวิเศษอยู่เสมอ (รูปที่ ๑ และ ๒) มาจัดเป็นหมู่คลาสสิคชั้นสูง เราคิดว่าพระพุทธรูปหมู่นี้คงจะสร้างขึ้นในรัชกาลของพระเจ้าเลอไทยและลิไทย ส่วนพระพุทธชินราชและพระพุทธรูปอื่น ๆ ในยุคเดียวกันคงจะอยู่ในตอนปลายของหมู่นี้ คือตอนต้นของหมู่หลังคลาสสิค สำหรับพระพุทธรูปแบบพระชินราชนี้ แม้ว่าวิธีการปั้นจะสวยงามมาก แต่ความมีชีวิตจิตใจและกำลังแรงนั้นจะมีความอ่อนหวานและความสงบเข้ามาแทนที่ (รูปที่ ๓) เรายอมรับพระดำริของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เกี่ยวกับอายุของพระพุทธชินราช ซึ่งมีหลักฐานอีกข้อหนึ่งมาสนับสนุน คือคำกล่าวที่ไม่ชัดเจนในศิลาจารึกหลักที่ ๙ ที่ว่าใน พ.ศ. ๑๙๐๔ พระเจ้าลิไทย "บรรจุพระเจ้าเรามิได้" คำกล่าวนี้ทำให้นึกไปถึงนิยายเกี่ยวกับพระชินราช ซึ่งปรากฏว่าการหล่อพระต้องล้มเหลวลงถึง ๒ ครั้ง และในครั้งที่ ๓ จึงสำเร็จได้โดยมีเทพยดามาช่วย เราเชื่อว่าพระพุทธรูปส่วนที่เหลือทั้งหมดของสมัยหลังคลาสสิคก็คือพระพุทธรูปที่มีรูปร่างสวยงามลดน้อยลงไป ดูแห้งแล้งและแข็งกระด้างยิ่งขึ้น ตลอดจนรายละเอียดต่าง ๆ ก็แข็งยิ่งขึ้นเช่นเดียวกัน (รูปที่ ๔) ทั้งหมดนี้เป็นการคาดคะเนซึ่งอาจจัดได้ว่าเป็นการเริ่มต้นของการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับพระพุทธรูปสุโขทัยซึ่งอาจจะต้องเปลี่ยนแปลงไปในภายหลังก็ได้

หลังจากคัดเอาประติมากรรมที่สำคัญในหมู่คลาสสิคชั้นสูงและหลังคลาสสิคออกไปแล้ว ก็ยังเหลือหมู่ที่เป็นแบบต่าง ๆ คละกันอยู่อย่างมากมาย คือ การรวมเอาประติมากรรมแบบต่าง ๆ ของพระพุทธรูปสุโขทัยทุกสมัยที่ยังไม่อาจจะแบ่งแยกได้เข้าไว้ด้วยกัน ประติมากรรมหมู่หลังนี้บางรูปก็อาจเป็นหมู่คลาสสิคชั้นสูงหรือหมู่หลังคลาสสิคที่มีความงามลดน้อยลง บางรูปก็อาจจะเป็นประติมากรรมในท้องถิ่น เป็นต้นว่าสกุลช่างกำแพงเพชร ซึ่งทำพระพักตร์พระพุทธรูปค่อนข้างเป็นรูปสามเหลี่ยม บางรูปเป็นต้นว่าที่เรียกว่าแบบวัดตะกวน ก็มีลักษณะพิเศษออกไป พระพุทธรูปแบบขัดสมาธิเพชรของสุโขทัยก็ดูจะเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปแบบขัดสมาธิเพชรของเชียงใหม่ และบางรูปซึ่งมีลักษณะคล้ายอู่ทอง ก็คงจะเป็นการลอกแบบมาจากพระพุทธรูปอยุธยารุ่นแรก ประติมากรรมทั้งหมดเหล่านี้เรามิได้คำนึงถึงเลย

หลังจากการแบ่งแยกพระพุทธรูปสุโขทัยออกเป็นหมู่ ๆ ตามที่เราสามารถจะกระทำได้ดังนี้แล้ว หมู่ที่เก่าที่สุดคือแบบก่อนคลาสสิค ก็คงจะยังรวมอยู่ในหมู่ที่เป็นแบบต่าง ๆ ซึ่งคละกันอยู่อย่างมากมายดังที่กล่าวมาข้างต้น

ทางหนึ่งที่เราอาจจะทราบถึงพระพุทธรูปแบบก่อนคลาสสิคของสุโขทัยได้ก็คือการสอบสวนค้นคว้าถึงที่มาของศิลปแบบสุโขทัย ข้าพเจ้าคิดว่าเป็นการไร้เหตุผลที่จะยังคงยืนยันว่าศิลปที่เคยเรียกกันว่าแบบ "เชียงแสนรุ่นแรก" นั้นได้มาเกี่ยวข้องกับการเกิดขึ้นของศิลปแบบสุโขทัย ข้าพเจ้าได้มีความมั่นใจตลอดจนในกระทั่งบัดจุบันนี้ว่าศิลปแบบ "เชียงแสนรุ่นแรก" นั้นไม่ได้เกิดขึ้นจนกระทั่งถึงราว พ.ศ. ๒๐๐๐

ชาวสุโขทัยในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์และพ่อขุนรามคำแหงได้รับอิทธิพลมาจากขอมมากในทางสถาบัตยกรรมและกิจพิธีต่าง ๆ ตลอดจนตัวอักษร ในขณะเดียวกันทางศาสนาก็ได้รับมาจากพวกมอญซึ่งได้นับถือพุทธศาสนาลัทธิหินยานมาเป็นเวลาร้อย ๆ ปีแล้ว อิทธิพลของขอมต่อพระพุทธรูปแบบสุโขทัย ถ้าจะมีก็คงจะต้องมาจากศิลปแบบบายนซึ่งกำลังแพร่หลายอยู่ในประเทศกัมพูชาในขณะนั้น และอิทธิพลทางศิลปมอญก็คงจะต้องมาจากศิลปแบบทวารวดีรุ่นหลัง ตัวอย่างของศิลปขอมและมอญนี้ได้เคยค้นพบกันมาแล้วในซากเมืองสมัยสุโขทัย สิ่งสำคัญโดยเฉพาะก็คือพระพุทธรูปแบบทวารวดี ซึ่งเพิ่งค้นพบที่วัดสะพานหิน (รูปที่ ๕) ลักษณะการทำรูปร่างด้านหน้าของพระนาภีและจีวรที่อ่อนสลวยนั้น เป็นลักษณะซึ่งต่อมาจะเข้ามาปรากฏอยู่ในศิลปแบบสุโขทัย

อีกวิธีหนึ่งที่จะพยายามค้นหาศิลปแบบก่อนคลาสสิคของสุโขทัยก็คือ พยายามค้นคว้าจากประติมากรรมซึ่งเป็นส่วนประกอบของศาสนสถานที่ศิลาจารึกของพ่อขุนราม-คำแหงกล่าวอ้างถึง ประติมากรรมเช่นนี้น่าสนใจ แต่เพราะเหตุว่า ส่วนใหญ่ทำด้วยปูนปั้นบนแกนอิฐหรือศิลาแลง จึงอาจจะถูกเปลี่ยนแปลงได้โดยง่ายจากการบูรณะในชั้นหลัง พระอัฏฐารส ๒ องค์ในวัดมหาธาตุเมืองสุโขทัยก็คงจะถูกเปลี่ยนแปลงเสียแล้ว พระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่วัดสะพานหินและวัดศรีชุม ก็ชำรุดจนไม่อาจจะใช้เป็นหลักฐาน

อะไรได้ แต่พระพุทธรูปประทับนั่งบางรูปที่ทำด้วยปูนปั้นในซุ้ม ณ วัดช้างล้อม เมืองสวรรคโลก และพระพุทธรูปปูนปั้นลีลาที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองสวรรคโลก ก็อาจจะยังคงรักษารูปเดิมของตนไว้ได้ (รูปที่ ๖, ๗) เป็นที่น่าสังเกต ว่ารูปเหล่านี้มีชายจีวรซ้อนกันอยู่บนบ่าซ้ายคล้ายกับพระพุทธรูปนาคปรกที่มาจากครหิ (ไชยา) มาก อายุของพระพุทธรูปนาคปรกจากครหินั้น ยังโต้เถียงกันอยู่ อาจจะอ่อนกว่านาคซึ่งหล่อขึ้นใน พ.ศ. ๑๗๒๖ ก็ได้ นักศิลปวิจารณ์บางคนได้สังเกตเห็นอิทธิพลของศิลปจากแหลมมลายูในศิลปแบบสุโขทัย ความจริงสิ่งนี้ก็เป็นไปได้ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เพราะเหตุว่า ศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงก็ได้กล่าวถึงการเกี่ยวข้องกับเมืองนครศรีธรรมราช และตำนานพระพุทธสิหิงค์ก็ทำให้เราเชื่อได้ ว่าพ่อขุนรามคำแหงหรือพระบิดาของพระองค์ คงจะได้เคยเสด็จลงไปเยี่ยมเมืองนั้น

สำหรับพระพุทธรูปสุโขทัยแบบคลาสสิคชั้นสูง ส่วนใหญ่ก็คงจะได้แก่ประติมากรรมที่วัดมหาธาตุในเมืองสุโขทัย ประติมากรรมเหล่านี้คงจะต้องมีอายุมาตั้งแต่คราวที่พระมหาเถรศรีสรัทธาราชจุลามุนีทำการซ่อมแซมวัดนั้น นั่นก็คือในรัชกาลของพระเจ้าเลอไทยหรือลิไทย จารึกหลักที่ ๒ ได้กล่าวถึงพระพุทธรูปศิลาเก่าแก่เป็นจำนวนมากซึ่งได้รับการซ่อมแซมในขณะนั้นและถูกหุ้มด้วยปูน คำกล่าวอ้างเช่นนี้ทำให้น่าประหลาดใจ เพราะเหตุว่าในสมัยสุโขทัยนั้นมีการทำประติมากรรมด้วยศิลาน้อยมาก รูปศิลาเหล่านี้อาจจะเป็นของขอม แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่าเป็นแบบทวารวดีรุ่นหลังมากกว่า เป็นการน่าสนใจที่จะค้นคว้าว่าพระพุทธรูปปูนปั้นแบบคลาสสิคชั้นสูง ณ วัดนี้ มีพระพุทธรูปหินซ่อนอยู่ข้างในหรือเปล่า

เราอาจจะเชื่อได้ว่าช่างจากเกาะลังกาคงจะได้เข้าช่วยในการซ่อมแซมวัดมหาธาตุนั้น เพราะเหตุว่าจารึกหลักที่ ๒ ก็ดูจะกล่าวพาดพิงไปเช่นนั้น ในวารสารภาษาอังกฤษของสยามสมาคมเล่มที่ ๔๔ ตอนที่ ๒ ดร. Quaritch Wales ก็ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่ากรอบของหน้าบัน ณ พระมหาธาตุองค์กลางซึ่งอยู่ล้อมรอบภาพปูนปั้นเรื่องพุทธประวัติปางประสูติและปรินิพพานนั้น เป็นศิลปลังกาอย่างแท้จริง

บางทีศิลปวัตถุชิ้นสำคัญที่สุดของศิลปสุโขทัยแบบคลาสสิคชั้นสูง (ซึ่งอาจจัดได้ว่าเป็นศิลปวัตถุชิ้นงามที่สุดในโลกชิ้นหนึ่งได้นั้น) ก็คือภาพปูนปั้นพระพุทธองค์กำลังเสด็จลงจากดาวดึงส์ ณ วัดตระพังทองหลาง นอกกำแพงเมืองสุโขทัย (รูปที่ ๘) การศึกษาเกี่ยวกับเครื่องประดับและเครื่องแต่งองค์ของบรรดาเทวดาในภาพนี้ควรจะให้ความรู้ที่มีค่าแก่เรา เพราะเหตุว่า ร่องรอยของเครื่องประดับและเครื่องแต่งตัวเช่นนี้ได้แสดงให้เห็นด้วยความแน่นอนอย่างยิ่งถึงกำหนดเวลาของศิลปในศาสนาพราหมณ์ในประเทศกัมพูชามาแล้ว การที่พระพุทธรูปไม่มีเครื่องประดับนี้เองที่ทำให้การกำหนดอายุของพระพุทธรูปเป็นสิ่งยากลำบากอย่างยิ่ง ณ ที่นี้เราได้เปรียบที่มีพระพุทธรูปลีลาอย่างสวยงาม (น่าเสียดายที่ไม่มีพระเศียร) อยู่ร่วมในองค์ประกอบกับเทวดาซึ่งมีเครื่องประดับ

เครื่องประดับและเครื่องแต่งกายเหล่านี้ ควรจะได้รับการเปรียบเทียบอย่างละเอียดกับเทวรูปสัมฤทธิ์ที่งดงามสมัยสุโขทัยซึ่งเก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ในปัจจุบัน ด้วยวิธีนี้ ก็อาจจะค้นพบเทวรูป ซึ่งพระเจ้าลิไทยทรงนำไปประดิษฐานไว้ ณ เทวาลัย (ตามจารึกหลักที่ ๔) ได้

เมื่อเร็ว ๆ นี้ได้ค้นพบพระพุทธรูปแบบสุโขทัย ๕ องค์ ซึ่งอาจทราบอายุได้อย่างแน่นอนจากจารึก คือ

พระพุทธรูป ๔ องค์ ณ จังหวัดน่าน ๒ — ๓ ปีมานี้ นายไกรศรี นิมมานเหมินท์และข้าพเจ้าได้ค้นพบพระพุทธรูป ๔ องค์ ที่จังหวัดน่าน ทั้งสี่องค์ หล่อขึ้นในโอกาสเดียวกัน คือใน พ.ศ. ๑๙๗๐ สามองค์คือพระพุทธรูปลีลา ๒ องค์ และยืน ๑ องค์ มีฐานซึ่งมีจารึกด้วยข้อความเช่นเดียวกันว่า

สำเดจเจาพรญางววผาสุ
เสวยราชในนนทบูรสถา
บกเสดจพระเปนเจา
หาองคโพระไหคงใน

สาสณาหาพันปีนี้
ดวเปนพระญาในปีมมีย
เพิงบุลจุลสกกราช ๗๘๘
มหาสกกราช ๑๙๗๐
เดอน ๖ วันพุทธ ๗ ยาม
ปราถณา หันพระศรียาริย
ไมตรี เจา

เจ้าผู้ครองนครน่านองค์นี้ครองอยู่ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๙๖๗ ถึง ๑๙๗๔ เป็นเจ้านายในราชวงศ์ซึ่งซื่อสัตย์ต่อราชวงศ์สุโขทัยมาหลายชั่ว ผู้ครองราชย์ก่อนพระองค์ ๒ องค์ (องค์หนึ่งเป็นสหายสนิทของพระเจ้าลิไทย) ได้ถูกปลงพระชนม์อย่างทรยศจากตัวแทนของพระเจ้าแผ่นดินแห่งกรุงศรีอยุธยา องค์แรกถูกปลงพระชนม์ใน พ.ศ. ๑๙๐๔ และองค์ที่สองใน พ.ศ. ๑๙๓๙ ภายหลังที่อาณาจักรสุโขทัยได้ยอมอ่อนน้อมแก่กรุงศรีอยุธยาอย่างราบคาบแล้ว ราชวงศ์น่านจึงค่อยๆ หันมามีสัมพันธไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา ทั้งหมดนี้ เราทราบมาจากพงศาวดารเมืองน่าน (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๐) ซึ่งเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อถือได้มากที่สุดเล่มหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องราวในขณะนั้น (ศักราชที่ให้นั้นถูกต้องเสมอเมื่อคราวถึงศกและรอบนักษัตร แต่เมื่อกล่าวถึงจุลศักราชแล้วจะช้าไป ๒ ปี)

ตามจารึกกล่าวว่ามีพระพุทธรูปที่หล่อรวมด้วยกันทั้งหมด ๕ องค์ แต่เราได้ค้นพบเพียงสี่องค์เท่านั้น สามองค์ทราบได้อย่างแน่นอนเพราะมีจารึกอยู่ที่ฐาน แต่องค์ที่สี่ซึ่งฐานหักชำรุดไปนั้นก็มีลักษณะเหมือนกับองค์อื่น ๆ อย่างชัดเจน (รูปที่.๙—๑๒)

ในบรรดาพระพุทธรูปทั้ง ๔ องค์นี้ จีวรที่สวมอยู่นั้นเกี่ยวข้องกับปางที่แสดงอยู่อย่างชัดเจน พระพุทธรูปลีลาองค์หนึ่งแสดงปางด้วยพระหัตถ์ขวาและก้าวพระบาทขวาไปข้างหน้า อีก ๒ องค์แสดงปางด้วยพระหัตถ์ซ้ายและก้าวพระบาทซ้ายไปข้างหน้า ทั้งสามองค์ห่มเฉียง เบิดพระอังสาขวา และสบง (อันตรวาสก) ซึ่งอาจจะเห็นได้ใต้จีวรนั้น ก็

จะทำเป็นเพียงรอยเส้น ๑ หรือ ๒ เส้นที่บั้นพระองค์เท่านั้น แต่สำหรับพระพุทธรูปยืนนั้น ทรงแสดงปางด้วยพระหัตถ์ทั้งสองข้าง และครองจีวรแปลกออกไป คือห่มคลุมทั้งสองบ่า และสบงนั้นแม้ว่าจะมองเห็นอยู่ใต้จีวร ก็ทำให้เห็นขอบม้วนลงพ้นรอบรัดประคด และมีชายผ้าด้านหน้าห้อยยาวอยู่ระหว่างพระชงฆ์ การนุ่งสบงนี้ ทั้งสองแบบที่กล่าวมาแล้วก็ใช้ได้ตามวินัยของพระ แต่ถ้าเป็นพระพุทธรูปแบบสุโขทัยแล้ว แบบแรกจะเป็นแบบที่ใช้กันเสมอสำหรับพระพุทธรูปลีลา และแบบที่สอง สำหรับพระยืน ส่วนจีวรนั้นเท่าที่ปฏิบัติกันอยู่ในวัด ก็คือจะห่มเฉียงเมื่อเวลาอยู่ภายในวัด และห่มคลุมเมื่อออกไปนอกวัด เราอาจจะคิดได้ว่าเมื่อการเดินเป็นกิริยาที่ทำภายนอกอาคาร รูปต่าง ๆ เหล่านี้ก็ควรจะห่มจีวรตามกิริยาที่กระทำ แต่เมื่อไม่เป็นดังนั้นและมีลักษณะที่ตรงกันข้ามอย่างน่าประหลาด ระหว่างปางที่แสดงและจีวรที่ห่ม เราก็จำต้องคิดว่าลักษณะการทำภาพของพระพุทธรูปแบบสุโขทัยเกือบทั้งหมดเป็นการลอกแบบต่อ ๆ กันลงมาจากรูปเดิมที่มีชื่อเสียงเพียง ๒ — ๓ รูป รูปทั้งสี่ของเราแสดงกลุ่มพระพุทธรูปที่มีลักษณะไม่เหมือนกัน ก็จำต้องเป็นการเลียนแบบมาจากพระพุทธรูป ๔ องค์ซึ่งเจ้าผู้ครองนครน่านมีความเลื่อมใสโดยเฉพาะ

ในการพิจารณาคุณสมบัติของประติมากรรมทั้งสี่นี้ จำต้องมีข้อยกเว้นบ้าง คือ สององค์มีสนิมซึ่งทำให้ดูสวยงามยิ่งขึ้น อีกสององค์ได้รับการบีดทองอย่างค่อนข้างหยาบ รัศมีของทั้งสี่องค์ก็หายไป แต่องค์หนึ่งมีรัศมีสมัยใหม่ที่ค่อนข้างเทอะทะเข้ามาสวมอยู่

พระพุทธรูปลีลา ๓ องค์หรืออย่างน้อยที่สุด ๒ องค์มีลักษณะสวยงามมากใกล้เคียงกับลักษณะพระพุทธรูปแบบคลาสสิคชั้นสูงโดยทั่วไป และโดยเฉพาะในเรื่องลักษณะข่องอวัยวะ คือ พระอังสากว้าง พระกรยาวมาก มีลักษณะคล้ายลำตัวของงู พระโสณิผาย พระบาทแบนและมีส้นพระบาทยื่นออกไป ทั้งหมดนี้ตรงกับคัมภีร์มหาปุริสลักขณะในตำราภาษาบาลี พระขนงโก่ง พระนาสิกงุ้ม พระหนุคล้ายเมล็ดมะม่วง และพระหัตถ์คล้ายดอกบัว นั้นก็เป็นลักษณะความงามซึ่งมีบ่งอยู่เสมอในวรรณคดีภาษาสันสกฤต

ลักษณะอื่น ๆ ของพระพุทธรูปลีลา ณ จังหวัดน่าน คุดคล้ายกับลักษณะของพระพุทธชินราช คือ ลักษณะวงพระพักตร์ การทำรูปพระเนตรและพระนลาฏ ขนาดและการวางขมวดของเส้นพระเกศา ตลอดจนชายจีวรที่ซ้อนกันอยู่บนพระอุระ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำรูปร่างของพระองค์อย่างง่าย ๆ ซึ่งดูยังคงมีชีวิตจิตใจอยู่ แต่ขาดกำลังแรงภายในของหมู่คลาสสิคชั้นสูง ลักษณะเช่นนี้เป็นสิ่งซึ่งเกี่ยวกับฝีมือในการสร้างรูปในขณะนั้น ยิ่งกว่าลักษณะของพระพุทธรูปต้นแบบ

ในที่สุด พระพุทธรูปเหล่านี้ก็มีลักษณะบางสิ่งซึ่งตรงกันกับความคิดของเรา**ที่คิดไว้แล้ว** เกี่ยวกับพระพุทธรูปแบบหลังคลาสสิครุ่นหลัง คือ ใบพระกรรณนั้นทำอย่างคร่าว ๆ มาก ที่ซึ่งชายผ้าจะตกลงมาอย่างธรรมดาก็ทำเป็นชายที่แข็งแทนที่จะอ่อนนุ่มเหมือนในสมัยคลาสสิค ขอบของชายผ้าซึ่งม้วนเข้าทั้งสองข้างก็ไม่ได้แสดงว่าเป็นผ้าที่ต้องลมดังที่ช่างสมัยเดิมต้องการ แต่คล้ายกับว่านำเอาลายเช่นนั้นมาติดไว้โดยไม่ต้องคิดกะให้เสียเวลา เพราะเหตุว่าเป็นเครื่องหมายของศิลปแบบสุโขทัย

พระพุทธรูปยืนไม่ค่อยสำคัญ พระพุทธรูปองค์นี้เป็นแบบหลังคลาสสิคอย่างแน่นอน ท่าทางที่หยุดนิ่งอยู่กับที่นั้น แสดงความไม่มีอารมณ์อย่างชัดเจน รูปนี้แตกต่างจากพระพุทธรูปลีลาโดยเฉพาะสองรูปแรกมาก จนน่าคิดว่าคงจะสร้างขึ้นโดยช่างต่างคนกัน แต่ลักษณะการทำรูปร่างของลำตัวก็ยังคงงามพอใช้ และรายละเอียดต่าง ๆ ก็ยังคงคล้ายคลึงกันท่าที่ประติมากรรมต่างรูปจะอำนวยให้ได้

แม้ว่าประติมากรรมเหล่านี้ ซึ่งหล่อขึ้นใน พ.ศ. ๑๙๗๐ จะไม่เป็นแบบคลาสสิคชั้นสูง แต่ก็มีลักษณะคล้ายคลึงกันหลายประการ จนกระทั่งเราไม่อาจจะเชื่อต่อไปได้ดังที่เราเคยเชื่อกันครั้งหนึ่งว่าพระพุทธรูปสุโขทัยแบบคลาสสิคชั้นสูงมาสุดสิ้นลงใน พ.ศ. ๑๘๙๓ ระยะนี้คงจะต้องถอยร่นลงมาอีก ๕๐ ปี และถ้าเป็นดังนั้น ก็เกิดเป็นปัญหาว่าอายุของพระพุทธชินราชจะต้องเลื่อนลงไปอีก ๕๐ ปีหรือไม่ สิ่งนี้ไม่จำเป็นนักพระพุทธรูปแบบหลังคลาสสิคอาจจะเริ่มต้นนานก่อนที่แบบคลาสสิคจะสุดสิ้นลง ทั้งสองแบบอาจจะคงอยู่ร่วมกันเป็นเวลาราว ๕๐ ปีก็ได้

พระพุทธรูปซึ่งมีจารึกที่จังหวัดน่าน ทำให้เรานึกถึงความจริงซึ่งมักจะเป็นที่หลงลืมกันเสีย คือวัตถุที่สวยงามและที่ผีมือเลวนั้น อาจจะผลิตขึ้นพร้อมกันได้ทั้งในเวลาและสถานที่อันเดียวกัน แม้ว่าจะไม่ได้ทำขึ้นโดยช่างคนเดียวกัน แต่ก็อาจจะทำขึ้นโดยช่างซึ่งผู้สร้างผู้เดียวกันเลือกก็ได้

พระพุทธรูปที่วัดหงส์รัตนารามราชวิหาร จังหวัดธนบุรี (รูปที่ ๑๓) เมื่อ ๒—๓ ปีมานี้ได้มีการค้นพบพระพุทธรูปประทับนั่งองค์นี้ เมื่อปูนบั้นที่เคยหุ้มห่ออยู่นั้นได้ถูกลอกออก แต่เราก็ไม่ทราบกันว่าพระพุทธรูปองค์นี้เดิมมาจากไหน แม้ว่าจะสร้างขึ้นใน พ.ศ. ๑๙๖๖ หรือ ๑๙๖๓ ก่อนพระพุทธรูปที่จังหวัดน่านเล็กน้อย พระพุทธรูปที่วัดหงส์ ฯ เป็นแบบหลังคลาสสิคอย่างแท้จริง แม้กระนั้น การทำรูปร่างด้านหน้าของพระนาภีก็ยังคงรักษาความรุนแรงของสมัยคลาสสิคไว้บ้าง เดิมพระพุทธรูปองค์นี้ไม่ได้มีลักษณะเป็นศิลปวัตถุชั้นเลวดังที่เป็นอยู่ในบัจจุบัน ที่เป็นเช่นนี้ ก็เพราะเหตุว่าในบัจจุบันผู้ที่มีใจบุญผิดทางได้ขูดเอาสนิมออกเสียจากองค์พระ และขัดองค์พระเสียจนดูมันระยับไปทั้งองค์ รายละเอียด เป็นต้นว่า พระกรรณและชายจีวรบนพระอุระ เป็นสิ่งที่ควรศึกษาและนำไปเปรียบเทียบกับพระพุทธรูปองค์อื่น ๆ

ในบรรดาประติมากรรมไทยทั้งหมด ศิลปแบบสุโขทัยจัดได้ว่าเป็นแบบที่งามที่สุด เป็นแบบที่มีลักษณะของตนเองและเป็นไทยมากที่สุด แต่ถึงกระนั้น ก็ยังได้รับการศึกษาพิจารณาตามหลักวิชาการน้อยมาก ถ้าจะเปรียบกับศิลปขอมแล้ว ก็อาจจะกล่าวได้ ว่าเราไม่รู้อะไรเกี่ยวกับศิลปสุโขทัยเลย

ในบทความฉบับนี้ข้าพเจ้าไม่ได้พยายามที่จะสรุปผลอะไร แต่พยายามที่จะแนะถึงวิธีที่จะค้นคว้าต่อไป กล่าวโดยย่อ ข้าพเจ้าต้องการที่จะแนะนำวิธีการต่อไปนี้สำหรับนักศึกษาที่รักศิลปแบบสุโขทัยเท่ากับข้าพเจ้า คือ

๑. ทั้งลักษณะของประติมากรรม (iconography) และ แบบศิลป (style) เป็นสิ่งสำคัญด้วยกันทั้งคู่ แต่จะต้องศึกษาให้รู้ว่าเป็นสิ่งที่แตกต่างจากกันอย่างแท้จริง ลักษณะของประติมากรรมอาจจะเลียนแบบกันได้ง่าย ๆ แต่แบบศิลปนั้นเกี่ยวกับ

การผึกหัดของช่างเป็นส่วนใหญ่ ลักษณะของประติมากรรมอาจจะเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งได้ เมื่อรูปภาพที่นำเข้าไปได้ก่อให้เกิดมีรูปจำลองขึ้น และลักษณะของประติมากรรมนี้ก็อาจจะกระโดดข้ามเวลาได้ ถ้ารูปเก่าแก่ได้ถูกขุดค้นขึ้นมาและมีผู้จำลองแบบ แบบศิลปจะไม่ไปไกลถึงเพียงนั้น โดยปกติแบบศิลปจะผ่านจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งได้ก็ต่อเมื่อตัวช่างเองเดินทางไป และจะไม่กระโดดข้ามเวลา ก่อนสมัยทำของปลอมในปัจจุบัน ช่างไม่ค่อยคิดที่จะทำเลียนแบบศิลปหรือคุณลักษณะทางประติมากรรมของรูปที่เก่ากว่า ถ้าเขาทำ เขาก็จะพยายามเลียนแบบแต่เฉพาะสิ่งที่เห็นได้ชัด ๒ — ๓ ชนิดนั้น และส่วนที่เหลือเขาก็จะทำตามความชำนาญของเขาเอง

๒. จงเปรียบเทียบรายละเอียดของพระพุทธรูปที่มีอายุแน่นอนด้วยความระมัดระวัง จงแยกแยะลักษณะเครื่องแต่งบนใบหน้าและคุณสมบัติทางรูปร่าง ลอกรายละเอียดของใบหู ชายจีวร ลวดลายบนผ้ามือและผ้าเท้าและรัศมีด้วย ถ้าไม่ใช่สิ่งที่เพิ่มเติมขึ้นในชั้นหลัง ต่อมาเราจะสามารถตัดสินได้ว่าในบรรดาสิ่งเหล่านี้ อะไรเป็นร่องรอยที่เชื่อถือได้ที่แสดงถึงวิวัฒนาการของศิลป และอะไรที่แตกต่างกันมากเกินไปตามผีมือของช่างแต่ละคน จนไม่อาจจะพิสูจน์อะไรได้ จงพยายามที่จะเลี่ยงการตัดสินที่ใช้ความรู้สึกของตนเองเข้าเป็นบรรทัดฐาน เป็นต้นว่ากะกำหนดอายุของพระพุทธรูปว่าอยู่ในสมัยหนึ่ง เพราะเหตุว่า "สวย" หรืออยู่ในอีกสมัยหนึ่ง เพราะเหตุว่า "ไม่สวย" เราจำต้องระลึกอยู่เสมอ ว่าช่างที่มีผีมือดีและเลวนั้นมีอยู่พร้อมกันในทุกสมัย นอกจากนี้คนแต่ละคนก็ย่อมมีความเห็นในเรื่องความงามไม่ตรงกัน

๓. จงศึกษาเกี่ยวกับเครื่องแต่งองค์และเครื่องประดับของเทวดาและเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ และเปรียบเทียบรายละเอียดเหล่านี้กับลวดลายเครื่องประดับทางสถาปัตยกรรมของศาสนสถานที่ทราบกำหนดอายุแน่นอน ด้วยวิธีเช่นนี้ เราอาจกำหนดอายุของภาพสลักนูนต่ำหลายแห่งซึ่งแสดงรูปเกี่ยวกับพุทธประวัติและมีเทวดารวมอยู่ในนั้น รวมทั้งรูปตรงกลาง คือ พระพุทธรูป เท่าที่ข้าพเจ้าทราบ ยังไม่เคย

ค้นพบพระพุทธรูปแบบสุโขทัยทรงเครื่อง แม้ว่ามีเศียรที่สวยงามเศียรหนึ่งในห้องเก็บของ ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ซึ่งอาจจะจัดว่าเป็นฝีมือช่างสุโขทัยได้ การค้นคว้าต่อไป อาจจะทำให้ทราบเรื่องราวมากยิ่งขึ้น จะไม่เป็นการน่าประหลาดใจเลย ถ้าประติมากรรมสุโขทัยซึ่งเป็นต้นแบบในสมัยอยุธยา จะมีพระพุทธรูปทรงเครื่องรวมอยู่ด้วย ถ้าเป็นดังนั้น พระพุทธรูปเหล่านี้ก็อาจจะเปรียบเทียบได้กับบรรดารูปเทวดาและเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ และต่อมา เราก็อาจสะสมความรู้แบบที่ได้เป็นประโยชน์มาแล้วอย่างมากมายในศิลปขอมได้

๔. จงสำรวจและเปรียบเทียบพระพุทธรูปปูนปั้นทั้งหมด ที่มีอยู่บนศาสนสถานที่กำหนดอายุได้ เราจะสามารถตรวจพบแบบซึ่งยังไม่ได้ถูกซ่อมแซมเพิ่มเติมเลยจากสมัยหลังก็ได้

๕. จงจำไว้ว่าศิลปสุโขทัยได้เจริญอย่างเต็มที่แล้วในตอนปลายรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหง แต่เราก็ไม่รู้ว่าศิลปนี้เริ่มขึ้นเมื่อไรและอย่างไร การตรวจดูประติมากรรมขอมและทวารวดีทั้งหมดที่ค้นพบในซากเมืองสุโขทัยและสวรรคโลก อาจจะช่วยอธิบายถึงต้นเค้าของศิลปสุโขทัยได้ โดยเฉพาะประติมากรรมขอมมีประโยชน์มาก เพราะอาจจะกำหนดอายุได้ด้วยความแน่นอนพอใช้

๖. จงจำไว้ว่าช่างสุโขทัยได้ผลิตประติมากรรมสืบต่อลงมาจนถึงกลางสมัยอยุธยาหรือหลังกว่านั้น เป็นของแน่นอนที่ว่าพระพุทธรูปสุโขทัยรุ่นหลังเหล่านี้จะได้รับอิทธิพลมาจากศิลปแบบอยุธยา แต่เราก็ควรจะสามารถรู้จักฝีมือช่างสุโขทัยได้ แม้ว่าจะอยู่ในสมัยหลังมาก

๗. จงอย่าเพิ่งเชื่ออะไรให้แน่นอนลงไปทีเดียว ถ้าไม่จำเป็นก็อย่าละทิ้งความเห็นที่เคยเชื่อถือกันมาแล้วแต่เดิมเกี่ยวกับการกำหนดอายุ แต่ก็อย่ารั้งรอที่จะสืบสวนตรวจสอบความเห็นเหล่านั้นเมื่อมีหลักฐานใหม่เกิดขึ้น การแบ่งศิลปสุโขทัยออกเป็นแบบก่อนคลาสสิค คลาสสิค และหลังคลาสสิค ตามที่คุณหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์และข้าพเจ้าแนะนำนี้ ก็เป็นแต่เพียงการทดลองเท่านั้น ต่อมาอาจจะใช้ไม่ได้เลยก็ได้

ท่านอธิบดีและเจ้าหน้าที่แห่งกรมศิลปากร สมควรจะได้รับความชมเชยในการที่มีความสนใจอย่างฉลาด เกี่ยวกับการสะสางปัญหาของประติมากรรมสมัยสุโขทัย ข้าพเจ้าใคร่จะแนะนำว่า ควรจะดำเนินการค้นคว้าตามหลักวิชาการหาพระพุทธรูปที่มีจารึกบอกอายุให้มากยิ่งขึ้น ไม่มีผู้ใดทราบว่ามีจารึกอยู่บนพระพุทธรูปที่จังหวัดน่าน จนกระทั่งคุณไกรศรีและข้าพเจ้าได้ขูดเอาปูนออกมาจากฐานของพระพุทธรูปเหล่านั้น อาจจะมีพระพุทธรูปอย่างในกรณีเช่นนี้อีกหลายองค์ที่กรุงเทพ ฯ เป็นต้นว่าในบรรดาพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ที่สวยงาม ณ วัดโพธิ์และวัดเบญจมบพิตร ถ้าเป็นดังนี้จริง แหล่งที่ดีที่สุดแหล่งหนึ่งเกี่ยวกับความรู้ทางด้านนี้ ก็จะกลายเป็นสถานที่ที่ไปถึงได้ง่ายที่สุดและสะดวกที่สุดเท่านั้นเอง.

ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล *(อภิปรายต่อ)*

เนื่องจากนายกริสโวลด์มาร่วมประชุมในการสัมนาที่สุโขทัยมิได้ ข้าพเจ้าจึงจะขอกล่าวถึงเรื่อง "ศักราชศิลปสุโขทัย คำแนะนำเพื่อการค้นคว้าต่อไป" แทนนายกริสโวลด์ แต่ทั้งนี้ มิได้หมายความว่าข้าพเจ้าเห็นชอบกับข้อความที่นายกริสโวลด์เขียนไปหมดทุกสิ่งทุกอย่าง บางอย่างข้าพเจ้าขอสนับสนุน แต่บางอย่างข้าพเจ้าก็ต้องคัดค้าน

นายกริสโวลด์ได้อ้างจารึกสมัยสุโขทัยมาสนับสนุนว่าพระพุทธรูปแบบสุโขทัยนี้มีมาตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหง มหาราช ข้อนี้ข้าพเจ้าเข้าใจว่าคงไม่มีใครคัดค้านได้ ส่วนหลักที่ ๒ ที่กล่าวว่าพระมหาเถรศรีสรัทธาราชจุลามุนีบูรณะพระพุทธรูปหินนั้น ผมได้ทราบว่า ดร. ประเสริฐ ณ นคร เลขาธิการมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เข้าใจว่าไม่ใช่บูรณะในเมืองไทย ผมจึงหวังว่า ดร. ประเสริฐ ณ นคร จะได้ขยายความในข้อนี้ต่อไป ส่วนหลักที่ ๔,๕,๗,๙ และ ๑๐ นั้น ไม่มีปัญหาอะไร ในหลักที่ ๑๑ พระมหาเถรศรีสรัทธาราชจุลามุนีคงจะไม่ใช่อนุชาของพระเจ้าเลอไทยเป็นแน่ เพราะในศิลาจารึกหลักที่ ๒ มีกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่าเจ้าศรีสรัทธาราชจุลามุนีนั้นเป็นลูกของพระยาคำแหงพระราม หลานของพ่อขุนผาเมือง มิใช่วงศ์ของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ จารึกหลักที่ ๑๓,

๑๔ และ ๑๕ นั้นก็ไม่เป็นปัญหาอะไร ต่อไปนายกริสโวลด์ได้กล่าวว่า เหตุนั้นพระพุทธรูปแบบสุโขทัยนี้คงจะแพร่หลายอยู่นานถึง ๒๕๐ ปี และควรจะแบ่งออกเป็นสมัย ๆ แต่การแบ่งออกนี้เป็นของยาก เราอาจทราบได้เพียงว่าพระพุทธชินราชได้หล่อขึ้นก่อน พ.ศ. ๑๙๘๑ เพราะพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ๆ ได้กล่าวถึงพระพุทธชินราชในปีนั้น ต่อจากนั้นนายกริสโวลด์ได้กล่าวว่าเขาและคุณหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ได้พยายามจัดแบ่งพระพุทธรูปแบบสุโขทัยออกเป็นหมู่ต่าง ๆ คือ หมู่คลาสสิคชั้นสูงซึ่งคงจะสร้างขึ้นในรัชกาลของพระเจ้าเลอไทยและลิไทย หมู่หลังคลาสสิคซึ่งมีพระพุทธชินราชรวมอยู่ด้วย และแบบก่อนคลาสสิคซึ่งคงมีแบบต่าง ๆ คละกันอยู่ นายกริสโวลด์เชื่อว่าศิลปแบบเชียงแสนรุ่นแรกคงเกิดขึ้นราว พ.ศ. ๒๐๐๐ เรื่องนี้ข้าพเจ้าขอแสดงความเห็นคัดค้านว่า พระพุทธรูปแบบเชียงแสนรุ่นเก่าที่ไม่มีจารึกนั้น มีลักษณะสวยงามกว่าพระพุทธรูปแบบเชียงแสนที่มีจารึก ซึ่งสร้างขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๐๐ ลงมามาก นอกจากนั้น เมื่อเร็ว ๆ นี้ยังได้ทราบกันอีกว่า พระพุทธรูปปูนปั้นแบบเชียงแสนมีอยู่ที่วัดพระพายหลวง ในบริเวณจังหวัดสุโขทัย พระพุทธรูปเหล่านี้อยู่ในซุ้มของเจดีย์และมีกำแพงก่อล้อมอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งแสดงว่า คงสร้างมานานพอใช้และเก่ากว่าศิลปแบบสุโขทัย เพราะวัดพระพายหลวงก็เป็นวัดเก่าในเมืองสุโขทัย ศิลปแบบอู่ทองรุ่นที่ ๑ คือ แบบทวารวดีปนขอม ก็อาจจะมีอิทธิพลแก่ศิลปสุโขทัยเช่นเดียวกัน เพราะได้พบพระพุทธรูปแบบอู่ทองเช่นนี้หลายองค์ที่สุโขทัย

นายกริสโวลด์ได้กล่าวต่อมาว่า ชาวสุโขทัยได้รับอิทธิพลจากศิลปทั้งทางขอมและมอญ อิทธิพลของประติมากรรมขอมและมอญอาจจะมีต่อพระพุทธรูปแบบสุโขทัยด้วย ดังจะเห็นได้จากพระพุทธรูปแบบทวารวดีซึ่งเพิ่งค้นพบที่วัดสะพานหินเมื่อเร็ว ๆ นี้ สำหรับอิทธิพลของศิลปขอมนั้น ข้าพเจ้าเชื่อว่าส่วนใหญ่คงได้แก่เทวรูป ดังจะเห็นได้จากเครื่องแต่งองค์ของเทวรูปที่ค้นพบเมื่อเร็ว ๆ นี้ที่ศาลตาผาแดงเป็นต้น นายกริสโวลด์กล่าวว่าวิธีหนึ่งที่อาจค้นพบศิลปแบบก่อนคลาสสิคของสุโขทัยได้ ก็คือ ค้นคว้าจากศาสนสถานที่ศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงอ้างถึง นายกริสโวลด์เห็นว่าประติมากรรม

ในสมัยนี้ดูได้จากพระพุทธรูปปูนปั้นที่วัดช้างล้อม และพระพุทธรูปลีลาที่วัดพระศรีรัตน-มหาธาตุ เมืองสวรรคโลก พระพุทธรูปเหล่านี้มีลักษณะจีวรคล้ายศิลปในแหลมมลายู คือ ศิลปศรีวิชัย ทั้งนี้อาจจะมีการติดต่อกันระหว่างสุโขทัยกับแหลมมลายูในสมัยพ่อขุนรามคำแหงหรือพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ก็ได้ สำหรับพระพุทธรูปสุโขทัยแบบคลาสสิคชั้นสูง ส่วนใหญ่ก็ได้แก่ประติมากรรมที่วัดมหาธาตุในเมืองสุโขทัย ซึ่งเมื่อซ่อมแซมวัดมหาธาตุในสมัยพระมหาเถรศรีสรัทธาราชจุลามุนีนั้นอาจมีช่างลังกาเข้ามาช่วยด้วย

นายกริสโวลด์ได้กล่าวชมเชยศิลปวัตถุชิ้นสำคัญที่สุดของศิลปสุโขทัย แบบคลาสสิคชั้นสูง คือภาพปูนปั้นพระพุทธองค์กำลังเสด็จลงจากดาวดึงส์ที่วัดตระพังทองหลาง นอกเมืองสุโขทัย นายกริสโวลด์กล่าวว่าเครื่องประดับของเทวดาที่แวดล้อมพระพุทธรูปนั้น อาจทำให้กำหนดอายุพระพุทธรูปได้ และควรจะนำมาเปรียบเทียบกับเทวรูปสัมฤทธิ์สมัยสุโขทัยที่อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เพราะอาจจะทำให้ค้นพบเทวรูปซึ่งพระเจ้าลิไทยทรงนำไปประดิษฐานไว้ ณ เทวาลัยตามจารึกหลักที่ ๔ ได้

ต่อจากนั้น นายกริสโวลด์ได้กล่าวถึงการที่เขาและนายไกรศรี นิมมานเหมินท์ได้ค้นพบพระพุทธรูปแบบสุโขทัย ๕ องค์ที่มีจารึก คือสององค์พบที่จังหวัดน่าน มีศักราชว่าหล่อขึ้นใน พ.ศ. ๑๙๗๐ และอีกองค์หนึ่งที่วัดหงส์รัตนาราม จังหวัดธนบุรี หล่อขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๓ หรือ ๑๙๖๖ พระพุทธรูปทั้ง ๕ องค์นี้อยู่ในแบบคลาสสิคชั้นสูงรุ่นหลังและหลังคลาสสิค

ท้ายที่สุดนายกริสโวลด์ได้แนะนำถึงวิธีที่จะค้นคว้าเกี่ยวกับศิลปสุโขทัยต่อไป คือ

๑. ทั้งลักษณะของประติมากรรม (iconography) และแบบศิลป (style) เป็นของสำคัญ iconography เป็นของที่เลียนแบบกันได้ แต่ style เป็นของที่เกิดขึ้นประจำสมัย และช่างสมัยโบราณก็ไม่คิดทำเลียนแบบอย่างในสมัยปัจจุบัน

๒. ควรจะพิจารณาถึงรายละเอียดของพระพุทธรูปเบื้นเครื่องประกอบในการค้นคว้า แต่ก็ไม่ควรตัดสินตามความงาม เพราะเหตุว่าคนเราย่อมมีรสนิยมในความงามแตกต่างกัน

๓. ควรศึกษาเกี่ยวกับเครื่องแต่งองค์และเครื่องอาภรณ์ของเทวดา และเปรียบเทียบรายละเอียดเหล่านั้นกับลวดลายเครื่องประดับทางสถาบัตยกรรมของศาสนสถานที่ทราบกำหนดอายุแน่นอน ด้วยวิธีเช่นนี้ เราอาจกำหนดอายุของพระพุทธรูปได้

๔. สำรวจและเปรียบเทียบพระพุทธรูปปูนปั้นทั้งหมดที่มีอยู่บนศาสนสถานที่กำหนดอายุได้

๕. ตรวจดูประติมากรรมขอมและทวารวดีทั้งหมดที่ค้นพบในซากเมืองสุโขทัยและสวรรคโลก เพราะอาจช่วยอธิบายถึงต้นเค้าของศิลปสุโขทัยได้

๖. พระพุทธรูปสุโขทัยรุ่นหลังบางรูปอาจได้รับอิทธิพลจากศิลปแบบอยุธยา

๗. อย่าเพิ่งเชื่ออะไรให้แน่นอนลงไปทีเดียว ถ้าไม่จำเบื่นก็ไม่ควรละทิ้งความเห็นที่เคยเชื่อถือกันมาแต่เดิมเกี่ยวกับการกำหนดอายุ แต่ก็อย่ารั้งรอที่จะสืบสวนตรวจความเห็นเหล่านั้น เมื่อมีหลักฐานใหม่เกิดขึ้น

สุดท้ายนี้ นายกริสโวลด์ได้แนะว่า บรรดาพระพุทธรูปสมัฤทธิ์แบบสุโขทัยที่วัดพระเชตุพนและวัดเบญจมบพิตร อาจจะมีจารึกอยู่บนฐานบ้างก็ได้ ข้าพเจ้าเห็นว่าคำแนะนำของนายกริสโวลด์เกี่ยวกับวิธีค้นคว้า ๗ ข้อนี้มีประโยชน์มาก

พระยาอนุมานราชธน

เรื่องเช่นนี้ควรสนับสนุน เพราะความรู้เกี่ยวกับพระพุทธรูปมีส่วนกับโบราณคดีและประวัติศาสตร์มาก ในปาฐกถาเรื่องนี้ มีอยู่ข้อ ๑ ที่จับใจเกี่ยวกับความรู้ คือถ้าอ่านอะไรแล้วอย่าเชื่อหมด ต้องเก็บไว้คิดและค้นคว้าบ้าง ความรู้จึงจะก้าวหน้า ข้อนี้เกี่ยวไปจนถึงศิลปด้วย

ดร. ประเสริฐ ณ นคร

เรื่องพระศรีสรัทธาราชจุลามุนีในศิลาจารึกวัดศรีชุม (หลักที่ ๒) นั้น ตอนต้นกล่าวถึงการบูรณะที่เมืองศรีสัชชนาลัยและสุโขทัย แต่ต่อมากล่าวถึงการบูรณะพระธาตุสูง ๑๐๒ วา ซึ่งขอมเรียกว่าพระธม ที่กลางเมืองพระกฤษณ์ เมืองพระกฤษณ์คงอยู่ในประเทศอินเดีย ที่ขอมเรียกว่าพระธม อาจจะเรียกโดยไม่ได้เห็นเลยก็ได้ ต่อมาในจารึกยังกล่าวถึงการซ่อมพระพุทธรูปหินเก่าและกล่าวถึงมัชฌิมประเทศในปาตลีบุตรนครใกล้ผั่งน้ำอโนมานที ท่านเจ้าคุณอนุมาน ฯ ได้อธิบายว่าที่นี้หมายถึงพุทธคยาในประเทศอินเดีย ผมเห็นว่าพระพุทธรูปหินเหล่านั้นคงอยู่ที่พุทธคยา ชาวสิงหลห้าบ้านที่ว่าข้ามแม่น้ำมาช่วย ก็อาจจะอยู่ในอินเดีย เพราะเหตุเกิดที่แม่น้ำอโนมานที และว่าชาวสิงหลข้ามแม่น้ำคงคามาไหว้พระธาตุ และอีก ๑ วัน พระศรีสรัทธา ฯ ก็เดินทางข้ามแม่น้ำคงคาไป

ในศิลาจารึกวัดบ่าแดง (หลักที่ ๙) ที่ว่า "บรรจุพระเจ้าเรามิได้" อาจจะแปลว่าไปตามช่างอื่นมา เพราะชีปะขาวบรรจุพระเจ้าเรามิได้ คือช่างเราสุดผีมือเสียแล้วจึงต้องไปตามพระมหากัลยาณเถรมา

ส่วนผีมือพระพุทธรูปที่จังหวัดน่าน อาจจะอยู่ในสมัยเดียวกันกับสุโขทัย แต่ต่างกันเพราะอยู่คนละเมือง และเมืองน่านเป็นเมืองเล็กกว่าก็ได้

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

ข้าพเจ้าได้เคยทำงานร่วมกับนายกริสโวลด์ แต่งหนังสือเกี่ยวกับโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ แบ่งพระพุทธรูปสุโขทัยออกเป็น ๕ หมู่ นายกริสโวลด์เสนอทฤษฎีใหม่เกี่ยวกับพระพุทธรูปเชียงแสน แต่ข้าพเจ้ายังขอยึดทฤษฎีเก่าของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ต่อไปก่อน อย่างไรก็ดี พระพุทธรูปแบบเชียงแสนบางองค์ยังงามกว่าพระพุทธรูปแบบปาละในประเทศอินเดียซึ่งเป็นต้นแบบ พระภิกษุสงฆ์ไทย มอญ พม่า อาจจะไปเรียนที่มหาวิทยาลัยนาลันทาในอินเดียแล้วนำแบบเข้ามาในประเทศ

ของตน ๆ ก็ได้ เราอาจจะไม่ได้อิทธิพลปาละผ่านมาทางประเทศพม่า เพราะผีมือของเราสูงกว่าพม่า เรื่องพระธมได้เคยถามศาสตราจารย์เซเดส์ ท่านตอบว่าอยู่ในเมืองไทยแน่ และถ้าใช้คำว่าศอกแทนวาก็คงจะเป็นไปได้ คำว่าพระธมจะต้องพูดในที่ ๆ มีชาวขอมอยู่มาก ข้าพเจ้าเองเห็นว่าถ้าพระศรีสรัทธาราชจุลามุนีไปซ่อมวัดถุสถานที่อินเดีย หรือในลังกาก็คงมีผีมือไทยปนอยู่บ้าง แต่นี่ไม่เคยปรากฏเลย จึงค่อนข้างเชื่อตามที่ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ กล่าว

นายธนิต อยู่โพธิ์

ศิลาจารึกวัดศรีชุม (หลักที่ ๒) พูดถึงพระศรีสรัทธาราชจุลามุนี หลานพ่อขุนผาเมือง ว่าบูรณะพระพุทธรูปและวิหาร สงสัยว่าพระพุทธรูปและวิหารเหล่านั้นจะอยู่นอกเมืองไทย ส่วนศอกและวานั้น คิดว่าสมัยโบราณคงรู้แล้ว คงไม่ผิดเป็นแน่

นายไกรศรี นิมมานเหมินท์

ผมเป็นต้นคิดเรื่องหาจารึกบนฐานพระพุทธรูป และได้แนะแก่นายกริสโวลด์ว่าพระพุทธรูปทางภาคเหนือมีจารึกมาก อาจจะกำหนดอายุได้จากจารึก แต่เมื่อได้อ่านหนังสือ Dated Buddha Images of Northern Siam ของนายกริสโวลด์แล้ว เห็นว่ายังบกพร่องอยู่บ้าง คือทางภาคเหนือมีเมืองเชียงใหม่และเชียงแสน อาจจะเป็นราชธานีคู่กัน ตั้งขึ้นไล่เลี่ยกัน ในการตรวจดู ได้ดูพระพุทธรูปเป็นพัน ๆ องค์ รวมทั้งในสถานที่ซึ่งปราชญ์สมัยก่อนไปไม่ถึงด้วย ยกเว้นอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอเดียวจากพระพุทธรูปเหล่านี้ ปรากฏว่ายิ่งห่างไกลจากเมืองเชียงใหม่และเชียงแสนออกไปเป็นต้นว่าในเมืองเล็ก ๆ ที่อยู่ล้อมรอบ ฝีมือในการทำพระพุทธรูปก็หย่อนลงไปตามระยะทาง ในสมัยนั้น พระมหากษัตริย์ย่อมห้อมล้อมไปด้วยศิลปินและช่างฝีมือดี ๆ พระพุทธรูปฝีมือดีที่สุดพบในเชียงใหม่ หรือห่างจากเชียงใหม่ออกไปไม่เกิน ๕๐ — ๖๐ กิโลเมตร ที่เมืองเชียงแสนก็เป็นเช่นเดียวกัน ฉะนั้น พระพุทธรูปที่งามกว่าก็อาจจะสร้างในสมัยเดียวกับพระพุทธรูปที่ไม่งามได้ เพราะที่ไม่งามอาจจะสร้างห่างไกลออกไปจากเมืองหลวง

พระยาอนุมานราชธน

ขอให้ประติมากรได้ออกความเห็นบ้าง ขอเชิญคุณเขียน ยิ้มศิริ

นายเขียน ยิ้มศิริ

ข้าพเจ้าได้ค้นคว้าเกี่ยวกับพระพุทธรูปทางด้านศิลป แต่ไม่ได้ค้นเกี่ยวกับศิลาจารึก การศึกษาศิลปสมัยต่าง ๆ ของพระพุทธรูปนั้น ต้องทำพร้อมกันทั้งทางฝีมือช่างและทางประวัติศาสตร์ สำหรับการสร้างพระพุทธรูปไม่มีสมัยใดดีกว่าสุโขทัย ทั้งนี้เนื่องจากความเลื่อมใสในพุทธศาสนาลัทธิหินยานและทางเชื้อชาติ คือในสมัยสุโขทัยเป็นสมัยที่รุ่งเรืองมาก ตามปรกติฝีมือช่างดีจะอยู่ในเมืองหลวง ส่วนช่างเชลยศักดิ์ก็มีฝีมือเลวลง แต่ในพระพุทธรูปแบบต่าง ๆ ของสุโขทัย ลักษณะของพระพุทธรูปแบบเชียงแสนควรจะยังคงอยู่ ทั้งนี้เพราะฝีมือการช่างมีความสัมพันธ์กันมาก มีความนุ่มนวลอ่อนหวานในรูปทรงและความรู้สึกสัมพันธ์กัน ฉะนั้น ขอฝากความคิดไว้ ว่าศิลปเชียงแสนจะมีก่อนศิลปสุโขทัยหรือไม่ สมัยสุโขทัยแบบคลาสสิคแสดงออกซึ่งความประทับใจ ความเลื่อมใสในพุทธศาสนา เป็นประการแรก และลักษณะพิเศษของชนชาติสุโขทัย เป็นประการที่ ๒ จึงมีความรู้สึกว่าพระพุทธรูปแบบสุโขทัยเป็นอิสระ อาจจะได้รับอิทธิพลจากที่อื่นบ้าง เป็นต้นว่าขอมและทวารวดี แต่ก็เป็นส่วนน้อย

นายขจร สุขพานิช

ขอกล่าวดังต่อไปนี้

๑. พระยาคำแหงพระราม เป็นผู้ชี้ขาดมีบุคลิกลักษณะไม่เหมือนกับพ่อขุนรามคำแหง คงจะไม่เป็นคนเดียวกัน

๒. การที่นายกริสโวลด์ได้อ้างศิลาจารึกหลักที่ ๙ ที่ว่า "บรรจุพระเจ้าเรามิได้" และพยายามจะให้เกี่ยวกับตำนานการหล่อพระชินราชนั้น ข้อความในศิลาจารึกบ่งว่าเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นใน จ.ศ. ๗๒๑ (พ.ศ. ๑๙๐๓) และเกิดขึ้นที่วัดบ่าแดง วัดบ่าแดงคงอยู่ที่เมืองศรีสัชชนาลัย เพราะชื่อเมืองนั้นมีกล่าวไว้ในศิลาจารึกหลักนั้น แต่ไม่มีการกล่าวถึงชื่อเมืองพิษณุโลกหรือสุโขทัยเลย

๓. สำหรับการสร้างพระเจดีย์ทางภาคเหนือนั้นได้มีมาแล้วตั้งแต่สมัยราชวงศ์สิงหนวัติ และในสมัยต่อจากรัชกาลพระเจ้าพรหมซึ่งเป็นชั่วที่ ๔๒ ลงมา ก็มีการกล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูป แต่ยังมีน้อย หลังจากพระเจ้าแสนภูสร้างเมืองเชียงแสนแล้ว จึงมีบ่อยและแห่งหนึ่งว่ามีจารึกอยู่ด้วย เหตุนั้น จะเห็นได้ว่าจารึกบนฐานพระพุทธรูปได้กระทำขึ้นในสมัยหลังมาก

ศาสตราจารย์ศิลป พีระศรี

น่าสนใจที่มาถกเถียงกันเกี่ยวกับพระพุทธรูป แต่ท่าน Tagore ได้เคยกล่าวถึงความสัมพันธ์ทางชีวิตกับจักรวาลว่ามีความสับสนกันเพียงไร ทั้งทางด้านธรรมชาติและทางด้านวิทยาศาสตร์ ด้วยเหตุนั้น มนุษย์จึงได้สร้างสรรค์ศิลป ซึ่งเป็นความเจริญทางด้านจิตใจและเครื่องมือทางด้านวิทยาศาสตร์ขึ้น ในศิลปไทยเรา ศิลปสุโขทัยสูงสุด ศิลปอู่ทองมีอิทธิพลขอม ยังไม่เป็นไทยแท้ แต่ในสมัยสุโขทัย ศิลปินสร้างงานของตนเองอย่างอิสระ อย่างเนรมิต (creation) และบริสุทธิ์ เข้าถึงแก่นศาสนา ที่เป็นเช่นนี้คงเป็นเพราะประเทศไทยอิสระ คนไทยนับถือพุทธศาสนาลัทธิหินยาน และประเทศก็อุดมสมบูรณ์ ศิลปสุโขทัยจึงแสดงถึงศิลปไทยอย่างแท้จริง

นายตรี อมาตยกุล

สำหรับเรื่องพระพุทธรูปแบบเชียงแสนที่วัดพระพายหลวงนี้เป็นอย่างไร พระพุทธรูปแบบนี้นายกริสโวลด์กล่าวว่าเกิดขึ้นหลังพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เหตุนั้น ทำไมจึงจะมามีอิทธิพลต่อพระพุทธรูปสุโขทัยได้

ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล

ผมขอตอบคุณตรีและคุณไกรศรีพร้อมกัน ผมเห็นด้วยว่าพระพุทธรูปในสมัยเดียวกัน ที่เมืองหลวงย่อมงามกว่าตามท้องถิ่น แต่ศิลปวัตถุที่เกิดขึ้นในสมัยเดียวกันทั้งเมืองหลวงและท้องถิ่นย่อมมีการคมนาคมติดต่อกันทางการค้าขาย เหตุนั้น ทางศิลปก็คงมีการติดต่อกัน iconography ก็คงมีการติดต่อกัน คล้ายคลึงกัน พระพุทธรูปเชียงแสนแบ่งออกได้เป็น ๒ จำพวก คือ พวก ๑ มีจารึกที่ฐาน และอีกพวก ๑ ไม่มีจารึก การ

เปรียบเทียบควรเปรียบเทียบระหว่าง ๒ พวกนี้ ถ้ามีสักองค์ ๑ ที่มีจารึกและฝีมืองามเท่ากับองค์ที่จัดว่าเป็นชั้นสูงอยู่ในพวกที่ไม่มีจารึก ผมก็จะยอมรับว่าอยู่ในสมัยเดียวกันได้ แต่เท่าที่เคยเห็นมาแล้ว ยังไม่เคยมีเลย ฉะนั้นผมจึงคิดว่าพระพุทธรูปที่ไม่มีจารึกบางองค์และมีฝีมืองามมากกว่าบรรดาพระพุทธรูปที่มีจารึกทั้งหมด คงจะสร้างขึ้นก่อน

สำหรับคำถามของคุณตรีนั้น ผมขอตอบว่า ผมไม่เห็นด้วยกับทฤษฎีของนาย *กริสโวลด์ เหตุนั้นจึงคิดว่าพระพุทธรูปแบบเชียงแสนคงเก่ากว่าสุโขทัย และเมื่อเก่ากว่า* ก็ไม่มีปัญหาว่าอาจจะมามีอิทธิพลในสุโขทัยสมัย pre-classic ได้

พระพณิชยสารวิเทศ

ขอถามว่า

๑. พระพุทธรูปเชียงแสนคงมีมาก่อนสุโขทัย คนไทยที่ลงมาจากเมืองจีนอาจจะถือพุทธศาสนาลัทธิมหายานตามอย่างจีน แต่ในสมัยเชียงแสนนับถือลัทธิเถรวาท จึงอยากทราบว่า พระพุทธรูปแบบเชียงแสนได้อิทธิพลมาจากไหน

๒. เรื่องพระศรีสรัทธาราชจุลามุนี อาจเกิดขึ้นในลังกา เพราะในเมืองไทยเพิ่งสร้างพระพุทธปฏิมาขึ้น ก่อนนั้นอาจยังไม่มีมาก แต่ลังกาเมื่อก่อนเขานับถือมาก และต่อมาเขาเกิดรบกับพวกทมิฬ ฉะนั้น อาจเป็นได้ว่าสิ่งปรักหักพังเหล่านั้นอยู่ในเกาะลังกาเอง

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

สำหรับพระพุทธรูปยากที่จะรู้ว่าเป็นหินยานหรือมหายาน ถ้าไม่ใช่พระพุทธรูปทรงเครื่อง ส่วนพระเจดีย์ต่าง ๆ ที่หักพังและคุณพระพณิชย์ ฯ ว่าอยู่ในลังกานั้น พระมหาธาตุที่สูง ๑๐๒ วาในอินเดียไม่มี ในลังกาก็ไม่มี มีอยู่แห่งเดียวในอินเดียคือที่พุทธคยา ซึ่งคงซ่อมครั้งหลังสุดในสมัยราชวงศ์ปาละ เพราะพระพุทธรูปที่มีอยู่ตามซุ้มที่พุทธคยานั้น เป็นแบบราชวงศ์ปาละ ในเมืองเรายังไม่พบพระหินและเจดีย์ที่สูง ๑๐๒ วา จึงเป็นอันว่ายังค้นไม่พบ และไม่ทราบว่าอยู่ที่ไหน สำหรับพระพุทธรูปแบบเชียงแสนนั้นได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธรูปอินเดียในราชวงศ์ปาละ พระสงฆ์ทาง

ตะวันออก คือ พม่า มอญ ไทย เขมร อาจจะไปศึกษาที่มหาวิทยาลัยนาลันทาและได้แบบอย่างมา พระพุทธรูปแบบปาละและเชียงแสนก็เป็นแบบเดียวกัน แต่พระพุทธรูปเชียงแสนงามกว่า เหมือนพระพุทธรูปสุโขทัยเอาพระลังกามาเป็นความคิด แต่รสนิยมเป็นของคนไทย

นายไกรศรี นิมมานเหมินท์

ถ้าการใช้จารึกพิสูจน์ ยังมีการคัดค้านได้ ก็ขอแนะให้ใช้ Carbon 14 test ซึ่งสามารถพิสูจน์ความเก่าแก่ของวัตถุได้อย่างน้อยที่สุดถึง ๕๐ ปี คือผิดพลาดจากความจริงไม่เกิน ๕๐ ปี

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิมัมพร

พระพุทธรูปแบบคันธารราฐ อมราวดี คุปตะ ปาละ ของอินเดีย และลังกา กับลังกาปนปาละ ถ้าเอามาเปรียบเทียบกับพระพุทธรูปของไทย จะเห็นว่าพระพุทธรูปไทยส่วนมากได้รับอิทธิพลมาจากปาละ เป็นต้นว่า แบบเชียงแสนชั้นต้น สุโขทัยแบบวัดตะกวน หรืออู่ทองตอนต้น อิทธิพลของศิลปปาละอาจเข้ามาคราวเดียวกันแล้วก็กระจายไปเหนือบ้างใต้บ้างไล่เลี่ยกัน พระพุทธรูปรุ่นต้นในประเทศไทย มีอิทธิพลของศิลปอมราวดีและคุปตะจากอินเดีย แต่ต่อมาก็เป็นปาละทั้งนั้น เมื่อมีลูกศิษย์ลูกหามากขึ้นก็เปลี่ยนแปลงไปและเจริญไป ศิลปอู่ทองมีขอมปน ศิลปสุโขทัยแบบวัดตะกวนคล้ายเชียงแสนมาก พระอินเดียแบบคุปตะบางองค์ก็มีลักษณะคล้ายพระลีลาสุโขทัย พระลีลาสุโขทัยอาจจะได้รับอิทธิพลมาจากศิลปแบบคุปตะบ้างเล็กน้อย แบบพระพุทธชินราชและแบบกำแพงเพชรเป็นรุ่นสุดท้ายของศิลปสุโขทัย ศิลปเชียงแสนเองก็มีหลายสมัย ไม่ใช่สมัยเดียวอย่างทฤษฎีของนายกริสโวลด์ ศิลปเชียงแสนอาจจะได้รับอิทธิพลมาจากศิลปปาละแท้ ๆ และปาละปนลังกา ศิลปสุโขทัยก็อาจจะได้รับอิทธิพลจากปาละด้วย ไม่ใช่จากลังกาอย่างเดียว ภาพเขียนบนผนังโบสถ์ในเมืองไทยอาจจะได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย เป็นต้นว่าภาพเขียนที่ถ้ำอชันตา ฉะนั้น ศิลปต่าง ๆ ในประเทศไทยจึงมีอยู่หลายแบบและอยู่ไล่เลี่ยกันไป

ดร. ประเสริฐ ณ นคร

ขอพูด ๒ ข้อ

๑. ขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่าตอนต้นของศิลาจารึกวัดศรีชุม (หลักที่ ๒) กล่าวถึงการบูรณะที่เมืองศรีสัชชนาลัยและสุโขทัย แต่เรื่องพระธาตุที่สูง ๑๐๒ วานั้นว่าอยู่ "เคริงกลางนครพระกฤษณ์" จึงไม่ใช่ที่เมืองศรีสัชชนาลัยหรือสุโขทัยเป็นแน่ ต้องเป็นที่อื่น และขนาดก็ผิดกับพระธาตุที่สุโขทัยถึง ๔ เท่า

๒. สงสัยว่าในพระพุทธรูปจะมีธาตุถ่านสำหรับพิสูจน์ได้หรือเปล่า

ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล

ขอถาม ดร. ประเสริฐว่า จะใช้ดินเผาภายในองค์พระพุทธรูปได้หรือไม่ เพราะในการหล่อพระพุทธรูปต้องมีแกนอินอยู่ภายใน

ดร. ประเสริฐ ณ นคร

ผมไม่มีความรู้ แต่คุณขจร สุขพานิช บอกว่าได้

ขุนประเสริฐศุภมาตรา

จะใช้อะไรเป็นมาตรฐานในการวัดความสวยงาม อย่าเพิ่งวางหลักให้แน่นอน ควรใช้เหตุผลประกอบ สิ่งที่เราไม่เห็นจะอ้างว่าไม่มีไม่ได้ อย่าวางหลักให้แน่นอนเพื่อจะได้ค้นคว้ากันต่อไป

พระยาอนุมานราชธน

ขอขอบใจและขอยุติเรื่องนี้ ตามหลักการค้นคว้า แรกทีเดียวได้ความรู้สว่างขึ้น แต่ต่อไปจะมืดลงอีก ซึ่งเป็นเครื่องหมายของความก้าวหน้าของความรู้ เพราะเราได้เห็นขอบเขตมากออกไป ต่อไปขอให้กล่าวถึงเรื่องกฎหมายสุโขทัย.

แนวความเห็นโดยย่อเกี่ยวกับกฎหมายสมัยกรุงสุโขทัย

ของ

ขุนประเสริฐศุภมาตรา

แสดงที่โรงเรียนศรีอินทราทิตย์ จังหวัดสุโขทัย

วันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๐๓

ตอนที่ ๑

ตามข้อความในศิลาจารึกที่ค้นพบเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๖

๑. กฎหมายภาษี คำจารึกหลักที่ ๑ ด้าน ๑ บรรทัดที่ ๑๘—๑๙ มีว่า "**เม่ออ ช่วว พ่ ุขน รามคำแหง เมองุษกโขไท น่ ด.....เจ่า เมอง บ่ เอา จกอบ ในไพร่ ูลทาง**" เขียนเป็นตัวหนังสือปัจจุบันว่า "**เมื่อชั่วสมัยพ่อขุนรามคำแหงเมืองสุโขทัยนี้ดี เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ลูทาง**" (เห็นจะหมายความว่า "**เดินทาง**")

คำอธิบาย: จังกอบแปลว่าภาษีผ่านด่าน ลู่ทางน่าจะแปลว่าเดินทาง เมื่อไทยยังขึ้นแก่ขอมนั้น ราษฎรต้องเสียภาษีจังกอบ จะเข้าใจว่าเป็นภาษีอย่างเดียวที่เก็บกันในสมัยนั้น หรือจะแปลว่ายกเลิกภาษีจังกอบ แต่ยังมีภาษีอย่างอื่นที่ไม่ยกเลิกก็น่าคิด อยากจะสันนิษฐานว่า ในสมัยกรุงสุโขทัย เมื่อยกเลิกภาษีจังกอบแล้ว ก็เลยกลายเป็นเมืองปลอดภาษีไปเลย เพราะเข้าใจว่าการค้าขายในสมัยนั้น คงเป็นการค้าขายแบบแลกเปลี่ยนของต่อของ troc, barter เสียเป็นส่วนมาก

๒. กฎหมายเกี่ยวกับการค้าขาย คำจารึกหลักที่ ๑ ด้าน ๑ บรรทัดที่ ๒๐ และ ๒๑ มีว่า "**เพ่ (อ) น ูจอง ววว ไป ค่ำ ข่ ม้ำ ไป ขาย ใคร จกก ใคร่ ค่ำ ช้าง ค่ำ ใค (ร) จกก ใคร่ ค่ำ ม้ำ ค่ำ ใคร จกก ใคร่ ค่ำ เงอน ค่ำ ทอง ค่ำ ไพร่ ฝ่ำ หน้ำ ใส**" เขียนเป็นตัวหนังสือปัจจุบันว่า "**เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้าทองค้า ไพร่พ้าหน้าใส**"

คำอธิบาย : ในที่นี้แสดงว่ามีเรื่องซื้อ ๆ ขาย ๆ กันมาก เข้าใจว่าคงรวมถึงการแลกเปลี่ยนด้วย แต่จะเกิดลักษณะจำนำ–จำนอง–และขายฝากในสมัยนั้นหรือยัง ก็น่าคิด แร่เงินแร่ทองนั้นมีการซื้อขายกันแน่ จะชั่งกันอย่างไรก็ไม่รู้ เคยมีผู้อธิบายว่าเป็นการค้าสมัยสุโขทัยแบบแบ่งปันกันโดยเสรี free competition ไม่มีระบบผูกขาดตัดตอน (Monopoly) ตามตำราเศรษฐกิจของฝรั่ง แต่เห็นว่าเป็นการเปรียบเทียบที่มีสมุหฐานห่างไกลกันมาก เพราะตำราฝรั่งเขาพูดถึงสมัยการค้าที่ประเทศของเขามีระบบเงินตรา Monetary system แน่นอน และมีสถิติการค้าชนิดที่แสดงดุลย์การค้าได้เปรียบหรือเสียเปรียบ มีสมาคมคนงานและช่างอาชีพ syndicate และแบ่งการเศรษฐกิจออกเป็นภาคประดิษฐ์สิ่งของ ภาคแลกเปลี่ยน ภาคกระจายทรัพย์ และภาคโภคยกรรม ซึ่งสมัยกรุงสุโขทัยยังไม่แก่ตำราหรือลัทธิหรือทฤษฎีเหมือนฝรั่งในยุคนั้น

๓. กฎหมายเกี่ยวกับลักษณะจับจองทรัพย์สิน คำจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๒–๓–๔–๕ มีว่า "**สาง ป่าหมาก ป่า พลท่วง เมือง นี ทกแห่ง ป่าพร้าวก่หลายใน เมือง นี ป่าลางก่หลายใน เมือง นี หมากม่วงก่หลายใน เมือง นี ห (มา) ก ขามก่หลายใน เมือง นี ใครสางได้ไว้แก่มนน**" เขียนเป็นตัวหนังสือปัจจุบันว่า "**ส้ร้างป่าหมากป่าพลู ทั่วเมืองนี้ทุกแห่ง ป่าพร้าวก็หลายในเมืองนี้ ป่าดาง (คือป่าขนุน) ก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วงก็หลายในเมืองนี้ หมากขามก็หลายในเมืองนี้ ใครส้ร้างได้ไว้แก่มัน**"

คำอธิบาย : นี่ก็คือลักษณะจับจองที่ดินนั่นเอง คือถ้าใครหักร้างถางพง ทำให้เกิดเป็นสวนเป็นไร่เป็นนาไว้ ณ ที่แห่งใด ที่แห่งนั้นก็ถือว่าตกเป็นของคน ๆ นั้นเท่านี้ เขาอุตส่าห์หักร้างถางพง และแสดงด้วยว่าการเศรษฐกิจไม่ได้หนักไปทางอุตสาหกรรมใหม่ ๆ เหมือนของประเทศต่าง ๆ ในยุโรปยุคเดียวกับสุโขทัย

๔. กฎหมายมฤดก คำจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๒๒–๒๓–๒๔ มีว่า "**ลูกเจ้า ลูก ขุน ผู้ใดแล้ ล้ตายหายก่วา อย่าวเ (รอ) น พ่ เช้อ เล้อ ต้า มนน ช้าง ขู ลก มียย ยยเข้า ไพร ฝ้า ข้า ไท ป่า หมาก บ้า พล พ่ เช้อ**

มนน ไว้ แก่ ลก มนน สิ้น" เขียนเป็นตัวหนังสือปัจจุบันว่า "ลูกเจ้าลูกขุนผู้ใดแล้ตมตายหายกว่า (เสียแล้ว) เหย้าเรือนพ่อเชื้อ (ของ) ลูกเต้ามัน ช้างขลูกเมียเยียข้าว (ฉางข้าว) ไพร่พ้าข้าไท บ่าหมากบ่าพลู พ่อเชื้อมัน (ให้) ไว้แก่ลูกมันสิ้น"

คำอธิบาย : เหตุใดจารึกจึงกล่าวถึงมฤดกลูกเจ้าลูกขุนเท่านั้น คนธรรมดาคงไม่มีสมบัติทรัพย์สินตกเป็นมฤดกให้ทายาทพิพาทกันมากมายอย่างสมัยนี้ ไพร่พ้าข้าไทในสมัยนั้นคงสังกัดอยู่ในลูกเจ้าลูกขุนคนใดคนหนึ่ง และดำรงชีวิตอย่างง่าย ๆ แม้แต่การสืบราชสันตติวงศ์ (คือการรับมฤดกแผ่นดิน) ก็ถือตามประเพณีเป็นใหญ่ (เพิ่งมีตัวบทในกฎมณเฑียรบาลขึ้นเมื่อรัชกาลที่หกนี่เอง) แต่ทำไมพ่อขุนรามคำแหงจึงทรงเอาใจใส่ในมฤดกของ "ลูกเจ้าลูกขุน" จนกระทั่งทรงให้จารึกไว้ว่าให้มฤดกตกเป็นของลูกเต้าของมันอาจเป็นเพราะสมัยนั้นลูกเจ้าลูกขุนก็คือข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยมีฐานะดีมีทรัพย์สินเป็นกอบเป็นกำเป็นชิ้นเป็นอัน จนกระทั่งผู้สืบสันดานอาจจะพิพาทแย่งมฤดกกัน จึงทรงบัญญัติสั้น ๆ เป็นหลักการว่า "ให้แก่ลูกมันสิ้น" (ไม่มีแบ่งให้เป็นภาคหลวง ภาคบิดา หรือภาคภรรยา เหมือนอย่างสมัยต่อมาจารึกกล่าวถึง "พ่อเชื้อ" ไม่พูดถึง "แม่เชื้อ" ซึ่งเป็นบุพพการีเหมือนกันและกล่าวถึงเหย้าเรือนก่อน ต่อมาก็กล่าวถึงช้าง—ถึงเมีย (สมัยนั้นชายมีภรรยาได้หลายคน เมียน้อยจึงตกทอดเป็นมฤดกได้)

จารึกที่พิมพ์ในหน้า ๒ ของหนังสือประชุมจารึกสยามภาคที่ ๑ พิมพ์ไว้ว่า "**อ เลออ ตา มนน**" น่าจะตรงกับคำไทยสมัยนี้ว่า "เหลือค้า (ง) มัน" หมายความว่า "เหลือตกค้างเป็นมรดก" เพราะตัว "ศ" ในจารึกเท่ากับตัว "ค" ในปัจจุบัน เช่นคำว่า "**มีถ้อยศวาม**" อยู่ทางด้านที่ ๑ แห่งคำจารึก หลักที่ ๑ และคำว่า "**สวนศวาม**" อยู่ทางด้านที่ ๒ (แต่ในคำอ่านเดิมถอด "**อ เล่ออ ศ้า มนน**" เป็นคำว่า "**เสื้อค้า**" และอธิบายไว้ในหน้า ๑๓ ว่า "**เสื้อผ้าติดตัว**") ข้าพเจ้าไม่ได้ไปดูที่ตัวหลักศิลาจารึก แต่อักษร ล กับ ส และ ศ กับ ต นั้น อ่านเสียงผิดกันมาก (ความตอนนี้ไม่ได้บรรยาย เพราะเป็นการแปลตัวหนังสือ)

๕. กฎหมายเรื่องการพิจารณาคดี คำจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๒๕–๒๖ มีว่า "ไพร่ ฝ้า ูลก เจ้า ูลก ุขน ี่แล้ ี่ผด แผก แสกว้าง กนน สวน ูด แท้ แล้ ี่จ่ง แล่ง ฅวาม (แ) ก่ ขา ด้วย ี่ซ่ บ่ เข้ ูผ้ ลกก มกก ูผ้ ซ่อน" เขียนเป็นตัวหนังสือปัจจุบันว่า "ไพร่พ้าลูกเจ้าลูกขุน ผิแดผิดแผกแสกว้างกัน ส่วนดูแท้ แล้จึงแล่ง ความแก่ข้าด้วยซื่อ บ่เข้าผู้ลักมักผู้ซ่อน"

คำอธิบาย : หมายถึงเรื่องที่มีราษฎรและเจ้าและข้าราชการพิพาทเป็นความกัน **ท่านบอกว่าให้ไต่สวนดูให้แน่นอนแล้วตัดสินความโดยซื่อไม่เข้ากับคนผิด** แต่ไม่ได้บอก **ว่ามีระบบศาลหรือระบบผู้พิพากษาอย่างไร** เข้าใจว่าต้องมีบ้างไม่มากก็น้อย เพราะทรงตักเตือน**ผู้ตัดสินให้ไต่สวนพิจารณาให้แก่เขาโดยซื่อไม่ลำเอียง** (**ในคัมภีร์ธรรมศาสตร์ของมโนสาราจารย์บอกว่า ต้องตัดสินโดยปราศจาก ฉันทา โทษา โมหา และภยา**) ส่วนคดีที่ทรงตัดสินโดยพระองค์เองนั้น จะกล่าวในข้อ ๖. ต่อไป คำว่า "บ่เข้าผู้ลักมักผู้ซ่อน" แสดงว่าสมัยนั้นคดีมักจะเกี่ยวกับการลักขโมยทรัพย์ชุกชุมกว่าการแอบทำร้ายร่างกายหรือแอบฆ่ากันด้วยความอาฆาต การตัดสินคงทำด้วย "ปากเปล่า" เป็นใหญ่ ไม่มีกระดาษฟอร์มบอกว่าตัดสินในพระปรมาภิไธย อย่างศาลสมัยนี้ เรื่องอุทธรณ์ฎีกาก็คงไม่เข้มงวดอย่างสมัยนี้

๖. กฎหมายเกี่ยวกับการร้องทุกข์ คำจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๓๒–๓๓–๓๔ มีว่า "ใน ปาก ูปตึม ก ึดง อนน ี่ฉ่ง แขวน ไว้ ห่นน ไพร่ ฝ้า หน้ำ ปก กลาง บ้าน กลาง ี่เมอง ี่ม ถ้อย ี่ม ฅวาม เจบ ท้อง (ข้) อง ใจ มนน จกก ก่ลาว ี่เถง เจ้า ี่เถง ุขน บ่ ไร้ ไป ลนน ก ึดง อ (น) น ท่าน แขวน ไว้ พ่ ุขน ราม คำแหง เจ้า ี่เมอง ได้ คำจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๑–๒ จารึกต่อไปว่า ี่ญน รย(ก ี่เ)มออ ถาม สวน ฅวาม แก่ มนน ด้วย ี่ซ่ ไพร่ ใน (ี่เม) อง สกโขไท ี่น้ ี่จ่ง ช้" เขียนเป็นตัวหนังสือปัจจุบัน "ในปากปตูมึกระดึ่งอันหนึ่งแขวนไว้หั้น ไพร่พ้าหน้าปก กลางบ้านกลางเมือง มีถ้อยมีความ เจ็บท้องข้องใจ มันจักกล่าวถึงเจ้าความแก่มันถึงขุนบ่ไร้ไปลั่นกระดึ่งอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองได้ยินเรียก เมื่อถามสวนด้วยซื่อ ไพร่ในเมืองสุโขทัยนี้จึ่งชม"

คำอธิบาย : ศิลาจารึกตอนนี้ แสดงว่าในสมัยนั้นพลเมืองน้อย กษัตริย์ที่สนพระทัยในทุกข์สุขจริง ๆ ก็อาจดูแลปกครองได้ใกล้ชิดด้วยพระเนตรพระกรรณของพระองค์เอง ไม่ต้องมอบไปให้ข้าราชการรับเหมาดูแลไกลพระเนตรพระกรรณทั้งหมดเหมือนประเทศที่ใหญ่ที่มีพลเมืองนับไม่ถ้วน ฉะนั้น พระองค์เปิดโอกาสให้ราษฎรเข้าถึงพระองค์ในเมื่อมีทุกข์ร้อนได้แทบทุกอย่าง คือ (๑) การพิพาทเป็นถ้อยเป็นความ (๒) การมีทุกข์ทางกาย เช่น เจ็บท้อง (คงไม่หมายถึงคลอดบุตรยากอย่างเดียว) (๓) การมีทุกข์ขัดข้องจนอัดอั้นตันปัญญาด้วยประการต่าง ๆ และในที่สุดทรงบันทึกไว้ด้วยว่าพระองค์ทรงแก้ทุกข์กายทุกข์ใจได้ดีจนชนะหัวใจราษฎรพากันชื่นชม ไม่มีคดีตัวอย่างเล่าไว้เป็นบรรทัดฐานที่ไหนเลย ที่ข้าราชการตัดสินเองก็คงมีเป็นธรรมดา

๗. กฎหมายเกี่ยวกับเชลยศึก คำจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๓๑ มีว่า "ได๋ ข่ำ ี้เ (ส) อก ข่ำ ี้เสออ หวว พู่ง หวว รบ ก่ ี้ด บ่ ข่ำ บ่ ี้ต" เขียนเป็นตัวหนังสือปัจจุบันว่า "ไต้ข้าเสือกข้าเสือหัวพุ่งหัวรบก็ดี บ่ฆ่าบ่ตี"

คำอธิบาย : ตอนนี้ก็สรุปแปลว่าถ้ารบทัพจับศึกชนะเด็ดขาดจนเขายอมแพ้เป็นเชลยราบคาบแล้ว ก็ไม่โหดร้ายต่อมัน เมื่อไม่ฆ่าแล้วเอาไปทำอะไร อาจทรงแจกไปเป็นไพร่เชลยใต้สังกัดแก่ลูกเจ้าลูกขุนก็ได้ หรืออาจปล่อยกลับบ้านเมืองเดิมก็ได้ หรือถือเสมือนคนอพยพก็คงได้ ดังข้อ ๘ ต่อไปนี้

๘. กฎหมายเกี่ยวกับการอพยพชาวต่างประเทศ คำจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๒๘–๒๙–๓๐ มีว่า "คน ใด ี้ข่ ช้าง มาหา พา ี้เมือง มา ศ่ ช่อย ี้เหนออ ี้เพื่ออ กู๋ มนน บ่ ี้ม ช้าง บ่ ี้ม ม้า บ่ ี้ ปั่วว บ่ ี้ม นาง บ่ ี้ม ี้เง (อ) น บ่ ี้ม ทอง ให้ แก่-มนน ช่อย มนน ตวง เปน บ้าน เปน ี้เมือง" เขียนเป็นตัวหนังสือปัจจุบันว่า "คนใดขี่ข้างมาหา พาเมืองมาสู่ ช่วยเหลือเพื่อกู้มัน (อพยพมา) บ่มีช้างบ่มีม้า บ่มีปั่วบ่มีนาง บ่มีเงินบ่มีทอง ให้แก่มัน ช่วยมันตวงเป็นบ้านเป็นเมือง"

คำอธิบาย : โปรเฟสเซอร์เซเดส์อธิบายว่า "ช่วยมันเป็นบ้านเป็นเมือง" หมายความว่าจะให้คนที่สวามิภักดิ์นับเอาเมืองสุโขทัยเป็นบ้านเมืองของตน (คือให้เป็นหมู่ ๆ เหล่า ๆ ไม่กระจัดกระจาย)

หลวงวิจิตรวาทการ ว่า ต้องแปลว่า "ตั้ง" (บ้านตั้งเมือง) ข้าพเจ้าเห็นจะแปลว่าช่วยมันให้มันตั้งเนื้อตั้งตัวอยู่ในบ้านเมืองเป็นหลักแหล่ง ฯลฯ เรื่องของคนลี้ภัยในปัจจุบันนี้และเรื่องของคนสวามิภักดิ์ในสมัยโบราณก็คล้าย ๆ กัน คือ หนีโรคระบาดบ้าง หนีความกดขี่บ้าง หนีภัยการเมืองภายในบ้าง ฯลฯ ในสมัยสุโขทัยไม่ทราบว่ามีใครมาสวามิภักดิ์บ้าง อพยพรายใหญ่ ๆ ในสมัยพระเจ้าเชียงใหม่ ในสมัยสมเด็จพระนเรศวรเมื่อทัพล้านช้างยกมาตีเชียงใหม่ พระองค์ก็ส่งกองทัพไปช่วย พระยาละแวก (สุธรรมราชา) อพยพเข้ามาสวามิภักดิ์ต่อกษัตริย์ไทย ก็ดูแลให้เครื่องอุปโภคมากมาย ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ขุนนาง สังฆราช คณะกัมพูชาหนีความระส่ำระสายในบ้านเมืองมา ก็พระราชทานไร่นาบ้านเรือนให้ทุกคน ในสมัยพระพุทธยอดฟ้าก็มีองเชียงสือ สมัยนี้มีเรื่องญวนและจีนอพยพ ซึ่งทราบกันอยู่ทั่วไปแล้ว

๕. กฎหมายเกี่ยวกับการทำสงคราม คำจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๓–๔–๕–๖–๗–๘–๙ มีว่า "**เมืออูกขุนใหญ่ ไดสบเก้าเข้า ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดมาท่าเมืองตาก พ่อูกไปรบขุนสามชนหัวซ้าย ขุนสามชนขบมาหัวขวา ขุนสามชนเกลือนเข้าพ่อูกหนีญ่าย พ่ายจแจ (ู)บ่หน ูกข่าง เนกพล ูกขบบเข้าก่อนพ่อูก ูกฎ่(ช้า)งด้วย ขุนสามชนตนูกูพ่งช้าง ขุนสามชนตวชมาสเมองแพ่ขุนสามชนพ่ายหน**" เขียนเป็นหนังสือปัจจุบันว่า "**เมื่อกูขึ้นใหญ่สืบเก้าเข้า (ปี) ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดมาตีเมืองตาก พ่อกูไปรบขุนสามชนหัว (ทาง) ซ้าย ขุนสามชนขับมาหัว (ทาง) ขวา ขุนสามชนเกลือนเข้า (เข้าทาง) ไพร่พ้าหน้าใส (ของ) พ่อกูหนีย่ายพ่ายจแจ (หนีแตกกระจาย) กูบ่หนี กูขี่ช้างเนกพด กูเข้าก่อนพ่อกู กูต่อช้างด้วยขุนสามชน ตนกูพุ่ง (เข้าใส่) ช้างขุนสามชนตัวชื่อมาตีเมืองแพ้ ขุนสามชนพ่ายหนี**"

คำอธิบาย : ภาวะสงคราม War สมัยนั้นคงเริ่มเมื่อเวลาฝ่ายหนึ่งเคลื่อนทัพ (ไม่ต้องมีประกาศ) แล้วอีกฝ่ายหนึ่งก็ไปตั้งรับหรือยกไปปะทะกัน ณ ที่ใดที่หนึ่ง แม่ทัพหรือประมุขของประเทศที่คุมกองทัพไป ย่อมต่อสู้กัน battle ตัวต่อตัว จารึกตอนนี้บอกว่า พ่อขุนรามคำแหงในขณะนั้นมีอายุเพียง ๑๙ ปี ติดตามพระราชบิดาไปด้วย

ขณะที่กองทัพขุนศรีอินทราทิตย์จะเข้าประชิดทางซ้าย ขุนสามชนเข้ามาทางขวา ฝ่าหมู่ทหารของขุนศรีอินทราทิตย์ทำให้ไพร่พลเหล่านั้นระส่ำระสาย พ่อขุนรามคำแหงจึงเข้าชิงชนช้างกับขุนสามชนเสียก่อนพระราชบิดา และทรงมีชัยชนะ การรบครั้งนี้มีช้างชนกันเพียงคู่เดียวคือช้างเนกพลและช้างมาสเมือง (ไม่ทราบว่าการรบครั้งนี้เนื่องจากสาเหตุใด)

๑๐. **กฎหมายโจร** ขอยกไปเป็นตอนที่ ๒ เพราะมี "จารึกกฎหมายลักษณะโจรสมัยสุโขทัย" ซึ่งเป็นศิลาจารึกคนละหลักกับที่กล่าวมาแล้ว

ตอนที่ ๒

กฎหมายลักษณะโจรสมัยสุโขทัย

"กฎหมายลักษณะโจร" นี้ท่านมหาฉ่ำ ทองคำวรรณ ได้แปลลงไว้ในวารสารศิลปากรฉบับวันเกิดกรมศิลปากร วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๔๙๘ หน้า ๙๓—๑๑๒ ข้อความที่เกี่ยวกับกฎหมายนั้นเริ่มในหน้า ๙๗ พอแยกเป็นตอน ๆ ได้ดังนี้

๑. *(จารึกบทที่ ๑๔—๑๗ ศิลปากรสาร ๓ พ.ค. ๒๔๙๘ หน้า ๙๗)* ย่อความได้ดังนี้ "**มีพระบรมราชโองการให้ตราพระราชบัญญัติขึ้น ราชอาณาเขตร์นั้นมีเมืองสุโขทัยเป็นประธานของเมืองอื่น เป็นต้นว่าเชลียง กำแพงเพชร ทุ่งยั้ง ปากยม ฉอดแคว**"

ข้อความเดิมในจารึกเขียนอย่างบั้จจุบัน (แสดงว่าชื่อราชอาณาจักร คือ "สุโขทัย" ราชธานีก็ชื่อ "สุโขทัย" เหมือนกัน) ลอกมาเพียงเท่าที่อ่านสรุปต่อข้อความกันได้ดังนี้:—

๑๔. .....พระราชโองการบรม
เอาพารหนักหนา จึงท่าน
ให้ตราพระราชปรชญบติ (พระราชบัญญัติ)
๑๖. .....ราชสีมา
ทั้งหลายนี้ไซร้ กลางเมืองสุโข

ทัยอันเปิ่นประธาน กิ่งในเมือ
๑๗. (อง).....ทำเนปร (แปลว่าเป็นต้น)
เชลียง กำแพงเพชร ทุ่งย้าง
ปากยม สองแคว

๒. (*จารึกบทที่ ๑๘–๒๐ ศิลปากรสาร ๓ พ.ค. ๒๔๙๘ หน้า ๙๙*) ย่อความได้ดังนี้ "คนเมืองนั้นที่เป็นข้า (คนรับใช้) ของคนอื่น หนีเตลิดไปสู่บ้านเรือนใคร ผู้นั้นได้ข้าของเขาไว้โดยมิรู้ ครั้นพอสองวันก็รู้ว่าเป็นข้าของคนอื่นหลบหนีมาสู่ตน แต่ขณะที่รู้ความจริงนั้นเป็นเวลาค่ำคืน ส่งคืนไม่ทัน รุ่งขึ้นก็ไม่เร่งเอาไปคืนเจ้าของ สุภาบดีรู้เข้าแล้วไปถามหา ให้คืนให้แก่เจ้าของตามกฎหมาย" (ความผิดฐานปิดบังคนรับใช้คนอื่น)

ข้อความเดิมในจารึก (เขียนอย่างบัจจุบัน) ลอกมาเท่าที่ย่อความไว้ข้างบนมีดังนี้

๑๘. .....
พ่านหนีไปสู่อยู่เหย้าเรือน
ตน แม้นชิ ผู้นั้นกลาย
๑๙. .....ได้ไว้ข้าท่าน
พ้น
สองวัน ครั้นรู้ว่าข้าท่านไปสู่ตน
วันนั้นจวนค่ำ และบทันส่งคืน
ข้าท่าน กลา
๒๐. บเร่งเอาไปเวนแก่จ่าข้า ในรุ่ง
นั้น จ่าข้าสุภาบดี ท่านหากรู้ไปหา
ให้แก่เจ้าข้า พระราชปรัญบดี (*ตามพระราชบัญญัติ*)

๓. (*จารึกบทที่ ๒๑–๒๓ ศิลปากรสาร ๓ พ.ค. ๒๔๙๘ หน้า ๙๙–๑๐๐*) ย่อความดังนี้ "ผู้ใหญ่ผู้โต ไม่ส่งคืนข้าของคนอื่น และเอาข้าเขาไว้ ภรรยาเขาไว้ ให้ทอดสินไหมเท่ากับตัวการขโมยลักคนของคนอื่น แม้ว่ายังไม่ย้ายหนีเอาไปไว้เมืองอื่น คงซ่อนอยู่กลางเมือง" (ถ้าไม่ส่งคืน มีความผิดเท่ากับเป็นตัวการลักคนเขามา)

ข้อความเดิมในจารึก (เขียนอย่างบัจจุบัน) ลอกมาเท่าที่ต่อข้อความกันได้ดังนี้

๒๑. .....ผู้ใด.....ใหญ่
สูงและบส่งคืนข้าท่าน และไว้
ข้าท่าน ภรรยาชายาท่าน.....
๒๒. .....ท่านจัก
.....ด้วยในขนาดในราช
ศาสตรธรรมศาสตรแล แ—
๒๓. ละท่านจักทอดสินไหม ดุจดัง
ขโมยอันลักคนท่านและไป่ทัน
เอาออกจากเมืองนั้นแล และ
๒๔. .....หนีไปไว้ในกลางเมือง

๔. (*จารึกบทที่ ๒๕—๓๓ ศิลปากรสาร ๓ พ.ค. ๒๔๙๘ หน้า ๑๐๐—๑๐๑*)
"ผู้ใดอยู่ในบ้านน้อยเมืองเด็กไกลจากเมืองใหญ่ เช่นเมืองเชลียง ถ้ามีข้าในสังกัดคนอื่นก็ดี ข้าของชีบาอุบัชฌาย์ (เห็นจะเป็นผู้ถูกอุทิศให้เป็นผู้รับใช้และปรนนิบัติพระ) ก็ดี หนีเตลิดไปสู่บ้านช่องเหย้าเรือนของตน หรือ มีคนพาเอาข้า (คนรับใช้) ของคนอื่นหนีไปสู่ตนก็ดี ต้องคืนข้านั้นแก่เจ้าสังกัดให้ได้ การเอาข้าของคนอื่นไว้ ท่านว่าเป็นผิดต่อแผ่นดิน ต่อเจ้านายผู้ใหญ่ แม้เจ้านายผู้ใหญ่ไม่อยู่ ให้ไปบอกแก่เจ้าเมือง ๆ ก็จะบังคับ จัดการคืนให้แก่เจ้าสังกัดของข้าคนนั้น การไปเอาคนของท่านมา ย่อมไม่พ้นอาญา" (ความผิดฉกรรจ์ขึ้นถ้ารอจนถูกบังคับให้คืน)

ข้อความเดิมในจารึก (เขียนอย่างบัจจุบัน) เท่าที่เอามาต่อข้อความกันไว้ข้างบน มีดังนี้:—

๒๕. .....และผู้ใดอันอยู่ภายบ้าน
นอก.....เมืองเล็ก
.....ตนยังไกลจาก
๒๖. .....แคว้นเมืองใหญ่
ทั้งหลาย ทำเนปร (ว่าแปลเป็นต้น) เชลียง

๒๙. .....ข้าชีบาพระอุปัชยาจารย์
ก็ดี อันหนีพ่านไปสู่บ้านสู่ช่อง
คน ไปสู่อยู่เหย้าเรี

๓๐. .....ก็ดี คนเอาข้าท่าน
หนีไปสู่ จุงคืนให้ได้ไว้ข้าท่าน

๓๑. .....ท่านนั้นผิด.....
แก่พระเจ้าแผ่นดิน แก่เจ้าบ้าน
เจ้าเมือง.....จริง แม้นเจ้าไท
บยั้ง (ไม่อยู่) ไซร้ ให้ไป.....

๓๒. .....เมือง.....จัก
บังคับให้เจ้าข้านั้น.....
ภัยอันกลัวพระ.....

๓๓. .....คนท่านและเอามา
มิให้พ้นอาชญาท่านนั้น ขนาด
ราชศาสตรธรรมศาสตร

๕. (*จารึกบทที่ ๓๔—๓๕ ศิลปากรสาร ๓ พ.ค. ๒๔๙๘ หน้า ๑๐๑—๑๐๒*)
ย่อความดังนี้ "ถ้าผู้ใดละเมิดโดยเอาข้า (คนรับใช้) ของคนอื่นไปสามวัน มีโทษสามขนาด
ดังนี้

เอาข้าของคนอื่นไปเกินสามวัน ปรับวันละหมื่นหนึ่งพัน (หน่วยเงินอะไรก็ไม่ทราบ)
ดังนี้ไปจนถึงห้าวัน

ถ้าเอาไปตั้งแต่ห้าวันให้ปรับเพิ่มวันละห้าหมื่นห้าพัน (หนักขึ้นห้าเท่า) จนถึงแปดวัน

ถ้าเกินแปดวันแม้เพียงวันเดียว นอกจากปรับวันละห้าหมื่นห้าพัน ต้องเพิ่มอีกไหม
เท่ากับผู้ทำผิดฐานลักทรัพย์ของผู้อื่น" (กำหนดค่าปรับหนักขึ้นตามความร้ายแรง)

ข้อความเดิมในจารึก (เขียนอย่างปัจจุบัน) ลอกมาเท่าที่ย่อความต่อกันได้ดังกล่าวไว้ข้างบน มีดังนี้ :—

๓๔. .....ถ้าผิผู้ใด
หากละเมิดและไว้ข้าท่าน
พ้นสามวัน คน

๓๕. ผู้.....นั้นไซร้ ท่านจักให้ไหม
แลวันแลหมื่นพันไปจุง
เถิงห้าวัน พอเบี่นห้าหมื่นห้าพัน

๓๖. .....
.....พอเบี่นแปดวันในดังอั้น
และยังไว้ข้าท่านพ้นในแปดวัน

๓๗. สินไหม ห้าหมื่นห้าพัน แม้นซิ
พ้นวันหนึ่งก็ดี ท่านจักทอด
สินไหมแก่มัน

๓๘. ผู้นั้น โดยขนาดดังลักสินท่าน

๖. (*จารึกบทที่ ๔๐—๔๓ ศิลปากรสาร ๓ พ.ค. ๒๔๙๘ หน้า ๑๐๒*) ย่อความได้ดังนี้ "ในบ้านมีผู้กล่าวหาว่าขโมยลักคนก็ดี ช้างม้าวัวควายก็ดี แล้วเอาเก็บไว้กับตนหรือที่บ้านของตน ให้ผู้เบี่นเจ้าบ้านเจ้าเรือนพิจารณาดู ถ้ารู้ว่าเบี่นขโมยจริง และเจ้าหน้าที่ก็ว่าจริง ให้เอาตัวขโมยและของที่ถูกขโมยให้เจ้าของดู เขาก็ว่าจริง ให้ลงโทษลักที่ร่างกายเพื่อให้ใครเห็นก็รู้ว่าเคยเบี่นผู้ร้าย" (ผู้ที่ลักคนหรือลักทรัพย์ ต้องถูกสัก)

ข้อความเดิมในจารึก (เขียนอย่างปัจจุบัน) ลอกมาเท่าที่ต่อข้อความกันได้ดังนี้ :—

๔๐. ตราหนึ่งโสด ในบ้านผู้จักกล่าวนี้แล...และมีขโมยลักผู้คนท่าน
ไปจอดตนก็ดีไปกราย บ้านของ
ตนก็ดี
๔๑. ขโมยอันลักวัวควายช้างม้า
สัตว์.....อันใด ไปจอดไป
กรายตนก็ดี ให้นายเจ้าบ้านเจ้า
๔๒. เรือน.....พิจารณา ครั้นรู้ว่า
ขโมยจริง เอาจุงได้ และเอาขโมย
นั้น อีกของ .....
๔๓. .....เจ้าไทว่าข้าจริงจริง
ขนาดอันเจ้าของบมิได้ให้ คงไป
ตามหาสักอัน ดัง.....

๗. ด้านที่ ๒ ของจารึก *บทที่ ๗—๙ (ศิลปากรสาร ๓ พ.ค. ๒๔๙๘ หน้า ๑๐๓—๑๐๔)* ย่อความดังนี้ "จับกุมขโมยได้พร้อมด้วยของกลาง เบื้นต้นว่า ฆ่าคน วัวใช้งาน เชือกปอ แล้วกลับ (ขมาย) เอาไปไว้ในเมืองที่มีพวกพ้องพี่น้องหรือภรรยาเบื้น เวลาเกือบเต็มวัน มิให้ลงโทษสักอย่างใด แต่ให้ลงโทษขนาดหนักเบื้นผู้ลักทรัพย์หรือแอบเอาทรัพย์ (ย่องเบา) ตามราชศาสตร์" (ผู้จับขโมย—ขมายต่อไป—ไม่ใช่รับของโจร)

ข้อความเดิมในจารึก (เขียนอย่างปัจจุบัน) ลอกมาเท่าที่ต่อข้อความกันได้ดังนี้ :—

๗. ขโมยตนก็จับกุมได้ ข้าวของ
ทำเนปร (เบื้นต้น) ข้าคน วัวมอ ปอพื้น อันใด
ตนก็ได้ดังอั้นและกลายไปไว้
๘. เมือง ฝูงนั้นพี่น้องชายท่านไว้
ริมวัน ผิดังอั้นของฝูงนั้นท่าน

ก็มิให้ได้สักอันเลย บุรา

๙. ณ ท่านจักให้โทษดังขนาดผู้ลัก
และขนาดอำลัก อันมีในพระราช
ศาสตรดังฤๅไชร้

๘. ด้านที่ ๒ ของจารึก *บทที่ ๑๐—๑๓* (*ศิลปากรสาร ๓ พ.ศ. ๒๔๕๘ หน้า ๑๐๔*) ย่อความดังนี้ "มีขโมยลักทรัพย์ เช่นวัวใช้งานและเชือกปอพาไปถึงเรือน ผู้ใด ผู้นั้นไม่นำพา ปล่อยให้ขโมยหนีไป ทั้งๆ ที่คนก็รู้ว่าเป็นขโมย แต่โดยเหตุที่ขโมยเป็นบิดาเป็นพี่น้องของคน หรือเพราะขโมยเป็นข้าในสังกัดของคนใหญ่คนโต จึงปล่อยไป เพราะเกรงศักดิ์ของผู้ใหญ่ก็ดี ปล่อยเพราะเห็นแก่สินจ้างที่ขโมยให้ จึงปล่อยไปก็ดี" (**ช่วยเหลือขโมยให้หนี**) ไม่บัญญัติลงโทษอย่างไร เข้าใจว่าคงจะใช้โทษอย่างเดียวกับในข้อที่จะกล่าวต่อไป

ข้อความเติมในจารึก (เขียนอย่างปัจจุบัน) ลอกมาเท่าที่ต่อข้อความกันได้ดังนี้ :—

๑๐. .....มีโจรลัก วัวมอ ปอฟั่น ท่าน
๑๑. ไปกรายตนก็ดี ไปจอดเรือน
ก็ดี คล้ายผู้นั้นอุเบกษาและบมิ
เอาและละให้ปล่อยไป.....
๑๒. .....พิจารณาก็รู้ว่าขโมยและ
พ่อขโมยนั้น พี่น้องตนกลาย
แสร้งละให้ปล่อยไป
๑๓. .....เห็นขโมยนั้นเป็น
ข้าผู้ใหญ่กลาย กลัวแก่ศักดิผู้
ใหญ่และปล่อย ไ—

๑๔. .....ขโมยนั้น จ้างผู้
อันตนกลายเห็นแก่
๑๕. สินจ้างขโมยนั้นและปล่อยไป

๕. ด้านที่ ๒ ของจารึก *บทที่ ๑๕—๒๑* (*ศิลปากรสาร ๓ พ.ค. ๒๔๙๘ หน้า ๑๐๔—๑๐๕*) ย่อความดังนี้ " เจ้าของทรัพย์หรือเจ้าสังกัดข้าไล่ขโมยไปถึงบ้านผู้ใด เจ้าของร้องให้ช่วยจับกุม เจ้าบ้านเจ้าเรือนนั้นก็อยู่ที่บ้านแต่ไม่มีใครช่วยจับ กลับปล่อยให้ขโมยหนีไป โดยอาการทำอุเบกขาเฉยบ้าง หรือโดยอ้างว่าขโมยเป็นพ่อแม่พี่น้องของตนบ้าง เป็นข้าคนของผู้ใหญ่บ้าง โดยรับสินจ้างจากขโมยบ้าง กล่าวว่าจับขโมยหนีไม่ทันบ้าง โดยอคติต่าง ๆ เมื่อใดเกิดกรณีเช่นนี้ในบ้านเรือนใคร ให้ลงโทษเสมือนลักภรรยาและผู้คนหรือทรัพย์ของคนอื่น ก็ชอบเท่ากับเป็นขโมยอยู่นั่นเอง ท่านให้ใช้หนี้สิน (เห็นจะหมายความว่าค่าเสียหาย) และ ให้ปรับไหมขโมยผู้นั้นเสียด้วย " (ไม่ช่วยจับผู้ร้าย)

ข้อความเดิมในจารึก (เขียนอย่างบัจจุบัน) ลอกมาเท่าที่ต่อข้อความกันได้ดังนี้ :—

๑๕. .....เจ้าของเจ้าข้า
ไล่ขโมยไปเถิงบ้านตน
๑๖. ผู้กลาย เจ้าของร้องให้ช่วยกุม
พ่อเจ้าบ้านเจ้าเรือนนั้นก็ยั้ง
บ้านและกลายบมีฝูงช่อย
๑๗. และละขโมยนั้นปล่อยไปก็ดี
ทั้งบว่าประการหนึ่ง อันกล่าวว่า
๑๘. อุเบกษาและบเอาผู้นั้นแล และ
ว่าพ่อพี่น้องตนและละ อัน
กล่าวว่าข้าผู้ใหญ่และละ อัน
กล่าวว่ากินสินจ้างขโมยและ
๑๙. ละ อันกล่าวว่าคล้อยบกุม
และละ อคติ ทั้งนี้แลมีเมื่อ
ใด ในบ้านในนายใดเรือนใด

๒๐. ในฝูงดังนี้ ท่านจักให้โทษ
(ดุจลักชายา) และคนท่าน ของ
ท่านซื้อฤๅก็ดีอันขโมยอันเอาแล
๒๑. และท่านจักให้ใช้จุงสิ้นหนี้สิน
(ดังท่าน) จักไหมขโมยนั้น

๑๐. ด้านที่ ๒ ของจารึก *บทที่ ๒๓—๒๕* (*ศิลปากรสาร ๓ พ.ค. ๒๔๙๘ หน้า ๑๐๕—๑๐๖*) ย่อความดังนี้ "มีการลักขโมยเกิดขึ้น ผู้ใดประสงค์ซื่อเสียง ไปเวนคืนให้แก่เจ้าของ ไม่มีความผิดทางอาญา โดยขนาดราชศาสตร์ธรรมศาสตร์ให้มีสิทธิได้ค่าสินจ้างที่รางวัล หรือได้ค่าที่ถูกขโมยชู้ขวัญ หรือค่าส่วนแบ่งในทรัพย์ทั้งหมดตามที่เจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่จะกำหนดเป็นบำเน็จ" (รางวัลแก่ผู้นำของมาคืน)

ข้อความเดิมในจารึก (เขียนอย่างปัจจุบัน) ลอกมาเท่าที่ต่อข้อความกันได้ดังนี้ :—

๒๓. ฝูงอันขโมยลักไป และตนจะส่ง
(ไปให้โดย) ประสงค์สินซื้อฤๅก็ดี
และตนพาไปถวายไปเวนแก่
เจ้าไท
๒๔. ท่านจักให้พ้นอาชญาท่านดัง—
อั้น ขนาดราชศาสตรธรรมศาสตร
อันท่านแต่ง ได้ค่าสิน
๒๕. จ้างตนก็ได้ ได้ค่าตนขู่ก็ได้ ค่าได้
ของฝูงนั้นก็ได้ ซึ่งรู้ว่าเจ้าใหญ่
จักบำเหน็จดังท่านแต่งให้

๑๑. ด้านที่ ๒ ของจารึก *บทที่ ๒๖—๒๗* (*ศิลปากรสาร ๓ พ.ค. ๒๔๙๘ หน้า ๑๐๖*) ย่อความดังนี้ "ผู้ใดเห็นแก่ขโมยยิ่งกว่าเห็นแก่โทษตามกฎหมายอาญาดังที่เจ้านายบัญญัติไว้ และยังแถมให้ร้ายแก่เจ้าทุกข์ ผู้นั้นจะต้องถูกลงโทษ เพื่อมิให้เกิดความเจริญแก่ตัวมันและเพื่อนของมัน" (บ้ายความผิดความร้ายให้แก่เจ้าทุกข์)

ข้อความเดิมในจารึก (เขียนอย่างปัจจุบัน) มีดังนี้

๒๖. อุเบกษาเห็นแก่ขโมยกว่าอาชญา
ปรญบติเจ้าไทยดังอั้น ผิ
๒๗. ให้ร้ายท่านผู้ทุกข์ โทษมิให้จำเริญ
แก่มันเพื่อนมัน

๑๒. ด้านที่ ๒ ของจารึก *บทที่ ๒๗—๓๑* (*ศิลปากรสาร ๓ พ.ค. ๒๔๙๘ หน้า ๑๐๖—๑๐๗*) ย่อความดังนี้ "รู้ชื่อผู้ร้าย ลักของจากบ้านคนอื่นก็ดี ลักข้าของคนอื่นก็ดี หรือมีคนชวนไปลักทรัพย์ก็ดี สมคบไปลักทรัพย์ด้วยกันก็ดี หรือผู้ใดรู้ว่ามีการยักยอกทรัพย์อำพรางเบื้นความลับไว้ได้ประมาณสิบปี หรือในนัดบัจจุบันนี้ก็ดี โดยทั้งหมดนี้หาคนอื่นรู้เห็นมิได้ และผู้นั้นกลับเห็นอกเห็นใจโจร ไม่บอกกล่าวเจ้าหน้าที่ หรือบรรดาคหบดีให้ทราบ ท่านให้ลงโทษปรับไหมแก่มันอย่างเบื้นผู้ลักทรัพย์โดยตนเอง" (รู้เหตุลักทรัพย์และยักยอกแล้วไม่แจ้งแก่เจ้าหน้าที่ สังเกตได้ว่ามีเรื่อง อายุความ "ประมาณสิบปี" สำหรับการอำพรางผู้ร้าย)

ข้อความเดิมในจารึก (เขียนอย่างปัจจุบัน) ลอกมาเท่าที่ต่อความกันได้ดังนี้ :—

๒๗. .....รู้ว่าชื่อนี้ลักของใน
๒๘. บ้านท่านก็ดี ลักข้าอันท่านผู้ใด
ผู้หนึ่งชวนตนไปลักท่านก็ดี ไปลัก
ด้วยกันแล้วก็ดี
๒๙. และรู้ว่าผู้หนึ่งลักเลียมสิ่งสินท่าน
อันนานพ้นในประมาณสิบปี อันลัก
ในหนนัดนี้ก็ดี ใน
๓๐. ลักฝูงนี้อันหาผู้รู้ผู้เห็นบมิได้
สักอันดังอั้นก็ดีไซร้ คนผู้นั้นใส่ใจ
และเอาโจรกลายมันออก
๓๑. ไม่ทูลแก่เจ้าไทมาบอกแก่ประดา
คหบดี ท่านไหมชิดัง (มันคน)
ลัก รั้งตนมัน

๑๓. ด้านที่ ๒ ของจารึก *บทที่ ๓๓—๓๖* *(ศิลปากรสาร ๓ พ.ค. ๒๔๘๕ หน้า ๑๐๗)* ย่อความดังนี้ " แม้ว่ามีการใช้กำลังชิงทรัพย์เอาเข้าของของคนอื่น เช่นถูกส้มและผลไม้อันเจ้าของมิได้อนุญาต ไม่มีใครผู้ใดช่วยจับกุมเอาตัวผู้ร้ายก็ดี หากมีผู้ไล่ติดตามไปพร้อมด้วยหอกดาบตราบเครื่องเหล็กใหญ่โต จนจับผู้ร้ายได้ ท่านให้จัดการเอาตัวผู้ร้ายไปถวายพระมหากษัตริย์ เพื่อท่านจะได้สินไหมผู้ร้ายโดยกำหนด ให้บำเหน็จรางวัลแก่ผู้ซึ่งจับผู้ร้ายได้" (รางวัลแก่ผู้ช่วยจับกุมหรือผู้ติดตามจับผู้ร้าย)

ข้อความเดิมในจารึกมีดังนี้

๓๓. .....หนึ่งโสด ผิ มีคนจักไป
ราวีพีราม ชิง
๓๔. เอาข้าวเอาของท่าน แม้นชิลูกส้ม
ลูกหวานท่านคนใดก็ดี อันเจ้า
ของบมิให้ และอนึ่งไม่
๓๕. มีคนทั้งหลายช่อยกุมเอาจุงได้
แม้นผู้ไล่ผู้นั้นมันถือหอกดาบ
ตราบเครื่องเหล็กใ –
๓๖. หญ่โต โห้เอามันจุงได้ และให้ไปถวาย
แก่ท่าน ท่านบาดไหม ให้เบื่น
รางวัล

๑๔. ด้านที่ ๒ ของจารึก *บทที่ ๔๐—๔๒* *(ศิลปากรสาร ๓ พ.ค. ๒๔๘๘ หน้า ๑๐๘)* ย่อความดังนี้ " ผู้ใดจักกระทำการฆ่าวัวฆ่าควาย ให้เอาวัวควายตัวที่มันจักฆ่านั้นไปชี้ให้รู้เห็นกันทั่ว ๆ ไป ตลอดจนให้มูลนายรู้เห็นด้วยว่าเพื่อนของคนเบื่นใจกับผู้กระทำ" (เข้าใจว่า วัวควายใช้เบื่นทั้งสัตว์พาหนะ และใช้ฆ่าเบื่นอาหารด้วย จึงมีความสำคัญเบื่นพิเศษที่จะต้อง ควบคุมการฆ่าสัตว์ เหล่านี้ โดยต้องนำสัตว์ไปให้ดูตัว อาจเบื่นเพราะไม่ต้องการให้ฆ่าลูกวัวควายก็ได้ หรือเพื่อป้องกันมิให้ลักวัวควายไปฆ่าก็ได้)

ข้อความเดิมในจารึก (เขียนอย่างบั้จจุบัน) ลอกมาเท่าที่ต่อข้อความกันได้ดังนี้

๔๐. .....จะฆ่าวัวฆ่าควาย ไม่

๔๑. ให้เอาวัวควายนั้นอันจักฆ่ามัน
ชี้ให้กันเห็นทั้งหลาย แม้นมุน
นายไซร้.....

๔๒. .....ไพร่ไซร้ ให้มุนนายรู้
เพื่อนตนและเพื่อนของตนรู้ใจผู้
กระทำ.....

หมายเหตุ ต่อไปมีข้อความอีก ๑๓ บท ซึ่งตัวอักษรลบเลือนไปมาก ไม่สามารถจะจับความมาผูกติดต่อกันให้ได้ความชัดเจน แต่ในบทที่ ๔๓ ปรากฏว่ามี **โทษโบย** ผู้ทำเปลี่ยนปลอม ไม่ทราบว่าเปลี่ยนปลอมอะไร และดูเหมือนจะมีลักษณะ **วิ่งราว** อยู่ด้วย เพราะในบทที่ ๔๔ พูดถึง "ผู้ร้ายมัน**ฉกลัก**ท่านกิน" กับทั้งในบทที่ ๔๖ ก็มีคำว่า "ฉกท่านกิน" ดูคล้าย "**ฉ้อโกง**"

จบคำบรรยายแต่เพียงเท่านี้และได้มีผู้ซักถามดังนี้ :—

ดร. ประเสริฐ ณ นคร

ที่ท่านขุนประเสริฐฯ ว่า ไพร่ฟ้าหน้าใสลูกเจ้าลูกขุนมีมรดกก็ถูกต้องกับที่ผมคิด คำว่าไพร่ฟ้าหน้าใส ก็คือพลเมืองหรือประชาชนนั่นเอง ส่วนคำว่า "สัก" นั้น ผมคิดว่าหมายถึง "สักอัน" คือ "สักอย่าง (ที่) ไม่ใช่การสักร่างกาย

ขุนประเสริฐศุภมาตรา

คำนี้เดิมผมก็สงสัยเช่นเดียวกัน แต่การสักอะไรโดยไม่สักที่ตัวผู้ร้ายนั้น ไม่ต้องเขียนในกฎหมาย คำที่ใช้ในศิลาจารึกต้องมีประโยชน์ เพราะฉะนั้น จึงคิดว่าถ้าจับขโมยได้จริง ๆ ต้องลงโทษให้สักที่ร่างกาย (ถ้าสักที่อื่น ก็เห็นจะเป็นการ "สลักลาย ที่ไม่ใช่การลงโทษ")

นายขจร สุขพานิช

กฎหมายลักษณะโจรที่ผู้ปาฐกอ้างมานั้น ผมเข้าใจว่าอยู่ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยา สำหรับเรื่องทาสนั้น มีข้อความบ่งถึงอยู่ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของสุโขทัยที่ว่า "ได้บั่วได้นาง" ก็เอาไปให้แก่พ่อแม่ นอกจากนี้ในหลักที่ ๒ เมื่อพระศรีสรัทธาราชจุลามุนีออกบวช ก็มีข้อความอยู่ว่า "เทตลาดซื้อสัตว์ทั้งหลายโปรดอันเป็นต้นว่า คนอีกแพะและหมูหมาเบ็ดไก่ทั้งห่านนกหกปลาเนื้อ เอาไปปล่อย" คำว่า "คน" นี้อาจจะเป็นเหตุชี้ให้เห็นว่าในสมัยสุโขทัยมีทาส เพราะคนซื้อคนที่เป็นทาสไปปล่อย

ในศิลาจารึกหลัก ๑ บอกไว้ชัดเจนว่ามีมรดกสืบต่อกันได้ ถ้าเราสังเกตลักษณะสังคมของคนไทยดำซึ่งเป็นสังคมเล็ก ๆ อยู่ในแคว้นตังเกี๋ย จะเห็นว่าทรัพย์สมบัติโดยเฉพาะที่ดินที่ใช้เพาะปลูกนั้นเป็นสมบัติของหมู่บ้าน อาจเป็นด้วยเหตุนี้เมื่อพ่อขุนรามคำแหงมาทรงบุกเบิกขยายอาณาเขตกว้างขวาง จึงยอมให้ใครทำอะไรก็ได้ ไม่จำเป็นต้องจัดเป็นสมบัติของรัฐ ดังนั้นจึงต้องบอกไว้ในศิลาจารึกว่าใครทำได้เท่าใดก็เอาไปเป็นสมบัติของลูกหลานได้เท่านั้น

ขุนประเสริฐศุภมาตรา

ที่ยกตัวอย่างมานั้น ผมคิดว่าไม่ใช่ทาส เพราะกล่าวแต่เพียงการขายสังกัดคน คือคนในสมัยนั้นอยู่ในสังกัดเจ้าขุนมูลนาย เจ้าสังกัดอาจจะมีการซื้อ "คนใต้สังกัด" ซึ่งกันและกันได้ สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงยืนยันไว้แล้วในหนังสือเรื่องลักษณะการปกครองประเทศสยามในสมัยโบราณว่า สมัยอยุธยามีทาส แต่สมัยสุโขทัยไม่มีทาสในกฎหมายลักษณะลักพาก็แสดงว่าที่สุโขทัยไม่มีทาส ถ้อยคำที่ใช้ในจารึกก็ไม่มีคำว่า "ทาส" ส่วนคำว่า "ไพร่" เป็นผู้ชายตามสังกัด เช่นในกฎหมายตอนต่อ ๆ มา ใช้คำว่า "ไพร่หลวง" และ "ไพร่สม" ส่วนการซื้ออาจจะเป็นการซื้อโดยเสนอราคา แต่ถ้าจะให้กันเฉย ๆ อย่างไม่คิดราคาค่างวด ก็คงจะได้ "ได้บั่วได้นาง" แปลว่า "ได้ผู้ชายผู้หญิง"

คณะสัมนาทางโบราณคดี

ไปชมโบราณวัตถุสถาน

ในและนอกเมืองสุโขทัยเก่า

เมื่อบ่ายวันที่ ๒๘ มีนาคม ๒๕๐๓

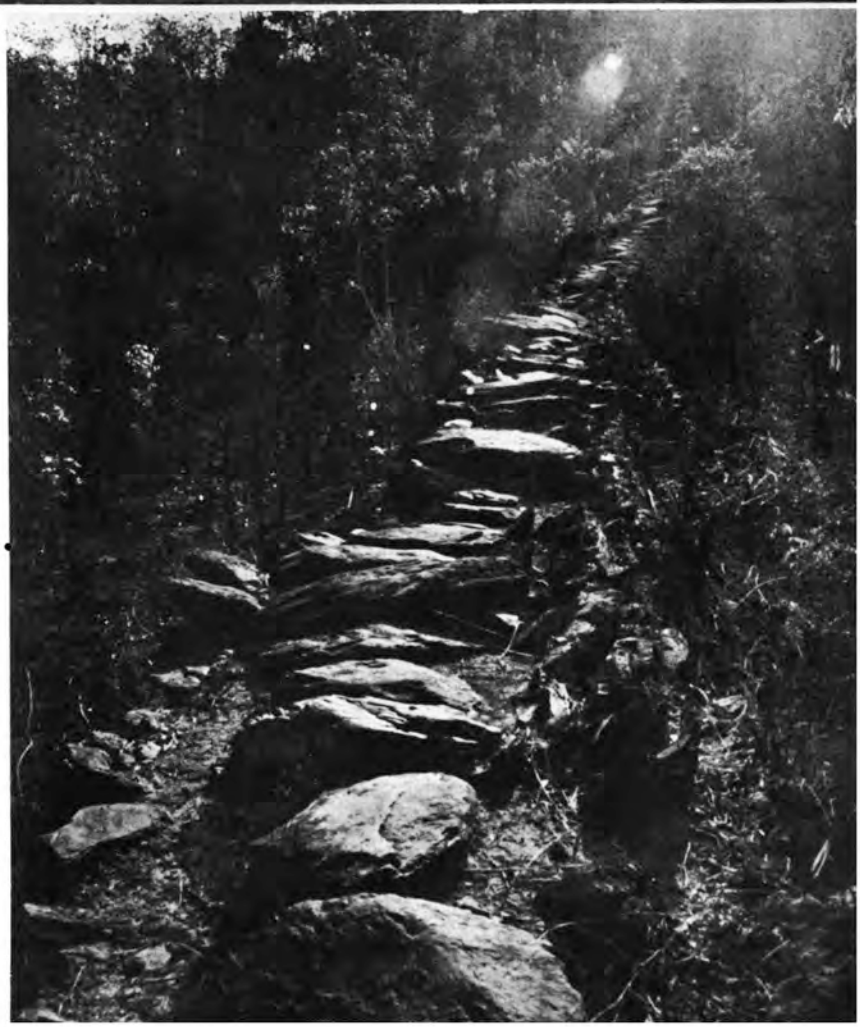
วัดตระกวน

วัดเขาพระบาทน้อย

พระอัฏฐารส

วัดสะพานหิน

สะพานหิน ทางขึ้นเขา

นายทิว วิชัยขัทคะ *(สรรพากรจังหวัดสุโขทัย)*

ในสมัยสุโขทัยต้องมีการใช้จ่ายในการปกครองบำรุงประเทศ ที่เลิกภาษีคงเลิกเฉพาะจังกอบ คือภาษีผ่านด่าน แต่ภาษีอื่น ๆ คงยังมีอยู่ อันอาจหมายถึงทรัพย์สิน แรงงานที่เรียกเก็บจากราษฎร ฯลฯ เงินตราก็คงมีบ้าง รวมทั้ง barter คือการแลกเปลี่ยนสินค้ากับสินค้า

ขุนประเสริฐศุภมาตรา

รายได้สมัยสุโขทัยมีอยู่แล้ว แต่ไม่ใช่ในรูปภาษีตามคติของฝรั่ง ข้าราชการต้องมีรายได้เป็นเงินเดือนแต่เป็นรายจ่ายสำคัญของรัฐบาลแบบปัจจุบัน ในพระนิพนธ์สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวว่าข้าราชการในสมัยโบราณต้องทำงานตลอดชีวิต แต่ไพร่ปลด เมื่ออายุ ๖๐ ปี ข้าราชการไม่ได้รับประโยชน์โดยตรงจากรัฐบาล แต่ได้รับอุปการะจากไพร่ที่อยู่ในบังคับบัญชาของตน ได้อาศัยใช้สอยพวกสมพลซึ่งมีหน้าที่ปรนนิบัติผู้เป็นนาย และได้สิ่งของอีกด้วย โดยพวกไพร่เอามาให้โดยความภักดี ในสมัยต่อมาตัวนายบางคนได้ดำรงตำแหน่งที่ได้ค่าธรรมเนียม เช่น ค่าประทับตราตำแหน่งคำว่าอากร ก็เป็นรายได้ แต่ไม่ใช่เงินอย่างเดียวนี้ อากรคือเก็บชักส่วนลดผลประโยชน์ที่ราษฎรทำมาหาได้ เช่น ทำเรือกสวน อนุญาตให้ขุดค้นหาแร่ เก็บของในป่า หาปลา และต้มกลั่นสุราเป็นต้น ต่อมาจึงมีส่วย คือรัฐบาลต้องการใช้สิ่งของจึงยอมให้คนบางจำพวกส่งสิ่งของแทนแรงงาน (เสียส่วย) สมัยสุโขทัยไม่ต้องมีภาษีอากรที่ต้องออกกฎหมายบังคับเก็บและควบคุมกันอย่างในปัจจุบัน เพราะรัฐบาล (สมบูรณาญาสิทธิ) ต้องการอะไรก็เรียกได้ ในสมัยโบราณสิ่งเช่นนี้เป็นจารีตประเพณีซึ่งมีสภาพบังคับ sanction เท่ากับกฎหมายในปัจจุบัน ผู้ใดฝ่าฝืนจะต้องได้รับโทษ.

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
ร่วมประชุมสัมนาโบราณคดี

ขณะที่ประชุมกำลังฟังคำบรรยายและอภิปราย "แนวความเห็นโดยย่อเกี่ยวกับกฎหมายสมัยกรุงสุโขทัย" ณ โรงเรียนศรีอินทราทิตย์ นั้น ม.ล. บึน มาลากุล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ กับคณะ เดินทางมาถึงและเข้าร่วมฟังคำบรรยายและอภิปราย ครั้นจบคำอภิปรายของขุนประเสริฐศุภมาตราแล้ว ก็หยุดพักรับประทานอาหารกลางวัน แล้วไปทัศนาจร ครั้นในตอนค่ำก่อนที่หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์จะเริ่มบรรยายเรื่อง "พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย" พระยาอนุมานราชธน ซึ่งเป็นประธานในการประชุมสัมนา จึงกล่าวเสนอดังต่อไปนี้

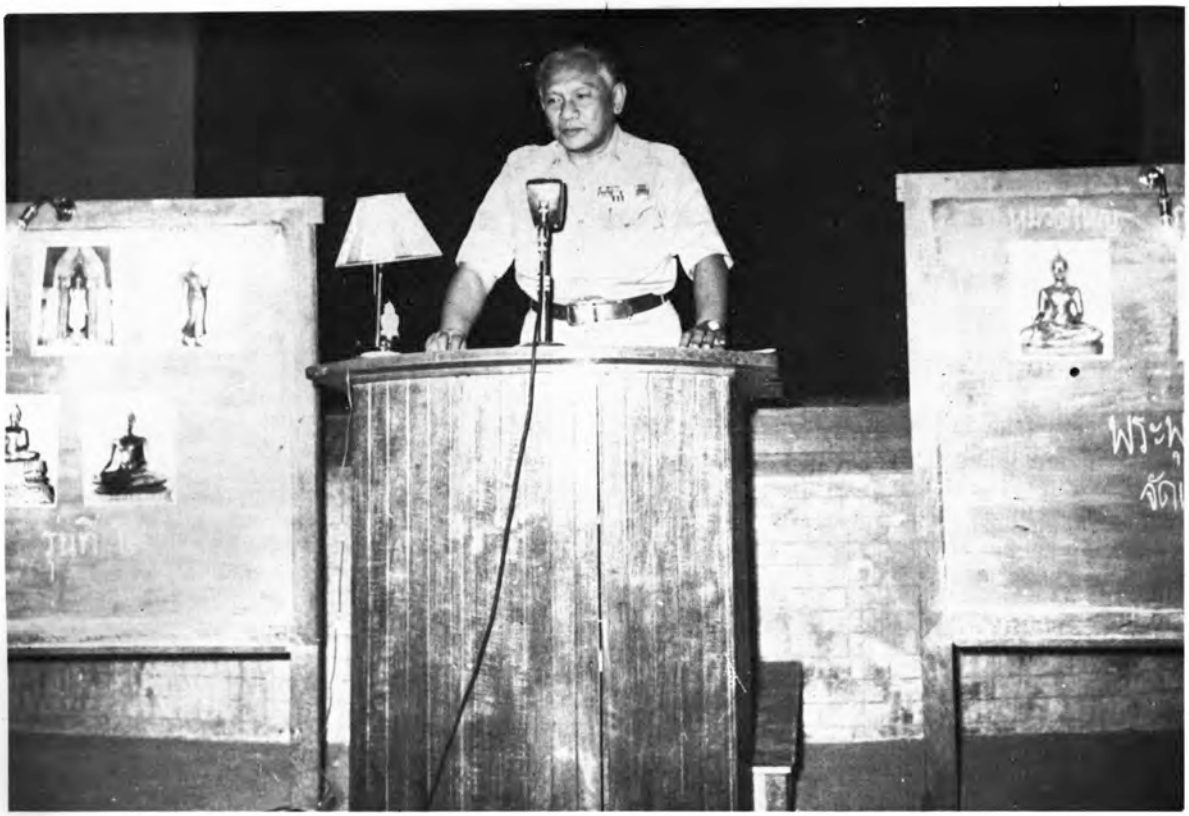
พระยาอนุมานราชธน *(ประธานการประชุมสัมนา)*

ขอให้ท่านอธิบดีกรมศิลปากร เสนอรายงานผลการสัมนาเท่าที่ทำมาแล้วต่อท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และต่อจากนั้น ขอเชิญท่านรัฐมนตรีขึ้นแสดงประโยชน์ของการประชุมสัมนาและการที่ควรรักษาสมบัติของชาติ เพราะเป็นประโยชน์ทางประวัติศาสตร์

นายธนิต อยู่โพธิ์ *(อธิบดีกรมศิลปากร)*

ฯ พณ ฯ รัฐมนตรีได้กรุณาอนุมัติให้มีการสัมนาได้ และได้ให้กำลังใจในการประชุมสัมนาครั้งนี้ ในวันนี้ ฯ พณ ฯ ก็กรุณาสละเวลามาร่วมประชุมด้วย ที่กล่าวมานี้นับว่า ฯ พณ ฯ ได้มีความสนใจในการสัมนาครั้งนี้เป็นอย่างมาก รายงานการสัมนาอาจแยกออกได้เป็น ๒ ประการ คือ

การรับรอง ทางจังหวัดสุโขทัยได้ให้การต้อนรับเป็นอย่างดีมาก ทั้งทางด้านอาหาร พาหนะ และความสะดวกอื่น ๆ นับเป็นอุปการะอย่างยิ่ง นอกจากนั้น จังหวัดอื่น ๆ เช่น อุตรดิตถ์และพิษณุโลกก็ได้ให้การต้อนรับและรับรองว่าจะให้การต้อนรับเป็นอย่างดี โดยเฉพาะที่จังหวัดสุโขทัยนี้ ได้ปรึกษาเรื่องการประชุมกันมาตั้งแต่ต้น

ม.ล.บีน มาลากุล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ กล่าวปราศรัยต่อที่ประชุมสัมนาทางโบราณคดี
ณ โรงเรียนศรีอินทราทิตย์ จังหวัดสุโขทัย ค่ำ ๓๐ มีนาคม ๒๕๐๓

ผู้มีเกียรติและคณะสัมนาทางโบราณคดีฟังคำปราศรัยของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

เดือนกุมภาพันธ์ ครูใหญ่โรงเรียนศรีอินทราทิตย์ก็ได้ให้การช่วยเหลือเป็นอย่างดีมาก วันนี้ไปชมเขื่อนภูมิพล ท่านรองอธิบดีกรมชลประทานก็ได้ให้การรับรองเป็นอย่างดีเช่นเดียวกัน

ทางภาควิชาการ ก็มีผลประจักษ์ตั้งแต่แรก คือมีการถกเถียงเกี่ยวกับเรื่องสุโขทัย ตั้งแต่เริ่มออกเดินทางมาในรถไฟ ข้อที่ถกเถียงนี้เกี่ยวกับลักษณะของพระพุทธรูปบ้าง ข้อความทางประวัติศาสตร์บ้าง ศิลาจารึกบ้าง ฉะนั้น ความรู้นี้คงจะได้ประโยชน์ และเมื่อเสร็จสัมนาคราวนี้แล้ว คงจะได้หนังสือที่เป็นประโยชน์สักเล่มหนึ่ง

ม.ล. ปีน มาลากุล *(รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ)*

ขอขอบพระคุณท่านเจ้าคุณอนุมาน ฯ ที่ให้โอกาสพูด มาคราวนี้ผมตั้งใจมาฟังไม่ต้องการพูด แต่เมื่อได้ฟังรายงานของท่านอธิบดี ฯ แล้ว ก็ขอแสดงความรู้สึกเล็กน้อย การประชุมแบบนี้เพิ่งจะเคยมี แต่ตั้งแต่ผมรับทราบก็สนับสนุนเต็มที่ แรกทีเดียวมีข้อข้องใจอยู่ ๒ อย่าง คือกลัวจะร้อนจัด แต่วันนี้ก็ไม่ร้อน อีกประการหนึ่งก็คือเวลากระชั้นชิดมาก ผมมาอยู่ร่วมด้วยไม่ได้ตลอดเวลา แต่ก็ยินดีที่ได้มาฟังบทความเมื่อเช้านี้ และหวังว่าจะได้ฟังบทความอื่น ๆ อีก ขอขอบคุณท่านผู้ทรงคุณวุฒิที่มาตรากตรำทำงาน และขอบคุณทางจังหวัดที่เอื้อเฟื้อ

เรื่องโบราณคดี ผมไม่มีความรู้ แต่ก็ต้องการมาฟังเพื่อให้เกิดความรู้ และทั้งหวังว่าจะได้มีการค้นคว้ากันต่อไปด้วย ผมได้เคยกราบเรียน ฯ พณ ฯ นายกรัฐมนตรีเหมือนกันถึงเรื่องการประชุมนี้ ท่านก็มีความยินดีและเห็นด้วย ว่าผลคงจะได้เป็นหนังสือที่มีประโยชน์สักเล่มหนึ่ง ผมสนใจในโบราณคดีและโบราณสถานมานาน แต่ก็เพิ่งจะมาเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้เมื่อผมไปอยู่กระทรวงวัฒนธรรม เรื่องเช่นนี้มีประโยชน์มาก ทำให้เยาวชนคนไทยมีจิตใจเป็นไทยยิ่งขึ้น เป็นทางแก้การซุกซนของเด็กอย่างหนึ่งในขณะนี้ เพราะทำให้เยาวชนเกิดมีความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับชาติไทย ครั้งหนึ่งคณะครูได้เดินทางมาประชุมที่จังหวัดพิษณุโลก และเดินทางมาทัศนาจรที่จังหวัดสุโขทัย วันรุ่งขึ้นผมก็ไปที่พิษณุโลก และได้เขียนคำกลอนเพื่อยั่วยุให้ครูสอนเด็กให้ดียิ่งขึ้นว่า

ฉันไม่มีอะไรมากมาฝากเพื่อน
มีเพียงแต่คำเตือนต่อสหาย
ให้ครูนึกว่าศิษย์ทั้งหญิงชาย
เขาจะต้องสืบสายสกุลไทย
มาอยู่เมืองพระนเรศวร์มหาราช
ศิษย์เราเป็นทายาทได้หรือไม่
เมื่อวันก่อนจรสู่สุโขทัย
ศิษย์ผู้ใดสมสกุลพ่อขุนราม ฯ

ต่อจากนั้น ผมก็ได้แนะให้ครูสอนเด็กโดยให้เด็กนึกถึงความดีในสมัยโบราณ

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๐๐ ผมได้เสนอในที่ประชุมอธิบดีกระทรวงศึกษาธิการให้แบ่งภาคการศึกษาเสียใหม่ทั้งหมด โดยแบ่งเป็น ๑๒ ภาค และเรียกภาคนี้ว่า ***ภาคเมืองเก่า*** ทั้งนี้ก็เพื่อหวังให้คำว่าเมืองเก่านี้เข้าไปในจิตใจของครูและนักเรียน ในเดือนพฤษภาคมนี้ก็จะมีการประชุมพัฒนาการศึกษาส่วนภูมิภาคที่จังหวัดพิษณุโลก เมื่อประชุมที่กระทรวงศึกษาธิการ ผมก็ได้เคยกล่าวว่านอกจากการศึกษาแล้ว เราจะต้องทำให้เมืองเก่าเหล่านี้เข้าไปถึงในจิตใจของประชาชน โดยเฉพาะของเด็กเล็ก ให้เด็กได้เที่ยวเตร่พินิจพิเคราะห์ระลึกชาติ ทำให้ชาติไทยมั่นคงยิ่งขึ้น เมื่อเร็ว ๆ นี้ผมก็ได้มอบงานที่สำคัญให้แก่กรมศิลปากร ๒ เรื่อง คือให้บูรณะสุโขทัยและพิมายให้จริงจัง ภายในระยะ ๖ ปีนี้ ขอให้บูรณะให้ดีจริง ๆ เพื่อขอให้เด็กเล็กได้ระลึกถึงชาติทั้งในอดีตและปัจจุบัน ที่ท่านทั้งหลายได้มาประชุมสัมนาครั้งนี้ก็ตรงกับที่ผมได้เคยคิดไว้แล้ว และยิ่งได้มาวันนี้ก็เห็นว่าจะมีประโยชน์อย่างล้นหลาม ขอสรุปว่า เรื่องนี้เป็นประโยชน์มาก เป็นการเริ่มต้นในเรื่องเก่า งานชิ้นนี้คงเป็นบ่อเกิดของการค้นคว้าต่อไป และทำให้โบราณวัตถุสถานฝังเข้าไปในจิตใจของคนไทยยิ่งขึ้น.

พระพุทธรูปสุโขทัย

ของ

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

แสดงที่โรงเรียนศรีอินทราทิตย์ จังหวัดสุโขทัย

วันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๐๓

พระพุทธรูปสุโขทัย คนไทยเราภูมิใจว่าเป็นความคิดความอ่านของเราเองมากที่สุด และงดงามถึงขั้นสูงสุดในบรรดาประติมากรรมของไทย บางองค์งามจนถึงเชื่อกันว่าไม่อยู่ในวิสัยที่มนุษย์จะทำได้ และว่าเทวดา คือ พระอินทร์ปลอมตนมาเป็นผู้ปั้นหุ่นให้หล่อขึ้น พระพุทธรูปองค์นี้ท่านทั้งหลายก็คงจะทราบกันแล้วเกือบทุกคน คือ พระพุทธชินราชในวิหารหลวงของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่ได้สร้างขึ้นในรัชสมัยพระมหาธรรมราชาพระยาลิไทย และเป็นพระพุทธรูปที่เชื่อถือกันว่ามีพระลักษณะงามที่สุดในประเทศไทย

เป็นที่น่าเสียใจหรือน่าดีใจก็ได้ทั้งสองสถาน ที่พระพุทธรูปองค์ใหญ่ ๆ หรือพระสำคัญ ๆ ของเมืองพระร่วง ได้ถูกโยกย้ายไปจากที่ที่เคยประดิษฐานอยู่เกือบหมด นอกจากพระพุทธชินราชองค์เดียวเท่านั้น ได้ประดิษฐานเป็นมิ่งขวัญของเมืองพระร่วงอยู่จนบัดนี้ ที่ข้าพเจ้าว่าน่าเสียใจนั้น ก็เพราะว่า การโยกย้ายพระพุทธรูปสำคัญ ๆ ไปเสียจากที่เดิม ทำให้ลำบากแก่การศึกษาเรื่องราวของพระพุทธรูปเหล่านั้นเป็นอย่างมาก ที่ว่าน่าดีใจนั้นก็คือว่า ถ้าท่านบรรพกษัตริย์หรือบรรพบุรุษของพวกเราท่านไม่ได้โยกย้ายพระพุทธรูปสำคัญ ๆ ไปไว้เสียที่ในพระมหานครดังที่เป็นอยู่ในบัดนี้ ก็ไม่แน่ใจว่าพระพุทธรูปเหล่านั้นจะมีพระองค์อยู่ให้พวกเราชาวไทยได้ปฏิบัติบูชาศึกษาเล่าเรียนกันหรือหาไม่ ดังมีเรื่องราวเกิดขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ ๕ คือ มีฝรั่งคนหนึ่งขึ้นมาตัดคอตัดแขนพระอิศวรที่เมืองกำแพงเพชรลงไปกรุงเทพ ฯ แต่ทางการทราบเหตุและจัดการขอคืนได้

ทันท่วงที เรื่องนี้เป็นเหตุให้สมเด็จพระบิยมหาราช พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรารภถึงสมบัติของเมืองพระร่วง จึงได้โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ครั้งยังดำรงพระอิสริยยศเป็นกรมหมื่นและดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศึกษาธิการ เป็นผู้แต่งตั้งข้าหลวงต่างพระองค์ขึ้นคณะหนึ่งให้ขึ้นมาเที่ยวนำเทวรูปเมืองพระร่วงลงไปรักษาไว้ในพระนคร รวมทั้งศิลาจารึกสำคัญ ๆ อีกหลายหลัก มีจารึกวัดศรีชุม เป็นต้น ก็ได้ถูกนำลงไปเก็บรักษาไว้เป็นสมบัติของชาติในคราวนั้นด้วย เพราะฉะนั้น การโยกย้ายพระพุทธรูปลงไปเก็บรักษาไว้ในพระนครเอาเป็นว่าเป็นที่น่าดีใจก็แล้วกัน ถึงเราจะลำบากในการศึกษาเรื่องราวของท่าน เราก็ต้องพยายามศึกษากันไปเท่าที่จะทำได้

การนำพระพุทธรูปสุโขทัยไปไว้ยังเมืองอื่น ๆ เราไม่มีสถิติที่จะทราบได้เลย แม้ที่นำลงไปกรุงเทพพระมหานคร เราก็ทราบจำนวนได้เพียงเลา ๆ เท่านั้น ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ สองคราว คราวหนึ่งขณะที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกกำลังซ่อมวัดพระเชตุพน เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๒ ว่า "ในพระอุโบสถ พระวิหาร พระระเบียง เชิญพระพุทธปฏิมากร หล่อด้วยทองเหลือง ทองสัมฤทธิ์ ซึ่งชำรุดปรักหักพังอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย เมืองลพบุรี เมืองกรุงเก่า วัดศาลาสี่หน้ากรุงเทพ ฯ ใหญ่น้อย ๑๒๔๘ พระองค์ลงมาให้ช่างหล่อต่อพระศอ พระเศียร พระหัตถ์ พระบาท แปลงพระพักตร์พระองค์ให้งามประดิษฐานไว้ตามที่อันสมควร ฯลฯ เหลือนั้นข้าทูลละอองธุลีพระบาท สัปปุรุษชายหญิงรับไปบูรณะไว้ในพระอารามอื่น" ดังนี้ คราวที่สอง พ.ศ. ๒๓๕๑ ว่า "เชิญพระพุทธรูปองค์ใหญ่ซึ่งเป็นพระประธานในวิหารหลวงวัดมหาธาตุ ลงมาจากเมืองสุโขทัย พระพุทธรูปองค์นี้ภายหลังได้ถวายพระนามว่า พระศรีศากยมุนี" ปรากฏในที่อื่น ๆ ในรัชกาลที่ ๒ พระอธิการสงฆ์องค์หนึ่งเชิญพระศาสดาจากวัดพระศรีรัตนมหาธาตุพิษณุโลกมาไว้วัดบางอ้อช้าง จังหวัดนนทบุรีก่อน แล้วถูกย้ายไปประดิษฐานไว้ที่วัดประดู่ คลองบางหลวง ธนบุรี และวัดสุทัศน์ ถึง พ.ศ. ๒๔๐๖ จึงถูกเชิญมาประดิษฐานไว้

พระพุทธรูปลีลาสมัยสุโขทัย

หมวดใหญ่ หรือ ชั้นกลาง

ของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

อยู่ที่วัดเบญจมบพิตร พระนคร

(ดูหน้า ๑๓๔ และ ๑๓๖)

พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย

หมวดเบ็ดเตล็ด หรือ ชั้นแรก

ของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

(ดูหน้า ๑๓๓ และ ๑๓๗)

พระพุทธรูปยืนสมัยสุโขทัย

หมวดพิษณุโลกชั้นหลัง

อยู่ในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

(ดูหน้า ๑๓๗)

พระเศียรพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย

หมวดพระชินราช หรือ ชั้นกลาง

ของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
หมายความว่าทำในจังหวัดพิษณุโลก
อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

(ดูหน้า ๑๓๔ และ ๑๓๗)

พระเศียรพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย

หมวดกำแพงเพชร หรือ ชั้นกลาง

ของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

(ดูหน้า ๑๓๔ และ ๑๓๖)

ในวิหารเก่ง วัดบวรนิเวศ ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เชิญพระอัฏฐารสจากวัดวิหารทองเมืองพิษณุโลกลงมาไว้วัดสระเกศคราวเดียวกับพระบวรราชเจ้ามหาศักดิ์พลเสพย์ เชิญพระพุทธชินสีห์จากวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลกมาไว้วัดบวรนิเวศ และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อยังทรงผนวช ก็ได้เชิญพระพุทธไสยาองค์หนึ่ง ซึ่งอยู่ในวิหารเก่งกับพระศาสดาลงมาจากเมืองสุโขทัย แต่ไม่ปรากฏว่าจากวัดใด พระไสยาองค์นี้เป็นพระพุทธรูปงามที่สุดในบรรดาพระไสยาทั้งหลาย พระร่วงโรจนฤทธิ์ จังหวัดนครปฐม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระยุพราช เสด็จตรวจของโบราณเมืองพระร่วง ทรงได้พระเศียรพระหัตถ์และพระบาท ลงมาจากเมืองศรีสัชชนาลัยเมื่อปลายรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๕๐) ครั้นเสวยราชย์แล้ว โปรดให้ช่างกรมศิลปากรหล่อเป็นพระองค์ขึ้น เชิญไปประดิษฐานไว้ที่ในวิหารทิศเหนือพระปฐมเจดีย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ พระทศพลญาณ วัดบรมนิวาศกับพระสิทธารถ วัดพิชัยญาติ ทราบแต่ว่าเชิญลงมาจากเมืองพิษณุโลก แต่ไม่ทราบว่าองค์ไหนเชิญมาจากวัดไหนแน่ พระสุรภีพุทธพิมพ์ วัดปรินายกก็ไม่ทราบว่าเชิญมาจากที่ไหน พระศาสดา วัดสุวรรณาราม คลองบางกอกน้อย สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่าเชิญมาจากจังหวัดสุโขทัย พระพุทธชินราชในวิหารทิศใต้และพระพุทธชินสีห์ในวิหารทิศตะวันตก วัดพระเชตุพน ฯ เชิญมาจากจังหวัดสุโขทัย พระพุทธรูปมารวิชัยในวิหารทิศตะวันออก วัดพระเชตุพน ฯ เชิญมาจากเมืองสวรรคโลก เท่าที่กล่าวมานี้ เป็นการกล่าวถึงพระพุทธรูปสุโขทัยอันเป็นพระสำคัญของบ้านเมืองที่มีพระนามปรากฏ

ยังมีพระพุทธรูปสุโขทัยที่ไม่มีพระนาม (หรือมีก็เป็นแต่พระนามที่ชาวบ้านเรียกกัน) อีกมากมาย ทั้งใหญ่น้อย ประดิษฐานอยู่ตามพระอารามต่าง ๆ ในจังหวัดพระนครและธนบุรี จะกล่าวถึงเท่าที่ข้าพเจ้าเคยเห็นและนึกได้ วัดพระเชตุพนเห็นจะเป็นที่หนึ่งในบรรดาพระพุทธรูปในวิหารคดและในพระระเบียงของวัดพระเชตุพน ซึ่งมีจำนวน ๖๘๙ องค์นั้น เป็นพระพุทธรูปสุโขทัยเสียกว่าครึ่ง ที่สองเห็นจะเป็นวัดมหาธาตุ

ที่ในมณฑปพระธาตุ มีพระพุทธรูปทั้งใหญ่น้อยนั่งยืน ๒๘ พระองค์เท่าจำนวนอดีตพระพุทธเจ้า เป็นพระสุโขทัยเสีย ๒๓ มีพระพุทธรูปอู่ทองอยู่เพียง ๕ องค์เท่านั้น ในพระวิหาร ๒ องค์เป็นพระขนาดใหญ่ ในวิหารโพธิ์ลังกาอีกองค์หนึ่งเรียกว่าพระนาคเดิมเป็นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อยู่ในหอพระปริต ที่วังจันทรเกษมพระนครศรีอยุธยา ต่อมาหอพระชำรุดทรุดโทรมถึงต้องรื้อไป พระยาโบราณราชธานินทร์จึงเชิญไปเก็บรักษาไว้ในอยุธยาพิพิธภัณฑสถาน ถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ สมเด็จพระวันรัต (เขมจารี) ครั้งยังดำรงสมณศักดิ์เป็นพระพิมลธรรม ทำการซ่อมวิหารโพธิ์ลังกา จึงขอพระนาคจากนายกราชบัณฑิตยสภาไปประดิษฐานไว้ในวิหารนี้ เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเคยประทับอยู่ ณ ที่นี้เมื่อทรงผนวช พระนาคองค์นี้ถึงขนาดจะไม่ใหญ่นัก แต่เป็นพระที่สวยงามอย่างยอดเยี่ยมของพระพุทธรูปสุโขทัยที่เป็นพระนั่ง งามเท่ากับองค์งามที่สุดของวัดเบญจมบพิตรฯ คือองค์ที่อยู่ในระเบียงทิศตะวันตก ข้างเหนือที่สุด ซึ่งเดิมอยู่ที่วัดพระยาไกร เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ถวายสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงคราวทรงจัดพิพิธภัณฑ์พระพุทธรูปที่วัดเบญจมบพิตร ฯ เป็นอันว่าที่วัดมหาธาตุมีพระพุทธรูปสุโขทัยซึ่งล้วนแต่งาม ๆ ทั้งนั้นถึง ๒๖ องค์ ยังมีพระพุทธรูปสุโขทัยอันเคยเป็นสมบัติของวัดมหาธาตุอีกองค์หนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าอยากจะเรียนให้ท่านทั้งหลายทราบก็คือ พระลีลาองค์ที่มีความงามเป็นพิเศษหรืองามที่สุดที่วัดเบญจมบพิตร ฯ นั้น เดิมอยู่ที่วัดมหาธาตุ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเชิญไปประดิษฐานที่วัดเบญจมบพิตร ฯ เมื่อพระองค์ทรงจัดพิพิธภัณฑ์พระพุทธรูปขึ้นที่วัดนั้น วัดราชโอรส ธนบุรี เห็นจะเป็นที่สาม พระพุทธรูปในระเบียงเป็นพระสุโขทัยเกือบทั้งหมด แต่จำไม่ได้เสียแล้วว่ากี่องค์

นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปสุโขทัยที่วัดอื่น ๆ อีกมาก จะพูดถึงแต่ที่เป็นขนาดใหญ่ ๆ เช่น หลวงพ่อวัดไตรมิตร หลวงพ่อวัดไผ่เงินในตรอกจันทร์ ซึ่งเดิมอยู่ที่วัดพระยาไกรด้วยกันทั้งสองพระองค์ หลวงพ่อร่วงวัดมหรรณ์ พระนคร หลวงพ่อนาคน้อย วัดประยูรวงศ์ วัดอนงค์ หลวงพ่อวัดหงส์ และพระประธานวัดหนัง ธนบุรี เหล่านี้ล้วน

เป็นพระพุทธรูปสุโขทัยที่มีพระลักษณะงาม ๆ ทั้งนั้น ยังที่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิพิธภัณฑ์ที่วัดเบญจมบพิตร ฯ อยุธยาพิพิธภัณฑสถาน และพิพิธภัณฑ์ส่วนบุคคลอีกมากมายเหลือที่จะพรรณนา เท่าที่กล่าวมานี้ท่านจะเห็นแล้วว่าพระพุทธรูปสุโขทัยมีมากมายเพียงไร

การศึกษาแต่เพียงจะดูให้ทราบว่า พระพุทธรูปลักษณะอย่างไร เป็นพระสุโขทัยนั้น ไม่ยาก ถ้าท่านจะใช้ความพยายามกำหนดจดจำลักษณะพระพุทธรูปสำคัญอันเป็นแบบแผนสัก ๒ — ๓ องค์ ให้ได้ว่ามีลักษณะอย่างไรเท่านั้น ท่านก็สามารถจะดูพระพุทธรูปสุโขทัยองค์อื่น ๆ ได้ทั้งหมด ลักษณะอันเป็นหลักทั่ว ๆ ไปของพระพุทธรูปสุโขทัยนั้น คือ พระรัศมียาวเป็นเปลว (รัศมีสั้นเป็นต่อมหรือบัวตูมก็มี แต่น้อยเต็มที) เส้นพระศกขมวดเป็นก้นหอย ไม่มีไรพระศกระหว่างพระนลาต พระขนงโก่ง พระนาสิกงุ้ม พระพักตร์กลมก็มี ยาวเป็นรูปไข่หรือทำนองผลมะตูมก็มี พระหนุเป็นปม พระอังสาหนาและกว้าง หัวพระถันโปนออกมามาก ชายสังฆาฏิยาว มีปลายเป็น ๒ แฉก อย่างเขี้ยวตะขาบ ขัดสมาธิราบเป็นพื้น (มีขัดสมาธิเพชรเหมือนกันแต่น้อย) ปลายนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ มีทั้งยาวเสมอกันและไม่เสมอกัน ฐานเป็นหน้ากระดานเกลี้ยง ๆ ตอนกลางแอ่นเข้าข้างใน ไม่ใคร่มีบัว ถ้ามีบัวก็เป็นอย่างพระพุทธชินราช คือบัวหงาย บัวคว่ำมีกลีบน้อยแซม ลักษณะพระพุทธรูปสุโขทัยโดยทั่ว ๆ ไปก็มีเท่านี้เอง จึงไม่ยากที่จะทราบว่าเป็นพระพุทธรูปสุโขทัย แต่ถ้าจะศึกษากันให้ทราบละเอียดลออลงไปว่าเป็นรุ่นไหน เช่น รุ่นพระพุทธชินราช หรือก่อนพระพุทธชินราช หรือหลังพระพุทธชินราช นี่สิเป็นเรื่องยากเรื่องเย็น ซึ่งยังทำกันไม่ได้เรียบร้อยจนบัดนี้ ข้าพเจ้าจึงจะขอเล่าให้ท่านทั้งหลายทราบว่าได้มีการศึกษากันมาอย่างไรในเรื่องนี้

สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีของไทย ได้เป็นผู้เริ่มแนะทางขึ้นก่อนในหนังสือ *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม* ตอนว่าด้วยสมัยสุโขทัย เมื่อ ๓๔ ปีมาแล้วว่า “สังเกตดูพระพุทธรูปซึ่งสร้างในสมัยสุโขทัยแบบอย่างดูเหมือนจะเป็น ๓ คราว คือ *คราวแรก* มักทำดวงพระพักตร์กลมตามแบบ

พระพุทธรูปลังกา (เช่นพระอัฏฐารสอยู่ในวิหารวัดสระเกศบัดนี้) *ชั้นกลาง* เมื่อฝีมือช่างเชี่ยวชาญขึ้น คิดแบบขึ้นใหม่ ทำดวงพระพักตร์ยาว พระหนุเสี้ยม (เหมือนเช่นพระร่วงที่สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เชิญไปไว้ที่พระปฐมเจดีย์ และพระสุรภีพุทธพิมพ์ที่เป็นพระประธานอยู่ในพระอุโบสถวัดปรินายก) พระพุทธรูปที่สร้างแบบนี้มีมากกว่าชั้นแรก มา *ตราวหลัง* สันนิษฐานว่า เห็นจะเป็นในรัชกาลพระมหาธรรมราชาพระยาลิไทย ซึ่งในตำนานกล่าวว่า เอาเป็นพระราชธุระบำรุงกิจในพระพุทธศาสนายิ่งกว่าในรัชกาลก่อน ๆ ให้เสาะหาช่างฝีมือดีในอาณาเขตลานนา และอาณาเขตข้างฝ่ายใต้มาประชุมปรึกษากันและทรงสอบสวนหาหลักฐานพุทธลักษณะในคัมภีร์พระไตรปิฎก ประกอบคิดสร้างพระพุทธรูปเพื่อให้วิเศษสุดที่จะทำได้ จึงเกิดพระพุทธรูปสุโขทัยขึ้นอีกอย่างหนึ่ง เช่น พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ อันดวงพระพักตร์ทำเป็นทำนองผลมะตูมคล้ายแบบอินเดียเดิม แต่งามยิ่งนัก และแก้พุทธลักษณะที่แห่งอื่น เช่น ทำปลายนิ้วพระหัตถ์ยาวเสมอกันทั้งสี่นิ้วเป็นต้น แบบพระพุทธรูปอย่างนี้ทำกันแพร่หลายขึ้นไปจนเหนือและลงมาทางใต้ แต่ที่ทำได้งามเหมือนองค์พระพุทธรูปที่เป็นต้นตำรามีน้อย" นี่เป็นทฤษฎีอันแรกที่สมเด็จ ฯ ทรงตั้งขึ้น พวกนักเรียนพระพุทธรูปรุ่นหลังเช่นข้าพเจ้าและเพื่อน ๆ ก็ได้ทำการสอบสวนต่อมาโดยยึดทฤษฎีนี้เป็นหลัก ทฤษฎีอันนี้ชั้นแรกยังเป็นปัญหา ชั้นกลางและชั้นหลังไม่มีปัญหา เพราะเราหาพระพุทธรูปเข้า ๒ ชั้นนี้ได้มาก ชั้นกลางนอกจากพระร่วงและพระสุรภี ฯ แล้วยังมีพระพุทธรูปองค์อื่น ๆ อีกมากมาย เช่นหลวงพ่อวัดไตรมิตร หลวงพ่อวัดไผ่เงิน หลวงพ่อร่วงวัดมหรรณ์ หลวงพ่อนาคน้อยวัดประยูรวงศ์ พระนาคในวิหารโพธิ์ลังกาวัดมหาธาตุ หลวงพ่อวัดหงส์ พระประธานวัดหนัง กับพระพุทธรูปสุโขทัยขนาดย่อม ๆ ในวัดพระเชตุพนและวัดมหาธาตุ อีกมากมาย ล้วนเป็นอย่างพระพักตร์ยาว พระหนุเสี้ยมทั้งนั้น ชั้นกลางนี้มีพระพุทธรูปงาม ๆ หลายองค์ ที่เป็นยอดเยี่ยมก็คือ พระนาคในวิหารโพธิ์ลังกาวัดมหาธาตุ และพระนั่งองค์ที่วัดเบญจมบพิตร ฯ ซึ่งเจ้าพระยาภาส ฯ ถวาย และพระยืนที่วัดเบญจมบพิตร ฯ ซึ่งย้ายไปจากวัดมหาธาตุชั้นที่สามหรือชั้นหลัง

พระพุทธรูปยืนสมัยสุโขทัย

ที่วัดสะพานหิน จังหวัดสุโขทัย

หมวดเบ็ดเตล็ด หรือ ชั้นแรก

ของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

(ดูหน้า ๑๓๓ และ ๑๓๗)

พระร่วงโรจนฤทธิ์

ที่ซุ้มด้านเหนือองค์พระปฐมเจดีย์

จังหวัดนครปฐม

สมัยสุโขทัย หมวดใหญ่ หรือ ชั้นกลาง

ของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

(ดูหน้า ๑๓๔ และ ๑๓๗)

พระพุทธชินสีห์

ที่ในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร พระนคร

สมัยสุโขทัย หมวดพระชินราช หรือ ชั้นหลัง

ของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

(ดูหน้า ๑๓๔ และ ๑๓๗)

พระนาก

ที่ในวิหารโพธิลังกา วัดมหาธาตุ ฯ พระนคร

หมวดใหญ่ หรือ ชั้นกลาง

ของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

(ดูหน้า ๑๓๔ และ ๑๓๖)

ซึ่งมีลักษณะพระพักตร์ยาวทำนองผลมะตูม น้ำพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกันนั้น นอกจากพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์แล้ว ก็ยังมีพระศรีศาสดาวัดบวรนิเวศ พระศรีศากยมุนีวัดสุทัศน์ พระศาสดาวัดสุวรรณาราม พระทศพลญาณวัดบรมนิวาศ พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์วัดพระเชตุพน ยังอีก ๒ องค์พระพักตร์เข้ากันได้ แต่น้ำพระหัตถ์ทั้งสี่ไม่เสมอกัน คือ พระสิทธารถ วัดพิชัยญาติ และ พระพุทธไสยา วัดบวรนิเวศ รุ่นนี้มีไม่สู้มากนัก สำหรับชั้นแรกที่ว่ายังเป็นปัญหานั้น คือที่สมเด็จ ฯ ท่านว่าทำพระพักตร์กลมตามแบบพระพุทธรูปลังกา ตัวอย่างเช่น พระอัฏฐารส วัดสระเกศ คำว่ากลม ไม่ทราบว่าท่านทรงหมายตรงกันข้ามกับแบน หรือหมายว่าสั้นคือไม่ยาวแน่ พระอัฏฐารสวัดสระเกศ พระพักตร์ค่อนข้างยาวเหมือนพระสุโขทัยธรรมดา และถูกซ่อมเสียมากจนยากที่จะพิจารณา ข้าพเจ้าเชื่อว่าจะเป็นรุ่นหลังซึ่งจะกล่าวต่อไป แต่ถ้าสมเด็จ ฯ ท่านทรงหมายว่ากลมตรงข้ามกับแบนแล้ว มีทางที่จะเป็นไปได้มาก คือ พระพุทธรูปสุโขทัยรุ่นแรกนั้น มักทำเป็นพระก่อด้วยอิฐถือปูนหรือปูนปั้น ซึ่งยังปรากฏอยู่มากมายหลายแห่งในเมืองพระร่วงในเวลานี้ ชั้นหลังจึงนิยมทำเป็นพระหล่อบรรดาพระปูนปั้นเช่นพระอัฏฐารสวัดมหาธาตุ วัดสะพานหิน สุโขทัย และวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก กับทั้งพระปูนปั้นที่วัดช้างล้อม วัดเจดีย์เจ็ดแถว วัดพระศรีรัตนมหาธาตุชะเลียง เหล่านี้ล้วนเป็นพระพุทธรูปที่มีพระพักตร์กลม คือไม่แบนและไม่สู้ยาวนักทั้งนั้น ซึ่งควรนับว่าเป็นรุ่นแรกตามทฤษฎีของสมเด็จ ฯ ได้ ถ้าเช่นนั้น ทฤษฎีของสมเด็จ ฯ อันนี้ก็ควรถือเป็นหลักศึกษาได้ ต่อมาเมื่อสมเด็จ ฯ ท่านทรงจัดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ โปรดให้เอาพระเศียรพระพุทธรูป ๔ เศียรมาเรียงกันไว้ในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัยด้านเหนือ (เดี๋ยวนี้ ก็ยังอยู่) จากซ้ายไปขวา พระเศียรพระพุทธรูปเชียงแสน ทรงเรียกว่าก่อนลังกาวงศ์ ถัดไปเป็นพระพุทธรูปสุโขทัยทั้งสามเศียร เศียรที่ ๑ พระพักตร์เป็นรูปไข่หรือทำนองผลมะตูม มีอุณาโลมเป็นรูปตัวอุหงายระหว่างพระขนงทรงเรียกว่าแบบเมืองพิษณุโลก หมายความว่าเป็นพวกพระพุทธชินราช เศียรที่ ๒ พระพักตร์ยาวเป็นทำนองผลมะตูมเหมือนกัน แต่ยาวกว่าเศียรที่ ๑

ทรงเรียกว่าแบบเมืองสุโขทัย เศียรที่ ๓ เหมือนกับ เศียรที่ ๑ และที่ ๒ แต่พระพักตร์สอบมากจนพระหนุเสี้ยม ทรงเรียกว่า แบบเมืองกำแพงเพชร ทฤษฎีนี้จะทรงพยายามแยกท้องที่ที่สร้างพระพุทธรูป แต่หาตัวอย่างพระพุทธรูปเข้าให้ครบครันยาก แบบเมืองพิษณุโลกแบบเมืองสุโขทัยพอหาได้ แต่แบบเมืองกำแพงเพชรหายากเต็มที พระพุทธรูปที่เมืองกำแพงเพชรถึงทำพระพักตร์สอบก็ไม่ใคร่จะสอบมากเหมือนพระเศียรตัวอย่าง เห็นมีบ้างก็แต่ที่ทำด้วยปูนปั้นอยู่ที่เมืองกำแพงเพชรเอง ที่เป็นโลหะซึ่งพอจะเข้ากับแบบนี้ได้เห็นมีอยู่ ๒ องค์คือ พระพุทธรูปสุโขทัยองค์ใหญ่ของหม่อมเจ้าปีย์ะรังสิต รังสิต วังถนนวิทยุ ซึ่งพิมพ์ในหนังสือศิลปวัตถุ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติองค์หนึ่ง กับพระพุทธรูปสุโขทัยในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ซึ่งได้มาจากสำนักพระราชวัง (ล. ๔๐๔๔) อีกองค์หนึ่ง แต่ก็ไม่สู้สนิทนัก ทฤษฎีอันนี้ จึงไม่สู้แพร่หลายและไม่ใคร่มีใครทราบ

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๔ ข้าพเจ้ากับนาย เอ. บี. กริสโวลด์ ช่วยกันแต่งหนังสือ *ศิลปวัตถุในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ* ลองแบ่งพระพุทธรูปสุโขทัยออกเป็น ๕ หมวด เพื่อจะให้ครอบคลุมตัวอย่างพระพุทธรูปสุโขทัยที่ได้พบแล้วได้ทุกแบบ แต่ก็ยังไม่เรียบร้อยขอนำมาเสนอท่านในที่นี้ด้วย คือ

๑. หมวดใหญ่ มีลักษณะดังนี้ พระพักตร์เป็นรูปไข่ พระขนงโก่ง พระนาสิกงุ้ม ไม่มีไรพระศก พระองค์อ่อนช้อย ไหวง่าย งามสง่า ปลายนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ไม่เสมอกัน ตัวอย่าง ส.ข. ๑ ตู้ที่ ๒๒ ล. ๔๐๔๔ พระลีลาที่วัดเบญจมบพิตร หมวดนี้ตรงกับรุ่นที่ ๒ ของสมเด็จ ฯ ซึ่งมีพระมากมาย

๒. หมวดกำแพงเพชร ลักษณะเหมือนหมวดที่ ๑ เป็นแต่พระพักตร์สอบจากตอนบนลงมาหาตอนล่างมาก ตัวอย่าง ส.ข. ๓๒ พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เป็นรุ่นที่ ๒ ของสมเด็จ ฯ นั่นเอง แต่ทำในท้องที่เมืองกำแพงเพชร

๓. หมวดพระชินราช พระพักตร์รูปไข่นั้นค่อนข้างกลม พระปรางค่อนข้างอวบ พระอาการสงบเสงี่ยม พระองค์ค่อนข้างแข็งกว่าหมวดที่ ๑ น้ำพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกัน รัศมีเป็นเปลวเหมือนหมวดที่ ๑ แต่ออกจะสูงกว่า ตัวอย่าง ส.ข. ๓๐ ในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ในพิพิธภัณฑสถาน ฯ พระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก พระพุทธชินสีห์ วัดบวรนิเวศ เป็นรุ่นที่ ๓ ของสมเด็จ ฯ

๔. หมวดพิษณุโลกชั้นหลัง ลักษณะทรวดทรงยาว แบบจืดและแข็งกระด้าง จีวรแข็ง มักทำพระยืนมาก ตัวอย่าง ส.ข. ๙ และ ส.ข. ๓ ตู้ที่ ๒๒ ในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัยในพิพิธภัณฑสถาน ฯ พระอัฏฐารส วัดสระเกศ ควรเป็นหมวดนี้ หมวดนี้หมายถึงพระพุทธรูปสุโขทัยชั้นหลังซึ่งทำขึ้นเมื่อสุโขทัยตกเป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยาแล้ว

๕. หมวดเบ็ดเตล็ด หมวดนี้หมายถึงพระพุทธรูปซึ่งเข้ากับ ๔ หมวดข้างต้นไม่ได้ และหมายถึงพระแบบหนึ่งซึ่งมีตัวอย่างมากพอใช้ คือที่เรียกกันว่า แบบวัดตะกวน แบบวัดตะกวนนี้ข้าพเจ้าพิจารณาต่อมาเห็นเป็นแบบที่สำคัญมาก คือมีลักษณะเป็นพระแบบเชียงแสน ลังกา และสุโขทัยผสมกัน คือพระรัศมีบางองค์ เช่น องค์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุยุคล กับองค์ของนายพลตรี พระสุริยสัตย์ พระรัศมีเป็นลังกาแท้ ชายสังฆาฏิเป็นอย่างเชียงแสน คือสั้นอยู่เหนือพระถัน (ซึ่งสุโขทัยแท้ ๆ ก็มีทำเหมือนกัน แต่น้อย) ฐานเป็นอย่างสุโขทัย พระองค์มีทั้งอย่างสุโขทัยและเชียงแสน พระพุทธรูปแบบวัดตะกวนนี้พระพักตร์กลม ควรจัดเข้าเป็นพระพุทธรูปสุโขทัยชั้นแรกตามทฤษฎีของสมเด็จ ฯ ได้ทีเดียว

เท่าที่กล่าวมานี้ เป็นความยากลำบากในการที่จะจัดให้พระพุทธรูปสุโขทัยเข้าเป็นหมวดเป็นหมู่กัน ยังมีความลำบากยิ่งกว่านี้อีก คือเรื่องที่จะกำหนดอายุให้แน่นอนลงไปว่ารุ่นไหนอยู่ในระหว่างปีไหน ลองหาดูในศิลาจารึกซึ่งมีกล่าวถึงพระพุทธรูปดูบ้าง

ศิลาจารึกหลักที่ ๑ ซึ่งจารึกเมื่อ ม.ศ. ๑๒๑๔ ตรงกับ พ.ศ. ๑๘๓๕ ด้าน ๒ มีว่า "กลางเมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร มีพระพุทธรูปทอง มีพระอัฏฐารส มีพระพุทธรูป

มีพระพุทธรูปอันใหญ่ มีพระพุทธรูปอันราม มีพิหารอันใหญ่ มีพิหารอันราม มีบู่ครู มีเถร มีมหาเถร”

“เบื้องตะวันตกเมืองสุโขทัยนี้ มีอรัญญิก พ่อขุนรามคำแหงกระทำโอยทานแก่มหาเถร สังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตร หลวกกว่าบู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลุกแต่เมืองศรีธรรมราชมา ในกลางอรัญญิก มีพิหารอันหนึ่งมนใหญ่สูงงามแก่กม มีพระอัฏฐารสอันหนึ่งสุกยืน” กับ “เบื้องตีนนอน (คือทิศเหนือ) เมืองสุโขทัยนี้ มีตลาดปสาน มีพระอัจนะ” ดังนี้

พระพุทธรูปทองในเวลานี้ถูกย้ายไปเสียหมดแล้ว เป็นอันไม่ทราบว่าองค์ไหนแน่ ในกรุงเทพพระมหานครก็มีพระทองหลายองค์ เช่นที่วัดไตรมิตร วัดมหรรณ์ วัดหงส์ หรือวัดอื่น ๆ อีก ถ้าจะขัดกันขึ้น เอาเป็นอันว่าข้าพเจ้าชี้ให้ท่านไม่ได้ ลักษณะของพระทองทั้งสามองค์เป็นพระรุ่น ๒ ตามทฤษฎีของสมเด็จ ฯ หรือหมวดใหญ่ตามทฤษฎีของข้าพเจ้าและนาย เอ. บี. กริสโวลด์ ส่วนพระอัฏฐารสกับพระพุทธรูปอันใหญ่ พระพุทธรูปอันราม ยังมีอยู่ที่วัดมหาธาตุมาก ลักษณะเป็นพระสุโขทัยรุ่นแรก คือมีพระพักตร์กลมไม่สู้ยาวนัก เช่น พระอัฏฐารสและพระสาวกยืนเป็นแถวในวัดมหาธาตุ ซึ่งยังอยู่ให้ดูได้ พระอัฏฐารส วัดสะพานหิน พระพุทธรูปปูนปั้นที่วัดช้างล้อมก็เป็นพระพุทธรูปรุ่นแรกเหมือนกัน คือรุ่นที่มีพระพักตร์กลมแบบลังกา ส่วนพระอัจนะนั้นซ่อมกันเสียจนไม่มีร่องรอยเหลืออยู่ที่จะดูให้รู้ว่าเป็นพระรุ่นไหนแล้ว เป็นอันว่าพระพุทธรูปที่ในจารึกหลัก ๑ กล่าวถึงเป็นพระพุทธรูปสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ หรือก่อนนั้นมาจนถึงสมัยพ่อขุนรามคำแหง ต่อไปหลักที่ ๒ ซึ่งเชื่อว่าจารึกในแผ่นดินพระมหาธรรมราชาพระยาลิไทย แต่หลักนี้ออกจะลำบากด้วยหาของไม่พบ เช่นพระพุทธรูปหินที่ท่านมหาเถรศรีสรัทธา ฯ เอามาต่อติดกันนั้นมากมาย แต่ไม่เคยพบในวัดพระมหาธาตุสุโขทัยเลย แม้องค์พระมหาธาตุ ในจารึกว่าเดิมสูง ๙๕ วา ท่านต่อขึ้นไปอีก ๗ วา เป็นสูง ๑๐๒ วา แต่พระมหาธาตุสุโขทัยท่านทั้งหลายก็คงเห็นแล้วว่าสูงไม่เกิน ๒๐ วา ท่านศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ เคยบอกแก่ข้าพเจ้าว่า ถ้าใช้คำศอก

พระอัฏฐารส

ที่ในพระวิหารวัดสระเกศ พระนคร

สมัยสุโขทัย หมวดพิษณุโลกชั้นหลัง

หรือ ชั้นแรกของสมเด็จ ฯ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

(ดูหน้า ๑๓๓ และ ๑๓๗)

พระศรีศากยมุนี

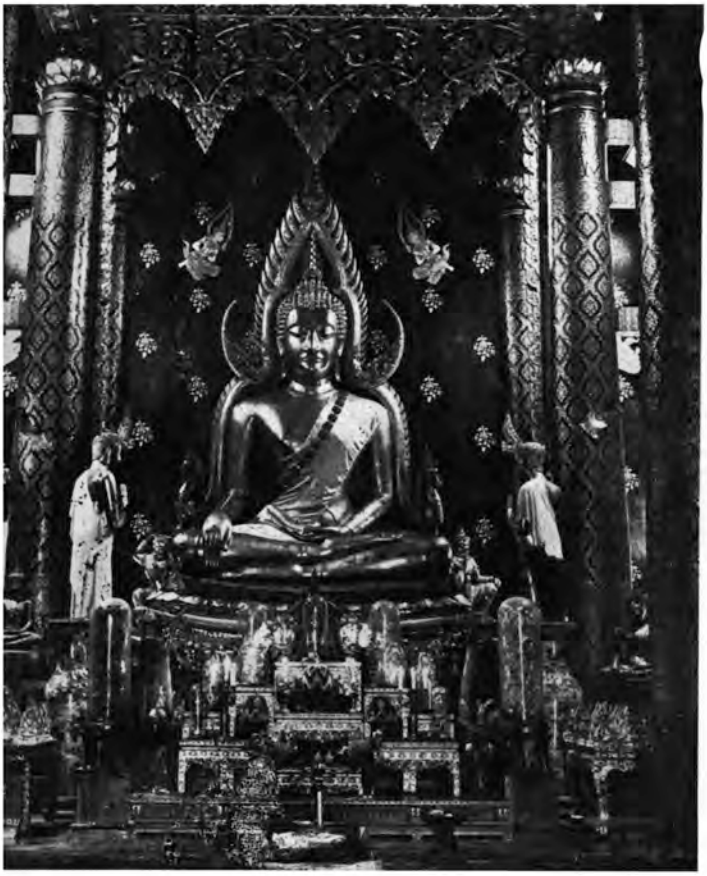
ที่ในพระวิหารวัดสุทัศน์ ฯ พระนคร

สมัยสุโขทัย หมวดพระชินราช

หรือ ชั้นหลังของสมเด็จ ฯ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

(ดูหน้า ๑๓๕ และ ๑๓๗)

พระพุทธชินราช

ในพระวิหารหลวงวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

จังหวัดพิษณุโลก

สมัยสุโขทัย หมวดพระชินราช หรือ ชั้นหลัง

ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

(ดูหน้า ๑๓๕ และ ๑๓๗)

พระสุรภีพุทธพิมพ์

ในพระอุโบสถวัดปรินายก พระนคร

สมัยสุโขทัย หมวดใหญ่ หรือ ชั้นกลาง

ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

(ดูหน้า ๑๓๕ และ ๑๓๖)

แทนวาในจารึกนั้น ก็พอจะไปกับขนาดสูงขององค์พระมหาธาตุสุโขทัยได้ เอาเป็นไม่ได้เรื่องราวพระพุทธรูปจากหลักนี้

ที่นี้หลักที่ ๔ ภาษาเขมร กับหลักที่ ๕ ภาษาไทย ซึ่งจารึกในแผ่นดินพระยาลิไทย (พ.ศ. ๑๙๐๕) ทั้งสองหลักมีใจความเหมือนกันว่า "ครั้นออกพระพรรษาแล้ว เสด็จทรงทำมหาทาน ฉลองพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ที่ทรงหล่อเท่ากับพระองค์พระพุทธเป็นเจ้าซึ่งประดิษฐานไว้กลางเมืองสุโขทัยนี้ โดยบุรพทิศด้านพระมหาธาตุนั้น" พระพุทธรูปองค์นี้ เดิมสมเด็จ ฯ ทรงไว้ในคำอธิบายพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า ได้แก่พระศรีศากยมุนีวัดสุทัศน์ จนกระทั่งนาย W.A.R. Wood ผู้แต่งหนังสือ A History of Siam เอาไปลงไว้เป็นประวัติศาสตร์รู้กันทั่วไปแล้ว ต่อมาจะเป็นเมื่อไรไม่ทราบ สมเด็จ ฯ ได้ทรงบันทึกด้วยดินสอไว้ที่ริมหนังสือนั้นว่า "สอบจารึกไม่ใช่พระเท่าพระองค์อยู่ในวิหารตะวันออกพระศรีศากยมุนี" จึงเกิดเป็นเรื่องลังเลกันขึ้น โดยที่สมเด็จ ฯ ทรงเข้าพระทัยว่า พระเท่าพระองค์จะอยู่ในวิหารหลังนอก หน้าวิหารหลวงหรือวิหารพระศรีศากยมุนี แต่ข้าพเจ้าไม่ลังเลเลย เพราะเหตุ ๓ ประการ ประการที่ ๑ วิหารหลังนอกนี้ข้าพเจ้าเข้าใจว่าจะสร้างขึ้นภายหลังในรุ่นสมัยอยุธยา ประการที่ ๒ ศิลาจารึกบอกชัดเจนแล้วว่าอยู่โดยบุรพทิศด้านพระมหาธาตุ ประการที่ ๓ เรื่องพระเท่าพระองค์นั้น สมเด็จ ฯ เคยตรัสกับข้าพเจ้ายืดยาว อนุสนธิมาแต่ข้าพเจ้าไปปาฐกถาเรื่องพระพุทธชินราชที่พุทธสมาคมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ ข้าพเจ้าว่าพระพุทธรูปทองในจารึกพ่อขุนรามคำแหงนั้น คือพระศรีศากยมุนี และว่าพระที่นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกันนั้น พ่อขุนรามคำแหงเป็นผู้เริ่มทำขึ้นก่อน พอทรงทราบเข้าก็ทรงเอ็ดข้าพเจ้า และตรัสแก่ข้าพเจ้าอย่างยืดยาวว่า "พระพุทธรูปอย่างพระสุรภี ฯ หรือพระสุโขทัยที่งาม ๆ แต่นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ไม่เสมอกัน ดังที่เห็นเป็นพระปูนปั้นอยู่มากในเมืองเหนือนั้น เป็นของก่อนพระยาลิไทย พระที่เรียกในจารึกว่าพระเท่าพระองค์ และทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกันนั้น เป็นของพระยาลิไทยแน่ เพราะทรงสอบสวนพุทธลักษณะมาก แล้วยังทรงเล่าถึงเรื่องพระเท่าพระองค์พระพุทธต่อไปว่า ครั้งสุโขทัยถือพระอัฏฐารสว่าเป็น

พระเท่าพระองค์ จะทรงได้หลักฐานมาอย่างไรไม่ทราบ เชื่อกันขึ้นไปจนถึงทางเชียงใหม่ พระประธานในวิหารหลวงวัดเจดีย์หลวง เชียงใหม่ ก็เรียกว่าพระอัฏฐารส ส่วนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสอบสวนจากจีวรพระสุคต ทรงสร้างรูปพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระอสีติมหาสาวกไว้หน้าพระประธานในพระอุโบสถวัดสุทัศน์ ฯ เป็นพระพุทธรูปเท่าพระองค์พระพุทธครั้งกรุงรัตนโกสินทร์" ดังนี้ ข้าพเจ้าจึงเชื่ออย่างความเห็นเดิม ยิ่งกว่านั้น พระศรีศากยมุนีกับพระพุทธชินราชนอกจากทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกันอย่างเดียวกันแล้ว ยังมีชายจีวรแยกจากปลายสังฆาฏิอย่างเดียวกันอีก แต่พระพักตร์พระศรีศากยมุนียาวกว่าพระพุทธชินราชนั้น ก็เพราะเป็นพระทำในท้องที่สุโขทัย อนึ่ง พระที่เชิญลงไปจากสุโขทัยที่เป็นขนาดใหญ่ซึ่งจะนับเป็นพระเท่าพระองค์ได้ ก็มีแต่พระศรีศากยมุนีองค์เดียวเท่านั้น ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่าพระเท่าพระองค์พระพุทธเป็นเจ้าในศิลาจารึกหลักที่ ๔ และที่ ๕ คือพระศรีศากยมุนี โดยจารึกหลักนี้ทำให้ทราบลักษณะพระพุทธรูปสุโขทัยบางองค์ว่าเป็นอย่างไรแน่ มีจารึกอีกอันหนึ่งซึ่งได้พบในเมืองสุโขทัยเมื่อเร็ว ๆ นี้ เป็นเรื่องนายสรศักดิ์ขออากรได้ ๔ ที่ หมู่วัดพายัพ ๒ ที่ ที่ ๑ กับพระเจ้าหย่อนตีน ที่ ๑ กับพระเจ้าจงกรมในจารึก ซึ่งคงจะหมายถึงพระนั่งห้อยพระบาทและพระเดินจงกรม แต่เรายังไม่ได้พบพระพุทธรูปที่กล่าวถึงนี้ ทีนี้ลองหาไปถึงจารึกตามฐานพระดูบ้าง พระพุทธรูปสุโขทัยที่มีจารึกที่ฐานและมีศักราชได้พบแล้วในเวลานี้มี ๒ องค์ คือ หลวงพ่อวัดหงส์ ธนบุรี องค์ที่เป็นทองคำองค์หนึ่ง พระพุทธรูปลีลาสัมฤทธิ์ขนาดใหญ่ที่วัดพระยาภูจังหวัดน่านอีกองค์หนึ่ง จารึกองค์ที่วัดหงส์นายฉ่ำ ทองคำวรรณ เปรียญ เป็นผู้อ่าน เป็นเรื่องเสด็จท่านพระยาศรียศ (ใครก็ไม่ทราบ) ถวายทานอันเกิดจากที่ดินแก่พระพุทธรูปองค์นี้ เมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๓ องค์ที่วัดพระยาภูเมืองน่าน นายเอ. บี. กริสโวลด์ กับนายไกรศรี นิมมานเหมินท์ เป็นผู้พบและอ่านจารึกเป็นเรื่องสมเด็จเจ้าพระยางั่วผาสุมเจ้าเมืองน่าน สร้างพระพุทธรูป ๕ องค์ เมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๙ น่าประหลาดที่พระพุทธรูป ๒ องค์นี้มีศักราชใกล้เคียงกัน แต่องค์แรกไม่ได้บอกว่าสร้างปีนั้น เป็นแต่พระยาศรียศถวายทานในปีนั้น องค์หลังว่าสร้างในปีนั้น ลักษณะของหลวงพ่อวัดหงส์เป็นพระพุทธรูปรุ่น ๒ ของสมเด็จ ฯ หรือเป็นพระหมวดใหญ่ของ

ข้าพเจ้าและนายกริสโวลด์ ส่วนองค์ที่วัดพระยาภู ลักษณะเป็นหมวดพิษณุโลกชั้นหลัง ตรงกับศักราช เพราะพระพักตร์เป็นอย่างพระพุทธรูปสุโขทัยทำในสมัยอยุธยา แต่จะเอาเป็นแน่นอนนักก็ไม่ได้ แม้แต่พระพุทธชินราชซึ่งเป็นพระชนิดปลายนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่เสมอกัน แต่ส่วนพระเหลือของพระพุทธชินราชนิ้วพระหัตถ์กลับไม่เท่ากัน จนทำให้นักปราชญ์ถกเถียงกันไม่รู้จบจนทุกวันนี้

สรุปการพยายามจัดพระพุทธรูปสุโขทัยให้เป็นหมวดเป็นหมู่ที่ได้ทำกันมาแล้ว คือ สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรง ฯ ทรงจัดเป็น ๓ รุ่น รุ่นแรกพระพักตร์กลม เช่น พระอัฏฐารส รุ่นที่ ๒ พระพักตร์ยาว พระหนุเสี้ยม เช่นพระสุรภีพุทธพิมพ์และพระร่วงโรจนฤทธิ์ ชั้นที่ ๓ พระพักตร์ทำนองผลมะตูม นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกัน งามยิ่งนัก เช่น พระพุทธชินราชที่พิษณุโลก และพระชินสีห์ที่วัดบวรนิเวศ ต่อมาข้าพเจ้ากับนายกริสโวลด์ร่วมกันเสนอเป็น ๕ หมวด คือ ๑. หมวดใหญ่ ๒. หมวดกำแพงเพชร ๓. หมวดพระชินราช ๔. หมวดพิษณุโลกชั้นหลัง ๕. หมวดเบ็ดเตล็ด ซึ่งมีรายการละเอียดดังกล่าวมาแล้ว เมื่อเร็ว ๆ นี้นาย เอ. บี. กริสโวลด์ ชาวอเมริกัน ผู้มีความรู้เรื่องศิลปไทยดีผู้หนึ่งได้เขียนเรื่องพระพุทธรูปสุโขทัยลงในวารสารฉบับหนึ่งของประเทศสวิสเซอร์แลนด์ ชื่อ Artibus Asiae เล่มที่ XIX, 3/4 เสนอว่าพระพุทธรูปสุโขทัยควรแบ่งเป็น ๓ หมวดตามลักษณะของพระพุทธรูปเหล่านั้น ๆ คือ พระพุทธรูปชนิดรุ่นสอง ของสมเด็จ ฯ หรือ หมวดใหญ่ของข้าพเจ้ากับนายกริสโวลด์ เป็นพวก High – Classic (คือพวกดียอดเยี่ยม) พวกที่นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกัน เช่น พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์เป็น Post – Classic (หลังยอดเยี่ยม) พวกเบ็ดเตล็ดที่จัดเข้า ๒ หมวดนี้ไม่ได้ แต่เป็นรุ่นเก่า เช่นพวกวัดตะกวน ควรเป็น Pre – Classic และ Pre – Classic ควรมีอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ High – Classic ควรอยู่ในครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๙ หลังจากนั้นมาเป็น Post – Classic นี่เป็นแต่ข้อเสนอของผู้ศึกษาชาวต่างประเทศผู้หนึ่งเท่านั้น ข้าพเจ้าเชื่อว่าคนไทยส่วนมากคงจะยังถือว่าพระพุทธชินราชเป็นพระพุทธรูปที่งามที่สุด หรืองามเป็นยอดเยี่ยม ดังที่พระบาทสมเด็จพระ

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เคยทรงเชื่อถือมาแล้ว ส่วนตัวข้าพเจ้าเองไม่ใช่ช่างไม่รู้จะตัดสินอย่างไร ได้ดูพระพุทธรูปชนิดพระนาคในวิหารโพธิ์ลังกาวัดมหาธาตุเห็นเข้าก็งามจับใจ ได้ดูพระพุทธชินราชก็งามจนขนลุก เป็นอันว่าท่านงามเท่า ๆ กันทั้งสองรุ่น พระพุทธรูปสุโขทัยทั้งสองรุ่นนี้ รุ่นไหนจะงามกว่ากัน เป็นเรื่องของรสนิยมของคนพูด ตัดสินยาก ข้าพเจ้าขอเรียนได้แต่ว่าพระพุทธรูปสุโขทัยนั้นมีอิทธิพลเหนือหัวใจของคนไทยมากหลาย ชักตัวอย่างที่เห็นง่าย ๆ เช่นเมื่อคณะกรรมการคิดแบบพระพุทธรูปพระพุทธมณฑล คราวงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ นี้ เพื่อจะให้เป็นแบบอย่างพระพุทธรูปสมัยรัตนโกสินทร์ต่อไป โดยให้มีนวกรรมอะไรใหม่ ๆ เป็นของตนเองขึ้น แต่กรรมการคิดกันไป คิดกันมา แก้กันไป แก้กันมา แล้วก็จบลงด้วยแบบพระพุทธรูปอิทธิพลสุโขทัยนั่นเอง.

นายขจร สุขพานิช

ได้อ่านพบในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ฉบับที่ยังไม่เคยตีพิมพ์ ว่าพระหัตถ์พระศรีศากยมุนีชำรุด และต้องซ่อมขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๒ เป็นปัญหาว่านิ้วพระหัตถ์ของเดิมเท่ากันหรือเปล่า ถ้านิ้วพระหัตถ์เดิมไม่เท่ากัน ก็ไม่อยู่ในแบบเดียวกับพระพุทธชินราช

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

มีหลักที่ควรจะนึกได้ว่าของเดิมคงจะเท่ากัน เมื่อซ่อมใหม่เขาจึงทำเท่ากัน ทั้งนี้เพราะคงต้องมีการค้นคว้ากันก่อนที่จะทำการซ่อม น.ม.ส. ได้เคยตรัสว่านักโบราณคดีมีอำนาจกว่าพระผู้เป็นเจ้า เพราะนักโบราณคดีอาจจะเปลี่ยนอดีตได้

นายขจร สุขพานิช

ถ้าเผื่อว่านิ้วพระหัตถ์ของพระศรีศากยมุนีแต่เดิมไม่เท่ากัน จะมีผลอะไรบ้างในแง่การจัดลำดับพระพุทธรูป

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

บรรดาพระประธานในรัชกาลที่ ๑ ก็ทำนิ้วพระหัตถ์เท่ากัน พระหัตถ์พระศรีศากยมุนีคงจะทำตามพระหัตถ์ของพระพุทธรูปที่สำคัญ เช่น พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์

นายมานิต วัลลิโภดม

ขอถามเรื่องพระทองคำที่วัดหงส์ ฯ คำว่าทองคำหมายความว่ากระไร

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

คำว่า "ทอง" ในที่นี้หมายถึงว่ามีเปอร์เซ็นต์ของทองมาก พระบางองค์ เรียกกันว่าพระหลายสี เพราะมีวัตถุต่างกัน เป็นนากด้านหนึ่ง ทองด้านหนึ่งก็มี ที่เรียกพระทอง ก็เพราะมีเปอร์เซ็นต์ทองมาก แต่มิได้หมายความว่าเป็น Solid Gold.

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิมมัพร

ถ้าพระศรีศากยมุนีมีนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ไม่เท่ากัน จะอยู่ในสมัยใด ข้าพเจ้าเห็นว่าพระองค์นี้มีลักษณะไม่เหมือนพระพุทธชินราช งามกว่าพระพุทธชินราช

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

ถ้าพระศรีศากยมุนีมีนิ้วพระหัตถ์ไม่เท่ากัน ก็อาจจะอยู่ในหมู่ที่ ๒ คือ High Classic ได้ ที่เห็นในบัจจุบันยังไม่สู้งาม เพราะที่ตั้งในพระวิหารวัดสุทัศน์ ฯ ไม่สู้ดี คือกระชั้นชิดไป ไม่เหมือนวิหารหลวงวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธชินราช

พระยาอนุมานราชธน

ขอปิดประชุม ผู้ปาฐกได้เรียงความมาได้ดีมากสำหรับการค้นคว้าต่อไป.

เครื่องถ้วยสันกำแพง

ของ

นายไกรศรี นิมมานเหมินท์

แสดงที่เตาทุเรียง จังหวัดสุโขทัย

วันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๐๓

การพบ

ในภาคเหนือของประเทศไทย ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นที่ตั้งของราชอาณาจักรลานนาไทย ได้เคยมีการค้นพบเตาเครื่องถ้วยเคลือบแล้วเป็นแห่งแรกที่บ่ากาหลง* ใกล้ ๆ กับหมู่บ้านบั๋จุบันซึ่งเรียกว่าบ้านทุ่งม่าน ตำบลหัวฝาย อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย (ทุ่งม่าน แปลว่า ทุ่งพม่า ชาวบ้านเหล่านี้พึ่งอพยพมาจากบ้านทุ่งม่าน ลำปาง ไม่นานมานี้) พระยานครพระราม ผู้ซึ่งค้นพบเตานี้ ได้เขียนบรรยายเรื่องเครื่องถ้วยจากบ่ากาหลงนี้ ลงในนิตยสารของสยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์ เล่มที่ ๒๙ ตอน ๑ ประจำเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๙๓๖ แล้ว ในคำบรรยายดังกล่าว พระยานครพระรามเชื่อว่าเครื่องถ้วยจากบ่ากาหลงนี้เก่าแก่ยิ่งกว่าเครื่องถ้วยที่ผลิตในสวรรคโลก (ชะเลียง) และสุโขทัย และเชื่อว่าวิชาการทำเครื่องถ้วยเคลือบอาบน้ำยาคงมีมาแต่ก่อน ตั้งแต่สมัยเมื่อคนไทยยังตั้งรกรากอยู่ในตอนใต้ของประเทศจีน เมื่อได้อพยพลงมาอยู่ในแหลมทองก็ได้นำเอาวิชาการทำเครื่องถ้วยที่มีอยู่แล้วติดตามลงมาด้วย ฉะนั้น เครื่องถ้วยที่ผลิตขึ้นในสวรรคโลก (ชะเลียง) ก็ดี หรือสุโขทัยก็ดี ย่อมมีอายุหลังกว่าเครื่องถ้วยกาหลงทั้งสิ้น ความคิดเห็นของพระยานครพระรามนี้ได้ถูกนายเรจินาลด์ เลอเมย์ คัดค้านว่าไม่ถูกต้อง ดังปรากฏในนิตยสารของสยามสมาคม เล่มที่ ๓๑ ตอน ๑ เดือน มีนาคม ค.ศ. ๑๙๓๙ เมื่อสรุปแล้วนายเลอเมย์เชื่อว่าเตากาหลงอาจมีอายุเก่าแก่ไม่เกินพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เป็นอย่างมาก ซึ่งข้าพเจ้าก็มีความเชื่อสอดคล้องกับนายเลอเมย์ ดังจะได้บรรยายต่อไป

---

* บ่ากาหลง ที่เรียกชื่อดังนี้ เพราะบริเวณบ่าไม้นั้นมีไม้นานาชนิดขึ้นอย่างหนาแน่น ซึ่งกล่าวกันว่า แม้แต่กาซึ่งเป็นสัตว์ฉลาด เมื่อเข้าไปในบ่านั้นแล้ว ยังหลงกลับคืนสู่รังไม่ได้ จึงเรียกกันว่า บ่ากาหลง

นายไกรศรี นิมมานเหมินท์

บรรยายเรื่อง

เครื่องถ้วยสันกำแพง

ณ บริเวณเตาทุเรียง เมืองสุโขทัยเก่า

๓๑ มีนาคม ๒๕๐๓

ส่วนหนึ่งของผู้ร่วมสัมนาทางโบราณคดี

ฟังคำบรรยายเรื่อง

เครื่องถ้วยสันกำแพง

(บน) ฯ พณ ฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และ คุณหญิง
ร่วมการสัมนาทางโบราณคดีและพิ่งคำบรรยาย ของ นายไกรศรี นิมมานเหมินท์
(ล่าง) ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช อภิปรายชักถามเรื่องเครื่องถ้วยสังกโลก

ภายหลังการพบเตากาหลงของพระยานครพระรามแล้ว วันหนึ่งใน พ.ศ. ๒๔๙๕ ข้าพเจ้าได้พบเตาใหม่อีกแห่งหนึ่งโดยบังเอิญ ขณะที่เข้าไปท่องเที่ยวในป่าที่ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ห่างจากตัวเมืองนครเชียงใหม่ไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๒๓ กิโลเมตร ปรากฏว่าได้พบเศษเครื่องถ้วยเคลือบเรี่ยราดไปตามป่า ข้าพเจ้าได้สอบถามชาวบ้านใกล้เคียง ไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดทราบว่าเศษเครื่องถ้วยเคลือบที่พบเรี่ยราดไปนั้น ได้มีมาตั้งแต่ครั้งไหน และสมัยไหน อีกประการหนึ่ง ชาวบ้านในตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพงนี้ล้วนแต่อพยพเข้ามาอยู่ในตอนหลัง ๆ ทั้งสิ้น จึงไม่มีผู้ใดทราบถึงประวัติเดิมของท้องที่เท่าใดนัก โดยเหตุที่เครื่องถ้วยเคลือบนี้ได้พบภายในเขตท้องที่อำเภอสันกำแพง ข้าพเจ้าจึงขอเรียกชื่อว่า 'เครื่องถ้วยสันกำแพง' ต่อไป ข้าพเจ้าได้เริ่มสนใจในเครื่องถ้วยที่พบนี้ จึงได้ออกทำการค้นคว้าหาหลักฐานต่าง ๆ เพื่อประกอบการคำนวณอายุของเครื่องถ้วยนี้

ศิลาจารึกของหมื่นดาบเรือน

ใกล้เคียงกับสถานที่พบโคกซึ่งเชื่อว่าเป็นเตา ภายหลังได้ออกสำรวจแล้วมี ๘๓ เตา ปรากฏว่ามีวัดร้างอยู่สองแห่ง คือ วัดเชียงแสน ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งห้วยแม่ผาแหน ไปทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านป่าตึง ตำบลออนใต้ ประมาณ ๑.๕ กิโลเมตรแห่งหนึ่ง กับอีกแห่งหนึ่งไม่ปรากฏชื่อ ตั้งอยู่บนเขาเตี้ย ๆ เรียกว่าก็วย่าแดง อยู่ห่างจากหมู่บ้านป่าตึงไปทางทิศใต้ประมาณ ๒ กิโลเมตร ที่วัดเชียงแสนได้พบเสาศิลาจารึกรูปสี่เหลี่ยมสูงประมาณ ๑.๒๐ เมตรเสาหนึ่ง ฝังอยู่ในดิน โผล่ยอดขึ้นมาเพียงเล็กน้อย เมื่อขุดเสาศิลานี้ขึ้นมาแล้ว ปรากฏว่ามีข้อความจารึกเป็นอักษรแบบสุโขทัยรอบทั้ง ๔ ด้าน ท่อนบนของเสาถูกทำลายหายสาปสูญไป คงเหลือแต่ท่อนล่างมีอักษรจารึกอยู่ในสภาพเรียบร้อยดีอยู่ เมื่อได้อ่านและเก็บเอาข้อความมาปะติดปะต่อกัน แล้วเขียนเป็นภาษาไทยปัจจุบัน ก็ได้ความดังต่อไปนี้

"เมื่อพระเจ้าศิริสิทธัมมังกูรมหาจักรวรรดิราชาธิราช ได้ขึ้นเสวยราชย์เป็นกษัตริย์เชียงใหม่ ได้ทรงโปรด ฯ ให้ราชมนตรีนายหนึ่งชื่อเจ้าอติชวญาณบวรสิทธิ เป็น

หมื่นดาบเรือน ในปีวอกสัมฤทธิศก (เปลิกสัน) จุลศักราช ๘๕๐ เดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำ วันพุธ หมื่นดาบเรือนได้มีจิตศรัทธาชักชวนบรรดาทายกทายิกาทั้งหลายเป็นต้นว่า ชาวพูเลามาประชุมกัน เพื่อสร้างพระวิหาร พระเจดีย์ และหอพระไตรปิฎก เมื่อเสร็จแล้ว ขนานนามวัดที่สร้างนี้ว่า สาลกัลญาณมหันตาราม ฝ่ายกษัตริย์เชียงใหม่ก็พระราชทานที่ดินให้เป็นวิสุงคามสีมา หมื่นดาบเรือนจึงได้อาราธนาพระมหาเถร เช่น พระมหาเถรสุนทร วัดหมื่นพาย พระมหาเถรวชิรโพธิ วัดหมื่นครืน พร้อมทั้งพระภิกษุอื่น ๆ อีก ๙ รูป มาเป็นผู้อุปถัมภ์วัดนี้ ในจุลศักราช ๘๕๓ กษัตริย์เชียงใหม่ได้พระราชทานนามีค่า ๕๔๐,๐๐๐ เบี้ยแก่หมื่นดาบเรือน ๆ ได้นำมาถวายไว้กับวัดนี้ โดยอ้างพันญาณรังษี ล่ามร้อยพรหม ล่ามโสมดาบเรือน และบุคคลอื่น ๆ อีกหลายคน เป็นพยานรู้เห็นด้วย กับการถวายนานี้ไว้แก่วัดสาลกัลญาณมหันตาราม นอกจากนี้ หมื่นดาบเรือนได้ซื้อทาสถวายเป็นเสขวัดจำนวน ๒๕ ครัว มีจำนวน ๗๘ คน และได้มีบัญชีค่าก่อสร้างในวัดดังต่อไปนี้ สร้างเจดีย์สิ้นเงิน ๑๔,๖๐๐ เบี้ย สร้างวิหาร ๑๑,๗๐๐ เบี้ย สร้างหอพระไตรปิฎก ๑๑,๐๐๐ เบี้ย สร้างพระคำภีร์ ๒๐,๐๐๐ เบี้ย ทำผ้าห่อคัมภีร์ ๑,๐๐๐ เบี้ย ค่าหล่อพระพุทธรูป ๕ องค์ ๖,๐๐๐ เบี้ย และได้ถวายเงินอีก ๓,๐๐๐ เบี้ย เพื่อตั้งเป็นมูลนิธิหวดอกผลใช้จ่ายเป็นค่าจังหัน ๑๐ สำรับ และหมื่นดาบเรือนได้สาปแช่งไว้ว่า ถ้าผู้ใดเอาทรัพย์สินของวัดดังกล่าวออกไปจากวัดนี้แล้ว ขอให้ไฟไหม้ในอบายทั้ง ๔ อย่าให้พ้น”

ข้อความข้างต้นเป็นใจความจากศิลาจารึกของหมื่นดาบเรือน เชื่อว่าคงจะได้จารึกใน จ.ศ. ๘๕๓ (พ.ศ. ๒๐๓๔) ในรัชกาลพระยอดเชียงราย ได้จารึกในขณะสร้างวัดสาลกัลญาณมหันตาราม ซึ่งปัจจุบันเป็นวัดร้าง อยู่ห่างจากหมู่บ้านป่าตึง ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง ไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๑.๕ กิโลเมตร ชาวบ้านเรียกกันว่า “วัดเชียงแสน” ไม่ปรากฏมีถาวรวัตถุใด ๆ คงเหลืออยู่ที่วัด นอกจากเจดีย์องค์ใหญ่ ซึ่งถูกดัดแปลงแก้ไขเสียใหม่ จนไม่ทราบว่ารูปเดิมเป็นอย่างไร แต่วัดนี้ยังคงเป็นที่เคารพนับถือของราษฎรตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง ตลอดมาจนปัจจุบันนี้

สกพ. จาน พื้นสีเทาเขียว
ลวดลายสีดำ
กว้าง ๒๖.๕ ซม.

สกพ. จาน พื้นสีเทาเขียว
ลวดลายสีดำ
กว้าง ๒๖.๐ ซม.

สกพ. จาน พื้นสีเทาเหลือง
ลวดลายสีน้ำตาล
กว้าง ๒๙.๕ ซม.

สกพ. จาน พื้นสีเทาเขียว
ลวดลายสีดำ
กว้าง ๒๕.๐ ซม.

พระพุทธรูปทองเหลือง ๕ องค์ที่กล่าวถึงในศิลาจารึกนี้ ปัจจุบันคงเหลืออยู่เพียง ๒ องค์ เจ้าอาวาสวัดป่าตึง ได้อัญเชิญมาไว้ที่วัดป่าตึง ในหมู่บ้านป่าตึง ทั้งสององค์เป็นพระพุทธรูปแบบนั่งขัดสมาธิเพชร ปางมารวิชัยหรือที่เรียกกันว่าแบบพระสิงห์ องค์ใหญ่จากพระชานุถึงพระชานุวัดได้ ๑.๑๕ เมตร สูงจากฐานถึงพระโมลีวัดได้ ๑.๕๖ เมตร องค์เล็กจากพระชานุถึงพระชานุวัดได้ ๐.๗๓ เมตร สูงจากฐานถึงพระโมลีวัดได้ ๑.๕๐ เมตร พระพุทธรูปสององค์นี้มีแปลกกว่าพระพุทธรูปแบบพระสิงห์องค์อื่น ๆ ที่ได้เคยพบมา คือ พระพักตร์ไม่กลม แต่ยาวรีเป็นแบบรูปไข่ ที่ฐานพระพุทธรูปองค์เล็กมีอักษรแบบสุโขทัยจารึกอยู่รอบ ถ้าเขียนเป็นภาษาไทยปัจจุบัน จะอ่านได้ความว่า "พระเจ้าฝนนี้หนักแสนทอง (ประมาณ ๑๓๔ กิโลกรัม) เจ้าหมื่นกัลญาดาบเรือนให้หล่อในปีวอกสัมฤทธิศก (เปลิกสัน) ไว้ให้คนทั้งหลายไหว้ บุญอันนี้จงเป็นปัจจัยแก่ ..... (เลือนอ่านไม่ได้) สัพพัญญุตญาณเทอญ บุญอันนี้จงจำเริญแก่สัตว์ทั้งหลายในอนันตวัตร" ปีที่จารึกไว้ที่พระพุทธรูปนี้ตรงกับที่จารึกไว้ในศิลาจารึก พระเจ้าฝน หมายความถึงว่าเป็นพระพุทธรูป ที่ได้สร้างขึ้นไว้เพื่อความชุ่มชื่นร่มเย็น ชาวบ้านเรียกกันว่า พระเจ้าฝนแสนห่า ในปีใดถ้าฝนแล้งนานจนเกินควร ชาวบ้านจะเชิญพระพุทธรูปองค์นี้ออกแห่เพื่อขอฝน

การที่หมื่นดาบเรือนได้สร้างวัดใหญ่โต อีกทั้งได้ถวายนาไว้มีค่าถึง ๕๔๐,๐๐๐ เบี้ยนั้น ย่อมเป็นการแสดงให้เห็นชัดว่า หมื่นดาบเรือนต้องเป็นผู้มีฐานะมั่งคั่ง มีข้าทาสบริวารมาก และบริวารเหล่านี้ก็คงมีฐานะความเป็นอยู่ดี จึงจะสามารถช่วยเหลือเจ้านายของตนให้สร้างวัดใหญ่โตนี้ขึ้นได้จนเป็นผลสำเร็จ อะไรเป็นต้นเหตุที่ทำให้บริวารของหมื่นดาบเรือนมีฐานะทางเศรษฐกิจดี ข้าพเจ้าเชื่อว่าคงไม่มีเหตุอื่นนอกจากความขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพทางอุตสาหกรรมปั้นเครื่องถ้วย จึงได้ช่วยยกฐานะของข้าทาสบริวารของหมื่นดาบเรือนขึ้น จากหลักฐานจำนวนโคกที่ได้สำรวจมาแล้ว ๘๓ โคก ซึ่งเชื่อว่าเป็นซากของเตาเผาเครื่องถ้วย ที่อยู่กระจัดกระจายไปตามบริเวณป่าใกล้เคียงกับวัดของหมื่นดาบเรือนนี้เอง ก็น่าจะพอใจเป็นที่เชื่อได้ว่า ข้าทาส

บริวารของหมื่นดาบเรือน คงเป็นช่างปั้นถ้วยชามที่ข้าพเจ้ากำลังกล่าวถึงอยู่ในขณะนี้ และการปั้นถ้วยชามเหล่านี้คงมีขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช พระยอดเชียงราย พระเมืองแก้ว จนหมดสิ้นราชวงศ์เม็งราย ซึ่งเราเรียกกันว่า "สมัยทองแห่งลานนาไทย" นั่นเอง

ในศิลาจารึกของหมื่นดาบเรือนได้กล่าวถึงชาวพูเลาว่า ได้มาร่วมชุมนุมกันสร้างวัดสาลกัลญาณมหันตารามนี้ ชาวพูเลาจะเป็นใคร อยู่ที่ไหน เป็นการยากที่จะค้นคว้าหาหลักฐานให้แน่ชัดได้ แต่วัดสาลกัลญาณมหันตารามนี้ ตามชื่อสามัญเรียกโดยชาวบ้านปัจจุบันว่า "วัดเชียงแสน" ในตำนานเมืองเชียงแสนก็ได้มีการกล่าวถึงพันนา (ตำบล) แห่งหนึ่งซึ่งขึ้นต่อเมืองเชียงแสน ชื่อว่า "พันนาพูเลา" เช่นนี้อาจเป็นไปได้ว่าชาวพูเลาที่ศิลาจารึกของหมื่นดาบเรือนได้กล่าวถึงนั้น คงเป็นชาวตำบลพูเลามาจากเมืองเชียงแสนนั่นเอง เหตุใดชาวพูเลาจึงได้อพยพย้ายลงมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ ๆ พบเตาโบราณนี้ เป็นเรื่องที่น่าจะได้มีการสืบสวนค้นคว้ากันต่อไป

เศษเครื่องลายครามสมัยราชวงศ์หมิง

ขณะที่ได้คุ้ยเขี่ยกองเศษแตกของเครื่องถ้วยสันกำแพง ได้พบเศษแตกของชามลายครามสมัยราชวงศ์หมิงจำนวน ๓ ชิ้น ในจำนวนนี้มีชิ้นหนึ่งเป็นเศษของก้นชาม มีอักษรจีนเขียนไว้ ๖ ตัว อ่านสำเนียงภาษากลางว่า "... หมิงซวนเต๋อะเหนียนเจ้า" (...明宣德年造) มีคำหนึ่งได้แตกหายไป เข้าใจว่าคงเป็นคำว่า "ต้า" คือ ต้าหมิง ทั้งหมดแปลเป็นภาษาไทยว่า ทำในสมัยราชวงศ์ต้าหมิง รัชกาลซวนเต๋อะ (คือรัชกาลที่ ๕ ของราชวงศ์ต้าหมิง) รัชกาลนี้เริ่มใน พ.ศ. ๑๙๖๙ หมดสิ้นใน พ.ศ. ๑๙๗๘ ก่อนศิลาจารึกของหมื่นดาบเรือน ๕๓ ปี หรือเกือบจะตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ จึงเป็นการช่วยยืนยันขึ้นอีกด้านหนึ่งว่า เครื่องถ้วยสันกำแพงคงมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกันกับเศษเครื่องถ้วยของต้าหมิงที่พบนี้ และนอกจากนี้แล้ว ข้าพเจ้ายังได้เครื่องลายครามหลายชิ้น ซึ่งยังมีรูปร่างดีอยู่ครบถ้วน มีผู้ขุดพบในเจดีย์ร้างในตำบลออนเหนือ อำเภอสันกำแพง อยู่ห่างจากบริเวณที่พบเตาเครื่องถ้วยสันกำแพง

ขึ้นไปทางตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ ๕ กิโลเมตร เมื่อได้เอาให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบดู ก็ยืนยันว่าผลิตในสมัยราชวงศ์หมิงรัชกาลต้น ๆ ทั้งสิ้น จึงเชื่อว่าในสมัยทองของลานนาไทย คงจะได้มีการนำเอาเครื่องถ้วยของจีนมาเป็นตัวอย่างเพื่อผลิตขึ้นในประเทศนี้ หรือยิ่งกว่านี้ อาจมีช่างเข้ามาจากประเทศจีน เป็นครูสอนให้ทำเครื่องถ้วยเช่นเดียวกับที่สวรรคโลกและสุโขทัย เพราะมีลวดลายที่เขียนบนเครื่องถ้วยหลายอย่างแสดงให้เห็นว่ามีอิทธิพลของจีนเจือปนอยู่เป็นอันมาก ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

ลักษณะของเตา

ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ได้มีการพบโคกที่เชื่อว่าเป็นเตาแล้ว ๘๓ แห่ง ตั้งอยู่ใกล้ ๆ ลำห้วยแม่ผาแหน ลำห้วยแม่ลาน ซึ่งเป็นห้วยใหญ่ และตลอดสองฝั่งห้วยเล็กห้วยน้อยที่ไหลลงสู่ลำห้วยใหญ่ทั้งสองสายนี้ แต่ละโคกมีขนาดใหญ่เส้นผ่าศูนย์กลางไม่เกิน ๕.๐๐ เมตร รอบ ๆ ปริมณฑลที่มีโคกตั้งอยู่มีเศษเครื่องถ้วยเรี่ยราดไปทั่ว ๆ บางโคกมีต้นสักขนาดใหญ่ มีอายุหลายร้อยปีขึ้นอยู่ แต่ถูกตัดไปเสียแล้วในสมัยบริษัทฝรั่งทำไม้อยู่ในป่าแถบนั้นประมาณ ๔๐ ปีมาแล้ว คงเหลืออยู่แต่ตอ เป็นการแสดงให้เห็นได้ว่า เตานี้ถูกทอดทิ้งให้ร้างไปเป็นเวลาหลายร้อยปีมาแล้ว ข้าพเจ้าได้ลองให้ขุดที่เป็นโคกสามแห่ง พบน้ำเคลือบที่ถูกไฟเผาเสียจนแข็งแกร่งเป็นก้อน ๆ จำนวนมากมาย และพบดินที่ถูกเผาจนสุกสีแดงเป็นแถบ ๆ บางเตาไม่พบอิฐเลย บางเตาพบอิฐบ้างแต่ก็มีจำนวนน้อย จึงเชื่อว่าเตาเครื่องถ้วยสันกำแพงนี้ ไม่ได้ใช้อิฐก่อเช่นเตาที่สวรรคโลกสุโขทัยและกาหลง แต่คงใช้วิธีขุดโพรงตามเนินเขาแล้วปิดปากโพรงด้วยอิฐหรือดินเหนียว ภายในโพรงใช้เป็นเตาเผาเครื่องถ้วย บางแห่งที่ตั้งของเตาเป็นที่ร่าบ ไม่สามารถขุดเป็นโพรงเข้าไปในดินได้ ก็คงขุดเป็นหลุมแล้วก่อด้วยอิฐปิดเป็นฝาหลุมข้างบน การทำเตาแบบนี้ มีชาวไทยเหนือคนหนึ่งจากมณฑลยูนาน ในประเทศจีนตอนใต้ เคยเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า ที่เมืองบ่อและเมืองกิ่งม้า คนไทยที่นั่นในปัจจุบันนี้ก็ยังใช้วิธีขุดโพรงข้างเนินเขา เพื่อเผาเครื่องถ้วยกันอยู่ ข้าพเจ้าได้สอบถามชาวบ้าน

หลายคนในตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง ทุกคนยืนยันว่า ตนได้เคยขุดตามโคกที่เชื่อว่าเป็นเตา พบแต่น้ำเคลือบแข็งเป็นก้อน ๆ ชิ้นเถ้า และดินที่ถูกไฟเผาจนสุกเป็นแถบ ๆ แต่ไม่พบอิฐเลย จึงเชื่อว่าเตาเครื่องถ้วยสันกำแพงนี้ ไม่ใช้อิฐก่อเช่นเตาที่พบในที่อื่น ๆ และการที่มิได้ใช้อิฐก่อนี้เอง จึงทำให้เตาตั้งอยู่ได้ไม่ถาวร คงใช้เผาได้ไม่กี่ครั้ง ดินข้างเตาและบนหลังเตาถูกความร้อนมากเกินไปเกิดยุ่ยลงทำให้เตายุบ ต้องย้ายไปทำเตาใหม่ในที่ใหม่ อาจเนื่องมาจากเหตุนี้เอง เตาที่พบจึงมีจำนวนอยู่มากมายตั้ง ๘๓ เตา และคงอาจมีมากยิ่งกว่านี้ถ้าได้มีการสำรวจให้ทั่วถึง เนื่องจากเตาตั้งอยู่ในป่าทึบ จึงเป็นการยากที่จะเข้าตรวจสอบให้ทั่ว ๆ ได้

เครื่องถ้วยสันกำแพงมีเคลือบผิวด้าน ๆ ไม่ขึ้นมันเหมือนเครื่องถ้วยกาหลง นายบุญยืน วุฒิสรรพ์ ช่างปั้นเครื่องสังกโลกเชียงใหม่ปัจจุบัน ได้อธิบายให้ข้าพเจ้าทราบว่า สาเหตุที่เครื่องถ้วยสันกำแพงมีผิวด้าน น้ำเคลือบไม่ขึ้นเป็นมัน ก็เพราะเหตุว่าใช้ไฟแรงต่ำเผา ถ้าใช้ไฟแรงสูงเผา ให้เปลวไฟแล่นผ่านเครื่องถ้วย น้ำเคลือบจะละลายเกาะกัน ทำให้ผิวเคลือบใสเป็นมัน การที่จะช่วยให้เกิดไฟแรงสูงและให้เปลวไฟแล่นผ่านได้สะดวก ก็ต้องอาศัยการสร้างเตาและปล่องควันให้ถูกหลักถูกส่วน ถ้าใช้เตาแบบโพรงหรือหลุมเช่นที่สันกำแพงนี้ น้ำเคลือบจะมีผิวด้าน ๆ ไม่ขึ้นมันเลย จากการพบเศษเครื่องถ้วยแตกเสียหายเป็นกองใหญ่ ๆ สลับซับซ้อนกันอยู่ข้าง ๆ เตา ข้าพเจ้าเชื่อว่าการเผาด้วยเตาชนิดโพรงหรือหลุมนี้ คงทำให้เครื่องถ้วยที่นำเข้าเผาในเตาเสียหายจำนวนครั้งละไม่น้อยทีเดียว

มีสิ่งที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งเกี่ยวกับเครื่องถ้วยสันกำแพง คือ เวลาชุบน้ำยาเคลือบนั้นไม่เคลือบปากและก้นถ้วย เวลาเผาใช้วิธีวางปากถ้วยบนปากถ้วย และก้นถ้วยบนก้นถ้วย ซ้อน ๆ กันไปเป็นตับ ๆ ตั้ง ๔ – ๕ ชั้น ปล่อยให้เปลวไฟแล่นผ่านจนน้ำเคลือบละลาย ที่ไหนมีการชุบน้ำเคลือบหนามากเกินไป ก็ทำให้ปากถ้วยก้นถ้วยเกาะติดกันเป็นตับ ๆ จึงได้พบวิธีเผาในสมัยโบราณว่าเขาทำเช่นไร ตามบริเวณเตาได้พบหม้ออบทำด้วยดินเผาบ้างประปราย เป็นการแสดงให้เห็นได้อีกด้วยว่า วิธีเผา

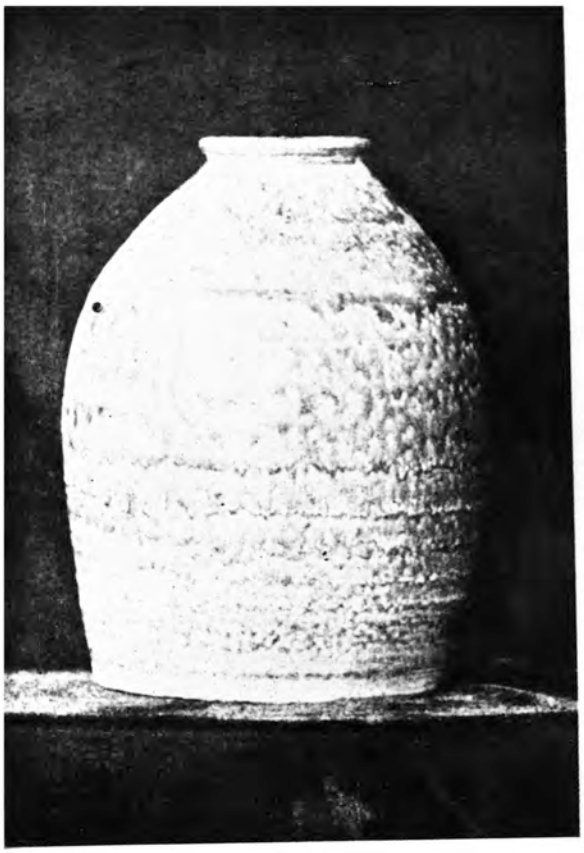
สกพ. ขวด สีเทาเขียว

สูง ๑๓.๕ ซม.

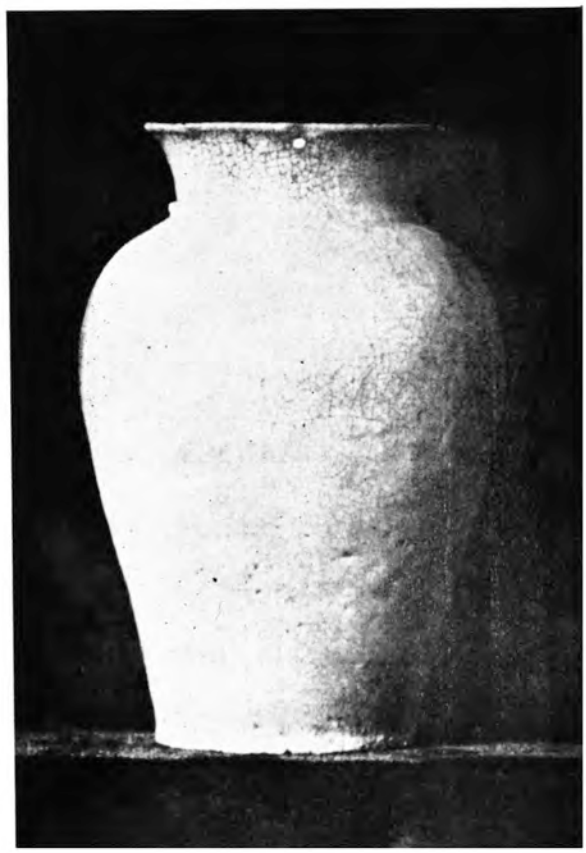
สกพ. ชาม สีเทาเขียว

สูง ๑๕.๐ ซม.

สกพ. ไห สีเทาเขียว

สูง ๒๒.๐ ซม.

สกพ. ไห สีเทาเขียว

สูง ๓๑.๐ ซม.

โดยใช้หม้ออบนี้ คงใช้เฉพาะเครื่องถ้วยชนิดที่งามเป็นพิเศษ หม้ออบที่พบมีรูระบายอากาศ ๔ รู รูปร่างคล้าย ๆ หม้ออบแบบจีนที่ยังคงใช้กันในปัจจุบันนี้อยู่ ตรงกันข้ามกับเครื่องถ้วยสวรรคโลกและสุโขทัย ซึ่งอาบน้ำเคลือบทั้งหมดจนถึงปากถ้วย (นอกจากก้นถ้วย) จะวางทับซ้อนกันไม่ได้ เพราะเมื่อเผาน้ำยาเคลือบจะละลายเกาะติดกัน จึงต้องทำท่อขนาดต่าง ๆ ด้วยดินเผา แล้วตั้งท่อขึ้น แล้ววางก้นถ้วยบนปลายท่อ เพื่อให้เปลวไฟแล่นผ่านได้ง่าย ฉะนั้น เครื่องถ้วยสวรรคโลก สุโขทัย จึงมีรูปวงกลมสีดำ ๆ ที่ก้นถ้วยแทบทุกใบที่ได้เคยเห็นมา

ทำเลที่ตั้งของเตา

เหตุใดจึงตั้งเตาไว้ที่ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง เท่าที่ได้ตรวจสอบดูแล้ว ปรากฏว่า ทำเลที่ตั้งนี้มีความเหมาะสมอยู่หลายประการ คือ ประการแรกใกล้เส้นทางการค้า ในสมัยโบราณการเดินทางจากเชียงใหม่ไปลำปาง ใช้เดินทางสายสันกำแพง ออนใต้ และทาชมพู เป็นส่วนใหญ่ ด้วยเหตุนี้ การตั้งเตาในตำบลออนใต้ จึงเป็นการสะดวกที่จะนำเอาผลิตผลออกไปจำหน่ายยังตลาดเชียงใหม่ ลำพูน และลำปางได้ง่าย ความเหมาะสมประการที่สองก็คือ ใกล้ต่อวัตถุดิบ คือดินและน้ำยาเคลือบ อีกทั้งน้ำท่าก็บริบูรณ์ รอบ ๆ บริเวณเตามีดินเหนียวที่พอใช้ปั้นถ้วยได้ และในท้องลำห้วยแม่ลานได้พบดินขาวคล้าย ๆ ดินเกาลินของจีนซึ่งใช้ปั้นถ้วยได้ดีอีกด้วย ในบริเวณป่ารอบ ๆ ซึ่งบริบูรณ์ไปด้วยพืนอยู่แล้ว ยังมีต้นมะก่อตาหมู (Quercus velutina) ขึ้นอยู่หนาแน่นมากมาย เท่าที่ทราบจากนายบุญยืน วุฒิสรรพ์ ช่างปั้นเครื่องถ้วยเชียงใหม่ปัจจุบัน ว่าขี้เถ้าของลำต้นและใบมะก่อตาหมูนี้ ถ้านำเอาไปประสมกับดินท้องนาตามส่วน ๔ ต่อ ๑ ปนน้ำพอไม่ให้ข้นจนเกินไปแล้ว ก็จะได้น้ำเคลือบสีเขียว ชนิดที่เรียกว่า เซลาดอน (celadon) นอกจากนี้น้ำยาซึ่งใช้เขียนลวดลายบนถ้วยซึ่งเป็นลายเส้นสีดำหรือสีน้ำตาลแก่นั้น ก็ได้แก่ดินแดงธรรมชาติซึ่งมีแร่เหล็กเจือปนอยู่ ดินแดงนี้พบมากในอำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ระยะเดินทางเท้าจากเตาสันกำแพงไปกลับได้ภายในวันเดียว ด้วยเหตุนี้ทำเลที่ตั้งเตาที่ ๆ พบซากเหลืออยู่นี้ จึงเป็นทำเลที่เหมาะสมแล้วทุกประการ

ลักษณะของเครื่องถ้วยสันกำแพง

เท่าที่ได้ขุดพบ เครื่องถ้วยสันกำแพงมีฝีมือหยาบกว่าเครื่องถ้วยจากบ่ากาหลง และสวรรคโลก สุโขทัย อีกทั้งดินที่ใช้ปั้นก็เป็นดินชนิดหยาบกว่า มีเม็ดทรายปนมาก คงมิได้เกรอะดินเสียก่อน การเคลือบส่วนใหญ่ที่ตรวจพบ มีผิวด้าน ๆ ไม่ขึ้นเงาเป็นมัน มีสีต่าง ๆ ตั้งแต่เหลืองจนถึงสีเขียวอ่อน การที่มีสีแตกต่างกัน ก็เนื่องจากการตั้งเผาอยู่ห่างหรือใกล้ไฟ เครื่องเคลือบชนิดเป็นสีน้ำตาลเข้มที่ใช้ดินแดงมีแร่เหล็กปนทำน้ำยาเคลือบก็พบบ้าง แต่ไม่สู้มากนัก

เนื่องจากดินเหนียวที่ใช้ปั้นเครื่องถ้วยสันกำแพง เป็นดินซึ่งไม่สู้ดีนัก จึงต้องปั้นให้หนา มิฉะนั้นถ้วยก็จะตั้งทรงตัวของมันเองอยู่ไม่ได้ ผิดกับเครื่องถ้วยกาหลง ซึ่งใช้ดินดีกว่าจึงปั้นให้บางได้ เพราะฉะนั้นเครื่องถ้วยสันกำแพง ถึงแม้จะมีรูปร่างลักษณะคล้ายคลึงกับของกาหลง แต่ก็ดูหนาเทอะทะกว่า อีกประการหนึ่งเป็นที่น่าสังเกตอีกด้วยว่า เครื่องถ้วยสันกำแพงซึ่งถึงแม้จะได้อาบน้ำยาเคลือบทั้งภายนอกและภายใน ยกเว้นแต่ปากถ้วยและก้นถ้วยที่ไม่อาบน้ำยา เมื่อวางตั้งในเตาก่อนที่จะเผา ใช้วิธีวางซ้อนกัน โดยวางปากถ้วยบนปากถ้วย ก้นถ้วยบนก้นถ้วย เรียงกลับกันขึ้นไปเป็นตับ ๆ สูง ๔ – ๕ ชั้น ดังนั้นภายนอกของถ้วยที่ถูกเปลวไฟและขี้เถ้าแล่นผ่าน น้ำเคลือบจึงสกปรกกลายเป็นสีเข้มไม่ขึ้นเงาเป็นมันงามเหมือนภายในของถ้วย การวางเผาโดยวิธีวางปากซ้อนกันปิดเป็นหม้ออบ ช่วยให้ภายในของถ้วยไม่ถูกเปลวไฟและขี้เถ้า ภายในของถ้วยจึงมีน้ำเคลือบสีสดใสขึ้นเงา ไม่ด่างสกปรกเหมือนภายนอก

สิ่งที่ขุดพบส่วนใหญ่เป็น จาน ชาม ขวด ไห ขนาดต่าง ๆ รูปร่างลักษณะคล้ายคลึงกับเครื่องถ้วยกาหลง ที่เคลือบเฉย ๆ มีเป็นส่วนมาก ที่เขียนลายดอกไม้เถาวัลย์สีดำแล้วเคลือบทับก็พบบ้างที่บางเตา รู้สึกว่าแต่ละเตาชอบทำเครื่องถ้วยเฉพาะเช่นเตาใดถนัดทำจานก็ทำแต่จาน เตาใดถนัดทำขวด ไห ก็ทำเฉพาะสิ่งนั้น ๆ มีเตาที่หัวดอยโทน ห้วยต้นมื่น และเหล่าบวกแท้ง สามแห่งนี้ทำเครื่องถ้วยชนิดเขียนลวดลายได้อย่างงามมาก ฝีมือการเขียนเกือบไม่ผิดกับเตาที่ในบ่ากาหลง อำเภอเวียงบ่าเบ้า

(บน) ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการกำลังสนทนากับผู้บรรยาย
(ล่าง) ผู้ร่วมสัมนา ชมตัวอย่างเครื่องถ้วยสันกำแพง

ตัวอย่างเครื่องถ้วยสันกำแพง

(สกพ.)

ซึ่งผู้บรรยายนำมาแสดง

ประกอบการสัมนาด้วย

จังหวัดเชียงราย ข้าพเจ้าได้นำเอาเครื่องถ้วยที่มีลวดลายต้นไม้ ดอกไม้ กอบัว ให้เพื่อนชาวต่างประเทศที่เชี่ยวชาญในเรื่องเครื่องถ้วยดู ได้รับคำชี้แจงว่า ลวดลายที่เขียนมีลักษณะคล้ายคลึงกันกับลวดลายของจีนในสมัยต้น ๆ ของราชวงศ์ต้าหมิง นอกจากนี้แล้วยังได้พบจานชามที่เขียนเป็นรูปปลาคู่กลับทางกัน ซึ่งพบจำนวนมากมายที่เตาใกล้ ๆ วัดของหมื่นดาบเรือน การเขียนลวดลายปลานี้คงสืบเนื่องมาจากเครื่องหมาย "อิน" และ "หยัง" (陰陽) ของจีน คือเป็นเครื่องหมายการเริ่มต้นของชีวิต อันเป็นเครื่องหมายที่เป็นศิริมงคล คุ้มครองมนุษย์จากสิ่งชั่วร้ายทั้งปวงได้ ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าเชื่อว่า เตาสันกำแพงนี้คงมีครูเป็นชาวจีน หรือมีครูที่ได้เล่าเรียนวิชาตามแบบจีนมาสอนให้ทำ เช่นที่สวรรคโลก และสุโขทัย จึงได้ถ่ายเทลวดลายแบบจีนแท้ ๆ ไว้ให้เป็นอันมาก

เตาเครื่องถ้วยแห่งอื่น ๆ ในภาคเหนือ

นอกจากเตาที่พบที่อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ และที่อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ดังได้กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้น เมื่อเร็ว ๆ นี้นายวิพัฒน์ ชุติมา ได้พบเตาที่ข้างลำห้วยแม่ต๋ำ ตำบลจำป่าหวาย อำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย ห่างจากตัวเมืองพะเยาไปทางทิศใต้ประมาณ ๑๐ กิโลเมตรขึ้นใหม่อีกแห่งหนึ่ง เป็นการพบเตาแหล่งที่ ๓ ในภาคเหนือของประเทศไทย จากเศษเครื่องถ้วยที่นายวิพัฒน์ ได้ส่งมาให้ข้าพเจ้าตรวจสอบนั้น ปรากฏว่าผีมือปั้น วิธีปั้น ตลอดจนวัตถุดิบที่ใช้ ใกล้เคียงกับเตากาหลง ที่อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย และเตาสันกำแพง ที่อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่เป็นอันมาก จึงเชื่อว่าเตาที่พบใหม่ที่อำเภอพะเยา จังหวัดเชียงรายนี้ คงเป็นเตาที่มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกันกับเตาอื่น ๆ ของภาคเหนือ ซึ่งน่าจะได้รับการค้นคว้าหาหลักฐานยืนยันอายุของเตาอีกต่อไป

นอกจากนี้แล้ว ข้าพเจ้ายังได้เคยขึ้นไปตรวจบนสันเขาดอยโท้งผาอ่าง ตำบลศรีงาม อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ได้พบปะเศษเครื่องถ้วยหลายยุคหลายแหล่งปะปนกัน กระจายไปทั่ว ๆ สันเขานั้น เศษเครื่องถ้วยที่พบนี้ปรากฏว่าเป็นเครื่องถ้วย

จากสวรรคโลก สุโขทัยก็มี เครื่องถ้วยจากสันกำแพงและบ่ากาหลงก็มี และยังพบปะเศษเครื่องถ้วยลายครามสมัยราชวงศ์หมิงตอนกลางอีกบ้าง เหตุใดเศษเครื่องถ้วยเหล่านี้จึงขึ้นไปปรากฏเรี่ยราดอยู่บนสันเขา ซึ่งสูงมากอยู่นั้น เป็นของที่น่าพิศวงอยู่ ข้าพเจ้าได้พยายามตรวจสอบรอบ ๆ บริเวณสันเขานั้น ไม่พบปะหลักฐานอันใดที่จะแสดงว่าบริเวณแถบนั้นเป็นที่ตั้งของเตามาแต่ก่อน อีกประการหนึ่ง ทำเลของบริเวณแถบนั้นไม่เหมาะสมที่จะตั้งเตา เพราะเป็นสันเขาสูง จะชักน้ำมาใช้ไม่สะดวก และยังเป็นอุปสรรคแก่การขนส่งทุกอย่างอีกด้วย

ในปัจจุบันนี้ ที่เชียงใหม่และเชียงราย ยังมีการทำเครื่องถ้วยชนิดเคลือบสีเขียวแบบ "เซลาดอน" กันอยู่ แต่การทำเครื่องถ้วยนี้ ช่างที่เริ่มตั้งเตาเป็นคนแรกเป็นไทยใหญ่มาจากเมืองกึ๋ง ซึ่งอยู่ในรัฐไทยใหญ่ ใกล้ ๆ กับเมืองต่วน โดยมาตั้งเตาที่บ้านประตูช้างเผือก เชียงใหม่ ประมาณ ๖๐ ปีมาแล้ว ช่างที่มาคราวนั้นชื่อ นายจองยี นายคำทร และนายจองคำ บุตรหลานของช่างปั้นไทยใหญ่เหล่านี้ยังคงดำเนินการปั้นเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวแบบเซลาดอนมาจนถึงทุกวันนี้ ส่วนเตาปัจจุบันที่เชียงรายก็ได้มีช่างไทยใหญ่ไปจากเชียงใหม่ไปเริ่มตั้งเช่นเดียวกัน วิชาการทำเครื่องถ้วยของชาวไทยใหญ่เชื่อว่าคงได้รับไปจากเชียงใหม่อีกต่อหนึ่งในสมัยโบราณ เช่นเดียวกับวัฒนธรรมทางด้านอื่น ๆ บางอย่าง และพุทธศาสนาอีกด้วย เช่นนิกายไทยยวน (โยนก) ซึ่งไปจากเชียงใหม่เผยแพร่ขึ้นไปถึงรัฐแสนหวีเป็นต้น

เกี่ยวข้องกับเครื่องถ้วยสุโขทัย

ตามหลักฐานที่ได้นำมาใช้ประกอบเพื่อคำนวณอายุของเตาสันกำแพง เช่นศิลาจารึกของหมื่นดาบเรือนก็ดี เศษเครื่องลายครามจีนสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งราชวงศ์ต้าหมิงก็ดี ตลอดจนลักษณะของลวดลายซึ่งมีส่วนคล้ายคลึงลวดลายในสมัยต้น ๆ ของราชวงศ์ต้าหมิงก็ดี ล้วนแต่พอจะนำมาใช้เป็นหลักอ้างอิงยืนยันได้ว่า เครื่องถ้วยสันกำแพงนี้ คงเริ่มทำกันในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชลงมาจนถึงสิ้นราชวงศ์เม็งราย

(บน) ส่วนหนึ่งของคณะสัมนา ชมบริเวณเตาทุเรียง เมืองสุโขทัยเก่า

(ล่าง) ทรากเตาทุเรียงบางเตา ในเมืองสุโขทัยเก่า

ศิลาจารึกของหมื่นดาบเรือน
ปัจจุบันเก็บไว้ที่วัดออนใต้
ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง
จังหวัดเชียงใหม่

ด้านหนึ่งของศิลาจารึกของหมื่นดาบเรือน

คือประมาณแต่ พ.ศ. ๑๙๘๔ จนถึง พ.ศ. ๒๑๐๑ เป็นระยะเวลาประมาณ ๑๐๐ ปีเศษ ซึ่งเราเรียกกันว่าเป็นสมัยทองของลานนาไทย อุตสาหกรรมเครื่องถ้วยนี้ คงจะตั้งอยู่ไม่ได้นานก็ต้องถูกเลิกล้มหายสาบสูญไป เพราะในพงศาวดารพม่าฉบับพระราชวังแก้ว (Hmanan Yazawin Dawgyi) ได้กล่าวถึงว่า ใน พ.ศ. ๒๑๐๑ เมื่อพระเจ้าบุเรงนอง แห่งพม่า ตีได้เมืองนครเชียงใหม่แล้ว พระเจ้าบุเรงนองให้อพยพเอาบรรดาศิลปินและช่างฝีมือดีในการทำสิ่งของต่าง ๆ ในเชียงใหม่ไปไว้ที่เมืองหงสาวดีเสียทั้งสิ้น จึงเชื่อว่าช่างทำเครื่องถ้วยสันกำแพง คงจะได้ถูกกวาดต้อนไปอยู่ที่หงสาวดีในสมัยนั้น ทำให้การทำเครื่องถ้วยที่สันกำแพงถูกทอดทิ้งให้ร้างไปจนกระทั่งทุกวันนี้

อาณาจักรสุโขทัยและอาณาจักรลานนาไทยเชียงใหม่ นอกจากจะมีส่วนสัมพันธ์กันทางสายโลหิตที่เป็นคนเชื้อชาติไทยเหมือนกันแล้ว ยังมีส่วนสัมพันธ์กันในด้านวัฒนธรรมเป็นอันมากอีกด้วย จริงอยู่ อาณาจักรสุโขทัยได้รับวัฒนธรรมจากขอมเข้ามาเจือปนด้วยเป็นอันมาก และทางด้านอาณาจักรลานนาไทยก็ได้รับวัฒนธรรมจากมอญที่ตกค้างผ่านมาทางเมืองหริภุญชัยหรือลำพูน แต่โดยที่อาณาจักรสุโขทัยตั้งอยู่ใกล้ชิดทะเลกว่า จึงได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับชาวต่างประเทศ เช่น จีน มอญ ลังกา และอินเดีย ได้ง่ายกว่าอาณาจักรลานนาไทย ด้วยเหตุนี้ อาณาจักรสุโขทัยจึงได้เจริญก้าวหน้าไปไกลกว่าอาณาจักรลานนาไทย ในด้านศิลปวิทยาการต่าง ๆ ตลอดจนการพระพุทธศาสนา ซึ่งในที่สุดวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่อาณาจักรสุโขทัยได้รับเข้ามาก็ค่อย ๆ แพร่หลายซาบซึมเข้าไปเป็นปึกแผ่นในอาณาจักรลานนาไทย เมื่ออาณาจักรสุโขทัยหมดสิ้นอำนาจลง เพราะถูกผนวกเข้าไปอยู่ในอาณาจักรของไทยแห่งใหม่ที่อยุธยา ความเจริญในทางด้านศิลปวิทยาการ ตลอดจนการพระพุทธศาสนาในนครเชียงใหม่ จึงรุ่งโรจน์ขึ้นจนถึงสุดยอด ซึ่งในระยะนี้เราเรียกกันว่า "สมัยทองแห่งลานนาไทย"

ภายหลังที่อาณาจักรสุโขทัยได้ตกไปอยู่ใต้อำนาจของอาณาจักรอยุธยาแล้ว หัวเมืองฝ่ายเหนือของสุโขทัยที่มีอาณาเขตติดต่อกับอาณาจักรลานนาไทยเชียงใหม่ ก็ได้เริ่มกระด้างกระเดื่องต่อกรุงศรีอยุธยา ในจำนวนนี้มีพระยายุธิษเฐียร เจ้าเมืองชะเลียง

หรือสวรรคโลก (ในพงศาวดารโยนกเรียกว่าพระยายุทิศเจียงเจ้าเมืองสองแคว) ได้กวาดต้อนเอาไพร่พลจากเมืองชะเลียงหรือสวรรคโลก เข้ามาขอพึ่งบรมโพธิสมภารพระเจ้าติโลกราชที่นครเชียงใหม่ใน พ.ศ. ๑๙๑๐ (ในพงศาวดารโยนกว่า พ.ศ. ๑๙๙๔) หลังจากนั้นหัวเมืองฝ่ายเหนือของสุโขทัย ก็กลายเป็นสนามรบ ระหว่างกองทัพของพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ฝ่ายหนึ่ง กับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยาอีกฝ่ายหนึ่ง ผลัดกันแพ้ ผลัดกันชนะ บางครั้งบางเวลากองทัพเชียงใหม่ยึดเมืองชะเลียง (สวรรคโลก) และสุโขทัยได้ ก็ได้ปกครองชั่วครู่ชั่วระยะหนึ่ง เมื่อล่าถอยกลับคืนเชียงใหม่ก็ได้ทำการกวาดต้อนเอาชาวพื้นเมืองติดตามขึ้นไปด้วย ด้วยเหตุนี้เอง ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่า ช่างปั้นเครื่องถ้วยจากสวรรคโลกและสุโขทัยจึงถูกกวาดต้อนอพยพขึ้นไปอยู่ในเมืองเชียงใหม่และได้เริ่มทำการปั้นถ้วยชาม ซึ่งตนเองได้เคยมีความชำนาญอยู่แล้วในบ้านเมืองที่ตนได้อพยพเข้ามาอยู่ใหม่ต่อไป ส่วนเตาที่ชะเลียงสวรรคโลก สุโขทัยก็คงจะหยุดผลิตและถูกทอดทิ้งให้ร้างไปตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ฝ่ายพระยายุธิษเฐียรเจ้าเมืองชะเลียง หรือสวรรคโลก เมื่อได้กวาดต้อนเอาชาวเมืองชะเลียงหรือสวรรคโลกหนีมาเข้ากับเชียงใหม่แล้ว พระเจ้าติโลกราชก็โปรดให้ไปครองพันนาพูคา ซึ่งเข้าใจว่าเป็นพันนา (ตำบล) หนึ่งของเมืองเชียงแสน แต่อยู่ที่เมืองพูคาได้ไม่นาน ก็ถูกย้ายไปครองเมืองพะเยา พระยายุธิษเฐียรคงจะครองเมืองพะเยาอยู่นานมาก ในตำนานพระแก่นจันทน์ได้กล่าวถึงพระยายุธิษเฐียรว่า ใน พ.ศ. ๒๐๒๕ พระยายุธิษเฐียรยังเป็นเจ้าเมืองพะเยาอยู่ ได้อัญเชิญพระแก่นจันทน์มาจากวัดหนองบัวเพื่อประดิษฐานไว้ที่วัดสร้างใหม่ ชื่อวัดดอนชัย การค้นพบเตาแห่งใหม่ที่พะเยาจึงเป็นการช่วยยืนยันว่า พระยายุธิษเฐียรคงมีส่วนในการนำเอาวิชาช่างการทำเครื่องถ้วยจากสวรรคโลก สุโขทัย มาสู่ล้านนาไทยเป็นแน่ และการที่ศิลาจารึกของหมื่นดาบเรือนได้กล่าวถึงชาวพูเลาว่า ได้มาช่วยสร้างวัดสาลกัลญาณมหันตารามนั้น เมือง "พูเลา" และเมือง "พูคา" อาจอยู่ใกล้ชิดกันก็ได้ เพราะ พูเลา แปลว่า ภูเขาที่มีต้นเลาขึ้น (คือต้นแขมชนิดหนึ่ง) ส่วนพูคา ก็คือภูเขาที่มีหญ้าคาขึ้น ในปัจจุบันทางภาคเหนือของเราก็ยังชอบใช้พูดคำว่า คาและเลานี้ควบกันไป เช่น ป่าคาป่าเลา หรือป่าแขมป่าเลา เป็นต้น

จริงอยู่ ถ้าจะถือว่าพระยายุธิษเฐียรได้นำเอาช่างทำเครื่องถ้วยจากสวรรคโลก สุโขทัยขึ้นมายังลานนาไทย เหตุไฉน เครื่องถ้วยที่ผลิตขึ้นใหม่ในสันกำแพงและป่ากาหลง จึงมีสีของน้ำเคลือบก็ดี ฝีมือการปั้นก็ดี ตลอดจนลวดลาย และแม้วิธีการเผาก็ไม่เหมือนกันกับที่เคยผลิตในสวรรคโลก สุโขทัย คงผิดแปลกกันไปบ้างเล็กน้อย

เกี่ยวกับเรื่องฝีมือการปั้นนั้น เมื่อช่างที่ถูกกวาดต้อนขึ้นมาได้ถูกแบ่งแยกให้ไปเป็นข้าทาสบริวารของนายทัพนายกองที่มีความดีความชอบในการทำสงคราม ช่างปั้นก็จะแตกกระจายกันไปอยู่กับเจ้านายใหม่ของตน กลุ่มไหนที่ได้ช่างมีฝีมือดีไป ก็จะผลิตเครื่องถ้วยที่มีฝีมือดี เช่นที่ป่ากาหลงเป็นต้น กลุ่มไหนเป็นช่างที่มีฝีมือปานกลางและเลว ก็จะผลิตเครื่องถ้วยตามฝีมือของตนออกมา เช่นที่สันกำแพงเป็นต้น ส่วนในด้านที่ว่าสีของน้ำเคลือบไม่เหมือนกันนั้น อาจเป็นเพราะชนิดของดินที่นำมาใช้ปั้นนั้นไม่เหมือนกันกับที่เดิม อีกทั้งต้นไม้ที่จะนำมาเผาเป็นขี้เถ้า เพื่อใช้ทำน้ำยาเคลือบนั้น คงหาชนิดที่เคยใช้ที่สวรรคโลก สุโขทัยไม่ได้ เพราะในภาคเหนือมีภูมิประเทศเป็นภูเขา มีดินฟ้าอากาศผิดแผกแตกต่างกัน อีกทั้งตั้งอยู่ในเส้นแวงเหนือขึ้นไปกว่าสวรรคโลก สุโขทัย จึงจำต้องค้นคว้าหาขี้เถ้าของต้นไม้ชนิดใหม่มาทดลองใช้แทน ในที่สุดก็ได้ต้นมะก่อตาหมูมาใช้เป็นน้ำยาเคลือบ เพื่อให้ได้ลักษณะและสีสรรคล้ายคลึงกับวัตถุเซลาดอนที่ตนเคยผลิตขึ้นในสวรรคโลก สุโขทัยให้มากที่สุดเท่าที่จะพึงกระทำได้ ส่วนลวดลายที่เขียนไม่เหมือนกันนั้น ข้าพเจ้าเชื่อว่าเมื่อย้ายมาอยู่ในท้องที่ใหม่ ช่างปั้นก็อาจนำเอาลวดลายของท้องที่ใหม่เข้ามาใช้ เพราะผลิตผลนั้นจะขายในตลาดในท้องที่ใหม่ ถ้าจะใช้ลวดลายที่เคยใช้อยู่ในสวรรคโลก สุโขทัยแล้ว ผู้ซื้ออาจไม่นิยมซื้อ แต่อย่างไรก็ดี ลวดลายของเครื่องถ้วยสันกำแพง รูปปลาคู่กลับหัวกลับหางนั้น ซึ่งเป็นเครื่องหมายของ "อิน" และ "หยัง" (陰陽) คือเครื่องหมายการเริ่มต้นของชีวิต ตามที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ว่าเป็นอิทธิพลของจีนนั้น ยังก่อให้เกิดความพิศวงอยู่ว่า เหตุใดจึงคงพบปะในเฉพาะเครื่องถ้วยที่สันกำแพงเท่านั้น เหตุใดไม่พบในเครื่องถ้วยที่ป่ากาหลงด้วย ถ้าจะถือว่าอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน เรื่องนี้น่าจะได้รับการศึกษาค้นคว้ากันอีกต่อไป ในด้านเตาเผาเครื่องถ้วย ซึ่งปรากฏว่า เตาที่สันกำแพงใช้ขุดเป็นโพรงตามเนินเขาหรือขุดเป็นหลุมตามที่ราบนั้น ผิดแปลกกว่าที่สวรรคโลก สุโขทัยและป่ากาหลง เพราะเตา

แห่งอื่น ๆ ล้วนแต่ก่อด้วยอิฐเป็นเตาแบบถาวรทั้งสิ้น เรื่องนี้ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ที่น่าจะได้รับการศึกษาค้นคว้าให้ละเอียดถี่ถ้วนต่อไปว่า เหตุไฉนจึงสร้างเตาไม่เหมือนกัน แต่อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้าเคยได้ทราบจากนายบุญยืน วุฒิสรรพ์ ช่างปั้นเครื่องถ้วยในเชียงใหม่ปัจจุบัน ซึ่งข้าพเจ้าได้เคยกล่าวนามมาในตอนต้น ๆ ของคำบรรยายนี้แล้ว ว่าได้มีเพื่อนที่สวรรคโลกเคยเล่าให้ฟังว่า แม้ที่สวรรคโลกและสุโขทัยในสมัยโบราณ ตนเคยพบหลักฐานว่าได้มีการขุดเตาเผาเครื่องถ้วยเป็นโพรง หรืออุโมงค์ตามผั่งแม่น้ำยมเหมือนกัน แต่โดยที่ข้าพเจ้ายังมิได้เคยไปตรวจดูเตาที่ได้กล่าวถึงนี้ จึงไม่กล้ายืนยันว่าจะเท็จจริงหรือไม่ประการใด

ก่อนจะจบคำบรรยายนี้ ข้าพเจ้าขอเรียนให้ทราบว่า ตามความคิดเห็นต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องเครื่องถ้วยสันกำแพง ซึ่งได้อาศัยหลักฐานที่ค้นพบมาประกอบแล้วนั้น ข้าพเจ้าก็ยังไม่ปักใจจะเชื่อว่าถูกต้องไปเสียทั้งหมด อาจมีการพบปะสิ่งอื่น สิ่งใดใหม่ ๆ ที่จะใช้นำมาประกอบเป็นหลักฐานใหม่ต่อไปอีกได้ เรื่องนี้จึงขอฝากไว้กับนักศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์โบราณคดีในอนาคตอีกต่อไป.

นายขจร สุขพานิช

ขอถามดังต่อไปนี้

๑. คำว่า พันนา หมายความว่าอย่างไร

๒. การผลิตถ้วยชามทางภาคเหนือของประเทศไทยทั้งในปลายรัชกาลของพระเจ้าติโลกราชและในสมัยต่อ ๆ มา ถ้าผลิตได้มากแล้วจะทำอย่างไร จะส่งลงมาขายทางใต้ก็คงทำไม่ได้ เพราะทำสงครามต่อกัน

๓. ถ้วยชามที่ไทยเราผลิตขึ้นแบ่งเป็น ๒ แบบ แบบหนึ่งเรียกว่าสังกโลกและมาจากเครื่องถ้วยชามของราชวงศ์ซ้องซึ่งเรียกว่าซุงเกียลก อีกแบบหนึ่งมาจากเครื่องถ้วยชามแบบราชวงศ์เหม็ง อยากทราบว่าเรียกว่า มิงกาลก หรือเปล่า

นายไกรศรี นิมมานเหมินท์

คำว่า พันนา คงหมายถึงตำบล เช่น ในเมืองเชียงแสน เชียงใหม่ มีเท่านั้นเท่านี้พันนา ทั้งนี้โดยอาศัยนาเป็นเกณฑ์แห่งการแบ่งเขตตำบล

สกพ. กระโถน สีน้ำตาล

สูง ๒๒.๕ ซม.

สกพ. บ้านน้ำ สีเทาเขียว

สูง ๑๖.๐ ซม.

สกพ. กระปุก สีน้ำตาล

สูง ๑๗.๐ ซม.

สกพ. ไห สีน้ำตาลแก่

สูง ๒๑.๕ ซม.

สกพ. แจกัน พื้นสีเทาเขียว
ลวดลายสีดำ

สูง ๑๗.๓ ซม.

สกพ. โถ พื้นสีเทาเขียว
ลวดลายสีดำ

สูง ๒๙.๔ ซม.

ส่วนเครื่องสังกโลกซึ่งทำที่เมืองสวรรคโลกและสุโขทัยได้แพร่หลายไปยังต่างประเทศ เช่น ที่หมู่เกาะบอร์เนียว ฟิลิปปินส์ ที่พิพิธภัณฑ์เมืองยาการ์ตาในประเทศอินโดนีเซียก็มีมากและสวยกว่าเครื่องสังกโลกที่มีอยู่ในเมืองไทยเสียอีก ที่เป็นเช่นนี้เพราะเครื่องสังกโลกของไทยมีราคาถูกกว่าเครื่องถ้วยในประเทศจีน และผู้ใช้ชาวต่างประเทศก็เชื่อว่ามีความขลัง เป็นต้นว่า ใส่อาหารไม่บูด ใส่อาหารปนยาพิษแล้วรับประทานก็ปลอดภัย ในประเทศญี่ปุ่นนับถือกันเช่นนั้น เวลาทำพิธีเลี้ยงน้ำชาก็ใช้เครื่องสังกโลกของไทย ชาวป่าบางเผ่าในอินโดนีเซียและบอร์เนียวก็ยังสร้างเทวรูปของตนยืนบนเครื่องสังกโลก แต่เครื่องถ้วยสันกำแพงนั้นยังไม่ได้พบว่ามีคนเชื่อว่าศักดิ์สิทธิ์ และคงผลิตอยู่แต่ในท้องถิ่น ไม่ได้ส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศ

ข้อ ๓ ไม่ขอตอบ เพราะมีความรู้น้อยในเรื่องนี้

นายเพ่ง ลิมปะพันธุ์

เครื่องถ้วยสันกำแพง กับ เครื่องสังกโลกที่สวรรคโลก และสุโขทัยแตกต่างกันอย่างไร ทั้งทางคุณภาพ อายุ และลักษณะ

นายไกรศรี นิมมานเหมินท์

เครื่องถ้วยสันกำแพงฝีมือช่างเลวกว่าที่สวรรคโลกและสุโขทัย ดินที่ใช้ปั้นเครื่องถ้วยชามก็มีทรายปนและหยาบ ไม่ได้ร่อนให้ละเอียด น้ำยาเคลือบก็ไม่เหมือนที่สวรรคโลกและสุโขทัย ที่สวรรคโลกและสุโขทัยฝีมือยอดเยี่ยมคล้ายของจีน แม้ว่าจะไม่งามกว่า แม้ว่าที่เตาทุเรียงสุโขทัยจะมีฝีมือหย่อนกว่าที่สวรรคโลก แต่ก็ยังดีกว่าที่สันกำแพง อีกแห่งหนึ่งคือที่เวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ผลิตเครื่องถ้วยได้สวยงาม ฝีมือการช่างในการเขียนลายสูงมาก เคลือบเป็นมัน ผลิตได้อย่างบาง แต่เนื้อดินยังสู้ที่สวรรคโลกไม่ได้ เครื่องถ้วยที่เวียงกาหลงบางชิ้นแทบจะไม่คิดว่าผลิตเมื่อ ๔๐๐ – ๕๐๐ ปีมาแล้ว โดยเฉพาะลายที่เขียนเป็นรูปคล้ายลายสมัยใหม่มากทีเดียว

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ขอถามดังต่อไปนี้

๑. ที่ว่ากันยาพิษได้นั้น เป็นเครื่องถ้วยสังกโลกหรือเครื่องถ้วยที่มาจากประเทศจีน

๒. สวรรคโลกและสุโขทัย ทำเครื่องถ้วยปลอมเครื่องถ้วยราชวงศ์ซ้องหรือเปล่า

๓. คำว่า สวรรคโลก มาจากคำว่าสังกโลก หรือ ซุงโกลก ได้หรือไม่

นายไกรศรี นิมมานเหมินท์

ขอตอบดังนี้

๑. เชื่อว่าเครื่องถ้วยที่เชื่อกันว่ากันยาพิษได้นั้นคงจะไปจากเมืองไทย เพราะเหตุว่าชาวญี่ปุ่นได้เครื่องถ้วยทั้งจากเมืองไทยและจีน แต่ใน tea ceremony ใช้เฉพาะเครื่องสังกโลกของไทยเท่านั้น ก่อนที่เราจะส่งออกไปขาย เราอาจจะเอาเข้าพิธีเสียก่อนเพื่อให้ขลังก็ได้

๒. ข้อนี้ไม่จำเป็น เพราะเข้าใจว่าผู้ซื้อคงจะรู้ได้ดีว่าเครื่องถ้วยเหล่านี้มาจากเมืองไทย เพราะราคาถูกกว่า รูปร่างลักษณะก็ผิดกันบ้าง นอกจากนี้ยังมีความขลังเป็นพิเศษ

๓. ไม่ทราบ ญี่ปุ่นเรียกเครื่องสังกโลกของไทยว่า ซงโกลกกุ แต่ญี่ปุ่นเองก็ไม่ทราบว่าได้คำนี้มาจากไหน

นายเพ่ง ลิมปะพันธุ์

ควรจะตั้งโรงเรียนเครื่องถ้วยขึ้นที่สวรรคโลกและสุโขทัยหรือไม่

พระยาอนุมานราชธน *(ประธานที่ประชุม)*

เรื่องที่ถามนี้เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ไม่เข้าประเด็นในหลักวิชาโบราณคดี แต่เรื่องสมัยใหม่จะสำเร็จได้ก็ต้องอาศัยความรู้ในสมัยโบราณประกอบ

นายไกรศรี นิมมานเหมินท์

เครื่องถ้วยสังกโลกยังคงทำกันอยู่ที่เชียงใหม่ ถ้ามีนายทุนที่สุโขทัยอาจจะส่งคนไปเรียนที่เชียงใหม่มาฟื้นฟูขึ้นที่สุโขทัยอีกก็ได้ แต่น่าเสียใจว่า โรงงานเครื่องสังกโลกปัจจุบันที่เชียงใหม่ได้เปลี่ยนมือจากคนไทยไปอยู่ในมือชาวอเมริกันคนหนึ่งเสียแล้ว การเปลี่ยนแปลงนี้จะดีขึ้นหรือเลวลงก็ต้องคอยดูกันต่อไป

พระยาอนุมานราชธน

ต่อจากนี้ขอให้ดูภาพและตัวอย่างเครื่องถ้วยสันกำแพงที่นำมาแสดงไว้ แล้วขอปิดประชุม.

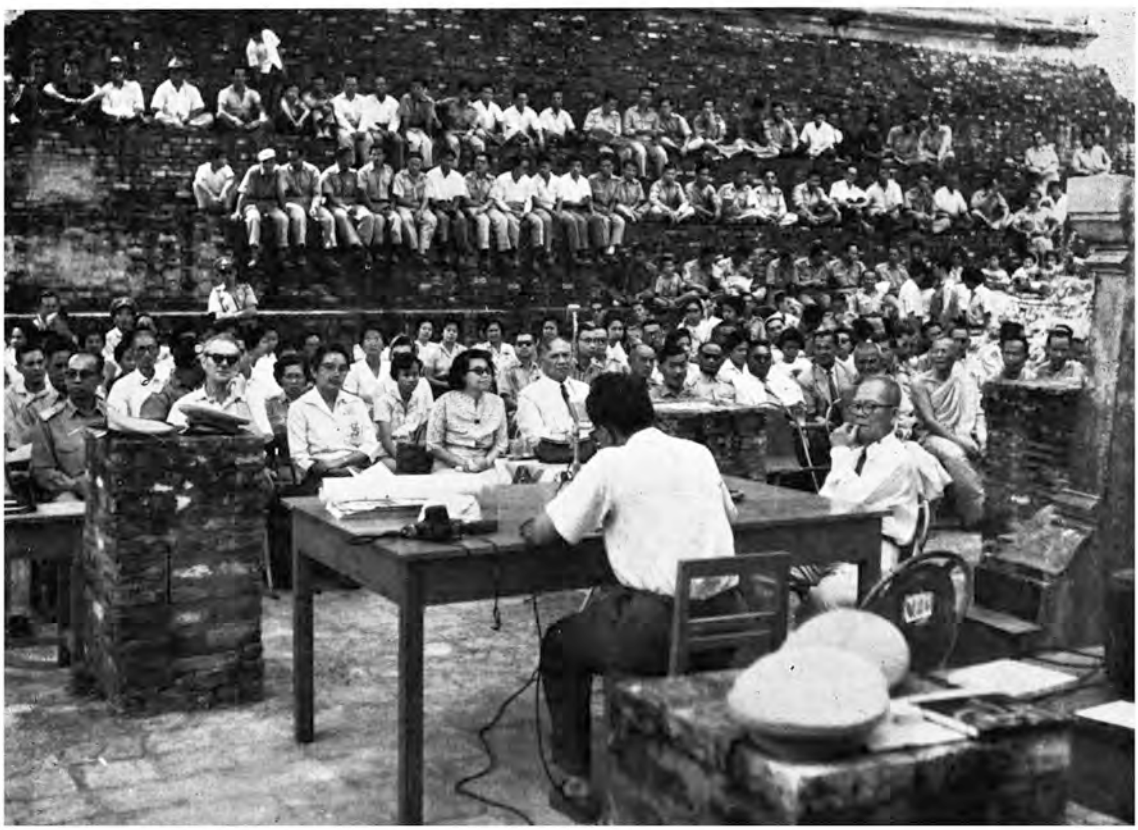
(บน) **ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กำลังบรรยาย เรื่อง การปกครองสมัยสุโขทัย**
ที่วัดศรีชุม เมืองสุโขทัยเก่า ๓๑ มีนาคม ๒๕๐๓

(ล่าง) **ผู้เข้าร่วมประชุมและฟังคำบรรยาย**

พระสงฆ์ นักเรียน นักศึกษา และประชาชนฟังคำบรรยาย เรื่อง การปกครองสมัยสุโขทัย
ที่วัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย

การปกครองสมัยสุโขทัย

ของ

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

แสดงที่วัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย

วันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๐๓

ก่อนอื่นขออธิบายว่าหลักฐานส่วนใหญ่ในเรื่องนี้ได้มาจากศิลาจารึก ซึ่งเราต้องเชื่อด้วยการพิจารณาดูก่อน เพราะเหตุว่าจารึกนั้นเป็นแถลงการณ์โฆษณาของรัฐบาล

เมื่อคนไทยได้ตั้งตนเป็นเอกราชพ้นจากอำนาจการปกครองของเขมรในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ และได้ตั้งเมืองสุโขทัยขึ้นนั้น ระบอบการปกครองที่ใช้ในเมืองสุโขทัยก็น่าจะเป็นแบบเดียวกับที่คนไทยเคยใช้เมื่อสมัยยังอยู่น่านเจ้า หรือที่ใช้อยู่ในรัฐไทยอิสระต่าง ๆ ในภาคเหนือของประเทศไทย เช่น เชียงราย เชียงใหม่ และน่าน การปกครองนั้น คือ การปกครองแบบนครรัฐ (City State) อันเป็นระบอบการปกครองที่มีอยู่ทั่วไปในอินเดียและในยุโรปในยุคนั้น การปกครองแบบนี้ถือเอาประโยชน์สุขของชนที่เป็นชาวเมืองนั้น เป็นวัตถุประสงค์อันสำคัญ การแผ่อำนาจหรืออิทธิพลไปยังเมืองอื่น ๆ นั้น ก็เพื่อเพิ่มพูนประโยชน์ให้แก่ชาวเมืองแห่งนครรัฐ

การปกครองของไทยเมื่อสมัยน่านเจ้า คงจะมีอิทธิพลของจีนอยู่มาก เพราะความใกล้ชิดเป็นเหตุ แต่การปกครองในสมัยสุโขทัยนั้นได้ห่างไกลอิทธิพลของจีนมาแล้ว และเริ่มจะได้รับอิทธิพลจากอินเดียมากขึ้น ผู้ที่ใช้อำนาจการปกครองในสมัยสุโขทัย คือ พระมหากษัตริย์ ซึ่งถือกันว่าเป็น "เจ้าเมือง" หรือเจ้าของแห่งเมืองนั้น และวงศ์กษัตริย์ที่ตั้งขึ้นที่สุโขทัย ก็เป็นแบบง่าย ๆ เพื่อปกครองชาวเมืองสุโขทัยเสมือนเป็นคนในครอบครัวเดียวกัน อันเป็นของที่ทำได้ไม่ยาก ในเมื่อพลเมืองมีน้อย ศิลาจารึกของพระเจ้ารามคำแหงได้กล่าวความเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

"พ่อกูชื่อศรีอินทราทิตย์ แม่กูชื่อนางเสือง พี่กูชื่อขานเมือง ตูมีพี่น้องท้องเดียว ๕ คน ผู้ชายสาม ผู้หญิงสอง พี่เผื่อผู้อ้ายตายจากเผื่อเตียมแต่ยังเล็ก .....

เมื่อชั่วพ่อกู กูขำเรอแก่พ่อกู กูขำเรอแก่แม่กู กูได้ตัวเนื้อตัวปลา กูเอามาแก่พ่อกู กูได้หมากส้มหมากหวาน อันใดกินอร่อยกินดี กูเอามาแก่พ่อกู กูไปตีหนังวังช้างได้ กูเอามาแก่พ่อกู กูไปท่ยานท่เมือง ได้ช้างได้งวง ได้ปั่วได้นาง ได้เงินได้ทอง กูเอามาเวนแก่พ่อกู พ่อกูตาย ยังพี่กู กูพร่ำขำเรอแก่พี่กู ดังขำเรอแก่พ่อกู พี่กูตาย จึงได้เมืองแก่กูทั้งกลม"

ความตอนนี้ในศิลาจารึกแสดงให้เห็นชัดถึงความผูกพันในครอบครัวอันเป็นหลักแห่งการปกครอง บุตรต้องเคารพต่อบิดามารดา ต้องบำเรอหรืออุปการะแก่บิดามารดาในทางวัตถุ เมื่อบิดามารดาหาไม่แล้ว พี่ชายคนใหญ่สืบตระกูลเป็นหัวหน้าครอบครัวต่อไป ผู้ที่เป็นน้องต้องเคารพและให้ความอุปการะต่อพี่เช่นเดียวกับที่เคยให้แก่บิดามารดา การปกครองในสมัยสุโขทัยก็ใช้หลักเช่นเดียวกับที่ใช้ในราชตระกูลนี้ กล่าวคือ ครอบครัวเป็นหลักสำคัญในการปกครอง คนในครอบครัวมีหัวหน้าครอบครัว มีภาระรับผิดชอบต่อกันและกัน ครอบครัวทั้งปวงรวมกันเข้าเป็นเมืองหรือรัฐ มีเจ้าเมืองหรือพระมหากษัตริย์ปกครองในฐานะหัวหน้าครอบครัว อำนาจการปกครองทั้งหลายทั้งปวงจึงรวมอยู่ในองค์พระมหากษัตริย์ ผู้ทรงมีหน้าที่ปกครองให้พลเมืองเป็นสุข ทรงเป็นที่พึ่งในยามที่มีภัยพิบัติ ทรงป้องกันให้พ้นจากศัตรู และทรงระงับข้อพิพาทต่าง ๆ อันเกิดขึ้นภายในด้วยความยุติธรรม ทรงรักษาสิทธิเสรีภาพต่าง ๆ อันเป็นสมบัติของชนที่เป็นอิสระ และทรงส่งเสริมศีลธรรมจรรยาตลอดจนวิชาความรู้ต่าง ๆ อันเป็นเครื่องทำให้ชนอยู่ร่วมกันได้ด้วยความสุข

สิ่งที่ควรพิจารณาในขั้นแรก ก็คือ อำนาจการปกครองซึ่งอยู่ในองค์พระมหากษัตริย์แห่งสุโขทัยนั้น มีอาณาเขตแผ่กว้างไปถึงไหน ในศิลาจารึกกรุงสุโขทัยนั้น พ่อขุนรามคำแหง ก็ดี หรือพระมหากษัตริย์พระองค์อื่น ก็ดี ปรากฏว่าเป็นเจ้าเมือง

"ศรีสัชชนาลัยสุโขทัย" ทั้งสองเมือง ด้วยเหตุนี้จึงพอจะกล่าวได้ว่าพลเมืองแห่งเมืองสุโขทัยและเมืองศรีสัชชนาลัยนั้น อยู่ในนครรัฐเดียวกัน และอยู่ในระบอบการปกครองอันเดียวกัน แต่นอกจากสองเมืองนี้แล้ว พระมหากษัตริย์เมืองสุโขทัยอาจทรงปกครองเมืองอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงโดยตรงอีกด้วย ตามหลักราชศาสตร์ของพราหมณ์ พระราชอาณาจักรนั้นประกอบด้วยเมืองห้าเมือง มีพระนครคือเมืองหลวงตั้งอยู่กลางและเมืองขึ้นตั้งอยู่ทิศละเมืองทั้งสี่ทิศ ตามหลักนี้น่าจะสันนิษฐานได้ว่า เมืองสุโขทัยเป็นพระนครเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ และทรงปกครองเมืองอื่นทั้งสี่ทิศโดยตรง คือ เมืองศรีสัชชนาลัยทางทิศเหนือ เมืองสองแควทางทิศตะวันออก เมืองกำแพงเพชรทางทิศตะวันตก และเมืองสระหลวงทางทิศใต้ ทั้งนี้เป็นเพียงข้อสันนิษฐาน แต่หลักการกำหนดพระราชอาณาเขตนี้ปรากฏแน่ชัดในสมัยต้นกรุงศรีอยุธยาในรูปเมืองลูกหลวงและกลายมาเป็นหัวเมืองชั้นในขึ้นตรงต่อกรุงในปลายสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ นอกจากเมืองทั้งสี่ที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เมืองอื่น ๆ ที่ปรากฏตามศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่าขึ้นต่อเมืองสุโขทัย จึงน่าจะถือว่าเป็นเมืองประเทศราช มีเจ้าเมืองปกครองของตนเป็นกึ่งอิสระ

ในการปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ในระบอบการปกครองเยี่ยงบิดาต่อบุตรนี้ พระมหากษัตริย์สุโขทัยทรงกระทำด้วยพระองค์เป็นส่วนใหญ่ แต่ความจำเป็นในการปกครองคนนั้นบังคับให้ต้องมีเครื่องมือในการปกครอง อันได้แก่ข้าราชการตำแหน่งต่าง ๆ ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหงนั้น ปรากฏว่าพระองค์เสด็จออกว่าราชการทุกวันเว้นวันพระ และ "ให้ฝูงท่วยลูกเจ้าลูกขุน ฝูงท่วยถือบ้านถือเมืองกัน" ลูกเจ้าในที่นี้น่าจะเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ และลูกขุนนั้นก็น่าจะเป็นบรรดาข้าราชการ เพราะเมื่อคนในสมัยสุโขทัยเรียกพระมหากษัตริย์ว่าพ่อขุน ผู้ที่ได้รับมอบหมายจากพระมหากษัตริย์ให้มีหน้าที่ในการปกครองก็คงจะเรียกว่าลูกขุน ผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ต่าง ๆ ในการปกครองนั้น หลักฐานต่าง ๆ ในศิลาจารึกสุโขทัยมีอยู่บ้าง แต่คงจะมีกฎเกณฑ์การแต่งตั้งเช่นเดียวกับในรัฐไทยที่เป็นอิสระอื่น ๆ ที่มีอยู่ในยุคเดียวกัน ในพงศาวดารเหนือ

ปรากฏว่า เขตการปกครองแบ่งลงไปเป็นแขวง ตำบล เรียกว่าพันนา มีหัวนาเป็นผู้ปกครองรับผิดชอบ ๕ หัวนายกเป็นหมวดนาขึ้น มีนายหมวดปกครองรับผิดชอบ แต่ในตำนานเรื่องสร้างเมืองเชียงแสนนั้น ปรากฏว่าหน่วยการปกครองแบ่งออกเป็นพันนาหรือตำบลเป็นอย่างต่ำ พันนานี้มารวมขึ้นเป็นเมืองมีจำนวนต่างกันตามแต่เมืองใหญ่เมืองเล็ก เช่นเมืองเชียงแสนมี ๓๒ พันนา เมืองภูคามี ๑๑ พันนา และเมืองพะยากมีเพียง ๒ พันนาเป็นต้น และในตำนานเดียวกันนี้ยังได้กล่าวถึงตำแหน่งราชการต่าง ๆ คือ "ไว้ขุนแต่งกว้าน ๑๒ ขุน ไว้พนักงานฉางข้าวแก่หนึ่ง ไว้พนักงานอาวุธแก่หนึ่ง ไว้พนักงานวัดแก่หนึ่ง ไว้การนอกเมืองแก่หนึ่ง" เนื่องด้วยหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสุโขทัยยังไม่มีแน่ชัดในเรื่องตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ ในการปกครอง จึงควรจะสันนิษฐานไว้ก่อนว่าตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ ในเมืองสุโขทัยนั้นคงจะได้กำหนดขึ้นตามแนวเดียวกับเมืองไทยอื่น ๆ ที่เป็นอิสระเช่นเดียวกัน

ในการที่ชนมารวมกันเข้าเป็นรัฐและตั้งอำนาจการปกครองขึ้นนั้น ในขั้นแรกก็จำต้องมีประมุขแห่งรัฐ ซึ่งส่วนมากมักจะเป็นพระมหากษัตริย์ แต่เมื่อประมุขแห่งรัฐไม่สามารถบริหารงานทั้งปวงด้วยตนเองได้ ก็จำต้องแบ่งภารกิจตามหน้าที่ต่าง ๆ มอบหมายให้แก่ผู้อื่นช่วยทำ ได้แก่ข้าราชการในตำแหน่งต่าง ๆ ซึ่งพอจะเรียกได้ว่าเป็นแขนขาแห่งรัฐ แต่แขนขาแห่งรัฐเหล่านี้เมื่อมีอำนาจก็อาจใช้อำนาจในทางที่ผิดทำให้ประชาชนเดือดร้อนได้เสมอ ชนทุกชาติจึงจำเป็นต้องคิดหาวิธีที่จะควบคุมมิให้แขนขาแห่งรัฐนี้ละเมิดอำนาจหน้าที่ในหมู่ชนบางชาติ วิธีการควบคุมนี้ปรากฏออกมาเป็นรัฐสภาในรูปต่าง ๆ กัน แต่คนไทยในสมัยสุโขทัยใช้ประมุขแห่งรัฐนั้นเองเป็นเครื่องคอยควบคุม ดังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่า

> "ในปากประตูมีกะดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้หั้น ไพร่ฟ้าหน้าปก กลางข้าน กลางเมือง มีถ้อยมีความ เจ็บท้องข้องใจ มันจักกล่าวถึงเจ้าถึงขุนบ่ไร้ ไปสั่นกะดิ่งอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองได้ยินเรียก เมื่อถามสวนความแก่มันด้วยซื่อ ไพร่ในเมืองสุโขทัยนี้จึงชม"

ข้อความนี้แสดงว่าพระมหากษัตริย์ในสุโขทัยนั้น นอกจากจะทรงเป็นผู้บริหารด้วยพระองค์แล้ว ยังทรงเป็นอำนาจของประชาชนในอันที่จะควบคุมฝ่ายบริหารนั้นเองด้วย แต่ก็ยังมีปัญหาเหลืออยู่อีกว่า ในระบอบการปกครองสมัยสุโขทัยนั้นหากพระมหากษัตริย์ประพฤติผิด บริหารโดยไม่เป็นธรรมเสียเองแล้ว ประชาชนจะทำอย่างไร ? คำตอบปัญหานี้อยู่ในหลักศิลาจารึกที่ ๓ จากนครชุม มีความว่า

"ขุนผู้ใดกระทำชอบด้วยธรรมดังอัน ขุนผู้นั้น..... กินเมืองเหิงนานแก่กม ผู้ใดกระทำบ่ชอบด้วยธรรมดังอัน ขุนผู้นั้นบ่มีกินเมืองเหิงนานเลย"

"ธรรมดังอัน" ก็คือทศพิศราชธรรม อันเป็นธรรมที่คอยควบคุมความประพฤติของพระมหากษัตริย์ หากประพฤติผิดธรรมนั้น ราษฎรก็มีสิทธิที่จะล้มพระราชอำนาจและตั้งกษัตริย์พระองค์ใหม่ขึ้นปกครองต่อไป

ได้กล่าวมาแล้ว ว่าพระมหากษัตริย์สมัยสุโขทัยทรงมีหน้าที่ในการปกครองหลายอย่าง หน้าที่ที่จะให้ราษฎรเป็นสุข ปรากฏตามหลักฐานว่า ทรงกระทำทั้งในด้านส่งเสริมและด้านระงับ คือส่งเสริมการอาชีพต่าง ๆ ที่จะให้ราษฎรอยู่ดีกินดี และระงับการเบียดเบียน เช่นการยึดทรัพย์ผู้อื่นมาเป็นของตน หรือการเก็บภาษีอากรอันเป็นภาระหนัก จารึกพ่อขุนรามคำแหงได้กล่าวถึงการสร้างเรือกสวนไร่นา และการชลประทาน และหลักฐานทางวัตถุที่ยังเหลืออยู่ก็ปรากฏเป็นถนนหนทางและสระน้ำ ทั้งหมดนี้เป็นการสร้างสมให้เกิดสุขแก่ราษฎร ส่วนทางด้านระงับก็มีข้อความในศิลาจารึกกล่าวไว้ เช่น "เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ลู่ทาง" และ "เห็นข้าวท่านบ่ใคร่พิน เห็นสินท่านบ่ใคร่เดือด" นอกจากนั้น พระมหากษัตริย์ยังทรงเป็นภาระคอยช่วยเหลือให้คนตั้งตัวได้ด้วยการให้ความอุปการะต่าง ๆ อีกด้วย

ในยามที่มีภัยพิบัติ เช่นภัยธรรมชาติต่าง ๆ พระมหากษัตริย์ก็ย่อมอยู่ในฐานะเป็นที่พึ่งแก่ชนทั้งปวง แม้ยามที่ภัยพิบัตินั้นยังมิได้เกิด ก็ย่อมต้องทรงป้องกันมิให้ภัยพิบัตินั้นเกิดขึ้น ตามวิธีการและความเชื่อถือซึ่งมีอยู่ในสมัยนั้น อันจะเห็นได้จากศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่า

"มีพระขะพุงผี เทพดาในเขาอันนั้น เป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้ ขุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนี้แล้ ให้คิดพลีถูก เมืองนี้เที่ยง เมืองนี้ดี ผีให้ยิดพลีย่อมถูกผีในเขาอันย่อมคุ้มย่อมเกรง เมืองนี้หาย"

ทางด้านการยุติธรรม เมืองสุโขทัยไม่ปรากฏว่ามีโรงศาลอย่างไร มีแต่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นต้นแห่งความยุติธรรม และทรงใช้อำนาจตระลาการด้วยพระองค์เอง ดังมีจารึกตอนหนึ่งกล่าวว่า "ไพร่ฟ้าลูกเจ้าลูกขุน ผิแลผิดแผกแสกว้างกันสวนดูแท้แล้จึงแล่งความแก่ข้าด้วยซื่อ บ่เข้าผู้ลักมักผู้ซ่อน" ความในจารึกนี้ยังแสดงชัดอีกด้วยว่าในสังคมสุโขทัยนั้น ทุกคน ไม่ว่าจะอยู่ในตำแหน่งฐานะอย่างไร ย่อมเท่ากันในกฎหมาย อันเป็นหลักความยุติธรรมที่ถือกันอยู่ทั่วไปในปัจจุบันนี้ แต่การที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจตระลาการด้วยพระองค์เองนี้ ดูจะเป็นหลักที่ใช้อยู่ทั่วไปในสมัยนั้น ในบันทึกของจูตากวนเกี่ยวกับเรื่องเมืองเขมรก็กล่าวว่า พระเจ้าแผ่นดินเขมรในสมัยนั้นเสด็จออกชำระความราษฎรด้วยพระองค์เองทุกวันมิได้ขาด ทั้งนี้เห็นจะเป็นไปได้ เพราะถ้อยความในสมัยนั้นมีน้อย

ทางด้านการรักษาสิทธิ์ของราษฎรนั้น จารึกสุโขทัยมีกล่าวย้ำอยู่หลายแห่งถึงกรรมสิทธิ์ส่วนตัวบุคคลในทรัพย์สินทุกชนิด และสิทธิ์ที่จะสืบมรดกในทรัพย์สินนั้น ๆ จากบิดามารดาไปถึงบุตร พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้คุ้มครองรักษาสิทธิ์เหล่านี้ และนอกจากนั้นก็ยังมีสิทธิ์เสรีภาพอื่น ๆ เช่น "ใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักหัว หัว ใครจักมักเลื่อน เลื่อน" สิทธิ์เสรีภาพของประชาชนที่จะหัวเราะได้นั้นเป็นสิทธิ์เสรีภาพอันสูงสุดอย่างหนึ่ง ผู้ปกครองแผ่นดินที่ไร้ธรรมมักจะตัดสิทธิ์เสรีภาพนี้เป็นอันแรก และเมื่อประชาชนหมดสิทธิ์เสรีภาพนี้แล้ว สิทธิ์เสรีภาพอื่น ๆ ก็จะหมดสิ้นตามไป

ทางด้านศีลธรรมจรรยา พระมหากษัตริย์กรุงสุโขทัยทรงเป็นผู้นำในการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา และทรงชักนำให้ผู้อื่นปฏิบัติตามดังปรากฏอยู่ในศิลาจารึกต่าง ๆ

ข้อสุดท้ายที่ควรจะยกขึ้นพิจารณา ก็คือ เรื่องรายได้ของแผ่นดิน ตามธรรมดาพระมหากษัตริย์ต้องทรงใช้จ่ายในการปกครองแผ่นดิน และเงินที่จะได้มาใช้จ่ายนั้นก็คือภาษีอากรที่เก็บจากราษฎร หลักศิลาจารึกที่ ๑ ของพระเจ้ารามคำแหงนั้น หากดูแต่ผิวเผินอาจเข้าใจได้ว่าเมืองสุโขทัยไม่มีการเก็บภาษีอากรเลย แต่ตามความจริงคงจะไม่เป็นเช่นนั้น ศิลาจารึกนั้นบอกไว้แต่เพียงว่า "เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ลูทาง" ซึ่งหมายถึงการยกเว้นภาษีแต่อย่างเดียวเท่านั้น คือภาษีที่เก็บจากสินค้าขาเข้าขาออกและสินค้าที่ขนผ่านเขตเมืองสุโขทัย ภาษีที่เรียกว่า "จกอบ" นี้เป็นธรรมดาของยุคนั้นมีเก็บกันทั่วไป แม้ในยุโรปสมัยเดียวกันก็ถือว่าเป็นภาษีที่สำคัญ ตามทางขนส่งสินค้าใหญ่ ๆ เช่น แม่น้ำไรน์ในประเทศเยอรมันนี ก็ปรากฏว่ามีผู้สร้างเมืองขึ้นเพื่อเก็บภาษีชนิดนี้จากสินค้าที่ขนผ่าน แต่ภาษีอื่น ๆ อันได้แก่ส่วยค่านาและอากรสวนผลไม้นั้น เข้าใจว่าในสมัยสุโขทัยคงจะได้เก็บจากราษฎรอยู่ แต่ก็อาจเป็นจำนวนน้อยไม่ถึงกับเดือดร้อน เพราะหลักของการปกครองสุโขทัยนั้นอยู่ที่ความผาสุกของชาวเมืองดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ด้วยเหตุนี้ รายได้ส่วนใหญ่ของเมืองสุโขทัยที่ได้มาใช้จ่ายในการปกครองคงจะมาจากเมืองขึ้นอันมีรายชื่อปรากฏอยู่ในท้ายศิลาจารึกของพระเจ้ารามคำแหง เมืองเหล่านี้ต้องส่งส่วยแก่เมืองสุโขทัย ส่วยนั้นหากไม่เป็นเงิน ก็ต้องเป็นสิ่งของ และด้วยเหตุนี้เอง เมืองสุโขทัยจึงต้องแผ่อำนาจให้กว้างขวางออกไป ยิ่งมีเมืองขึ้นมากเท่าไร ความสะดวกในการปกครองก็จะมีมากยิ่งขึ้น เพราะมีรายได้จากส่วยมากขึ้น อำนาจของสุโขทัยที่แผ่กว้างออกไปนั้นเป็นเหตุสำคัญอย่างหนึ่งในการเสื่อมโทรมของการปกครองแห่งกัมพูชา เพราะเมื่อเมืองขึ้นของกัมพูชามาเป็นเมืองขึ้นสุโขทัยเสียแล้ว ส่วยที่กัมพูชาเคยได้รับก็ลดน้อยลงไป กำลังในการปกครองของกัมพูชาก็ลดน้อยตามลงไปด้วย.

นายสุข แสนโกสิก

อยากถามเรื่อง พระขะพุงผี ต้องไหว้ทำไมกัน พ่อขุนรามคำแหงก็มีอานุภาพมากอยู่แล้ว

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

เรื่องนับถือภูเขาและนับถือผีคุ้มครองเมือง เจ้าเมืองต้องเส้นไหว้นี้เป็นธรรมเนียมไทย ไทยน่านเจ้าก็มี เชียงใหม่ก็มี การที่คนไทยสมัยสุโขทัยเชื่อกันว่าพระขะพุงผีมีอำนาจกว่าพ่อขุนรามคำแหง ก็เพราะในขณะนั้นมีภัยธรรมชาติหลายอย่างที่ร้ายแรงซึ่งมนุษย์ป้องกันไม่ได้ ไม่เข้าใจ เรื่องพรรณนี้ในเรื่องอิเหนาซึ่งแต่งสมัยกรุงเทพ ฯ ก็ยังมี แต่ทางชวาเขาไม่มี

ขุนประเสริฐศุภมาตรา

ในสมัยนั้นพ่อขุนรามคำแหงไม่จำเป็นต้องหาเสียง ข้อความในศิลาจารึกเป็นแต่เพียงเล่าเรื่องเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เหตุนั้นจารึกหลักแรก ๆ ในโลกแทบหามุสาหรือโฆษณาไม่ได้เลย เรื่องนี้สำคัญมาก จึงขอย้ำอีกครั้งหนึ่ง ตามความเห็นส่วนตัวขอสนับสนุนว่าในสมัยสุโขทัยมีศาล และคงมีอยู่ตามเมืองต่าง ๆ ด้วย พ่อขุนรามคำแหงคงไม่ได้ตัดสินคดีเองทั้งหมด เรื่องที่มาสั่นกระดิ่งมีความครบหมด คือ เจ็บท้องก็คือเจ็บทางร่างกาย ข้องใจ คือ ทะเลาะกัน อาจมีการตัดสินคดีตามเมืองต่าง ๆ พลาดพลั้งบ้าง ประชาชนคงเดินทางมาร้องทุกข์ต่อพ่อขุนรามคำแหง และพ่อขุนรามคำแหงคงออกมาเฉพาะเวลามีคนสั่นกระดิ่ง

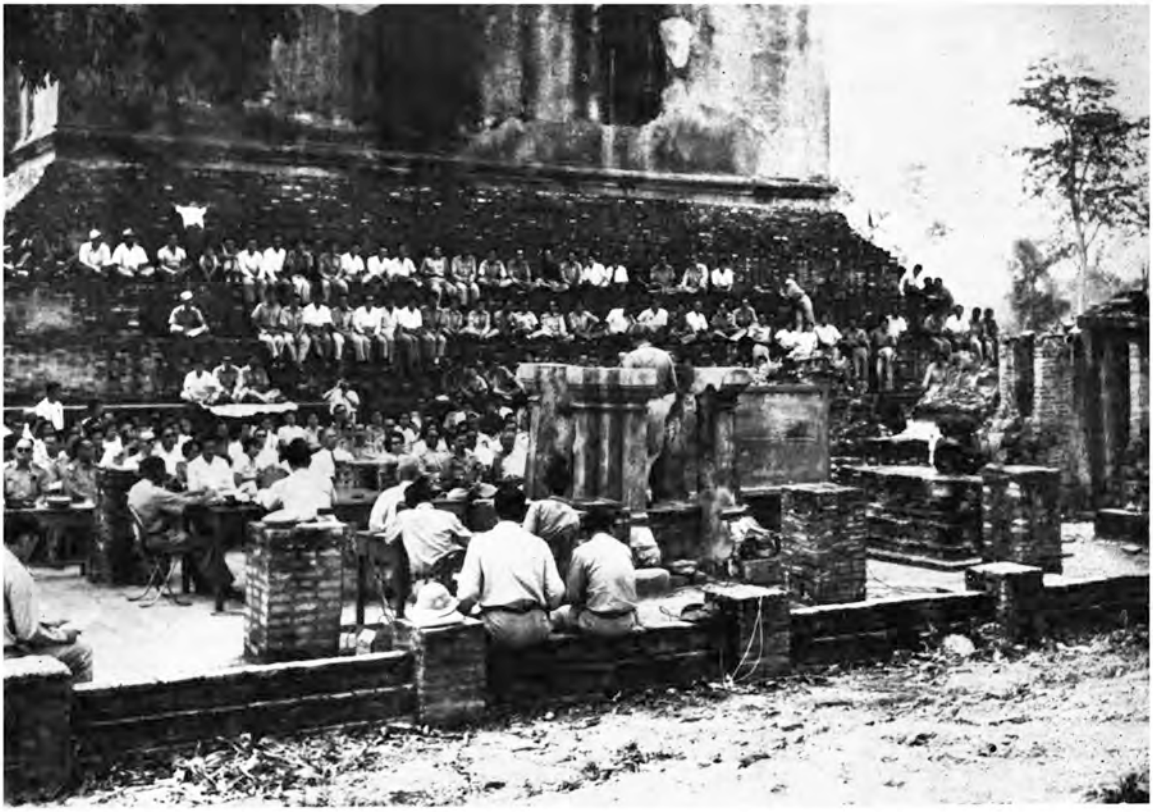
ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ศิลาจารึกเป็นคำโฆษณา พิเคราะห์ดูจากศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงเองก็แบ่งออกเป็น ๒ ตอน ตอนแรกทรงเขียนเอง ตอนที่ ๒ คนอื่นเขียน ก็ต้องเขียนชมเชยอ่านดูแล้วจะเห็นว่าเมืองสุโขทัยนี้ดี น่าอยู่เหลือเกิน แต่หลักฐานความทุกข์ในเมืองสุโขทัยก็มีอยู่ คือ ตุ๊กตาเสียกบาล ก็มีอยู่มากมาย การให้สั่นกระดิ่งนั้น spirit อยู่ที่ว่าสั่นเมื่อใดก็ได้พบ คำว่าเจ็บท้อง คงไม่ได้หมายความถึงปวดท้อง เจ็บท้องในที่นี้เป็นเชิงกวีแปลว่าถ้ามีทุกข์ร้อนอันใดเท่านั้นเอง

นายตรี อมาตยกุล

ขอถาม ๒ ข้อ คือ

๑. ถ้าเชื่อศิลาจารึกไม่ได้ ทำไมผู้ปาฐกจึงเอามาอ้างหลายแห่ง

ผู้ฟังคำบรรยาย เรื่อง การปกครองสมัยสุโขทัย ณ วัดศรีชุม ถ่ายจากมุมต่าง ๆ

ผู้เข้าฟังคำบรรยาย

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช บรรยายเรื่อง การปกครองสมัยสุโขทัย

ที่วัดศรีชุม และมีผู้สนใจ ฟังการบรรยายครั้งนี้อย่างคับคั่ง

๒. เมืองศรีสัชชนาลัยที่ว่าพ่อขุนรามคำแหงปกครอง คือเมืองเดียวกับที่ว่าอยู่ทางเหนือของเมืองสุโขทัยนั้นใช่หรือไม่

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

๑. ควรเชื่อศิลาจารึกได้ด้วยความระมัดระวัง ด้วยสัปปุริสธรรม ๗ ประการ

๒. เมืองศรีสัชชนาลัย-สุโขทัย นั้นตามหลักฐานในศิลาจารึก พระเจ้าแผ่นดินสุโขทัยปกครองโดยตรงทั้ง ๒ เมือง แต่ที่กล่าวถึงเมืองศรีสัชชนาลัยอีกครั้งหนึ่งว่าอยู่ทางเหนือของเมืองสุโขทัย ก็กล่าวตามแบบราชศาสตร์ของพราหมณ์ คือมีเมืองสุโขทัยอยู่กลาง อีก ๔ เมืองล้อมรอบ

นายสุข แสนโกสิก

ผู้ปาฐกกล่าวว่า ในสมัยก่อน ไม่มีศาลและตุลาการ ใครเดือดร้อนก็มาสั่นกระดิ่ง ประชาชนทั่วราชอาณาจักรสุโขทัยจะมาสั่นกระดิ่งได้อย่างไร

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ในอาณาจักรสุโขทัย อาจจะมีศาลก็ได้ แต่หลักฐานไม่ปรากฏ คนทั้งหมดจะมาสั่นกระดิ่งได้ เพราะพ่อขุนรามคำแหงอาจจะมีสถานที่เช่นนี้ไว้ ตามสถานที่ต่าง ๆ หลายแห่ง

นายขจร สุขพานิช

การปกครองขึ้นอยู่ต่อความเชื่อถือ ความเชื่อถือในตอนต้น ของสุโขทัยว่าเจ้าเมืองเป็นพ่อ ราษฎรเป็นลูก แต่ในจารึกหลักที่ ๔ – ๕ – ๖ รวมทั้งในกฎหมายเก่าของพระเจ้าอู่ทอง ความเชื่อนี้ได้เปลี่ยนไปแล้ว ฉะนั้น ขอค้านว่าเฉพาะในสมัยสุโขทัยตอนหลังและอยุธยาตอนต้นที่ราษฎรยังถวายฎีกาได้นั้น คติความเชื่อถือได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว ในสมัยเหล่านั้น คติพ่อกับลูก เปลี่ยนเป็นนายกับบ่าว เจ้ากับข้า เป็นต้นว่าในกฎหมายเก่าของพระเจ้าอู่ทอง มีการห้ามมิให้พระราชโอรสเข้ามาในพระราชวังโดยมิได้รับพระบรมราชานุญาต ในสมัยสุโขทัยเอง เริ่มต้นตั้งแต่หลักที่ ๔ ซึ่งเป็นภาษาเขมร และหลักที่ ๕ ซึ่งเป็นภาษาไทย และมีข้อความคล้ายคลึงกัน จาก ๒ หลักนี้ หลักพ่อ

ปกครองลูกหายไปหมด กลายเป็นหลักสมมุติเทพแทน ใคร่จะถามว่าคติไทยแท้ที่มาเปลี่ยนแปลงไปในระยะเหล่านี้ เป็นเพราะได้รับอิทธิพลของเขมรหรือเปล่า

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

การปกครองของไทย ปกครองด้วยเจ้ากับข้าเรื่อยมา แต่คำว่า "เจ้า" ไม่ได้หมายความว่าต้องปกครองด้วยการกดขี่ "ข้า" ก็มีหลายอย่าง เช่น ข้าไท ก็มี ไทยเราปกครองด้วยหลัก เจ้า—ข้า ตั้งแต่แรกลงมาทีเดียว การเปลี่ยนแปลงในหลักการปกครองอาจเปลี่ยนไปพักหนึ่ง เพราะได้รับอิทธิพลจากประเทศอื่น แต่เจตนารมณ์ยังคงอยู่ จึงอาจกลับฟื้นขึ้นได้ใหม่ ถ้าเปลี่ยนแปลงถาวร เจตนารมณ์ก็ต้องสูญหมด ในสมัยตั้งแต่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถลงมา ก็ให้สิทธิข้าเลือกเจ้าได้ คือเลือกคนคุ้มครอง หรือ patron ได้ ราษฎรกับพระเจ้าแผ่นดินไทยไม่เคยเป็นภัยแก่กัน การที่พระราชโอรสจะเข้าไปในพระราชวังโดยมิได้รับพระบรมราชานุญาตไม่ได้นั้น ก็เพราะพระราชโอรสอาจจะเข้าไปฆ่าพระเจ้าแผ่นดินเพื่อจะครองราชย์เสียเอง ที่ว่าการเปลี่ยนแปลงเป็นเพราะได้รับอิทธิพลเขมรนั้นถูก แต่ก็เป็นอิทธิพลเพียงชั่วคราว

นายเพ่ง ลิมปะพันธุ์

ที่ว่าหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงเป็นแถลงการณ์ของรัฐบาล แต่ไม่เห็นกล่าวอ้างว่ามีการสร้างโรงเรียนหรือสอนราษฎรให้อ่านหนังสือ ฉะนั้น หมายความว่าจะให้รู้หนังสือกันเฉพาะแต่เชื้อพระวงศ์หรือคนชั้นสูงเท่านั้นหรือ

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

เมื่อพ่อขุนรามคำแหงคิดตัวอักษรไทยขึ้นแล้ว ก็ต้องพยายามสอนให้คนอ่านได้มากที่สุดที่จะมากได้อยู่นั่นเอง ตามวัดก็เป็นโรงเรียนอยู่แล้ว จึงไม่ต้องอ้างถึงในหลักศิลาจารึก

นายสำราญ พร้อมภูล *(เศรษฐการจังหวัดสุโขทัย)*

ขอมและเขมร (กัมพูชา) เป็นชนชาติเดียวกันหรือเปล่า

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

เรื่องนี้ความเห็นยังแตกต่างกันมาก ยังไม่มีความรู้แน่นอน แต่ในปัจจุบันอาณาจักรที่มีเมืองหลวงอยู่ที่นครธมนั้น เขาเรียกว่าเขมรกันทั้งนั้น

พระยาอนุมานราชธน

คำว่า "ขอม" มีมาแล้ว ๑๐๐๐ กว่าปี ในหนังสือพงศาวดารโยนกและชินกาลมาลีเรียกว่าขอมดำ หรือ กรอม ว่าหนีไปถึงเมืองหงสาวดี เนื่องจากเกิดโรคระบาด ในปัจจุบันไทยใหญ่ยังเรียกประเทศไทยว่า กรอม คือขอมนั่นเอง มหาฉ่ำ ทองคำวรรณ ว่าเขมรไม่รู้จักคำว่าขอม ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ว่าขอมอาจเป็นมอญในสมัยทวารวดี หรือมอญเดิมผสมกับละว้า ต่อมาเมื่อเขมรมีอำนาจมากขึ้น มาตีได้อาณาจักรทวารวดี และเนื่องจากเป็นเชื้อชาติเดียวกันก็เลยมาปะปนกัน เหตุนั้นจึงอาจกล่าวได้ทั้ง ๒ อย่าง ว่าขอมและเขมรเป็นชาติเดียวกันหรือคนละชาติ

ดร. ประเสริฐ ณ นคร

ตอนที่ ๒ ของจารึกหลักที่ ๑ คงจารึกภายหลังสมัยพ่อขุนรามคำแหง เพราะใช้คำว่า "เมื่อชั่ว" เป็นจารึกที่ทำขึ้นภายหลังรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง แต่ยังยกย่องพระองค์อยู่ สังเกตดูในจารึก ที่ยกย่องมีอยู่เพียง ๒ องค์ คือ พ่อขุนรามคำแหงและพระเจ้าลิไทย นอกจากนี้ยังมีพระร่วงและพระลือเป็นของคู่กัน ๒ องค์นี้คงจะมีคนนิยมมาก จากข้อความที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ศิลาจารึกเหล่านี้น่าเชื่อมากขึ้น

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ที่ว่าศิลาจารึกตอนที่ ๒ ของหลักที่ ๑ คงจารึกขึ้นเมื่อพ่อขุนรามคำแหงล่วงลับไปแล้วนั้น คงจะถูก แต่ที่ว่าในศิลาจารึกยกย่องเพียง ๒ องค์เท่านั้นยังสงสัย เพราะศิลาจารึกอาจจะมีทุกรัชกาลก็ได้ แต่เรายังค้นกันไม่พบ

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร

ขุนแต่งกว้านเป็นใคร จะเป็นแผนกโยธาก่อสร้างได้หรือไม่

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

เข้าใจว่าแปลว่าขุนนางเท่านั้น

พระยาอนุมานราชธน

ขอขอบคุณผู้ปาฐก และขอปิดประชุม.

ประวัติศาสตร์สุโขทัย

ของ

นายตรี อมาตยกุล

แสดงที่วัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย

วันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๐๓

การเขียนประวัติศาสตร์หรือเรื่องราวต่าง ๆ ของกรุงสุโขทัยจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทราบเสียก่อนว่า กรุงสุโขทัยมีกษัตริย์กี่พระองค์ องค์ใดครองราชย์อยู่ในสมัยใดบ้าง ถ้ามิฉะนั้น การลำดับเหตุการณ์ตลอดจนการกำหนดอายุของศิลปสมัยสุโขทัย ก็จะไม่ตรงกับความเป็นจริง เป็นเหตุให้เกิดการสับสนปะปนกันยุ่งไปหมด

มักจะมีผู้กล่าวกันอยู่เสมอว่า ประวัติศาสตร์สุโขทัยเป็นสิ่งที่เลือนลาง เราไม่สามารถจะทราบได้โดยแน่นอนว่ามีเรื่องราวอันใดบ้าง จะทราบได้ก็ตามข้อความในศิลาจารึกเท่านั้น บางหลักซึ่งมีข้อความที่เป็นประโยชน์ในทางโบราณคดีก็แตกชำรุดไปเสียเป็นส่วนมาก ยากที่จะคาดคะเนหรือเดาเรื่องที่ขาดหายไปนั้นให้ได้ความชัดแจ้ง ศิลาจารึกที่มีอยู่แต่เดิมนั้น ไม่สามารถจะทราบเหตุการณ์ได้เลยว่า รัชกาลใดทรงทำอะไรบ้าง เสวยราชย์เมื่อใดและสวรรคตเมื่อใดเป็นต้น มีองค์เดียวคือ พระมหาธรรมราชาลิไทย บอกปีเสวยราชย์ใน พ.ศ. ๑๘๙๑

แต่เมื่อได้มีการฟื้นฟูบูรณะเมืองเก่าสุโขทัยขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๕ เป็นต้นมา เราได้พบศิลาจารึกเพิ่มขึ้นอีก ๕ หลัก แต่เป็นจารึกในรัชกาลหลัง ๆ ของกรุงสุโขทัยทั้งนั้น แต่ถึงกระนั้นก็ดี เมื่อได้นำพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐมาตรวจสอบเทียบเคียงดู ก็สามารถจะทราบเหตุการณ์ต่าง ๆ ในปลายสมัยสุโขทัยได้ดียิ่งขึ้นกว่าที่เคยได้ทราบกันมาแต่เดิม ข้าพเจ้าจะขอลำดับเหตุการณ์ของกรุงสุโขทัยตั้งแต่ต้นเรื่อยมาจนหมดกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงที่ครอบครองกรุงสุโขทัย ซึ่งจะขอกล่าวแต่เพียงย่อ ๆ เพราะถ้าจะกล่าวโดยละเอียดพิศดารแล้ว ก็อาจจะยืดยาวเกินไป

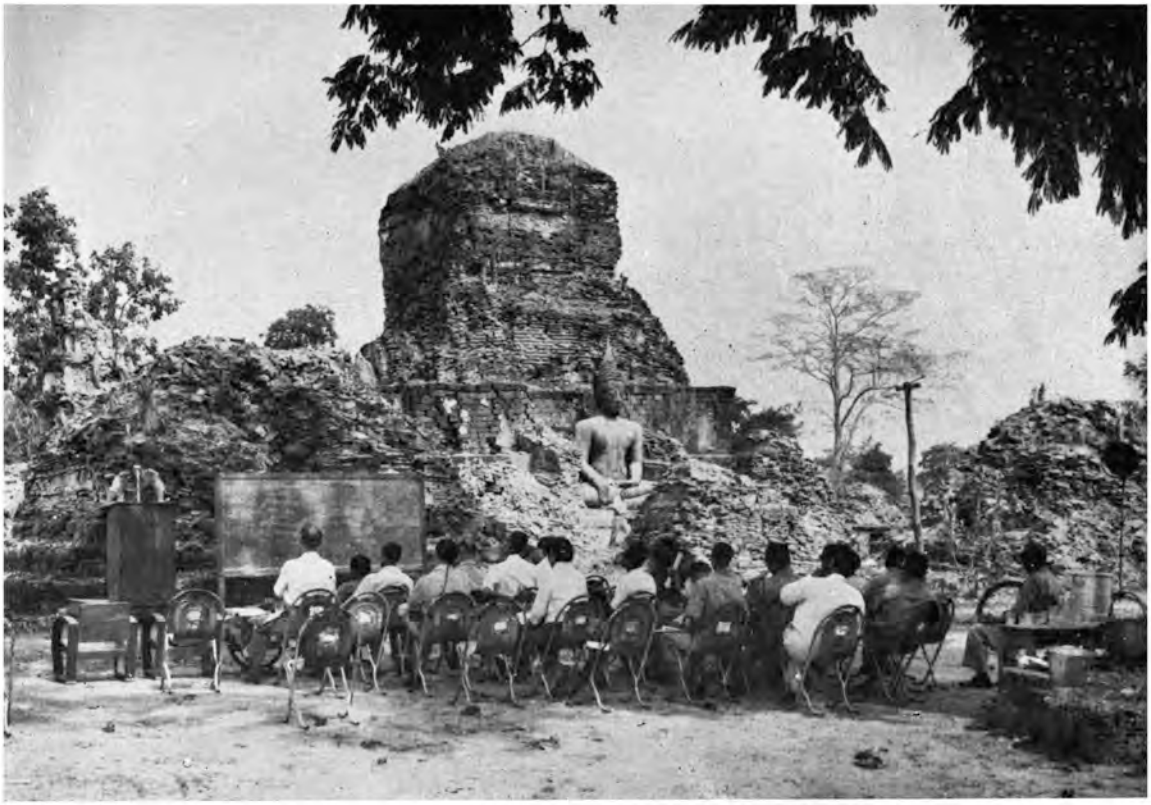

นายตรี อมาตยกุล บรรยาย เรื่อง ประวัติศาสตร์สุโขทัย ณ วัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัยเก่า

๓๑ มีนาคม ๒๕๐๓

หัวหน้าหน่วยศิลปากรและผู้ช่วยกับผู้ร่วมสัมนาฟังคำบรรยายของนายตรี อมาตยกุล

ส่วนหนึ่งของผู้ร่วมสัมนาฟังการบรรยาย เรื่อง ประวัติศาสตร์สุโขทัย
พระยาอนุมานราชธน ประธานที่ประชุมสัมนา และ ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล
เลขานุการ ในการประชุมสัมนา

แต่ก่อนที่จะทราบเรื่องราวของกรุงสุโขทัย ควรจะได้ทราบเหตุการณ์ก่อนตั้งกรุงสุโขทัยเสียก่อน เพื่อเป็นแนวทางที่จะวินิจฉัยเรื่องราวของกรุงสุโขทัยสะดวกขึ้น

ดินแดนที่พวกไทยอพยพเข้ามาอยู่ทางตอนเหนือของภาคพื้นอาเซียอาคเณย์หรือแหลมอินโดจีนนั้น เข้าใจว่าแต่เดิม คงจะเป็นดินแดนของชนจำพวกที่พูดภาษาในตระกูลมอญ–เขมร เพราะปรากฏว่า ชนจำพวกนี้ได้อพยพเคลื่อนย้ายที่อยู่ลงมาอยู่ทางแหลมอินโดจีนก่อนพวกไทย ครั้นเมื่อพวกไทยเข้ามาตั้งทำมาหากินอยู่ในตอนเหนือของแหลมอินโดจีนมากขึ้น ก็พยายามสร้างที่มั่นสำหรับใช้เป็นที่รวมกำลังต่อสู้ศัตรูเป็นแห่ง ๆ ไป ที่มั่นดังกล่าวนี้ใช้ขุดดินเป็นคูแล้วนำดินที่ขุดขึ้นจากคูนั้นก่อเป็นคันล้อมรอบเพื่อป้องกันไม่ให้ศัตรูตีหักเข้าไปได้ง่าย ๆ การคิดสร้างที่มั่นขึ้น ก็เพื่อป้องกันหมู่คณะอื่นมิให้แย่งชิงเอาที่ดินอันอุดมสมบูรณ์ของตนไปได้โดยสะดวก จะสร้างที่มั่นเล็กใหญ่ประการใดนั้น ย่อมแล้วแต่กำลังของหมู่คณะที่อพยพเข้ามาอยู่จะสามารถสร้างได้ ต่อมาเมื่อมีสมัครพรรคพวกอพยพมาตั้งถิ่นฐานบ้านช่องอยู่มากขึ้น ที่มั่นเหล่านี้ก็ได้กลายเป็นเมือง ซากกำแพงดินหรือเมืองโบราณเหล่านี้มีปรากฏอยู่ทั่วไปทางตอนเหนือของแหลมอินโดจีน โดยเฉพาะในประเทศไทย ก็ยังปรากฏซากเมืองเดิมของพวกไทยเหลือเป็นพะยานหลักฐานอยู่อีกไม่น้อยเหมือนกัน

สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ในคำอธิบายพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า

> "แต่อำนาจการปกครองอาณาจักรของไทยที่ได้ข้ามแม่น้ำโขงลงมาข้างใต้ พิเคราะห์ดูเนื้อความที่ปรากฏในตำนานโยนก เข้าใจว่าจะลงมาตั้งอยู่เป็นเมืองเล็ก ๆ ต่างคนต่างอยู่ ไม่มีอำนาจการปกครองรวมกัน หรืออำนาจนั้นจะยังอยู่ที่เมืองหลวง ซึ่งตั้งอยู่ในเขตแดนสิบสองจุไทยก็เป็นได้"

จะเห็นได้ว่าเมืองต่าง ๆ เหล่านี้ คือ เมืองราด เมืองบางยาง เมืองชะเลียง เมืองบางขลง เมืองศรีสัชชนาลัย เมืองฉอด เมืองชากังราว และแม้เมืองสุโขทัยเอง ก็เป็นเมืองอยู่แล้วก่อนสมัยสุโขทัยทั้งนั้น และในบริเวณเมืองเหล่านี้ เข้าใจว่าคงจะมีพวกไทย

เข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่เต็มไปหมด พ่อเมืองหรือซึ่งเรียกกันในชั้นหลังว่าเจ้าเมืองนั้น ก็คงจะเป็นคนไทยหมดทุกเมืองเหมือนกัน มีเรื่องราวปรากฏในศิลาจารึกของกรุงสุโขทัยว่า พระราชาธิบดีของประเทศกัมพูชายังเอาใจเจ้าเมืองซึ่งเป็นคนไทย โดยทรงยกพระราชธิดาซึ่งมีพระนามว่าพระนางสิขรมหาเทวี ให้เป็นชายาของพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราด กับมอบพระขรรค์ไชยศรีและพระราชทานราชทินนามว่า "ศรีอินทรบดินทราทิตย์" อีกด้วย

ดินแดนทางตอนเหนือของภาคพื้นอาเซียอาคเณย์นี้ จะอยู่ในความปกครองของชนชาติใดมาก่อนนั้น เป็นปัญหาที่ถกเถียงกันมากในปัจจุบันนี้ ว่าประเทศกัมพูชาจะแผ่อำนาจปกครองมาจนถึงเมืองสุโขทัยหรือไม่ เรื่องนี้ ข้าพเจ้าพร้อมทั้งเพื่อนฝูงที่รักวิชาประวัติศาสตร์กำลังสอบสวนหาข้อเท็จจริงกันอยู่ ซึ่งจะยังไม่ขอนำมากล่าวในที่นี้ แต่ว่ามีปัญหาที่จะต้องพิจารณาอยู่อย่างหนึ่งคือ มีสถาปัตยกรรมแบบหนึ่งซึ่งส่วนมากสร้างด้วยศิลาแลงและศิลาทราย โดยมากมักจะทำเป็นเทวสถาน มีวัดในพระพุทธศาสนาบ้าง เช่นที่อำเภอพิมาย เทวสถานและพุทธาวาสเหล่านี้ มีอยู่ทั่วไปในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ทางตอนเหนือสุดมีสถาปัตยกรรมแบบนี้อยู่ที่วัดเจ้าจันทร์ที่เมืองชะเลียง ทางใต้สุดมีที่วัดกำแพงแลง เมืองเพชรบุรี ส่วนทางภาคอิสาณนั้นมีอยู่ทั่วไปเกือบทุกจังหวัด ที่จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี และจังหวัดชลบุรีก็มี สถาปัตยกรรมแบบนี้เป็นศิลปอย่างหนึ่งซึ่งนักปราชญ์ทางโบราณคดีกำหนดว่าเป็นของสร้างในสมัยลพบุรี (พ.ศ. ๑๔๐๐ – ๑๗๐๐) และเป็นฝีมือช่างของชนชาติหนึ่งซึ่งเรียกกันว่า "ขอม" แต่ว่าพวก "ขอม" จะเป็นชนชาติใดยังเป็นปัญหาเคลือบคลุมอยู่ นักปราชญ์ฝรั่งบางท่านว่าเป็นเขมรหรือกัมพูชา แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าปูชนียสถานที่สร้างไว้ตามเมืองต่าง ๆ ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานั้น เป็นคนละแบบกับปูชนียสถานที่ไทยได้สร้างขึ้นทั้งในสมัยสุโขทัยและสมัยเชียงแสน ที่เมืองสุโขทัยก็มีศิลปแบบนี้อยู่แห่งหนึ่ง เป็นเทวสถาน ซึ่งต่อมา ไทยได้มาแปลงเป็นวัดในพระพุทธศาสนา มีชื่อเรียกกันในปัจจุบันนี้ว่า วัด "พระพายหลวง" ทั้งนี้ แสดงให้เห็นว่าอิทธิพลของขอมคงจะมีอยู่ในเมืองสุโขทัยด้วย มิฉะนั้นก็คงจะไม่มีสถาปัตยกรรมแบบนี้ปรากฏอยู่ในเมืองสุโขทัยเป็นแน่

ต่อมาเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๐๐ พวกไทยที่อยู่ในอาณาเขตรอบกรุงสุโขทัยมีกำลังมากขึ้น จึงได้รวมกำลังกันขับไล่พวกขอม ซึ่งตั้งมั่นอยู่ ณ เมืองสุโขทัย ผู้ที่ทำการขับไล่ขอมครั้งนั้น มีหัวหน้าซึ่งปรากฏชื่อในศิลาจารึกกรุงสุโขทัย ๒ คน คือ พ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราด ซึ่งพระเจ้ากรุงกัมพูชาไว้เนื้อเชื่อใจถึงกับยกพระราชธิดาให้คนหนึ่ง กับพ่อขุนบางกลางท่าว เจ้าเมืองบางยาง อีกคนหนึ่ง ทั้งสองคนนี้ได้ร่วมมือกันยกพลเข้าต่อสู้กับกองทัพขอม ซึ่งมีสมาคโขลญลำพงเป็นนายทัพ ตั้งมั่นอยู่ ณ เมืองสุโขทัย นายทัพขอมสู้ไม่ได้ ก็แตกพ่ายหนีไปจากเมืองสุโขทัย พ่อขุนผาเมืองซึ่งเป็นผู้นำพลตีหักเข้าไปในเมืองสุโขทัยได้ก่อน แต่ไม่ยอมตั้งตนเป็นกษัตริย์ กลับนำกองทัพของตนออกจากเมืองสุโขทัย แล้วเชิญพ่อขุนบางกลางท่าวให้ยกทัพเข้าไปในเมือง และต่อมาได้อภิเษกให้พ่อขุนบางกลางท่าวเป็นกษัตริย์ครองกรุงสุโขทัย ทั้งเวนราชทินนามซึ่งพระราชาธิบดีกรุงกัมพูชาทรงตั้งให้ว่า "ศรีอินทรบดินทราทิตย์" ให้แก่พ่อขุนบางกลางท่าวอีกด้วย พ่อขุนบางกลางท่าวจึงขึ้นครองกรุงสุโขทัยตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา นับว่าเป็นปฐมกษัตริย์ของพระราชวงศ์พระร่วง ทรงพระนามว่า "ศรีอินทราทิตย์"

พ่อขุนศรีอินทราทิตย์มีโอรสกับชายาที่ทรงพระนามว่า พระนางเสือง ๓ องค์ องค์ที่ ๑ สิ้นพระชนม์แต่ยังเยาว์ องค์ที่ ๒ ทรงพระนามว่าบานเมือง ได้เสวยราชย์ต่อจากพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ องค์ที่ ๓ คือพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งได้เสวยราชย์ต่อจากพ่อขุนบานเมือง

ในรัชกาลพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เราจะทราบเรื่องราวต่าง ๆ ของกรุงสุโขทัยได้น้อยมาก ทั้งนี้ เพราะยังไม่พบศิลาจารึกในรัชกาลนี้ นอกจากจะปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ว่าได้รบกับขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดซึ่งยกพลมาตีเมืองตาก แล้วก็ไม่สามารถจะทราบได้ว่าได้ทรงทำอะไรไปบ้าง แต่มีข้อที่น่าคิดอยู่อย่างหนึ่ง ซึ่งปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงเหมือนกันว่า

> "กูไปท่ข้านท่เมือง ได้ช้างได้งวง ได้ขั่วได้นาง ได้เงินได้ทอง กูเอามาเวนแก่พ่อกู พ่อกูตาย ยังพี่กู กูพร่ำขำเรอแก่พี่กู ดังขำเรอแก่พ่อกู พี่กูตาย จึงได้เมืองแก่กูทั้งกลม"

ข้อความสั้น ๆ นี้ได้ความชัดเจนทีเดียวว่า ทั้งในรัชกาลพ่อขุนศรีอินทราทิตย์และพ่อขุนบานเมือง เป็นเวลาที่ไทยกำลังตั้งตัวใหม่ ๆ กรุงสุโขทัยมีอาณาเขตไม่กว้างขวางนัก และต้องทำสงครามกับเมืองต่าง ๆ ที่ไม่ยอมเข้าด้วยหรือไม่ยอมสวามิภักดิ์ โดยพ่อขุนรามคำแหงทรงเป็นจอมทัพ นำกองทัพออกไปเที่ยวปราบปรามเมืองใหญ่น้อยต่าง ๆ ได้เชลยทั้งชายหญิง ได้แก้วแหวนเงินทอง ได้ช้างม้าวัวควายนำมาถวายพ่อขุนศรีอินทราทิตย์และพ่อขุนบานเมืองมิได้ขาด ทำให้อาณาเขตของกรุงสุโขทัยกว้างขวางยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น ใน ๒ รัชกาลแรกของกรุงสุโขทัย จึงเป็นสมัยที่ไทยได้ก่อร่างสร้างตัวและขยายอาณาจักรให้กว้างขวางออกไป

พ่อขุนศรีอินทราทิตย์และพ่อขุนบานเมืองจะสวรรคตในปีใด ไม่ปรากฏหลักฐานอีกเหมือนกัน แต่มีหลักฐานอย่างหนึ่งในจารึกของพ่อขุนรามคำแหงว่า

> "๑๒๑๔ ศก ปีมะโรง (พ.ศ. ๑๘๓๖) พ่อขุนรามคำแหงเข้าเมืองศรีสัชชนาลัยสุโขทัยนี้ ปลูกไม้ตาลได้สิบสี่เข้า จึงให้ช่างฟั่นชะดารหินตั้งหว่างกลางไม้ตาลนี้ วันเดือนดับเดือนออกแปดวัน วันเดือนเต็มเดือนข้างแปดวัน ฝูงขู้ครูเถรมหาเถรขึ้นนั่งเหนือชะดารนี้สวดธรรมแก่อุบาสกฝูงท่วยจำศีล....."

เมื่อคิดปีแรกที่ปลูกต้นตาลจนถึงปีที่ฟั่นชะดารหินมาตั้งบนไม้ตาลนี้ ก็จะเป็น พ.ศ. ๑๘๒๒ ปีนี้จะถือว่าเป็นปีที่เสวยราชย์ของพ่อขุนรามคำแหงก็คงจะไม่ห่างไกลนัก เพราะนักปราชญ์ในทางโบราณคดีบางท่านก็ได้ประมาณว่าอยู่ในราวปี พ.ศ. ๑๘๒๐ ที่ข้าพเจ้าคิดว่าปีที่ปลูกต้นตาลนี้เป็นปีที่เสวยราชย์ ก็เพราะเห็นว่าต้นตาลเป็นไม้ที่ปลูกง่าย เป็นไม้ที่มีประโยชน์มาก และมีอายุยืนนานด้วย ที่พ่อขุนรามคำแหงทรงปลูกไม้ตาลขึ้นเมื่อแรกเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ก็เท่ากับเป็นนิมิตว่าพระองค์จะครองราชสมบัติได้ยั่งยืนเหมือนอายุของต้นตาลฉะนั้น

อาณาเขตของกรุงสุโขทัยในสมัยพ่อขุนรามคำแหงนี้ นับว่าแผ่ขยายไปกว้างขวางยิ่งกว่าในสมัยใด ๆ ทั้งสิ้น คือทางทิศตะวันออกถึงเมืองเวียงจันทน์และเวียงคำ ทิศใต้ถึงเมืองนครศรีธรรมราช ทิศตะวันตกถึงเมืองหงสาวดี ทิศเหนือถึงเมืองหลวงพระบาง

บีสวรรคตของพ่อขุนรามคำแหงก็ไม่มีปรากฏในศิลาจารึก หรือหนังสือใด ๆ เหมือนกัน แต่อาจจะอนุมานได้จากจดหมายเหตุของจีน คือ ในหนังสือที่เรียกว่า "ยี่จับสี่ล้อ" กล่าวว่า

ในปีใต้เต๊กปีที่ ๓ (ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๑๘๔๓) พระเจ้าแผ่นดินไทยได้มีพระราชสาส์นไปยังพระเจ้าแผ่นดินจีนว่า เมื่อครั้งพระราชบิดาครองราชย์อยู่นั้น ได้เคยรับพระราชทานม้าขาวพร้อมทั้งเครื่องม้าและเสื้อยกลายทอง บัดนี้ขอได้ส่งไปพระราชทานตามเคย โดยขอให้จัดส่งของดั่งกล่าวนั้นไปให้ใหม่ แต่พระเจ้าแผ่นดินจีนตรัสว่า ไทยเป็นประเทศเล็ก ถ้าจะให้ม้าขาวไปแล้ว เกรงว่าประเทศที่อยู่ใกล้เคียงประเทศไทย เช่นประเทศอินเดีย จะวิพากษ์วิจารณ์ดูหมิ่นประเทศจีน จึงพระราชทานแต่เสื้อลายทอง ส่วนม้าขาวนั้นไม่ส่งมาให้

ถ้าเราเชื่อตามจดหมายเหตุจีน ก็จะต้องเชื่อว่าพ่อขุนรามคำแหงจะต้องสวรรคตในปี พ.ศ. ๑๘๔๓ มีพระราชโอรสของพระองค์ขึ้นครองราชสมบัติต่อมา และทรงมีพระราชประสงค์จะได้พระเกียรติอย่างพระราชบิดาบ้าง จึงทรงขอให้พระเจ้าแผ่นดินจีนส่งเครื่องบรรณาการเหมือนอย่างที่เคยถวายพระราชบิดามาให้

แต่เรารู้ได้แน่นอนว่าพระเจ้าลือไท หรือพระมหาธรรมราชาลิไทได้ครองราชสมบัติใน พ.ศ. ๑๘๙๑ พระเจ้าลือไทเป็นโอรสของพระเจ้าเลอไท และเป็นพระนัดดาของพ่อขุนรามคำแหง ฉะนั้น ถ้าจะเกณฑ์ให้พระเจ้าเลอไทโอรสของพ่อขุนรามคำแหงครองราชสมบัติตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๔๓ มาจนถึง พ.ศ. ๑๘๙๑ ซึ่งเป็นปีที่พระมหาธรรมราชาลิไทได้ราชสมบัติ ก็จะเป็นเวลาถึง ๔๘ ปี นับว่าเป็นเวลาที่ยืดยาวเกินไป ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องที่น่าคิดว่า จะมีกษัตริย์องค์ใดครองราชย์อยู่ในระหว่างนี้อีกบ้างหรือไม่

เมื่อคราวฟื้นฟูบูรณะเมืองเก่าสุโขทัยขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๙๕ นั้น กรมศิลปากรได้พบศิลาจารึกใหม่อีกอันหนึ่ง ที่วิหารสูง ในบริเวณวัดพระมหาธาตุที่เมืองสุโขทัยเก่า ศิลาจารึกหลักนั้นได้จารึกเรื่องราวที่ได้กระทำสัตย์สาบานกันในระหว่างบู่และหลาน เมื่อ พ.ศ. ๑๙๓๕ จารึกหลักนี้มีลำดับชื่อบรรพบุรุษของกรุงสุโขทัย เริ่มตั้งแต่บู่ขุนจิต ขุน

จอด บู่พระยาศรีอินทราทิตย์ บู่พระยาบาน (เมือง) บู่พระยารามราช **บู่ไสสงคราม** บู่พระยาเลอไท **บู่พระยางัวนำถม** บู่พระยามหาธรรมราชา.. .....

จะเห็นได้ว่าชื่อที่พิมพ์ตัวดำ คือบู่ไสสงคราม ซึ่งอยู่ในลำดับชื่อก่อนบู่พระยาเลอไท กับบู่พระยางัวนำถม ซึ่งอยู่ในลำดับชื่อหลังบู่พระยาเลอไทนั้น เป็นชื่อใหม่ซึ่งยังไม่มีใครพิจารณาว่าจะเป็นผู้ใด ข้าพเจ้าจึงขอเสนอนักประวัติศาสตร์ได้โปรดพิจารณาด้วย สำหรับความเห็นส่วนตัวของข้าพเจ้าเห็นว่า น่าจะเป็นกษัตริย์ที่ครองกรุงสุโขทัยอยู่ก่อนและหลังพระเจ้าเลอไท คือในระยะเวลา ๔๘ ปี นับตั้งแต่พ่อขุนรามคำแหงสวรรคต มีกษัตริย์ครองราชย์สืบต่อกันมาอีก ๓ พระองค์ จึงจะถึงรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไท ถ้าหากมีกษัตริย์ครองราชสมบัติอยู่ถึง ๓ พระองค์ แทนที่จะเป็นพระองค์เดียวแล้ว ระยะเวลา ๔๘ ปี ก็จะไม่น่าเป็นปัญหาอย่างใด

ปี่เสวยราชย์ของพระมหาธรรมราชาลิไท หรือซึ่งนักประวัติศาสตร์ยกให้เป็นพระมหาธรรมราชาที่ ๑ นั้น มีกล่าวไว้ในศิลาจารึกอย่างชัดเจนว่า พระองค์ได้เสด็จยกพลมาจากเมืองศรีสัชชนาลัย ทรงจับศัตรูประหารเสียด้วยขวาน แล้วเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ เมื่อมหาศักราช ๑๒๖๙ (พ.ศ. ๑๘๙๑) คำว่าศัตรูในศิลาจารึกหลักที่ ๔ หรือที่เรียกกันว่าจารึกวัดบ่ามะม่วงนี้ ยังไม่มีผู้ใดเคยตีความหมายเลยว่าเป็นใคร แต่ถ้าข้าพเจ้าจะวินิจฉัยในที่นี้ ก็จะเป็นเรื่องยืดยาวเกินกว่าเวลาที่ทางการกำหนดให้ เพราะฉะนั้นจึงขอผ่านไป

พระมหาธรรมราชาลิไทบำเพ็ญพระบารมีเป็นพระเจ้าธรรมราชา ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา สร้างและบูรณะวัดวาอารามต่าง ๆ หลายแห่ง พระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและมีศรัทธาแก่กล้า จนถึงทรงผนวชเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๕

ปีสวรรคตของพระมหาธรรมราชาลิไทนี้ก็ไม่มีปรากฏในศิลาจารึกเหมือนกัน แต่เมื่อได้พิจารณาดูข้อความในศิลาจารึกหลักที่ ๘ หรือซึ่งเรียกกันว่าจารึกเขาสุมนกูฏตั้งแต่บรรทัดที่ ๒๕ ไปแล้ว มีข้อความตอนหนึ่ง ซึ่งทำให้เกิดความคิดขึ้นว่า ก่อนที่พระมหาธรรมราชาลิไทจะทรงผนวช ๒ ปี ได้มอบราชสมบัติให้พระราชโอรส คือข้อความ

ที่ว่า " ศักราช ๑๒๘๑.....เดือนสิบเอ็ดได้.....ศรา.....ดุคยง.....เจ้าผู้ได้ราชาภิเษกทรงพระนามศรีสูริยพงศ์ธรรมราชาธิราช หารัง....." กับข้อความตอนหนึ่งว่า ".....พระยาศรีสูริยพงศ์มหาธรรมราชาธิราช เอาพลไปปราบยังน้ำ..... บุรีได้สิ้น ได้ทั้งยังตะวันออกเขต.....ยังพระสักรอดสิ้น จึงไปอยู่ในเมืองสองแคว ปุพระมหาธาตุปลูกพระศรีมหาโพธิศรีชา....." และยังมีข้อความอีกตอนหนึ่งว่า ".....อยู่ในสองแควได้เจ็ดเข้า จึงนำพลมา มีทั้งชาวสระหลวง สองแคว ปากยม พระบาง ชากังราว สุพรรณภาว นครพระชุม เมืองใ.....เมืองพาน เมือง..... เมืองราด เมืองสะค้า เมืองหล่มบาจายเบิ่นบริพาร ขึ้นมานบพระบาทลักษณะอันตนชนกประดิษฐานแต่ก่อนเหนือจอมเขาสุมนกูฏนี้ จึงจารจารึกอันนี้ได้อีกโสด"

คำในศิลาจารึกหลักที่ ๘ นี้ แม้จะมีชำรุดลบเลือนไปบ้าง แต่ส่วนมากยังพออ่านได้ ทำให้ทราบได้ว่าพระมหาธรรมราชาลิไท เมื่อทรงเตรียมผนวชนั้น ได้ทรงสวดมนต์ไหว้พระและสมาทานศีลทุกวัน คงจะไม่มีพระประสงค์ที่จะสร้างบาปสร้างกรรมขึ้นโดยนำพลไปปราบปรามเมืองต่าง ๆ อีกเป็นแน่ เพราะฉะนั้น คงจะเป็นพระราชโอรสซึ่งทรงราชาภิเษกแล้ว มีพระนามว่า ศรีสูริยพงศ์ธรรมราชาธิราชเหมือนกัน ทรงยกพลไปปราบปรามหัวเมืองต่าง ๆ ที่พากันกระด้างกระเดื่องขึ้น พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้จะมีพระนามเดิมว่าอย่างใด ไม่สามารถจะทราบได้ แต่เมื่อได้ราชาภิเษกแล้วปรากฏพระนามตอนท้ายว่า "มหาธรรมราชา" ซึ่งเราจะเรียกกันว่า พระมหาธรรมราชาที่ ๒ คือนับพระมหาธรรมราชาลิไทเป็นพระมหาธรรมราชาที่ ๑ พระมหาธรรมราชาที่ ๒ ได้เสด็จไปอยู่เมืองสองแคว ๗ ปี ได้ทรงซ่อมวัดพระศรีรัตนมหาธาตุและปลูกพระศรีมหาโพธิที่เมืองนั้น จนถึง พ.ศ. ๑๙๑๐ จึงนำพลมานมัสการรอยพระพุทธบาทที่พระชนก คือพระมหาธรรมราชาลิไทสร้างไว้ที่เขาสุมนกูฏในเมืองสุโขทัย

อาณาเขตของกรุงสุโขทัยในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๒ มีบอกไว้ในศิลาจารึกหลักที่ ๘ อีกว่า ทางทิศเหนือถึงเมืองน่าน ทางใต้น้ำน่านถึงแดนเจ้าพระยาบ..... หาสผู้น้อง ทิศตะวันออกถึงเขตแดนของพรญาท้าวฟางอม ส่วนทิศตะวันตกศิลาจารึก

ลบเสีย จึงไม่ทราบว่ามีเขตแดนถึงไหน เข้าใจว่าคงจะถึงเมืองฉอดเท่านั้น เพราะปรากฏว่าเมืองหงสาวดีเป็นอิสระ ไม่ขึ้นกับกรุงสุโขทัยแล้ว

พระมหาธรรมราชาที่ ๒ ครองกรุงสุโขทัยในสมัยที่พระเจ้าอู่ทองครองกรุงศรีอยุธยาอยู่ เมื่อพระเจ้าอู่ทองสวรรคตใน พ.ศ. ๑๙๑๒ และขุนหลวงพะงั่วได้ราชสมบัติแล้วปีหนึ่ง ใน พ.ศ. ๑๙๑๔ จึงได้เริ่มตีเมืองเหนือซึ่งอยู่ในอาณาเขตของกรุงสุโขทัย และยึดเมืองเหนือได้หลายเมือง จนถึง พ.ศ. ๑๙๒๑ ขุนหลวงพะงั่วจึงได้ยกกองทัพไปตีเมืองชากังราว ซึ่งเป็นเมืองลูกหลวงทางทิศตะวันตกของกรุงสุโขทัย พระมหาธรรมราชาที่ ๒ ได้ทรงสู้รบป้องกันเมืองเป็นสามารถ แต่เมื่อทรงเห็นว่าจะสู้รบต่อไปไม่ไหว จึงได้ออกมาถวายบังคม ซึ่งขุนหลวงพะงั่วก็โปรดให้ครองกรุงสุโขทัยต่อไปในฐานะประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา

กรุงสุโขทัยได้ว่างเว้นการสงครามกับกรุงศรีอยุธยานับตั้งแต่พระมหาธรรมราชาที่ ๒ ได้ยอมอ่อนน้อมต่อขุนหลวงพะงั่วใน พ.ศ. ๑๙๒๑ เป็นต้นมา จนถึง พ.ศ. ๑๙๓๐ รวมเป็นเวลา ๑๐ ปี ครั้นถึง พ.ศ. ๑๙๓๑ จึงปรากฏว่าขุนหลวงพะงั่วยกกองทัพขึ้นไปตีเมืองชากังราวอีก แต่ยังไม่ทันได้ตีเมือง เผอิญสวรรคตเสียกลางทาง ในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติก็ไม่ได้บอกเหตุผลไว้ว่า ขุนหลวงพะงั่วทรงขึ้นไปตีเมืองชากังราวทำไม แต่สันนิษฐานว่าพระมหาธรรมราชาที่ ๒ คงจะสวรรคตในปีนั้น ทางกรุงสุโขทัยบ้านเมืองคงจะไม่ปรกติสุข เพราะพระราชโอรสของพระมหาธรรมราชาที่ ๒ ยังทรงพระเยาว์ ไม่สามารถจะว่าราชการแผ่นดินได้ด้วยพระองค์เอง ที่ทราบได้ว่าพระราชโอรสของพระมหาธรรมราชาที่ ๒ ได้ราชสมบัติ ก็เพราะมีปรากฏในศิลาจารึกกรุงสุโขทัยหลักที่ ๙ เรียกพระมหาธรรมราชาลิไทว่า พระมหาธรรมราชาผู้ปู่ และมีข้อความตอนหนึ่งว่า เมื่อ จ.ศ. ๗๕๐ (พ.ศ. ๑๙๓๑) ได้เสด็จออกระงับอธิกรณ์ระหว่างพระมหาเถรผู้ใหญ่ของกรุงสุโขทัยพร้อมด้วยพระราชมารดาและปู่พระยา ซึ่งปู่พระยาองค์นี้อาจจะเป็นน้าหรืออาของพระองค์และเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินด้วย

พระราชโอรสของพระมหาธรรมราชาที่ ๒ นี้ ได้ครองราชย์ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๙๓๑ เป็นต้นมา นับเป็นพระมหาธรรมราชาองค์ที่ ๓ ปีสวรรคตของพระองค์นั้น ปรากฏแน่นอนในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติว่า

> "ศักราช ๗๘๑ (พ.ศ. ๑๙๖๒) กุญศก มีข่าวว่าพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้านฤพาน และเมืองเหนือทั้งปวงเป็นจลาจล แลจึงเสด็จขึ้นไปเถิงเมืองพระบาง ครั้งนั้นพระยายาลเมืองแลพระยารามออกถวายบังคม"

ข้อความในพระราชพงศาวดารกรุงเก่ามีเพียงเท่านี้ แต่เราทราบได้โดยอาศัยการสอบศักราช ว่าในปีนี้พระนครอินทราธิราชครองกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. ๑๙๕๒-๑๙๖๗) และได้ทราบความต่อมาจากจารึกหลักที่ ๑๑ หรือที่เรียกว่าจารึกวัดเขากบว่า พระมหาธรรมราชาได้สร้างเจดีย์วิหาร ปลูกพระศรีมหาโพธิไว้เหนือจอมเขาสุมนกูฏ อุทิศส่วนกุศลให้พระยาราม เพื่อให้คนภายหลังได้ทราบว่าพี่น้อง ๒ คนนี้รักกันมากเพียงไร และจารึกกรุงสุโขทัยหลักที่ ๑๒ ซึ่งจารึกเป็นภาษามคธ เมื่อ พ.ศ. ๑๙๗๐ ในการประดิษฐานรอยพระบาท ก็ออกชื่อว่า พระเจ้าสุริยวงศ์บรมปาลมหาธรรมราชา จึงทำให้ทราบว่าพระยาบาลเมืองจะต้องเป็นพระเชษฐา และพระยาราม (คำแหง) จะต้องเป็นพระอนุชา (ใช้พระนามอย่างเดียวกับบรรพบุรุษคือ พ่อขุนบานเมืองและพ่อขุนรามคำแหง) และพระนครอินทราธิราช คงจะอภิเษกให้พระยาบาลเมืองผู้เป็นพระเชษฐาครองกรุงสุโขทัย ทรงพระนามว่า พระเจ้าสุริยวงศ์บรมปาลมหาธรรมราชา นับเป็นพระมหาธรรมราชาองค์ที่ ๔ ส่วนพระยารามนั้นคงจะโปรดให้เป็นพระมหาอุปราช แต่ไม่ทราบแน่ ว่าจะครองเมืองศรีสัชนาลัยเหมือนอย่างพระมหาอุปราชของกรุงสุโขทัยแต่เดิมมา หรือไปครองเมืองชากังราว ซึ่งเป็นเมืองสำคัญอย่างยิ่งเมืองหนึ่งในปลายสมัยสุโขทัย

พระมหาธรรมราชาที่ ๔ ครองกรุงสุโขทัยอยู่ได้ ๑๙ ปี จนถึง พ.ศ. ๑๙๘๑ ก็สวรรคต เชื้อสายของราชวงศ์พระร่วงต่างแย่งชิงกันเป็นพระเจ้าแผ่นดิน แต่ก็ไม่สามารถจะเป็นได้ พระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ทรงเห็นว่าถ้าขืนปล่อยไว้เกรงว่าบ้านเมืองจะเป็นจลาจล จึงโปรดให้พระราเมศวร พระราชโอรสขึ้นไปครองแทน

พระราเมศวรมิได้เสด็จประทับที่เมืองสุโขทัย แต่ประทับที่เมืองสองแคว และตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา กรุงสุโขทัยกับกรุงศรีอยุธยาก็รวมเป็นอาณาจักรอันเดียวกัน

ถึงแม้ว่ากรุงสุโขทัยจะเสียเอกราชไปแล้วตั้งแต่สมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๒ ก็ตาม แต่ศิลปและวัฒนธรรมของกรุงสุโขทัยก็ยังไม่สูญสิ้นไป ยังคงเหลือเป็นมรดกตกทอดมาอีกเป็นเวลาตั้งร้อยปี และกรุงศรีอยุธยาก็ได้ถ่ายทอดวัฒนธรรมของกรุงสุโขทัยมาสร้างสรรในแผ่นดินทางตอนใต้ของกรุงสุโขทัยอีกหลายแห่ง ดังเราจะได้พบเห็นเจดียสถานและพระพุทธรูปซึ่งนิยมสร้างตามแบบของกรุงสุโขทัยอยู่สมัยหนึ่ง ตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นต้นมา

ข้าพเจ้าได้ทำบัญชีพระนามพระมหากษัตริย์ที่ครองกรุงสุโขทัยตามลำดับ และได้ใส่ปีที่เสวยราชย์และปีที่สวรรคตเท่าที่จะค้นหาได้ไว้ด้วย และขอเสนอผู้สนใจในวิชาประวัติศาสตร์ เพื่อโปรดค้นคว้าหาหลักฐานให้แน่นอนยิ่งขึ้นต่อไป.

บัญชีพระนามพระมหากษัตริย์ที่ครองราชย์ในสมัยกรุงสุโขทัย

	ครองราชย์	สวรรคต
๑. พ่อขุนศรีอินทราทิตย์	พ.ศ. ๑๗๘๑	—
๒. พ่อขุนบานเมือง	—	๑๘๒๒
๓. พ่อขุนรามคำแหง	พ.ศ. ๑๘๒๒	๑๘๔๓
๔. พรญาไสสงคราม	พ.ศ. ๑๘๔๓	—
๕. พรญาเลอไท	—	—
๖. พรญางั่วนำถม	—	๑๘๙๑
๗. พระมหาธรรมราชาที่ ๑	พ.ศ. ๑๘๙๑	๑๙๑๒
๘. พระมหาธรรมราชาที่ ๒	พ.ศ. ๑๙๐๓	๑๙๓๑
๙. พระมหาธรรมราชาที่ ๓	พ.ศ. ๑๙๓๑	๑๙๖๒
๑๐. พระมหาธรรมราชาที่ ๔	พ.ศ. ๑๙๖๒	๑๙๘๑

บทความของ ม.ร.ว. สุมนชาติ สวัสดิกุล

(นางสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา อ่านแทน)

ปัญหาสำคัญของเรื่องที่เสนอในที่ประชุมนี้ รู้สึกว่าจะเป็นเรื่องลำดับกษัตริย์ในราชวงศ์พระร่วง ท่านผู้บรรยายได้แสดงความประสงค์ไว้ในตอนแรกว่า มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทราบเสียก่อนว่า กรุงสุโขทัยมีกษัตริย์กี่พระองค์ องค์ใดครองราชย์ในสมัยใดบ้าง ฉะนั้น เรื่องนี้จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ

ในข้อที่ว่าขุนศรีอินทราทิตย์สวรรคตปีใดไม่มีหลักฐานที่จะรู้ได้ รู้แต่ว่าพระเจ้าบานเมืองได้ครองราชสมบัติต่อจากขุนศรีอินทราทิตย์มานั้นเป็นการถูกต้อง และก็รู้ไม่ได้เหมือนกันว่าพระเจ้าบานเมืองสวรรคตปีใด สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวไว้ว่า "ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ขุนบานเมืองจะครองราชสมบัติอยู่ไม่กี่ปีนัก ขุนบานเมือง สวรรคตแล้ว ขุนรามคำแหงจึงได้ครองราชสมบัตินครสุโขทัย หนังสืออื่นเรียกพระนามว่า รามราช"

ตามความเห็นของท่านหัวหน้ากองวรรณคดีประวัติศาสตร์ที่ได้แสดงมานั้น ได้ให้ข้อคิดว่า พ.ศ. ๑๘๒๒ "เป็นปีที่เสวยราชย์ของพ่อขุนรามคำแหงก็คงไม่ห่างไกลนัก เพราะนักปราชญ์ทางโบราณคดีบางท่านได้ประมาณว่า อยู่ในราวปี พ.ศ. ๑๘๒๐" และอนุมานเอาว่าปีเสวยราชย์เป็นปี ๑๘๒๒ โดยอาศัยหลักฐานจากต้นตาล

ความจริงเรื่องศักราชผิดเพี้ยนไปเพียงหนึ่งหรือสองปีนั้น ผู้รู้หรือนักปราชญ์ทางประวัติศาสตร์ย่อมไม่เห็นเป็นของสำคัญเลย ยิ่งสำหรับเรื่องที่ยากเช่นนี้ใคร ๆ ก็ย่อมอภัยให้ และการที่จะแก้ปี ๑๘๒๐ เป็นปี ๑๘๒๒ ย่อมไม่เกิดประโยชน์อันใดเลย แต่จะเสียประโยชน์ในด้านการศึกษาของเด็กนักเรียน และข้อสันนิษฐานว่าเป็นปี ๑๘๒๒ นั้น เพราะสืบเนื่องมาแต่การปลูกต้นตาลได้ ๑๔ ปี เป็นเหตุ

เหตุที่ สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า พระเจ้าราม คำแหงเสวยราชย์เมื่อราว พ.ศ. ๑๘๒๐ นั้นมีอยู่อย่างน่าฟัง เข้าหลักเข้าเกณฑ์ของผู้เป็นปราชญ์ ทรงอธิบายไว้ในพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไท เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ หน้า ๘๗ ว่า "ได้ความในหนังสือราชาธิราชว่า มะกะโทชนะอลิมมางได้เมืองเมาะตะมะเมื่อปีมะเส็ง จุลศักราช ๖๔๓ พ.ศ. ๑๘๒๔ มะกะโทนั้น ภายหลังได้เป็นพระเจ้าพ้ารั่ว ต้นวงศ์ของพระเจ้าราชาธิราช.....เดิมมะกะโททำราชการอยู่ที่กรุงสุโขทัย แล้วจึงออกไปตั้งตัวเป็นใหญ่จนได้เมืองรามัญด้วยความอุดหนุนของพระเจ้ากรุงสุโขทัย แลสมด้วยศิลาจารึกว่า เมืองหงสาวดีเป็นเมืองขึ้นสุโขทัยในครั้งพระเจ้าขุนรามคำแหง ที่ได้ความว่ามะกะโทได้เป็นใหญ่ในเมืองเมาะตะมะ เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๔ พระเจ้าขุนราม คำแหงครองนครสุโขทัยอยู่แล้ว และจะต้องครองอยู่ก่อนนั้นหลายปี เพราะเนื้อเรื่องมีว่า มะกะโททำราชการอยู่ที่กรุงสุโขทัยจนได้เป็นขุนนางผู้ใหญ่แล้ว จึงออกไปตั้งตัวที่เมืองรามัญ น่าจะประมาณว่าพระเจ้าขุนรามคำแหงเสวยราชสมบัติเมื่อราวปีฉลู จุลศักราช ๖๓๙ พ.ศ. ๑๘๒๐ คือก่อนมะกะโทได้เมืองเมาะตะมะ ๔ ปีเป็นอย่างต่ำ"

ผมมีความเห็นว่าพระวินิจฉัยนี้ เป็นข้อวินิจฉัยที่ต้องด้วยเหตุผลและหลักฐานทางพงศาวดารอย่างยิ่ง และเป็นวิธีที่พึงพิจารณากัน สมควรที่ที่ประชุมนี้จะถือศักราช ๑๘๒๐ มากกว่าปี ๑๘๒๒ ที่อาศัยต้นตาลเป็นหลัก และศักราช ๑๘๒๐ นี้ก็ได้ถือกันเป็นปีเสวยราชย์ของพระเจ้าขุนรามคำแหงมาช้านานแล้ว เหตุผลเพียงเท่านี้สมควรจะเปลี่ยนเป็นปี ๑๘๒๒ หรือ ก็เมื่อในขณะนี้เรายังไม่สามารถชี้ให้เห็นชัดได้ว่าปีเสวยราชย์เป็นปีใดแน่ หากเราจะยึดเอาปี ๑๘๒๐ จะเป็นบาปกรรมหรือผิดร้ายประการใด

นอกจากข้อเสนอเรื่องการเสวยราชย์ของพระเจ้าขุนรามคำแหงแล้ว ยังมีเรื่องพระเจ้าขุนรามคำแหงสวรรคตอีกเรื่องหนึ่งซึ่งท่านหัวกองอนุมานเอาจาก "ยี่จับสี่สือ" อันเป็นจดหมายเหตุจีนเพียงเล่มเดียว โดยอ้างว่า **ถ้า** เราเชื่อตามจดหมายเหตุจีน ก็**ต้องเชื่อ** ว่า พ่อขุนรามคำแหง **จะต้อง** สวรรคตในปี พ.ศ. ๑๘๔๓ นั้น ความข้อนี้เรา**จะต้องเชื่อ** ด้วยหรือ ถ้าเราไม่เชื่อเล่ายังจะมีเหตุผลอีกหรือไม่ ควรชี้แจงแสดงให้แจ่มแจ้งและชัดเจน

หนังสือ "ยี่จับสี่สือ" ที่แปลมานี้มิใช่หรือที่ทำให้เรา "**จำต้องเชื่อด้วยอัศจรรย์ใจ**" ว่าพระเจ้าขุนรามคำแหงเสด็จไปเมืองจีนถึงสองครั้ง และในจดหมายเหตุฉบับเดียวกันนี้เองได้กล่าวว่า "ได้เสด็จออกไปเมื่อ พ.ศ. ๑๘๔๓ อีกครั้งหนึ่ง" หากจดหมายเหตุนั้นถูกต้องจริง ปี ๑๘๔๓ พระเจ้ารามคำแหงสวรรคตแล้วจะไปเมืองจีนได้อย่างไร หรือไปเมืองจีนแล้วจึงกลับมาสวรรคต หรือสวรรคตระหว่างอยู่ที่เมืองจีน ความข้อนี้ก็ดู ๆ ขัดกันอยู่

ข้อสันนิษฐานของ สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในเรื่องปีสวรรคตของพระเจ้าขุนรามคำแหงมีอยู่ ค่อนข้างจะยาวสักหน่อยว่า "ไม่มีจดหมายเหตุปรากฏในที่ใดๆว่า พระเจ้าขุนรามคำแหงสวรรคตเมื่อปีใด รู้ได้แต่ว่า เมื่อพระเจ้าขุนรามคำแหงสวรรคตแล้วพระเจ้าฤไทยไชยเชษฐผู้เป็นราชโอรส ได้รับรัชทายาท แลครองราชสมบัติอยู่จนปีมะเมีย จุลศักราช ๗๑๖ พ.ศ. ๑๘๙๗ จึงสวรรคต หลักฐานทางสันนิษฐานว่าพระเจ้าขุนรามคำแหงครองราชสมบัติอยู่กี่ปี และพระเจ้าฤไทยไชยเชษฐครองราชสมบัติอยู่กี่ปี ข้อนี้มีที่สังเกตอยู่แห่งหนึ่งในหนังสือราชาธิราชว่า พระเจ้าพ้ารั่วทิวงคตเมื่อปีฉลู จุลศักราช ๖๗๕ พ.ศ. ๑๘๕๖ มกะตาอนุชาได้ราชสมบัติ ได้เข้ามาทูลขอให้สมเด็จพระร่วงตั้งพระนามอย่างครั้งพระเจ้าพ้ารั่ว ได้รับพระนามว่าพระเจ้ารามประเดิด ข้อนี้ควรสันนิษฐานว่า เมื่อ พ.ศ. ๑๘๕๖ นั้น พระเจ้าขุนรามคำแหงยังมีพระชนม์อยู่ ดูตามเนื้อเรื่องในหนังสือราชาธิราชต่อไป ได้ความว่าพระเจ้ารามประเดิดครองราชสมบัติอยู่ปีหนึ่ง สมิงมังละพี่เขยปลงพระชนม์พระเจ้ารามประเดิดเสีย ยกเจ้าอาบุตรใหญ่ของตน ซึ่งเป็นหลานของพระเจ้าพ้ารั่วขึ้นครองราชสมบัติ เมื่อปีขาล จุลศักราช ๖๗๖ พ.ศ. ๑๘๕๗ ได้เข้ามาทูลขอพระนามต่อสมเด็จพระร่วง พระราชทานนามว่า พระเจ้าแสนเมืองมิง ควรยุติว่า ในปีนี้พระเจ้าขุนรามคำแหงก็ยังดำรงพระชนม์อยู่ คราวนี้ต่อมามีเรื่องในหนังสือราชาธิราชว่า เมื่อปีมะเมีย จุลศักราช ๖๘๐ พ.ศ. ๑๘๖๑ พระเจ้าแสนเมืองมิงยกทัพมาตีเมืองทวาย เมืองตนาวศรี เห็นจะต้องเข้าใจว่า เมื่อสิ้นพระเจ้าขุนรามคำแหงแล้ว ถ้าพระเจ้าขุนรามคำแหงยังมีพระชนม์อยู่ พระเจ้าแสนเมืองมิง

เห็นจะไม่กล้าเข้ามาตีเมืองในพระราชอาณาจักรสุโขทัย ถ้าเอาหลักนี้เป็นข้อยุติ ควรลงเนื้อเห็นว่า พระเจ้าขุนรามคำแหงสวรรคตเมื่อราวปีมะเส็ง จุลศักราช ๖๗๙ พ.ศ. ๑๘๖๐ อยู่ในราชสมบัติประมาณ ๔๐ ปี สิ้นพระเจ้าขุนรามคำแหงแล้ว พระเจ้าฤไทยไชยเชษฐราชโอรสครองราชสมบัติสืบมาอีก ๓๖ ปี"

ข้อความที่ทรงกล่าวไว้นี้ชัดเจนสมเหตุสมผล รู้ทั้งเรื่องปีสวรรคตของพระเจ้าขุนรามคำแหง ปีราชสมบัติของพระเจ้าฤไทยไชยเชษฐ และของพระมหาธรรมราชาลิไทย ไม่มีข้อควรสงสัยประการใดเลย แต่เมื่อมาเกณฑ์ให้พระเจ้าขุนรามคำแหงสวรรคตเร็วไปถึง ๑๗ ปี (๑๘๖๐—๑๘๔๓) ก็เกิดความยุ่งยากขึ้น โดยเกณฑ์ให้พระเจ้าฤไทยไชยเชษฐหรือพระเจ้าเลอไทยครองราชสมบัตินานเกินไปเป็น ๔๘ ปี คือตั้งแต่ ๑๘๔๓ ถึง ๑๘๙๑ แล้วก็ร้องทุกข์ว่าเป็นเวลาที่ยืดยาวเกินไปเป็นเหตุให้คิดจะเอาใครต่อใครเข้ามาแทรก ความจริงถ้าเป็นเวลาที่ครองราชย์ ๔๘ ปีจริง ก็ไม่เห็นแปลก ๔๐ ปีก็เคยมี ๔๒ ปีก็เคยมี ทำไม ๔๘ ปีจะมีไม่ได้

เพียงแต่จารึกที่พบใหม่หลักเดียวที่มีข้อความไม่สู้แน่ชัดนัก หรือถ้าจะกล่าวว่าเป็นเพียงบัญชีชื่อบัญชีหนึ่งที่เผอิญบรรจุพระนามพระมหากษัตริย์สุโขทัยไว้ด้วยก็จะมาถือเอาชื่อเหล่านี้เป็นกษัตริย์ผู้ครองกรุงสุโขทัยเสียหมด ผมเองได้พิจารณาศิลาจารึกหลักนี้มาหลายปีแล้ว โดยเฉพาะบัญชีชื่อเหล่านี้ รู้สึกว่าบัญชีที่อ้างถึงนี้ทำนองจะเป็นบัญชีโคตรวงศ์อะไรสักอย่างหนึ่งที่ไม่สู้จะแจ่มแจ้งนัก เพราะมีว่า "พระยาปู่ ปู่พระยา ปู่เริง ปู่มุง ปู่พอง ปู่พ่าพัน ปู่ผากอง ปู่พระยาคำฟู" แล้วก็มี "ผีปู่ผาคำ" ตอนนี้ไม่ว่าปู่กลายเป็นว่า "ผี" "ผีผาคำฝูงผู้หวาน ปู่ขุนจิต ขุนจอด **ปู่พระยายาศ** (.....ตอนนี้ชำรุดผู้อ่านเติม รีอินทราทิ.....เข้ามา) ตย์" จะใช่ "ศรีอินทราทิตย์หรือไม่ก็ไม่ทราบ แล้วก็มี **ปู่พระยา** บาน (เอาเมืองเติมเข้าไปอีกเพื่อจะให้อ่านเป็นบานเมือง) **ปู่พระยา** รามราช ปู่ไสส (ส) งคราม **ปู่พระยา** เลอไทย **ปู่พระยา** งั่วนำถม **ปู่พระยา** มหาธรรมราชา พ่องำเมือง พ่อเลอไทย.....ละผู้ดี ผี ชาวเลืองเท่านี้แล"

เมื่อพิจารณาจารึกนี้แล้วรู้สึกว่ายังเลือน ๆ ลาง ๆ อยู่ ไม่แจ่มชัดเหมือน "พ่อกูชื่อศรีอินทราทิตย์ แม่กูชื่อนางเสือง..." เลย พังดูมีทั้งชื่อผีชื่อคนคละปนกันอยู่ และถ้าพิจารณาด้วยความสังเกตสักเล็กน้อยจะเห็นได้ว่ามีวิธีการเรียกแยกประเภทออกไปหลายประเภท ประเภท**ผี** มีผีปู่ผาคำ ประเภท**ปู่เฉย ๆ** ก็มี ปู่เริง ปู่มุง ปู่พอง ประเภท**ปู่ขุน**ก็มี ปู่ขุนจิต ขุนจอด และไสสงครามที่นำมาอ้างไว้ในบัญชีกษัตริย์ก็อยู่ในประเภทปู่เฉย ๆ คือ ปู่ไสส (ส) งคราม แล้วก็มีพวก**ปู่พระยา**มีปู่พระยาบาน ปู่พระยารามราช เป็นต้น สมมุติว่าถ้า**เราจะลองเชื่อดู**ว่าบัญชีรายชื่อนี้เป็นพระเจ้าแผ่นดินกรุงสุโขทัยแล้ว พวกปู่พระยานำหน้าดูจะมีศักดิ์สูงกว่าปู่เฉย ๆ หรือผีปู่ และสังเกตดูพวกปู่พระยาจะอยู่ในพวกที่เป็นพระเจ้าแผ่นดิน เช่นปู่พระยาบาน และปู่พระยารามราชเป็นต้นนั้น แต่พอมาถึงไสสงครามไม่ยักเป็นปู่พระยากลับเป็นปู่เฉย ๆ ถ้าจะเอาหลักว่าปู่พระยาจึงจะเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ไสสงครามก็จะไม่อยู่ในเกณฑ์ แต่ถ้าจะนับก็ต้องนับปู่ขุนจิต ขุนจอด และพวกผีปู่ด้วย ถ้าจะเอามาเรียงก็จำต้องตัดบีกษัตริย์องค์อื่น ๆ ให้สั้นลง เพื่อจะได้มีที่สอดแทรกเข้าไปให้ได้ แต่ก็ยังมีข้อแย้งอยู่ว่าถ้าจะเอาเพียงปู่พระยา ก็ปู่พระยางั่วนำถมอย่างไรเล่าจะเอาไว้ที่ไหน ข้อนี้ขอเรียนว่า เพียงแต่ชื่อ ๆ เดียวในบัญชีโคตรวงศ์ที่ไม่รู้ว่าบัญชีอะไรนี้ ถึงกับจะยอมจัดเข้าอยู่ในลำดับกษัตริย์โดยเหตุผลเพียงเท่านี้เจียวหรือ แต่ถ้าจะยกให้ปู่พระยางั่วนำถมเป็นกษัตริย์เพราะเป็นปู่พระยา ก็เห็นจะต้องยกให้ไปครองเมืองศรีสัชชนาลัย พิษณุโลก หรือกำแพงเพชรเมืองใดเมืองหนึ่งที่เป็นเมืองใหญ่โต แต่ไม่ใช่สุโขทัยซึ่งมีลำดับกษัตริย์ที่แน่นอนอยู่แล้ว ดังปรากฏความอยู่อย่างชัดเจนในศิลาจารึกหลักที่ ๓ บรรทัดที่ ๒, ๓, ๔ และ ๕ ในจารึกหลักนั้นบอกอย่างชัดเจนว่าพระยาฦๅไทยหรือลิไทยนี้เป็นลูกพระยาเลอไทยหลานพระยารามราช ได้เสวยราชย์ในเมืองศรีสัชชนาลัยสุโขทัย ได้ราชาภิเษก เป็นลักษณะสืบราชสมบัติต่อเนื่องกัน หากมีไสส (ส) งครามหรืองั่วนำถมเข้ามาแทรกก็น่าจะกล่าวถึงไว้ในหลักอันใดอันหนึ่งบ้าง แต่ในจารึกที่พบมาแต่ก่อนก็ดี ในหนังสือต่าง ๆ ที่กล่าวถึงก็ดี หาได้เคยกล่าวถึงความสำคัญของกษัตริย์ที่แทรกเข้ามาทั้งสองค์นี้ไม่ เพิ่งมาพบแต่ในบัญชีชื่อนี้เท่านั้น การที่จะรับฟังหลักฐานอันเป็นหลักฐานสำคัญถึงกับจะต้องแก้ไขต่อเติมรัชกาลพระเจ้าแผ่นดินกรุงสุโขทัยเข้าไป

อีกเช่นนี้ น่าจะต้องการเวลาและการค้นคว้าให้แน่นอนเป็นหลักเป็นฐานกว่านี้สักหน่อย และหากจะกล่าวตามหลักเกณฑ์ที่นักปราชญ์ทางประวัติศาสตร์ท่านถือกันแล้ว ไม่ว่าจะเป็นหลักฐานใด ๆ ที่ค้นพบใหม่จะนำมาล้มล้างหลักฐานเดิมเช่นนี้ จะต้องเป็นหลักฐานที่แน่นอนถึงร้อยเปอร์เซนต์โดยไม่มีที่เถียงได้เลย เช่นเรื่องวัดจุฬามณีที่เคยคิดว่าอยู่ที่พระนครศรีอยุธยา หากันเท่าไรก็ไม่พบ ครั้นแล้วก็พบว่าไม่ได้อยู่ที่นั่นหากแต่อยู่ที่เมืองพิษณุโลกแน่ และมีจริง ๆ อย่างนี้เป็นต้น หลักฐานที่ได้นำมาเสนอนี้หากจะกล่าวแล้วยังมีน้ำหนักน้อยนักหนา ฉะนั้น การที่จะนำบู่ไสส (ส) งครามก็ดี บู่พระยางัวนำถมก็ดี เข้ามาอยู่ในลำดับกษัตริย์สุโขทัย ตลอดจนการเปลี่ยนบีเสวยราชย์บีสวรรคตของพระเจ้าแผ่นดินเพื่อให้มีโอกาสสอดแทรกพระเจ้าแผ่นดินใน บัญชีที่ไม่แน่นอนนั้น ผมเห็นสมควรให้ระงับไว้ก่อน

ความจริงเรื่องการเพิ่มลำดับกษัตริย์สุโขทัยท่านองนี้ ได้เคยมีผู้นำเสนอในที่ประชุมการอภิปรายทางประวัติศาสตร์ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย และในที่ประชุมกรรมการชำระประวัติศาสตร์ ณ กรมศิลปากร มาสองครั้งแล้ว แต่ความเห็นนี้ไม่เคยมีผู้ใดเห็นพ้องด้วยเลย โดยเฉพาะในที่ประชุมกรรมการชำระประวัติศาสตร์ได้มีมติว่าไม่ควรจะเปลี่ยนแปลงในเรื่องนี้ เพราะหลักฐานยังอ่อนมาก กับให้ถือหลักฐานที่สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และที่ศาสตราจารย์จอรจเซเดส์ค้นคว้าไว้เป็นบันทัดฐานไปจนกว่าจะหาหลักฐานอื่นมาลบล้างได้ ฉะนั้น ผมจึงขอเสนอให้ที่ประชุมนี้ได้รับทราบไว้ด้วย

ผมขอจบบันทึกนี้ด้วยการเชิญพระนิพนธ์ของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งผมถือว่าเป็นผู้ให้แสงสว่างแก่วิชาประวัติศาสตร์ของชาติไทยอย่างไม่มีผู้ใดเสมอเหมือน ทรงรับรองอย่างหนักแน่นและมั่นคง ในท้ายพระวินิจฉัยเรื่องประวัติของราชอาณาจักรสุโขทัยว่า

"จำนวนพระเจ้าแผ่นดินที่ครองกรุงสุโขทัยเมื่อเป็นอิสระ ในหนังสือทุกเรื่องยุติต้องกับความที่ปรากฏในศิลาจารึกว่ามี ๕ พระองค์ด้วยกัน เป็น ๖ ทั้งพระมหาธรรมราชา เมืองพิษณุโลก"

พระเจ้าแผ่นดินสุโขทัยประมวลตามความคิดเห็นที่มีมติรับรองกันอยู่ในวงของนักศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ทั้งในและนอกประเทศมีดังนี้

ในสมัยที่เป็นอิสระ

๑. พระเจ้าศรีอินทราทิตย์
๒. พระเจ้าบานเมือง
๓. พระเจ้ารามคำแหง
๔. พระเจ้าเลอไทย
๕. พระเจ้าลิไทย *(มหาธรรมราชาที่ ๑)*

ในสมัยขึ้นแก่กรุงศรีอยุธยา

๖. พระมหาธรรมราชาที่ ๒
๗. พระมหาธรรมราชาที่ ๓
๘. พระมหาธรรมราชาที่ ๔

ในประชุมจารึกสยามภาคที่ ๑ ศาสตราจารย์จอรฺจเซเดส์ได้กล่าวไว้ในตอนท้ายที่ว่าด้วยพงศาวดารในจารึกกรุงสุโขทัยว่า "ตั้งแต่ได้สร้างกรุงเก่าเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๓ แล้ว อำนาจของราชวงศ์สุโขทัยก็อ่อนลงทุกที ๆ เมื่อพระมหาธรรมราชาที่ ๑ ยังเป็นพระมหากษัตริย์อยู่ พวกพระราชบุตรพระราชนัดดาก็คล้าย ๆ จะเป็นเจ้าประเทศราช แต่องค์สุดท้ายที่มีพระนามปรากฏในศิลาจารึกคือพรญาธรรมโศกราชนั้น จะเรียกว่ากษัตริย์ในราชวงศ์สุโขทัยไม่ได้เลย"

ผมต้องขอประทานอภัยที่รบกวนเวลาและไม่สามารถชี้แจงด้วยตนเองได้ หวังว่าท่านทั้งหลายคงจะให้อภัย ขอเรียนให้ทราบเพียงเท่านี้ ขอขอบพระคุณ.

นายตรี อมาตยกุล

ปีเสวยราชย์ของพ่อขุนรามคำแหงที่คุณสุมนชาติอ้างผิดกับของผู้ปาฐก เพียง ๒ ปีย่อมไม่สำคัญ สำหรับปีสวรรคตนั้น สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรง

ไว้ว่าอยู่ใน พ.ศ. ๑๘๖๐ แต่จดหมายเหตุจีนศักราชแน่นอนมากกว่า จดหมายเหตุจีนครั้งพระเจ้ากุบไลข่านไม่บอกว่าพ่อขุนรามคำแหงเสด็จไปเมืองจีน นอกจากหนังสือยี่จับสี่ซื้อที่พระเจนจีนอักษรแปลที่กล่าวว่าพ่อขุนรามคำแหงเสด็จไปเมืองจีน ๒ ครั้ง แต่หนังสือที่พระเจน ฯ แปลนี้ก็หาไม่พบ ซื้อมาได้ใหม่จากประเทศไต้หวันเล่ม ๑ ราคาราว ๑,๐๐๐ บาท แต่ก็ไม่ปรากฏว่าพ่อขุนรามคำแหงได้เคยเสด็จไปเมืองจีน ส่วนพระเจ้าฤไทยไชยเชษฐนั้นก็ไม่ปรากฏว่าเป็นใคร ไม่มีพระนามในศิลาจารึก ต่อมามีจดหมายเหตุจีนอีกเล่มหนึ่งที่คุณขจร สุขพานิช ให้แปลมาแต่ทวีปยุโรปก็มีข้อความตรงกันกับหนังสือยี่จับสี่ซื้อเล่มใหม่ คือไม่ปรากฏว่าพ่อขุนรามคำแหงได้เคยเสด็จไปเมืองจีน คุณสุมนชาติว่าถ้าให้พ่อขุนรามคำแหงสวรรคต ใน พ.ศ. ๑๘๔๓ ก็จะมีระยะนานมากระหว่างรัชกาลของพ่อขุนรามคำแหงและพระเจ้าเลอไทย ด้วยเหตุนี้จึงมาถึงศิลาจารึกคำสาบานทั้ง ๒ ฝ่ายที่ลำดับโคตรวงศ์ฝ่ายละข้างมาเรียงกันอยู่ ที่ว่าเป็นผีก็คงเป็นผีในตระกูลนั่นเอง คุณสุมนชาติข้องใจเรื่องบู่ไสสงครามคนเดียว ผู้ปาฐกก็ยังสงสัยเหมือนกันว่าทำไมจึงไม่เป็นบู่พระยา ส่วนลำดับวงศ์สุโขทัยใหม่นี้ ยังไม่ได้พูดกันในที่ประชุมประวัติศาสตร์ จึงขอนำมากล่าวในที่นี้

ตร. ประสริฐ ณ นคร

ผมขออยู่กลาง ๆ แต่มีความเห็นคล้ายกับ ม.ร.ว. สุมนชาติที่ว่า สำหรับพงศาวดารที่เขียนขึ้นเป็นหลักแล้ว ถ้ายังไม่มีเหตุผล ก็อย่าเพิ่งไปแก้ไข เมื่อประมาณ ๑๕ ปีมาแล้ว ผมเคยเขียนบทความชี้ให้เห็นว่าพระเจ้าลิไทยเสวยราชย์ใน พ.ศ. ๑๘๙๐ พ.ศ. ๑๘๘๙ เป็นปีที่แต่งหนังสือเรื่องไตรภูมิพระร่วง และนางนพมาศถ้ามีจริงก็อาจเป็นสนมของพระเจ้าเลอไทย ใน พ.ศ. ๑๘๗๑ พ.ศ. ๑๘๖๖ ซึ่งเป็นปีที่ลับศักราชเป็น จ.ศ. ๑ นั้น อาจจะเป็นปีที่พ่อขุนรามคำแหงสิ้นพระชนม์ก็ได้ จะผิดถูกอย่างไร ขอเสนอไว้ เพราะอาจตั้งศักราชใหม่ในปีนั้นเอง หลังจากนั้นก็มีการสถาปนาวัดพนัญเชิง อาจจะมีอะไรเกี่ยวข้องกันบ้างก็ได้

ในหนังสือเที่ยวเมืองพระร่วงของรัชกาลที่ ๖ ว่ามีศิลาจารึกแผ่น ๑ กล่าวว่ามหาธรรมราชาสวรรคตในศก ๑๙๑๖ แต่ผู้อ่านเป็นท่านพระครูองค์ ๑ ไม่มีความรู้ใน

ทางศิลาจารึก จะอ่านผิดหรือถูกประการใดก็ไม่มีทางทราบได้ ผมจึงได้พยายามค้นหาศิลาจารึกที่กล่าวถึงบีสวรรคตของพระเจ้าลิไทย ปรากฏว่ามีศิลาจารึกวัดบ่าแดงที่กล่าวถึงรัชกาลของพระเจ้าลิไทยมาจนสิ้น จ.ศ. ๗๓๑ คือเวลาที่พระมหาสุมนเถรขึ้นไปอยู่ที่วัดพระยืน จังหวัดลำพูน ในระยะตั้งแต่ จ.ศ. ๗๓๑ จนถึง ๗๕๐ ถ้าเราได้ค้นพบศิลาจารึกอีกแผ่น ๑ ก็มีหวังอาจทราบถึงบีสวรรคตของพระเจ้าลิไทยได้ ผมจึงพยายามค้นหาวัดบ่าแดงซึ่งในหนังสือประชุมศิลาจารึกว่าอยู่ที่เมืองสุโขทัย แต่ก็หาไม่พบ จึงได้เขียนเมื่อราว ๑๐ ปีมาแล้วว่าวัดนี้อยู่ที่สวรรคโลก ในหนังสือชินกาลมาลินีฉบับเดิมว่าพระมหาสุมนเถรมาพักอยู่ที่วัดบ่าแก้ว เชิงเขาศิริบรรพต ผมจึงค้นหาชินกาลมาลีฉบับภาษาบาลีมาอ่าน ได้ความว่า ในภาษาบาลีเรียกว่ารัตตวิหาร คือวัดบ่าแดง ที่ใช้ว่าวัดบ่าแก้วนั้นผิด วัดนี้คงอยู่ที่เชิงเขาพระศรีหรือแม่พระศรีที่สวรรคโลก

ในการประชุมสัมนาคราวนี้ ผมขอประกาศข่าวให้ทราบ คือ ศิลาจารึกบนเขาสุมนกูฏ (หลักที่ ๘) ที่มีความตอนหนึ่งว่า "ขึ้นมานบพระบาทลักษณอันตน ชนกประดิษฐานแต่ก่อนเหนือจอมเขาสุมนกูฏนี้" คำว่า "ชนก" นั้นศิลาจารึกชำรุดมากมา แต่เดิมผมได้เคยขอให้มหาฉ่ำ ทองคำวรรณ ลองพิจารณาใหม่อีกครั้งหนึ่ง ก็เห็นพ้องต้องกันว่าเป็นคำว่า "หาก" ไม่ใช่ "ชนก" แต่มหาฉ่ำ ทองคำวรรณ ไม่กล้าแก้สิ่งที่ท่านศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ได้เคยทำไว้แล้ว เมื่อเร็ว ๆ นี้ ผมจึงได้ไปหาท่านมหาฉ่ำ ขอให้พิจารณาอีกครั้งหนึ่ง ท่านอธิบดีกรมศิลปากรก็อยู่ที่นั่นด้วย และได้เห็นพ้องต้องกันว่าเป็นคำ "หาก" ไม่ใช่ "ชนก" ผมจึงขอประกาศข่าวนี้ ณ ที่นี้ และเห็นว่าพระมหากษัตริย์องค์นี้ก็คือพระเจ้าลิไทยนั่นเอง ในจารึกหลักนี้มีความตอนหนึ่งว่า "เจ้าผู้ได้ราชาภิเษกทรงพระนามศรีสูรยพงศธรรมราชาธิราช" ผมเห็นว่าพระเจ้าแผ่นดินองค์นี้ซึ่งคุณขจรคิดว่าเป็นพระมหาธรรมราชาที่ ๒ ก็คือพระเจ้าลิไท หรือพระมหาธรรมราชาที่ ๑ นั่นเอง เพราะพระองค์ทรงชอบกล่าวอ้างถึงการราชาภิเษกเช่นนี้เสมอ

บัดนี้ ขอกล่าวถึงศิลาจารึกคำสาบานระหว่างเมืองสุโขทัยกับเมืองน่าน คำว่า ดำ ควรเป็น ด้ำ ซึ่งแปลว่าผีบรรพบุรุษ ท่านเจ้าคุณอนุมาน ฯ ได้บอกว่า ด้ำ แปลว่า ผีเรือน เช่นผีซ้ำด้ำพลอย บู่ขุนจิตขุนจอดนั้นเป็นเพียงเจ้าเมือง บู่พระยาเป็นพระเจ้าแผ่นดิน พ่อ ไม่ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน แต่ไม่จำเป็นที่ว่าบู่พระยาต้องเป็นพระเจ้าแผ่นดินทุกองค์ การสันนิษฐานว่าบู่พระยาเป็นพระเจ้าแผ่นดินหรือไม่เป็นของสำคัญมาก ที่กล่าวมาเช่นนี้ก็เพื่อยืนยันความสำคัญของศิลาจารึกหลักนี้ ขอให้สังเกตอีกตอนหนึ่งว่า ตอนท้ายของราชวงศ์สุโขทัยกล่าวถึงผีชาวเลือง แสดงว่าราชวงศ์สุโขทัยเป็นไทยชาวเลือง จะอยู่ที่ใดต้องค้นคว้ากันต่อไป ในจังหวัดเชียงรายมีเมืองเชียงเรือง มีเรื่องเกี่ยวกับพระเจ้าเม็งรายว่าได้เจ้าหญิงเมืองเชียงเรืองไปเป็นมเหษี จะเกี่ยวข้องกันอย่างไรหรือไม่ ควรจะได้พิจารณาดู

นายตรี อมาตยกุล

ขอตอบดังต่อไปนี้

๑. สำหรับประวัติศาสตร์นั้น ถ้ามีเหตุผลพอที่จะเปลี่ยน ก็สมควรเปลี่ยน

๒. คิดว่าวัดบ่าแดงคงอยู่ที่เมืองศรีสัชชนาลัย เชิงเขาพระศรี

๓. จารึกเขาสุมนกูฏนั้น ถ้าคำว่า "ชนก" เป็นคำว่า "หาก" จริงๆ ก็ควรแก้

๔. ตำแหน่งบู่พระยาถ้าเชื่อว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ก็ควรเชื่อทั้งหมด ไม่ควรเลือกเชื่อแต่เพียงบางองค์

เรื่องทั้งหมดขอรับไว้พิจารณาต่อไป

ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล

ในหน้า ๘ ของบทความของคุณตรีเอง (หน้า ๑๘๐ ในหนังสือเล่มนี้) ได้กล่าวไว้ว่า "เมื่อ จ.ศ. ๗๕๐ (พ.ศ. ๑๙๓๑) ได้เสด็จออกระงับอธิกรณ์ระหว่างพระมหาเถรผู้ใหญ่ของกรุงสุโขทัยพร้อมด้วยพระมารดาและบู่พระยา ซึ่งบู่พระยาองค์นี้อาจจะเป็นน้าหรืออาของพระองค์ และเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินด้วย" ก็หมายความว่าตำแหน่งบู่พระยาไม่จำเป็นต้องเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เป็นการสนับสนุนคำของ ดร. ประเสริฐ

นายธนิต อยู่โพธิ์

การสัมนาต้องมีการขัดแย้งกันบ้าง และขออย่าได้โปรดถือความเห็นของอธิบดีกรมศิลปากรเป็นหลักประกันในเรื่องความรู้

นายมานิต วัลลิโภดม

ที่ว่าอาณาจักรของพ่อขุนรามคำแหงทางทิศตะวันตกถึงเมืองหงสาวดีนั้น สงสัยว่าเมืองหงสาวดีจะไม่ใช่เมืองพะโคหรือเปกูในปัจจุบัน เพราะในตำนานทางลานนาไทยกล่าวว่าพระเจ้าเม็งรายหลังจากตีได้นครหริภุญชัยคือลำพูนแล้ว ก็ได้ราชธิดาเจ้าเมืองพะโคมาเป็นมเหสี พระเจ้าเม็งรายคงสวรรคตไล่เลี่ยกับพ่อขุนรามคำแหง ฉะนั้นเมืองหงสาวดีที่อ้างไว้คงไม่ใช่เมืองหงสาวดีที่เป็นเมืองพะโคในปัจจุบัน เพราะเมืองนั้นเป็นเมืองพ่อตาของพระเจ้าเม็งราย พระเจ้าเม็งรายคงไม่ยอมให้สุโขทัยไปครอบครองได้

นายตรี อมาตยกุล

เรื่องนี้เป็นเรื่องทางโบราณคดีมากกว่าทางประวัติศาสตร์ ถ้าผมตอบไปอาจจะผิดพลาดได้ ขอให้ท่านผู้ทำงานทางโบราณคดีตอบแทน

นายขจร สุขพานิช

คำว่า บู่พระยา มีแต่เพียงในจารึกหลักสาบานและหลักที่ ๙ หลักอื่นมีแต่ บู่ครูน้ำพระยา ฯลฯ ดร. ประเสริฐมีความเห็นว่าบู่พระยาน่าจะเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทั้งนี้ก็เพื่อตัดบู่ไสสงครามออกเสีย แต่ถ้ายอมรับว่า พระมหาธรรมราชาผู้หลาน คือพระมหาธรรมราชาที่ ๓ แล้ว คำว่าบู่พระยาในจารึกหลักที่ ๙ ก็ไม่ใช่พระเจ้าแผ่นดิน และทฤษฎีของ ดร. ประเสริฐ ก็ขัดกันอยู่ในตัวเอง วงศ์พ่อขุนศรีอินทราทิตย์คงจะมีลูกกันหลายคนมากกว่าที่เราเคยทราบกันมาแต่ก่อนว่า พ่อขุนศรีอินทราทิตย์มีโอรสเพียง ๓ องค์ พ่อขุนรามคำแหงมีองค์เดียว พระเจ้าเลอไทยและลิไทยก็มีองค์เดียวด้วยกันทั้งนั้น สำหรับบรรดาบรรพบุรุษของฝ่ายผู้หลานทั้งหมดในศิลาจารึกคำสาบาน ถ้าเชื่อก็ควรเชื่อทั้งหมด หรือไม่รับเลย ไม่ควรเลือกเชื่อแต่เพียงบางองค์ ทางโบราณคดีอาศัยโบราณวัตถุสถานที่ค้นพบ ทางประวัติศาสตร์ก็ต้องอาศัยเอกสาร เอกสารเองย่อมแบ่งออกเป็น

หลายน้ำหนัก ถ้าเขียนหรือจารึกในสมัยที่เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นก็จัดเป็นเอกสารอันดับ ๑ ถ้าเอกสารใดเขียนขึ้นรุ่นหลังราว ๒๐๐—๓๐๐ ปีต่อมาก็จัดเป็นอันดับ ๒ งานของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพและท่านอื่น ๆ เป็นอรรถกถา มีน้ำหนักรองลงมาตามลำดับ เอกสารจีนสมัยราชวงศ์หงวนที่กล่าวถึงพระราชบิดาสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๑๘๔๓ นั้น เป็นเอกสารที่น่าเชื่อมาก หนังสือราชาธิราชเขียนขึ้นภายหลังเหตุการณ์เมื่อสิ้นราชวงศ์ของมะกะโทแล้วประมาณ ๒๐๐ ปี คือราว พ.ศ. ๒๓๐๐ หรือ ๒๒๕๐ เหตุนั้นที่ว่าพ่อขุนรามคำแหงสิ้นพระชนม์เมื่อใด จึงมีน้ำหนักน้อย เอกสารจีนที่แปลใหม่นี้ เพื่อตรวจดูของเก่าที่พระเจนจีนอักษรแปลไว้ ได้แปลใหม่ทั้งที่กรุงเทพ ฯ และกรุงลอนดอนมาสอบกัน ปรากฏว่าผู้ที่ไปเมืองจีนเป็นรัชทายาท พ่อขุนรามคำแหงไม่ได้เสด็จเอง

ในศิลาจารึกหลักที่ ๘ บนเขาสุมนกูฏกล่าวว่า ศักราช ๑๒๘๑ เดือน ๑๑ พระเจ้าศรีสุริยพงศ์ธรรมราชาธิราชอภิเศก ศักราช ๑๒๘๑ นี้ตรงกับ พ.ศ. ๑๙๐๓ ศิลาจารึกหลักที่ ๙ กล่าวว่าในปีนี้พระมหาธรรมราชาลิไทยเสด็จไปเมืองแพร่ ประทับอยู่ได้ ๗ เดือน จึงนำผู้คนมาที่วัดบ่าแดง จังหวัดสวรรคโลก เหตุนั้นท่านผู้ไปปราบทัพและอยู่ที่เมืองสองแควนั้นต้องเป็นคนละคน เป็นคนเดียวกันไม่ได้

ดร. ประเสริฐ ณ นคร

ที่ผมว่าบู่พระยาควรจะเป็นพระเจ้าแผ่นดินนั้น ก็เพราะไม่อยากจะลบล้างทฤษฎีของคุณขจรเอง ความจริงผมทราบดีว่าไม่ใช่เช่นนั้น ถ้าพ่องำเมืองหรือพ่อเลอไทยเป็นบู่พระยา เหตุใดในจารึกจึงไม่ใช้คำนำหน้าว่าบู่พระยา คำว่า "บู่พระยา" อาจจะเทียบได้กับชั้น "สมเด็จ" ในปัจจุบันเท่านั้น ไม่จำต้องเป็นพระเจ้าแผ่นดินเลยก็ได้ ผมก็ไม่ได้บอกว่าบรรดาพระเจ้าแผ่นดินสุโขทัยมีโอรสองค์เดียว บู่ไสสงครามอาจเป็นโอรสองค์ที่ ๔ ของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ก็ได้ บู่พระยางัวนำถมผมก็ไม่ได้ตัดออก เพราะไปมีความในหนังสือตำนานพระพุทธสิหิงค์ ปริเฉทที่ ๑ ว่า ผู้ปกครองอาณาจักรสุโขทัย มีพระเจ้าปาลราช พระเจ้าลือไทย พระเจ้าจมน้ำ และพระเจ้าลิไทย คำว่า "งัวนำถม" นั้น ทางเมืองเหนือเขาเข้าใจกันว่าตรงกับน้ำท่วม (มีในหนังสือมูลศาสนา)

เหตุนั้นจึงควรนับเข้าในบรรดาพระเจ้าแผ่นดินสุโขทัยได้ แต่บู่ไสสงครามนั้นผมเห็นไม่ควรจะนับเป็นพระเจ้าแผ่นดิน นอกจากนี้ยังมีความในจารึกอีกว่า "น้าพระยาต้องการมาเยี่ยมสมเด็จเจ้าพระยาผู้เป็นหลาน" ฉะนั้นคำว่า "บู่พระยา" ก็ไม่จำเป็นต้องเป็นพระเจ้าแผ่นดิน แต่บางองค์อาจจะเป็นได้ดังที่บ่งไว้ในศิลาจารึกคำสาบาน เหตุนั้นจึงควรนำมารวมไว้ให้ตรงกับในหนังสือชินกาลมาลินีและตำนานพระพุทธสิหิงค์

ส่วนที่ว่าพระเจ้าลิไทยไปอยู่เมืองแพร่ ก็ไม่จำเป็นต้องไปอยู่นาน ที่เขาสุมนกูฏก็ไม่ได้อยู่นาน ที่ผมคิดเช่นนี้ก็เพราะต้องการให้มีอีกทฤษฎีหนึ่ง จะได้ตกลงกันได้

นายตรี อมาตยกุล

ขอขอบคุณ ดร. ประเสริฐที่ยอมรับเรื่องบู่พระยางั่วนำถม ผมเองก็ยินดีตัดบู่ไสสงครามออก รับบู่พระยางั่วนำถมไว้ และขอรับความคิดเห็นอื่น ๆ ไว้พิจารณาต่อไป

นางสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา

การที่คุณสุมนชาติยกเอาหนังสือราชาธิราชมากล่าว และมีผู้ว่าเป็นหนังสือเล่มเดียวทั้งเขียนขึ้นภายหลังนั้น ที่ยกมาก็เพราะเป็นการยกเอาพระวินิจฉัยของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มาให้ฟัง การเสนอนี้ก็จัดเป็นการถกเถียงอัน ๑ และคุณสุมนชาติก็เห็นด้วยว่าบู่พระยาอาจเป็นกษัตริย์ก็ได้ แต่การเชื่ออาจเชื่อเต็มที่ก็ได้ ไม่เชื่อเต็มที่ก็ได้ บู่พระยางั่วนำถมอาจเป็นกษัตริย์ แต่อาจไม่ใช่กษัตริย์สุโขทัย ต้องคิดค้นดูกันก่อน แต่บู่ไสสงครามนั้นไม่ยอมเชื่อ เพราะไม่มีคำว่า บู่พระยา นำหน้า ที่เชื่อว่าเป็นกษัตริย์ ก็เพราะมีบู่พระยานำหน้านั้น เมื่อ ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงชี้ให้เห็นว่าบู่พระยาในศิลาจารึกหลักที่ ๙ ก็ไม่ได้เป็นกษัตริย์ จึงชักลังเลใจอีก ต้องคิดค้นกันต่อไป การอ้างหนังสือราชาธิราชนั้น เป็นการอ้างพระวินิจฉัยของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ถ้าค้นพบหลักฐานแน่นอนแล้ว เนื้อหาของประวัติศาสตร์ก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปได้เสมอ

นายตรี อมาตยกุล

ขอขอบคุณคุณสมโรจน์ และเห็นด้วยกับคุณสุมนชาติที่ว่าเป็นวิสัยของนักคิดค้นที่จะต้องพิจารณาเสียก่อน จึงจะลงความเห็น

นายชวน สุขพานิช

เรื่องนี้ผมได้เสนอมาแล้วเป็นเวลาถึง ๖ ปี เรื่องปู่พระยางั่วนำถมก็ได้เคยนำเสนอต่อที่ประชุมประวัติศาสตร์ แต่ก็ไม่ได้มีการออกเสียงอะไร วันนี้นับว่าคุณตรีเสนอมา ๒ ได้ ๑

พระยาอนุมานราชธน

ความรู้วิชาใดก็ตาม ไม่ควรหยุดยั้งเพียงแค่นั้น ต้องหาทางที่จะไปต่อไป การค้นคว้าต้องมีทั้งผู้เสนอและผู้คัดค้าน มิฉะนั้นการค้นคว้าอาจจะผิดไปได้ แต่ก็ควรยึดถือของเดิมไว้ก่อน แล้วจึงทำการค้นคว้า ทั้ง ๒ ฝ่ายต้องช่วยกันออกความเห็น วันนี้แสดงว่าวิชาประวัติศาสตร์ไทยกำลังจะก้าวหน้า และด้วยเหตุนี้เองการชำระประวัติศาสตร์ไทยจึงไม่อาจดำเนินไปอย่างรวดเร็วได้.

พระภิกษุสงฆ์สมัยกรุงสุโขทัยสวดเจ็ดตำนานหรือไม่

ของ

ร.ต.ท. แสง มนวิทูร

แสดงที่วัดราชธานี จังหวัดสุโขทัย

วันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๐๓

ท่านผู้ทรงคุณวุฒิ และท่านผู้มีเกียรติ

ข้าพเจ้าได้รับเชิญให้บรรยายเรื่อง "พระภิกษุสงฆ์สมัยกรุงสุโขทัยสวดเจ็ดตำนานหรือไม่" จะได้ขอสนองบรรยายด้วยความเต็มใจ แต่ทั้งนี้มิใช่ว่าข้าพเจ้ามีภูมิรู้และเชี่ยวชาญในเรื่องเช่นนี้ ความจริง ข้าพเจ้าไม่มีความรู้ส่วนตัวแต่ประการใดเลย เท่าที่รับสนอง ก็เพราะถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องรับทำตามผู้บังคับบัญชาสั่ง และเพราะอาศัยเรื่องราวต่าง ๆ ที่ท่านผู้อื่นเขียนไว้พร้อมทั้งหลักฐานบางอย่างที่พอจะหยิบยกนำมาประกอบให้เป็นรูปเรื่องขึ้นได้ ดังนั้น ถ้าหากการบรรยายนี้มีข้อผิดพลาดบกพร่องประการใด ขอความกรุณาได้โปรดอภัยแก่ข้าพเจ้าผู้มีสติปัญญาน้อยนี้ด้วย

ตามหัวข้อเรื่องนี้ จะขอแยกบรรยายเป็น ๒ ตอน คือ พระภิกษุสงฆ์สมัยกรุงสุโขทัยตอนหนึ่ง สวดเจ็ดตำนานหรือไม่ อีกตอนหนึ่ง

เพื่อให้ข้อความสัมพันธ์กันเป็นลำดับ ข้าพเจ้าขอบรรยายเรื่องสวดเจ็ดตำนานก่อน

การสวดเจ็ดตำนาน เรียกกันทั่ว ๆ ไปว่า สวดมนตร์หรือเจริญพระพุทธมนตร์ หรือจะเรียกตามแบบเดิมก็ว่า สวดพระปริต หรือเจริญพระปริต จะกล่าวถึงการสวดมนตร์โดยทั่ว ๆ ไป ไม่เจาะจงว่าเป็นเจ็ดตำนานหรือปริตใดแล้ว การสวดมนตร์น่าจะแบ่งออกเป็น ๒ ชนิด คือสวดเพื่อรักษาพระศาสนา เพราะมนตร์ที่สวดนั้นถือเป็นปริยัติศาสนาชนิดหนึ่ง อีกชนิดหนึ่ง สวดเพื่อขออานุภาพของมนตร์ให้บ้องกันกำจัดภยันตรายและให้เกิดสวัสดิมงคล คำว่า "สวด" นี้ ในสมัยสุโขทัยปรากฏในศิลาจารึกว่า "สูด" ทาง

เชียงราย เชียงใหม่ ในปัจจุบันนี้ก็เรียกว่า สูด เหมือนกัน เช่น "ตุ๊เจ้าสูด" หมายความว่า พระสวดมนตร์ เข้าใจว่าคำว่าสูดนี้มาจากคำว่า สูตะ หรือสูตระ ในภาษาบาลีสันสกฤต พอตกมาถึงสมัยปัจจุบัน ก็กลายเป็นสวดไป และเกิดความหมายอย่างอื่นแทรกแซงเข้ามาด้วย เช่นพูดว่า ถ้าขืนสวดมนตร์ที่นั่นละก้อเป็นถูกสวดแน่ สวด ๒ คำนี้ความหมายไม่เหมือนกัน อนึ่ง ตามลัทธิพราหมณ์ในอินเดียมีคำ ๆ หนึ่งว่า สวาธยาย ไทยเรียกตามแต่เรียกว่าสาธยาย หรือสังวัธยาย ใช้แทนคำว่าสวดมนตร์ได้เหมือนกัน และมีความหมายว่าท่องเพื่อให้จำอีกด้วย

คำว่าสวดมนตร์นี้ หมายถึงการเปล่งเสียงออกมาเป็นคำมนตร์ จะเป็นภาษาบาลีสันสกฤตหรือภาษาอะไรก็ตาม ทั้งใครจะรู้เรื่องหรือไม่รู้ก็ตาม สุดแต่ว่าคำนั้นเรียกว่ามนตร์ก็แล้วกัน ส่วนคำว่าสวาธยายของพราหมณ์นั้น หมายถึงการนึกคิดตามตัวอักษรหรือข้อความนั้น ๆ ไม่ได้หมายเหมือนสวดมนตร์อย่างที่เข้าใจกัน

คำว่ามนตร์ ศาสนาพราหมณ์ลัทธิตันตระว่า มนตร์มาจากอาคม อาคมคือคำพูดของพระศิวะที่พูดกับพระอุมาในที่ลับสองต่อสอง พระศิวะถูกพระอุมาถามข้อที่สงสัย คำตอบของพระศิวะนั้นแหละถือเป็นรหัสคือลี้ลับเรียกว่าอาคม แต่พุทธศาสนาฝ่ายมหายานถือว่า อาคมคือพระธรรมที่ออกจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้าตรัสเทศนา ได้แก่พระไตรปิฎก อาคมนี่แหละคือมนตร์

เรื่องของมนตร์ในชั้นแรกน่าจะมีในพุทธศาสนาฝ่ายมหายานก่อน ลัทธิที่ถือมนตร์นี้เรียกว่าลัทธิคุยหยาน คือลัทธิลับ ลัทธินี้รับเอาพิธีกรรมและอถรรพเวทของพราหมณ์เข้ามาสั่งสอนด้วย เพราะพราหมณ์เขามีอถรรพเวทเพิ่มไตรเวทเข้ามาเป็นการผูกใจศาสนิกให้นับถือแน่นแฟ้น เขาถือว่าอถรรพเวทสามารถป้องกันกำจัดภยันตรายได้ทุกคนกลัวภัย ก่อนอื่นจึงหันเข้านับถือศาสนา เมื่อพุทธศาสนาไม่มีอย่างนี้ คนจึงนับถือน้อยลง จำเป็นต้องรับลัทธิของพราหมณ์ประเภทนี้มาใช้ คนจึงหันมานับถือพุทธศาสนามากขึ้น แต่พุทธศาสนาได้ปรับปรุงแก้ไขให้เป็นของพุทธ เช่นแทนที่จะบูชาพระอิศวร ก็มาบูชาพระพุทธ หรือแทนที่จะบูชาพระเป็นเจ้าทั้งสาม ก็มาบูชาพระ

พระสงฆ์ในจังหวัดสุโขทัย

ฟังคำบรรยาย

ของ

ร.ต.ท. แสง มนวิทูร

ร.ต.ท. แสง มนวิทูร

บรรยายเรื่อง

พระภิกษุสงฆ์สมัยกรุงสุโขทัย

สวดเจ็ดตำนานหรือไม่

ณ วัดราชธานี จังหวัดสุโขทัย

๓๑ มีนาคม ๒๕๐๓

ขุนประเสริฐศุภมาตรา *(บน)* และ ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล *(ล่าง)*
ซักถามและอภิปราย เรื่อง พระสงฆ์สมัยกรุงสุโขทัยสวดเจ็ดตำนานหรือไม่

รัตนตรัย ลัทธิคุยหยานนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มันตรยานหรือรหัสยาน เพราะพราหมณ์ถือว่าเกิดในที่ลับและเป็นเรื่องลับดังกล่าวมาแล้ว ลัทธิมันตรยานฝ่ายพุทธศาสนามหายานนั้น มีผู้สันนิษฐานว่าเกิดภายหลังพุทธศตวรรษที่ ๗ เกิดขึ้นเพื่อเอาชนะใจชาวฮินดูที่เลื่อมใสในเรื่องยัญกรรมและบวงสรวงพระเป็นเจ้าต่าง ๆ พุทธศาสนาจึงอนุโลมตามความต้องการของสังคม รับเอายัญกรรมและอถรรพเวท มนตร์ขลังต่าง ๆ เข้ามาในพุทธศาสนา

คำว่ามนตร์นั้นแปลได้หลายอย่าง แต่ในที่นี้ขอแปลว่าความลึกลับ ที่ว่าลึกลับนั้น ในหนังสือปรัชญามหายานของเสถียร โพธินันทะ กล่าวไว้ว่า "มนตร์ลึกลับด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ

๑. เพราะความลึกลับ พระพุทธเจ้าซ่อนไว้ไม่เปิดเผยแก่สาธารณชน นอกจากผู้มีนิสัยสันดานสูง มีบุญญาแก่ พอจะรับรสธรรมเทศนาได้ พระองค์จึงประทาน เหมือนผู้ใหญ่ไม่ยื่นอาวุธให้แก่เด็กไร้เดียงสา เพราะเกรงจะเป็นอันตราย แต่จะให้เฉพาะผู้รู้ความแล้ว

๒. เพราะธรรมชาติ ศัพท์สำเนียงต่าง ๆ ในโลก ล้วนเป็นธรรมเทศนาของพระไวโรจนพุทธเจ้า ปุถุชนผู้มีอวิชชากำบัง จึงไม่รู้จักและไม่เข้าใจในสิ่งธรรมชาติเหล่านั้น นี่ก็จัดเป็นความลึกลับอีกอย่างหนึ่ง

๓. เพราะพระพุทธวจนะนั้น มีอรรถลึกซึ้ง เราเพ่งเอาแต่รูปภาษาโวหารอย่างเดียวไม่ได้ จะต้องพิจารณาไตร่ตรองด้วยปัญญาอันละเอียด

๔. เพราะการปฏิบัติเข้าถึงความตรัสรู้นั้น ลำพังกำลังตนเองไม่พอต่อต้านพระยามารแลพลมารได้ ต้องพึ่งอานุภาพของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ด้วย จึงจะช่วยให้สำเร็จ" นี่เป็นข้อความในหนังสือปรัชญาเล่มนั้น

ลัทธิมันตรยานนี้ บางทีเรียกกันว่า ธารณีนิกาย เพราะนิกายนี้ถือการร่ายมนตร์เป็นสำคัญ มนตร์ต่าง ๆ เรียกว่าธารณี ไทยจะรับคำนี้มากระมัง จึงมีมนตร์บทหนึ่งเรียกว่า มนตร์ธรณีสาร ใช้เสกทำน้ำมนตร์ และมีกำหนดเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งจะต้องรด

ด้วยน้ำมนตร์ธรณีสาร เหตุการณ์นั้น ๆ เรียกว่า ต้องธรณีสาร คือต้องสิ่งที่เป็นอัปมงคลเข้าแล้ว มนตร์ที่เรียกว่า ธารณีนี้ ส่วนมากเป็นธารณีของพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ เทพธรรมบาล ประทานแก่สัตวโลก ธารณีมีมากมายเหลือจะนับ แต่ละบทยาวบ้างสั้นบ้าง เพียงพยางค์เดียวก็มี กล่าวกันว่า ล้วนมีอานุภาพขลังยิ่งนัก มีทั้งใช้ในทางพระเดชและพระคุณ บางบทสามารถทำให้ผู้เจริญมนตร์มีกิเลสเบาบางลงได้ ผ่อนบาปให้น้อยลงหรือให้หมดสิ้นไป เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ มีผู้ได้ลานเงินในเจดีย์โบราณท้องที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย จารึกด้วยอักษรเมืองเหนือว่าดังนี้

"ปเสยฺหปตฺตุ ริตฺติ ริตฺติ ลิตฺติ ลิตฺติ ตีติ ตีติ มิตฺติ มิตฺติ จุติ จุติ มุตฺติ มุตฺติ จิตฺติ ธรณี นาม อิมำ อหำ วนฺทามิ สกฺกจฺจำ"

นี่ก็เข้าใจว่าเป็นธารณี แสดงว่าลัทธินี้แผ่ไปถึงเชียงแสนเมื่อหลายร้อยปีมาแล้วเหมือนกัน

การร่ายมนตร์ ในหนังสือปรัชญามหายานของเสถียร โพธินันทะ กล่าวไว้ว่า "จะต้องออกเสียงให้ถูกอักษร จะวิบัติไม่ได้ มีวิธีร่ายอยู่ ๕ วิธี คือ

๑. ร่ายแบบดอกบัว คือ ออกเสียงดังพอหูของตนได้ยิน สวดทวนกลับไปกลับมา

๒. ร่ายแบบวัชระ คือไม่ออกเสียงหรือปริปาก ปลายลิ้นกระดกนิดหน่อยเท่านั้น

๓. ร่ายแบบสมาธิ คือไม่ออกเสียงหรือกระดกลิ้น เพ่งว่ามีดอกบัว ๘ กลีบ ปรากฏขึ้นในท่ามกลางหทัย บนดอกบัวนั้นมีดวงจันทร์กลมผุดผ่อง บนดวงจันทร์มีอักษรมนตร์ที่ร่ายแจ่มชัด จิตเพ่งดังนี้แล้วสวาธยายในใจตามอักษรนั้น

๔. ร่ายแบบอุบัติ คือเพ่งว่า ในท่ามกลางหทัยมีสังข์ขาว สังข์นั้นเปล่งเสียงออกมาเหมือนเสียงระฆังไม่ขาดระยะ

๕. ร่ายแบบแสงสว่าง คือเพ่งว่า มีรัสมีพุ่งออกจากปากในเวลาสวด จะเปล่งเสียงหรือไม่ก็ได้ แต่ให้เพ่งแสงนั้นแผ่ไปทั่วจักรวาล

นอกจากนี้ ยังมีวิธีสวดด้วยเสียงระคนกับดุเกือบตวาด ซึ่งร่ายในเวลาต้องการใช้พระเดชปราบปรามมาร ภูตผี ที่คอยรบกวนรังควาน"

และว่า "มันตรยาน มีการบำเพ็ญอถรรพในทางกฤตยาคุณ ทั้งทางพระเดช และพระคุณ ๔ ประการ คือ

๑. ในทางสร้างความสงบสุขให้เกิดมีขึ้น บำบัดภัยธรรมชาติต่าง ๆ ตลอดจนภัยจากบุคคลและสัตว์

๒. ในทางเพิ่มพูนสุขสมบูรณ์ เช่นขอให้เลื่อนยศ ได้ลาภ ทำมาค้าขึ้น และการได้บุตร

๓. ในทางกำราบศัตรูผู้ขัดขวางพระสัทธรรม พิธีนี้ถ้าบำเพ็ญไป ศัตรูอาจถึงตายได้ ฉะนั้น จึงมีข้อห้ามและข้อแม้ไว้มาก ทำพร่ำเพรื่อไม่ได้ และต้องมีเหตุผลพอเวลาทำ ต้องตั้งจิตเมตตาต่อผู้นั้น มิฉะนั้น จะบาปหนัก เช่นทำแต่ผู้ทำลายศาสนาชี้แจงเท่าไรไม่พ้ง ขืนปล่อยไว้จะเป็นโอกาสประกอบกรรมชั่วมากขึ้น ควรทำกฤติยาคุณให้มรณะ

๔. ในทางเมตตา ให้คนนับถือรักใคร่"

นิกายนี้ เต็มไปด้วยเรื่องไสยศาสตร์ อาศัยอานุภาพของมนตร์และจิตตานุภาพของผู้ประกอบจะสูงเพียงใด ในการรักษาโรคก็ดี อยู่คงกะพันชาตรีก็ดี หรือในทางบังคับภูตพรายก็ดี มีผู้นับถือกันมาก เช่นเรื่องขุนช้างขุนแผนของไทยเรา เป็นเรื่องกล่าวถึงอานุภาพของมนตร์แทรกไว้ด้วย

อนึ่ง มนตร์นี้ สมเด็จพระสังฆราชวัดสุทัศน์ (แพ ติสฺสเทว) ท่านว่ามี ๒ อย่าง คือ จินตามณีมนตร์ ได้แก่มนตร์ทำให้เกิดโชคลาภสิริมงคล และอถรรพมนตร์ ได้แก่มนตร์ทำให้พ้นภยันตราย และท่านว่ามนตร์ก็คือบุญกุศลนั่นเอง ที่คอยบันดาลให้ได้รับคุณประโยชน์ กับคอยบันดาลให้หลีกเลี่ยงพ้นภัยพิบัติ

ได้บรรยายเรื่องมนตร์มายืดยาวเช่นนี้ เพื่ออ้างกำเนิดที่มาของมนตร์และความเชื่อถือที่ฝังอยู่ในจิตใจของคนมาเป็นเวลานานแล้วเพียงไร ต่อไปนี้จะได้บรรยายถึงมนตร์ที่เข้ามาอยู่ในพุทธศาสนาลัทธิหีนยานสืบไป

ลัทธิมันตรยานได้แพร่หลายมาทางอินเดียภาคใต้ตลอดถึงเกาะลังกา และแพร่หลายไปถึงจีน ธิเบต เฉพาะเกาะลังกา พุทธศาสนิกชนชาวลังกาคงจะเลื่อมใสหรือนับถือมนตร์ทั้งที่เป็นของพราหมณ์และของพุทธฝ่ายมหายาน หรือฝ่ายมันตรยานอยู่บ้างแล้ว จนถึงฝ่ายหีนยานมีวินัยบังคับมิให้ภิกษุเล่าเรียนดิรัจฉานวิชา เพราะเกรงว่าภิกษุหีนยานจะลุ่มหลงเรื่องมนตร์เกินไป แต่ก็เป็นเรื่องของความเชื่อถือ เป็นเรื่องของจิตใจ ห้ามกันยาก พระภิกษุสงฆ์ในลังกาบางองค์อาจเลื่อมใสเอาจริง ๆ แต่เพราะมีวินัยบังคับอยู่ จึงไม่กล้ารับนับถือลัทธิมันตรยานอย่างออกหน้า และต่อมาคงคิดว่าในศาสนาฝ่ายเถรวาทหรือหีนยานก็ย่อมมีดีเหมือนกัน เมื่อเช่นนั้น จึงคิดค้นในพระไตรปิฎก เลือกเอาพระสูตรและคาถาสรรเสริญคุณพระรัตนตรัยตามที่มีตำนานอ้างไว้ว่าเกิดขึ้นเนื่องด้วยเหตุการณ์ต่าง ๆ มาเป็นมนตร์สวดขึ้น เช่นเลือกเอารัตนสูตรซึ่งมีตำนานว่า พระอานนท์เถระอ้างพระรัตนตรัยระงับโรคระบาด ซึ่งเกิดจากความอดหยากที่เมืองเวสาลีมาใช้เป็นมนตร์สวดเป็นต้น นอกจากได้อานุภาพจากใช้สวดแล้ว ข้อความในมนตร์ที่สวดนั้น ยังบรรจุวิชาการทางศาสนาและข้อประพฤติปฏิบัติอีกด้วย

พระพุทธมนตร์เกิดขึ้นเมื่อไร ?

พระพุทธมนตร์มีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่าราชปริต แปลว่า ปริตเพื่อพระเจ้าแผ่นดิน ส่วนคำว่า "ปริต" นั้น แปลว่า ป้องกันหรือคุ้มครอง รวมความว่ามนตร์คุ้มครองพระเจ้าแผ่นดิน ดังนั้น เรื่องราชปริตจะต้องเกิดจากพระประสงค์ของกษัตริย์ลังกาก่อน เพราะพุทธศาสนาหีนยานสมัยนั้นเจริญรุ่งเรืองที่ลังกา เมื่อราชปริตเกิดเนื่องจากพระเจ้าแผ่นดินลังกาแล้ว ต่อมาจึงแพร่หลายไปสู่ประชาชน เพราะธรรมดามีอยู่ว่า เมื่อคนชั้นสูงทำอะไรในทางดีแล้ว คนชั้นรองลงมามักจะเอาอย่างทำตาม เมื่อเป็นราชประสงค์ของพระราชาดังนี้แล้ว พระเถรานุเถระจึงช่วยกันคิดค้นเลือกหาพระสูตรและคาถาต่าง ๆ อย่างเต็มที่หรือให้ครบชุดไปสวดถวายพระเจ้าแผ่นดิน ในชั้นแรก คงคิดค้นกันได้เพียงเจ็ดตำนานเท่านั้น เพราะเพิ่งเริ่มใช้ ยังคิดค้นอะไรไม่ได้มากนัก ใช้แต่ที่ต้องพระประสงค์หรือเท่าที่หาได้ จึงมีเจ็ดตำนานหรือเจ็ดบท ได้แก่

๑. มงคลสูตร
๒. รัตนสูตร
๓. กรณียเมตตสูตร
๔. ขันธปริต
๕. ธชัคคสูตร
๖. อาฏานาฏิยสูตร
๗. องคุลิมาลปริต

รวมเป็น ๗ บท การสวดมนตร์หรือสวดราชปริตนี้ เกิดขึ้นเมื่อใด ตามประวัติของพระเจ้าแผ่นดินลังกา เห็นมีพระเจ้าแผ่นดินพระองค์หนึ่งที่มีพระปริวิตกกลัวตายใคร่จะต่อพระชนมายุ ถึงกับทรงปรึกษาหารือกับพระเถรานุเถระ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ คือพระเจ้าวสภะ ราวพุทธศักราช ๖๐๕ พระเจ้าวสภะทรงดื่มน้ำจัณฑ์ตลอด ๗ วัน ระหว่างพระราชพิธีราชาภิเษกที่พระองค์ได้รับ โหรหลวงถวายพยากรณ์ว่าพระองค์จะมีพระชนมายุเหลืออีก ๑๒ ปีเท่านั้น พระองค์จึงทรงประชุมสงฆ์ ขอให้พระสงฆ์หาวิธีต่อพระชนมายุ ด้วยเหตุนี้กระมัง พระภิกษุสงฆ์นอกจากจะบอกอุบายที่จะทำให้อายุยืนแล้ว ยังจัดการสวดราชปริตเป็นการสะเดาะพระเคราะห์ถวายอีกด้วย ต่อมาปรากฏว่ากษัตริย์พระองค์นี้ทรงมีพระชนมายุยืนไปอีก ๔๔ ปี และเป็นกษัตริย์พระองค์แรกที่ได้ทรงกระทำพิธีวิสาขบูชา และทรงกระทำตลอด ๔๔ ปี ถ้าข้อสันนิษฐานนี้เป็นความจริง การสวดปริตเจ็ดตำนานก็ต้องมีขึ้นในสมัยพระเจ้าวสภะกษัตริย์ลังกา เมื่อ พ.ศ. ๖๐๕ หรือประมาณพันแปดร้อยปีเศษมาแล้ว

อนึ่ง คำว่าเจ็ดตำนาน แปลว่าเรื่องราวหรือประวัติที่เกิดสูตรและปริตนั้น ๆ ๗ เรื่อง แต่มีบางคนให้ความเห็นซึ่งขอนำมากล่าวไว้ในที่นี้เพื่อสู่กันฟัง คือ เขาว่าคำว่าตำนานนั้น แผลงมาจากคำว่าตาณ ตาณนี้เป็นภาษาบาลีมคธ แปลว่าป้องกันหรือคุ้มครอง เมื่อแผลงมาเป็นตำนาน ตัว ณ เณร ก็เปลี่ยนเป็น น หนูไป เขาให้เหตุผลว่าราชปริตคือเจ็ดตาณ ได้แก่มนตร์สำหรับสวดป้องกันคุ้มครอง ๗ บท เพราะมนตร์เหล่านี้มุ่งถึงการป้องกัน ไม่ใช่มุ่งถึงประวัติหรือตำนาน เช่นมงคลสูตรทำให้เกิดสิริ

มงคล รัตนสูตร สวดให้ระงับโรคระบาด กรณียเมตตสูตร แผ่เมตตา ทำให้เกิดสามัคคี กันผีหรือเทวดากลั่นแกล้ง ขันธปริต กันงูขบ และสัตว์มีพิษขบต่อยเป็นต้น คำว่า เจ็ดตำนานนี้ จึงน่าจะมาจากเจ็ดตาณ เพราะมีความหมายตรงกับคำว่า ปริต ๗ บท และคำว่าเจ็ดตำนานนี้ ใครจะตั้งขึ้นครั้งไหนไม่ทราบชัด ครั้งโบราณเขาเรียกปริต ไม่เรียกตำนาน ดังนั้น ตำนานจึงน่าจะมาจากตาณ ซึ่งมีความหมายตรงกับปริต เขาว่าดังนี้ ผิดถูกขอให้เป็นของเขาผู้นั้น

ต่อจากนั้นมาในลังกานั่นเอง เป็นเวลานานเท่าไรไม่ปรากฏ ได้มีสิบสองตำนานขึ้นอีก คือมีตำนานเพิ่มขึ้นอีก ๕ ตำนาน รวมเป็นสิบสองตำนาน เลยเรียกเจ็ดตำนานว่าจุลราชปริต เรียกสิบสองตำนานว่ามหาราชปริต

สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์ไว้ในหนังสือตำนานพระปริตว่า

"มีคำกล่าวในลังกาทวีปว่า เมื่อ พ.ศ. ๙๐๐ พระเถระทั้งหลาย มีพระเรวัตเถระเป็นประธาน ช่วยกันสำรวจพระปริตต่าง ๆ เรียบเรียงเข้าไว้เป็นคัมภีร์ เรียกว่า ภาณวาร ฯลฯ และสวดปริตให้เป็นแบบแผนอันเดียวกัน ฯลฯ แต่คัมภีร์ภาณวารยืดยาว มีพระปริตต่าง ๆ ถึง ๒๒ เรื่อง จัดไว้เป็น ๔ ภาค กว่าจะสวดตลอดเป็นเวลาช้านาน กว่าครึ่งวัน จึงต้องคิดสวดภาณวารขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือนิมนต์คณะสงฆ์ให้ผลัดกันสวด คราวละ ๔ รูป และบางทีมีพระเถรผู้เชี่ยวชาญนั่งกำกับตรวจทานด้วยอีกรูปหนึ่ง มีหลักฐานว่าชาวลังกานับถือคัมภีร์ภาณวารมาก ถึงกับพระมหาเถรองค์หนึ่งทรงนามว่าอโนมทัสสี แต่งอรรถกถาอธิบายคุณภาณวารขึ้นอีกคัมภีร์หนึ่ง ให้ชื่อว่า สารัตถสมุจจัย"

พระนิพนธ์ตอนนี้แสดงให้เห็นความสำคัญของปริต นอกจากนี้ พระพุทธโฆษาจารย์ผู้แต่งอรรถกถาธรรมบทสมัยพุทธศตวรรษที่ ๙ ได้กล่าวถึงเรื่องอายุวัฒนกุมารจะสิ้นอายุ พระพุทธเจ้าตรัสบอกวิธีให้พระสงฆ์สวดปริต ๗ วัน ๗ คืน เมื่อทำตามจึงรอดตายและมีอายุยืนถึง ๑๒๐ ปี และในอรรถกถาธรรมบทนั่นเอง พระพุทธโฆษาจารย์ได้เล่าเรื่องว่า ในเมืองเวสาลีเกิดมีภัย ๓ ประการ คือ ทุพภิกขภัย (ข้าวยาก

หมากแพง) อมนุสสภัย (ผีรบกวน) โรคภัย (เกิดอหิวาตกโรค) พระอานนท์เรียนรัตนสูตรจากพระพุทธเจ้าแล้ว เข้าไปทำปริตภายในกำแพงชั้น ๓ ในเมืองเวสาลี พระพุทธเจ้ายืนตรัสบอกมนตร์ที่ประตูเมือง พระอานนท์ขออนุญาตใช้บาตรของพระพุทธเจ้าใส่น้ำแล้ว เดินสวดรัตนสูตรพลางชัดน้ำในบาตรพลางจนทั่วพระนคร ภัย ๓ ประการดังกล่าวก็ระงับเหือดหายไป

นอกจากนี้ยังมีพระเถระแต่งอรรถกถาชาดกในราว พ.ศ. ๑๐๐๐ เศษ ในชาดกนั้นมีเล่าเรื่องนางยักขินีบอกมนตร์จินดามณีแก่กุมารผู้บุตรแล้วขาดใจตาย กุมารนำมนตร์ไปใช้ในย่านมนุษย์ เลี้ยงชีพด้วยมนตร์นั้น ซึ่งเรื่องนี้คล้ายกับเรื่องสังข์ทองตอนนางพันธุรัตบอกมนตร์จินดามณี และในอรรถกถาชาดกยังได้กล่าวถึงมนตร์เลี้ยงงู เลี้ยงช้าง ล้วนแต่สรรเสริญมนตร์ ให้เห็นคุณค่าของมนตร์ หลังจากเรื่องในคัมภีร์อรรถกถาแล้ว ยังมีพระอาจารย์แต่งมนตร์ต่าง ๆ ขึ้นอีก เช่น ทิพมนตร์ ชัยมงคล มหาวิชัย อุณหิสวิชัย มหาสาวัง โลกวุฒิ เป็นต้น ล้วนเป็นมนตร์ที่ถือกันว่าสวดให้เจริญอายุ และมีความสุขสวัสดีแม้ทุกวันนี้ ชาวชนบทบางภาค เช่น ในจังหวัดเชียงรายชั้นอำเภอนอก ๆ ออกไปยังนิมนต์ให้พระภิกษุสงฆ์สวดโลกวุฒิในวันขึ้นปีใหม่ คือวันสงกรานต์ ถือกันว่าเป็นสิริมงคล

เท่าที่บรรยายมานี้ เป็นเรื่องของมนตร์ และเรื่องเจ็ดตำนานซึ่งรวมอยู่ในมนตร์ด้วย

คราวนี้จะขอบรรยายเรื่องพระภิกษุสมัยกรุงสุโขทัยต่อไป

เรื่องนี้ สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์ไว้ในหนังสือตำนานพระปริตว่า

"พระพุทธศาสนามาประดิษฐานในประเทศสยามนี้ ร่วมราวคราวเดียวกับที่ไปประดิษฐานในลังกาทวีป หรือถ้าจะมาภายหลังก็ไม่ช้านัก ด้วยมีหลักฐานปรากฏอยู่ทั้งโบราณวัตถุและเรื่องตำนานว่า เมื่อชั้นแรกได้รับพระพุทธศาสนามาแต่ชาวมคธรัฐและพระธรรมวินัยที่มาสู่ประเทศสยาม ในชั้นแรกนั้นเป็นภาษาบาลี ครั้นต่อมาเมื่อ

แรกเกิดลัทธิพระพุทธศาสนาอย่างมหายานขึ้นในอินเดีย แปลงพระธรรมวินัยเป็นภาษาสันสกฤต พวกชาวอินเดียข้างฝ่ายใต้มาสอนลัทธิมหายาน ชาวประเทศสยามก็รับถือตามและเปลี่ยนไปศึกษาพระธรรมวินัยในภาษาสันสกฤตเสียทอดหนึ่งช้านาน ครั้นถึงสมัยเมื่อพวกถือศาสนาพราหมณ์และพวกถือศาสนาอิสลามได้เป็นใหญ่ในอินเดีย พากันเบียดเบียนพระพุทธศาสนาจนแทบจะเสื่อมสูญ นานาประเทศที่ถือพระพุทธศาสนา เมื่อไม่ได้อาศัยอินเดียซึ่งเป็นแหล่งเดิม ต่างก็ปฏิบัติตามรู้ตามเห็นของตน พระพุทธศาสนาก็เสื่อมลงด้วยกันทุกประเทศ ครั้นราว พ.ศ. ๑๖๙๖ พระเจ้าปรักกรมพาหุมหาราชได้ครองลังกาทวีป ทรงพยายามฟื้นพระพุทธศาสนาขึ้นด้วยประการต่าง ๆ มีทำสังคายนาพระธรรมวินัยภาษาบาลีให้เรียบร้อยเป็นต้น พระพุทธศาสนาก็กลับรุ่งเรืองขึ้นในลังกาทวีป กิตติศัพท์แพร่หลายมาถึงประเทศพม่า มอญ ไทย เขมร ก็มีพระสงฆ์ชาวประเทศเหล่านั้นพากันไปศึกษาพระธรรมวินัยในลังกาทวีป แล้วขออุปสมบทเป็นนิกายลังกาวงศ์ พาลัทธิซึ่งฟื้นขึ้นกับทั้งพระไตรปิฎกภาษาบาลีที่สังคายนาใหม่มายังประเทศของตน ในชั้นแรก เป็นแต่มาตั้งเป็นคณะหนึ่งต่างหาก แต่เมื่อคุณธรรมปรากฏแพร่หลาย มีคนนับถือและเข้าสมัครบวชเรียนตามลัทธิลังกาวงศ์มากขึ้นทุกที จนถึงพระเจ้าแผ่นดินทรงรับอุปถัมภ์ พระสงฆ์ในประเทศพม่า มอญ ไทย เขมร ก็ถือลัทธิลังกาวงศ์ด้วยกันหมด ตามเรื่องตำนานที่กล่าวนี้ พึงเห็นได้ว่า พระธรรมวินัยก็ดี ข้อวัตรปฏิบัติก็ดี ซึ่งพระสงฆ์สยามประพฤติในชั้นหลังตั้งแต่สุโขทัยมา ได้แบบอย่างมาแต่ลังกาทวีป แม้จนวิธีการสวดพระพุทธมนตร์ซึ่งแยกเอามาแสดงในเรื่องตำนานพระปริตนี้ ก็มีครบทุกอย่างตามแบบที่มีในลังกา”

ข้อความในพระนิพนธ์นี้ สรุปได้ว่า ในเมืองไทยเคยมีสงฆ์ครั้งแรกมาจากมคธรัฐต่อมาเป็นมหายาน และต่อมาครั้งสมัยสุโขทัยเป็นหินยานแบบลังกาวงศ์ จริงอยู่ สุโขทัยสมัยนั้นน่าจะมีพระภิกษุสงฆ์อยู่ ๓ สำนัก คือสำนักเดิมหมายถึงครั้งที่พระโสณอุตตรชาวมคธ เข้ามาประกาศศาสนาก่อน พ.ศ. ๕๐๐ ศิษยานุศิษย์ของสำนักนี้ยังคงเหลืออยู่บ้างไม่มากก็น้อย ขอสมมติเรียกสำนักนี้ว่า สำนักพื้นเมือง สำนักพื้นเมืองนี้ พุดถึงการปฏิบัติ

ทางศาสนา คงจะย่อหย่อนลงไม่เหมือนเดิม ส่วนพระภิกษุสงฆ์มหายานเริ่มแต่ พ.ศ. ๑๓๐๐ นั้น ไม่มีแล้ว คงเหลืออยู่แต่ร่องรอย คือ ปูชนียวัตถุ เช่น เจดีย์ทางภาคเหนือที่เชียงราย เชียงใหม่ และที่สุโขทัยเอง กับทางภาคใต้ เช่น ที่ไชยา เป็นต้น นอกจากปูชนียวัตถุแล้วยังคงมีคัมภีร์ฝ่ายมหายานอยู่บ้าง ดังที่พระมหาธรรมราชาลิไทยแต่งหนังสือไตรภูมิพระร่วงอ้างชื่อคัมภีร์ไว้ถึง ๓๐ คัมภีร์ คือ พระอรรถกถาจตุราค พระอรรถกถาฎีกาพระอภิธรรมวดาร พระอภิธรรมสังคหะ พระสุมังคลวิลาสินี พระปปัญจสูทนี พระสารัตถปกาสินี พระมโนรถปูรณี พระสิโนรถปกาสินี พระอรรถกถาฎีกาพระวินัย พระธรรมบท พระธรรมมหากถา พระมธุรัตถปูรณวิลาสินี พระธรรมชาดก พระชินาลังการ พระสารัตถทีปนี พระพุทธวงศ์ พระสารสังคห พระมิลินทปัญหา พระปาเลยยกะ พระมหานิทาน พระอนาคตวงศ์ พระจริยาปิฎก พระโลกบัญญัติ พระมหากัลป พระอรุณวัตติ พระสมันตปาสาทิกา พระจักษณาภิธรรม พระอนุฎีกาหิงธรรม พระสาริริกวินิจฉัย พระโลกุปบัตติ คัมภีร์เหล่านี้ ที่เคยพบเห็นในฝ่ายหีนยานมีอยู่หลายคัมภีร์ แต่ที่ไม่เคยได้ยินชื่อไม่เคยพบเห็นเลยก็มี เข้าใจว่าเป็นคัมภีร์ฝ่ายมหายานอยู่บ้าง เป็นอันว่าปูชนียสถานและคัมภีร์มหายานยังคงมีอยู่ แต่พระภิกษุมหายานไม่มีแล้ว อีกสำนักหนึ่งคือมาจากเมืองมอญ เช่นเมืองสะเทิม เมืองหงสาวดีเป็นต้น พระภิกษุมอญสังกัดพม่าบ้าง มอญบ้าง สุดแต่ใครจะเป็นใหญ่ เช่นในสมัยพระเจ้าอนุรุทธมหาราช กษัตริย์ภุกามครองประเทศพม่าราว พ.ศ. ๑๖๐๐ มีอำนาจเป็นใหญ่เหนือมอญด้วย พระภิกษุในพม่าและมอญเหล่านั้น ส่วนมากได้รับการศึกษาพระธรรมวินัยจากลังกา อาจจะแพร่หลายเข้ามายังประเทศไทย มีศิลาจารึกขุดได้ที่นครปฐมเมื่อ ๗—๘ ปี มานี้ เป็นอักษรและภาษามอญ ศิลาจารึกภาษามอญแผ่นนี้ประมาณในราว พ.ศ. ๑๑๐๐ สมัยทวารวดีก่อนสมัยพระเจ้าอนุรุทธ มหาราช แสดงว่ามอญมีมาแต่สมัยเดิมแล้ว นอกจากศิลาจารึกนี้แล้ว ยังได้ลานเงินที่ทุ่งลอ อำเภอเชียงคำ จังหวัดเชียงราย เมื่อ ๔—๕ ปี มานี้ เป็นอักษรมอญจารึกพระอภิธรรมสังคินีภาษาบาลี ประมาณ พ.ศ. ๒๐๐๐ และโดยเฉพาะคนไทยที่กรุงสุโขทัยคงไปมาหาสู่คนมอญติดต่อกันอยู่เสมอ พระภิกษุไทยและพระภิกษุมอญติดต่อกัน ดังนั้น ที่กรุงสุโขทัยก็น่าจะมีพระภิกษุไทยสำนักมอญหรือนิกาย

มอญรวมอยู่ด้วย แต่ครั้นต่อมา กิติศัพท์พระภิกษุลังกาได้แผ่มาถึงสุโขทัย พ่อเมืองสุโขทัยได้ให้อาราธนาพระภิกษุลังกามาอยู่สุโขทัย พระภิกษุสำนักนี้ขอเรียกว่า สำนักลังกาวงศ์ รวมความว่ากรุงสุโขทัยสมัยนั้นน่าจะมีพระภิกษุสงฆ์ ๓ สำนัก คือสำนักเดิมหรือสำนักพื้นเมือง สำนักมอญ และสำนักลังกาวงศ์ แต่พ่อเมืองสุโขทัยเลื่อมใสพระภิกษุสำนักลังกาวงศ์ ดังปรากฏข้อความในหลักศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑ ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๒๙—๓๑ ว่า ".....(พ่อขุนรามคำแหง) โอยทานแก่พระมหาเถร สังฆราชปราชญ์เรียนหลวกกว่าบู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลุกแต่เมืองศรีธรรมราช" ข้อความตอนนี้กล่าวไว้ในสมัย พ.ศ. ๑๘๓๕ พ่อขุนรามคำแหงเลื่อมใสพระภิกษุสงฆ์ลังกา บำเพ็ญถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ลังกา โดยเห็นว่าฉลาดปราชญ์เปรื่องกว่าพระภิกษุสงฆ์ที่มีอยู่เดิมในกรุงสุโขทัยสมัยนั้น

ศิลาจารึกหลักที่ ๒ ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๕—๖ ความว่า "ศรีศรัทธาราชจุฬามุนีศรีรัตนลังกาทีปมหาสามีเบ็นเจ้า.....มาสถิตย์" และบรรทัดที่ ๔๑—๔๒ ว่า "มีหลานพ่อขุนผาเมืองผู้หนึ่ง ชื่อสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามุนีศรีรัตนลังกาทีปมหาสามีเจ้า" ตามข้อความในศิลาจารึกหลักนี้ คือ พ่อเมืองสุโขทัยเลื่อมใสพระพุทธศาสนาฝ่ายลังกา จนถึงมีชื่อพ่อเมืองเดิมบวชเป็นพระมหาเถร และชื่อพระมหาเถรนั้นก็มีคำว่าลังกาทีป คือลังกาทวีปประกอบอยู่ด้วย

ในหลักเดียวกัน บรรทัดที่ ๔๖ ความว่า "มีวัตรปฏิบัติเยี่ยงสิงหลทุกอัน" นี่แสดงว่า สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามุนีนี้ ได้ปฏิบัติธรรมวินัยตามแบบอย่างลังกาทุกประการ สุดแต่ว่า พิธีสงฆ์ในลังกาจะมีอย่างไร ท่านก็ปฏิบัติอย่างนั้น

ศิลาจารึกหลักที่ ๓ (พ.ศ. ๑๙๐๐) ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๙ ว่า "คือพระธาตุแท้จริงแล เอาลุกแต่ลังกาทวีปพู้น มาดาย" ความข้อนี้แสดงว่า ทางสุโขทัยไม่เพียงแต่รับธรรมวินัยลัทธิทางศาสนาแต่อย่างเดียว แม้แต่ปูชนียวัตถุคือพระบรมธาตุ ก็ยังได้นำมาแต่ลังกาด้วย

หลักที่ ๔ (พ.ศ. ๑๙๐๔ สมัยพระมหาธรรมราชาลิไทย พ่อเมืององค์ที่ ๕ กรุงสุโขทัย) ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๑๒—๑๖ ภาษาเขมรแปลเป็นไทยความว่า "บพิตรตรัสให้ราชบัณฑิตไปอาราธนามหาสามีสังฆราชอันกอปรด้วยศีล ทรงเรียนพระไตรปิฎกจบอันสถิตอยู่ในลังกาทวีป ซึ่งมีศีลาจารคล้ายกับพระขีณาสพครั้งโบราณ จากนครพันแล้ว มาถึงครึ่งทางจึงสั่งให้นายช่างปลูกกุฎีวิหารระหว่างบ่าหมากม่วงอันมีในทิศประจิมเมืองสุโขทัยนี้"

ตามที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า กรุงสุโขทัยสมัยนั้นนิยมนับถือรับพุทธศาสนาตามแบบอย่างลังกาทุกประการ เมื่อเป็นดังนี้พระภิกษุสงฆ์สำนักอื่น ๆ ก็ย่อมพลอยนิยมรับตามแบบลังกานั้นด้วย เป็นอันว่า พระภิกษุสงฆ์ในกรุงสุโขทัยสมัยนั้น ประพฤติตามแบบลังกาด้วยกันทั้งสิ้น

บัดนี้ ถึงปัญหาที่ว่า พระภิกษุสงฆ์สมัยกรุงสุโขทัยสวดเจ็ดตำนานหรือไม่ ขอตอบว่า สวดอย่างแน่แท้ มีหลักฐานที่อ้างอยู่ ๒ ประการ คือ จากศิลาจารึกสุโขทัย และโดยอนุมานจากประเทศใกล้เคียง

จริงอยู่ ในสมัยนั้น สุโขทัยยังไม่พบหลักฐานรายละเอียดเรื่องสวดเจ็ดตำนานไว้ แต่ก็พอจะทราบได้โดยอาศัยบันทึกย่อ ๆ ในศิลาจารึก เมื่อตรวจข้อความในศิลาจารึกจะเห็นได้จากศิลาจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๓ บรรทัดที่ ๑๐—๑๖ ในจารึกนั้นว่า "๑๒๑๔ (หมายถึงมหาศักราช ๑๒๑๔ ตรงกับพุทธศักราช ๑๘๓๕) ปีมะโรง พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสัชชนาลัยสุโขทัยนี้ ปลูกไม้ตาลนี้ได้ ๑๔ เข้า จึงให้ช่างพื้นขะดารหิน ตั้งหว่างกลางต้นตาลนี้ วันเดือนดับเดือนออกแปดวัน วันเดือนเต็มบ้างแปดวัน ฝูงปู่ครูเถรมหาเถรขึ้นนั่งเหนือขะดารนี้ สูดธรรมแก่อุบาสกฝูงท่วยจำศีล"

ความในศิลาจารึกนี้ บ่งไว้ชัดเจนแล้ว ว่าพ่อขุนรามคำแหงให้ทำแผ่นหินขึ้นไว้หว่างดงตาล วันสิ้นเดือน และขึ้น ๘ ค่ำ วันเดือนเต็ม คือกลางเดือน และแรม ๘ ค่ำ พระเถรานุเถระนั่งสูดธรรมคือสวดมนต์บนแผ่นหินนั้น คำว่าเดือนออกแปดวันก็คือข้างขึ้น ๘ ค่ำ ครั้งโบราณข้างขึ้นเรียกว่าเดือนออก แม้ปัจจุบันนี้ ทางเชียงราย

เชียงใหม่ ก็ยังใช้คำว่าเดือนออกแทนข้างขึ้นอยู่เป็นปกติ และยังใช้คำว่าเดือนดับ แทนคำว่าสิ้นเดือนอีกด้วย แต่ที่ว่าเดือนออกแปดวันนั้น คือครั้งโบราณนับกลางวันเป็นหลัก จึงว่าแปดวัน สมัยนี้นับกลางคืนเป็นหลักจึงว่าแปดค่ำ คำว่าสูดธรรมก็คือสวดมนต์ หรือสวดปริต ได้แก่สวดเจ็ดตำนานนั่นเอง แต่จะสวดในคราวเดียวกันครบ ๗ บท หรือบทใดบทหนึ่งนั้นสุดแต่โอกาสหรือความต้องการ และคำว่าสูดธรรมนี้ไม่ใช่เทศนาธรรม เพราะการเทศนามีคำที่พอจะเทียบได้จากภาคเหนือ เขาว่าเทศน์ธรรม คือทางเชียงรายและเชียงใหม่ผู้เฒ่าผู้แก่ยังพูดกันว่า ตุ๊เจ้าสูดธรรม ตุ๊เจ้าเต้ดธรรม คำนี้ ยังมีผู้พูดกันกระทั่งทุกวันนี้ สูดธรรมหมายถึงสวดปริต และเต้ดธรรมหมายถึงแสดงธรรมเทศนา ข้อความในศิลาจารึกนั้นจึงถือเป็นหลักฐานได้ว่า พ่อขุนรามคำแหงได้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาสวดเจ็ดตำนานทุก ๆ วันพระ การสวดอย่างนี้เป็นไปอย่างสาธารณะ คือเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้ที่ถือศีลในวันนั้นทั่ว ๆ ไป แต่ก็อาจมีที่นิมนต์ไปโดยเฉพาะให้สวดในพระราชนิเวศ หรือพวกชาวบ้านเอาอย่าง นิมนต์พระภิกษุสงฆ์ไปสวดเพื่อเป็นสิริมงคลในบ้านของตนอีกก็ได้ โดยถือตามแบบอย่างลังกาทวีปนั่นเอง

อีกประการหนึ่งที่ว่า หลักฐานโดยอนุมานจากประเทศใกล้เคียงนั้น ประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงในสมัยนั้น ก็คือลำพูน เชียงใหม่ ข้อความที่ได้จากบันทึกที่ชาวเชียงใหม่ทำไว้ พอจะถือเป็นหลักฐานได้ เช่น หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์* เป็นต้น ตัวอย่าง ที่พอจะถือเป็นหลักฐานได้นั้น คือเรื่องพระสุมนเถรจากสุโขทัยไปเชียงใหม่ ในศิลาจารึกหลักที่ ๙ (วัดป่าแดง) ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๑๔ – ๑๕ ว่า "ในปีระกา ศักราช ได้ ๗๓๑ พระมหาสุมนไปเมืองเหนือสิ้นอายุ" ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า ๙๙ บรรทัดที่ ๒๐ – ๒๒ ว่า "พระสุมนเถรได้ปฏิบัติบำรุงโดยเคารพ แล้วพระเจ้ากือนาโปรดให้สร้างพระพุทธรูป ๔ องค์ ประดิษฐานไว้ในพุทธมหาวิหาร ฯลฯ เมื่อจุลศักราช ๗๓๑" ทั้งข้อความและทั้งศักราชตรงกันกับศิลาจารึก จึงพอจะถือเป็นหลักฐานได้ และจะได้ขอใช้เป็นเครื่องอนุมานต่อไป

---

* หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ ฉบับแปลและตรวจสอบชำระใหม่ กรมศิลปากรพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๑

ทราบความจากหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์นี้ว่า พุทธศาสนาจากสุโขทัยไปประดิษฐานที่ลานนาไทยครั้งแรกเมื่อจุลศักราช ๗๓๑ หรือพุทธศักราช ๑๙๑๓ (นับตามคติลานนาไทย) แต่พระมหาสุมนเถรนั้น ไม่ใช่ต้นตระกูลลังกาแท้ ท่านเป็นศิษย์ของพระมหาสามีอุทุมพร ซึ่งอยู่รัมมนประเทศ เข้าใจว่าเป็นเมืองมอญ ดังนั้น พระมหาสุมนเถรน่าจะเป็นสำนักมอญ แต่ก็ได้ศึกษาธรรมวินัยตามอย่างลังกาทางเมืองมอญแล้วมาอยู่สุโขทัย จึงถือว่าเป็นสำนักรามัญ ต่อจากนั้น พุทธศาสนาจากสุโขทัยไปประดิษฐานที่ลานนาไทยอีกครั้ง ครั้งนี้เป็นลังกาแท้ ดังปรากฏในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์หน้า ๑๐๗ ว่า "เมื่อพระเจ้าติส (พระเจ้าสามฝั่งแกน) ครองราชสมบัติในเมืองเชียงใหม่นั้น พระเถระทั้งหลายมีพระเมธังกรเป็นต้นจากลังกามาที่เชียงใหม่นี้" และในหนังสือเรื่องเดียวกันนั้น หน้า ๑๐๘ ว่า "พระมหาเถรเหล่านั้น จำพรรษาอยู่ในเรือ ท่ามกลางสมุทร์ ต่อมาในพรรษาที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ได้จำพรรษาอยู่ใน อโยชฌปุระ เป็นต้น ต่อจากนั้นมาพระมหาเถรทั้งหลายไปเมืองสัชชนาลัย ได้อุปสมบทให้พระพุทธสาครเถรในเมืองนั้น ภายหลังได้มาเมืองสุโขทัย จำพรรษาอยู่ที่นั่น ในพรรษาที่ ๖ เมื่อพระศาสดาปรินิพพานได้ ๑๙๗๔ ปี พระมหาเมธังกรเถรเป็นหัวหน้า ได้ไปถึงเมืองเชียงใหม่ พักอยู่ในมหาวิหารวัดป่าแดง"

จึงเห็นได้ว่า พระภิกษุจากสุโขทัย ไปเชียงใหม่ ๒ ครั้ง ครั้งแรกเป็นสำนักมอญสมัยพระเจ้ากือนา พ.ศ. ๑๙๑๓ ครั้งหลังเป็นสำนักลังกาสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน พ.ศ. ๑๙๗๔ ต่อนั้นมาลานนาไทยหรือเชียงใหม่ก็นิยมนับถือพุทธศาสนาตามคติลังกา ทั้งเชียงใหม่ก็ยอมรับว่าได้ศาสนาคติลังกานี้จากสุโขทัย ดังปรากฏในคาถาสวดอนุโมทนาพระเจ้ายอดเมืองมีมาในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า ๑๓๗ คาถาที่ ๒ ว่า "..... เพื่อจะยังศาสนาของพระพุทธซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงพระนามว่ารามราช (พระเจ้ารามคำแหง) ทรงนำมาแต่ลังกาทวีปนั้นให้รุ่งเรือง"

จากข้อความนี้ แสดงว่าทางเชียงใหม่ กำลังบำรุงพุทธศาสนาซึ่งได้จากสุโขทัย อันพระเจ้ารามคำแหงทรงนำมาแต่ลังกาทวีป

ดังนั้น พิธีกรรมฝ่ายสงฆ์เชียงใหม่ทำอย่างไร จึงพอจะอนุมานได้ว่าทำตามแบบอย่างสุโขทัย ประวัติการทางสุโขทัย แม้จะมิได้บอกเป็นรายละเอียดไว้ว่า พระภิกษุสงฆ์สวดพระปริต แต่ในประวัติเชียงใหม่ได้บอกไว้ชัดเจนว่า พระภิกษุสงฆ์ในเชียงใหม่สวดพระปริต เมืองเชียงใหม่เปรียบเหมือนศิษย์ สุโขทัยเปรียบเหมือนอาจารย์ เมื่อทางเชียงใหม่มีสวดพระปริต ทางสุโขทัยก็ต้องมีสวดพระปริตมาแล้วเหมือนกัน คล้ายกับอนุมานว่า เมื่อศิษย์รู้ภาษาบาลี อาจารย์ก็ต้องรู้ภาษาบาลีเช่นเดียวกัน การสวดพระปริตนี้ มีบอกไว้ชัดในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ ๔ แห่ง คือหน้า ๑๓๔ บรรทัดที่ ๑๑–๑๒ ว่า "จึงนิมนต์พระภิกษุ ๑๒๐ รูป มาสวดมงคลปริต ธรรมจักรกัปปวัตนสูตร และมหาสมัยสูตร์ ๓ วัน" กับหน้า ๑๔๐ บรรทัดที่ ๘ ว่า "อาราธนาให้เทศนาคัมภีร์จตุภาณวาร" หน้า ๑๔๔ บรรทัดที่ ๘–๑๐ ว่า "ในวันบรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั้น ฯ ล ฯ ให้สวดพระปริตในหอยอดนั้น การสวดพระปริตสิ้นลงในวันอุโบสถ" และในหน้าเดียวกันนั้น บรรทัดที่ ๑๓ ว่า "ให้สวดพระปริตตอนเช้ารอบสระโบกขรณีนั้น"

ข้อความในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ในเรื่องสวดพระปริตที่ยกขึ้นมานี้ เขียนโดยพระรัตนปัญญาเถระ เป็นประสพการของท่านเอง เมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๕ ห่างจากการมาของพระมหาสุมนเถร ๑๕๒ ปี และห่างจากการมาของคณะสงฆ์ลังกา ๙๑ ปี ในระยะเพียงนี้ไม่ห่างไกลจนเกินไป พอจะรับกระแสอนุมานได้ว่าสมัยต้นทำอย่างไร สมัยหลังทำอย่างนั้น คงจะยังไม่เปลี่ยนแปลงอะไรมากนัก ระยะเวลาเพียงเท่านี้ เมื่อสมัยต้นมีความสมบูรณ์พอแล้ว ไม่ได้ขาดตกบกพร่องอย่างไร สมัยหลังก็ไม่น่าจะคิดเพิ่มเติมอะไรอีก สิ่งที่ควรเพิ่มเติมก็ต่อเมื่อมีการบกพร่อง หากว่าสิ่งนั้นสมบูรณ์อยู่แล้ว จะคิดเพิ่มเติมก็ต้องเป็นเรื่องต่อกันไป ไม่ใช่ลบล้างเรื่องเดิม เช่นเรื่องเจ็ดตำนาน เมื่อคิดเพิ่มเติมเป็นสิบสองตำนาน ก็ไม่ได้เปลี่ยนหรือทิ้งเจ็ดตำนาน คงเพิ่มมาอีกห้าตำนาน รวมกับบทเดิมเป็นสิบสองบท เมื่อเชียงใหม่มีการสวดพระปริต เชื่อว่าทางสุโขทัยก็ได้มีสวดมาก่อนแล้ว เพราะฉะนั้นจึงลงนิคมนพจน์ได้ว่า พระภิกษุสงฆ์สมัยกรุงสุโขทัยสวดเจ็ดตำนาน โดยประการดังบรรยายมาฉะนี้

ขอเพิ่มเติมอีกสักเล็กน้อย การสวดมนตร์ ไม่ว่าจะเป็นมนตร์อะไร ผู้สวดหรือผู้เสกต้องประนมมือ แต่จำพวกเสกหรือปลุกเสกนั้น มักจะเป่าลมออกจากปากเมื่อเสกจบแล้ว ส่วนสวดมนตร์นั้น เป็นแต่ประนมมือแล้วสวด ไม่ต้องเป่า แต่การสวดของพระภิกษุสงฆ์ในเมืองไทยนั้น บัจจุบันนี้มีทำนองหลายอย่าง ขอยกเว้นทำนองสวดกะสิวดเลื่อน สวดภาณยักษ์สวดสรภัญญะ ขอกล่าวเฉพาะทำนองสวดพระปริตเท่านั้น บัจจุบันนี้พระภิกษุสงฆ์ในประเทศไทย สวดมนตร์ทำนองลีลาศหลายอย่าง นิกายมอญหรือรามัญนิกาย สวดบาลีสำเนียงเป็นรามัญ เช่น บาลีว่า นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ก็ว่า เนียะโมว ตอตสะ เภียะเคียะเวียะตาว ออเรียะหะตาว สอมมาสอมพุดธอตสะ ใช้สำเนียงยาวสั้นตามสระทีฆะรัสสะและพยัญชนะสังโยค และมีเสียงเอื้อนเมื่อขึ้นบทใหม่ คือขึ้นต้นคาถาทุก ๆ คาถา และขึ้นต้นวรรคทุก ๆ วรรค ตลอดไปจนจบบท ตอนจบเอื้อนจบอีกครั้ง พระสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย สวดบาลีสำเนียงลังกา แต่ใช้ทำนองสวดคล้ายรามัญนิกาย ที่ว่าสำเนียงลังกานั้น เช่น พหู เทว่า มนุสฺสาจ เป็น บะหู เดวา มนุสฺสาจ พระสงฆ์มหานิกาย สวดเสียงยาวเสียงสั้นตามลักษณะสระทีฆะรัสสะและพยัญชนะสังโยค เรียกว่า สวดสังโยค คำสวดบาลีเป็นสำเนียงไทย เช่น พหู เทวา มนุสฺสาจ ก็ว่าไปตามสำเนียงอักษรไทย และว่าเรื่อย ๆ ไป ปริตบทหนึ่ง ขึ้นต้นครั้งเดียว ไม่เหมือนนิกายมอญซึ่งขึ้นต้นทุกคาถา หรือทุกวรรค และตอนจบมีเสียงเอื้อนเรียกว่าลง แต่ยังมีอีกชนิดหนึ่งทางภาคพายัพ เช่นที่เชียงราย เชียงใหม่ สวดบาลีสำเนียงเป็นชาวพายัพ เช่น พหู เทวา มนุสฺสาจ ก็ว่า บ๊ะหู เตวา มนุสฺสาจ แต่ทำนองนั้นไม่มียาวสั้น เป็นทำนองจังหวะเดียวเสมอกันหมด พังคล้ายพระจีนสวดกงเต็กตอนที่เคาะจังหวะ หรือเหมือนพระมหานิกายตอนก้มลงหมอบกราบขอขมาพระรัตนตรัย ที่ว่า ทาเยน วาจายุทเจตสาวา การสวดทำนองเช่นนี้ จะว่าสวดทำนองรักษาพระศาสนากระมัง แต่แม้สวดตามบ้านที่เขานิมนตร์ ท่านก็สวดทำนองเดียวกัน ไม่ใช่ทำนองสังโยคอย่างพระมหานิกาย น่าจะคิดว่าทำนองเช่นนี้เป็นทำนองดั้งเดิมแต่ครั้งสมัยลังกาวงศ์

หรืออย่างไร ส่วนทำนองสังโยคนั้น เพิ่งจะมีในภายหลัง แต่ปัจจุบันนี้ พระภิกษุภาคพายัพส่วนมากสวดอย่างเดียวกับสวดสังโยคในกรุงเทพฯ ทำนองโบราณอย่างว่าคงจะมีอยู่เฉพาะตามท้องที่อำเภอนอก ๆ ออกไปเท่านั้น

จึงขอเรียนมาเพื่อเป็นข้อสังเกต

สวัสดี

พระมหาดำรง วัดชัยชุมพล

ข้องใจอยากถาม ๒ ข้อ คือ

๑. คำว่า "ตำนาน" ที่ว่ามาจาก "ตาณ" นั้นยังสงสัยอยู่ คำว่า "ตำนาน" ควรหมายถึงประวัติความเป็นมาของพระสูตร เช่น มงคลสูตร ก็มาจากปัญหาที่ว่าอะไรเป็นมงคล จึงเกิดเป็นเรื่องราวขึ้น แต่ถ้าคำว่า "ตำนาน" แปลว่า ต้านทาน หรือป้องกัน เหมือนกับ "ตาณ" ก็คงไม่เป็นปัญหา

๒. สงสัยเรื่องการสวดเจ็ดตำนานในเมืองสุโขทัย เข้าใจว่า ที่ว่าพ่อขุนรามคำแหงอาราธนาพระสงฆ์ให้สวดบนขะดารหิน คงสวดญัตติ เช่นในจารึกที่ว่า "ไปสวดญัตติกฐินถึงอรัญญิกพ้น" มากกว่า ความจริงที่พ่อขุนรามคำแหงอาราธนาพระสงฆ์ให้ขึ้นไปนั่งบนขะดารหินนั้นคงให้แสดงธรรมอบรมชาวสุโขทัย จะอาราธนาไปสวดเจ็ดตำนานบนแท่นหินที่พระสงฆ์นั่งได้ไม่ถึง ๔ องค์ก็ดูกระไรอยู่ การสวดเจ็ดตำนานองค์เดียวแม้แต่ในปัจจุบันก็ยังไม่มีธรรมเนียม ทั้งการสวดแบบนี้ผู้ฟังก็คงฟังไม่รู้เรื่อง การสวดการเทศน์คงหมายความว่าให้ผู้นั่งฟังรู้เรื่อง เข้าใจว่าคงอาราธนาไปอบรมศีลธรรมในวัน ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำมากกว่า วันธรรมดาพ่อขุนรามคำแหงทรงอบรมเอง

ร.ต.ท. แสง มนวิทูร

ขอตอบดังนี้

๑. คำว่า "ตาณ" กระผมไม่มีความเห็น เพราะที่เอามาอ้างนั้นเป็นความเห็นของท่านผู้อื่น อย่างไรก็ดี คำว่า "ตาณ" แปลว่าป้องกัน "ปริต" ก็แปลว่าป้องกัน อาจจะไปมาถึงกันได้กระมัง การสวดมนต์ก็เพื่อให้เกิดสิริมงคลหรือป้องกันภยันตราย

๒. พระสงฆ์ที่ไปนั่งสวดบนขะดารหิน เห็นจะไม่ใช่สวดญัตติแน่ เพราะสวดอยู่ท่ามกลางดงตาล ไม่ทราบจะไปญัตติกับใคร การสวดพระปริตก็ไม่ได้จำกัดว่าพระสงฆ์จะต้องสวดกี่องค์ สวดองค์เดียวก็ได้ ความในศิลาจารึกที่ว่า "ฝูงบู่ครูเถรมหาเถรขึ้นนั่งเหนือขะดารนี้" ก็หมายความว่ามีพระสงฆ์หลายองค์อยู่แล้ว ศิลาแผ่นนั้นพระก็คงนั่งได้หลายองค์ ข้อความต่อไปว่า "สูดธรรมแก่อุบาสกฝูงท่วยจำศีล" ได้กล่าวมาแล้วว่า สูด หรือ สวด ผิดกับเทศน์ ถ้ารู้ว่าคำที่สวดนั้นมีอานุภาพคนฟังก็คงตั้งใจฟังยิ่งกว่าฟังรู้เรื่องเสียอีก

พระครูสุกิจธรรมภาร วัดราชธานี

สงสัยในเรื่องสวดธรรม ที่ว่าพระเถระไปนั่งบนขะดารหินสวดธรรมนั้น เข้าใจว่าเป็นการเทศน์อบรมมากกว่า เพราะประชาชนที่ไปชุมนุมกันในสมัยนั้นคงไม่ต้องการฟังอย่างเดียว คงต้องการเข้าใจเรื่องราวด้วย ประชาชนสมัยสุโขทัยเลื่อมใสพุทธศาสนาด้วยความบริสุทธิ์ใจ อันอาจสังเกตเห็นได้จากโบราณวัตถุสถานที่มีเหลืออยู่ทุกวันนี้ พระเถระบางองค์ก็รำเรียนพระไตรปิฎกจบ แสดงว่ามีความรู้มากมายแล้ว ฉะนั้นจึงเข้าใจว่าแสดงธรรมมากกว่าสวดธรรม

ร.ต.ท. แสง มนวิทูร

เมื่อในศิลาจารึกใช้คำว่า "สวด" ก็คงต้องเป็น "สวด" จะว่าเป็น "แสดง" ก็ยากอยู่ ชาวสุโขทัยคงไม่เลื่อมใสพุทธศาสนาเฉพาะที่แผ่นขะดาร คงเลื่อมใสมาก่อนแล้ว พ่อขุนรามคำแหงจึงได้ประดิษฐานแผ่นขะดารขึ้น พุทธศาสนาคงแพร่หลายอยู่แล้ว ถึงวันพระ ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำก็มาฟังปริยัติศาสนาเสียทีหนึ่งเป็นการสืบอายุพุทธศาสนา การแสดงธรรมพระภิกษุคงเคยแสดงมานานแล้ว คนเลื่อมใสจึงอยากฟังพระพุทธมนตร์อย่างน้อยสักเดือนละ ๔ หนก็ยังดี พ่อขุนรามคำแหงจึงทรงอนุโลมตาม

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ผมไม่เห็นด้วยกับคุณมหาแสง ที่แรกพูดว่าการสวดมนตร์ของพุทธศาสนาได้แบบมาจากศาสนาพราหมณ์ แต่ต่อมาบอกว่าการสวดมนตร์เป็นการสืบอายุพระศาสนา

ดูขัดกันอยู่ ที่ผมไม่เชื่อ คือที่ว่าพุทธศาสนาเอาอย่างศาสนาพราหมณ์ ความจริงศาสนาพราหมณ์เอาอย่างพุทธศาสนาทุกอย่างแม้แต่การสวดมนตร์ ศาสนาพราหมณ์มีพระเวทที่สวดไม่ได้ เพราะไม่มีความหมาย เป็นแต่เพียงคำมาปะติดปะต่อกัน เรียกว่าร่ายพระเวท ไม่ใช่สวด ศาสนาพุทธตั้งขึ้นแล้วคนจึงรู้จักศาสนาที่มีเหตุมีผล การสวดมนตร์เป็นการรักษาพระศาสนาให้คงอยู่หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้วจริง ที่แยกเป็นตำนานก็เพราะไม่ได้แยกเป็น subject อย่างคนในปัจจุบัน แต่แยกตามลำดับเหตุการณ์ในพุทธประวัติ จึงเกิดเป็นพระสูตรหรือตำนานขึ้น ไม่ใช่มาจาก "ตาณ" เพื่อคุ้มครอง เมื่อพุทธศาสนาเกิดแล้ว พราหมณ์จึงเอาอย่าง ศาสนาพราหมณ์เดิมเป็นแต่เพียงความเชื่อถือ เป็นระบบสังคมเท่านั้น เมื่อพุทธศาสนาเกิดขึ้น ๒๐๐—๓๐๐ ปีแล้ว คัมภีร์แรกของพราหมณ์คือ ภควัตคีตา และการสวดมนตร์ในศาสนาพราหมณ์จึงได้เกิดขึ้น ตลอดจนลัทธิภักดี คือนับถือพระผู้เป็นเจ้าของพราหมณ์ก็เลียนแบบพุทธศาสนิกชนที่นับถือพระพุทธเจ้า ตรีมูรติคือนับถือพระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม เป็นองค์เดียวกันก็เลียนแบบมาจากพระรัตนตรัย ผมเข้าใจว่าการสวดมนตร์ในพุทธศาสนาคือการท่องจำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระปริตเรียบเรียงขึ้นเป็นกาพย์กลอนก็เพื่อให้จำได้ง่ายขึ้น แรกทีเดียวพระสงฆ์คงสวดมนตร์กันเองภายในวัด ต่อมาฆราวาสอยากได้ฟังบ้าง จึงนิมนต์ให้พระสวดให้ฟัง ลัทธิตันตระนั้นเป็นลัทธิที่เกิดขึ้นเมื่อการสวดมนตร์กลายความหมายแล้ว เมื่อภาษามคธ ภาษาสันสกฤต เป็นภาษาตายชาวอินเดียเริ่มพูดภาษาอื่น ในลัทธิตันตระก็แยกเป็นนิกายต่าง ๆ หลายนิกาย การร่ายมนตร์เป็นของพวกตันตระ เพราะพระสงฆ์ในลัทธิตันตระไม่สวดมนตร์แล้ว แต่เอามนตร์มาใช้เสก เช่น ในประเทศธิเบต คำว่า **"โอม มณี ปัทเมหุ"** หุ หรือ ฮุม ก็คือ เพี้ยงนั่นเอง ด้วยเหตุเหล่านี้ผมจึงเข้าใจว่าเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว คงมีการสวดมนตร์กันเรื่อยมาทั้ง ๑๒ ตำนาน ต่อมาจนเลอะเลือนกลายเป็นมนตร์สำหรับเสกไป ตัวอย่างมีเช่นว่า เดิมพระพุทธโฆสเป็นพราหมณ์ พระมหาเถรเรวัตมาสวดมนตร์ในพุทธศาสนาให้ฟัง พระพุทธโฆสฟังรู้เรื่องเข้าใจจึงเลื่อมใสในพุทธศาสนาตลอดมา จนมีชื่อเสียงเป็นพระเถระที่สำคัญภายหลัง

ร.ต.ท. แสง มนวิทูร ตอบข้อซักถามและอภิปราย

ฯ พณ ฯ ม.ล. ปีน มาลากุล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และ คุณหญิง
กับ พ.ท. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิมัมพร และผู้ร่วมประชุมสัมนา

พึ่งคำบรรยาย ซักถาม และ อภิปราย

เรื่อง พระสงฆ์สมัยกรุงสุโขทัยสวดเจ็ดตำนานหรือไม่

สำหรับการสอบว่าที่สุโขทัยสวดเจ็ดตำนานหรือไม่ ควรไปสอบที่เกาะลังกา ซึ่งเป็นครูมากกว่าสอบที่เชียงใหม่ซึ่งเป็นศิษย์ ผมคิดว่าที่ลังกาก็คงสวดเจ็ดตำนานเหมือนกัน เรื่องพระลังกาที่ผ่านเมืองนครศรีธรรมราชมาสุโขทัยนั้น ที่นครศรีธรรมราชคงมีพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์มาช้านานแล้ว พระมหาสามีสังฆราชที่เข้ามาสุโขทัยในสมัยพระเจ้าลิไทยอาจจะเป็นไทยได้หรือไม่ แต่บวชในนิกายลังกาวงศ์อยู่ที่นครศรีธรรมราช สำหรับโบราณวัตถุสถานที่ว่าได้แบบหรือได้มาจากลังกา อาจเป็นเพราะสิ่งที่นิยมกันในสมัยนั้นต้องอ้างว่ามาจากลังกาก็ได้ บรรดาพระสงฆ์ที่ขึ้นมาสุโขทัยจากนครศรีธรรมราชอาจเป็นไทย ถ้าพระลังกามาจริงคงพูดกันไม่รู้เรื่อง หรือถ้ามาสอนคนไทยคงไม่เลื่อมใสนัก เจ้านายไทยทรงผนวชยังใช้สร้อยพระนามว่า "ลังกาทีป" แสดงให้เห็นความนิยมเลื่อมใสในลังกา ส่วนการสวดเจ็ดตำนานนั้น คงสวดกันมานานแล้ว

ปัญหาที่ผมไม่เชื่อคุณมหาแสงอีกก็คือ ที่ว่าเอาพระสงฆ์ขึ้นไปนั่งสวดบนขะดารหิน คือพระแท่นมนังคศิลา ถ้าเอาพระขึ้นสวด ก็คงสวดองค์เดียว เพราะขะดารหินเล็กมาก สวดได้อย่างมากก็เพียง ๒ องค์ ถ้าสวดองค์เดียวก็ขัดตำนานไม่ได้ ถ้านั่งองค์เดียวแล้วเทศน์ภาษาไทยให้คนฟัง จะมีเหตุผลมากกว่า พุทธศาสนาที่สุโขทัยรุ่งเรืองมาก เขาคงนิมนต์พระไปสวดเจ็ดตำนานที่บ้านหรือไปฟังสวดที่วัด ไม่น่าจะไปฟังที่ใต้ต้นตาล ถ้าไปฟังเทศน์ก็อาจจะเป็นได้ พระปริตถือว่าเป็นมงคล น่าจะนิมนต์ไปสวดที่บ้านมากกว่าที่ใต้ต้นตาล

ร.ต.ท. แสง มนวิทูร

เรื่องพุทธศาสนาเอาอย่างศาสนาพราหมณ์ หรือศาสนาพราหมณ์เอาอย่างพุทธศาสนา ผมขอยอมยกให้ไม่พูดถึง เพราะผมนับถือพุทธศาสนา ไม่อยากจะเอาความดีไปให้แก่ศาสนาอื่น ที่ว่ามนตร์ในศาสนาพราหมณ์ฟังไม่รู้เรื่อง ก็เพราะท่านไม่ได้ศึกษา ถ้าได้ศึกษาก็คงจะเข้าใจ

พระสงฆ์ที่มาจากเมืองนครศรีธรรมราชบวชในลัทธิลังกาวงศ์แน่ แต่ถ้าเป็นชาวนครศรีธรรมราชแท้ เมื่อขึ้นมาสุโขทัยก็คงกินเวลาอีกนานกว่าจะพูดกันรู้เรื่องเหมือนกับพระลังกาเช่นเดียวกัน พระโสณะและพระอุตตระเป็นพระสงฆ์ชาวมคธราฐ มาจากอินเดียแท้ ๆ ยังมาสอนให้ชาวสุวรรณภูมิเลื่อมใสนับถือพุทธศาสนาได้ ถ้าพระเถระที่ขึ้นมาสุโขทัยเป็นลังกาจริง ก็คงรู้ภาษาไทยดีก่อนแล้ว จึงมาสั่งสอนได้ ในจารึกที่ว่า "หลวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้" ก็แสดงให้เห็นอยู่แล้วว่ามีความรู้ดีเพียงใด แต่ความจริงข้อนี้ก็ทราบไม่ได้แน่เหมือนกันว่าเป็นพระสงฆ์ลังกาหรือไทยกันแน่

เรื่องสวดบนแผ่นชะดารนี้ ความจริงผมก็อยากจะบอกว่าเทศน์ แต่เมื่อในศิลาจารึกว่า "สูด" ก็ไม่ทราบจะว่าอย่างไร ที่เมืองเหนือปัจจุบัน เขาสวดมนตร์พระองค์เดียวก็มี รวมทั้งสวดเจ็ดตำนานด้วย ผมเองเมื่อเป็นพระก็เคยสวดเจ็ดตำนานองค์เดียว

ขุนประเสริฐคุภมาตรา

ไม่เคยเห็นพระสงฆ์ที่ไหนสวดพระวินัย เคยเห็นแต่สวดพระอภิธรรมหรือพระสูตร

ร.ต.ท. แสง มนวิทูร

สวดมนตร์เจ็ดตำนานนั้น แต่ละตำนานระบุธรรมที่ควรประพฤติเป็นอย่าง ๆ ไป เช่น มงคลสูตร ก็กล่าวถึงไม่คบคนพาล คบบัณฑิตเป็นมงคล ทำนุบำรุงบิดามารดาเป็นมงคล และแต่ละบทก็มีข้อปฏิบัติปนอยู่ในนั้น ที่ว่าสวดมนตร์เจ็ดตำนานมีพระวินัยหรือเปล่า พระวินัยไม่ได้อยู่ในเจ็ดตำนาน แต่มีการสวดเหมือนกัน เรียกว่าสวดปาฏิโมกข์

ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล

สงสัยในด้านโบราณคดี คือที่ผู้ปาฐกกล่าวว่า "ส่วนพระภิกษุสงฆ์มหายานเริ่มแต่ พ.ศ. ๑๓๐๐ นั้น ไม่มีแล้ว คงเหลืออยู่แต่ร่องรอย คือ ปูชนียวัตถุ เช่น เจดีย์ทางภาคเหนือที่เชียงราย เชียงใหม่ และที่สุโขทัยเอง กับทางภาคใต้เช่นที่ไชยาเป็นต้น"

ทางใต้มีร่องรอยของมหายานแน่ แต่ทางเหนือยังสงสัย เพราะสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาดูได้ยากว่าเป็นหินยานหรือมหายาน แต่ประติมากรรมถ้ามีก็อาจจะพอดูได้ จึงใคร่ขอทราบหลักฐานของสิ่งที่นำมากล่าวไว้

ร.ต.ท. แสง มนวิทูร

ที่อ้างมาก็โดยเห็นเลียนแบบกันมา เช่นเลียนแบบขอม เลียนแบบศรีวิไชย เพราะทั้ง ๒ ฝ่ายเคยถือมหายานมาแต่ก่อน แต่ก็ไม่มีหลักฐานมั่นคง เช่น ที่เชียงแสนมีวัดป่าสัก ที่อำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย มีวัดราชคฤห์ มีลักษณะคล้ายเจดีย์ศรีวิชัย ส่วนที่สุโขทัยก็มีวัดพระพายหลวงเป็นต้น และเมื่อเร็ว ๆ นี้ก็ได้ค้นพบพระพิมพ์ตรีกาย (พระสามองค์) มหายาน ที่วัดพระพายหลวง แต่ที่กล่าวมานี้ก็เป็นเพียงความเห็นส่วนตัว

ศาสตราจารย์ศิลป พีระศรี

ขอสนับสนุนความเห็นของ ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล ในเรื่องนี้

ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล

ศาสตราจารย์ศิลป พีระศรี มีความเห็นเช่นเดียวกับผมว่า ปูชนียสถานเหล่านี้ถ้าไม่เป็นประติมากรรมแล้วก็ยากที่จะพูดได้ อย่างพระเจดีย์ก็พอพูดได้ว่าเป็นพุทธ แต่ถ้าเห็นพระปรางค์ยังพูดไม่ได้ ที่สุโขทัยอาจมีมหายาน แต่วัดป่าสักที่เชียงแสนพูดยาก เพราะแม้รูปเจดีย์เหมือนทางมหายานของศรีวิชัย แต่พระเจ้าแสนภูผู้สร้างก็อาจจะถ่ายแบบเจดีย์ศรีวิชัยมาสร้างเพราะเห็นว่างามก็ได้ เช่น รัชกาลที่ ๕ ทรงสร้างวัดนิเวศน์ธรรมประวัติที่บางปะอินก็เป็นแบบโกธิคของฝรั่ง เราต้องดูรูปเคารพภายในจึงจะรู้ว่าสร้างขึ้นเพื่อศาสนาใดแน่.

โบราณวัตถุสถานในจังหวัดกำแพงเพชร

ของ

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

แสดงที่ศาลากลางจังหวัดกำแพงเพชร

วันที่ ๑ เมษายน ๒๕๐๓

นายศิริ พุ้งลัดดา *(ปลัดจังหวัดกำแพงเพชร)**

ขอต้อนรับคณะสัมนาทางโบราณคดีจากจังหวัดสุโขทัยในนามของคณะข้าราชการและประชาชนจังหวัดกำแพงเพชร การที่คณะสัมนามาครั้งนี้นับเป็นประวัติการณ์ของจังหวัดนี้ก็ว่าได้

นายธนิต อยู่โพธิ์ *(อธิบดีกรมศิลปากร)*

มีความยินดีที่ได้รับการต้อนรับอย่างอุ่นหนาฝาคั่ง การสัมนาที่จัดขึ้นเป็นครั้งแรกที่จังหวัดสุโขทัยและจังหวัดใกล้เคียงนี้ได้รับการต้อนรับด้วยดีทุกแห่ง การประชุมสัมนาที่จัดนี้เป็นการสัมนาทางโบราณคดี ถกเถียงเกี่ยวกับปัญหาทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่นซึ่งได้รับวัฒนธรรมสุโขทัย เราควรศึกษาเรื่องนี้เพื่อให้ความรู้กระจ่างแจ้งยิ่งขึ้น ครั้งแรกนี้เป็นเพียงการทดลอง ในการสัมนาเราจัดให้มีหัวข้อต่าง ๆ กัน มีผู้บรรยายและซักถามได้ ณ จังหวัดกำแพงเพชรนี้ ขอเชิญคุณหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์บรรยายให้ฟัง แต่จะผิดถูกอย่างไรขอเชิญชาวกำแพงเพชรพิจารณาต่อเติมให้สมบูรณ์ดียิ่งขึ้น ขอขอบพระคุณข้าราชการและชาวกำแพงเพชรที่ได้ให้การต้อนรับเป็นอย่างดี

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

ขอพูดถึงคำว่า "โบราณคดี" ก่อนสักเล็กน้อย คำว่า "โบราณคดี" เป็นชื่อวิชา ๆ หนึ่งสำหรับใช้ซ่อมประวัติศาสตร์ วิชาโบราณคดีแท้ ๆ หมายถึงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ แต่แม้ในสมัยประวัติศาสตร์เอง เอกสารต่าง ๆ ก็กล่าวความไม่ทั่วถึง ต้องใช้

---

* ปัจจุบันเป็นปลัดจังหวัดสิงห์บุรี

อธิบดีกรมศิลปากรกล่าวปราศรัยต่อที่ประชุมคณะกรมการจังหวัดกำแพงเพชร
และผู้เข้าร่วมประชุมสัมนา เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๕๐๓ ณ ศาลากลางจังหวัดกำแพงเพชร

ส่วนหนึ่งของคณะสัมนาทางโบราณคดี ปรึกษาหารือกัน ที่ศาลหลักเมือง จังหวัดกำแพงเพชร
๑ เมษายน ๒๕๐๓

เทวรูปพระอิศวร ซึ่งเคยถูกลักตัดพระเศียรและพระหัตถ์ แล้วพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้นำพระเศียรและพระหัตถ์ของเดิมมาซ่อมติดไว้ดังเก่า *ปัจจุบันอยู่ในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร*

กำแพงเมืองกำแพงเพชรในสภาพปัจจุบัน

วิชาโบราณคดีซึ่งสันนิษฐานจากโบราณวัตถุสถานตามหลักเกณฑ์เข้าช่วย เช่น เมืองกำแพงเพชรก็ต้องสันนิษฐานจากวัตถุสถานที่เมืองกำแพงเพชร ประวัติศาสตร์บางตอนของไทยยังเลื่อนลอยเต็มที เพราะยังไม่ได้ค้นคว้าทางวัตถุสถานให้ได้ความจริงชัดเจนเพียงพอ การลอกหนังสือต่อ ๆ กันมาอาจผิดพลาดไปได้ ข้อความในประวัติศาสตร์ที่เรายังไม่รู้ยังมีอีกมาก เช่น เมืองราดของพ่อขุนผาเมือง ว่าอยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองสุโขทัย จะอยู่ที่เพชรบูรหรือหล่มสักก็ยังไม่แน่ เมืองบางยางของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ก็ยังไม่ทราบว่าอยู่ที่ไหน บัจจุบันมีผู้สันนิษฐานว่าอยู่ที่เมืองนครไทย แต่การตั้งเมืองนครไทยมีกล่าวไว้ในหนังสือพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ฯ ว่าตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๐ แต่อาจเป็นการตั้งเมืองใหม่ลงตรงที่ตั้งเมืองเก่าแต่เดิมก็ได้ เราต้องขุดค้นกันจึงจะได้ทราบความจริง เมืองชัยบุรีของพระเจ้าพรหมซึ่งเป็นปฐมราชธานีของไทยก็ยังไม่ทราบกันว่าอยู่ที่ใดแน่ ที่เป็นเช่นนี้เพราะวิชาโบราณคดีของเรายังศึกษากันน้อยไป ขอยกตัวอย่างมาให้พิ่งว่า แต่ก่อนเชื่อกันตามพงศาวดารเหนือว่า พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก เมืองเชียงแสน ได้ทรงหล่อพระพุทธชินราชขึ้นที่เมืองพิษณุโลกเมื่อราว พ.ศ. ๑๕๐๐ แต่ถ้าดูตามปติมานิรมาณวิทยา (iconography) แล้ว ใน พ.ศ. ๑๕๐๐ พระพุทธรูปตามแบบอย่างพระพุทธชินราชยังไม่มี พงศาวดารเหนือกล่าวว่าพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกยกทัพมาตีเมืองสวรรคโลกได้ ได้ราชธิดาเจ้าเมืองสวรรคโลกเป็นมเหสี เกิดโอรส ๒ องค์ จึงทรงสร้างเมืองที่พิษณุโลก ๒ เมือง คือเมืองพิษณุโลกและโอฆบุรีอยู่คนละฝั่งของแม่น้ำน่าน ให้โอรส ๒ องค์ครอง ตามความจริงใน พ.ศ. ๑๕๐๐ เมืองพิษณุโลกก็ยังไม่เกิด คงมีแต่เมืองสองแควอยู่ต่อลงมาทางใต้ จากการสืบสวนทางโบราณคดีในภายหลังจึงทราบว่า พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกนั้นก็คือพระเจ้าลิไทยแห่งราชวงศ์พระร่วงนั่นเอง พระองค์ทรงสร้างพระพุทธชินราชขึ้นเมื่อราว พ.ศ. ๑๙๐๐ เศษ พระพุทธลักษณะอย่างพระชินราช คือ รัศมีสูง สังฆาฏิยาว น้ำพระหัตถ์เสมอกัน ฯ ล ฯ โดยเฉพาะรัศมีสูงส่อให้เห็นว่าได้รับอิทธิพลมาจากลังกา แต่ไทยเราเอามาดัดแปลงให้สวยงามยิ่งขึ้น ท่าปางสมาธิที่ลังกาชอบ เราก็เอามาเปลี่ยนเป็นท่าปางมารวิชัย ด้วยเหตุนี้จึงสันนิษฐานได้ว่า พระพุทธชินราชหล่อขึ้นเมื่อราว พ.ศ. ๑๙๐๐ เศษ แต่เมื่อสัก ๗—๘

บี่มานี้ ข้าพเจ้าขึ้นไปเมืองพิษณุโลกก็ยังได้ฟังการอ่านโฆษณาตำนานพระพุทธชินราชตามแบบเก่าอยู่อีก เหตุนั้นจะเห็นว่าการศึกษาวิชาโบราณคดีของเรายังอยู่ในวงที่แคบมาก ถ้าในเวลาต่อไป ทุกจังหวัดจะตีพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับโบราณวัตถุสถานในจังหวัดของตน ให้ใกล้เคียงกับความจริงให้มากที่สุดสำหรับนักเรียนได้อ่านก็จะดี สำหรับการค้นคว้าทางวิชาโบราณคดี ต้องทำการขุดแต่งจึงจะได้หลักฐาน เพราะมีโบราณวัตถุสถานยืนยันอยู่ การรักษาโบราณวัตถุสถานจึงเป็นของสำคัญอย่างยิ่ง

เมืองกำแพงเพชรนี้ยังไม่ได้ทำการขุดค้นกันมาก เรื่องราวต่างๆได้มาจากผู้ที่มาเที่ยวเป็นส่วนใหญ่ เช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ แต่ท่านเหล่านั้นก็ยังว่าไม่ตรงทีเดียว เพราะยังไม่ได้ค้นคว้ากันอย่างจริงจัง ใครสร้างเมืองกำแพงเพชรก็ยังไม่ทราบแน่ ในเมืองกำแพงเพชรมีเมืองฟากตะวันตกเรียกเมืองนครชุม เมืองฟากตะวันออกเรียกว่าชากังราว และกำแพงเพชร สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีความเห็นว่าเมืองชากังราวอยู่ฝั่งตะวันออก และพระเจ้าเลอไทยทรงสร้างขึ้นเป็นเมืองลูกหลวงให้เป็นเมืองหน้าด่านทางทิศตะวันตกคู่กับเมืองศรีสัชชนาลัยซึ่งอยู่ทางทิศเหนือที่ท่านว่าเช่นนั้น เพราะเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๑ พระเจ้าเลอไทยสวรรคต โอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าเลอไทย ซึ่งครองอยู่ที่เมืองชากังราวได้เข้าไปยึดเมืองสุโขทัยซึ่งเป็นราชธานีไว้ พระเจ้าลิไทยองค์อุปราชซึ่งครองอยู่ที่เมืองศรีสัชชนาลัยต้องทำการปราบปรามก่อนแล้วจึงขึ้นครองราชสมบัติได้ ส่วนเมืองกำแพงเพชรเองคงสร้างขึ้นหลังจากนั้น เพราะมีชื่ออยู่เฉพาะแต่ในศิลาจารึกชั้นหลังไม่เก่าเท่ากับเมืองนครชุมและชากังราว ต่อมาอาจเรียก ๒ เมืองเก่ารวมกันเป็นเมืองกำแพงเพชร เหมือนรวมเมืองศรีสัชชนาลัยและชะเลียงเข้าเป็นเมืองสวรรคโลกก็ได้ และเมืองกำแพงเพชรใหม่ก็ย้ายมาอยู่ริมแม่น้ำ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงเห็นว่าเมืองเก่าอยู่เหนือขึ้นไป เพราะมีวัดต่างๆ ใหญ่ๆ มากที่ย้ายเมืองมาที่ใหม่เพราะแม่น้ำเก่าตื้นเขิน แต่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพท่านว่าที่วัดใหญ่ๆ นั้นไม่ใช่เมือง แต่เป็นอรัญญิก เอาแบบลังกามาทำ คือสร้างวัดอยู่

นอกเมือง กะระยะทางพอพระสงฆ์เดินเข้ามาบิณฑบาตรในเมืองได้ เมื่อขัดกันอย่างนี้ก็มีอยู่อย่างเดียวคือเราต้องรักษาเมืองนี้ไว้สำหรับขุดแต่ง ตัวอย่างเช่น บ้อมศิลาแลงที่ไปชมเมื่อเช้านี้ ก็ยังไม่รู้ว่าสร้างในสมัยสุโขทัยหรืออยุธยา ต้องอาศัยผู้ชำนาญเรื่องบ้อมหรือสิ่งอื่นประกอบ เช่น สถูปเจดีย์ พระพุทธรูป ฯลฯ

เมืองไตรตรึงส์ รัชกาลที่ ๕ ก็เคยเสด็จ ฯ อยู่ผึ้งตรงข้ามกับเมืองกำแพงเพชรในปัจจุบัน ท่านว่าต้องตีได้เมืองกำแพงเพชรเสียก่อนจึงสร้างเมืองไตรตรึงส์ได้ แต่ที่วังพระธาตุหรือที่วัดกโลทัยมีพยานหลักฐานสำคัญ คือพระเจดีย์ยอดทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ซึ่งเป็นศิลปแบบสุโขทัยคิดขึ้นครั้งพ่อขุนรามคำแหง แสดงให้เห็นว่าเมืองนี้สร้างขึ้นก่อนหรือสมัยเดียวกับเมืองสุโขทัย ไม่หลังกว่า รัชกาลที่ ๕ รับสั่งว่าเมืองเก่าที่กำแพงเพชรสร้างก่อนสุโขทัย เมืองใหม่สร้างสมัยเดียวกับสุโขทัย ท่านไม่ทรงเชื่อว่าพระแก้วมรกตเคยมาประทับอยู่ที่กำแพงเพชร เพราะตอนนั้นเมืองกำแพงเพชรอยู่ในอาณาจักรสุโขทัย ถ้าพระแก้วมรกตมาจริง ก็คงไปอยู่ที่เมืองสุโขทัยซึ่งเป็นราชธานี ส่วนพระพุทธรูปที่สำคัญอีกองค์หนึ่ง คือพระพุทธสิหิงค์นั้น ได้มาอยู่ที่เมืองกำแพงเพชรเมื่อเป็นประเทศราชขึ้นแก่กรุงศรีอยุธยาแน่

ต่อจากนี้ ขอย้อนไปกล่าวถึงประวัติพระเจ้าพรหม มหาราชองค์หนึ่งของไทย ตำนานสิงหนวัติกล่าวว่า พระเจ้าพรหมโอรสพระเจ้าพังคราช ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๑๔๖๔ พอพระชนม์ได้ ๑๖ ปี ก็รุกรานแดนขอมลงมาจนถึงเมืองกำแพงเพชร พระอินทร์ต้องให้เทวดาลงมาสร้างกำแพงกั้นไว้ พระเจ้าพรหมจึงเชิญพระบิดา คือพระเจ้าพังคราชมาครองเมืองโยนกนาคนคร ซึ่งเปลี่ยนชื่อมาเป็นเมืองชัยบุรี และพระองค์เองไปครองเมืองชัยปราการคือที่เมืองฝาง ต่อมาถึงโอรสพระเจ้าพรหมคือพระเจ้าชัยศิริ มีข้าศึกเป็นมอญจากเมืองสุธรรมวดียกกองทัพมาตี พระเจ้าชัยศิริสู้ไม่ได้ก็อพยพพาไพร่พลมาถึงที่ที่พระเจ้าพรหมเคยรุกแดนขอมลงมา คือที่เมืองกำแพงเพชร (บางตำนานก็ว่าที่สวรรคโลก) พระอินทร์ให้สร้างเมือง จึงทรงสร้างเมืองกำแพงเพชรขึ้นเป็นที่ประทับราวเกือบ พ.ศ. ๑๕๐๐ ทรงพระนามว่า พระเจ้าศิริชัยเชียงแสน

แต่พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระวันรัต รัชกาลที่ ๑ เล่าเรื่องไปอีกอย่างหนึ่ง ว่าเมื่อพระเจ้าชัยศิริหนีกองทัพมอญเมื่อ พ.ศ. ๑๗๓๑ (จ.ศ. ๕๕๐) ยกไพร่พลมาถึงเมืองร้างแห่งหนึ่งชื่อเมืองแปบ ก็สร้างเมืองขึ้นเรียกนามใหม่ว่าเมืองไตรตรึงส์ ครอบครองราชสมบัติต่อกันมาหลายชั่วราว ๑๖๐ ปี จนถึงชั่วที่ ๖ มีราชธิดา ๆ มีพระโอรสแต่ยังไม่มีสามี ต้องทำพิธีเสี่ยงทายหาพระบิดาของกุมาร ปรากฏว่าเป็นชายทุคคตะชื่อนายแสนปม พระเจ้าไตรตรึงส์กริ้วมากให้เนรเทศ ต่อมาพระอินทร์ลงมาประทานพรนายแสนปมให้เนรมิตอะไรได้ตามใจชอบ นายแสนปมจึงเนรมิตเมืองเทพนคร ขึ้นเป็นที่อยู่ และเอาทองคำมาทำเปลให้บุตรนอน บุตรนั้นจึงมีนามว่าพระเจ้าอู่ทอง ต่อมาพระเจ้าอู่ทองจึงได้อพยพพาไพร่พลไปสร้างพระนครศรีอยุธยาขึ้นที่หนองโสน

เรื่องนี้ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ไว้ว่า พระเจ้าชัยศิริคงหนีมอญไปที่เมืองร้างแถบเมืองนครปฐม และสร้างเมืองขึ้นที่นั่นจนต่อมาผู้ที่สืบวงศ์ลงมาได้เป็นเขยของวงศ์อู่ทอง ครั้งหนึ่งข้าพเจ้าไปตรวจเมืองโบราณชื่อเมืองกำแพงแสนใกล้กับนครปฐม จึงเขียนจดหมายไปทูลถามท่านว่าเมืองกำแพงแสนนี้จะเป็นเมืองแปบหรือไม่ ท่านกลับทรงตอบว่า เมืองแปบอยู่ที่กำแพงเพชร เพราะท่านเคยได้เงินเจียงหรือเงินขาคีม คือเงินทางเหนือ มีจารึกคำว่า "แปบ" อยู่ ท่านได้ถวายเงินนี้แด่รัชกาลที่ ๕ แต่ต่อมาเงินนี้ก็เลยหายสาปสูญไป ฉะนั้น ท่านจึงทรงมีความเห็นใหม่ว่า เมืองแปบมีแน่และอยู่ที่เมืองกำแพงเพชร ต่อมาขุนวิจิตรมาตรา นักประวัติศาสตร์อีกท่านหนึ่งก็กล่าวว่า พระเจ้าชัยศิริคงมาอยู่ที่เมืองกำแพงเพชรก่อนแล้ว ต่อมาจึงย้ายไปอยู่ที่นครชัยศรีใกล้นครปฐม แม้แต่หนังสือเรียนของกระทรวงศึกษาธิการเองก็ยังว่ากันไปต่าง ๆ เช่นว่า พระเจ้าชัยศิริอยู่ที่เมืองไตรตรึงส์บ้าง นครปฐมบ้าง กำแพงเพชรบ้าง หรือนครศรีธรรมราช ก็มี

เรื่องพระเจ้าอู่ทองเอง พงศาวดารเหนือว่าอพยพมาจากเมืองชะเลียง และพงศาวดารเหนือนั้นเอง ว่าพระยาแกรกได้ครองเมือง ๆ หนึ่ง สิ้นชีพลงมีแต่ธิดา ๆ ได้เจ้าอู่ทองลูกโชตกเศรษฐีเป็นสวามี เจ้าอู่ทองจึงได้ครองเมืองนั้น ต่อมาห่าลงกินเมือง จึงอพยพย้ายผู้คนมาสร้างกรุงศรีอยุธยาขึ้น เมื่อเรื่องราวที่เขียนขึ้นไม่แน่นอนเช่นนี้

คณะสัมนาทางโบราณคดีส่วนหนึ่งไปชมบ่อมบนกำแพงเมืองกำแพงเพชร

๑ เมษายน ๒๕๐๓

คูเมืองและกำแพงเมือง เมืองกำแพงเพชร

บ่อน้ำศิลาแลง

ในเมืองกำแพงเพชร

ที่เรียกว่า

บ่อสามหมื่น

และ

บ่อสามแสน

ก็ต้องอาศัยวิชาโบราณคดี สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงค้นพบเมืองอู่ทอง เมื่อเสด็จไปเมืองสุพรรณบุรี ว่าชาวบ้านแถวนั้นเล่าว่า ท้าวอู่ทองหนีห่าจากเมืองนั้นไปสร้างกรุงศรีอยุธยาขึ้น ท่านจึงทรงตรวจดู เห็นว่าเมืองอู่ทองเก่าอายุทันกันกับเมืองนครปฐม ในศิลาจารึกของสุโขทัยกล่าวถึงเมืองขึ้นของสุโขทัยทางทิศใต้ว่า เมืองสุวรรณภูมิก็คือเมืองอู่ทองนั่นเอง พระเจ้าอู่ทองเริ่มมีชื่อเสียงเมื่อไปตีเมืองทะวายและตะนาวศรีคืนจากมอญตั้งแต่พระชนม์ได้ ๓๐ จึงมีชื่อเสียงมาก ต่อมาได้ธิดาของมเหสีพระเจ้าอู่ทององค์เดิมเป็นชายา จึงมีสิทธิขึ้นครองราชสมบัติเป็นกษัตริย์ที่เมืองอู่ทอง จนอพยพมา**สร้างกรุงศรีอยุธยาขึ้น** เรื่องนี้ รัชกาลที่ ๖ ทรงค้นว่า ถ้าอพยพย้ายผู้คนมาจากเมืองอู่ทองแล้ว เหตุใดสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ คือขุนหลวงพงั่วจึงสามารถแย่งราชสมบัติจากพระราเมศวร โอรสของพระเจ้าอู่ทองที่อยุธยาได้ เรื่องนี้ขอตอบว่าที่เมืองสุพรรณบุรีมี ๓ เมืองต่อกัน เมืองอู่ทองเป็นเมืองเก่าที่สุด ต่อมามีเมืองที่วัดป่าเลไลยก์เป็นเมืองที่ ๒ และเมืองใหม่สร้างคร่อมแม่น้ำเป็นเมืองที่ ๓ เมื่อทิ้งเมืองอู่ทองแล้วจึงยกเมืองที่ ๒ ขึ้นแทน ผู้คนที่พระเจ้าอู่ทองอพยพลงมาไม่ได้เอามาหมด เรื่องจึงปรากฏต่อมาว่า เมื่อพระเจ้าอู่ทองโปรดให้พระราเมศวรไปรบขอมแต่รบแพ้แล้ว จึงโปรดให้ไปเชิญพระบรมราชา คือขุนหลวงพงั่วผู้เป็นลุงมาช่วย แสดงว่าที่อยุธยายังติดต่อกับสุพรรณบุรีตลอดเวลา เรื่องเช่นนี้ถ้าได้ขุดค้นโบราณวัตถุสถานกันต่อไป ก็คงจะรู้เรื่องราวดีขึ้น

ที่เมืองนครชุม มีศิลาจารึกว่าพระยาลิไทยได้ทรงสร้างพระธาตุ แต่น่าเสียดายว่าพระธาตุนั้นได้ถูกซ่อมแปลงเป็นแบบพม่าไปเสียแล้ว ถ้าขุดค้นเมืองกำแพงเพชรอาจจะได้แผนผังของสถาปัตยกรรมหรือประติมากรรมแจ้งอายุให้ทราบก็ได้

ในสมัยเมื่อกำแพงเพชรเป็นเมืองขึ้นกรุงศรีอยุธยา เมืองกำแพงเพชรก็ได้เป็นเมืองหลวง คือเมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ ตีได้อาณาจักรสุโขทัยแล้ว ก็แบ่งดินแดนของอาณาจักรนี้ออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนหนึ่งตามลำน้ำปิงให้อยู่ในความดูแลของพระยาญาณดิศ โอรสบุญธรรมผู้ครองเมืองกำแพงเพชรเป็นประเทศราช ส่วนที่เหลือ

ตามลำน้ำยมและลำน้ำน่านขึ้นอยู่แก่พระมหาธรรมราชา กษัตริย์ราชวงศ์พระร่วง ต่อมาปรากฏว่าพระยาญาณดิศอยากได้พระพุทธรูปองค์หนึ่งมาบูชา จึงขอให้มารดาผู้เป็นมเหสีสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ ทูลขอให้ และตนเองก็ติดสินบนพนักงานรักษาหยพระจนได้พระพุทธสิหิงค์มาเมืองกำแพงเพชร สมเด็จพระบรมราชาฯ ได้ทรงทราบก็กริ้ว พระยาญาณดิศจึงขอหล่อจำลองก่อนแล้วจะส่งพระพุทธสิหิงค์คืน ก็พอดีเจ้าเมืองเชียงรายมาขู่ขอไป ต่อมาพระพุทธสิหิงค์ต้องตกไปอยู่เมืองเชียงใหม่ จนสมเด็จพระนารายณ์ฯ ตีเชียงใหม่ได้จึงกลับมาอยู่กรุงศรีอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ พระพุทธสิหิงค์กลับไปอยู่เมืองเชียงใหม่อีก จนสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทอัญเชิญมากรุงเทพฯ ในเรื่องนี้ เมืองกำแพงเพชรสำคัญตอนที่เคยเป็นประเทศราชและเป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธสิหิงค์

นอกจากนั้นก็มีเรื่องเกี่ยวกับการรบพุ่ง เมืองกำแพงเพชรเคยเป็นที่ประทับของสมเด็จ พระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อทรงเป็นเจ้าเมืองตำแหน่งเป็นพระยาวชิรปราการ แต่ประทับอยู่ไม่นาน ก็ต้องยกกองทัพไปช่วยกรุงศรีอยุธยา จนเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ นับว่าเมืองกำแพงเพชรได้เป็นเมืองสำคัญตั้งแต่สมัยอยุธยาจนรัตนโกสินทร์

ขอกล่าวถึงเมืองที่อยู่ในมณฑลราชธานีของสุโขทัยว่ามี ๔ เมือง คือ เมืองชะเลียง ซึ่งเป็นเมืองของขอมแต่เดิมและต่อมาไทยสร้างเมืองศรีสัชชนาลัยขึ้นแทน อยู่ทางด้านเหนือ เมืองกำแพงเพชรอยู่ทางด้านตะวันตก เมืองพิจิตรอยู่ทางด้านใต้ และเมืองสองแควอยู่ทางทิศตะวันออก เมืองสองแควเดิมเป็นของขอมอยู่ที่วัดจุฬามณีใต้เมืองพิษณุโลกลงไป ๕ กม. สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงไว้ว่า ต่อมาพระเจ้าลิไทยทรงสร้างเมืองพิษณุโลกขึ้นใหม่ให้โอรส ซึ่งต่อมาเป็นพระเจ้าไสยลือไทยครองเป็นเมืองลูกหลวง และพระพุทธชินราชก็คงหล่อขึ้นในสมัยนั้น พระพุทธสิหิงค์ก็เคยตกมาอยู่เมืองพิษณุโลกด้วย

ดังได้กล่าวมานี้ จะเห็นว่า โบราณวัตถุสถานเป็นของสำคัญ ไม่ควรทำลาย การซ่อมก็เป็นของสำคัญเหมือนกัน ไม่ควรให้ผิดไปจากของเดิม จึงขอฝากความคิดเหล่านี้ไว้แก่ทางจังหวัดด้วย ถ้าจะมีการซ่อมโบราณสถาน ขอให้ถามกรมศิลปากรก่อน

นอกไปจากโบราณวัตถุสถานแล้ว เมืองกำแพงเพชรยังมีของโบราณที่ไปเก็บรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ อีกหลายชิ้น เช่นเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๒๙ มีฝรั่งมาเที่ยวเมืองกำแพงเพชรและลักตัดพระเศียรและพระหัตถ์เทวรูปพระอิศวรสัมฤทธิ์ไป โดยตัดใส่หีบส่งลงเรือไปกรุงเทพฯ เจ้าเมืองกำแพงเพชรขณะนั้นบอกไปทางกระทรวงมหาดไทย ๆ ก็นำความเรียนกระทรวงการต่างประเทศ ๆ จึงนำความขึ้นกราบบังคมทูล รัชกาลที่ ๕ จึงโปรดฯ ให้ขอพระเศียรและพระหัตถ์เหล่านั้นคืน ว่าเราจะหล่อจำลองให้ใหม่ทั้งองค์ ของเดิมเราเอามาซ่อมติดให้เหมือนเดิม และเอาเก็บไว้ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ ปัจจุบันอยู่ในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย สิ่งนี้เป็นประโยชน์ เพราะทำให้รัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อทรงดำรงตำแหน่งเป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการตั้งข้าหลวงขึ้นมาเก็บวัตถุสำคัญ ๆ ในเมืองพระร่วงลงไปกรุงเทพฯ ให้หมด ข้าหลวงคณะนั้นได้มาเก็บของสำคัญๆไปเป็นต้นว่า ศิลาจารึกวัดศรีชุม และเทวรูปอีกหลายองค์ พระนารายณ์สัมฤทธิ์องค์หนึ่งก็ได้ไปจากเมืองกำแพงเพชร และปัจจุบันอยู่ในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัยเช่นเดียวกัน

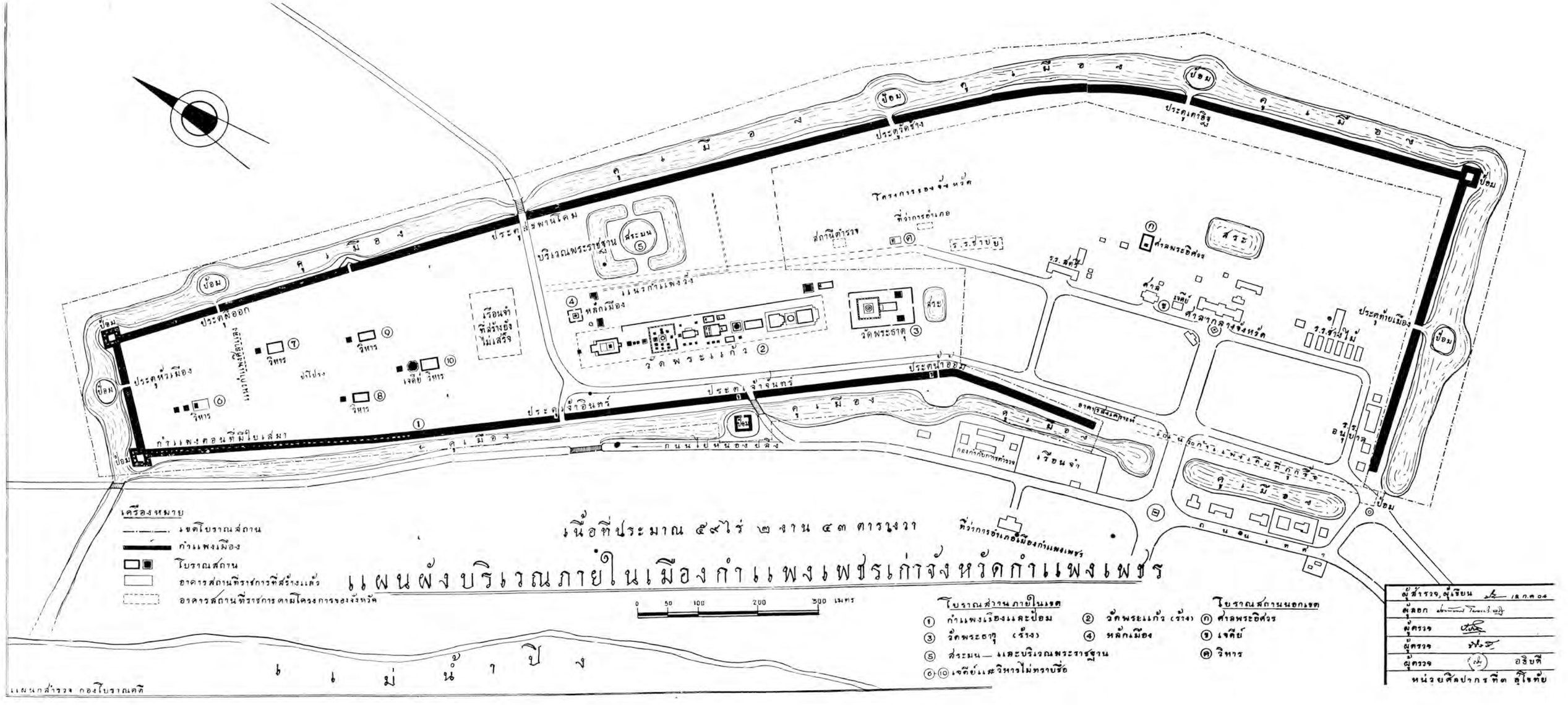
เทวรูปพระอิศวรองค์ที่ได้โดนลักตัดนี้สำคัญ เพราะมีจารึกอยู่ที่ฐาน บอกว่าเจ้าพระยาศรีธรรมาโศกราชให้สร้างเทวรูปองค์นี้ขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๐๕๓ (ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยา) และได้ทำกิจการอีกหลายอย่าง ในจารึกนั้นมีข้อความยืดยาวอันอาจแบ่งออกเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้ คือ

๑. สร้างเทวรูปพระอิศวรองค์นี้ให้ครองสัตว์สี่ตีนสองตีนในเมืองกำแพงเพชร
๒. ได้ซ่อมพระมหาธาตุและวัดอื่น ๆ ทั้งในเมืองและนอกเมือง
๓. ซ่อมถนนไปถึงบางพาน
๔. ขุดแม่ไตรที่บางพร้อ
๕. ห้ามมิให้ขายวัวแก่ละว้าดุจแต่ก่อน
๖. ไม่ให้เอาข้าวเปลือกในยุ้งไปเป็นข้าวปลูก

๗. ท่อน้ำไปถึงบางพานที่บู่พระยาร่วงได้ทำไว้ ถูกดินถมสูญหายกลายเป็นทางเดิน ได้ซ่อมให้สมบูรณ์เป็นนาเหมือง นาฝาย ดังแต่ก่อน ลงท้ายถวายพระราชกุศลในกิจการที่ได้ทำนั้นแด่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์

เจ้าพระยาศรีธรรมาโศกราชคนนี้คงเป็นเชื้อวงศ์พระร่วงแห่งกรุงสุโขทัย เพราะใช้คำเรียกกษัตริย์สุโขทัยว่า "บู่พระยาร่วง" สำหรับพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองพระองค์นั้นคือ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ และสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยา เดิมสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ ครองอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาแทนพระราชบิดาคือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ขึ้นมาครองอยู่ที่พิษณุโลก เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถสวรรคตแล้ว สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ครองแทนอยู่ที่พิษณุโลก จึงเป็นพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ดังนี้จะเห็นได้ว่า ในสมัยนั้นเจ้าเมืองต้องทะนุบำรุงทุกสิ่งทุกอย่าง ถ้าของเหล่านี้ยังอยู่ เช่น ท่อน้ำ ก็ควรจะรักษาไว้ให้เป็นประโยชน์

นอกจากนี้ โบราณวัตถุจากเมืองกำแพงเพชรที่เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ ก็ยังมีอีก เช่นรอยพระพุทธบาทสมัยพระเจ้าลิไทย วัดขนาดที่ลังกามาทำประดิษฐานไว้หลายแห่ง เช่นที่เขาใหญ่จังหวัดสุโขทัย ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นเขาสุมนกูฏตามแบบลังกา ที่ยอดเขาในเมืองศรีสัชชนาลัยอีกรอยหนึ่งซึ่งยังค้นหาไม่พบ ที่เขานางทองเมืองบางพาน ซึ่งอยู่ในจังหวัดกำแพงเพชร รอยนี้บัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑ์ฯ กรุงเทพฯ และมีที่เขากบ จังหวัดนครสวรรค์อีกรอยหนึ่ง พระบาทสัมฤทธิ์ก็มีเช่นเดียวกัน เป็นอุทเทสิกเจดีย์ ได้ไปจากวัดพระเสด็จ เมืองกำแพงเพชรอีก พระพุทธรูปที่สลักอยู่รอบๆ พระบาทก็เป็นพระแบบเมืองกำแพงเพชร นอกจากนี้ก็มีพระพุทธรูปสุโขทัยแบบกำแพงเพชรอีก พระสุโขทัยที่นั่งขัดสมาธิเพชรหายาก แต่ก็มีอยู่หลายองค์ที่กำแพงเพชร ซึ่งบัจจุบันนี้อยู่ ณ วัดเบญจมบพิตรในกรุงเทพฯ ทั้งหมดนี้นับเป็นอริยทรัพย์ คือทรัพย์ที่อาจให้วิชาความรู้ได้ต่อไป วัตถุทั้งหมดเหล่านี้แม้จะอยู่ในพิพิธภัณฑสถานฯ ที่กรุงเทพฯ แต่ก็มีป้ายบอกไว้ว่าได้มาจากเมืองกำแพงเพชร ทำให้ทั่วทั้งโลกได้รู้จักชื่อเมืองกำแพงเพชร แต่นอกจากโบราณวัตถุแล้ว โบราณสถานก็สำคัญ ควรรักษาไว้เช่นเดียวกัน.

แผนผังบริเวณภายในเมืองกำแพงเพชรเก่าจังหวัดกำแพงเพชร
เนื้อที่ประมาณ ๕๙ไร่ ๒ งาน ๔๓ ตารางวา
เครื่องหมาย
เขตโบราณสถาน
กำแพงเมือง
โบราณสถาน
อาคารสถานที่ราชการที่สร้างแล้ว
อาคารสถานที่ราชการตามโครงการของจังหวัด
0 50 100 200 300 เมตร
โบราณสถานภายในเขต
① กำแพงเมืองและป้อม
② วัดพระแก้ว (ร้าง)
③ วัดพระธาตุ (ร้าง)
④ หลักเมือง
⑤ สระมน — และบริเวณพระราชฐาน
⑥-⑩ เจดีย์และวิหารไม่ทราบชื่อ
โบราณสถานนอกเขต
ก ศาลพระอิศวร
ข เจดีย์
ค วิหาร
ป้อม
ประตูสี่ออก
ประตูหัวเมือง
ประตูจำอินทร์
ประตูสุพรหมโคม
ประตูศรีสวาง
ประตูเทวาธิรัฐ
ประตูท้ายเมือง
ประตูน้ำออก
กำแพงตอนที่มีใบเสมา
กำแพงตอนที่ไม่มีใบเสมา
กำแพงเมืองชั้นนอก
กำแพงเมืองชั้นใน
กำแพงเมืองชั้นกลาง
กำแพงเมืองชั้นนอกตอนที่ถูกรื้อ
กำแพงเมืองชั้นในตอนที่ถูกรื้อ
บริเวณพระราชฐาน
สถานีตำรวจ
ที่ว่าการอำเภอ
ที่ว่าการอำเภอเมืองกำแพงเพชร
โครงการของจังหวัด
ศาลากลางจังหวัด
ศาลพระอิศวร
ร.ร.ประชาบาล
ร.ร.ฝึกหัดครู
เรือนจำ
กรมการกับการตำรวจ
อาคารสโมสรสัสดี
อนุสาวรีย์
สระ
วิหาร
เจดีย์
ถนนไปหนองปลิง
ถนนเทศา
แม่น้ำปิง
เรือนจำที่สร้างยังไม่เสร็จ
ผู้สำรวจ,ผู้เขียน 18 ก.ค. 04
ผู้ลอก
ผู้ตรวจ
ผู้ตรวจ
ผู้ตรวจ
อธิบดี
หน่วยศิลปากรที่ ๓ อุโรทัย
แผนกสำรวจ กองโบราณคดี

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ผมได้รับประโยชน์จากการสัมนาครั้งนี้หลายอย่าง คือ ผมยังไม่เคยมาเมืองสุโขทัยและกำแพงเพชรเลย จนกระทั่งคราวนี้ มาครั้งนี้ได้เห็นภูมิประเทศ และได้พบปะกับท่านทั้งหลาย ได้รับความรู้ทั้งในปัจจุบันและอดีต เบื้นต้นว่าอย่างที่คุณหลวงบริบาล ฯ ได้กล่าวมาแล้ว ทำให้รู้จักชาติไทยในอดีตขึ้นอีกหลายอย่าง และประโยชน์เหล่านี้ย่อมตกอยู่แก่ท่านที่มาประชุม ยกตัวอย่างเช่น พระพุทธชินราช ตั้งแต่ผมเคยเห็นท่านมา ก็ทราบว่าพระอินทร์ลงมาช่วยสร้าง มาประชุมสัมนาคราวนี้จึงมาทราบว่าพระพุทธชินราชสร้างหลัง พ.ศ. ๑๕๐๐ ลงมา หมายความว่าพระอินทร์เพิ่งลงมาช่วยคนไทยเมื่อเร็ว ๆ นี้ ฉะนั้น ถ้าท่านผู้ใดพัฒนาการท้องถิ่นดี ๆ พระอินทร์ก็อาจลงมาช่วยได้ ท่านที่มาสัมนาคราวนี้ต่างฐานะ ต่างอาชีพ ต่างความรู้กัน มีทั้งนักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ ครูอาจารย์ ทหาร ฯ ต่างมาเพื่อการศึกษา ในการประชุมแต่ละครั้งได้ใช้ความรู้ถกเถียงกัน ทุกครั้งก็ได้ความรู้เพิ่มเติม ความรู้ที่ได้นี้เบื้นของสำคัญเพราะเบื้นการรู้จักตน ถ้าเราอยากทำให้ชาติไทยดีขึ้นและดำรงอยู่ตลอดไป เราก็ต้องรู้จักชาติไทยให้ดีขึ้น เราต้องบากบั่นศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับชาติไทยให้มั่นคงและแน่นอนยิ่งขึ้น อันเบื้นประโยชน์อย่างยิ่งแก่อนุชนต่อไป เราต้องมีบางอย่างที่เรายึดเหนี่ยวเพื่อความเบื้นชาติ คือการรู้จักอดีตของตนเอง ภาคภูมิใจในอดีตของตน การศึกษาประวัติศาสตร์หรือโบราณคดีเพื่อทำให้ประวัติศาสตร์แน่นอนยิ่งขึ้นนั้น เบื้นความจำเบื้นอย่างยิ่ง จึงขอขอบคุณกรมศิลปากรที่จัดให้มีการประชุมสัมนาครั้งนี้ ทำให้ผมมีความรู้สึกรักชาติยิ่งขึ้น และขอแสดงความยินดีที่ได้พบท่านทั้งหลายที่จังหวัดกำแพงเพชร

นายศิริ พุ่งลัดดา

คุณหลวงบริบาล ฯ ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับจังหวัดกำแพงเพชร แม้ว่ายังไม่ได้ผลแน่นอน แต่ก็ให้แสงสว่าง คุณหลวง ฯ ได้ขอร้องให้ทางจังหวัดและประชาชนรักษาของเดิมไว้ เบื้นต้นว่าในเวลาจะซ่อมแซมโบราณสถาน ก็ขอให้บอกกรมศิลปากรก่อน เรื่องนี้ทางจังหวัดขอรับรอง แต่การเงินที่จะบูรณะก็ขาดแคลน จึงขอฝากความคิดนี้ไว้แก่กรมศิลปากรด้วย ทางจังหวัดยินดีร่วมมืออย่างเต็มที่ รวมทั้งการบูรณะสิ่งรกร้างว่างเปล่าที่จะเบื้นประโยชน์ต่อไปทำให้มีบุคคลมาทัศนาจรจังหวัดนี้เพิ่มขึ้น จังหวัดกำแพงเพชรขอต้อนรับคณะสัมนาด้วยความปลาบปลื้ม ถ้ามีสิ่งใดบกพร่องก็ขอได้โปรดให้อภัยด้วย.

ประชาชนสมัยสุโขทัยแต่งกายไว้ผมกันอย่างไร

ของ

นายชิน อยู่ดี

แสดงที่วัดตระพังทองหลาง จังหวัดสุโขทัย

วันที่ ๒ เมษายน ๒๕๐๓

การสืบหาเครื่องแต่งกายและการไว้ผมของบรรพบุรุษสมัยสุโขทัยนั้น แม้ท่านจะตายมาแล้วราว ๗๐๐ – ๘๐๐ ปี เราก็อาจจะทราบได้จาก

(๑) โบราณวัตถุสมัยสุโขทัย และสมัยก่อนสุโขทัยเล็กน้อย

(๒) เอกสารที่มีผู้สอบสวนค้นคว้าหรือบันทึกไว้

(๓) เปรียบเทียบกับเครื่องแต่งกายละคอน

(๔) เปรียบเทียบกับเครื่องแต่งกายของไทยสาขาต่าง ๆ ทั้งที่อยู่ในประเทศไทยและนอกประเทศไทย

ก่อนที่จะบรรยาย ผู้บรรยายขอขอบพระคุณพระองค์ท่านและท่านผู้เป็นเจ้าของหลักฐานต่าง ๆ ที่ได้อาศัยสืบสวนและอ้างอิงไว้ในที่นี้ด้วย

การไว้ผม สำหรับชายนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงบันทึกไว้ในหนังสือประมวลพระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สยาม ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๘ หน้า ๙ ว่า "ข้าพเจ้าเชื่อโดยมีหลักฐานว่า ไทยสมัยพระร่วงนั้นไว้ผมสูงเป็นแน่ คือรูปต่าง ๆ ที่ปรากฏในโบราณสถานยังเป็นพยานอยู่"

เทวรูปสัมฤทธิ์ สมัยสุโขทัย ที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครก็สนับสนุนพระบรมราชาธิบายดังกล่าวได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ ที่เศียรเทวรูปก็มีเค้าไว้ผมสูง นอกจากนี้ พยานในด้านเอกสารอื่น เช่นหนังสือจดหมายเหตุเรื่องพระราชไมตรีระหว่างกรุงสยามกับกรุงจีน ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๖ หน้า ๙ ก็กล่าวถึงการไว้ผมของไทยสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยาตอนต้นไว้ว่า

"ก๊กอ๋องนั้น หลิชวด (ไว้ผมยาว)

ขุนนางและราษฎรไว้ผมยาวเกล้ามวยใช้ยี่นโก๊กและใช้ผ้าขาวพัน ผู้หญิงใส่ก่วย (รัดเกล้า) ค่อนไปข้างหลัง"

เมื่อลองตรวจดูการไว้ผมในสมัยก่อนสมัยสุโขทัย ก็พบรูปสลักนูนต่ำที่นครวัด เมืองเสียมราบ ประเทศกัมพูชา ซึ่งสลักไว้ที่ผนังระเบียงปราสาททางด้านใต้ เป็นรูปขบวนทัพสยาม (ไทย) ในรัชสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ (ประมาณ พ.ศ. ๑๖๕๖ – ๑๖๙๓) ที่หัวของรูปสลักนูนต่ำ มีเค้าว่าไว้ผมสูง (ดูรูปในหนังสือถกเขมร ของหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๙๙ หน้า ๓๓ หรือรูปในหนังสือ Angkor Art and Civilization โดย Bernard Groslier. Jacques Arthaud 1957. หน้า ๑๒๑ และ ๑๒๓)

พยานเอกสารอีกเล่มหนึ่ง คือในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๙๕ หน้า ๔๓๔ สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงกล่าวไว้ว่า "ยังมีข้อสันนิษฐานอีกอย่างหนึ่งด้วยธรรมเนียมของเรา เจ้านายย่อมไว้ผมยาว ต่อไพร่จึงไว้ผมสั้น อันจะเห็นได้ด้วยเครื่องสวมศีรษะ เช่น ชฎา และลอมพอก ซึ่งมาแต่ผ้าโพกเมื่อยังไว้ผมสูง" พยานที่สนับสนุนข้อสันนิษฐานดังกล่าวที่ว่าประชาชนทั่วไปไว้ผมสั้นนั้น ได้แก่ตุ๊กตาเสียกระบาลเป็นรูปผู้ชายอุ้มไก่อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ก็ไว้ผมสั้น การไว้ผมของชายเท่าที่ตรวจพบแล้วจึงมี ๓ แบบ คือ ๑. ไว้ผมสูง มุ่นมวยไว้กลางกระหม่อม จะเห็นได้จากเทวรูปสัมฤทธิ์ สมัยสุโขทัยอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ๒. ไว้ผมยาว เกล้ามวยไว้ทางท้ายทอย เช่นที่เทวรูปสัมฤทธิ์ ทำเป็นรูปพระนารายณ์ ๓. ไว้ผมสั้น

รูปสลักบนแผ่นหินเพดานถ้ำวัดศรีชุม ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย แสดงเรื่องตามณีชาดกพระโพธิสัตว์เป็นราชปุโรหิตพราหมณ์ครูท่านพระยา ที่เศียรพระโพธิสัตว์ก็มีเค้าไว้ผมสูงและมีชฎา การไว้ผมของสตรีนั้น เท่าที่ตรวจพบมี ๒ แบบ คือ

๑. ไว้ผมยาวเกล้ามวยอยู่ตอนกลางศีรษะ ตอนบนมีพวงมาลัยสวมมวย แบบที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเรียกโชงขโดงหรือโองขโดง (ดูพระราชพิธี ๑๒ เดือน ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๙๖ หน้า ๕๓๘) การไว้ผมแบบนี้จะเห็นได้จากรูปตุ๊กตาเสียกระบาลทำเป็นรูปผู้หญิง

๒. ไว้ผมยาว เกล้ามวยไว้ที่ท้ายทอย และมีเกี้ยวหรือห่วงกลมคล้องมวยอยู่ จะเห็นได้จากรูปสลักบนแผ่นหินเพดานถ้ำวัดศรีชุม แสดงเรื่องภัฏฐหารีชาดก พระโพธิสัตว์เป็นพระยาภัฏฐพาหนราช เป็นลูกพระยาพรหมทัตต์

เครื่องประดับหัว ชายเข้าใจว่ามีผ้าโพกดังเช่นบันทึกไว้ในหนังสือจดหมายเหตุเรื่องพระราชไมตรีระหว่างกรุงสยามกับกรุงจีน ทหารสวมหมวกทรงประพาส และหมวกซึ่งทางไทยใหญ่เรียกกุบ รูปคล้ายฝาชี จะเห็นได้จากรูปตุ๊กตาสังกโลกทำเป็นรูปทหารประจำเท้าช้างและรูปพระร่วงพระลือ บนพระเศียรของพระร่วงพระลือมีพระมาลาซึ่งบางท่านเรียกกันว่าหมวกชีโบ ตามความเห็นผู้บรรยายเป็นหมวกที่เรียกกันว่า "กุบ" นั่นเอง เครื่องประดับเศียรของกษัตริย์และเจ้านายมีทั้งมงกุฎหรือชฎายอดแหลม และกรอบพักตร์ จะเห็นได้จากเทวรูปสัมฤทธิ์สมัยสุโขทัย รูปสลักบนแผ่นหินเพดานถ้ำวัดศรีชุม รูปเทพยดาที่พระพุทธบาทหินวัดตระพังทอง ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองสุโขทัย และรูปเทพยดาสลักบนแผ่นพระพุทธบาทสัมฤทธิ์ได้จากอำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร

เสื้อผ้า ได้ตรวจดูเทวรูปสัมฤทธิ์และรูปสลักบนแผ่นหินและแผ่นพระพุทธบาทสัมฤทธิ์ ปรากฏว่าไม่ใส่เสื้อ แต่ในจารึกพ่อขุนรามคำแหง หลักที่ ๑ ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๒๓ ก็พูดถึง "เสื้อ" ไว้ ฉะนั้น ครั้งสุโขทัยคงต้องมีเสื้อใส่กันแน่ ที่ตุ๊กตาสังกโลกทำเป็นรูปทหารประจำเท้าช้าง มองเห็นเสื้อแขนสั้น คอสี่เหลี่ยม แบบที่บางท่านเรียก "เสื้อยันต์" หรือเสื้อชนิดสวมคอ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปจังหวัดกำแพงเพชรเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ ทรงพบรูปปูนปั้นเป็นรูปรามเกียรติ์ ทรงบันทึกไว้ว่า "สวมเสื้ออย่างน้อยซึ่งมีชายเสื้อทับผ้าคาด แล้วคาดสวมเสื้อทับอีกชั้นหนึ่ง

นายชิน อยู่ดี ภัณฑารักษ์เอก

กำลังบรรยายเรื่อง

ประชาชนสมัยสุโขทัยแต่งกาย
ไว้ผมกันอย่างไร

ณ บริเวณวัดตระพังทองหลาง
ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองสุโขทัย
จังหวัดสุโขทัย

บรรดาผู้เข้าร่วมประชุม
และฟังคำบรรยาย

เศียรเทวรูป สมัยสุโขทัย
แสดงการเกล้ามวยไว้ทางท้ายทอย

เศียรเทวรูป สมัยสุโขทัย
แสดงการไว้ผมสูงและมีผ้าโพก

ในระหว่างชายเสื้อกับเสื้อแขนสั้นคาดเข็มขัด" (ดูหนังสือประพาสต้น ครั้งที่ ๒ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๐ หน้า ๖๘) ลองสอบถามหาดูเครื่องแต่งกายไทยน่านเจ้า ก็พบว่าในหนังสือเรื่องของชาติไทยของท่านเสฐียรโกเศศ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๖ หน้า ๙๒ ๙๓ และหน้า ๙๖ ว่า

> "ปีหนึ่ง ๆ ทางราชการแจกหนังเข็มขัดรัดพุงและกางเกง" "ทหารประจำแม่น้ำลานฉอง มีเสื้อเกราะสำหรับกันอกและท้อง" เสื้อข้าราชการ "มีความชอบสูงให้ใส่หนังเสือ (คลุมร่างกาย) ที่ทำความชอบน้อย ใส่เสื้อสั้นไม่มีแขนต่ำอีกชั้นหนึ่งให้ใส่เสื้อชนิดเดียวกัน แต่มีด้านหน้าเท่านั้นที่เป็นเสื้อยอกยศด้านหลังใช้ผ้าธรรมดา"

ปัญหาต่อไปก็มีว่า ชายนุ่งผ้าหรือนุ่งกางเกงหรือนุ่งทั้งสองอย่าง คือนุ่งผ้าทับกางเกง ตรวจดูเทวรูปสัมฤทธิ์นุ่งผ้าโจงกระเบน มีกลีบตามแนวเส้นนอน และมีผ้าประดับอีกผืนหนึ่งหุ้ม ห้อยลงมาสองชาย มีรอยจีบ คาดเข็มขัด ส่วนรูปปูนปั้นที่วัดเจดีย์สี่ห้อง ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองสุโขทัย มีทั้งรูปเทพยดาทรงสวมกางเกงขายาว บางองค์ก็ทรงสวมกางเกงขาสั้นเหนือเข่า บางองค์ก็ทรงสวมกางเกงแล้วนุ่งผ้าทับ รูปเทพยดาสลักลงบนแผ่นพระพุทธบาทสัมฤทธิ์ได้จากจังหวัดกำแพงเพชร ก็ทรงสวมกางเกงขาสั้นเหนือเข่า และมีผ้าคาดชายห้อยลงมา ๒ ชาย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสจังหวัดกำแพงเพชร ทรงพบรูปปูนปั้นเป็นเรื่องรามเกียรติ์ ก็มีบันทึกไว้ในหนังสือประพาสต้นครั้งที่ ๒ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๐ หน้า ๖๘ ว่า "เครื่องแต่งกายโบราณนั้นไม่ได้นุ่งผ้าแน่แล้ว สวมกางเกงสองชั้น ชั้นหนึ่งยาวหุ้มแข้ง ชั้นนอกเขินเพียงเข่า แล้วคาดผ้าปล่อยชายลงมาสองชาย" เมื่อพิจารณาชายไทยสาขาต่าง ๆ ซึ่งอยู่ห่างกันหลายโยชน์ ปัจจุบันยังนุ่งกางเกงขายาวสีน้ำเงินเข้ม ซึ่งทางภาคเหนือเรียกกางเกงชุดคนเมือง ภาคกลางบางแห่งก็ยังสวมกางเกงขาสั้นเหนือเข่าหรือต่ำกว่าเข่าเล็กน้อย เรียกกันว่ากางเกงชาวนาก็มี ตามที่กล่าวมานี้เห็นว่า

๑. เดิมคงจะนุ่งกางเกงขายาว

๒. ต่อมา เมื่อเข้ามาตั้งกรุงสุโขทัยได้เห็นคนที่อยู่ในบริเวณภาคเหนือและภาคอื่นที่อยู่ใกล้เคียงนุ่งกางเกงขาสั้นและนุ่งผ้าโจงกระเบน ไทยก็รับเอาเครื่องแต่งกายที่พบใหม่นี้ไว้ แต่มิใช่จะเลิกนุ่งกางเกงขายาวเสียทีเดียว เปรียบเหมือนสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ เราแต่งทั้งชุดสากล ในบางโอกาสบางคนนุ่งผ้าโจงกระเบน นุ่งผ้าซิ่นห่มผ้าก็มี นุ่งโสร่งก็มี แต่งแบบฮาวายก็มี

๓. ขั้นต่อมา พระมหากษัตริย์เจ้านายและขุนนางนุ่งกางเกงยาวแล้วนุ่งผ้าโจงกระเบนทับ ยังเหลืออยู่ที่เครื่องแต่งกายละคอน ตอนที่เป็นชายกางเกงที่แลบออกมาเรียกสนับเพลา

เข็มขัด เป็นลายประจำยามมีพู่ห้อยลงมา ส่วนหญิงนั้น นุ่งผ้าซิ่นหรือผ้าถุงแน่นอน พยานคือ เทวรูปสัมฤทธิ์ทำเป็นรูปพระอุมา ก็ทรงผ้าถุง และมีผ้าประดับคลุมห้อยลงมา ๒ ชาย ผ้าห้อยดังกล่าวมีรอยจีบ ลองสอบทวนขึ้นไปหาผ้านุ่งของหญิงไทยน่านเจ้า ในหนังสือเรื่องของชาติไทย ของท่านเสฐียรโกเศศ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๖ หน้า ๙๓ ก็มีว่า "หญิงผู้ดีนุ่งผ้าซิ่นทำด้วยไหม บนผ้าซิ่นมีผ้าไหมประดับอีกผืนหนึ่ง" หญิงทั่วไปในสมัยสุโขทัยคงจะนุ่งผ้าถุงกรอมถึงข้อเท้าอย่างที่หญิงไทยสาขาต่าง ๆ ยังนิยมกันอยู่ทุกวันนี้ เสื้อหญิงสมัยสุโขทัยก็คงจะเป็นเสื้อแขนยาว ตัวคับ เช่นที่หญิงไทยยังสวมกันอยู่ในทางภาคเหนือ

ผ้าห่ม ครั้งสุโขทัยใช้ผ้าห่มทั้งชายหญิง ในหนังสือไตรภูมิพระร่วง หน้า ๑๐๔ ก็กล่าวไว้ว่า "พระญาองค์นั้นจึงเอาผ้าขาวอันเนื้อละเอียดมาพาดเหนือพระอังษากรายด้วยผ้าเล็กหลกผ้าสาลี มีลางพวกห่มผ้าชมพู ผ้าหนัง ผ้ากรอบ" ที่ไหล่ตุ๊กตาสังกโลกทำเป็นรูปคนหลังโกง อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ก็มีผ้าพาดไหล่ห้อยลงมาทั้ง ๒ ข้าง หลักฐานการห่มผ้าอีกชั้นหนึ่งคือ ตุ๊กตาเสียกระบาลตัวหนึ่งทำเป็นรูปหญิง อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย ก็ห่มผ้าสะไบเฉียง

ผ้าที่พระมหากษัตริย์หรือเจ้านายทรงใช้นั้นมีหลายสี ทราบได้จากหนังสือไตรภูมิพระร่วงหน้า ๑๔๗ ซึ่งมีว่า "เทพยดาลางจำพวกเอาผ้าเช็ดหน้าทิพย์อันงามมีพรรณ ๕ สิ่ง สีดำ สีแดง สีขาว สีเหลือง สีเขียว มาแต่ฉัททันตสระ นำมาถวายพระญาศรีธรรมโสกราช แต่งให้เช็ดหน้าและเนื้อตัวพระองค์ทุกวัน" ในจารึกวัดศรีชุม หลักที่ ๒ ด้าน ๑ บรรทัดที่ ๘๙ – ๙๐ ก็พูดถึงผ้าสีแดง เหลือง ดำ เขียว ขาว ผ้าที่ใช้ในครั้งนั้นมีทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม ทราบได้จากหนังสือไตรภูมิพระร่วงหน้า ๑๕๐ ซึ่งกล่าวว่า "แลฝูงนาคราชทั้งหลายเอาผ้าอันงามดังดอกชาติบุตรอันบริสุทธิ์มิได้ รดนด้วยด้ายไทยและไหมเทศวิเศษดังผ้าทิพย์ เอามาถวายให้ห่มแลแต่งรองพระองค์" บางท่านคงอบผ้าด้วยกลิ่นธูป เพราะมีกล่าวไว้ในหนังสือไตรภูมิพระร่วงหน้า ๑๗๘ ว่า "ลมพัดออกแลอายธูปอันที่เขาอบผ้าและผ้าโบกพระยานั้น"

เครื่องประดับ สำหรับพระมหากษัตริย์และเจ้านาย มีกรองคอพาหุรัดและทองพระกร ยังไม่มีทับทรวงและไม่มีสังวาลย์ จะเห็นได้จากเทวรูปสัมฤทธิ์ และรูปสลักบนแผ่นหินและแผ่นสัมฤทธิ์ ส่วนกำไลที่ข้อพระบาทคงนิยมกันน้อย เพราะเมื่อได้ตรวจดูเทวรูปสัมฤทธิ์สมัยสุโขทัยรวม ๑๒ องค์ ที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ปรากฏว่ามีกำไลที่ข้อพระบาทเพียงองค์เดียว ส่วนแหวนนั้นที่นิ้วพระหัตถ์เทวรูปดังกล่าวทุกองค์และที่รูปสลักบนแผ่นพระพุทธบาทสัมฤทธิ์ ตรวจดูแล้วไม่มีแม้แต่องค์เดียว ตรวจดูจารึกครั้งสุโขทัย คือจารึกวัดศรีชุม หลักที่ ๒ ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๒ มีว่า "แต่งแง่ลูกสาวสองค่นใส **ทองปลายแขนแหวน**" ในหนังสือจดหมายเหตุเรื่องพระราชไมตรีระหว่างกรุงสยามกับกรุงจีน หน้า ๙ ก็กล่าวไว้ว่า "ผู้หญิงนิ้วมือใส่แหวน แหวนของคนจนทำด้วยทองเหลือง" ในหนังสือไตรภูมิพระร่วงหน้า ๑๓๙ มีว่า "ผิว่าเมื่อใดขุนพระคลังนั้นคำนึงจะเอาเงินทองแก้ว **แหวน** สิ่งใดก็ดี" เมื่อได้หลักฐานทางเอกสารว่า หญิงสวมแหวน ปัญหาที่จะต้องสอบสวนต่อไปคือ ชายสวมแหวนหรือไม่ ลองหันไปตรวจดูพระพุทธรูปทรงเครื่องสมัยเชียงแสน ซึ่งเคยอยู่ใกล้เคียงกับพระพุทธรูปเทวรูปสมัยสุโขทัย ก็ปรากฏว่าในจำนวนพระพุทธรูปทรงเครื่องสมัยเชียงแสน ๗ องค์

๔ องค์ ทรงสวมแหวน

๓ องค์ ไม่ทรงสวมแหวน

นิ้วที่สวมแหวน มีดังนี้

๒ องค์ ทรงสวมแหวนนิ้วหัว

๔ องค์ ทรงสวมแหวนนิ้วชี้

๒ องค์ ทรงสวมแหวนนิ้วก้อย

๒ องค์ สวมแหวนทั้งสองพระหัตถ์

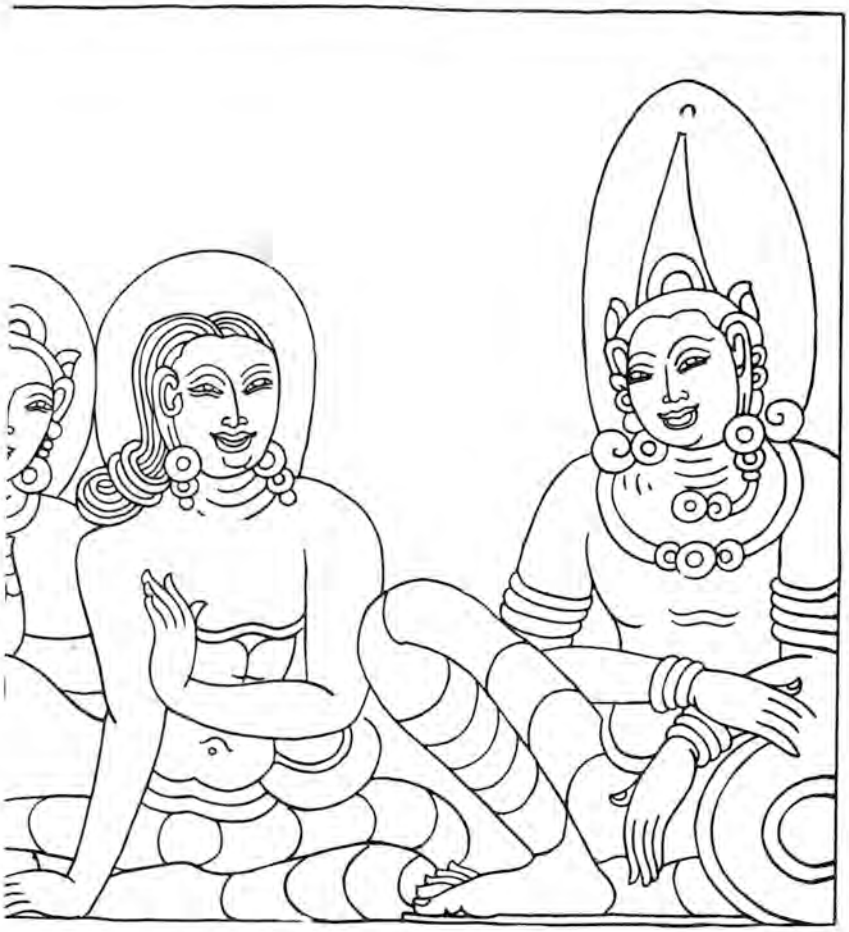
ชายครั้งสุโขทัยก็น่าจะสวมแหวน และคงจะสวมแหวนที่นิ้วหัว นิ้วชี้ และนิ้วก้อย

เครื่องลำอาง หญิงไทยสมัยสุโขทัยรู้จักแต่งกายให้งามและมีเครื่องลำอางใช้แล้ว คือ ผัดหน้านวลงามดังเขียน แต่งวาดวงคิ้วค้อมดังคันศรสุดหางเนตร (ดูหนังสือจดหมายเหตุเรื่องพระราชไมตรีระหว่างกรุงสยามกับกรุงจีนหน้า ๙ และหนังสือเรื่องนางนพมาศ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ หน้า ๖๘ และ ๙๘) แต่งแต่งแผ่ตนทากระแจะจันทน์น้ำมันหอม (ดูหนังสือไตรภูมิพระร่วงหน้า ๑๐๕) ริมผีปากคงยังไม่ได้ทาลิปสติกคงจะแดงด้วยหมาก เพราะสมัยสุโขทัยมีการกินหมากกันแล้ว ทราบได้จากจารึกวัดศรีชุม หลักที่ ๓ ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๔—๕—๖ ก็กล่าวถึงการกินหมากไว้ว่า "อันฝูงเท้าพระยาทั้งหลายอันเป็นมิตรสหายอันมีใน ๔ ทิศ นี้แต่งกระยาดงวายของฝากหมากไหว้"

เกือก ตรวจดูเทวรูปสัมฤทธิ์ทั้ง ๑๒ องค์ ไม่ปรากฏว่าสวมเกือกหรือรองเท้า แต่ในหนังสือจดหมายเหตุเรื่องพระราชไมตรีระหว่างกรุงสยามและกรุงจีน หน้า ๙ กล่าวว่า พวกขุนนาง "มีรองเท้าทำด้วยหนังโค ผู้หญิงใส่รองเท้าคีบทำด้วยหนังสีดำสีแดง" หนังสือไตรภูมิพระร่วงหน้า ๑๔๘ ก็กล่าวไว้ว่า "เทวดาลางพวกเอาเกือกทองของทิพย์อันดีมีพรรณอันงามมาถวาย" เมื่อหลักฐานแย้งกันดังนี้ คนสมัยสุโขทัยคงสวมรองเท้ากันบ้างบางโอกาส และคงนิยมกันมากเช่นทุกวันนี้

เท่าที่บรรยายมาแล้ว ขอสรุปเรื่องการแต่งกายไว้ผมครั้งสุโขทัยดังนี้

หญิง ไว้ผมยาว เกล้ามวย มีเกี้ยวหรือพวงมาลัยสวมรอบมวย มวยนั้นมีทั้งเกล้าอยู่กลางกระหม่อมและที่ท้ายทอย มีบี่นบั๋ก สวมเสื้อแขนยาวตัวคับ นุ่งผ้าถุง หญิงบางคน

รูปจำหลักบนแผ่นหิน
เพดานอุมงค์วัดศรีชุม
ตำบลเมืองเก่า
อำเภอเมืองสุโขทัย
จังหวัดสุโขทัย
แสดงการไว้ผม
และ
เครื่องประดับเศียร

รูปสัมฤทธิ์ สมัยสุโขทัย
พบที่วัดมหาธาตุ ตำบลเมืองเก่า
อำเภอเมืองสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย
แสดงการนุ่งผ้าและการไว้ผม

ภาพแสดงการแต่งกาย

รูปปูนปั้น

วัดเจดีย์สี่ห้อง ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองสุโขทัย

จังหวัดสุโขทัย

รูปจำหลักบนแผ่นหิน

เป็นรูปทัพสยามอยู่ที่นครวัด

เมืองเสียมราบ

ประเทศกัมพูชา

แสดงเครื่องแต่งกาย

และการไว้ผมสูง

ห่มผ้าสไบเฉียง ผ้าที่ใช้มีทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม สีของผ้ามีสีแดง ดำ ขาว เหลือง เขียว ผัดหน้า วาดคิ้ว สวมแหวน เจ้านายฝ่ายในมีกรองคอ พาหุรัด และทองพระกร ทรงมงกุฎยอดแหลมหรือกรอบพักตร์

ชาย ไว้ผมยาว มุ่นมวยไว้ที่กลางกระหม่อมก็มี ไว้ที่ท้ายทอยก็มี สวมเสื้อผ่าอกแขนยาว และสวมกางเกงขายาวแบบชุดคนเมือง ทหารสวมเสื้อแขนสั้น ท้าวพระยาห้อยผ้าไว้ที่บ่ามีผ้าคาดพุงหรือเข็ดขัด ชายบางคนนุ่งกางเกงขาสั้น เจ้านายนุ่งผ้าโจงกระเบน คาดเข็มขัด และมีผ้าประดับทับผ้าโจงกระเบน ห้อยลงมา ๒ ข้าง ผ้านี้จีบตามแนวเส้นนอน เวลาออกศึกนุ่งกางเกงขายาว มีผ้าโจงกระเบนทับอย่างเครื่องแต่งกายละคอน หมวกที่ชายใช้มีมงกุฎยอดแหลม หมวกทรงประพาสและหมวกรูปคล้ายฝาชี ซึ่งบางท่านเรียก หมวกชีโบ

น่าเสียดายที่รายละเอียดบางอย่างยังตรวจไม่พบ เช่น รูปลักษณะของแหวนและสร้อย ผ้าที่ใช้มีลายหรือดอกดวงอย่างไร ฯลฯ ผู้บรรยายพยายามสอบถามเรื่องมีผู้ขุดเครื่องทองครั้งสุโขทัยรวมทั้งเสื้อผ้าอยู่หลายปีก็ไม่ได้รายละเอียด เรื่องการแต่งกายไว้ผมครั้งสุโขทัยจึงยังไม่สมบูรณ์ ผู้บรรยายขอฝากท่านผู้รู้และผู้ที่สนใจโปรดค้นคว้าต่อไป หากจะกรุณาแจ้งผลของการค้นคว้าและความคิดเห็นให้ผู้บรรยายทราบด้วย ก็จะเป็นพระคุณยิ่ง.

นางสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา

ศิลาจารึกหลักที่ ๒ จากวัดศรีชุม ตอนเจ้าศรีสรัทธา ฯ ทำศึกกับขุนจัง กำลังชนช้างกัน มีในจารึกว่า "ช้างสรายเอางวงมันคลำนำลาง ..... อันย้อยถูกหัวเจ้าศรีสรัทธาราชจุลามุนี ..... หน้าไปบั่กบืน — กจอบ ..... ถูกรูน้ำมัน" ขุนจังขี่ช้างสราย ถ้าคำว่าหัวนี้เป็นเศียรเจ้าศรีสรัทธา ฯ ก็สนับสนุนคำกล่าวของผู้ปาฐกที่ว่า "ผู้ชายไทยไว้ผมสูง บั่กบืน"

นายชิน อยู่ดี

ผมเห็นด้วยกับที่คุณสมโรจน์กล่าว

ม.ร.ว. ศึกฤทธิ์ ปราโมช

ผมอยากจะถามและขอแสดงความเห็นคือ

๑. ผมผู้ชายสมัยสุโขทัย ส่วนใหญ่ไว้ผมสูง ที่ว่าผมสั้นนั้นมีอยู่บนตุ๊กตาตัวเดียว รูปนั้นอาจจะเป็นรูปคนหัวล้านได้หรือไม่

๒. แบบหุ่นที่ผู้ปาฐกนำมาแสดง ว่าคุณหญิงดุษฎี มาลากุล ทำหุ่นนุ่งผ้าแบบสุโขทัยให้นั้น อยากทราบว่าแบบที่นุ่งนั้นได้หลักฐานมาจากไหน

๓. กางเกงที่คนไทยนุ่งซึ่งผู้ปาฐกเรียกว่ากางเกงของคนไทย และได้กล่าวอ้างไปถึงกางเกงเมืองทางเหนือของประเทศไทย รวมทั้งอ้างตามพระราชวินิจฉัยรัชกาลที่ ๕ ว่าคนไทยโบราณคงนุ่งกางเกง ๒ ตัวทับกันนั้น ผมเห็นว่ากางเกงเมืองทางเมืองเหนือในปัจจุบันเป็นของใหม่ แต่ก่อนราว ๓๐—๔๐ ปีมาแล้ว เขาเรียกว่า "เตี่ยว" เป็นกางเกงทำด้วยผ้าม่อฮ่อมแต่นุ่งสั้นเพียงแค่หัวเข่า คนสูงอายุในชนบททางภาคเหนือยังคงนุ่งกางเกงสั้นอยู่จนทุกวันนี้ กางเกงสั้นนี้ชาวต่างประเทศยังเอามาดัดแปลงเป็นเครื่องราตรีของเขาทางเมืองเหนือของไทย คำว่า "สนับเพลา" ต้องมีความหมาย ผมเข้าใจว่าแต่เดิมคงเป็นสนับแข้ง ไม่ใช่กางเกง ชาวดอยอีกหลายเผ่าตลอดจนชาวไทยอย่า ยังใช้สนับเพลาซึ่งไม่ใช่กางเกง ผูกไว้ที่ใต้เข่าแล้วปล่อยยาวลงไปครึ่งน่อง ในสมัยก่อนอาจใช้สนับแข้งแต่ผูกไว้ค่อนข้างสูง แล้วนุ่งกางเกงไทยหรือเตี่ยวทับลงไป คนบุกป่าฝ่าหนามหรือขี่ม้าแล้วนุ่งเตี่ยวอย่างเดียวไม่พอ ต้องสวมสนับแข้งด้วย พวกไทยอย่าเตี่ยวนี้แม้แต่ผู้หญิงบางครั้งก็ยังสวมสนับแข้ง สนับเพลาหรือสนับแข้งนี้ต่อมาอาจใช้เย็บติดกันเข้าเพื่อความสะดวกและเลยใช้นุ่งกันในภายหลังแบบกางเกง หรืออาจนุ่งผ้าโจงกะเบนทับลงไปก็ได้ กฎมณเฑียรบาลสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ว่าทรงสนับเพลาแล้วทรงผ้าทับมีน้อยมาก ในงานพระราชพิธีใหญ่ ๆ เช่นงานกฐินและทรงออกรับแขกเมือง พระมหากษัตริย์ทรงสนับเพลาเชิงงอนแล้วทรงพระภูษาทับ แต่ถ้าเสด็จประพาส (แบบครึ่งยศ) ทรงสนับเพลาเชิงงอนและฉลองพระองค์เท่านั้น ถ้าเสด็จประพาสลำลองส่วนพระองค์ก็ทรงสนับเพลาเชิงเลื่อย (ที่ยักษ์เลวหรือเสนานุ่งในละคอนปัจจุบัน) เป็นกางเกงแนบลงไปติดกับพระองค์ ชาติต่าง ๆ ในอาเซียอาคเนย์นุ่งสนับเพลากันหลายชาติ

คงได้รับอิทธิพลไปจากไทย โดยเฉพาะชาติที่เคยเป็นประเทศราชของไทยมาก่อน เช่น มลายู นุ่งกางเกงแล้วนุ่งผ้ายกทับพันไว้ก็เหมือนกับนุ่งบ่าวขุนของเราที่พระยาแรกนานุ่งมลายูเคยนุ่งโสร่งอยู่แล้ว จึงชอบการนุ่งแบบนี้ แต่ข้อนี้ก็เป็นเพียงความคิดเห็นส่วนตัวของผม

๔. ที่ผู้ปาฐกเรียกว่า ผ้าประดับนั้น ความจริงก็คือผ้านุ่งนั่นเอง แต่นุ่งน้อยคือดึงเอาออกมาให้กรุยกรายเสียมาก เป็นแบบชายไหวชายแครง คงนุ่งกางเกงสั้นหรือกางเกงลิงหรือกะจับไว้ภายใน

นายชิน อยู่ดี

ตุ๊กตาเสียกระบาลที่ไว้ผมสั้นนั้นมีอยู่เพียงตัวเดียวในพิพิธภัณฑ์ฯ แต่ยังมีรูปสัมฤทธิ์อีก ๑ รูป ซึ่งค้นพบที่วัดมหาธาตุสุโขทัยก็ไว้ผมสั้นเช่นเดียวกัน อาจไว้ผมเกรียนหรือหัวล้านอย่าง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ว่าก็ได้ หุ่นนี้คุณหญิงดุษฎีผูกขึ้นหลังจากได้ดูเทวรูปหินที่ศาลตาผ้าแดงและรูปปูนปั้นที่วัดเจดีย์สี่ห้องแล้ว ผูกหุ่นนุ่งผ้าตามแบบรูปเหล่านั้น กางเกงคนเมืองผมก็เพิ่งได้เคยเห็น แต่รูปเครื่องสังกโลกก็มีแสดงไว้ เช่น ทหารเท้าช้างก็นุ่งกางเกงสั้นอย่าง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์กล่าว ส่วนเรื่องสนับเพลากับผ้าประดับนั้นขอขอบพระคุณ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ที่ช่วยอธิบายเพิ่มเติม

ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล

ผมขอตอบแทนคุณหญิงดุษฎี มาลากุล ว่าหลักการในการนุ่งผ้าหุ่นนี้อาศัยเค้ามาจากรูปปูนปั้นที่วัดเจดีย์สี่ห้อง ซึ่งเข้าใจว่าได้แบบมาจากเครื่องแต่งตัวของชาวอินเดีย

พระพณิชยสารวิเทศ

สงสัยที่ว่าทหารประจำแม่น้ำลานฉอง มีเสื้อเกราะกันอกและท้อง เสื้อเกราะทำด้วยอะไร

พระยาอนุมานราชธน

เสื้อเกราะของจีนสมัยนั้นไม่ได้ทำด้วยเหล็ก แต่ทำด้วยหนัง ลานฉองเป็นชื่อของแม่น้ำโขงในประเทศจีน คงหมายถึงอาณาจักรน่านเจ้า แต่ปัจจุบันนี้มีทฤษฎีใหม่ว่าอาณาจักรน่านเจ้าไม่ใช่ไทย แต่เป็นโลโล้หรือธิเบต ข้าพเจ้ายังไม่เห็นด้วยกับทฤษฎีใหม่นั้น

นายขจร สุขพานิช

ในยามปกติหรือในการพระราชพิธี การแต่งกายก็เป็นไปตามแบบที่ผู้ปาฐกนำมาแสดงอยู่แล้ว แต่ในการสงครามคนไทยจะแต่งตัวอย่างไร ผู้ปาฐกอ้างถึงภาพสลักที่ปราสาทนครวัด ซึ่งสร้างในสมัยพระเจ้าสุริยวรรมันที่ ๒ ตามภาพนั้น เสื้อที่สวมจะทำด้วยหนังหรืออะไร แต่ส่วนล่างคงไม่ใช่กางเกง อาจมีกางเกงสั้นอยู่ข้างใน แต่ข้างนอกดูเป็นริ้ว ๆ จากเอว ลงมาถึงหัวเข่าเป็นเส้นหนาและแข็ง ใคร่เสนอว่าส่วนนี้จะทำด้วยหวายได้หรือไม่ โดยเย็บหรือมัดให้ติดกันไว้ ช่วยพยุงผู้สวมไว้ได้เวลาข้ามน้ำ และอาจป้องกันลูกธนู มีด หอก ได้บ้าง

นายชิน อยู่ดี

ผมได้ดูรูปภาพตอนนี้ในหนังสือเรื่อง Angkor อยู่นาน เห็นว่านุ่งคล้าย ๆ กะโปรง ซึ่งอาจทำด้วยหวายก็ได้ แต่รูปหน้าแถวนั้นนุ่งคล้ายกางเกง แต่บางท่านก็บอกผมว่าตรงนั้นหินที่ใช้สลักแตกออก จึงดูคล้ายนุ่งกางเกงไป เหตุนั้นทหารไทยเหล่านั้นคงนุ่งสิ่งซึ่งมีลักษณะคล้ายโสร่งหรือผ้าถุงอันอาจทำด้วยหวายก็ได้

นายวิทย์ พิณคันเงิน

ขอถาม ๒ ข้อ คือ

๑. ผมผู้ชายที่ว่าไว้ยาวเกล้ากลางกระหม่อม ไว้ยาวเกล้าที่ท้ายทอยและผมสั้นนั้นจะไว้ตามต่างวรรณะแบบศาสนาพราหมณ์ แต่อยู่ในสมัยเดียวกัน หรือไว้ตามความนิยมต่างสมัย เคยเห็นภาพประกอบเรื่องพระร่วงที่สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงวาด มีภาพขุนนางคนหนึ่งสยายผมลงมาเฉย ๆ ฉะนั้น เวลาอยู่บ้านอาจสยายผมลงมาก็ได้

๒. คำว่า "หางกระเบน" มาจากตัวปลากระเบนหรือเปล่า ในสมัยสุโขทัยใช้คำว่า "กระเบน" หรือเปล่า บางคนว่าคำว่า "หางกระเบน" นี้มาจาก "หางกระบี่" คือ "หางลิง"

ภาพประกอบคำบรรยาย ของ นายชิน อยู่ดี

เรื่อง

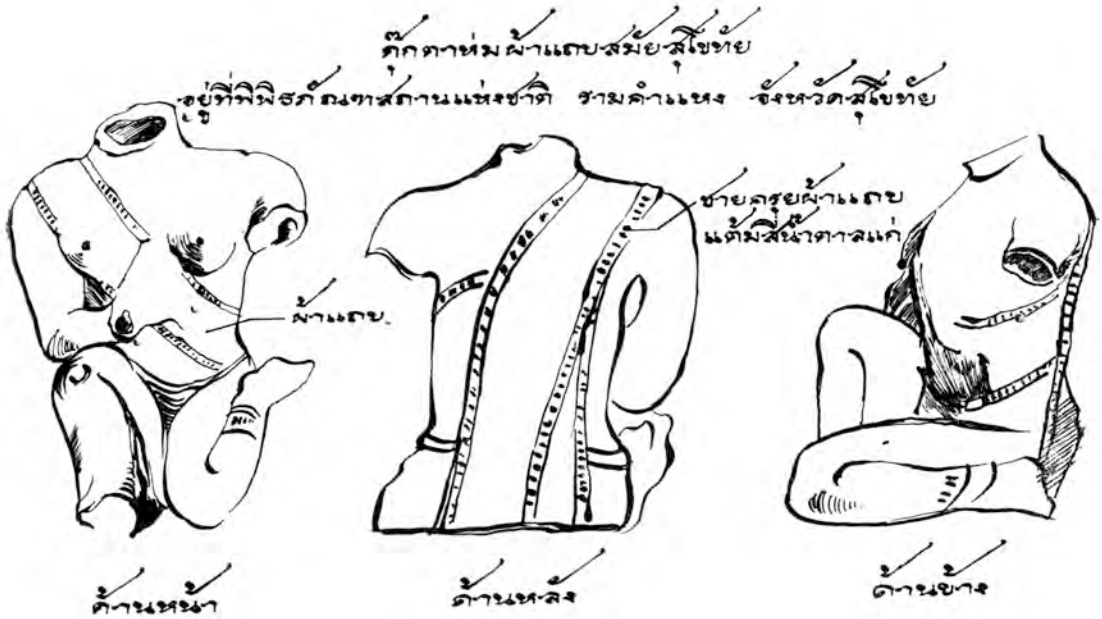
ประชาชนสมัยสุโขทัยแต่งกายไว้ผมกันอย่างไร

รูปตุ๊กตาเสียกระบาล

สมัยสุโขทัย ทะเบียนหมายเลข ๑๙๒/๒๔๘๗ อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

แสดงการไว้ผมและการนุ่งผ้า

นายบิน อยู่ดี

ตามหลักฐานที่ทราบ สมัยสุโขทัยปกครองแบบพ่อกับลูก ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะ ถ้าดูจากเทวรูป เวลาแต่งเต็มยศคงเกล้าผมไว้ที่ท้ายทอย แต่ประชาชนทั่วไปคงเกล้าไว้กลางกระหม่อม ที่สยายลงมาก็คงมีบ้าง เช่น ตามวรรณคดีที่ว่า พระลอตอนลาชนินี ก็สยายพระเกษาเช็ดพระบาทพระมารดา ตามปกติเจ้านายนิยมไว้พระเกษาอย่างไรก็คงไว้อย่างนั้น ประชาชนนิยมไว้ผมอย่างไร ก็ไว้อย่างนั้น ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะ แม้ในสมัยปัจจุบันก็ยังมีการแต่งกายผิดกันในประเทศไทย แต่ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะ

ส่วนคำ "กระเบน" นั้น ผมไม่ทราบ ขอให้คุณแสง มนวิทูร เป็นผู้ตอบ

ร.ต.ท. แสง มนวิทูร

ผมเข้าใจว่าการนุ่งผ้าคงนุ่งแบบโสร่ง หรือถ้านุ่งผ้ามีชายก็เพื่อจะรักษาสง่าราศีของผ้าไว้ ชายผ้าสำหรับเอาไว้ตลบรองเวลานั่ง เพื่อป้องกันมิให้เนื้อผ้าที่เหลือเศร้าหมอง ชายผ้าที่เหน็บไว้รองนั่งนี้ต่อมาภายหลังคงมีคนเรียกว่า หางกระเบน หมายถึงหางลิง บางท่านได้เคยอธิบายไว้ว่าการนุ่งผ้ายาวและเหน็บชายไว้นี้ได้มาจากเขมร ที่เราเรียกว่า "ถกเขมร" เขมรนับถืออินเดีย คงได้มาจากอินเดียอีกต่อหนึ่ง ชาวอินเดียแบ่งออกเป็น ๒ จำพวก คือ จำพวกหนึ่งนับถือเจ้านายผู้ชาย เป็นต้นว่า พระราม ฯลฯ อีกจำพวกหนึ่งนับถือเจ้านายผู้หญิง เป็นต้นว่า พระอุมา นางสีดา ฯลฯ คือที่เรียกว่าลัทธิศักติ ก็ในบรรดาผู้ที่นับถือพระรามนั้น หนุมานนับถือพระรามมากที่สุด จึงได้รับความนับถือจากชาวอินเดียมาก จนกลายเป็นพระผู้เป็นเจ้าไปอีกองค์หนึ่ง เรียกกันว่า "ภควัตหนุมาน" การนุ่งห่มจึงไปเลียนแบบหนุมาน คือไว้หางยาวตามแบบพวกมิลักขะที่อยู่ในป่า จึงเรียกว่า หางลิง หรือ หางกระเบน คำว่าปลากะเบน ก็คงมาจากหางลิงนั่นเอง แต่ทั้งนี้จะผิดถูกอย่างไร กระผมไม่ขอรับรอง

พระยาอนุมานราชธน

มีข้อคิดอยู่ข้อ ๑ ว่าคนโบราณเวลารับศีลต้องปลดชายกระเบน มิฉะนั้นถือว่าศีลไม่เข้า

นายทิว วิชัยขัทคะ *(สรรพากรจังหวัดสุโขทัย)*

ขอถามเรื่องการแต่งพระองค์ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช บางภาพเห็นทรงคันศร แต่บางภาพก็ทรงพระขรรค์ ภาพที่ทางกรมศิลปากรมอบให้จังหวัดสุโขทัยก็ทรงพระขรรค์ จึงขอถามว่าทรงอะไรแน่ รูปพ่อขุนรามคำแหงที่จังหวัดสุโขทัยคิดจะหล่อควรแต่งองค์อย่างไร ทรงถืออะไร

นายชิน อยู่ดี

การเจาะจงเอาเครื่องแต่งองค์ของพ่อขุนรามคำแหงโดยเฉพาะ รู้สึกว่าจะยากอย่างน้อยก็ต้องทราบถึงเวลารัชกาลของพระองค์ และต้องทราบต่อไปด้วยว่า เทวรูปที่ทรงเครื่องแบบพระมหากษัตริย์นั้นอยู่ในสมัยเดียวกันหรือเปล่า จารึกวัดสรศักดิ์ พ.ศ. ๑๙๕๕ ด้านหนึ่งเป็นจารึก อีกด้านหนึ่งสลักเทวรูป ได้คัดมาให้ดูที่นี่เฉพาะพระเศียร แต่เครื่องทรงพ่อขุนรามคำแหงก็คงไม่เป็นแบบใน พ.ศ. ๑๙๕๕ จะเอาแบบมาจากเทวรูปสัมฤทธิ์ในพิพิธภัณฑ์ฯ ที่กรุงเทพฯ ก็ยังไม่ทราบว่ารูปเหล่านั้นหล่อเมื่อใด ที่วัดตระพังทองหลางนี้ก็มีรูปปั้นเทวดา แต่เราก็ยังไม่ทราบอายุ เราต้องค้นคว้าจากบรรดาเทวรูปที่มีในสมัยสุโขทัย ที่เก่าที่สุดคงเป็นเทวรูปศิลาที่ศาลตาผ้าแดง แล้วต่อมาอาจเป็นที่วัดตระพังทองหลางนี้ก็ได้ ส่วนที่ว่าทรงถือศรหรือพระขรรค์นั้น ก็ยังไม่กล้ายืนยัน รูปที่กรมศิลปากรส่งมายังจังหวัด ก็เป็นเพียงภาพ sketch เท่านั้น ต่อไปอาจจะเปลี่ยนแปลงได้ เราต้องพิจารณาดูรายละเอียดอีกชั้นหนึ่ง

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

รูปตัวอย่างที่เอามาติดไว้ให้ดูบนกระดานนี้เป็นรูปเครื่องสังกโลก เตาเวียงกาหลง เรารู้อายุเตาเวียงกาหลงแล้วว่าเกิดขึ้นหลังแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถแห่งกรุงศรีอยุธยา เมื่อพระองค์ทรงรบกับพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ เมืองสวรรคโลกกลายเป็นสนามรบ การทำเครื่องสังกโลกต้องหยุด และพระยาชะเลียงผู้ครองเมืองสวรรคโลกก็อพยพผู้คนไปอยู่กับพระเจ้าติโลกราช ชั้นแรกไปอยู่เมืองภูคา ต่อมาย้ายไปอยู่ที่เมืองพะเยา จึงไปตั้งทำเครื่องสังกโลกเตาเวียงกาหลงขึ้นที่นั่น เมื่อ

เป็นเช่นนั้น ผมผู้ชายที่ไว้ยาวเกล้ามวยหรือเครื่องแต่งตัวบนตุ๊กตาจากเตาเวียงกาหลงตัวนี้ก็คงเป็นแบบอย่างอยุธยา ไม่ใช่สุโขทัย เว้นไว้แต่อยุธยาจะเลียนแบบอย่างสุโขทัยมา ทั้งนี้เพราะตัวอย่างไม่ใช่สมัยสุโขทัย

นายชิน อยู่ดี

ถ้าตุ๊กตาเสียกระบาลที่ยกเอามาเป็นตัวอย่างเป็นปัญหา ผมก็ขอตัดออก อย่างไรก็ดี หนังสือไตรภูมิพระร่วงก็ยืนยันว่าชาวสุโขทัยห่มผ้า ฉะนั้นจึงอาจยืนยันข้อนี้ได้ สำหรับรูปพ่อขุนรามคำแหงนั้นอาจทำตามแบบ พระร่วง พระลือ ที่ศาลากลางจังหวัดก็ได้ แต่รูปทั้งสองนั้นไม่ค่อยงาม ทรงหมวกชีโบ

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ขอเสนอเครื่องแต่งองค์พ่อขุนรามคำแหงอีกแบบ คือ แบบที่ปรากฏในหนังสือพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ ๖ เรื่องพระร่วง ทรงมงกุฎทรงน้ำเต้า ฉลองพระองค์สั้นแขนสั้น ทรงสนับเพลาและทรงผ้าสั้น ๆ ทับ ซึ่งอาจจะเปลี่ยนเป็นทรงกางเกงสั้นทับสนับเพลาก็ได้ มงกุฎทรงน้ำเต้าเป็นสิ่งธรรมดาสำหรับคนไว้ผมสูง เมื่อกรมศิลปากรเปิดกรุวัดราชบูรณะก็ได้มงกุฎทรงน้ำเต้ามาองค์หนึ่ง ระยะนั้นห่างกับรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงเพียงราว ๒๐๐ ปี คงยังไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงมากนัก ผมรู้สึกว่าแบบที่ผมเสนอนี้จะดีกว่าทำตามแบบพระร่วงพระลือ

พระยาอนุมานราชธน

ไม่ว่าสิ่งใดที่มนุษย์สร้างขึ้น ย่อมมีวิวัฒนาการตามต่อมา เนื่องจากสิ่งแวดล้อม เช่น ภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ ฯลฯ วิวัฒนาการของเครื่องแต่งกายก็เช่นเดียวกัน หลังจากการเปลือยกายแล้วก็มีการนุ่งเตี่ยว แล้วจึงมาถึงการใช้ผ้า ๒ ผืน ผืนหนึ่งใช้นุ่ง อีกผืนหนึ่งใช้ห่ม แต่ก็คงเกะกะทำงานไม่สะดวก จึงใช้โจงกระเบนหรือรัดเข้า แล้วต่อมาก็มีวิวัฒนาการเป็นแบบแผนมาตามลำดับ สำหรับเสื้อนั้น ถ้าอยู่ในประเทศร้อนก็ไม่สวมเสื้อ เวลาหนาวก็ใช้ผ้าห่มเอา ขอขอบคุณผู้ปาฐกในเรื่องนี้ เพราะจะได้ทำการค้นคว้ากันต่อไปได้ เราต้องรักษาบุคลิกลักษณะของชาติเราไว้ แต่ก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ เป็นต้นว่า ในปัจจุบันเราก็ไม่จำต้องแต่งตัวตามแบบโบราณทีเดียว.

SUKHOTHAI

LECTURED BY

PROFESSOR SILPA BHIRASRI

AT WAT TRAPANG TONGLANG, SUKHOTHAI

2nd April 1960

Every important civilization has a golden age which corresponds to a high material intellectual and most of all spiritual progress. Concerning Thailand the factors determining the golden age of Sukhothai were the national independence and religion. No free people of the past could be ethically united without having a common belief; for the Thai this belief was, as it is, Hinayana Buddhism. They chose this religion because they felt that the Doctrine of Gautama was at the unison with their inward spiritual need. In fact, under the Khmer rules the Thai had occasion to be acquainted with both Mahayana Buddhism and Hinduism but neither of these two philosophies satisfied their religious quest.

To understand that the Thai embraced Hinayana Buddhism because they felt the echo of this doctrine in their own hearts is to understand also their greatest artistic creations — the images of the Lord Buddha. During two thousand years, from Gandhara to India, to Burma, Indochina, Indonesia, China and Japan, millions of Buddha images have been cast in bronze, carved in stone, modelled in stucco or embossed in metals. But by studying this immense production of so many styles and periods, it is not difficult to notice that very few statues represent an individual interpretation of the figure of the Teacher. As a rule these images are copies or cool imitations of some classic specimens.

The creation of an image of Buddha is possible only under special circumstances such as that prevailing in Sukhothai.

The principal fine qualities of a statue representing the Buddha are its fine relationship of the anatomical structure united with a sensitive modelling and its inward quality from which arouse our aesthetic emotional feeling. In beholding an image of the Buddha having no peculiar artistic values a Buddhist may prove a subjective emotion on account of his faith which influences his sensitive system, but in the case of the Sukhothai statuary the emotion we prove is eminently objective because it is caused by its great beauty and spirituality. In presence of such masterpieces of our art, also a person of different religious creed is bound to be enraptured and moved.

Of course, Sukhothai art was inspired by specimens of other periods such as the statuary of northern Thailand and that of Ceylon, but the style of Sukhothai took definite individual characteristics through the genius and the profound religious feeling of the Thai.

THE CONCEPTION

A fine statue of the Sukhothai art represents Gautama after His Enlightenment and as such the muscular system is relaxed and the body is in complete rest. The facial features are serene bearing a faint smile reflecting a state of complete inward contentment. After His Enlightenment, the Buddha belonged to the sphere of the Nirvana more than to the Earth and as such the Thai conceived a statue almost ethereal–in fact, sitting or walking or reclining images of the Buddha have that peculiar undulating and soaring sense which, as I have remarked many times, renders also the bronze immaterial, but such spiritualism does not affect the sculptural qualities of the statues because although very simplified and idealized the human forms are modelled most exquisitely.

When we refer to sculptural and spiritual qualities, it sounds conflicting with each other as in many cases it is, but in the Sukhothai statues we never notice disharmony in the abstract idea and its material realization. For instance, although referring to masterpieces of the Buddhist art, in some of the statues of the Gupta period we remark that the sculptural volumes appear too heavy in relation to the representation of the image of the Buddha.

The theme of the representation of the image of the Buddha is complex; fine artistic qualities are not sufficient because the idealized forms have to convey also the essence of the Buddhist Doctrine. Indeed it is the Doctrine inspiring the image, not the real physical forms of the Teacher. Therefore, in conceiving one of these images the artist has to portray very idealized human forms appearing abstract from the worldly matter. Did the old sculptor of Sukhothai solve this complex theme? Shall we sin of pride to say that they solved it in an incomparable way? In fact, the expression of these statues is such as to give us force to master the tumult of our passion, whereas the faint smile tells us how happy we may be by mastering our animal instincts.

The representation of the walking Buddha had a special appeal for the artists of Sukhothai and truly they succeeded in creating a masterpiece. In beholding one of these fine specimens we have the impression that the statue moves gently forward and with a suave gesture of the fingers, symbolizing the circle of the Law, the Teacher advances to announce the Doctrine. The body has a most graceful undulation as the trunk swings aside according to the action of the legs, while the arm hanging down rhythmically follows this waving sense. The head is shaped like the bud of the lotus and the neck spreading at its base attaches to the shoulder harmoniously. Each detail, like for instance, the delicate outline of the lobes of the ears turning a little outwards serve to emphasize still more the harmony of the whole composition. The hands look divine more than human, so exquisite is their modelling.

For the reason to adhere strictly to the written descriptions of the physical peculiarities of Lord Buddha, the feet of the walking images were modelled flat, the toes having a same length and the heels protruding backward so much as to look

unaesthetic. Of course, this remark does not mean that the artists of Sukhothai could not model any human part as they preferred, but their pious veneration for everything related to the Teacher was so strong as to feel inclined to follow some poetical descriptions which could not be satisfactorily realized in sculpture. In the sitting posture we do not notice any disharmony between the feet and the other parts of the statue. As we have said, the facial lineaments bear such serenity as to give the beholder peace and strength to conquer the tumult of his passions. With reference to this sensation, I remember an episode which occurred during the second World War. An elderly lady, very much worried because her two sons were combatting in Europe, used to come to my house and in silence rest for some minutes in front of a head of Buddha of the Sukhothai period. I did not dare to disturb the lady in her meditation, but one day I asked her what she felt in beholding the image. She said that the serenity of that face was such as to restore her peace of mind. This is the spiritual power of the art of Sukhothai.

Some of these statues are so fine as to appear somewhat feminine. Few people have realized that this characteristic was due to the profound veneration the old artist had for Buddha and accordingly their transcendental interpretation of the image. As already mentioned, once Gautama had been completely enlightened, He belonged to an abstract world where the characteristics of the sex do not exist anymore. Hence an image which is celestial more than terrestrial.

STUCCO

Sukhothai cast in bronze and modelled in stucco images of Buddha in round high and bas-relief. In what concerns technical expression, that is to say, the peculiar characteristics issuing from the material used, the two techniques give an almost similar result. Either we make the wax-model to be cast in bronze, or we model in stucco the artist has in both cases the opportunity to convey in the soft materials his inward feelings better than what stone would permit.

Stucco had a great importance in Dvaravati, Khmer and Thai arts. Architectural monuments built in laterite or bricks were plastered with stucco; mouldings were done with the same material and finally the exquisite decoration was modelled. This decoration consisted of the representation of human, animal and mythical figures or ornaments. Because stucco, composed of lime, sand and juice of sugar-cane, harden in a few hours, the artist must be skilled in his art to execute the works quickly, although the work may be corrected by addition of more stucco. The beauty of the ornaments depends upon the sensitive touch of the artist; if these ornaments were done by a talented artist they look alive, otherwise unexpressive. Exposed to the atmospheric agents, particularly to rain, stucco hardens so much as to stand unaltered for centuries. Indeed should it not have been on account of the collapse of the monuments or the iconoclastic hand of men who destroyed many images in search of valuable objects, the works in stucco made one thousand years ago would have been in perfect condition of maintenance.

The size of the images modelled in stucco did not prevent the old masters to maintain very good proportions of idealized human forms. Huge statues such as that of Wat Sapan Hin appeal for their harmony of masses and details not to speak of their spirituality. The difficulty of executing large statues is so great that in general the result is a grotesque expression. This did not happen to the classic art of Sukhothai.

The beautiful images of the Buddha in high relief and the ornaments of Wat Chedi Chet Thaew in Sisatchanalai have a special religious and aesthetic appeal for their most refined and sensitive modelling, but, in our opinion, the masterpiece which impresses us more is the image of the walking Buddha in high relief in a niche of the Mondop of Wat Trapang Tonglang. Indeed, only this specimen would suffice to engrave in golden letters the artistic production of Sukhothai. The image is a heavenly vision walking with a divine rhythm. The idealized forms are most spiritual. Any person who has an aesthetic feeling, in beholding this statue, is bound to receive a profound and lasting emotion: in saying 'lasting' we mean that the remembrance of this masterpiece is giving us a renewed sensation of serenity and purity. This sensation cannot be otherwise because the image truly embodies the very essence of the Buddhist Doctrine: purity of thought, purity of speech, purity of action.

The sculptor who made the statue was such an aesthetician as not to fall in the mistake of following to the letter the poetical description concerning the physical peculiarities of the Teacher. He knew too well that to model the feet according to the description would have affected the harmony of his creation and so he modelled them according to his high aesthetic judgment. The image is flanked by the figures of Brahma, Indra and other celestial beings in smaller scales. The artistic difference between the images and the Hindu gods, that is to say, the understanding of sculptural volumes in bas-relief, composition and modelling shows that the figures around the image of the Buddha were made either in a later period or by some mediocre artists.

PAINTING

It is very regrettable that with the exception of some ornamental parts the paintings of Sukhothai have been obliterated, but from those of Wat Chedi Chet Thaew in Sisatchanalai* we may trace this art from the middle of the 19th century B.E. (end of the 13th century A.D.). As we know, Thai painting began with stone engravings and also in later periods the beauty of this art depends upon the expressiveness of the lines. It is an art two dimensional contrasting with the three dimensional painting of the West.

* The paintings were faithfully reproduced two years ago by Fua Haribhitak after the suggestion of the Director-General of the Fine Arts Department, Mr. Dhanit Yupho. This has proved a very lucky idea because at present the paintings can scarcely be seen.

We presume that the stone engravings of Wat Si Chum in Sukhothai were done by Ceylonese Buddhist monks who had come to Sukhothai to illumine the Thai on Hinayana Buddhism, and that they were helped by some Thai artists. Of course, the style of these engravings illustrating the life of the Buddha and Jataka stories, is eminently Indian, but some figures show already Thai feelings and it is from this fact that we say that some Thai artists shared the execution of the work.

Between the engravings and our oldest painting recorded, in the Wat Chedi Chet Thaew in Sisatchanalai, there is a great difference in style. As said the former were compositions treating Buddha's life and Jataka stories while the latter had a fixed theme of superposed horizontal bands with seated Buddha images and worshippers. This theme became universal and was repeated till the middle of the 22nd century B.E. (end of the 16th century A.D.). What strikes us more in the painting of Wat Chedi Chet Thaew is the difference of style between the Buddha images and that of the other figures. The images of the Buddha have already the peculiarities of the Sukhothai statuary, while the other figures still retain the character of the Ceylonese art. This remark has a great importance to understand Thai art. In fact, the graceful waving outlines of the Sukhothai statuary and the finesse of its details corresponds to the physic and temperament of the Thai race. If we study the Thai people in their natural surrounding, we will notice the same anatomical characteristics as in the Sukhothai statues and the fine details correspond just to their natural distinct manners.

The colours used in the paintings of Wat Chedi Chet Thaew are white, red and black, that is to say it is a monochrome expression and as such Thai painting remained till a much later period. This suggests that this art, more or less, imitated the character of sculpture.

Accordingly the artists of Sukhothai, in their statuary, interpreted the very peculiarities of the Thai race, peculiarities which from sculpture were transmitted to painting and which may be traced in all periods not excluding the modern one, because, either consciously or unconsciously, modern artists are inspired by the art of our golden age. This is not for a sense of imitation, or to create any neo-classicism, but as said, it is only because the artists of Sukhothai imprinted in their art the very character of the Thai people and as such will exist forever.

POTTERY

Pottery is characterized by form and as such is related to sculpture. Accordingly, sculpture of Sukhothai being a great expression, so is pottery. Some pottery as in the Ayudhya period, referred to as Bencharong, is enriched with many colours and in this case it is related both to sculpture and painting, but as the production of Sukhothai and Sawankhalok was monochromatic, its beauty relies upon the finesse of

forms. The delicate tint used for glazing the pottery of Sukhothai was in general a pale broken blue-green colour, so fine as we can expect in a classic period such as that of Sukhothai.

Pottery had a large field of use; vases were made in many sizes and for various purposes, from the tiny ones to contain perfumes and ointments to the very large water jars. The form of all these vases is exceptionally fine, but not too gracious. Indeed the production of the kilns of Sawankhalok and Sukhothai is outstanding for its balance of finesse and its solid appearance; this quality is indispensable for a classic pottery because, as mentioned above, this art is a branch of sculpture. Ceramic was also applied very much to architecture; tiles for the roof glazed in the same pale green-blue tint, the triangular decoration at the end of the ridges of the roof, the figures of *makara* to decorate the lower end of the gables, lions, demons, etc. For domestic and ceremonial purposes there exist a lot of beautiful vessels, while for animistic ceremonies many small statuettes were made, which, although primitive looking, appeal for their spontaneous artistic expressions. Some of the small glazed sculptures representing elephants and other animals were rendered with such a skill as to be classified as real works of art, even more so than objects of applied arts.

Technically the pottery was so excellent that it competed in the foreign markets with the Chinese production. Japan collected in those days our pottery and in modern times it is well known all over the world. The clay used was most excellent and after having been baked at high degrees it became very hard. The glazing was excellent; it covered the surface with solidity. For vessels and many vases the delicate green-blue tint was used and designs were painted in black or in a darker value of the same tint of the body. Few vases have the body in white and the design in black, but usually the white, broken with some yellowish oxide, was used for sculptural works such as the *makara*, the lions, demons, etc. Lines over these objects are in black or in brown. Another tint common in the vases is a pale broken yellow-ochre. Sometimes a faint engraving, like the pottery of the Chinese Sung dynasty, replaced the design in dark tint.

It has been said that the kilns of Sukhothai and Sawankhalok were started by Chinese potters—a fact quite possible considering the great achievement reached by the Chinese in this art since the period of the T'ang and Sung dynasties. We certainly owe the Chinese the technique of baking and glazing, but we have also to emphasize that the artistic value of our pottery is eminently Thai. With the greatest respect and admiration we have for the Chinese porcelain, we cannot help remarking that many forms of the Chinese pottery correspond to an old traditional taste appreciable in particular by Chinese people, but rather objectionable for others, whilst the forms of the Sukhothai-Sawankhalok pottery are fine looking for any people of any taste. This remark is aesthetical only and is made to emphasize that between Chinese and Thai pottery there is no comparison—two different peoples, two different artistic expressions.

จิตรกรรมและประติมากรรมสมัยสุโขทัย

ของ

ศาสตราจารย์ศิลป พีระศรี

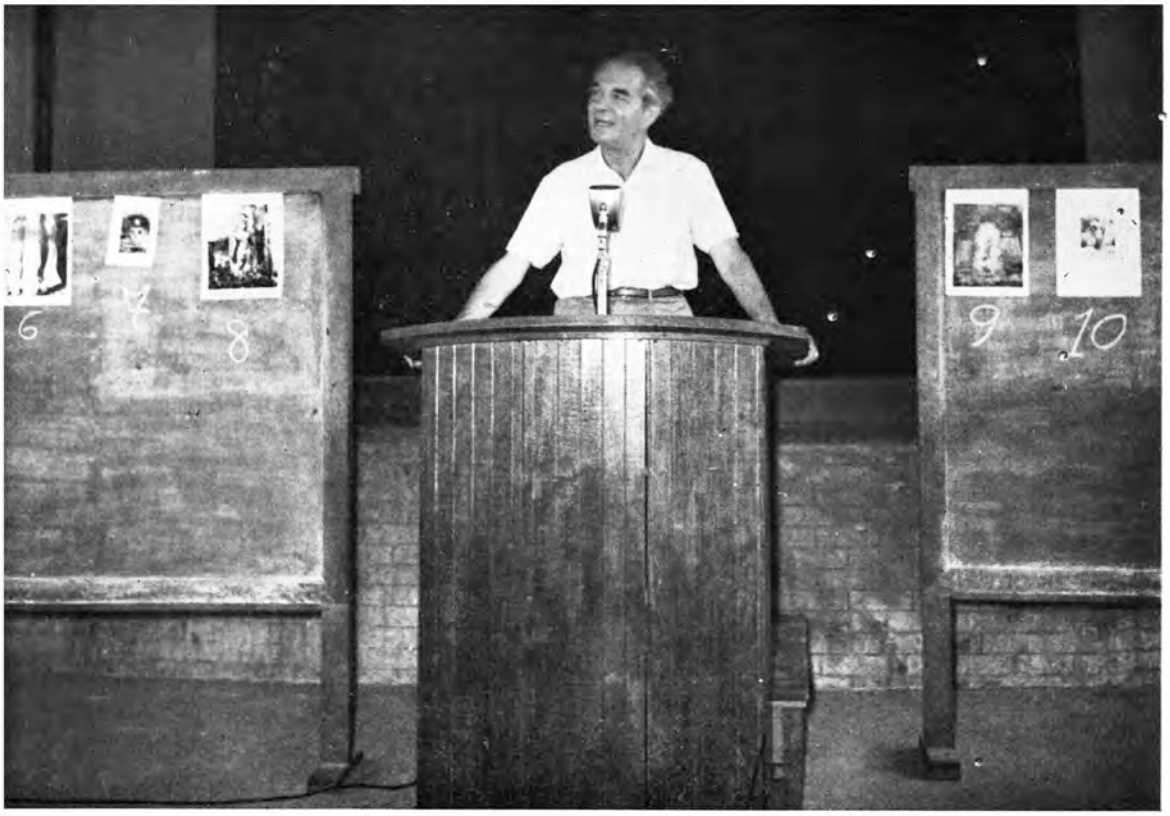
แสดงที่วัดตระพังทองหลาง จังหวัดสุโขทัย

วันที่ ๒ เมษายน ๒๕๐๓

ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปล

อารยธรรมที่สำคัญทุกแห่งย่อมมีสมัยทอง (สมัยที่รุ่งเรืองสูงสุด) ของตน ซึ่งตรงกับความเจริญทางวัตถุอย่างสูง และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเจริญก้าวหน้าทางจิตใจเกี่ยวกับประเทศไทย สิ่งซึ่งทำให้เกิดมีสมัยทองแห่งสุโขทัยก็คือความเป็นเอกราชของชาติไทยและศาสนา ไม่มีชนชาติที่เป็นอิสระชาติใดในอดีตที่อาจจะรวมกันเข้าได้ทางจริยา ถ้าไม่มีความเชื่อถือร่วมกัน สำหรับชาติไทย ความเชื่อถือนี้ก็คือพุทธศาสนาลัทธิหินยาน ชาวไทยเลือกนับถือศาสนานี้ ก็เพราะรู้สึกว่าคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ตรงกับความต้องการทางจิตใจของตน ตามความจริง ภายใต้การปกครองของชนชาติขอม ชาวไทยก็ได้มีโอกาสรู้จักทั้งพุทธศาสนาลัทธิมหายานและศาสนาพราหมณ์ แต่ปรัชญาของศาสนาทั้งสองก็ไม่ตรงกับความต้องการของชนชาติไทย

การเข้าใจถึงการที่ว่าชนชาติไทยยอมรับนับถือพุทธศาสนาลัทธิหินยาน เพราะเหตุว่าเขารู้สึกว่าคำสั่งสอนของลัทธินี้ตรงกับจิตใจของเขานั้น ก็คือการเข้าใจซาบซึ้งถึงการสร้างสรรทางศิลปอย่างสูงสุดเกี่ยวกับพระพุทธรูปของเขาด้วย ตลอดระยะ ๒๐๐๐ ปี พระพุทธรูปนับเป็นจำนวนล้านก็ได้รับการหล่อด้วยสัมฤทธิ์ สลักด้วยหิน ปั้นด้วยปูน และตีเป็นรูปนูนขึ้นในโลหะ จากแคว้นคันธาราฐไปยังประเทศอินเดีย ประเทศพม่า แหลมอินโดจีน หมู่เกาะอินโดนีเซีย ประเทศจีนและประเทศญี่ปุ่น แต่จากการศึกษาพระพุทธรูปเหล่านี้ ซึ่งแบ่งออกเป็นหลายแบบหลายสมัย ก็ไม่เป็นการยากที่จะสังเกต

ศาสตราจารย์ศิลป พีระศรี
ผู้บรรยายเรื่องจิตรกรรม
และประติมากรรมสมัยสุโขทัย

ศาสตราจารย์ศิลป พีระศรี
กำลังบรรยาย
ณ วัดตระพังทองหลาง
จังหวัดสุโขทัย
เมื่อ ๒ เมษายน ๒๕๐๓

พระพุทธรูปปางลีลา สมัยสุโขทัย
พุทธศตวรรษที่ ๒๐

เป็นพระพุทธรูปที่เต็มไปด้วยชีวิตจิตใจอย่างสูงสุด แสดงให้เห็นว่าความเคารพอย่างพิเศษสุดของคนไทยโบราณมีอยู่ต่อพระบรมศาสดาเพียงใด และความเคารพนั้นบันดาลใจให้เขาสร้างพระพุทธรูปดูดังลอยอยู่ในสวรรค์ชั้นฟ้า แสดงให้เห็นว่าภายหลังที่ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณแล้วเสด็จดำเนินเยื้องกรายไปเบื้องหน้า เพื่อสั่งสอนพระธรรมของพระองค์ด้วยพระอิริยาบถอันนี่มนวล

พระพุทธรูปองค์นี้

ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

อำเภอดุสิต จังหวัดพระนคร

ว่าเพียงบางรูปเท่านั้นที่แสดงถึงพระพุทธองค์อย่างอิสระ โดยทั่วไปรูปเหล่านี้ก็เป็นแต่เพียงการจำลองแบบหรือเลียนแบบอย่างขาดชีวิตจิตใจ จากพระพุทธรูปแบบคลาสสิคบางรูปเท่านั้น

การสร้างพระพุทธรูปอย่างแท้จริงนั้น อาจจะเกิดขึ้นได้โดยเฉพาะจากเหตุการณ์อันพิเศษ เป็นต้นว่าซึ่งมีอยู่ที่สุโขทัยในขณะนั้น

คุณลักษณะอันสำคัญของพระพุทธรูป ก็คือ ส่วนสัมพันธ์อันดีระหว่างโครงร่างผสมกับการทำรูปร่างอย่างมีชีวิตจิตใจและคุณสมบัติภายในของรูป ซึ่งทำให้เราเกิดมีความรู้สึกทางอารมณ์เกี่ยวกับความสวยงามเกิดขึ้น ในการมองดูพระพุทธรูปซึ่งไม่มีคุณค่าทางความสวยงาม พุทธศาสนิกชนอาจจะมีอารมณ์ที่เกิดจากตนเอง เพราะความเลื่อมใสศรัทธาของเขาที่มีต่อศาสนาทำให้เขามีความรู้สึกทางประสาทขึ้น แต่สำหรับพระพุทธรูปแบบสุโขทัยแล้ว อารมณ์ที่เรารู้สึกมีขึ้นนั้นจะเกิดมาจากรูปนั้นอย่างแท้จริง เพราะเหตุว่าเกิดขึ้นจากความสวยงามและความมีชีวิตจิตใจอย่างยิ่งของพระพุทธรูปองค์นั้น ต่อหน้าศิลปวัตถุชั้นเอกของเราเช่นนี้ แม้แต่ผู้ที่ไม่ได้นับถือศาสนาพุทธก็ย่อมจะต้องรู้สึกชื่นชมยินดีอย่างมากมายและเกิดอาการเคลื่อนไหวทางจิตใจตามไปด้วย

เป็นความจริงที่ว่าศิลปแบบสุโขทัยได้รับอิทธิพลมาจากศิลปสมัยอื่น ๆ เป็นต้นว่าจากพระพุทธรูปทางภาคเหนือของประเทศไทยและจากเกาะลังกา แต่ศิลปแบบสุโขทัยนั้นมีลักษณะพิเศษโดยเฉพาะของตนเอง ซึ่งมาจากความชาญฉลาดและความเลื่อมใสในศาสนาอย่างลึกซึ้งของชนชาติไทย

ความคิดคำนึงในศิลปแบบสุโขทัย

พระพุทธรูปที่สวยงามในศิลปแบบสุโขทัยเป็นรูปพระพุทธองค์เมื่อเสด็จตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว และเมื่อเป็นดังนั้น ระบบกล้ามเนื้อต่าง ๆ ก็จะผ่อนคลาย และพระองค์ก็จะอยู่ในความสงบนิ่งอย่างแท้จริง พระพักตร์สงบมีรอยเผยอยิ้มเล็กน้อย แสดงถึงปีติอันเกิดขึ้นภายในอย่างสมบูรณ์ ภายหลังการตรัสรู้แล้ว พระพุทธองค์

ก็เสด็จอยู่ในห้วงแห่งพระนิพพานมากกว่าห้วงแห่งโลก และช่างไทยก็จะประดิษฐ์พระพุทธรูปอย่างชนิดที่เรียกว่าสถิตอยู่ในสรวงสวรรค์ขึ้น ตามความจริงไม่ว่าจะเป็นพระพุทธรูปประทับนั่ง ลีลา หรือไสยา ก็จะมีลักษณะอันละมุนละไมและลอยตุจอยู่ในสรวงสวรรค์นี้ผสมอยู่ด้วย ข้าพเจ้าได้กล่าวมาหลายครั้งแล้วว่า ลักษณะเช่นนี้ทำให้สัมฤทธิ์ดูไม่มีตัวมีตน แต่การมีชีวิตจิตใจแบบนี้ก็ไม่ได้ทำให้ลักษณะทางโครงร่างของประติมากรรมต้องเสียไป เพราะเหตุว่า แม้ว่ารูปร่างของพระพุทธองค์จะทำอย่างง่ายและทำขึ้นตามอุดมคติอันสูงส่ง แต่ก็ได้รับการบั่นขึ้นอย่างประเสริฐสุด

เมื่อเรากล่าวถึงลักษณะทางประติมากรรมและทางจิตใจ ทั้งสองสิ่งนี้ก็จะดูขัดกันอยู่ในตัว ดังที่มีกรณีอยู่หลายแห่ง แต่สำหรับในประติมากรรมแบบสุโขทัยแล้ว เราจะไม่เคยเห็นความขัดกันทั้งในทางความคิด ในสิ่งที่ไม่มีตัวตน และการผลิตออกมาทางวัตถุอาจจะยกตัวอย่างได้ เป็นต้นว่า เมื่อเรากล่าวถึงศิลปวัตถุชิ้นเอกในพุทธศิลป คือประติมากรรมสมัยคุปตะของอินเดีย เราก็อดที่จะกล่าวไม่ได้ว่าเกี่ยวกับการทำพระพุทธรูปในศิลปแบบนี้ รูปร่างจะดูค่อนข้างหนักเกินไป

วิธีการในการสร้างพระพุทธรูปนั้นยุ่งยาก ลักษณะความสวยงามทางศิลปอย่างเดียวยังไม่เพียงพอ เพราะเหตุว่า รูปที่ทำขึ้นตามอุดมคตินั้นต้องนำให้เข้าไปถึงแก่นของคำสั่งสอนของพุทธศาสนาด้วย ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า คือคำสั่งสอนของพุทธศาสนาที่ดลบันดาลให้เกิดมีรูปขึ้น ไม่ใช่ว่ารูปนั้นแสดงถึงรูปร่างอันแท้จริงของพระพุทธองค์ ดังนั้น ในการประดิษฐ์พระพุทธรูป ช่างจึงต้องทำรูปร่างมนุษย์ขึ้นตามอุดมคติอย่างสูงส่งและในขณะเดียวกันก็ต้องให้มีลักษณะที่ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องของโลกมนุษย์อีกต่อไปผสมอยู่ด้วย ช่างโบราณในสมัยสุโขทัยได้ขบปัญหาที่ยุ่งยากนี้สำเร็จลงหรือเปล่า เราจะโอ้อวดเกินไปหรือไม่ ที่จะกล่าวว่า เขาได้ขบปัญหานี้ได้อย่างชนิดที่ไม่มีวิธีอื่นมาเปรียบเทียบได้ ตามความเป็นจริง สีพระพักตร์ของพระพุทธรูปเหล่านี้ดูเหมือนจะทำให้เราเกิดมีกำลังพอที่จะควบคุมเอาชนะแก่ความยุ่งเหยิงทางอารมณ์ของเรา ในขณะเดียวกัน รอยยิ้มอย่างแผ่วเบาของพระพุทธรูปสุโขทัย ก็ดูเหมือนจะแสดงให้เราทราบว่าเราจะรู้สึกเป็นสุขอย่างไร ถ้าเราสามารถควบคุมสัญชาตญาณเยี่ยงสัตว์ป่าของเราไว้ได้

การประดิษฐ์พระพุทธรูปลีลานั้น เป็นที่นิยมกันเป็นพิเศษสำหรับช่างสมัยสุโขทัย และตามความเป็นจริงแล้ว สำหรับเรื่องนี้เขาก็สามารถผลิตศิลปวัตถุชั้นพิเศษขึ้นมาได้จริง ๆ ในการมองดูพระพุทธรูปที่สวยงามแบบนี้รูปหนึ่ง เราจะรู้สึกว่ารูปนั้นกำลังเคลื่อนไปข้างหน้าอย่างแช่มช้อย มีนิ้วพระหัตถ์ทำท่าอย่างสุภาพเป็นเครื่องหมายแสดงถึงพระธรรมจักร คือเป็นอิริยาบถพระพุทธองค์ขณะกำลังทรงดำเนินไปประกาศพระศาสนาของพระองค์ พระวรกายมีทรวดทรงอ่อนช้อยอย่างสวยงาม เพราะเหตุว่าในขณะที่พระวรองค์กำลังเบือนไปทางด้านหนึ่งตามลักษณะการเคลื่อนที่ของพระชงฆ์นั้น พระกรก็จะห้อยลงมาอย่างได้จังหวะตามลักษณะที่อ่อนโค้ง พระเศียรมีลักษณะคล้ายดอกบัวตูมและพระศอซึ่งผายออกทางเบื้องล่าง ก็ตั้งอยู่บนพระอังสาอย่างได้สัดส่วน ลักษณะลายละเอียดแต่ละชนิดของพระพุทธรูป เป็นต้นว่า เส้นนอกอันละเอียดอ่อนของใบพระกรรณซึ่งม้วนออกข้างนอกเล็กน้อย ก็ดูเหมือนจะย้ำถึงความได้สัดส่วนขององค์ประกอบทั้งหมดให้เด่นยิ่งขึ้นไปอีก พระหัตถ์ดูเป็นของทิพย์มากกว่าที่จะเป็นของมนุษย์ ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่าได้ทำขึ้นอย่างดีนั่นเอง

เพื่อที่จะทำตามคำบรรยายที่มีอยู่เกี่ยวกับพุทธลักษณะอย่างถี่ถ้วน พระบาทของพระพุทธรูปลีลาจึงแบน นิ้วพระบาทมีขนาดเท่ากันและส้นพระบาทก็จะยื่นออกไปข้างหลังมากจนกระทั่งมองดูเกินงาม ลักษณะเช่นนี้มิได้หมายความว่าช่างสมัยสุโขทัยจะไม่สามารถประดิษฐ์ลักษณะของมนุษย์ขึ้นตามที่ตนต้องการได้ แต่เนื่องจากความเคารพนับถืออย่างมั่นคงในทุก ๆ สิ่งที่เกี่ยวแก่พระพุทธองค์ของเขา ได้ทำให้เขายอมคล้อยตามคำบรรยายในคำประพันธ์ซึ่งไม่อาจจะผลิตให้เป็นผลที่พอใจในทางด้านปฏิมากรรมได้ สำหรับพระพุทธรูปประทับนั่ง เราจะไม่เห็นมีการขัดกันระหว่างพระบาทและส่วนอื่น ๆ ของพระวรกายเลย ดังที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้ว ลักษณะของพระพักตร์ซึ่งแสดงถึงความสงบอาจทำให้ผู้ดูเกิดมีความสงบสุขและกำลังที่จะเอาชนะแก่ความยุ่งเหยิงแห่งอารมณ์ของตนได้ เกี่ยวกับความรู้สึกอันนี้ ข้าพเจ้าระลึกได้ถึงสมัยหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ สุภาพสตรีสูงอายุผู้หนึ่งมีความกังวลใจมากเนื่องจากบุตรชาย ๒ คน

ของเธอกำลังทำการสู้รบอยู่ในทวีปยุโรป มักจะมาที่บ้านของข้าพเจ้าและนั่งสงบอยู่เป็นเวลา ๒—๓ นาทีต่อหน้าพระเศียรพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ข้าพเจ้าเองก็ไม่กล้าที่จะรบกวนสมาธิของเธอ แต่วันหนึ่ง ข้าพเจ้าได้ถามขึ้นว่า เธอมีความรู้สึกอย่างไรในการมองดูเศียรนั้น เธอตอบว่า ความสุขสงบของเศียรนั้นอาจทำให้ดวงใจของเธอกลับคืนไปสู่ความสงบได้ นี่คืออำนาจทางจิตของศิลปแบบสุโขทัย

พระพุทธรูปแบบสุโขทัยบางรูป สวยงามมากจนกระทั่งดูคล้ายกับว่ามีลักษณะของสตรีปนอยู่ มีบุคคลเพียงจำนวนน้อยที่ประจักษ์ว่าลักษณะเช่นนี้เกิดจากความเคารพนับถืออย่างลึกซึ้งที่ช่างไทยสมัยโบราณมีต่อพระพุทธองค์ และเกิดจากการทำรูปภาพขึ้นตามมโนภาพ ดังที่กล่าวมาแล้ว เมื่อพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้แล้ว พระองค์ก็เป็นของโลกที่ไม่มีตัวตน ซึ่งรูปลักษณะของเพศไม่มีอยู่อีกต่อไป ดังนั้นพระพุทธรูปจึงเป็นของสวรรค์ยิ่งกว่าของโลกมนุษย์

ปูนปั้น

พระพุทธรูปที่หล่อด้วยสัมฤทธิ์และปั้นด้วยปูนในสมัยสุโขทัย มีทั้งรูปที่ดูได้รอบด้าน นูนสูงและนูนต่ำ เกี่ยวกับการแสดงออกทางวิธีการ คือลักษณะพิเศษที่เกิดจากวัตถุที่ใช้นั้น วิธีการทั้งสองชนิดก็ให้ผลเกือบจะคล้ายคลึงกัน คือไม่ว่าเราจะต้องทำหุ่นขี้ผึ้งสำหรับหล่อสัมฤทธิ์หรือปั้นปูน ในทั้งสองกรณี ช่างก็มีโอกาสที่จะนำความรู้สึกภายในของตนแสดงลงไปในวัตถุธาตุอันอ่อนนุ่มได้ดีกว่าที่จะทำได้ในศิลา

ปูนปั้นมีความสำคัญมากในศิลปแบบทวารวดี ขอม และศิลปไทย ศาสนสถานที่สร้างขึ้นด้วยศิลาแลงหรืออิฐ จะถูกปกคลุมด้วยปูนปั้น การทำลวดลายให้นูนออกมาก็ทำด้วยปูนปั้น และในที่สุดลวดลายละเอียดอย่างสวยงามก็จะได้รับการปั้นขึ้น ลวดลายเครื่องตกแต่งนี้ ประกอบด้วยรูปมนุษย์ รูปสัตว์ และรูปบุคคล ตามเทพนิยายหรือลวดลายเครื่องประดับ เพราะเหตุว่า ปูนปั้นซึ่งประกอบด้วยปูน ทราย และน้ำอ้อยนั้นจะแข็งภายในเวลา ๒—๓ ชั่วโมง ช่างจึงต้องมีความสามารถในเชิงศิลปของเขาที่จะทำงานได้อย่างรวดเร็ว แม้ว่าอาจจะแก้ไขงานของเขาได้ด้วยการเพิ่มปูนลงไป ความสวย

พระพุทธรูปปูนปั้นนูนสูง

ในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

อำเภอศรีสัชชนาลัย

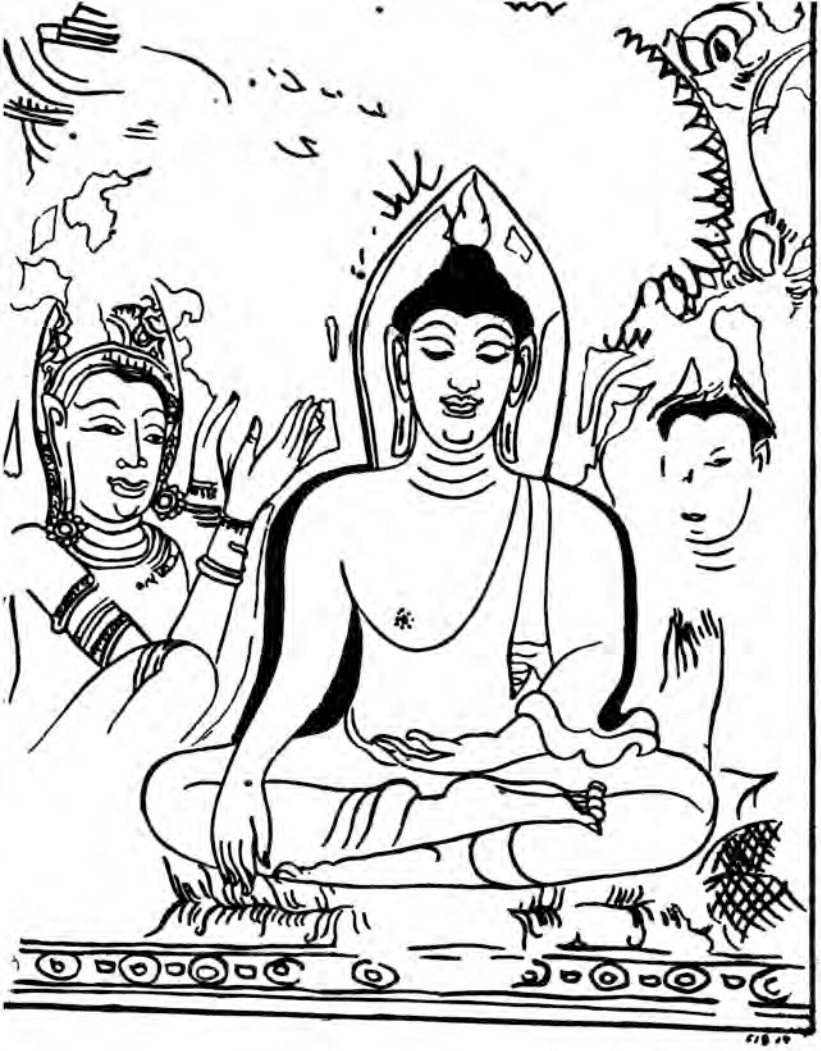
จังหวัดสุโขทัย

อิริยาบถอันกำหนดขึ้นเป็นประเพณี

ของพระพุทธรูปลีลานั้น ปรากฏ

อยู่ในพระพุทธรูปสัมฤทธิ์และปูนปั้น

ทั้งลอยตัวและปั้นนูน

ส่วนละเอียดของงานจิตรกรรม
ฝาผนัง
ในเจดีย์รายวัดเจดีย์เจ็ดแถว
อำเภอศรีสัชชนาลัย
จังหวัดสุโขทัย

เป็นของตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ จากภาพนี้ สังเกตได้ว่า พระพุทธลักษณะกลายมาเป็นอย่างพระพุทธรูปสุโขทัยแล้ว แต่รูปท้าวพระยามหากษัตริย์ที่กำลังกระทำสักการะบูชานั้นยังคงมีลักษณะเป็นศิลปอินเดีย

ส่วนละเอียดของภาพจำหลักลายเส้น
เพดานอุมงค์วัดศรีชุม เมืองสุโขทัยเก่า
แสดงให้เห็นลักษณะของศิลปอินเดีย

งามของลวดลายเครื่องประดับเหล่านั้น ขึ้นอยู่แก่ฝีมืออันแสดงความรู้สึกของช่าง ถ้าลวดลายเหล่านี้ทำขึ้นโดยช่างที่มีความสามารถก็จะดูมีชีวิตจิตใจ มิฉะนั้นก็จะดูจืดชืดไม่แสดงความรู้สึกอะไรเลย ปูนปั้นเหล่านี้เมื่อถูกอากาศภายนอกโดยเฉพาะฝนแล้วก็จะแข็งตัว จนกระทั่งอาจคงทนอยู่ได้เป็นร้อย ๆ ปี ถ้าไม่เป็นด้วยการหักพังลงมาของศาสนสถาน หรือจากน้ำมือของผู้ที่ไม่เคารพต่อศาสนา มุ่งแต่ที่จะทำลายรูปเคารพต่าง ๆ เพื่อค้นหาสิ่งที่มีค่าแล้ว งานปูนปั้นเหล่านี้ที่ทำเมื่อพันปีมาแล้วก็อาจจะคงอยู่ได้ในสภาพที่สมบูรณ์

รูปปูนปั้นขนาดต่างๆ นั้น มิได้ทำให้ช่างไทยโบราณต้องสูญเสียลัดส่วนที่สวยงามของร่างกายมนุษย์ที่ตนทำขึ้นตามอุดมคติเลย ประติมากรรมที่ใหญ่โต เป็นต้นว่าที่วัดสะพานหิน ก็มีความสวยงามทั้งในด้านความได้สัดส่วนของรูปร่างที่ใหญ่โตและรายละเอียด ทั้งนี้โดยมิจำต้องกล่าวถึงทางด้านชีวิตจิตใจด้วย ความยากลำบากในการสร้างประติมากรรมที่ใหญ่โตนั้นมีอยู่มาก จนกระทั่งโดยทั่วไป ผลก็คือการแสดงออกซึ่งรูปร่างอันเทอะทะ แต่สิ่งนี้ก็มิได้เกิดขึ้นแก่ศิลปแบบคลาสสิคของสุโขทัยเลย

พระพุทธรูปนูนสูงที่สวยงามและลวดลายเครื่องประดับที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว ณ เมืองศรีสัชชนาลัย มีความดึงดูดทางความสวยงามและทางความรู้สึกทางศาสนาเป็นพิเศษ ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากรูปร่างที่มีชีวิตจิตใจและสวยงามที่สุด แต่สำหรับความเห็นของข้าพเจ้า ศิลปชั้นเอกซึ่งประทับใจเรายิ่งกว่า ก็คือพระพุทธรูปนูนสูงปางลีลาในคูหาของมณฑป ณ วัดตระพังทองหลาง เมืองสุโขทัย ตามความจริงเฉพาะแต่ศิลปกรรมชั้นนี้ชั้นเดียวเท่านั้น ก็เพียงพอที่จะจารึกคุณค่าของศิลปของอาณาจักรสุโขทัยลงไว้ด้วยตัวอักษรทอง พระพุทธรูปองค์นี้เปรียบเสมือนความฝันที่เลื่อนลอยอยู่ในสวรรค์ซึ่งกำลังลีลาอยู่ด้วยจังหวะอันเป็นทิพย์ รูปร่างที่ทำขึ้นตามอุดมคตินั้นมีชีวิตจิตใจอย่างแท้จริง ผู้ใดก็ตามที่มีนิสัยนิยมในสิ่งสวยงาม เมื่อได้มองดูรูปนี้แล้วก็จะต้องรู้สึกมีอารมณ์ที่ลึกซึ้งคงอยู่นาน ในคำว่า "คงอยู่นาน" นี้ ข้าพเจ้าหมายความว่า ความทรงจำในศิลปกรรมชั้นเอกชั้นนี้จะทำให้เรามีความรู้สึกสงบและบริสุทธิ์เกิดขึ้นมาใหม่ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นนี้ไม่อาจจะเป็นอย่างอื่นไปได้ เพราะเหตุว่า พระพุทธรูปองค์นี้ได้รับเอาแก่นของหลักพุทธศาสนาเข้าไปอยู่ในนั้นจริง ๆ คือ ตำริชอบ วาจาชอบ และกระทำชอบ

ช่างผู้ปั้นพระพุทธรูปองค์นี้เป็นผู้ที่รอบรู้ในหลักความสวยงาม จนไม่อาจจะหลงผิดไปทำตามตัวอักษรในคำประพันธ์ที่อธิบายถึงลักษณะประหลาดต่าง ๆ เกี่ยวกับพระวรกายของพระพุทธองค์ไปได้ เขารู้ดีว่าการปั้นพระบาทตามคำบรรยายนั้นย่อมจะกระทบกระเทือนต่อสัดส่วนของผลิตกรรมของเขา และดังนั้น เขาจึงปั้นพระบาททั้งสองข้างตามความคิดทางความสวยงามอย่างสูงของเขาเอง พระพุทธรูปนี้แวดล้อมอยู่ด้วยรูปพระอินทร์พระพรหมและเทวดาอื่น ๆ ในขนาดเล็ก ความแตกต่างในเชิงศิลประหว่างพระพุทธรูปและเทวรูป กล่าวคือ ความเข้าใจในการสลักภาพนูนต่ำให้มีชีวิตจิตใจองค์ประกอบภาพและการทำรูปร่างนั้นแสดงให้เห็นว่ารูปของเทวดาต่าง ๆ ที่อยู่ล้อมรอบพระพุทธองค์นั้นคงจะปั้นขึ้นในชั้นหลัง หรือมิฉะนั้นก็ปั้นขึ้นโดยช่างที่ไม่ชำนาญ

จิตรกรรม.

เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่ว่ายกเว้นภาพลวดลายเครื่องประดับที่ยังคงมีเหลืออยู่บางแห่งแล้ว จิตรกรรมในสมัยสุโขทัยก็ลบเลือนไปหมดสิ้น แต่จากภาพเขียนที่ยังคงมีเหลืออยู่ ณ วัดเจดีย์เจ็ดแถว ในเมืองศรีสัชชนาลัย เราก็อาจจะสืบสาวราวเรื่องของศิลปแขนงนี้ได้ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา ภาพเขียนเหล่านี้ได้ถูกจำลองไว้อย่างถูกต้องต่อความจริงราว ๒ ปีมาแล้ว โดยนายเพื่อ หริพิทักษ์ ตามคำแนะนำของท่านอธิบดีกรมศิลปากร คือ นายธนิต อยู่โพธิ์ คำแนะนำและการจำลองอย่างถูกต้องนี้เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะเหตุว่าในปัจจุบันนี้ ภาพเขียนเหล่านั้นก็เกือบจะมองไม่เห็นอยู่แล้ว

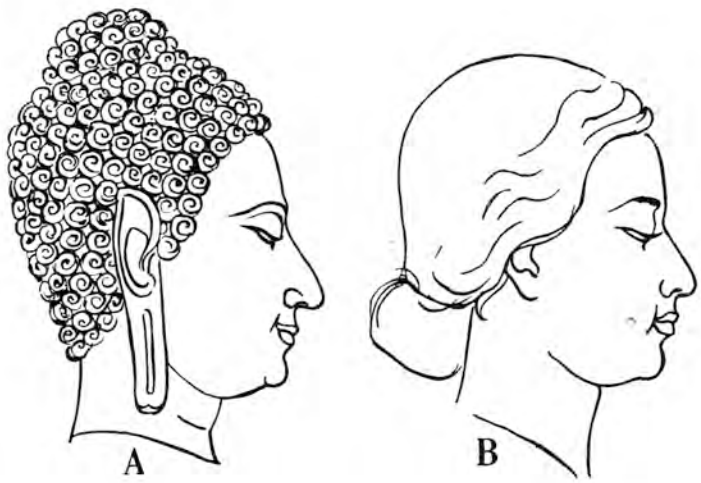
จิตรกรรมฝาผนังของไทยเริ่มต้นด้วยการสลักลายลงบนหิน และในสมัยต่อมาความสวยงามของจิตรกรรมไทยก็อาศัยอยู่บนความมีชีวิตจิตใจของเส้นเหล่านี้ จิตรกรรมไทยเป็นศิลปแบบสองมิติ ตรงกันข้ามกับศิลปแบบสามมิติของทางตะวันตก

ข้าพเจ้าคิดว่าการสลักภาพลงบนแผ่นหิน ณ วัดศรีชุมนั้น กระทำโดยพระภิกษุชาวลังกาผู้เข้ามาสอนพุทธศาสนาลัทธิหินยานแก่ชาวไทยที่สุโขทัย และภาพเหล่านี้ก็คงมีช่างไทยเป็นผู้ช่วยสลักด้วย ลักษณะของภาพสลักซึ่งแสดงถึงพุทธประวัติและชาดก

ศิลปินโบราณชั้นครูสมัยสุโขทัย นับเป็นนักสังเกตธรรมชาติอย่างดียิ่ง ได้บรรจุลักษณะของชนชาติไทยไว้ในพระพุทธรูปที่ตนปั้นขึ้นนั้นด้วย *(ภาพบน)* เศียรพระพุทธรูป สมัยสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๒๐ เปรียบเทียบกับรูปสตรีชาวสุโขทัย *(ล่าง)* อาจสังเกตเห็นความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างเศียรพระพุทธรูปกับศีรษะสตรี

A **รูปลายเส้น พระเศียรพระพุทธรูป** *ด้านข้าง*

B **รูปลายเส้น ศีรษะสตรี ชาวสุโขทัย** *ด้านข้าง*

พระพุทธรูปลีลาปูนปั้นองค์สวยงาม

ที่วัดตระพังทองหลาง เมืองสุโขทัยเก่า

พุทธศตวรรษที่ ๒๐

อาการเคลื่อนไหวอันนุ่มนวลและการปั้นอันวิจิตร
ทำให้เห็นเป็นทิพยลักษณะ

เครื่องปั้นดินเผา รูปปั้นคน เทวดา ยักษ์ และสัตว์ต่าง ๆ ขนาดเล็ก ๆ สร้างขึ้น
อย่างมากมาย จากเตาเผาของสุโขทัย และ
สวรรคโลก

งานประติมากรรมเหล่านี้ ใช้สำหรับตกแต่งสถาปัตยกรรม
หรือไม่ก็ใช้สำหรับพิธีทางศาสนาและทางภูตผี
รูปช้างกับควาญบนหลังขนาดเล็กนี้ ทำขึ้นอย่างง่าย ๆ
แต่ก็ได้ลักษณะของสัตว์ประเภทนี้เป็นอย่างดียิ่ง

เครื่องปั้นดินเผา เศียรยักษ์ทำด้วยดินเผาไฟเคลือบ

ความดุร้ายเป็นลักษณะพิเศษโดยเฉพาะของงานทางนิยายเช่นนี้
และได้ถ่ายทอดไปสู่งานจิตรกรรม
ประติมากรรมและนาฏศิลป์ด้วย
เช่นหน้ากากโขนละคอน
สืบมาจนถึงบัดจุบันนี้

ต่าง ๆ เหล่านี้เป็นแบบอินเดียอย่างแท้จริง แต่ภาพบางภาพก็แสดงถึงความรู้สึกอันเป็นไทยอย่างชัดแจ้งแล้ว และจากเหตุนี้เอง ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่าช่างไทยบางคนคงมีส่วนร่วมสลักภาพเหล่านี้ด้วย

ระหว่างภาพสลักบนแผ่นหิน ณ วัดศรีชุมและภาพเขียนที่เก่าที่สุดซึ่งมีอยู่ที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว ณ เมืองศรีสัชชนาลัย เราจะเห็นว่ามีความแตกต่างกันมากในแบบศิลป ดังที่กล่าวมาแล้ว ภาพสลักบนแผ่นหิน ณ วัดศรีชุมเป็นองค์ประกอบเกี่ยวกับพุทธประวัติและเรื่องชาดกต่าง ๆ ในขณะที่ภาพเขียน ณ วัดเจดีย์เจ็ดแถวมีรูปร่างจำกัดอยู่โดยเฉพาะเป็นภาพขนานซ้อนกันหลายแนว แต่ละแนวประกอบด้วยรูปพระพุทธองค์กำลังประทับนั่งและรูปผู้เคารพบูชา ภาพแบบนี้เป็นที่นิยมกันทั่วไปและคงวาดกันอยู่จนถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒ สิ่งที่ทำให้เราสนใจยิ่งขึ้นเกี่ยวกับภาพเขียน ณ วัดเจดีย์เจ็ดแถวก็คือความแตกต่างระหว่างแบบของพระพุทธรูปกับแบบของผู้มาเคารพบูชา พระพุทธรูปมีลักษณะเป็นแบบประติมากรรมสมัยสุโขทัยแล้ว แต่รูปบุคคลอื่น ๆ ยังคงมีลักษณะเป็นแบบลังกาอยู่ ข้อสังเกตข้อนี้มีความสำคัญมากเกี่ยวกับการที่จะเข้าใจศิลปไทย ตามความจริง เส้นรอบนอกอันอ่อนช้อยได้สัดส่วนของประติมากรรมแบบสุโขทัย และความละเอียดอ่อนของรายละเอียดต่างๆนั้น ก็ตรงกันกับร่างกายและชีวิตจิตใจของชนชาติไทยนั่นเอง ถ้าเราศึกษาชนชาวไทยที่อยู่ในชนบทตามธรรมชาติ เราจะสังเกตเห็นลักษณะงามต่าง ๆ ทางหน้าตาร่างกายของเขา ว่าคล้ายคลึงกับประติมากรรมสุโขทัย และรายละเอียดเกี่ยวกับความสวยก็ตรงกับกิริยาอันเป็นไปตามธรรมชาติของเขาเหล่านั้น

สีซึ่งใช้วาด ณ วัดเจดีย์เจ็ดแถวนั้นก็คือ สีขาว แดง และดำ กล่าวคือเป็นระบบการใช้สีเงาเดียวหรือสีเอกรงค์* และจิตรกรรมไทยก็จะคงเป็นดังนี้ตลอดลงมาจนถึงสมัยหลังมาก สิ่งนี้แสดงว่า จิตรกรรมไทยคงจะเลียนแบบมาจากประติมากรรมไม่มากก็น้อย

ดังนั้น ช่างสมัยสุโขทัยก็ได้แสดงถึงลักษณะของชนชาติไทยอย่างแท้จริงลงไว้ในประติมากรรม เป็นลักษณะซึ่งได้ถ่ายทอดจากประติมากรรมลงไปสู่จิตรกรรมอีกต่อหนึ่ง ลักษณะเช่นนี้ยังจะคงพบเห็นอยู่ในทุกสมัย รวมทั้งสมัยปัจจุบันด้วย ทั้งนี้ก็เพราะ

* สีเอกรงค์ (monochrome) ดูศัพท์ศิลป ในศิลปสงเคราะห์ ฉบับพิมพ์ของราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๐๐ หน้า ๑๕๐

เหตุว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม ช่างเขียนสมัยปัจจุบันก็มักจะได้รับการดลใจมาจากศิลปสมัยทองคือสมัยสุโขทัยของเรา แต่ทั้งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่าเป็นการเลียนแบบหรือพยายามที่จะสร้างศิลปแบบคลาสสิคดั้งเดิมขึ้นใหม่ แต่ดังที่กล่าวมาแล้ว เพราะเหตุว่าช่างสมัยสุโขทัยได้ผังคุณลักษณะอันแท้จริงของชาวไทยลงไว้ในงานของตน และเมื่อเป็นดังนี้ ลักษณะเช่นนี้ก็จะคงอยู่ต่อไปตลอดชั่วนิรันดร

เครื่องถ้วยชาม

เครื่องถ้วยชามนั้น มีลักษณะแสดงโดยรูปร่าง และด้วยเหตุนี้จึงเกี่ยวพันกับประติมากรรม เมื่อประติมากรรมสมัยสุโขทัยเป็นผลิตผลทางศิลปกรรมอันสูงส่ง เครื่องถ้วยชามก็เป็นเช่นเดียวกัน เครื่องถ้วยชามบางจำพวก เป็นต้นว่าในสมัยอยุธยา ซึ่งเรียกกันว่าเครื่องเบญจรงค์ จะประกอบด้วยสีหลายสี และเมื่อเป็นดังนี้ก็เกี่ยวข้องกับทั้งทางประติมากรรมและจิตรกรรม เครื่องถ้วยชามที่สุโขทัยและสวรรคโลกมักเป็นสี ๆ เดียว ความสวยงามของเครื่องถ้วยชามเหล่านี้จึงตั้งอยู่บนความละเอียดอ่อนของรูปร่าง สีที่สวยงามซึ่งใช้สำหรับเคลือบเครื่องถ้วยชามสมัยสุโขทัยโดยทั่วไป ก็คือสีเขียวปนน้ำเงินที่ค่อนข้างอ่อนและไม่เกาะกันเป็นพื้นเรียบ สีนี้ก็สวยงามสมกับที่เราหวังว่าจะได้พบในศิลปแบบคลาสสิคของสุโขทัยจริง ๆ

เครื่องถ้วยชามสมัยสุโขทัยนี้มีที่ใช้มากมาย เป็นต้นว่าโถก็มีหลายขนาดและใช้ประโยชน์ต่าง ๆ กัน ตั้งแต่ใบเล็กสำหรับใส่น้ำหอมและเครื่องกระแจะไปจนถึงตุ่มน้ำขนาดใหญ่มาก รูปร่างของโถเหล่านี้สวยงามมาก แต่ก็ไม่อ่อนช้อยจนเกินไป ถ้วยชามจากเตาที่สวรรคโลกและสุโขทัยนั้นมีชื่อเสียงจากความละเอียดอ่อนซึ่งได้สัดส่วน และจากรูปร่างที่มั่นคง ลักษณะเช่นนี้เป็นของที่ขาดไม่ได้สำหรับถ้วยชามในสมัยคลาสสิค เพราะเหตุว่า ศิลปแบบนี้เป็นแขนงหนึ่งของประติมากรรมดังที่กล่าวมาแล้ว เครื่องเคลือบก็ใช้ประดับประดาสถาปัตยกรรมมากเหมือนกัน เป็นต้นว่า กระเบื้องมุงหลังคาเคลือบด้วยเคลือบสีน้ำเงินปนเขียวอย่างบางๆเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ก็มีลายสามเหลี่ยมซึ่งใช้ประดับที่ปลายขอบของหลังคา รูปมกรซึ่งใช้ประดับมุมล่างของกรอบหน้าบัน

รูปสิงห์ และรูปยักษ์ ฯลฯ สำหรับงานบ้านและงานพิธีต่างๆก็ยังมีเครื่องถ้วยชามที่งดงามอยู่อีกเป็นจำนวนมาก สำหรับงานสังเวยภูตผีปีศาจก็มีการทำตุ๊กตาเล็ก ๆ ขึ้นเป็นจำนวนมากอีกเช่นเดียวกัน ตุ๊กตาเหล่านี้แม้ว่าจะมีรูปร่างค่อนข้างเทอะทะ แต่ก็มีคุณค่าทางความสวยงามปนอยู่ด้วย รูปปั้นเคลือบเล็ก ๆ บางรูปจะทำเป็นรูปช้างหรือสัตว์อื่น ๆ อย่างเชี่ยวชาญ จนอาจจัดได้ว่าเป็นศิลปกรรมอย่างแท้จริงมากยิ่งกว่าศิลปประยุกต์

ตามวิธีการที่ทำ เครื่องถ้วยชามนี้ก็สวยงามมากจนอาจเข้าไปแข่งขันต่อสู้กับเครื่องถ้วยชามจีนในตลาดต่างประเทศได้ ในสมัยนั้นชาวญี่ปุ่นได้สะสมเครื่องถ้วยชามของไทย และในสมัยปัจจุบันเครื่องสังกโลกของไทยนี้ก็เป็นที่รู้จักกันไปทั่วโลก ดินที่ใช้ทำนั้นมีคุณภาพดีมากและหลังจากที่ถูกเผาด้วยไฟแรงสูงแล้วก็จะแข็งอย่างคงทน เคลือบที่ใช้ก็ดีอย่างยิ่งปกคลุมไปตลอดพื้นเครื่องถ้วยชามอย่างเหนียวแน่น สำหรับจานชามและโถ ส่วนมากก็มักจะใช้เคลือบสีน้ำเงินปนเขียวอย่างละเอียดอ่อน และลายต่างๆก็จะได้รับการวาดขึ้นด้วยสีดำหรือสีที่เข้มกว่าเคลือบ ลงไปบนตัวเครื่องถ้วยชามเหล่านั้น ชามส่วนน้อยจะมีสีขาวและมีลายดำ แต่โดยทั่วไป สีขาวก็มักเจือสีเหลืองที่เกิดแต่อากาศเข้ามาแทรก และสีนี้ก็มักจะใช้สำหรับงานปั้นเป็นต้นว่ารูปมกร สิงโต และยักษ์ ฯลฯ ลายขนรูปเหล่านี้ก็มักจะเป็นสีดำหรือสีน้ำตาล เคลือบอีกสีหนึ่งที่ใช้อยู่เสมอแก่โถก็คือสีเหลืองปนน้ำตาลค่อนข้างอ่อนและเป็นเคลือบราน บางครั้งลายสลักอย่างเบา ๆ เหมือนกับเครื่องถ้วยชามในศิลปจีนสมัยราชวงศ์ซ้อง ก็จะเข้ามาแทนที่ลวดลายสีเข้ม

กล่าวกันว่า ช่างถ้วยชามจีนได้มาเป็นผู้ริเริ่มตั้งเตาที่สุโขทัยและสวรรคโลก สิ่งนี้ก็อาจจะเป็นความจริงได้ เมื่อนึกถึงว่าช่างจีนได้ประสบผลสำเร็จอย่างใหญ่หลวงในศิลปกรรมทางด้านนี้มาตั้งแต่ครั้งสมัยราชวงศ์ถังและราชวงศ์ซ้อง เราต้องเป็นหนี้วิธีการในการเผาและทำเคลือบแก่ช่างจีน แต่เราก็จำต้องย้ำด้วยว่าคุณค่าทางความสวยงามของเครื่องถ้วยชามของเรานั้นเป็นแบบไทยอย่างแท้จริง ทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้ามีความเคารพและความชมเชยอย่างจริงใจต่อเครื่องถ้วยของจีน ข้าพเจ้าก็อดไม่ได้ที่จะกล่าวว่ารูปร่างของเครื่องถ้วยชามจีนหลายแบบทำตามรสนิยมตามประเพณีของประเทศจีนสมัยโบราณ ซึ่ง

เป็นที่นิยมชมชอบของชาวจีนโดยเฉพาะ และค่อนข้างขัดนัยน์ตาสำหรับชนชาติอื่น ในขณะเดียวกัน รูปร่างของเครื่องถ้วยชามที่สุโขทัยและสวรรคโลกจะสวยงามสำหรับรสนิยมของทุกชาติ ข้อสังเกตนี้เกี่ยวกับทางด้านความสวยงามโดยเฉพาะ และประสงค์จะยั้วว่า ระหว่างเครื่องถ้วยชามของจีนและไทยนั้นไม่มีสิ่งที่จะเปรียบเทียบกันได้ เพราะเหตุว่า ต่างชาติต่างรส

นายวิทย์ พิฆคันเงิน

คิดในแง่ของความเป็นช่าง พระพุทธรูปปางมารวิชัยประทับนั่งสง่าภาคภูมิคล้ายกับว่าทรงพ้นจากสมาธิแล้ว คงจะเป็นกิริยาอันหนึ่งของมนุษย์เราเมื่อต่อสู้มารซึ่งเป็นบุคลาธิษฐานชนะแล้ว จึงเอาพระหัตถ์วางพาดพระชานุแสดงท่าภาคภูมิพระทัย หรือสบายพระทัย เปลี่ยนอิริยาบถ ได้ยินคุณหลวงบริบาล ฯ ว่าปางมารวิชัยทรงชี้พระธรณีเป็นพยาน อยากทราบว่า การชี้นั้นทรงเอานิ้วพระหัตถ์ชี้หรือชี้ทั้งพระหัตถ์ พระพุทธรูปปางมารวิชัยคงเป็นสัญญลักษณ์อันหนึ่งของไทยเรา เช่น พระปางลีลา คือหมายว่า ไทยเราได้ชัยชนะขอมแล้ว แต่อาจจะมีพระพุทธรูปปางนี้ที่ชาติอื่นทำมาก่อนแล้วก็ได้ จึงอยากขอถามความเห็นในเรื่องนี้

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

เรื่องพุทธประวัติมี ๒ นัย นัย ๑ เป็นบุคลาธิษฐาน อีกนัย ๑ เป็นธรรมาธิษฐาน คือที่ว่ามารก็คือกิเลสในใจนั่นเอง ที่คุณวิทย์พูดก็น่าสนใจ แต่ที่เข้าใจกันโดยทั่วไปเป็นบุคลาธิษฐาน คือมารเป็นยักษ์จริง ๆ ท่าสมาธิเอาพระหัตถ์ขวาซ้อนพระหัตถ์ซ้ายนั้น ในสมัยนั้นใคร ๆ ก็ทำ พวกโยคีเขาก็ทำ ขณะนั้นมารมาผจญ แต่พระพุทธเจ้าไม่ยอมหนี พระองค์กลับต่อสู้ เมื่อชนะแล้วก็เอาพระหัตถ์มาไว้ปางสมาธิดังเดิม จนสำเร็จพระโพธิญาณ ที่ชี้พระธรณีด้วยพระหัตถ์แทนที่จะชี้ด้วยนิ้วพระหัตถ์ก็เป็นความคิดของช่างที่จะทำให้งาม เช่น พระนาคปรก พระยานาคมาขดล้อมรอบพระพุทธองค์เพื่อกันฝนถวาย ถ้าทำตามแบบนั้นก็ไม่เห็นองค์พระพุทธเจ้าเลย ช่างจึงคิดเอาพระพุทธรูปประทับบนขนดนาค กิริยามารวิชัยก็เป็นความคิดของช่างตามบุคลาธิษฐานที่คนเข้าใจกันโดยมาก แต่อาจทำตามแบบธรรมาธิษฐานที่คุณวิทย์เข้าใจก็ได้

นายวิทย์ พิฆคันเงิน

ขอถามเรื่องภาพเขียน ที่ว่าภาพเขียนไทยมีแต่ ๒ มิติ คือเส้นกับสี เหตุใดคนไทยจึงเขียนแต่เส้นกับสี ไม่มีเงา

ศาสตราจารย์ศิลป พีระศรี

ที่เขียนเป็น ๒ มิตินั้น เป็นลักษณะพิเศษของทางตะวันออกโดยเฉพาะ ทั้งภาพเขียนก็ดี ประติมากรรมก็ดี มีลักษณะเป็นแบบ ๒ มิติ ภาพเขียนทางตะวันออกมีลักษณะเป็นเครื่องตกแต่งคือ บรรยายเรื่องราวในชาดกหรือทางประวัติศาสตร์ ฉะนั้นลักษณะจึงเป็นลักษณะพิเศษของตนโดยเฉพาะ ไม่มีความลึก ผิดกับทางตะวันตก ภาพเขียนทางตะวันออกหนักไปทางอุดมคติมากกว่าที่จะเป็นเรื่องจริง ๆ อย่างทางตะวันตก

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

ขอตอบปัญหาของคุณวิทย์เรื่องพระพุทธรูปอีก เรื่องพระลีลาที่ว่าเป็นเครื่องหมายไทยกำลังก้าวหน้านั้น ผมไม่เห็นด้วย เพราะไม่เห็นว่าการสร้างพระพุทธรูปเกี่ยวข้องกับการเมือง พระนั่ง นอน ยืน เดิน ของสุโขทัยเป็นความคิดใหม่ แต่ก่อนการสร้างพระพุทธรูปสร้างตามพุทธประวัติ เช่น ปางมารวิชัย ก็มีรูปมารประกอบ ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ก็มีพระอินทร์ พระพรหมประกอบ แต่ต่อมาไม่นิยมเครื่องประกอบจึงตัดรูปเหล่านั้นออก แต่บางปางเช่นปางประทานเทศนา เราก็ไม่เคยเห็นในสุโขทัยเลย การสร้างพระพุทธรูปในสมัยสุโขทัยชอบสร้างตามอิริยาบถ ไม่ได้สร้างตามพุทธประวัติ และไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ขอเสนอ ๒ ข้อ คือ

๑. นาย Boeles มีความเห็นเช่นเดียวกับผมว่า การพิจารณาพระพุทธรูปตามอิริยาบถ เราต้องคำนึงด้วยว่าเป็นการแสดงปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้าให้ปรากฏแก่ผู้ที่นับถือ ขณะเราดูพระพุทธรูปหมายความว่าเราดูพระพุทธองค์ เมื่อทรงแสดงปาฏิหาริย์

ด้วย ฉะนั้น พระพุทธรูปทุกปางย่อมแตกต่างจากมนุษย์สามัญ คนสร้างพระพุทธรูปในสมัยโบราณเขาต้องการเช่นนั้น เช่น พระพุทธสิหิงค์ พระพุทธชินราช ฯลฯ ต่างก็มีเรื่องราวแสดงปาฏิหาริย์ทั้งสิ้น

๒. เรื่องพระพุทธรูปปางมารวิชัย ผมมีความเห็นมานานแล้วว่า ท่านาฏศิลปเป็นของสำคัญ เป็นการแสดงความรู้สึกทางสุนทรียภาพของคนแต่ละชาติ โดยเฉพาะเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวของอวัยวะและอิริยาบถต่าง ๆ ของแต่ละชาติที่ไม่เหมือนกัน ความสัมพันธ์จากนาฏศิลปกับพระพุทธรูปย่อมมีอยู่ นาฏศิลปของไทยเราไม่นิยมให้อวัยวะที่เป็นคู่อยู่ในลักษณะเช่นเดียวกัน เรานิยมท่าทีไปคนละทาง เช่น ท่าบัวบาน ยก ๒ แขนเท่ากันเกือบจะไม่ได้ใช้เลย ท่าเทพนมก็ใช้เพียงเล็กน้อย แต่ท่าที่ไม่ได้คู่กันเราใช้มาก อยากจะขอแนะว่าเป็นอย่างนี้ สำหรับพระพุทธรูปปางมารวิชัยนั้น ปางสมาธิชาวอินเดียเขานิยมมาก แต่เราเลือกใช้ปางมารวิชัยเป็นส่วนใหญ่ เพราะเราอยากได้ประติมากรรมที่แสดงท่าไม่คู่กัน ตลอดจนพระยืน ก็ชอบทำพระปางห้ามญาติ คือยกพระกรข้างเดียวมากกว่าพระปางห้ามสมุทรที่ยกพระกร ๒ ข้าง

ขุนประเสริฐศุภมาตรา

ปางมารวิชัยนี้ได้ถือว่าเป็นนามเฉพาะสำหรับพระพุทธรูปปางนั้น ที่มีผู้สงสัยเรื่องชื่อพระธรณีเป็นพยาน ก็คงเป็นเพราะช่างทำเพื่อส่งเสริมเรื่องพุทธประวัติให้มากขึ้น ให้มีพยานเรื่องตรัสรู้ แต่ความจริงข้อนี้ก็ไม่สำคัญ การอธิบายพระพุทธรูปไปในทางนาฏศิลปก็นับว่าเป็นความรู้อีกแขนงหนึ่ง ผมใคร่อธิบายพระพุทธรูปไปในทางธรรม คุณค่าของพระพุทธรูปจะคิดไปในทางใดก็ได้ แต่ควรใช้กับสัมมาสติ คือพระธรรม

พ.อ. ดำเนิร เลขะกุล

สังเกตว่าทุกยุคทุกสมัยชอบทำพระพุทธรูปปางมารวิชัยมากที่สุด รูปเขียนบนผนังในโบสถ์ด้านหน้าพระประธานก็ชอบเขียนปางนี้เป็นขนาดใหญ่ ผมจึงมีความเห็นว่าคงเป็นเพราะปางนี้เป็นปางที่สำคัญที่สุดในพุทธประวัติ จึงชอบสร้างกันมาก

นาย J.J. Boeles

เรื่องพระพุทธรูปลีลาของสุโขทัยเข้าใจว่าแต่เดิมเป็นปาฏิหาริย์ ตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์ อันอาจเห็นตัวอย่างได้ที่ภาพปูนปั้น ณ วัดตระพังทองหลางนี้ ต่อมามีตัวอย่างอีกคือที่จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ค้นพบพระพิมพ์หลายองค์เป็นพระปางลีลา ข้างบนยังมีฉัตร ๒ คันกั้นอยู่ เหมือนกับปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ฉะนั้น จึงมีหลักฐานแน่นอนว่าพระลีลาแบบสุโขทัยหมายถึงปางเสด็จลงจากดาวดึงส์

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

เดิมทีช่างสุโขทัยก็ทำตามพุทธประวัติอย่างนั้น แต่ต่อมาเขาใช้เป็นพระนั่ง นอน ยืน เดิน เช่นที่วัดมหาธาตุที่สุโขทัย วัดสี่อิริยาบถที่กำแพงเพชร ที่วัดตระพังทองหลางนี้ยังทำตามพุทธประวัติ แต่ต่อมาไม่นิยมกัน

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ที่คุณหลวงบริบาล ฯ และนาย Boeles กล่าวนั้นตรงกัน ชาวบ้านเรียกตามอิริยาบถ พระพุทธรูปที่คนไทยสร้างต้องการแสดงปาฏิหาริย์แต่ละปาง คือปาฏิหาริย์ปางใหญ่ ๆ ในพุทธประวัติ

พ.อ. ดำเนิร เลขะกุล

ที่ว่าพระพุทธรูปแต่ละปางแสดงปาฏิหาริย์นั้น ในรัชกาลที่ ๓ ได้ทรงสร้างพระพุทธรูป ๓๔ ปางขึ้น ขอถามว่าเป็นปาฏิหาริย์ทั้งหมดหรือไม่

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ศิลปวิทยาการทุกอย่างย่อมเป็นไปตามคำสั่งสอนของศาสนาพุทธ คือ มีรุ่งเรืองแล้วก็เสื่อม ที่เราพูดกันมาแต่ต้น พูดเฉพาะแบบ classic ของประติมากรรมของไทย ถึงรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์ศิลปเสื่อมแล้ว จึงพยายามค้นพระบาลีให้พุ่มเพื่อยมากยิ่งขึ้น ไม่เกี่ยวกับปาฏิหาริย์ แต่ในสมัยสุโขทัยยังเกี่ยวอยู่ ความจริงพระพุทธรูป ๓๔ ปางในรัชกาลที่ ๓ ก็แสดงปาฏิหาริย์ แต่เป็นปาฏิหาริย์เล็ก ๆ น้อย ๆ

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิมัมพร

ขอสนับสนุนข้อความที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์-ปราโมช กล่าวมา เรื่องนับถือปางปาฏิหาริย์ใหญ่ ๆ ของพระพุทธเจ้านี้ ไม่เฉพาะแต่ในเมืองไทยเท่านั้น ที่อินเดียเขาก็นับถือกันมาก เช่น ทีลุมพินี พุทธคยา สารนาถ กุสินารา เพราะเป็นสถานที่ปางปาฏิหาริย์ที่สำคัญ ๆ เราคงได้แบบอย่างมาจากอินเดีย เขามีพระพุทธรูปปางต่าง ๆ สร้างขึ้นสำหรับคนที่ได้ไปยังถิ่นนั้น ๆ

พระยาอนุมานราชธน

เรื่องที่ศาสตราจารย์ศิลป พีระศรี ได้กล่าวมาแล้วนั้น กล่าวในแง่ศิลปเกี่ยวกับความรู้สึกในทางความงามและรสนิยม อันอาจตีความหมายแตกต่างกันไปได้ตามความคิดความรู้ของแต่ละคน แต่การแตกต่างกันนี้ ก็เป็นประโยชน์ในการประกอบความรู้ต่อไป

การสัมนาเรื่องเกี่ยวกับสุโขทัยก็ยุติในขณะนี้ เท่าที่สัมนามานี้รู้สึกขอบคุณท่านกรมการจังหวัดมี ผู้ว่าราชการจังหวัดและคุณนายเป็นประธาน ตลอดจนชาวจังหวัดสุโขทัย ได้ต้อนรับเป็นอย่างดี ในนามของผู้มาสัมนาคราวนี้ ขอขอบคุณท่านผู้ว่าราชการจังหวัด คุณนาย ข้าราชการ และประชาชนในจังหวัดสุโขทัยโดยทั่วกัน.

ของดีในจังหวัดพิษณุโลก

ของ

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

บรรยาย

ณ หอประชุม "ราชานุเคราะห์" ของโรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี จังหวัดพิษณุโลก

วันที่ ๓ เมษายน ๒๕๐๓

นายเยียน โพธิสุวรรณ *(ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก)*

วันนี้ชาวพิษณุโลกรู้สึกเป็นเกียรติที่ได้ต้อนรับคณะสัมนาทางโบราณคดีที่มีชื่อเสียง ชาวพิษณุโลกรู้สึกเป็นกำไร เพราะเมื่อท่านได้มาดูจังหวัดพิษณุโลกแล้วก็จะได้แนะนำให้ชาวพิษณุโลกรู้จักสิ่งที่ควรรักษาและควรซ่อมแซม เมืองพิษณุโลกเคยเป็นเมืองที่มีชื่อเสียง แต่เพิ่งมาทำการฟื้นฟูกันในระยะใกล้ ๆ นี้เอง จึงรู้สึกยินดีที่ท่านสนใจมาเยี่ยม และขออภัย ถ้ามีข้อขาดตกบกพร่องในการรับรอง ในการปาฐกถาวันนี้ก็ต้องขออภัยในข้อผิดพลาดบางประการ คือคุณหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์จะแสดงปาฐกถาแทนท่านอธิบดีกรมศิลปากร

นายธนิต อยู่โพธิ์ *(อธิบดีกรมศิลปากร)*

ต้องขอประทานโทษในความผิดพลาดหลายประการในวันนี้ ประการแรก คือไม่ได้เรียนให้ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดทราบโดยชัดเจน ว่าใครจะเป็นผู้บรรยายในวันนี้ ทั้งนี้เพราะต้องการให้ได้ผู้ที่เชี่ยวชาญจริง ๆ มาแสดงปาฐกถา ประการที่ ๒ ไม่ได้คาดคะเนไว้เลยว่าจะได้รับการต้อนรับอย่างอุ่นหนาฝาคั่งเช่นนี้ อนุสารที่เอามาอภินันทนาการจึงไม่ครบถ้วนทั่วถึง ประการที่ ๓ ต้องขออภัยอย่างมาก คือพวกเรามากันหลายคน หลายอาชีพด้วยกัน แต่ก็มีความคิดตรงกัน คืออยากศึกษาเรื่องโบราณคดี ยิ่งศึกษาก็ยิ่งเห็นว่าขาดความรู้ สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดความคิดและน้ำใจตรงกัน คือมุ่งมาภาคเหนือ และไม่ปรารถนาจะรบกวนทางจังหวัดแต่ประการใด แต่เท่าที่แล้วมา ทางจังหวัดได้ให้การต้อนรับอย่างดีมาก เสียดายว่ารายการที่กะไว้ผิดพลาดไปคือ เมื่อได้พูด

ถึงอำเภอนครไทย ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดก็รับจะให้ความสะดวกในการไป ถ้าได้คิดไว้แต่แรก ก็คงจะไปที่นครไทยได้ในครั้งนี้ อย่างไรก็ดี ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดก็ได้กรุณาบอกไว้ด้วยว่า ถ้าพร้อมเมื่อใดขอให้บอก ท่านยังคงยินดีจะช่วยเหลืออีก ต่อไปนี้ขอแนะนำคุณหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ ผู้จะบรรยายเรื่อง "ของดีในจังหวัดพิษณุโลก"

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

เรื่องที่จะพูดต่อไปนี้ ผมไม่ได้ตระเตรียมอะไรมาก เพราะเพิ่งทราบ ฉะนั้นขอพูดเท่าที่รู้ ถ้าขาดตกบกพร่องก็ขออภัยด้วย

โบราณวัตถุสถาน เป็นหลักของวิชาโบราณคดี ศึกษาเพื่อประกอบวิชาประวัติศาสตร์ เหตุนั้น จึงต้องรักษาโบราณวัตถุสถานไว้และระวังเรื่องการซ่อมแซม เมืองพิษณุโลกมีโบราณวัตถุสถานหลายแห่ง เช่น วัดจุฬามณี เมืองพิษณุโลก วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ฯลฯ เมื่อคณะสัมนามาถึงเมืองพิษณุโลก ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดได้แจกหนังสือและคำอธิบายเกี่ยวกับโบราณวัตถุสถานในจังหวัดนี้ ซึ่งแสดงว่าท่านรู้เรื่องราวเป็นอย่างดีแล้วหลายอย่าง ในที่นี้จึงจะขอพูดเพิ่มเติมประกอบหนังสือและคำอธิบายเหล่านั้น

ประวัติวัดจุฬามณีที่ท่านได้แจกเป็นคำอธิบายก็ถูกต้อง คือ เมืองสองแควเดิมตั้งอยู่ที่นั่นระหว่างแม่น้ำน่านและแม่น้ำน้อย เป็นเมืองครั้งขอมมีอำนาจ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมาทรงสร้างพระวิหารขึ้นที่นั่นในภายหลัง ก่อนทรงผนวช ๒ ปี เมื่อไทยมาปกครองประเทศ จึงย้ายเมืองมาที่เมืองพิษณุโลกในปัจจุบัน แต่เดิมก็ยังเรียกเมืองสองแควอยู่ แต่ก่อนเข้าใจตามหนังสือพงศาวดารเหนือ ซึ่งเขียนขึ้นครั้งรัชกาลที่ ๑ ว่าพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก เมืองเชียงแสน มาได้ธิดาเจ้าเมืองสวรรคโลกเป็นมเหสี เกิดโอรส ๒ องค์ จึงทรงสร้างเมืองพิษณุโลกและโอฆบุรีขึ้น ๒ ข้างฝั่งแม่น้ำ ในราว พ.ศ. ๑๕๐๐ แต่ความจริงราว พ.ศ. ๑๕๐๐ ขอมยังมีอำนาจอยู่ เมืองพิษณุโลกก็ยังไม่มี พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และพระศรีศาสดา ก็ยังไม่ได้สร้าง ต่อมาได้พบศิลาจารึกเรียกเมืองพิษณุโลกว่าสองแคว และเมืองพิจิตรว่าสระหลวง ถ้าจะเรียกเมืองพิษณุโลกว่าโอฆบุรี ควรเรียกเฉพาะฝั่งตะวันตก เพราะฝั่งนี้ยังมีปึงอยู่

นายเยียน โพธิสุวรรณ

ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก

กล่าวต้อนรับคณะสัมนาทางโบราณคดี

ณ หอประชุม "**ราชานุเคราะห์**"

โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี จังหวัดพิษณุโลก

ค่ำวันที่ ๓ เมษายน ๒๕๐๓

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

บรรยายเรื่อง

"ของดีในจังหวัดพิษณุโลก"

ผู้ร่วมสัมนาทางโบราณคดี และ ประชาชนในจังหวัดพิษณุโลก ฟังคำบรรยาย
เรื่อง **"ของดีในจังหวัดพิษณุโลก"** *และ* **"คนดีของเมืองพิษณุโลก"**

เรื่องเมืองอกแตกที่มีอยู่ในหนังสือนั้น ความจริงเมืองที่มีแม่น้ำผ่านกลาง มีอยู่หลายเมือง เช่น เมืองพิษณุโลก เพชบูร และเมืองสรรค์ เดิมเมื่อสร้างเมืองคงต้องการให้เป็นอย่างนั้น เพราะเมื่อสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีก็ทรงสร้างกรุงธน ฯ คร่อมแม่น้ำ ทั้งนี้เพื่อเก็บเรือรบไว้ในเมือง แต่รัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์เคยทรงรักษาเมืองพิษณุโลกต่อสู้อะแซหวุ่นกี้ ในสมัยก่อนยังไม่มีสะพานข้ามแม่น้ำ ทรงเห็นว่ารักษาเมืองอกแตกยาก เกี่ยวกับการขนรี้พลข้ามแม่น้ำ ในสมัยรัชกาลที่ ๑ จึงเปลี่ยนย้ายราชธานีจากกรุงธน ฯ มาเป็นกรุงเทพ ฯ

วังจันทร์ซึ่งเป็นที่ประสูติของสมเด็จพระนเรศวร มหาราชนั้น ที่วังหน้า ที่กรุงศรีอยุธยาหรือวังจันทรเกษม พระยาโบราณราชธานินทร์ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าเดิมเรียกว่าวังใหม่ เวลาสมเด็จพระนเรศวรเสด็จไปเยี่ยมพระราชบิดาที่กรุงศรีอยุธยา คงประทับที่นั่น สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพจึง ทรงสันนิษฐานต่อไปว่า วังจันทรเกษมนี้สมเด็จพระนเรศวรทรงสร้าง ต่อมาเมื่อถึงรัชกาลของพระองค์เอง ก็ยังคงประทับอยู่ที่นั่น จึงเรียกว่าวังจันทรเกษม อาศัยชื่อวังเดิมจากที่พิษณุโลกนี้

เรื่องวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ขอเพิ่มเติมว่า วัดนี้สร้างครั้งสมัยสุโขทัย คือพระเจ้าลิไทยเป็นผู้สร้าง สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานเช่นนี้เพราะเหตุว่าตามหนังสือพงศาวดารเหนือที่ว่าพระเจ้าศรีธรรมไตร ปีฎกทรงสร้างนั้น พระเจ้าศรีธรรมไตรปีฎกไม่ปรากฏชัดว่าเป็นใคร สมเด็จ ฯ ทรงสอบสวนเห็นมีพระเจ้าลิไทยที่ทรงเชี่ยวชาญในพระไตรปีฎก เมื่อยังทรงเป็นอุปราชครองอยู่ที่เมืองศรีสัชชนาลัย พระเจ้าเลอไทยพระราชบิดาได้ทรงสร้างเมืองชากังราวหรือกำแพงเพชรขึ้น พระเจ้าลิไทยเมื่อเสวยราชย์แล้วจึงเอาอย่างทรงสร้างเมืองพิษณุโลกบ้าง นอกจากนี้ พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และพระศรีศาสดา ก็ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธรูปลังกา แสดงว่าหล่อขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๐ กว่า ก่อนนั้นแม้ในประเทศอื่น ๆ ก็สร้างพระพุทธรูปมีพระรัศมีสั้นกันทั้งนั้น ชนชาติลังกาเป็นชาติแรกที่คิดรัศมีสูงบนพระเศียรพระพุทธรูปขึ้นก่อน คตินี้จึงได้ต่อมาถึงสุโขทัย วัดต่าง ๆ ที่เมืองโปลนนารุวะในเกาะลังกาก็มี

ลักษณะเหมือนกับวิหารพระอัฏฐารสที่สุโขทัยมาก อิทธิพลที่มาจากลังกานั้นมาทั้งทางพระพุทธรูปและสถาปัตยกรรม ในสมัยสุโขทัยมีนวกรรมใหม่ ๆ เกิดขึ้น เช่น พระพุทธรูปของลังกา มีพระสมาธิมากที่สุด แต่ไทยเราชอบปางมารวิชัยมากกว่า คงเป็นเพราะเห็นว่าเป็นปางต่อสู้ พระรัศมีแม้ได้ความคิดมาจากลังกา แต่ก็เอามาดัดแปลงเป็นของตนเอง อิทธิพลที่ได้รับมาจากลังกานั้น มีเป็นต้นว่า รัศมีสูง พระอุณาโลมระหว่างพระขนง (แต่ไม่ทั่วไป) สังฆาฏิยาว ขัดสมาธิราบ นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่เท่ากัน ซึ่งทำตามคัมภีร์พระมหาปุริสลักษณศาสตร์ ลักษณะท้ายนี้ ปรากฏว่าพระมหาธรรมราชาคือพระเจ้าลิไทยได้ทรงสอบสวนพระไตรปิฎก ว่าลักษณะนิ้วพระหัตถ์เป็นเช่นนั้น แต่ลักษณะนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่เท่ากันนี้ก็ไม่ทำทุกองค์ พระเหลือในวิหารน้อย วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองพิษณุโลก ก็ยังมีนิ้วพระหัตถ์ไม่เท่ากัน พระพุทธรูปที่มีนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่เท่ากันมีน้อย ที่ข้าพเจ้าจำได้ในบัจจุบันก็มี พระพุทธชินราช พระพุทธชินศรี พระศรีศาสดา พระศรีศากยมุนีในวิหารหลวงวัดสุทัศน์ฯ พระทศพลญาณ ที่วัดบรมนิวาส พระศาสดาที่วัดสุวรรณาราม พระขนาดเล็กมีน้อย ที่วัดโพธิ์มีเพียงองค์เดียว เรื่องตำนานพระพุทธชินราชนั้น สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงไว้หลายปีแล้ว ข้าพเจ้าได้เคยพูดที่พุทธสมาคมและตีพิมพ์เป็นหนังสือแจกด้วย แต่เมื่อ ๖ – ๗ ปีก่อน ข้าพเจ้ามาที่จังหวัดนี้ ก็ยังได้ฟังการอ่านโฆษณาเรื่องพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกตามแบบเก่าอยู่ ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกสลดใจว่าการศึกษาวิชาโบราณคดียังไม่แพร่หลายเท่าที่ควร ฉะนั้น ประวัติโบราณวัตถุสถานในเมืองต่าง ๆ ควรจะแต่งเป็นหนังสือเรียนให้เด็กในเมืองนั้นได้เรียน เพื่อทำให้เด็กรู้จักบ้านเมืองของตนตลอดจนเกิดความรักชาติยิ่งขึ้น สำหรับพระศรีรัตนมหาธาตุ คือพระปรางค์องค์ใหญ่ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงสร้าง สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่าแต่เดิมคงเป็นเจดีย์สุโขทัย แบบทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ แต่ชำรุดลง ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนิยมสร้างพระปรางค์เป็นหลักของวัด จึงสร้างพระปรางค์ขึ้นแทน

พระอัฏฐารสที่วัดวิหารทอง พิษณุโลก ก็เป็นพระเก่า แผนผังวิหารเหมือนวิหารที่เมืองโปลนนารุวะในเกาะลังกามาก สำหรับพระพุทธชินสีห์ พระพุทธชินราช

และพระศรีศาสดานั้น สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่าพระนามพระศรีศาสดาสูงกว่าเพื่อน เดิมอาจอยู่ในพระวิหารหลวง และพระพุทธชินราชอยู่ในพระวิหารพระศรีศาสดามาแต่เดิม แต่มีอภินิหารมากกว่า จึงได้ย้ายมาอยู่ในพระวิหารหลวงแทน ต่อมาวิหารพระพุทธชินสีห์และพระศรีศาสดาหักพังลง พระสงฆ์องค์ ๑ จึงนำพระศรีศาสดาไปไว้ที่วัดบางอ้อช้าง จังหวัดนนทบุรี ในรัชกาลที่ ๒ และต่อมาย้ายไปวัดประดู่ฉิมพลีและวัดสุทัศน์ฯ ตามลำดับ ถึงรัชกาลที่ ๔ จึงย้ายมาอยู่วัดบวรนิเวศ ที่อยู่ที่วัด ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ในปัจจุบัน เป็นรูปจำลองที่ปั้นงามพอใช้ สำหรับพระพุทธชินสีห์ กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพย์ได้ทรงย้ายไปอยู่วัดบวรนิเวศเมื่อรัชกาล ที่ ๓ พระอัฏฐารสที่วัดวิหารทอง รัชกาลที่ ๓ ก็ได้ทรงย้ายเอาลงไปไว้ยังวัดสระเกศในกรุงเทพฯ เรื่องพระอัฏฐารสนั้น คำว่าอัฏฐารสแปลว่า ๑๘ คือ ๑๘ ศอก ซึ่งในสมัยสุโขทัยถือว่าเป็นความสูงของพระพุทธเจ้า จะได้มาจากคัมภีร์อะไรไม่ทราบ แต่คตินี้ก็แพร่ไปจนถึงเชียงใหม่ พระยืนในวัดเจดีย์หลวงก็เรียกว่าพระอัฏฐารส เพราะสร้างในนิกายลังกาวงศ์เช่นเดียวกัน ในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระองค์ทรงเป็นอุดมบัณฑิตในทางภาษาบาลี ได้ทรงสอบสวนถึงขนาดของพระพุทธเจ้า โดยสอบจากขนาดจีวรพระสุคตที่มีอยู่ในพระวินัย ทรงสร้างพระพุทธรูปขนาดที่พระองค์ทรงสอบสวนไว้ที่วัดสุทัศน์ฯ ปัจจุบันอยู่หน้าพระพุทธตรีโลกเชษฐ์ พระประธานในพระอุโบสถ ไม่มีพระเกตุมาลา มีแต่พระศกและรัศมี แวดล้อมด้วยพระอสีติมหาสาวก คือสาวกผู้ใหญ่

สำหรับรูปภาพที่เอามาติดแสดงเหล่านี้ แสดงลักษณะของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงไว้ว่า ดูเหมือนแบ่งออกเป็น ๓ รุ่นคือ

๑. รุ่นแรก ทำวงพระพักตร์กลมเหมือนพระพุทธรูปลังกา คือพระพักตร์นูนไม่แบน เช่น พระอัฏฐารส ที่วัดสระเกศ (ซึ่งถูกแต่งเสียหมดแล้ว) บรรดาพระปูนปั้นรอบเจดีย์วัดช้างล้อม เมืองศรีสัชชนาลัย ซึ่งสร้างครั้งพ่อขุนรามคำแหง มีจีวรเป็นแฉกๆ ซึ่งอาจได้รับอิทธิพลมาจากศิลปแบบทวารวดีและศรีวิชัย พระชุดนี้มักก่อด้วยอิฐถือปูนหรือทำด้วยปูนปั้น แต่ส่วนใหญ่ถูกซ่อมเสียมาก

๒. รุ่นที่ ๒ ทำพระพุทธรูปพระพักตร์ยาว พระหนุเสี้ยม เช่นพระที่เมืองกำแพงเพชร พระสุรภีพุทธพิมพ์ที่วัดปรินายก กรุงเทพฯ และพระในวัดเบญจมบพิตรเดิมอยู่ที่วัดพระยาไกร เจ้าพระยาภาสกรวงศ์นำมาถวายรัชกาลที่ ๕ เมื่อทรงสร้างวัดเบญจมบพิตร พระพุทธรูปเหล่านี้มีพระรัศมียาว สังฆาฏิยาว ขัดสมาธิราบ แต่นิ้วพระหัตถ์ก็ยังไม่เท่ากัน

๓. รุ่นที่ ๓ พระมหาธรรมราชาลิไทยทรงคิดสร้าง เป็นต้นว่าพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และพระศรีศาสดา วงพระพักตร์เป็นผลมะตูมแบบอินเดีย พระแบบนี้แพร่หลายไปถึงเมืองเหนือ เช่น พระเจ้าเก้าตื้อ ที่วัดเก้าตื้อ จังหวัดเชียงใหม่

เหตุนั้น โบราณวัตถุสถานที่กล่าวมานี้ จึงควรรักษาไว้ให้คงอยู่ต่อไป.

นายธนิต อยู่โพธิ์

ขอกล่าวเพิ่มเติมเกี่ยวกับบุคคล บุคคลสำคัญในจังหวัดพิษณุโลกมีปรากฏอยู่เนืองๆ ในประวัติศาสตร์ เช่น เมื่อขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยาแล้ว ก็มีบุคคลสำคัญๆ เช่น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แม้ว่าทรงพระราชสมภพที่อยุธยา แต่ก็ทรงย้ายราชธานีมาครองที่เมืองพิษณุโลกอยู่ถึง ๒๕ ปี ได้ทรงสร้างและบูรณะวัตถุสถานในเมืองนี้เป็นอันมาก ผมเข้าใจว่าที่กล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า พ.ศ. ๒๐๒๕ โปรดให้แต่งหนังสือมหาชาติคำหลวงนั้น คงแต่งที่เมืองพิษณุโลกนี้เอง เพราะขณะนั้นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกำลังทรงครองราชสมบัติอยู่ที่เมืองพิษณุโลก อีกข้อหนึ่ง หลังจากแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ก็มีชาวพิษณุโลกไปครองกรุงศรีอยุธยา คือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ราชโอรสของพระองค์ ถัดจากนั้นก็มีขุนพิเรนทรเทพซึ่งต่อมาได้เป็นพระมหาธรรมราชา และได้พระวิสุทธิกษัตรีย์เป็นมเหสี ขึ้นมาครองเมืองพิษณุโลก เป็นเหตุให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงอุบัติขึ้น ในตอนนี้มีเหตุการณ์ที่สำคัญหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับเมืองพิษณุโลก เป็นต้นว่า ทหารเอกของสมเด็จพระนเรศวรท่าน ๑ ชื่อ พระราชมนู เป็นตำแหน่งเจ้ากรมกลองชนะ ตำแหน่งนี้แต่เดิมคงเป็นคนตีกลองให้เขารำกระบี่กระบอง ต่อมาก็รำได้เองหรือให้จังหวะเวลารำกระบี่กระบอง สันนิษฐาน

วัดจุฬามณี จังหวัดพิษณุโลก

บางตอนของลายปูนปั้นประดับฐานซุ้มประตูของวัดจุฬามณี

จิตรกรรมฝาผนังในวัดราชบูรณะ
จังหวัดพิษณุโลก
เป็นภาพเขียนสีฝีมือช่างท้องถิ่น
สมัยรัชกาลที่ ๓
แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ผู้ร่วมสัมนาทางโบราณคดี
พักผ่อนที่น้ำตกวังนกแอ่น
จังหวัดพิษณุโลก
ด้วยความอนุเคราะห์ของ
ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก
๓ เมษายน ๒๕๐๓

ได้ว่าภายในบริเวณวังจันทร์ที่พิษณุโลกครั้งนั้น สมเด็จพระนเรศวรคงโปรดให้มหาดเล็กข้าหลวงเดิมผึกหัดอาวุธและกระบี่กระบอง ทหารเอกของพระองค์ก็มีหลายท่าน เช่น พระยาศรีไสณรงค์ พระชัยบูรณ์ ขุนพระศรี พระยารามเดโช และพระราชมนู พระราชมนูคงเป็นผู้ที่มีฝีมือ จึงได้เป็นกองหน้าเสมอ จนเสร็จศึกเมืองละแวกแล้ว ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยามหาเสนาศรีสมุหพระกระลาโหม ต่อมาสมเด็จพระนเรศวรได้โปรดให้พระชัยบูรณ์เป็นพระยาพิษณุโลกมาครองเมืองพิษณุโลก เมืองพิษณุโลกจึงมิได้มีเจ้านายมาปกครองอีก แม้ในปัจจุบัน ก็ยังมีชาวพิษณุโลกที่เป็นคนสำคัญอยู่ในวงการรัฐบาลหลายท่าน

นายเยียน โพธิสุวรรณ

ขอขอบพระคุณคุณหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์และท่านอธิบดีกรมศิลปากรที่ได้ให้ความรู้แก่ชาวพิษณุโลก ทำให้ชาวพิษณุโลกภาคภูมิใจ เชื่อมั่นในตนเองยิ่งขึ้น และคงจะได้ประกอบคุณความดีเพื่อความเจริญส่วนตัวและแก่ประเทศชาติยิ่งขึ้นไปอีก ขอขอบพระคุณในแผ่นเสียงเพลงไทย ๒๔ แผ่นที่ท่านอธิบดี ฯ ได้มอบให้แก่ทางจังหวัดด้วย.

เวียงเจ้าเงาะ

ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ของ

มะลิ โคกสันเทียะ

ช่างศิลปโท กองโบราณคดี กรมศิลปากร

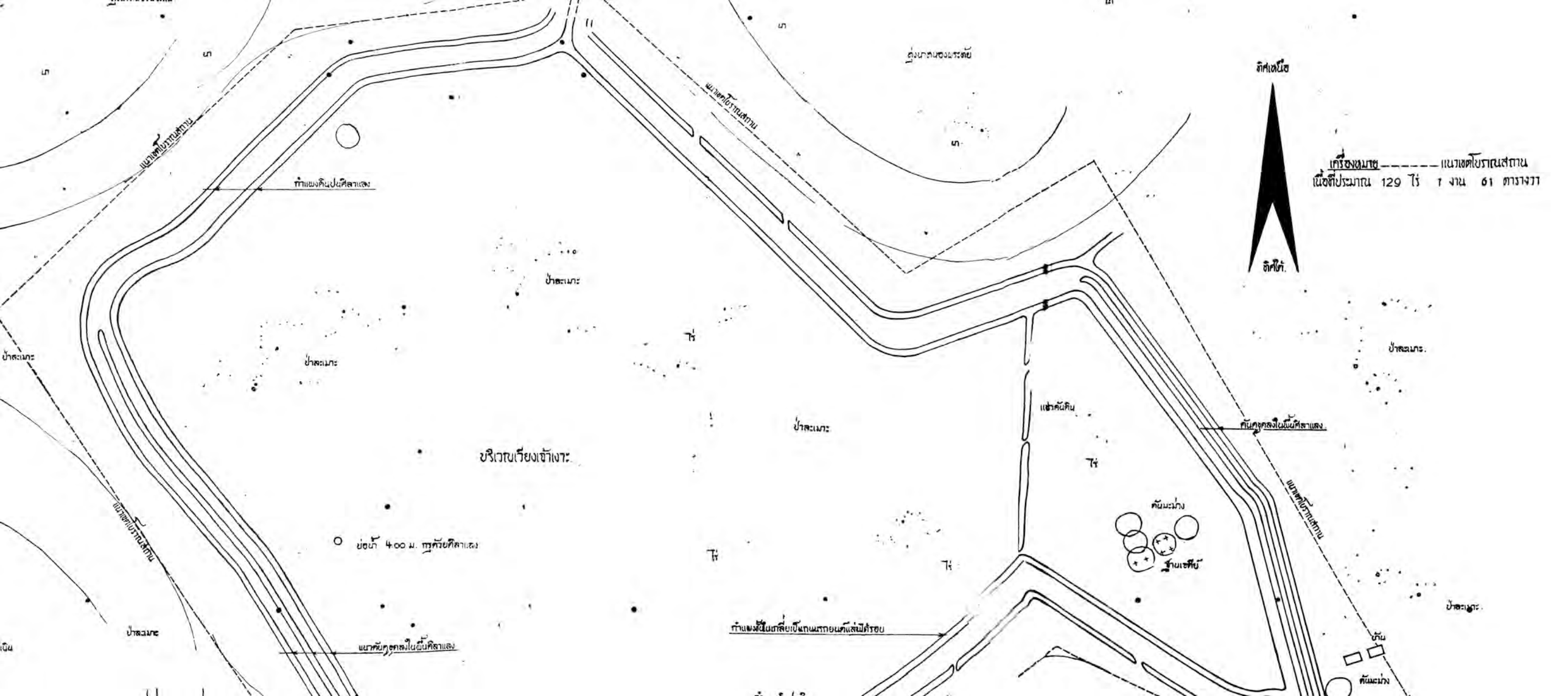
เมืองโบราณที่เรียกว่า "เวียงเจ้าเงาะ" นี้ เป็นเมืองโบราณเก่าแก่ตั้งแต่ก่อนชนชาติไทยลงมาปกครองอยู่ในประเทศนี้ โดยที่มีผู้ขุดพบของโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ อยู่ที่บริเวณเวียงเจ้าเงาะนี้หลายอย่าง ต่อมาถึงสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ได้สร้างขึ้นเป็นเมืองหน้าด่าน โดยขุดคันดินเป็นแนวกำแพงเมืองต่อจากมุมกำแพงด้านตะวันออกเฉียงเหนือและด้านตะวันตกเฉียงใต้ออกไป และตั้งเป็นเมืองขึ้นอีก ซึ่งปรากฏชื่อในบานแผนกกฎหมายลักษณะลักพา **ตั้งในรัชกาล** พระเจ้าอู่ทองเรียกว่า "เมืองทุ่งยั้ง" ซึ่งบัดนี้ยังมีแนวคันดินและคูเมืองเหลืออยู่ทั้งสี่ด้าน บริเวณที่ตั้งเวียงเจ้าเงาะนี้จึงอยู่ด้านตะวันตกเฉียงเหนือของมุมเมืองทุ่งยั้ง ซึ่งอยู่ห่างจากวัดพระแท่นศิลาอาสน์ไปทางตะวันออก ๘๐๐ เมตรเศษ และห่างจากศาลากลางจังหวัดอุตรดิตถ์ไปทางตะวันตก ๖ กิโลเมตรเศษ

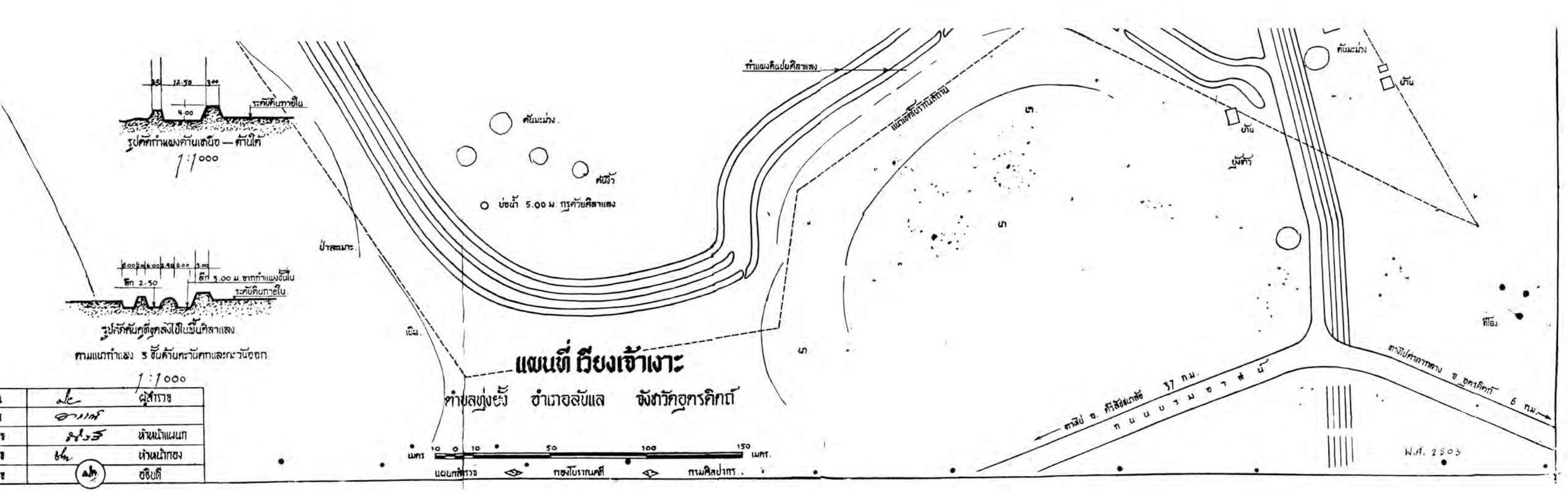
ภูมิประเทศภายในเวียงเป็นที่ราบ ดินปนศิลาแลง บางตอนเป็น**ศิลาแลงล้วน** มีต้นไม้ขึ้นอยู่ประปราย เดิมราษฎรได้อาศัยเป็นที่ทำไร่และปลูก**ต้นไม้ยืนต้น** เช่นมะม่วง และงิ้ว ต่อมาทางราชการได้หวงห้ามไว้จึงปล่อยเป็นที่ว่างเปล่า ด้านทิศเหนือติดต่อกับที่ลุ่มสองแห่ง ราษฎรใช้ทำนาเรียกว่า หนองพระแล และ**หนองพระทัย** ด้านทิศใต้ติดทุ่งนา และติดต่อทางหลวงสายพระแท่นศิลาอาสน์และอุตรดิตถ์ ด้านตะวันออกและตะวันตกเป็นเนินสูง ๆ ต่ำ ๆ

ลักษณะของเวียงเจ้าเงาะนี้ขุดศิลาแลงเป็นคันคู เพื่อเอาศิลาแลงไปทำกำแพง โค้งไปตามพื้นที่คล้ายรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มุมด้านตะวันออกเฉียงใต้เป็นมุมแหลม วัดส่วนกว้างที่สุดกว้าง ๔๐๑ เมตร ส่วนยาวที่สุดยาว ๕๖๗.๔๐ เมตร วัดไปตามกำแพงชั้นใน

---

* ลงพิมพ์ในนิตยสารศิลปากรปีที่ ๔ เล่ม ๔ พฤศจิกายน ๒๕๐๓

ทิศเหนือ
ทิศใต้
เครื่องหมาย ------ แนวเขตโบราณสถาน
เนื้อที่ประมาณ 129 ไร่ 1 งาน 61 ตารางวา
แนวเขตโบราณสถาน
กำแพงดินปนศิลาแลง
ป่าละเมาะ
ไร่
บริเวณเรียงเข้าเงาะ
ย่อหิน 4.00 ม. กรุศิลาแลง
แนวคันคูคลองในพื้นศิลาแลง
แนวคันดิน
คันคูคลองในพื้นศิลาแลง
ศาลเจ้าพ่อ
กำแพงดินปนศิลาแลงเป็นแกนแกรกยนต์แล่นมีด้วย
ปรับ

ระดับดินทางใน
4.00
รูปตัดกำแพงด้านเหนือ — ด้านใต้
1:1000
ระดับดินทางใน
รูปตัดคันดูที่ตัดลงไปในพื้นศิลาแลง
ตามแนวกำแพง 3 ชั้นด้านตะวันตกและตะวันออก
1:1000
ผู้สำรวจ
หัวหน้าแผนก
หัวหน้ากอง
อธิบดี
คันมะม่วง
คลองวัว
บ่อน้ำ 5.00 ม. กรุด้วยศิลาแลง
ป่าละเมาะ
เนิน
รักแผงศิลาแลง
แนวคลองโบราณสมัย
ยุงศัก
ที่โล่ง
ทางไปศาลากลาง จ. อุดรธานี 6 กม.
ทางไป อ. หนองหาน 37 กม.
ถนนมหาสัย
W.M. 2503
แผนที่ เวียงเจ้าเงาะ
ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์
เมตร 10 0 10 50 100 150 เมตร
แผนกสำรวจ
กองโบราณคดี
กรมศิลปากร

โดยรอบรวมยาว ๑,๗๗๒.๔๐ เมตร กำแพงด้านเหนือและใต้ที่ติดทุ่งนาเป็นกำแพงศิลาแลงปนดิน ๒ ชั้น ชั้นในกว้าง ๓ เมตร วัดจากสันกำแพงถึงพื้นคูลึก ๔ เมตร บางตอนลึกถึง ๔.๕๐ เมตร กำแพงสูงจากพื้นภายในเวียง ๒ เมตร (ทางเจ้าหน้าที่อำเภอลับแลได้เกลี่ยดินกำแพงชั้นในลง เพื่อให้รถยนต์วิ่งบนกำแพงเข้าไปชมได้โดยสะดวก ซึ่งของเดิมคงจะสูงกว่านี้) กำแพงชั้นนอกเป็นดินปนศิลาแลงขาดเป็นตอน ๆ กว้าง ๒.๕๐ เมตร ระหว่างกำแพง ๒ ชั้น เป็นคูกว้าง ๑๒.๕๐ เมตร สิ่งที่น่าชมความอุตสาหะและพยายามของคนโบราณ ก็คือ กำแพงด้านตะวันตกและด้านตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นมุมแหลมยื่นออกมาเป็นเนินศิลาแลงเป็นผืด กำแพงด้านนี้เป็นกำแพง ๓ ชั้น มีคูคั่นระหว่างกำแพงแต่ละชั้น กำแพงชั้นใน สันกำแพงกว้าง ๓ เมตร ลึกถึงพื้นคู ๓ เมตร กำแพงชั้นกลางสูงเสมอระดับดินเดิม กำแพงชั้นนอกสูงจากพื้นคู ๒.๕๐ เมตร คูคั่นระหว่างกำแพงกว้าง ๖ เมตร แลเห็นศิลาแลงยาวเรียบไปตามแนวคู ถ้าได้ขุดลอกจนถึงพื้นเดิมแล้ว จะน่าดูอีกมิใช่น้อย ภายในเวียงพบบ่อน้ำกรุด้วยศิลาแลง ๒ บ่อ ลึก ๔ เมตรเศษ เดิมราษฎรได้อาศัยน้ำในบ่อเหล่านี้บริโภคในขณะทำไร่ ผู้ที่เคยทำไร่ในที่นั้นเล่าว่ามีราว ๖ บ่อ แต่ตื้นใช้น้ำไม่ได้ นอกจากพบบ่อน้ำแล้วยังพบฐานเจดีย์อยู่ตรงมุมแหลมของกำแพงด้านตะวันออกเฉียงใต้ มีกองศิลาแลงแท่งสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีรอยถูกขุด ๒ หลุม ด้านนี้มีแนวคั่นคูคั่นระหว่างกำแพงด้านเหนือและด้านใต้ไว้เป็นขอบเขตของวัด

ตามความสันนิษฐานของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ในหนังสือนำเที่ยวเมืองพระร่วง มีข้อความตอนหนึ่งว่า "เวียงเจ้าเงาะนี้คงเป็นเทือกบ้อมซึ่งสร้างขึ้นเป็นที่รวมครัวเข้าไว้เป็นที่มั่นในคราวมีศึก" ได้ตรวจดูตามสภาพพื้นที่แล้ว เห็นจริงตามพระราชสันนิษฐานนั้น โดยที่ด้านเหนือและด้านใต้ติดทุ่งนา เดิมคงจะเป็นหนองน้ำลึกมีน้ำขังตลอดปี บัดนี้ก็ยังเป็นที่ลุ่มอยู่ ฉะนั้น เมื่อได้รวมครัวเข้าไว้ในเทือกบ้อมแล้ว ข้าศึกเข้าโจมตีทางด้านนี้ลำบาก การป้องกันเมืองเมื่อมีศึก จึงรวมกำลังส่วนใหญ่ไว้ทางด้านที่ติดกับที่เนินด้านด้านตะวันออกและตะวันตก เมืองทุ่งยั้งนี้กำแพงเมืองกว้างและยาวมาก จะป้องกันรักษาทั้งเมืองคงไม่มีกำลังเพียงพอ เพราะเป็นเมืองหน้าด่านเท่านั้น. *(ดูแผนผังประกอบ)*

การชลประทานของเมืองสุโขทัยเก่า สมัยสุโขทัย*

ของ

นายมะลิ โคกสันเทียะ

ช่างศิลปโท กองโบราณคดี กรมศิลปากร

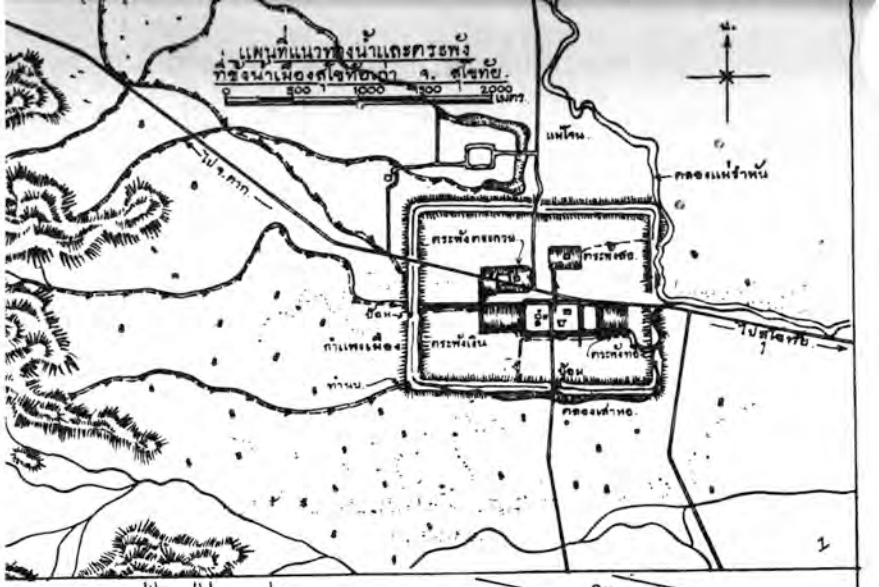
ด้านตะวันตกของเมืองสุโขทัยเก่า เป็นเทือกเขาสลับซับซ้อนกันหลายลูก เมื่อฝนตก น้ำจะไหลจากเทือกเขาลงสู่พื้นราบเบื้องล่างแล้วไหลไปตามทางน้ำ (ตามเส้นลูกศรแผนที่หมายเลข ๑) โดยที่พื้นที่เมืองสุโขทัยเก่ามีระดับต่ำกว่าระดับเชิงเขามาก น้ำฝนที่ไหลมารวมกัน จะไหลลงสู่เมืองสุโขทัยเก่าโดยเร็ว และมารวมกันที่คันคูของกำแพงเมืองด้านตะวันตก เมื่อเต็มคันคูแล้วจะไหลตามทางน้ำเข้าในกำแพงเมืองชั้นในลงสู่ตระพังเงิน ตระพังตระกวน เมื่อเต็มตระพังทั้งสองแล้วผ่านท่อแบบ ข. ข้างตระพังไหลเข้าคันคูวัดมหาธาตุ เข้าตระพังทอง และตระพังสอเป็นขั้นสุดท้าย เมื่อเต็มตระพังทั้งหมดแล้ว แล้วไหลผ่านท่อแบบ ข. ไหลลงสู่คลองแม่ลำพัน

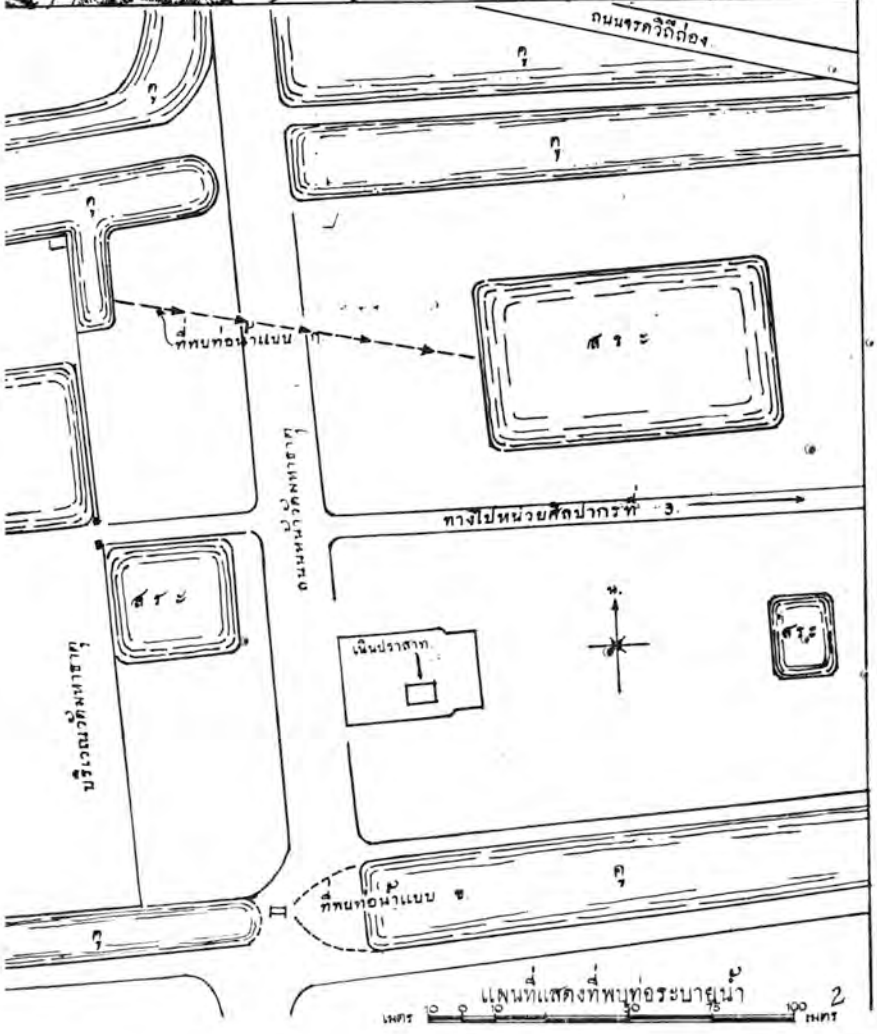
ตรงมุมกำแพงเมืองด้านตะวันตกเฉียงใต้ (แผนที่หมายเลข ๑) เป็นทางน้ำที่ไหลแรงเป็นประจำทุก ๆ ฤดูฝน เพื่อที่จะทดน้ำให้เข้าในคันคู จึงต้องทำทำนบกั้นไว้ให้น้ำไหลย้อนเข้าคันคู มิฉะนั้น น้ำจะไหลลงคลองเสาหอซึ่งเป็นทางตรง ทำนบนี้บัดนี้ได้เสริมดินใช้กั้นน้ำตามแบบของเดิมแล้ว

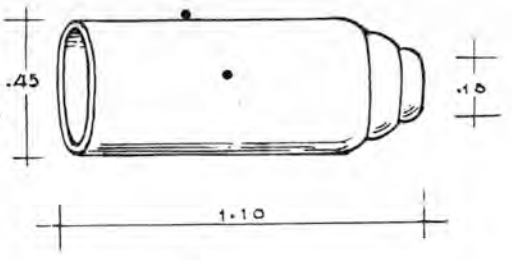
ตามแผนที่หมายเลข ๒ ตรงหน้าวัดมหาธาตุด้านเหนือเป็นที่ที่พบท่อระบายน้ำดินเผาเคลือบแบบ ก. ฝังในดินซึ่งเป็นท่อสวมต่อกันส่งน้ำจากคันคูหน้าวัดมหาธาตุเข้าไปในสระ ท่อแบบนี้เป็นท่อที่กรองน้ำสะอาด โดยที่ปากท่อกว้างถึง ๔๕ เซนติเมตร แต่ตอนปลายท่อปากจะสอบเข้า เหลือเพียง ๑๘ เซนติเมตร เมื่อดินหรือโคลนอื่นใดไหล

---

* ลงพิมพ์ในนิตยสารศิลปากร ปีที่ ๔ เล่ม ๓ กันยายน ๒๕๐๓

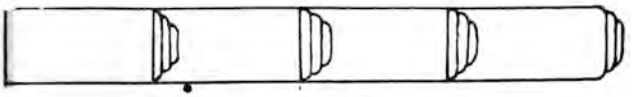

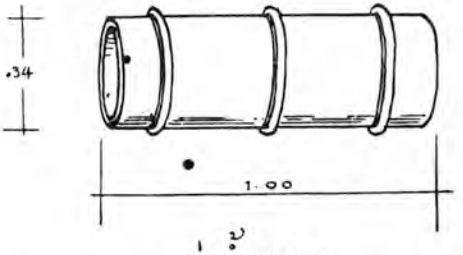
ท่อน้ำแบบ ก.

ซม. 10 0 10 40 70 100 ซม.

แบบการต่อท่อส่งน้ำแบบ ก.

ซม. 50 0 50 100 150 200 ซม.

ท่อน้ำแบบ ข.

ซม. 10 0 10 25 50 75 100 ซม.

เครื่องหมายแสดงแนวทางน้ำ

23 WA 03

แผนกสำรวจ : กองโบราณคดี กรมศิลปากร สำรวจ สุดถนอม

เข้าท่อจะตกตะกอนในท่อ จะไหลผ่านไปเฉพาะน้ำที่สะอาดเท่านั้น และตรงมุมกำแพงวัดมหาธาตุด้านใต้ มีคันคูน้ำอยู่ (แผนที่หมายเลข ๒) เพื่อที่จะให้น้ำไหลผ่านคูข้ามทางไปเข้าตระพังทอง จึงฝังท่อแบบ ข. ผ่านทางไปเข้าตระพังยาวไหลลงสู่ตระพังทอง ท่อแบบนี้เป็นท่อน้ำแบบธรรมดา เพราะเป็นทางน้ำ น้ำผ่านเท่านั้น

การกรองน้ำใช้ให้สะอาดอีกประการหนึ่ง ที่จะงดกล่าวเสียมิได้ คือการสร้างบ่อน้ำ โดยที่น้ำไหลขังอยู่ตามสระหรือตระพังต่าง ๆ อาจไม่สะอาดพอ ฉะนั้น ตามคันของตระพังหรือบริเวณใกล้ ๆ นั้น ขุดบ่อลงไป บ่อนี้เป็นบ่อก่อด้วยอิฐหรือศิลาแลง ก่อจากพื้นบ่อถึงปากบ่อ บ่อเหล่านี้มีอยู่ทั่ว ๆ ไป ทั้งในและนอกกำแพงเมือง.

สรีดภงส์ หรือ ทำนบพระร่วง

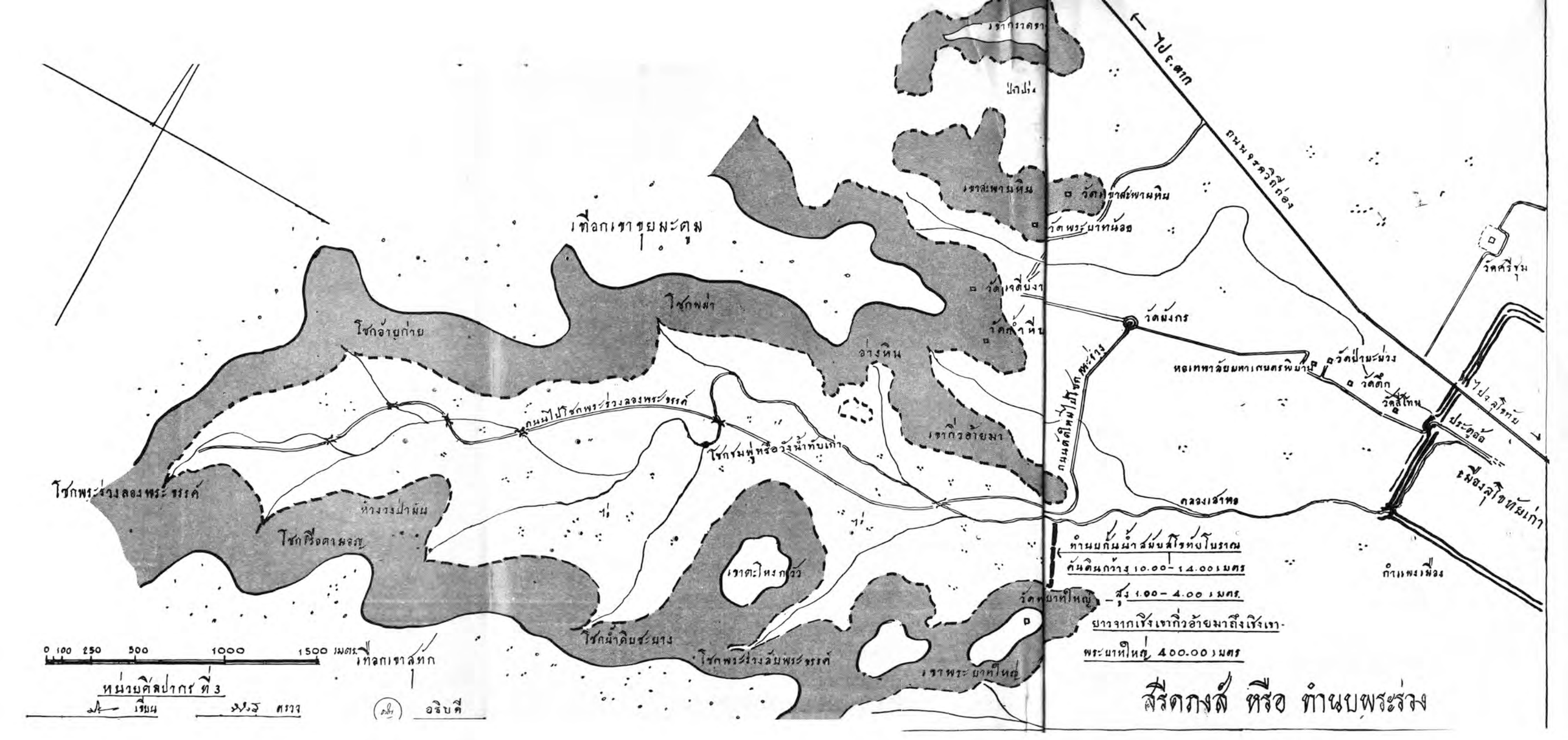
ของ

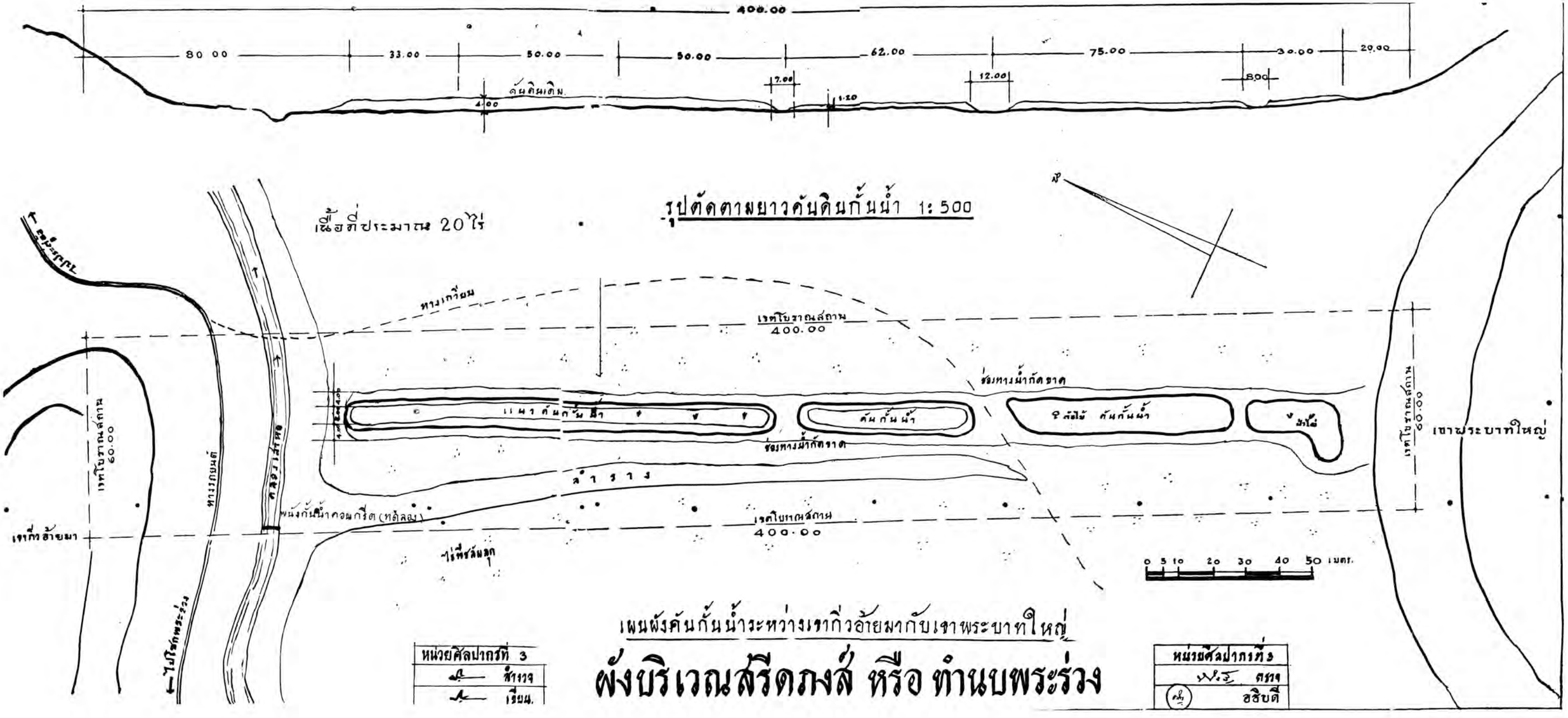
นายมะลิ โคกสันเทียะ

ช่างศิลปโท กองโบราณคดี กรมศิลปากร

ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑ ด้านที่ ๓ บรรทัดที่ ๔ จารึกไว้ว่า "เบื้องหัวนอน (ทิศใต้) เมืองสุโขทัย มีกุฎีวิหาร บู่ครูอยู่ มี **สรีดภงส** บ่าพร้าว บ่าลาง มีบ่าม่วง บ่าขาม มีน้ำโคก ฯลฯ" คำว่า "สรีดภงส" นี้ ท่านศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ได้ให้คำอธิบายไว้ว่า เป็นคำมาจากภาษาสันสกฤตว่า สรีตภงค แปลว่า ทำนบ

ทำนบนี้รู้จักกันมานานแล้วว่าอยู่ทางด้านใต้เมืองสุโขทัย แต่โดยมากเข้าใจกันว่าอยู่ตรงมุมกำแพงเมืองด้านตะวันตกเฉียงใต้ เป็นทำนบที่เรียกว่า "สรีดภงส" ตามศิลาจารึก แต่ได้ตรวจดูตรงมุมกำแพงด้านที่กล่าวนี้ เห็นว่าเป็นเพียงคันกั้นน้ำยาว ๖๐ เมตร เพื่อบังคับน้ำจากคลองเสาหอให้ไหลเข้ากำแพงเมืองเพื่อให้ไหลลงสู่ตระพังต่าง ๆ ภายในเมือง ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๐๕ อธิบดีกรมศิลปากรได้ขึ้นไปตรวจโบราณสถานบนเขาพระบาทใหญ่ ได้พบแผ่นศิลาขนาดใหญ่ทำเป็นแท่นสำหรับนั่งและมีตอม่อหินรองรับ เข้าใจกันว่าเป็นพระแท่นประทับทรงพักผ่อน เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปนมัสการรอยพระพุทธบาทบนเขาพระบาทใหญ่ เกรงว่าจะถูกทำลายเสีย จึงสั่งให้หน่วยศิลปากรที่ ๓ พยายามนำลงมาเก็บรักษาไว้ ณ ที่ทำการของหน่วย ครั้นเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๐๖ ทางหน่วย ฯ ได้ให้เจ้าหน้าที่ไปสำเลียงแผ่นศิลานั้นจากยอดเขาพระบาทใหญ่ เพื่อนำมาไว้ที่หน่วย ฯ ตามคำสั่งของอธิบดีกรมศิลปากร เจ้าหน้าที่จึงได้สังเกตเห็นแนวคันดินคล้ายถนนซึ่งเชื่อมระหว่างเขากิ่วอ้ายมากับเขาพระบาทใหญ่ เป็นทิวป่าไม้สูงเป็นแนว จึงสอบถามนายเขว่อว หล่องคำ ผู้เคยเที่ยวป่าแถบนั้นดูถึงแนวคันดินที่เข้าใจว่าเป็นทางขึ้นเขาพระบาทใหญ่นั้น นายเขว่อว หล่องคำ ได้บอกว่าทางขึ้นเขาพระบาทใหญ่นั้นอยู่ทางทิศตะวันออก ตรงทางลาดหัวเขาพระบาท ซึ่งมีหินเป็นแผ่น ๆ ปูจากเชิงเขาถึงหน้าวิหารบนเขา ที่เข้าใจว่าเป็นถนนนั้นไม่ใช่ เพราะคันดิน

เขาราดราย
ปากปาง
เขาสะพานหิน
วัดเขาสะพานหิน
วัดพระบาทน้อย
วัดเจดีย์บังงา
วัดกำแพง
เขาพระบาทน้อย
เขาก้อยมา
เขาตะไหรกลวง
เขาพระบาทใหญ่
เทือกเขาขุยมะตูม
โซกพม่า
โซกอ้ายยูก่าย
โซกพระร่วงลองพระบรรค์
โซกสีอตามลญ
ห้วงวงป่าพัน
โซกน้ำดิบชะยาง
โซกพระร่วงลับพระบรรค์
เทือกเขาสลัก
ถนนไปโซกพระร่วงลองพระบรรค์
โซกขมพู่หรือวังน้ำทับเท้า
ถนนสายเก่า ฉ.ตก
ถนนจตวิถีท่อง
วัดศรีขุม
วัดมังกร
ถนนสายใหม่ไปโซกพระร่วง
หอเทพาลัยมหาเถนตรพิมาย
วัดป่ามะม่วง
วัดตึก
วัดสีโทน
ประตูชัย
ไปบุรีรัมย์
สนามบินเก่า
คลองเสาหอ
กำแพงเมือง
ทำนบกั้นน้ำสมัยสุโขทัยโบราณ
กันดินกว้าง 10.00 – 14.00 เมตร
สูง 1.00 – 4.00 เมตร
ยาวจากเชิงเขากิ่วอ้ายมาถึงเชิงเขา-
พระบาทใหญ่ 400.00 เมตร
0 100 250 500 1000 1500 เมตร
หน่วยศิลปากร ที่ 3
เรียน
ตรวจ
อธิบดี
สรีดภงส์ หรือ ทำนบพระร่วง

400.00
80.00
33.00
50.00
50.00
62.00
75.00
30.00
29.00
7.00
12.00
8.00
4.00
1.20
ขุดดินเดิม
รูปตัดตามยาวคันดินกั้นน้ำ 1:500
เนื้อที่ประมาณ 20 ไร่
N
ทางเกวียน
เขตโบราณสถาน
400.00
ช่องทางน้ำกัดเซาะ
เขตโบราณสถาน
60.00
คันกั้นน้ำ
ต้นไม้
ช่องทางน้ำกัดเซาะ
ลำราง
เขตโบราณสถาน
60.00
เขาพระบาทใหญ่
ทางหลวง
คลองสำโรง
พนังกั้นน้ำคอนกรีต (หล่อลง)
เขาเกี่ยวอ้ายมา
เขตโบราณสถาน
400.00
ไร่เพียรล้มมุก
ไปโรงพระร่วง
0 5 10 20 30 40 50 เมตร
เพนผังคันกั้นน้ำระหว่างเขาเกี่ยวอ้ายมากับเขาพระบาทใหญ่
ผังบริเวณสังฆาวาส หรือ ทำนบพระร่วง
หน่วยศิลปากรที่ 3
สำรวจ
เรียน.
หน่วยศิลปากรที่ 3
ตรวจ
อธิบดี

ที่เชื่อมตวงเชิงเขาพระบาทใหญ่นั้น เป็นทางชันขึ้นลงลำบาก ต่อมาชาวไร่ที่ทำไร่อยู่แถบนั้นได้ถางบริเวณเชิงเขาและเชิงคันดินเพื่อทำไร่ จึงได้เห็นแนวคันดินเป็นแนวยาวและใหญ่ ผิดจากถนนโบราณที่มีอยู่ ได้สอบถามบุคคลอื่น ๆ ถึงแนวคันดินเช่นนี้ ก็ไม่พบว่ามีที่ใดอีก จึงเข้าใจว่า เป็นทำนบที่กล่าวไว้ในศิลาจารึก แต่เหตุใดจึงไม่มีรอยคันดินปิดทางน้ำตรงคลองเสาหอ ได้สอบถามนายวน กันทรัพย์ ผู้เคยทำหินส่งกรมทางหลวง เพื่อทำถนน เล่าว่าเมื่อครั้งก่อสร้างถนนจรดวิถีถ่องนั้น ชาวบ้านได้ขนหินจากเขากิ่วอ้ายมาและที่คลองเสาหอติดต่อกับเชิงเขาหัวทำนบไปขายให้ผู้รับเหมาทำทางจนหมด เมื่อเจ้าหน้าที่ได้ทราบเช่นนี้ และได้ดำเนินการสำรวจแล้ว ก็เห็นได้ชัดว่าเป็นทำนบที่กล่าวไว้ในศิลาจารึกว่า "สรีดภงส" นั่นเอง *(ดูแผนผังประกอบ)*

จากการที่ได้สำรวจทำนบนี้แล้วปรากฏว่า ทำนบนี้ขุดดินตรงด้านในขึ้นไปถมเป็นคันดิน เพราะยังแลเห็นแนวลำรางอยู่ คันดินส่วนที่ยังเหลืออยู่นี้ตอนที่ติดกับคลองเสาหอ ฐานกว้าง ๑๔ เมตร สูง ๔ เมตรเศษ บนหลังคันดินกว้าง ๓—๔ เมตร ยาวจากคลองเสาหอถึงสุดเชิงเขาพระบาทใหญ่ ๓๐๐.๓๐ เมตร มีขาด ๓ ตอน เพราะน้ำกัด ได้สอบถามชาวบ้านและผู้ที่รู้จักแถบนี้ ถึงชื่อของธารน้ำต่าง ๆ ที่ไหลสู่คลองเสาหอจากทำนบไปจนถึงทางโซกพระร่วง คือ ด้านทิศเหนือมีอ่างหิน โซกพม่า โซกอ้ายก่าย ด้านใต้มีโซกพระร่วงลับพระขรรค์ โซกน้ำดิบชะนาง โซกเรือตามอญ ซึ่งมีระยะทางจากทำนบถึงโซกพระร่วงลองพระขรรค์ ยาวประมาณ ๕ กม. เศษ และคลองเสาหอจากทำนบถึงมุมกำแพงเมืองด้านตะวันตกเฉียงใต้ ยาว ๒ กม. เศษ

พื้นที่บริเวณนี้เป็นไร่ของชาวบ้านที่มาปลูกพืชล้มลุกยังไม่มีกรรมสิทธิ์แน่นอน เพราะทางราชการจะรักษาไว้เป็นป่าสงวน แต่ยังไม่ได้ประกาศ ถ้าได้มีงบประมาณบูรณะทำนบนี้ตามเดิมแล้ว จะทำให้พื้นที่แถบใต้ทำนบอุดมสมบูรณ์ด้วยน้ำ เหมาะแก่การเพาะปลูกและจะช่วยให้เมืองสุโขทัยเก่าอุดมสมบูรณ์ขึ้นด้วย.

สถาปัตยกรรมรูปอาคารสมัยสุโขทัย

ของ

นายมะลิ โคกสันเทียะ

ช่างศิลปโท กองโบราณคดี กรมศิลปากร

บ้านใดเมืองใดที่มีการก่อสร้างเคหสถาน อาคารสาธารณะงามสง่าตระการตา เป็นระเบียบเรียบร้อยถูกสุขลักษณะและเป็นจุดสนใจของบุคคลทั่วไป บ้านเมืองนั้นย่อมได้ชื่อว่าเป็นอารยะเข้าขั้นมาตรฐานทาง "สถาปัตยกรรม" บรรดาสถาปัตยกรรมอาจวัดผลงานของสถาปนิกผู้ดำเนินการสร้างได้จากอาคารที่ปรากฏอยู่ และในสิ่งที่ได้สร้างสรรขึ้น สถาปัตยกรรมที่ประกอบด้วยคุณลักษณะถึงขั้นสถาปัตยศิลป ย่อมเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งน้ำใจและปลุกปลอบใจให้สดชื่นตื่นเต้น มีความเชื่อถือหรือเกิดศรัทธาปสาทะ ตามลักษณะแต่ละชนิดของอาคารนั้น ๆ

สถาปัตยกรรมไทยโบราณเป็นสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะพิเศษอย่างหนึ่ง เมื่อผู้ใดเห็นย่อมทราบได้ ลักษณะเช่นนี้เป็นแบบอย่างที่ได้สร้างสรรขึ้นเองตามความคิดของคนไทย และบางอย่างก็ดัดแปลงจากสถาปัตยกรรมของชาติอื่นที่มาเผยแพร่ศาสนาในประเทศไทย และถึงแม้จะเป็นแบบศิลปของชาติอื่นก็พยายามดัดแปลงให้เข้ากับศิลปไทย เพื่อให้เหมาะสมกับสภาวะการของดินฟ้าอากาศ ภูมิประเทศ ศาสนา สังคมและวัสดุก่อสร้างที่ใช้อยู่ในพื้นที่แถบนั้นๆ สถาปัตยกรรมไทยมีความแตกต่างจากของต่างประเทศดังได้กล่าวมาแล้ว

สถาปัตยกรรมรูปอาคารก่อนสมัยสุโขทัย ก่อนที่ชนชาติไทยจะเข้าครอบครองในดินแดนแถบเมืองสุโขทัย ศรีสัชชนาลัยและภูมิภาคใกล้เคียง ได้มีข้าหลวงขอมปกครองชาวไทยส่วนน้อยกับชาวละว้าและมอญอยู่ โดยตั้งเป็นเมืองหน้าด่านอยู่ที่สุโขทัย มีวัดพระพายหลวงห่างจากเมืองสุโขทัยเก่าไปทางเหนือ ๑ กม. เศษเป็นที่สังเกต

บรรดาสถาปัตยกรรมที่ขอมสร้างมีพระปรางค์และเทวสถานฝ่ายศาสนาพราหมณ์ซึ่งล้วนแต่สร้างขึ้นในสมัยที่ขอมรุ่งเรือง ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖—๑๘ มีสิ่งพึงพิจารณา

อาคาร
แบบสุโขทัย
สร้างใหม่
ตกแต่งด้วยเครื่อง
สังกโลก
สมัยสุโขทัย

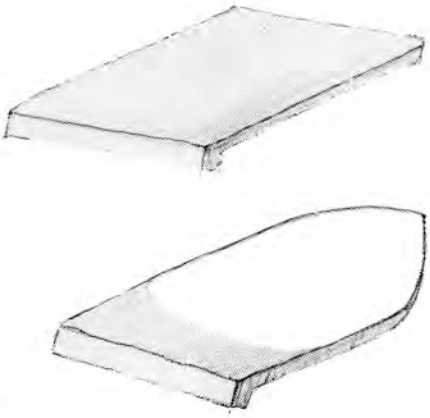

กระเบื้องมุงหลังคาและเครื่องสังกโลก
ใช้ในการตกแต่งอาคารแบบไทยสมัยสุโขทัย

ช่อฟ้าดินเผาเคลือบขาว

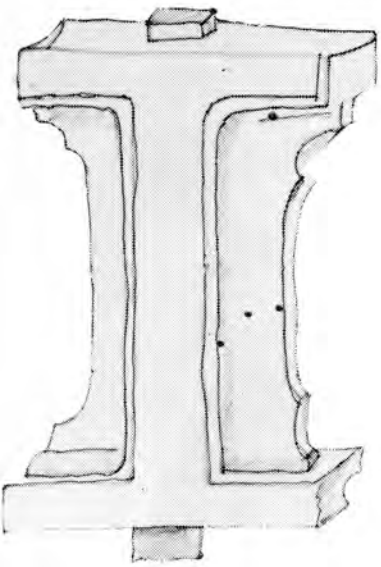
กระเบื้องมุงหลังคา

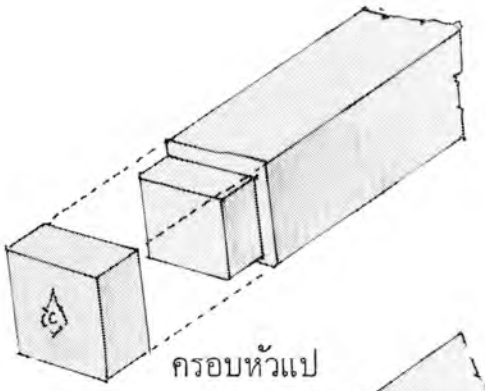
หัวสิงห์สังกโลก

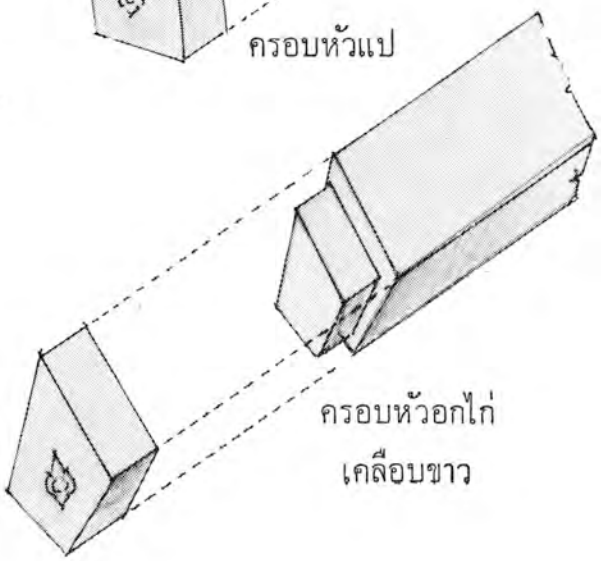
บราลี

ลูกกรงสังกโลก

ครอบหัวแป

ครอบหัวอกไก่
เคลือบขาว

อยู่ข้อหนึ่งคือ ชั้นเดิมนั้น ขอมนับถือพระศิวะ ตามคตินิยมของชาวอินเดียที่มาสั่งสอนสังเกตได้จากการสร้างเทวสถานต่าง ๆ มักทำรูปคล้ายเขาไกรลาศ อันเป็นที่ประทับของพระศิวะ คือสร้างปรางค์สูงมีชั้นต่าง ๆ ลดหลั่นกันหลายชั้น มี ๓ ชั้น ๕ ชั้นและ ๗ ชั้น ตอนล่างทำซุ้มปรางค์เป็นห้องเชื่อมติดต่อกันถึงปรางค์ต่ำ ชั้นต่าง ๆ บนปรางค์สูงหมายถึงวิมานบนสวรรค์ และยอดปรางค์บางองค์เป็นรูปพรหมสี่หน้าหมายถึงสวรรค์ชั้นพรหมเป็นสวรรค์ชั้นสูงสุด ภายในปรางค์เป็นที่ประดิษฐานเทวรูปต่าง ๆ เนื่องในกิจพิธีตามลัทธิศาสนา มีพระอิศวร พระนารายณ์ และเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์องค์อื่น ๆ ดังเช่นเทวสถานที่เมืองสุโขทัยเก่า เรียกกันภายหลังว่าศาลตาผาแดง ในการขุดแต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้พบเทวรูปชำรุดไม่มีเศียรอยู่ภายในถึง ๕ องค์ และปรางค์วัดจุฬามณีที่พิษณุโลก ปรางค์วัดเจ้าจันทร์เมืองชะเลียง ในอำเภอศรีสัชชนาลัย ปรางค์ ๒ องค์ หลังนี้ภายหลังแปลงเป็นปรางค์ในพุทธศาสนา แต่ยังมีร่องรอยที่จะพิสูจน์ได้ ต่อมาขอมได้รับนับถือพุทธศาสนานิกายมหายาน จึงเปลี่ยนเป็นสร้างปรางค์ ๓ ยอด คือปรางค์เรียงกัน ๓ องค์ ปรางค์องค์กลางประดิษฐานพระพุทธรูป คือ พระอาทิพุทธเจ้า องค์ด้านซ้ายประดิษฐานรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ด้านหนึ่งรูปนางภควตีปัญญาบารมีผู้เป็นชายาอีกองค์หนึ่ง ปรางค์แบบเรียงกัน ๓ องค์นี้ ในเมืองสุโขทัยเก่า มีที่วัดพระพายหลวง นอกเมืองสุโขทัยไปทางเหนือ ๑ กม. และปรางค์วัดศรีสวายภายในเมืองสุโขทัยเก่า ภายหลังแปลงเป็นวัดในพุทธศาสนา แต่บางสมัยมีกษัตริย์นับถือพระวิษณุ (พระนารายณ์) ชาวเมืองก็เปลี่ยนนับถือตามไปด้วย โดยเหตุนี้ เราจึงสันนิษฐานได้ว่า สมัยใดกษัตริย์นับถือศาสนาใดก็มักจะสร้างสิ่งที่เคารพตามลัทธิศาสนานั้น ๆ ดังเช่นเมื่อขุดแต่งที่วัดศรีสวาย เมืองสุโขทัยเก่า เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๗ ได้พบชิ้นส่วนของเทวรูปที่หล่อด้วยสัมฤทธิ์ เป็นรูปพระนารายณ์มือถือจักรและสังข์ และรูปพระนารายณ์จำหลักด้วยหินจมอยู่ข้างปรางค์ และพบพระพุทธรูปปางประทานอภัยสมัยลพบุรีอีกด้วย

สถาปัตยกรรมรูปอาคารสมัยสุโขทัย สุโขทัยเป็นชื่อของอาณาจักรหนึ่งที่ชนชาติไทยได้เข้าครอบครองและตั้งราชธานีขึ้นที่เมืองสุโขทัย ในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ และเป็นราชธานีเอกราชอยู่ ๑๒๐ ปีเศษ ในศตวรรษนี้ อาณาจักรสุโขทัยรุ่งเรืองสูงสุดใน

สมัยพ่อขุนรามคำแหง มหาราช ดังปรากฏในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑ ตอนหนึ่งว่า "ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ใครจักใคร่ค้าช้าง ค้า ใครจักใคร่ค้าม้า ค้า ใครจักใคร่ค้าเงิน ค้าทอง ค้า มีปราสาทราชฐานและวัดวาอารามเบื้นอันมาก" บรรดาสถาปัตยกรรมในสมัยนี้ นอกจากจะสร้างแปลงจากเทวสถานของขอม มาเบื้นวัดในพุทธศาสนาแล้ว คนไทยยังคิดค้นสถาปัตยกรรมแบบไทยขึ้นอีกด้วย แบ่งตามลักษณะของสถาปัตยกรรมได้ คือ

๑. สถาปัตยกรรมรูปอาคารแบบสุโขทัยแรกเริ่มในระยะเปลี่ยนแปลง

๒. สถาปัตยกรรมรูปอาคารแบบสุโขทัยบริสุทธิ์

๓. สถาปัตยกรรมรูปอาคารเมื่อได้รับลัทธิพุทธศาสนานิกายหินยานแบบลังกาวงศ์

๔. สถาปัตยกรรมรูปอาคารแบบสุโขทัยทรงมณฑป

๕. สถาปัตยกรรมรูปอาคารเมื่อได้รับแบบสถาปัตยกรรมอาณาจักรศรีวิชัย

๖. สถาปัตยกรรมรูปอาคารตอนปลายสมัยสุโขทัยหรือต้นอยุธยา

๗. สถาปัตยกรรมรูปอาคารแบบเบ็ดเตล็ด

๑. สถาปัตยกรรมรูปอาคารแบบสุโขทัยแรกเริ่มในระยะเปลี่ยนแปลง ในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ประมาณรัชกาลพ่อขุนศรีอินทราทิตย์และพ่อขุนบานเมือง เบื้นระยะที่ไทยกำลังก่อร่างสร้างตัว ภายหลังที่เบื้นไทยแก่ตัวเอง จึงมีการบูรณะคูเมือง กำแพงเมือง บ้อมปราการ เพื่อบ้องกันข้าศึกศัตรูเบื้นส่วนใหญ่ รองลงมาคือสร้างปราสาทราชฐานซึ่งเบื้นเครื่องไม้ สร้างวัดที่สำคัญ ๆ สำหรับพระมหากษัตริย์ และแก้ไขสิ่งที่ขอมสร้างไว้เพื่อให้เข้ากับประเพณีและการเคารพนับถือของคนไทย แต่บางสิ่งที่ขอมสร้างไว้ไม่ได้เปลี่ยนแปลงก็มี เช่น ปรางค์ศาลตาผาแดงในเมืองสุโขทัยเก่า ในระยะเปลี่ยนแปลงนี้ คนไทยคงจะนับถือพุทธศาสนาลัทธิมหายานตามแบบขอม จึงสร้างวัดที่สำคัญ ๆ เลียนแบบขอม แต่มีแบบไทยแทรกอยู่ ดังเช่น

ก. พระเจดีย์มหาธาตุสุโขทัย และปรางค์ทั้ง ๔ ทิศ (เจดีย์มุมทั้ง ๔ มุม เป็นเจดีย์ที่สร้างขึ้นภายหลัง เพราะลักษณะและวิธีการก่อสร้างทับฐานปรางค์ที่จมอยู่)

แผนผังของวัดนี้เป็นรูปสี่เหลี่ยม ด้านหน้ากว้าง ๑๙๐ เมตร มีพระมหาธาตุอยู่กลาง หันหน้าวิหารไปทางทิศตะวันออก กว้าง ๒๔.๕๐ เมตร ยาว ๕๓.๕๐ เมตร และมีวิหารครอบมหาธาตุ วิหารประจำทิศอีก ๓ ด้าน ลักษณะเจดีย์นี้ก่อฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมกว้างด้านละ ๒๐ เมตร มีบันไดขึ้นจากฐานจนถึงบัลลังก์บน เหนือบัลลังก์ก่อเป็นบัวคว่ำบัวหงาย และย่อ ๔ มุม ๆ ละ ๕ เหลี่ยมสูงไปจนถึงยอด ๆ เป็นรูปดอกบัวตูม มีซุ้มพระที่ฐานบัวตูมทั้ง ๔ ทิศ ที่ฐานเจดีย์มหาธาตุสร้างปรางค์เลียนแบบปรางค์ขอมทั้ง ๔ ทิศ ที่องค์ปรางค์มีซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปยืน ๓ ด้าน ตอนบนเป็นซุ้มหน้าบัน ๓ ชั้น เป็นรูปปูนปั้นเรื่องพุทธประวัติ ใต้ฐานปรางค์มีฐานรองรับอีกชั้นหนึ่ง ทำเป็นพระสาวกเดินพนมมือโดยรอบพระมหาธาตุ วิหารหน้าปรางค์เป็นวิหาร ๑๑ ห้อง แบ่งเป็น ๒ ตอน ๆ ด้านหลังติดกับองค์ปรางค์ มีแท่นชุกชีประดิษฐานพระพุทธรูปหล่อสัมฤทธิ์องค์ใหญ่ที่เรียกกันในชั้นหลังว่า "พระศรีศากยมุนี" หน้าตักกว้าง ๖.๒๕ เมตร (สร้างขึ้นภายหลัง ซึ่งพระมหาธรรมราชาลิไทยโปรดให้หล่อขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๕ ปัดนี้อยู่ที่วัดสุทัศน์ ฯ กรุงเทพ ฯ) ตอนหน้าเป็นวิหารย่อเสา ๑ แถว แต่ยกพื้นให้สูงเป็นตอนหนึ่งต่างหาก วิหารตอนนี้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนและนั่งที่ก่อด้วยอิฐและปูน

พระอุโบสถ พระอุโบสถของวัดมหาธาตุนี้ สร้างอยู่ด้านทิศเหนือวิหาร กว้าง ๑๓.๒๐ เมตร ยาว ๒๕.๒๐ เมตร ลักษณะของอุโบสถ เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายกพื้นสูง ย่อมุขหน้าและหลัง มีบันไดขึ้นด้านหน้าตรงมุม ๒ บันได มีพระประธานปูนปั้น ประดิษฐานอยู่ตรงมุขหลัง ผนังก่อด้วยอิฐ นอกจากเจดีย์ ปรางค์ วิหารใหญ่และอุโบสถแล้ว ยังมีสิ่งก่อสร้างภายในวัดอีกมาก ซึ่งคงสร้างขึ้นภายหลังระยะแรกเริ่มนี้ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

ข. ปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองชะเลียง อำเภอศรีสัชชนาลัย เป็นปรางค์แบบไทยเลียนแบบปรางค์ขอม แต่ย่อมุมมากจนเกือบเป็นรูปกลม หันหน้าวิหารใหญ่ไปทางทิศตะวันออก ฐานปรางค์กว้าง ๒๐.๓๐ เมตร สี่เหลี่ยม รอบปรางค์มีวิหารคด

และวิหารทิศทั้ง ๔ ทิศ วิหารใหญ่ด้านหน้า ๗ ห้อง กว้าง ๑๓.๒๕ เมตร ยาว ๒๕ เมตร มีกำแพงก่อด้วยศิลาแลง กว้าง ๖๐ เมตร ยาว ๙๑.๕๐ เมตร มีประตูเข้าทางหน้าและหลัง ที่ซุ้มประตูทำเป็นรูปพรหมสี่หน้าเลียนแบบขอม ด้านหน้ามีพระอุโบสถซึ่งสร้างในระยะเดียวกันอยู่นอกกำแพงวิหาร

นอกจากปรางค์ วิหาร อุโบสถ นอกกำแพงมีกุฏิพระร่วง เจดีย์แปดเหลี่ยม และวิหารขนาดย่อมอีก ซึ่งคงสร้างต่อเมื่อภายหลัง เพราะระดับพื้นดินในการก่อสร้างมีระดับสูงต่ำกว่ากัน

การวางผังและวิธีการก่อสร้าง เจดีย์และปรางค์วัดมหาธาตุสุโขทัย และพระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุเมืองชะเลียง แผนผังเจดีย์ วิหารหน้า วิหารทิศ และวิหารคด มีลักษณะคล้ายกัน มีทางขึ้นไปบนฐานชั้นบนลักษณะอย่างเดียวกัน ผิดแต่เป็นปรางค์และเจดีย์แบบสุโขทัย อาคารแบบนี้ วิหารใหญ่กับวิหารคดและวิหารทิศมีทางเดินติดต่อเชื่อมถึงกันโดยตลอด การวางผังปรางค์ใหญ่อยู่ตรงกลาง ล้อมรอบด้วยวิหารทั้ง ๔ ทิศ วิหารใหญ่หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ภายในวิหารด้านติดกันกับปรางค์มีพระประธานประดิษฐาน มีพระอันดับเรียงไปตามวิหารคด บางทีทำเป็นรูปพระสาวกเดินพนมมืออีกชั้นหนึ่ง วิหารทิศมีพระประธานขนาดย่อม ตั้งเป็นพระประธานประจำ

๒. สถาปัตยกรรมรูปอาคารแบบสุโขทัยบริสุทธิ์ ราวรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราช สถาปัตยกรรมแบบนี้เป็นสัญญลักษณ์ของคนไทยสมัยสุโขทัย เพราะสิ่งต่าง ๆ ที่ทำขึ้น เช่น งานสถาปัตยกรรมสังคโลกทำเป็นที่ครอบตะเกียง เครื่องประดับกาย การเกล้าผม มีลักษณะคล้ายดอกบัว แม้แต่กระทั่งที่ประทับของพระพุทธองค์ก็ประทับเหนือดอกบัว คล้ายกับว่าคนไทยสมัยสุโขทัยถือว่า ดอกบัวเป็นดอกไม้ประจำชาติก็ได้ ด้วยเหตุนี้ สถาปนิกสุโขทัยจึงคิดค้นดัดแปลงจากลักษณะดอกบัวมาเป็นรูปเจดีย์ขึ้น สถาปัตยกรรมแบบนี้มีสร้างขึ้นที่สุโขทัย ศรีสัชชนาลัย กำแพงเพชร และตาก

ในเขตเมืองสุโขทัย เช่น วัดมหาธาตุ วัดตระพังเงิน วัดซ่อนข้าว และเจดีย์บนเชิงเขาสะพานหิน แต่ที่หักพังเหลือแต่ฐานก็คงจะมีอีกหลายแห่ง ที่เมืองศรีสัชชนาลัย มีวัดเจดีย์เจ็ดแถว วัดสระแก้ว ที่พิษณุโลกก็มี วัดเจดีย์ทอง จังหวัดตากมีเจดีย์ยุทธหัตถี ที่เมืองตากเก่า กำแพงเพชรมีที่วัดกะโลทัย วัดเจดีย์กลางทุ่ง และที่วัดวังพระธาตุ เมืองไตรตรึงส์ จังหวัดเพชบูร มีวัดมหาธาตุ เป็นต้น นอกจากที่กล่าวนี้ไม่พบที่อื่น

แผนผังและวิธีการก่อสร้าง ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมซ้อนกันขึ้นไป ๓ ชั้น ถึงบัลลังก์บน แล้วมีบัวคว่ำ บัวหงาย ย่อมุม ๔ มุม ๆ ละ ๕ เหลี่ยมลดหลั่นขึ้นไป ตรงหน้ากระดานระหว่างเหลี่ยม ทำเป็นซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปยืน หรือเป็นหน้ากระดานเรียบ เหนือพระพุทธรูปมีบัวหงายรองรับทรงกลม เป็นรูปดอกบัวตูม เหนือบัวตูมเป็นยอดเรียวแหลม สุดยอดเป็นหัวเม็ดหยาดน้ำค้าง ส่วนวิหารหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีระยะห่างจากฐานเจดีย์ประธาน ๒—๓ เมตร ไม่เหมือนกับแบบสุโขทัยแรกเริ่มในระยะเปลี่ยนแปลง ซึ่งสร้างชิดเจดีย์ประธาน ลักษณะวิหารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านหน้าตรงบันไดทางเข้าวิหารย่อเสาเป็นมุขลด บางแห่งก็ไม่ย่อ มีเสาประธานใหญ่และเสารายหลังคาลดชั้นแล้วแต่ขนาดวิหารเล็กใหญ่ พื้นฐานวิหารยกพื้นเหนือระดับดินเล็กน้อย ผนังเป็นผนังก่ออิฐหรือศิลาแลง เว้นช่องแสงสว่างเป็นช่องยาว ช่วงเสาละ ๕—๖ ช่อง แล้วแต่ขนาดของระยะเสา เสาโดยมากเป็นศิลาแลงแปดเหลี่ยมหรือกลม ที่ปลายเสามีบัวลักษณะเป็นรูปดอกบัวมีกลีบ หรือมิฉะนั้นก็ทำเป็นรูปบัวหงาย เป็นเหลี่ยมหรือกลมตามรูปเสา ตอนด้านหน้าที่ลดมุขทำลูกกรงดินเผาเคลือบ ช่อฟ้า ใบระกา บราลี ส่วนมากเป็นเครื่องสังคโลก หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา ชนิดขอเต็ม มีขนาดยาวต่าง ๆ กันแต่ ๖—๑๐ นิ้ว

๓. สถาปัตยกรรมรูปอาคารเมื่อได้รับลัทธิพุทธศาสนาหินยานแบบลังกาวงศ์

สถาปัตยกรรมแบบนี้มาเผยแพร่ในสุโขทัยราวรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง มหาราช เช่นกัน โดยที่พระเจ้าปรักกรมพาหุ มหาราช ฟื้นฟูพุทธศาสนาในลังกาเมื่อ พ.ศ. ๑๗๐๐ พระสงฆ์

ในลังกาในครั้งนั้นทรงพระธรรมวินัยรอบรู้พุทธวจนะจนเป็นที่เล่าลือว่าวิเศษกว่าพระสงฆ์ประเทศอื่น จึงทำให้พระสงฆ์ในสุโขทัยและประเทศใกล้เคียงพากันไปศึกษาเล่าเรียนพระศาสนาในลังกากันมาก เมื่อพระสงฆ์ไทยกลับมาจึงนำแบบอย่างพระเจดีย์มาด้วย นำมาสร้างที่เจดีย์มหาธาตุนครศรีธรรมราชเป็นแห่งแรก นอกจากนั้นก็ชวนพระสงฆ์จากลังกามาจำพรรษาที่เมืองสุโขทัยและที่อื่น ยังปรากฏมีชื่อวัดพระลังกาที่สุโขทัย เช่น วัดมุมลังกา อยู่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ของกำแพงเมืองสุโขทัยเก่า และวัดหนองลังกา ที่กำแพงเพชร อยู่ผึ่งตรงข้ามเมืองกำแพงเพชร และสร้างเจดีย์แบบลังกาไว้ด้วย

สถาปัตยกรรมแบบนี้มีสร้างตามเมืองต่าง ๆ เช่นที่เมืองศรีสัชชนาลัย มีเจดีย์วัดช้างล้อม วัดนางพญา วัดโคกสิงคาราม ที่เมืองสุโขทัย มีวัดสระศรี วัดชนะสงคราม วัดช้างล้อม วัดเจดีย์งาม วัดมังกร วัดมุมลังกา วัดมหาธาตุ ที่เมืองกำแพงเพชร มีวัดพระแก้ว วัดพระธาตุ วัดช้างรอบ วัดหนองลังกา วัดอาวาสใหญ่ เป็นต้น นอกจากที่กล่าวนี้ยังมีที่จังหวัดพิษณุโลก เพชบูรและนครสวรรค์ นิยมสร้างเจดีย์แบบลังกาเป็นพื้น เจดีย์แบบนี้สร้างมีปริมาณมากกว่าเจดีย์แบบอื่นในสมัยสุโขทัย ลักษณะของเจดีย์แบบนี้ได้รับอิทธิพลมาจากมหาสถูปที่เมืองอนุราธปุระ ซึ่งเป็นเจดีย์อันศักดิ์สิทธิ์ที่สุดของลังกา ลักษณะการก่อสร้างทำฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจตุรัสซ้อนกัน ๓ ชั้น เหนือฐานเป็นบัลลังก์ล่าง เหนือบัลลังก์ล่างก่อเป็นฐานวงกลมซ้อนกันขึ้นไป ๒ — ๓ ชั้น บางแห่งทำลวดบัวเป็นลูกแก้ว ๓ — ๕ ชั้น บางแห่งเป็นรูประฆัง เป็นบัลลังก์ เหนือบัลลังก์จึงจะถึงคอกลางและชั้นปล้องไฉนจนถึงยอดเป็นหยาดน้ำค้างในที่สุด เจดีย์สำคัญ เช่นที่วัดช้างล้อม เมืองศรีสัชชนาลัย มีช้างยืนทั้งตัว ข้างฐานเจดีย์พระพุทธรูปทำเป็นพระนั่งในซุ้มติดกับองค์เจดีย์ด้วย

สถาปัตยกรรมแบบนี้ วิหารสร้างห่างจากองค์เจดีย์ ทั้งการก่อสร้างและการประดับก็กระทำเป็นแบบเดียวกันกับสถาปัตยกรรมแบบสุโขทัยบริสุทธิ์

๔. สถาปัตยกรรมรูปอาคารสมัยสุโขทัยแบบทรงมณฑป สถาปัตยกรรมรูปอาคารสมัยสุโขทัยแบบมณฑปนั้น นาย เอ. บี. กริสโวลด์ ชาวอเมริกัน ซึ่งเป็นผู้สนใจเกี่ยวแก่พระพุทธรูปและสถาปัตยกรรมไทย เขียนไว้ในหนังสือศิลปในประเทศไทยตอนหนึ่งว่า "มณฑปที่อำเภอศรีสัชชนาลัย แม้ว่าได้รับการซ่อมแซมใหม่ในปัจจุบันก็ยังคงเป็นตัวอย่างอันดีอยู่ มณฑปที่ใหญ่กว่านั้น เป็นต้นว่า ที่วัดศรีชุม เมืองสุโขทัย ได้สูญเสียหลังคาไปแล้ว ข้าพเจ้าคิดว่าแบบเดิมของมณฑปเหล่านี้ ก็คือแบบมอญ เพราะเหตุว่าอาคารที่เมืองพุกามก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน" ตามความเข้าใจของนาย เอ. บี. กริสโวลด์ ก็อาจจะเป็นได้ แต่จากการสำรวจและขุดแต่งโบราณสถานที่เมืองสุโขทัย ศรีสัชชนาลัยและกำแพงเพชร พบชิ้นส่วนของโบราณสถานแบบต่าง ๆ มากชิ้น จึงทำให้มีความเห็นว่า **เค้าแบบของมณฑปนี้มาจากพระพิมพ์ที่นิยมสร้างติดต่อกันมาแต่อินเดียหลังพุทธกาลจนถึงปัจจุบันนี้** ซึ่งทำพระพุทธรูปนั่งหรือยืนประดิษฐานอยู่ภายในซุ้มแบบต่าง ๆ กัน เมื่อสถาปนิกสุโขทัยได้เห็นลักษณะซุ้มที่ทำเป็นเรือนแก้วประกอบพระพุทธรูปจากพระพิมพ์เช่นนี้ จึงได้สร้างมณฑปโดยขยายส่วนพระพิมพ์ให้ใหญ่ขึ้นตามความต้องการ เมื่อสร้างอาคารล้อมพระพุทธรูปสร้างขึ้น ก็ย่อมมีความคิดที่จะทำโครงของหลังคาให้เข้ากับอาคารที่ได้สร้างขึ้น ส่วนด้านหน้าพระพุทธรูปก็ยังคงรักษาต้นแบบเดิม คือกรอบเรือนแก้วตามแบบพระพิมพ์ จะเห็นลักษณะโดยชัดเจนได้จากมณฑปต่างๆ เช่น มณฑปพระอจนะวัดศรีชุม หรือมณฑปที่วัดสระแก้วเมืองศรีสัชชนาลัย เป็นต้น ยังคงมีกรอบเป็นรูปโค้งตามแบบพระพิมพ์อยู่ สถาปัตยกรรมแบบนี้สร้างมีปริมาณมากเป็นอันดับ ๒ รองจากทรงกลมแบบลังกาวงศ์ ที่สำรวจพบมีที่เมืองสุโขทัย ศรีสัชชนาลัย และกำแพงเพชร ที่เมืองสุโขทัยสร้างมณฑปเป็นประธานของวัด มีวัดศรีชุม วัดตระพังทองหลาง วัดตึก และวัดศรีโทน นอกนั้นเป็นมณฑปขนาดย่อมสร้างรายรอบเจดีย์ประธาน มีวัดมหาธาตุ วัดเขาพระบาทน้อย วัดเจดีย์งาม และวัดบ่าลาน ที่เมืองศรีสัชชนาลัย ส่วนที่เป็นมณฑปประธานของวัด มีวัดสระแก้ว วัดกุฏิราย เป็นมณฑปเล็กประกอบเจดีย์ประธาน มีวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วัดเจดีย์เจ็ดแถว และที่เมืองกำแพง

เพชรมีมณฑปเป็นประธานของวัด มีวัดพิกุล ส่วนที่เป็นมณฑปราย มีวัดพระสี่อิริยาบถ เป็นต้น ลักษณะของมณฑปแบบนี้ สร้างฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมด้านเท่า ที่ฐานเป็นบัวคว่ำ บัวหงาย ตอนบนเป็นผนังสูงตั้งขึ้นไป สุดผนังมีรูปบัวหงาย ประกอบหลังคาลดชั้นย่อเข้าหากลางมณฑป มุงด้วยกระเบื้องดินเผา บางแห่งก่อเป็นรูปหลังคาจั่วยอดแหลมเป็นหลังคาไปในตัว ด้านหน้าช่องทางเข้า ทำช่องผนังแคบ ๆ ทำเรียวสูงไปเกือบสุดความสูงของผนัง มีกรอบผนังเป็นซุ้ม ภายในสร้างองค์พระพุทธรูปนั่งหรือยืน ถ้าเป็นพระพุทธรูปนั่งมีฐานชุกชีเต็มภายใน องค์พระสร้างชิดผนัง มณฑปบางแห่งที่ผนังทั้งสามด้าน ปั้นเป็นพระพุทธรูปติดผนังปางต่าง ๆ สวยงามมาก เช่นที่วัดตระพังทองหลาง และที่ผนังชำรุดจนไม่เห็นรูปปั้น มีวัดตึก ซึ่งอยู่นอกกำแพงเมืองสุโขทัยเก่า วัดที่สร้างมณฑปเป็นประธาน วิหารมักจะสร้างห่างมณฑปเล็กน้อย ผู้ที่จะเข้านมัสการพระพุทธรูปเข้าได้ทางด้านหลังของวิหารเท่านั้น ซึ่งเป็นความคิดที่จะให้เห็นพระพุทธรูปในระยะกระชั้นชิด และมีแสงสว่างส่องเข้าหาองค์พระสลัว ๆ เท่านั้น แบบอย่างของวิหารเป็นแบบเดียวกับวิหารแบบสุโขทัยบริสุทธิ์

มีมณฑปอีกแบบหนึ่งที่นิยมสร้างกันมากทั้งในสุโขทัย ศรีสัชชนาลัยและกำแพงเพชร คือมณฑปพระสี่อิริยาบถ มณฑปแบบนี้ทำเป็นมณฑปโถง มีผนังใหญ่อยู่ตรงกลาง มีมุขทั้งสี่ทิศ หลังคาทรงมณฑปมุงด้วยกระเบื้องดินเผา ภายในสร้างพระพุทธรูปติดผนังทั้งสี่ด้าน คือ ทิศตะวันออกพระลีลา ตะวันตกพระยืน ทิศเหนือพระนั่งแบบมารวิชัย ทิศใต้พระนอน ลักษณะการสร้างพระสี่อิริยาบถนี้ ต้นแบบมาจากพระพิมพ์เช่นเดียวกัน แต่สมัยสุโขทัยนิยมสร้างพระพุทธรูป ๔ ปางนี้ สถาปนิกจึงคิดสร้างอิริยาบถทั้งสี่ของพระพุทธรูปให้อยู่ในจุดเดียวกัน มณฑปแบบนี้ที่สร้างไว้ในเมืองสุโขทัย ก็มีวัดเชตุพน วัดพระพายหลวง ที่เมืองศรีสัชชนาลัย ก็มีวัดพระยาดำ ที่เมืองกำแพงเพชร ก็มีวัดพระสี่อิริยาบถ และมณฑปที่ประดิษฐานพระยืนองค์เดียวก็มีที่วัดเขาสะพานหิน วัดมหาธาตุเมืองสุโขทัย วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองศรีสัชชนาลัย และวัดพระยืนเมืองกำแพงเพชร ลักษณะของพระยืนองค์เดียวนิยมสร้างในสมัยสุโขทัยมาก ดังที่กล่าวไว้ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่า "มีพระอัฏฐารสลุกยืน"

๕. สถาปัตยกรรมแบบรูปอาคารเมื่อได้รับแบบสถาปัตยกรรมอาณาจักรศรีวิชัย สถาปัตยกรรมแบบนี้ต้นเดิมอยู่ที่เกาะสุมาตรา ใกล้เมืองที่เรียกว่าปาเล็มบังบัดนี้ และแผ่มาทางแหลมมลายู ระหว่าง พ.ศ. ๑๒๐๐ — ๑๗๐๐ ในสมัยพ่อขุนรามคำแหง มหาราช มีการติดต่อค้าขายสินค้าต่าง ๆ เช่นเครื่องสังคโลก และสินค้าพื้นเมืองของเมืองสุโขทัย กับประเทศใกล้เคียง เช่น ที่เกาะชวา สุมาตรา และฟิลิปปินส์ โดยที่มีการพบเครื่องสังคโลกที่เมืองเหล่านี้ด้วย ด้วยเหตุนี้จึงได้สถาปัตยกรรมแบบศรีวิชัยนำมาสร้างในเมืองสุโขทัยและที่อื่น ๆ อีก แต่สถาปัตยกรรมแบบนี้แสดงว่าได้สร้างขึ้นภายหลังรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง เพราะโดยมากสร้างเป็นเจดีย์ทิศประกอบเจดีย์ประธาน เช่น เจดีย์มุมตะวันออกและตะวันตกเฉียงเหนือเฉียงใต้ของวัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัยเก่า และเจดีย์มุมที่วัดเจดีย์เจ็ดแถวและวัดเขาใหญ่ เมืองศรีสัชชนาลัย เป็นต้น ลักษณะของเจดีย์แบบนี้ ทำฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมซ้อนขึ้นไป เหนือฐานสี่เหลี่ยมเป็นบัลลังก์ล่าง เหนือบัลลังก์ล่างย่อมุมสี่ด้าน ๆ ละ ๕ เหลี่ยมสูงขึ้นไป ที่ว่างระหว่างรูปสี่เหลี่ยมทำเป็นซุ้มพระพุทธรูปยืนหรือลีลา เหนือซุ้มพระพุทธรูป ทำฐานแปดเหลี่ยม ตรงมุมซ้ายฐานแปดเหลี่ยมทำเป็นเจดีย์เล็ก ๆ อยู่ทั้ง ๔ มุม เหนือฐานแปดเหลี่ยมขึ้นไปเป็นรูปวงกลมซ้อนตอนบนเป็นรูประฆัง เหนือรูประฆังเป็นบัวกลุ่มซ้อนจนถึงยอด และทำยอดเป็นปลีจนสุดหัวเม็ดเป็นหยาดน้ำค้าง

๖. สถาปัตยกรรมรูปอาคารตอนปลายสมัยสุโขทัยหรือต้นอยุธยา สถาปัตยกรรมแบบนี้เลียนแบบมาจากสมัยสุโขทัยตอนต้น โดยมากสร้างวิหารใหญ่และเจดีย์ขนาดย่อม อาคารที่จัดอยู่ในระยะนี้ คือ วิหารสูงต่อจากวิหารใหญ่ วัดมหาธาตุ และวัดใหม่ที่เมืองสุโขทัยเก่า ลักษณะการสร้างวิหารแบบนี้ สถาปนิกผู้สร้างมีจุดที่จะสร้างเพื่อแสดงว่ามีอำนาจเหนือชาวสุโขทัย จึงสร้างฐานวิหารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าให้สูงบังหน้าวิหารใหญ่และสร้างพระประธานแบบอู่ทองอยู่ภายใน ด้านหลังพระมีสถูปเล็ก ๆ เป็นรูปสี่เหลี่ยมตั้งอยู่ภายในวิหาร ในการขุดแต่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ ได้พบศิลาจารึกเรื่องราวที่ได้กระทำสัตย์สาบานกันระหว่างปู่และหลาน เมื่อ พ.ศ. ๑๙๓๕ ซึ่งแสดงว่าวิหารหลัง

นี้สร้างสมัยต้นอยุธยา วัดใหม่เป็นวัดที่สร้างอยู่ภายในเมืองด้านทิศเหนือของเนินปราสาท วิธีการก่อสร้าง ๆ ฐานวิหารให้สูงขึ้น ดังเช่นวิหารสูงหน้าวิหารใหญ่วัดมหาธาตุ แต่ย่อลุดหน้ามุขหลัง มีเจดีย์หรือมณฑปเหลือแต่ฐานตั้งอยู่ตรงมุขหลัง ต่อจากเจดีย์หรือมณฑปเป็นพระประธานปูนปั้นขนาดใหญ่ วิหารหลังนี้ที่ฐานวิหารเป็นรูปฐานสิงห์แบบอยุธยา วัดนี้ถือเอาวิหารเป็นหลักของวัด นอกจาก ๒ แห่งนี้แล้ว มีวัดพระบาทน้อย และเจดีย์รายที่วัดสระศรีเมืองสุโขทัย เจดีย์รายที่วัดเจดีย์เจ็ดแถวเมืองศรีสัชชนาลัย และเจดีย์ที่วัดอาวาสน้อย อาวาสใหญ่ เมืองกำแพงเพชร โดยเฉพาะเจดีย์ที่เรียกกันว่าเจดีย์จอมแหบนเขาพระบาทน้อยและเจดีย์ที่วัดอาวาสน้อย ได้ขุดพบพระพุทธรูปแบบสุโขทัยตอนปลายหรือต้นอยุธยาซึ่งเป็นหลักฐานอันแน่นอนด้วย

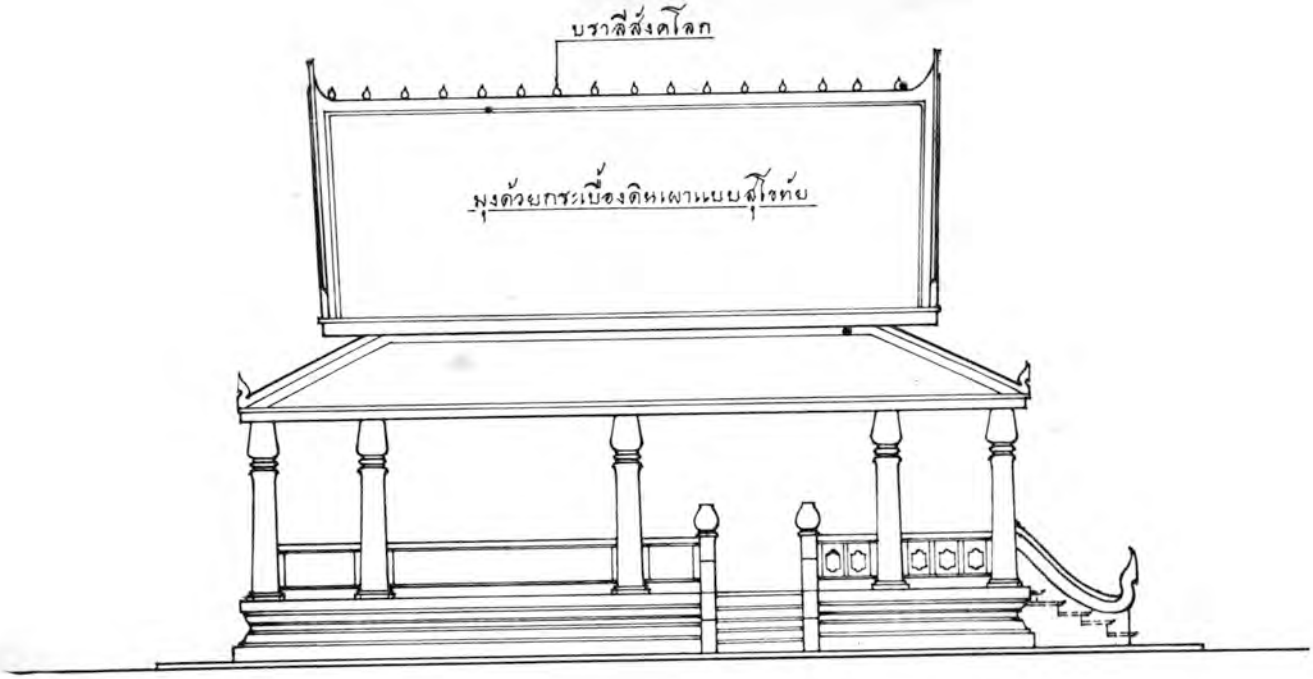
๗. สถาปัตยกรรมรูปอาคารแบบเบ็ดเตล็ด สถาปัตยกรรมที่กล่าวนี้เป็นอาคารเล็ก ๆ เป็นส่วนมาก มักสร้างเป็นเจดีย์หรือวิหารรายประกอบเจดีย์ประธาน เป็นแบบผสมระหว่างปรางค์กับเจดีย์แบบสุโขทัย และเจดีย์แบบสุโขทัยกับทรงมณฑป สถาปัตยกรรมแบบนี้มีสร้างที่วัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัยเก่า และวัดเจดีย์เจ็ดแถวเมืองศรีสัชชนาลัยเป็นส่วนมาก ลักษณะของเจดีย์แบบนี้ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมเช่นเดียวกัน แต่ตรงรูปเจดีย์ย่อเหลี่ยมมีกลีบขนุนแบบปรางค์ ตอนบนเป็นรูประฆังเช่นเดียวกับแบบทรงลังกา และรูปเจดีย์เป็นสี่เหลี่ยมทรงมณฑป ยอดเป็นเจดีย์แบบสุโขทัย เป็นต้น และบางทีทำฐานเป็นทรงมณฑป ยอดเป็นลวดบัวแบบลูกแก้วแหลมไปสุดยอด

วัตถุที่ใช้ในการก่อสร้างและวิธีการก่อสร้าง โบสถ์ วิหาร บรรดาสถาปัตยกรรมรูปอาคารสมัยสุโขทัยดังได้กล่าวแล้ว วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง ใช้วัสดุที่หาได้ในบริเวณใกล้เคียงเป็นส่วนประกอบ รากฐานโดยมากเป็นศิลาแลงแท่งใหญ่ ๆ และอิฐหักกระทุ้งแน่น เสาเป็นเสาศิลาแลงกลมหรือแปดเหลี่ยม เสาสอบจนถึงปลายเสา หัวเสามีบัวเป็นรูปกลีบบัวหรือบัวเหลี่ยม ตามรูปเสาไม่มีกลีบบัว ผนังเป็นผนังก่ออิฐหรือก่อด้วยศิลาแลง ก่อสูงถึงปลายเสา ผนังระหว่างเสาเว้นช่องแสงสว่าง ช่องเสาหนึ่ง ๕—๖ ช่อง สูง ๓ ใน ๔ ของความสูงของผนัง ถ้าเป็นวิหารขนาดใหญ่มีเสาหลายแถว ตั้งแต่

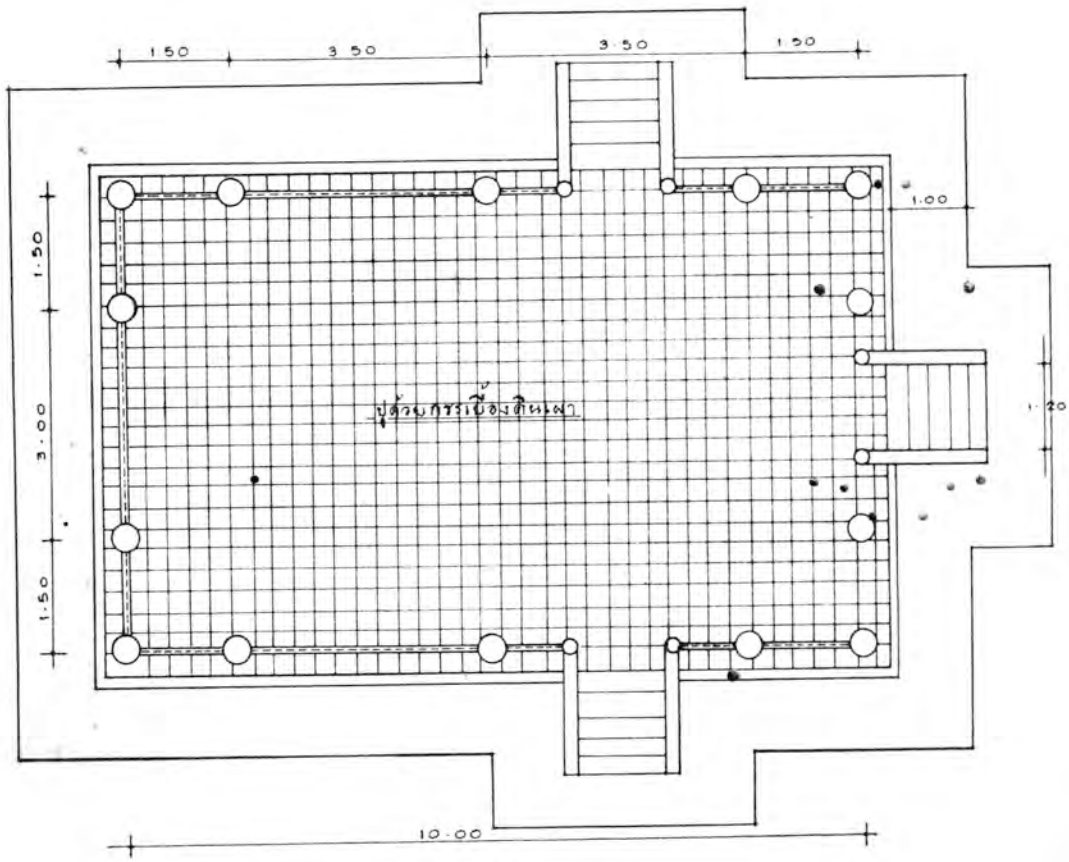
๒—๔—๖ และ ๘ แถว เป็นอย่างมาก จำนวนห้องโดยมากมี ๒—๓—๕—๗—๙ และ ๑๑ ห้อง จำนวนห้องที่มากนี้รวมทั้งมุขหน้ามุขหลังด้วย พื้นภายในวิหารสูงแต่ ๕๐—๑.๒๐ ม. เป็นพื้นถมดินตัน มีบันไดขึ้นตรงกลางหรือด้านหน้า ระหว่างมุขที่ลดพื้นปูด้วยแผ่นอิฐรูปสี่เหลี่ยมขนาด ๘ นิ้วและ ๑๐ นิ้ว โครงหลังคาเป็นไม้แท่งสี่เหลี่ยมขนาด ๑๐ นิ้ว หรือ ๘ นิ้ว โตตามความกว้างของอาคาร ถ้าเสาจำนวนแถวมากก็ลดชั้นของหลังคาตามเสา โครงหลังคาเป็นโครงเจาะสลักเดือยทั้งหมด มุงด้วยกระเบื้องดินเผาขอเต็ม เครื่องประดับหลังคาเป็นเครื่องเคลือบดินเผาทั้งสิ้น เช่น ปลายชายคาใช้หัวสิงห์หรือมังกร ช่อฟ้าเป็นรูปเทพนมมีลวดลายประกอบ มีบราลีตั้งบนสันหลังคา ตรงหัวแปและอกไก่มีเครื่องสังคโลกเคลือบหุ้มหน้ามุข ถ้ามีลูกกรงก็เป็นลูกกรงแบบสังคโลกเคลือบ ตรงหัวบันไดมีสังคโลกรูปหัวสิงห์ติดตรงบันไดทางขึ้น บางแห่งที่เป็นกำแพงล้อมรอบวิหารใหญ่ทำรูปยักษ์ยืนเฝ้าหน้าประตูด้วย รูปยักษ์นั้นและเผาเป็นเครื่องสังคโลกเช่นเดียวกัน แผ่นอิฐที่ใช้ในงานก่อสร้าง มีส่วนหนา ๑ ใน ๓ ของความกว้าง และกว้างมีส่วน ๓ ใน ๔ ของความยาว โดยปรกติความกว้างของแผ่นอิฐ ๔.๑/๒—๕—๖ นิ้ว เชื้อประสานที่ใช้ในการก่ออิฐหรือศิลาแลง ใช้ปูนขาว ทราย น้ำอ้อย หนังสัตว์ และเปลือกไม้ชนิดที่มีน้ำฝาดออกในเมื่อแช่น้ำ คือ ประดู่หรือเปลือกไม้อย่างอื่น วิธีใช้นำเอาหนังสัตว์แห้งมาเคี่ยวจนเปื่อยเป็นน้ำเหนียว แล้วเอาน้ำอ้อย ทราย และปูนขาวมาผสมกัน ตำคลุกเคล้าจนเหนียว และผสมน้ำแช่เปลือกไม้เพื่อช่วยให้เห้ง นำไปก่ออิฐหรือถือปูนตามผนังตามต้องการ แต่ช่างสมัยสุโขทัย โครงภายในใช้ดินผสมแกลบย่ำจนเละเป็นวัตถุประสานอิฐเป็นส่วนมาก เฉพาะที่รับน้ำหนักหรือผนังริมนอกและการถือปูนทำบัวลวดลายจึงจะใช้ก่อด้วยส่วนผสมดังกล่าวแล้ว ส่วนที่เป็นบัวยื่นหรือโครงของทับหลังประตู ใช้แผ่นหินสลักเป็นแผ่น ๆ วางซ้อนเหนือประตูเพื่อรับน้ำหนัก บางตอนที่ไม้ไม่สามารถจะสลักให้มั่นคงได้ สมัยสุโขทัยมีตาปูรูปสี่เหลี่ยมปลายแหลมหัวเป็นขอสำหรับตรึงยึดด้วย บางแห่งพบห่วงประตูเป็นรูปกลมทำด้วยสัมฤทธิ์ก็มี

จากผลงานที่ได้สำรวจและขุดแต่งโบราณสถานที่เมืองสุโขทัยเก่า เมืองศรีสัชชนาลัย และกำแพงเพชรกับจังหวัดต่าง ๆ แต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๖ ถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๖

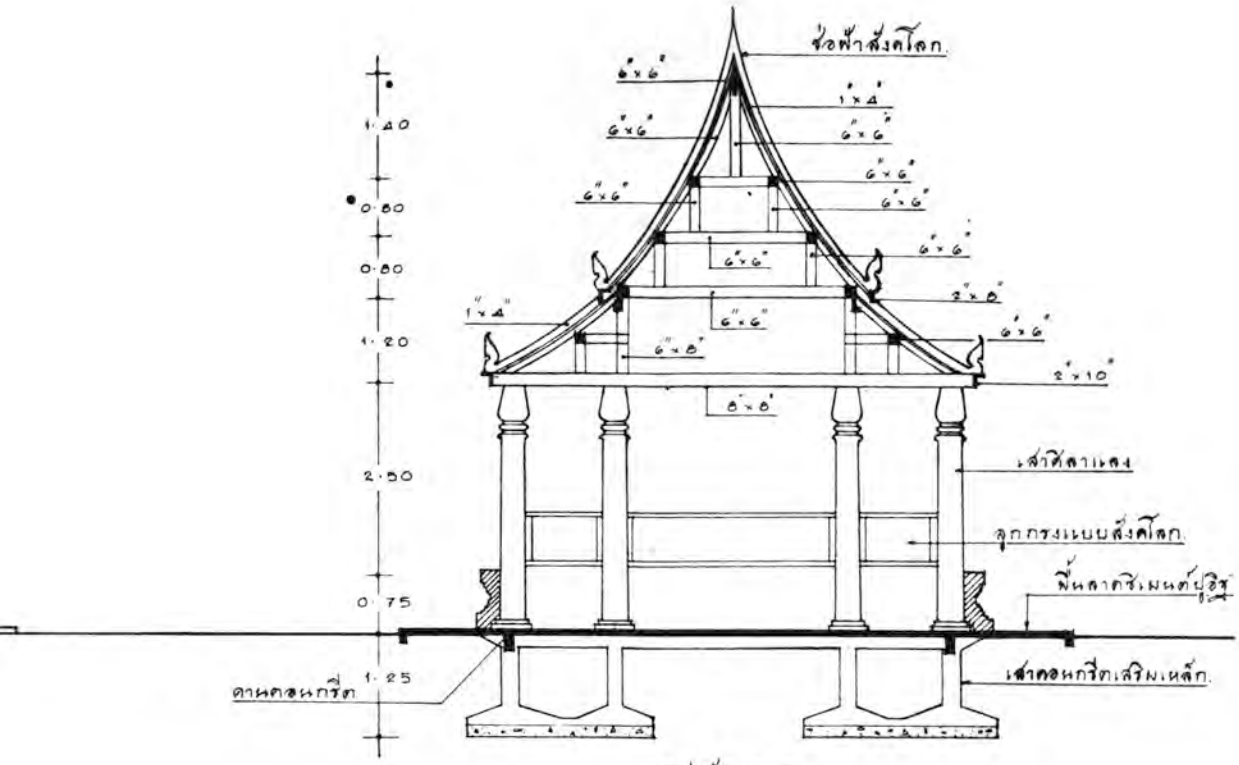
เป็นระยะเวลา ๑๐ ปี ได้พิสูจน์เห็นผลงานทางสถาปัตยกรรมของสมัยสุโขทัย เป็นผลงานอันสูงค่า มีความงามและรูปทรงเป็นสถาปัตยศิลปอันสูงส่ง เป็นแบบฉบับสถาปัตยกรรมไทย และเป็นที่รู้จักของชาวต่างประเทศมาจนทุกวันนี้ เพื่อเป็นการรักษาแบบฉบับรูปอาคารที่มีเครื่องสังคโลกประดับ กรมศิลปากรจึงได้รวบรวมชิ้นส่วนของสังคโลกเดิมที่หักพังอยู่ตามโบราณสถานต่าง ๆ และนำลักษณะโครงหลังคาที่เป็นไม้ บัวหัวเสา ที่ปั้นปูนจากวัดต่าง ๆ ที่สำรวจพบคือ บัวหัวเสาจากวัดถ้ำหีบ โครงหลังคาจากวัดศรีชุมและวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก แล้วสร้างเป็นอาคารขนาดเล็ก เป็นศาลาโถงตามแบบของเดิมไว้ ณ ที่ข้างเนินปราสาทเมืองสุโขทัยเก่า จัดหามุงด้วยกระเบื้องหลังคาของเก่าที่ชาวบ้านรื้อทิ้งไว้ตามที่ต่าง ๆ มามุงไว้ตามแบบของเดิม ซึ่งผู้ผ่านเข้าไปในเมืองสุโขทัยเก่าจะได้พบเห็นอยู่ตลอดไป.

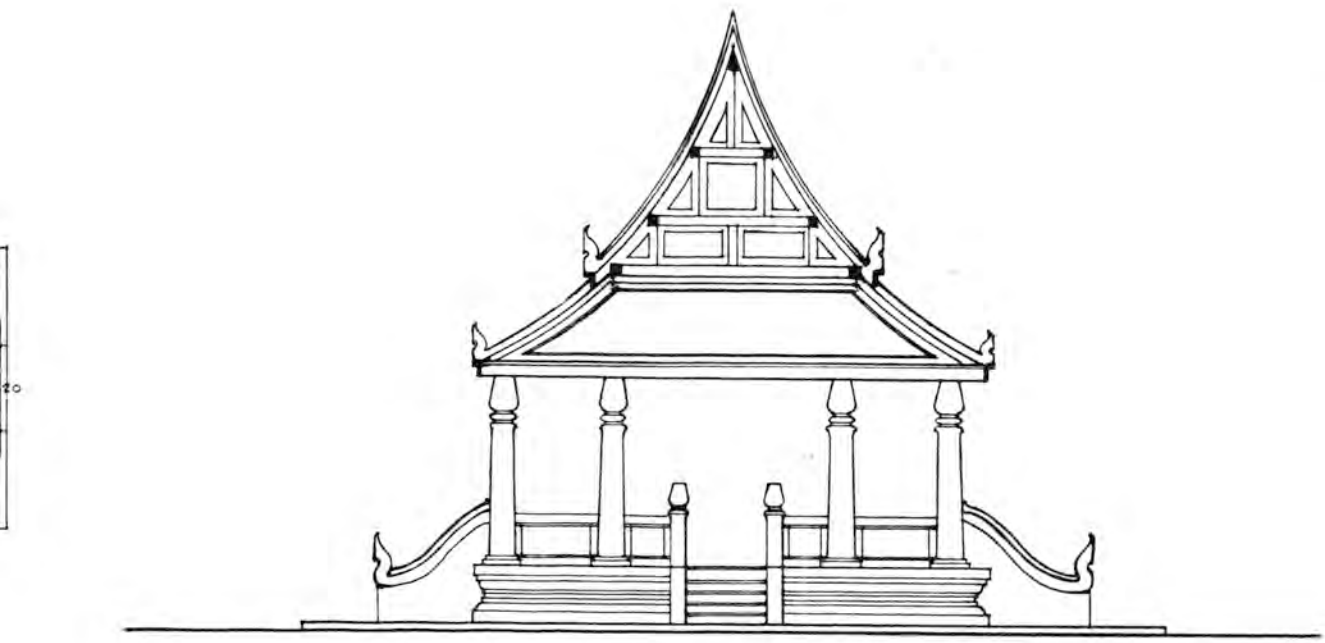
ด้านข้าง

แปลนพื้น

รูปตัด ก-ข

ด้านหน้า

อาคารแบบสุโขทัยเดิม เมืองสุโขทัยเก่า

หน่วยศิลปากรที่ 3

1 ม. 0.50 0.25 0.25

9 ธ.ค. 06.

การประชุมสัมนาทางโบราณคดี ณ จังหวัดสุโขทัย*

ประจำปี พ.ศ. ๒๕๐๓

ตั้งแต่วันจันทร์ ที่ ๒๔ มีนาคม ถึง วันอาทิตย์ ที่ ๓ เมษายน ๒๕๐๓

เนื่องด้วยกรมศิลปากรได้ทำการขุดแต่งและบูรณะโบราณวัตถุสถานที่จังหวัดสุโขทัย เพื่อประโยชน์ในการศึกษาทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลป และวัฒนธรรม ได้เริ่มปฏิบัติงานมาแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๖ จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ เมื่อได้ซ่อมแซมบูรณะโบราณวัตถุสถานบางแห่งในจังหวัดสุโขทัยไปแล้ว ก็ได้มีท่านผู้รู้หลายท่านให้ความคิดเห็นในเรื่องการขุดแต่งบูรณะโบราณวัตถุสถานด้วย ประกอบกับปัจจุบันมีผู้สนใจกันมากในประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลป และวัฒนธรรม สมัยสุโขทัย ควรจะได้มีการประชุมสัมนาเกี่ยวด้วยเรื่องดังกล่าวในสมัยสุโขทัยตามหัวข้อเรื่องที่สมควรขึ้น ซึ่งคงจะได้เรื่องราวที่ถูกต้องหรือใกล้เคียง เพื่อใช้เป็นแนวและหลักฐานในการศึกษาค้นคว้ากันต่อไปอีก กรมศิลปากรจึงได้กำหนดให้มีการประชุมสัมนาทางโบราณคดีขึ้น ณ ที่ทำการหน่วยศิลปากรที่ ๓ ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย ระหว่างวันที่ ๒๔ มีนาคม ถึงวันที่ ๓ เมษายน ศกนี้

การที่กำหนดให้มีการประชุมสัมนาทางโบราณคดีขึ้น ณ จังหวัดสุโขทัย แทนที่จะจัดขึ้น ณ ที่แห่งอื่น เช่นในจังหวัดพระนคร ก็เพราะเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องสุโขทัยนั้น กรมศิลปากรและท่านผู้รู้หลายท่านได้เคยเรียบเรียงและจัดพิมพ์เอกสารออกเผยแพร่มากแล้ว แต่เอกสารเหล่านี้ก็มีแพร่หลายอยู่เฉพาะในหมู่นักศึกษาและประชาชนในกรุงเทพ ฯ เป็นส่วนใหญ่ ชาวเมืองสุโขทัยเองหรือชาวเมืองใกล้เคียงซึ่งเคยเห็นหลักฐานคือโบราณวัตถุสถานในท้องที่ของตนอยู่เป็นประจำ ไม่ค่อยมีโอกาสได้ทราบและศึกษาค้นคว้าจากเอกสารที่จัดพิมพ์ขึ้นเผยแพร่นั้นเลย เมื่อจัดให้มีการประชุมสัมนาขึ้น ณ ที่ซึ่งโบราณวัตถุสถานตั้งอยู่ หากมีข้อถกเถียงกันขึ้น เช่นในเรื่องประวัติ แบบอย่างศิลป และกำหนดอายุสมัย เมื่อตกลงกันไม่ได้ ก็จะได้มีโอกาสไปดูโบราณวัตถุสถานต่าง ๆ ซึ่ง

---

* ลงพิมพ์ในนิทยสารศิลปากร ปีที่ ๔ เล่ม ๑ พฤษภาคม ๒๕๐๓

จะเป็นข้อยืนยันและวินิจฉัยได้อย่างแน่ชัด โอกาสเดียวกันก็จะได้เป็นเครื่องกระตุ้นเตือนชักจูงให้ชาวเมืองซึ่งมีโบราณวัตถุสถานตั้งอยู่ ได้ตระหนักถึงเกียรติคุณในอดีตของบรรพบุรุษของตน ซึ่งมีโบราณวัตถุสถานเป็นประจักษ์พยานแสดงถึงศิลปและวัฒนธรรมอันสูงส่ง จะได้ช่วยเป็นหูเป็นตาหวงแหนมิให้ใครอื่นมาทำลายโบราณวัตถุสถานในบ้านเมืองของตน เป็นการช่วยกันรักษาสมบัติอันเป็นส่วนรวมของชาติไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้มีโอกาสชื่นชมและศึกษากันได้ชั่วกาลนาน

โดยที่การประชุมสัมนาทำนองนี้ กรมศิลปากรยังมิได้เคยจัดมาก่อนเลย เพื่อให้งานได้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย กรมศิลปากรจึงได้มอบหมายให้ ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล ภัณฑารักษ์เอก กรมศิลปากร เป็นหัวหน้าฝ่ายเลขานุการ ดำเนินงานทั้งด้านวิชาการและธุรการ กับได้ขอความร่วมมือจากจังหวัดสุโขทัย โปรดให้ นายเริ่ม อุปถัมภ์ ปลัดจังหวัดสุโขทัย* มาช่วยปฏิบัติงานเป็นผู้ช่วยหัวหน้าฝ่ายเลขานุการ และพร้อมกันนั้น กรมศิลปากรก็ได้สั่งให้นายประสงค์ ชัชวาลย์ หัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ ๓ ร่วมเป็นผู้ช่วยหัวหน้าฝ่ายเลขานุการด้วย ส่วนเจ้าหน้าที่ในฝ่ายเลขานุการนั้น ได้ใช้ข้าราชการสำนักงานเลขานุการกรมศิลปากรและกองโบราณคดี ร่วมกันปฏิบัติงาน

ในการสัมนาทางโบราณคดีครั้งนี้ กรมศิลปากรได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากผู้ว่าราชการจังหวัด หัวหน้าส่วนราชการ พ่อค้าประชาชน นายกเทศมนตรี ทั้งในจังหวัดสุโขทัย พิษณุโลก อุตรดิตถ์ กำแพงเพชร และตาก

ผู้ที่เข้าประชุมมีดังนี้

๑.	ผู้ที่เชิญเข้าประชุม	๕๙ คน
๒.	ผู้บรรยาย	๑๑ คน
๓.	หัวหน้าหน่วยศิลปากรและผู้ช่วย	๑๐ คน
๔.	ข้าราชการกรมศิลปากร	๒๐ คน
๕.	อาจารย์และนักศึกษาคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร	๒๗ คน
	รวม	๑๒๗ คน

* ปัจจุบันเป็นปลัดจังหวัดราชบุรี

นอกจากนี้ยังมี ข้าราชการ ประชาชน พระภิกษุ ครูและนักเรียน มาร่วมประชุมฟัง เฉลี่ยวันละประมาณ ๕๐ คน ผู้ที่เข้าประชุมเหล่านี้มาจาก ๑. จังหวัดพระนคร ๒. จังหวัดพิษณุโลก ๓. จังหวัดนครสวรรค์ ๔. จังหวัดตาก ๕. จังหวัดเพชบูร ๖. จังหวัดอุตรดิตถ์ และผู้ที่อยู่ในจังหวัดสุโขทัย ผู้ที่เข้าร่วมประชุมแต่ละท่านมีอาชีพและตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ กัน เช่น อธิบดี รองอธิบดี ผู้ว่าราชการจังหวัด ศาสตราจารย์ นายกราชบัณฑิตยสถาน เลขาธิการมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ผู้ตรวจการศึกษาภาค ผู้พิพากษาหัวหน้าศาล นายกเทศมนตรี กรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย นายทหาร ผู้อำนวยการศูนย์การค้นคว้าของสยามสมาคม ผู้แทนคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ช่างปั้น หัวหน้าส่วนราชการในจังหวัด ทนายความ อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ครู นักศึกษาและนักเรียน ฯลฯ

ที่พักของผู้เข้าประชุม คือ บ้านรับรองของหน่วยศิลปากรที่ ๓ และโรงเรียนศรีอินทราทิตย์

พาหนะ รถยนต์ที่จังหวัดจัดให้ และรถยนต์จี๊ปของกรมศิลปากร

การประชุมสัมนาทางโบราณคดีมีดังนี้

วันที่ ๒๘ มีนาคม ๒๕๐๓ เวลา ๘.๓๐ น. คณะสัมนาได้ไปประชุมพร้อมกันที่ห้องประชุมโรงเรียนศรีอินทราทิตย์ นายเฉลิม ยูปานนท์ ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย* กล่าวต้อนรับแล้ว นายธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากร กล่าวขอบคุณและกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการจัดให้มีการสัมนาทางโบราณคดีขึ้น อธิบดีกรมศิลปากรได้กล่าวชี้แจงว่า การที่จัดให้มีประชุมสัมนาทางโบราณคดีขึ้นที่จังหวัดสุโขทัย ก็เพื่อให้ผู้เข้าประชุมสัมนาได้เห็นของจริง คือ โบราณวัตถุสถานสมัยสุโขทัย ในจังหวัดสุโขทัยและจังหวัดใกล้เคียง ในขณะเดียวกันก็จะเป็นการชักจูงให้ประชาชนชาวจังหวัดสุโขทัยและจังหวัดใกล้เคียงตระหนักในความสำคัญของโบราณวัตถุสถาน ช่วยกันดูแลไม่ให้ถูกทำลาย ผู้ที่จะช่วยให้ความร่วมมือสั่งสอนแนะนำให้ประชาชนเกิดความรักในโบราณวัตถุสถาน ก็คือพระภิกษุสงฆ์ อธิบดีกรมศิลปากรขอขอบพระคุณพระภิกษุสงฆ์

* ปัจจุบันเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเพชบูร

ที่ได้พยายามรักษาโบราณวัตถุสถานในวัดของท่านไว้จนทุกวันนี้ ต่อจากนั้นอธิบดีกรมศิลปากร กล่าวเปิดประชุม

เมื่ออธิบดีกรมศิลปากรกล่าวจบแล้ว ก็เริ่มประชุมสัมนาทางโบราณคดีโดยมีพระยาอนุมานราชธนเป็นประธานที่ประชุม ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล เป็นเลขานุการ

ผู้บรรยายคนแรกคือ นายกฤษณ์ อินทโกศัย รองอธิบดีกรมศิลปากร บรรยายเรื่องการบูรณะโบราณสถานสุโขทัย เสร็จแล้วมีการอภิปราย ในวันนี้ นายเชื่อม ศิริสนธิ ผู้ว่าราชการจังหวัดลำปาง* ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย ก็ได้มาชี้แจงเรื่องการบูรณะจังหวัดสุโขทัยให้ที่ประชุมทราบด้วย

ต่อจากนั้น พระยาอนุมานราชธน นายกราชบัณฑิตยสถาน บรรยายเรื่องประเพณีครั้งสุโขทัย เมื่อบรรยายจบก็มีการอภิปรายและผู้บรรยายได้ชี้แจงให้ผู้ซักถามทราบโดยละเอียด

เวลา ๑๔.๐๐ น. ผู้เข้าประชุมไปชมโบราณวัตถุสถานในและนอกกำแพงเมืองสุโขทัยเก่า ผู้นำชมคือ ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล โบราณสถานที่ไปชมมี วัดสะพานหิน วัดเขาพระบาทน้อย วัดป่ามะม่วง วัดเชตุพน วัดเจดีย์สี่ห้อง วัดศรีสวาย วัดตระกวนศาลตาผาแดง และวัดพระพายหลวง ในการไปชมโบราณวัตถุสถานนี้ ผู้เข้าประชุมได้รับประโยชน์จากการมาชมของจริงเป็นอย่างมาก และทราบประวัติจากผู้นำชมและจากอนุสารนำเที่ยวเมืองสุโขทัยเก่า ซึ่งกรมศิลปากรจัดพิมพ์ขึ้นเพื่อแจกแก่ผู้เข้าประชุมสัมนาทุกท่านด้วย

เวลา ๒๐.๓๐ น. มีการบรรยายเรื่องดนตรีสมัยสุโขทัย ณ ห้องประชุมโรงเรียนศรีอินทราทิตย์ ผู้บรรยายคือนายมนตรี ตราโมท ศิลปินเอก** กรมศิลปากร ระหว่างบรรยายมีการฉายภาพนิ่งสีและเปิดเพลงประกอบ เสร็จแล้วมีการอภิปราย

วันที่ ๒๙ มีนาคม เวลา ๘.๓๐ น. เดินทางไปชมโบราณวัตถุสถานที่จังหวัดอุตรดิตถ์ คือ วัดพระแท่นศิลาอาสน์ วัดพระยืน เวียงเจ้าเงาะ วัดพระบรมธาตุ เวลา

---

* ปัจจุบันเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย

** ต่อมาในปลายปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งให้เป็นศิลปินพิเศษ

(บน) **พระอัฏฐารส**

(ล่าง) **หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์**
กำลังอธิบายถึง
พระอัฏฐารสสมัยกรุงสุโขทัย

วัดเชตุพน จังหวัดสุโขทัย

ประมาณ ๑๒.๒๐ น. รับประทานอาหารกลางวันร่วมกับคณะกรมการจังหวัดอุตรดิตถ์ และหัวหน้าหน่วยงานอิสระในจังหวัดอุตรดิตถ์ ที่จวนผู้ว่าราชการจังหวัด ด้วยความเอื้อเฟื้อของผู้ว่าราชการจังหวัด* เมื่อรับประทานอาหารเสร็จ ผู้ว่าราชการจังหวัดกล่าวต้อนรับ อธิบดีกรมศิลปากรกล่าวตอบขอบคุณ ในโอกาสนี้กรมศิลปากรได้มอบหนังสืออนุสารนำเที่ยวเมืองสุโขทัยเก่าและเมืองศรีสัชชนาลัยแก่ผู้ไปต้อนรับและร่วมรับประทานอาหารทุกท่าน ต่อจากนั้นผู้ว่าราชการจังหวัดนำไปชมน้ำตกแม่พูน ซึ่งตั้งอยู่ในอำเภอลับแล น้ำตกแห่งนี้อยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดประมาณ ๒๑ กิโลเมตร เสร็จแล้วคณะสัมนาทางโบราณคดีเดินทางจากจังหวัดอุตรดิตถ์ไปชม วัดช้างล้อม วัดเจดีย์เจ็ดแถว แก่งหลวง ซึ่งอยู่ในเมืองศรีสัชชนาลัย เสร็จแล้วไปประชุมกันที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอศรีสัชชนาลัย เมื่อรับประทานน้ำชา ซึ่งนายสวัสดิ์ ใยบัวเทศ ผู้จัดการบริษัทบ่าไม้จังหวัดสุโขทัย จำกัด เอื้อเฟื้อจัดเลี้ยงรับรองแล้ว เวลาประมาณ ๑๙.๒๐ น. นายมานิต วัลลิโภดม บรรยายเรื่องสถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัย ณ ที่กลางแจ้งในบริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมื่อจบการบรรยายและอภิปรายแล้วก็เดินทางมารับประทานอาหารเย็นที่บ้านของนายเพ่ง ลิมปะพันธุ์ ผู้จัดการธนาคารนครหลวงไทย จำกัด สาขาสวรรคโลก ที่อำเภอสวรรคโลก ซึ่งนายเพ่ง ลิมปะพันธุ์ ได้จัดเลี้ยงรับรอง แล้วเดินทางกลับหน่วยศิลปากรที่ ๓

วันที่ ๓๐ มีนาคม เวลา ๘.๓๐ น. มีการประชุมที่ห้องประชุมโรงเรียนศรีอินทราทิตย์ ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงอ่านคำแปลคำบรรยายของนาย เอ.บี. กริสโวลด์ (A.B. Griswold) เรื่องศักราชศิลปสุโขทัย—คำแนะนำเพื่อการค้นคว้าต่อไป แทนนาย เอ.บี. กริสโวลด์ ซึ่งมาร่วมประชุมไม่ได้ ในการอ่านคำบรรยายครั้งนี้มีรูปถ่ายติดกระดานดำประกอบคำบรรยายด้วย เมื่อจบอ่านคำบรรยาย ก็มีการอภิปรายกันจนถึงเวลาอันสมควร

เช้าวันนี้ มีผู้เข้าร่วมประชุมเพิ่มเติมอีกหลายท่าน คือ ๑. ม.ล. บีน มาลากุล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ๒. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพล ทิฆัมพร ๓. ข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการผู้ติดตามท่านรัฐมนตรี ฯ

---

* นายสง่า ศุขรัตน์ ปัจจุบันเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดชัยนาท

เวลา ๑๐.๓๐ น. ขุนประเสริฐศุภมาตรา บรรยายเรื่องแนวความเห็นโดยย่อเกี่ยวกับกฎหมายสมัยกรุงสุโขทัย เสร็จแล้วมีการอภิปราย

เวลา ๑๒.๓๐ น. เดินทางไปทัศนาจรเขื่อนภูมิพลที่อำเภอสามเงา จังหวัดตาก ผู้อำนวยการเขื่อนภูมิพล* เอื้อเฟื้อจัดน้ำชาเลี้ยงรับรอง ณ เรือนรับรองเขื่อนภูมิพล เสร็จแล้วคณะสัมนา ฯ เดินทางกลับหน่วยศิลปากรที่ ๓

เวลา ๒๑.๐๐ น. คณะสัมนา ฯ ไปประชุมที่ห้องประชุมโรงเรียนศรีอินทราทิตย์ ก่อนที่หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์จะได้บรรยายเรื่องพระพุทธรูปสุโขทัย โดยมีรูปถ่ายประกอบ ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้กล่าวปราศรัยต่อที่ประชุมสัมนาทางโบราณคดีและร่วมประชุมอยู่จนเสร็จการอภิปราย

วันที่ ๓๑ มีนาคม เวลา ๘.๓๐ น. นายไกรศรี นิมมานเหมินท์ บรรยายเรื่องเครื่องถ้วยสันกำแพง ณ ที่บริเวณเตาทุเรียง ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองสุโขทัย เสร็จแล้วมีการอภิปราย ต่อจากนั้นย้ายไปประชุมที่วัดศรีชุม ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเตาทุเรียง

เวลา ๑๐.๐๐ น. ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช บรรยายเรื่องการปกครองสมัยสุโขทัย ณ ที่กลางแจ้งริมมณฑปในบริเวณวัดศรีชุม เมื่ออภิปรายกันเสร็จก็กลับไปพักผ่อน ณ ที่ทำการหน่วยศิลปากรที่ ๓

เวลา ๑๔.๐๐ น. นายตรี อมาตยกุล บรรยายเรื่องประวัติศาสตร์สุโขทัยในที่วัดมหาธาตุ ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองสุโขทัย เมื่อจบการบรรยายก็มีการอภิปรายเสร็จแล้วกลับไปที่ทำการหน่วยศิลปากรที่ ๓

เวลา ๒๐.๐๐ น. คณะสัมนาทางโบราณคดีไปประชุมที่วัดราชธานีในเมืองใหม่ ตั้งอยู่ทิศตะวันตกห่างศาลากลางจังหวัดสุโขทัยประมาณ ๑ กิโลเมตร ร.ต.ท. แสง มนวิทูร บรรยายเรื่องพระภิกษุสงฆ์สมัยกรุงสุโขทัยสวดเจ็ดตำนานหรือไม่ ในคืนวันนี้มีพระภิกษุสงฆ์มาร่วมประชุมด้วยเป็นจำนวนมาก เมื่อเสร็จการอภิปราย คณะสัมนาทางโบราณคดีเดินทางกลับที่ทำการหน่วยศิลปากรที่ ๓

---

* นายแสวง พูลสุข นายช่างพิเศษ ผู้แทนกรมชลประทาน โครงการก่อสร้างเขื่อนภูมิพล

วันที่ ๑ เมษายน เวลา ๘.๐๐ น. เดินทางไปชมโบราณวัตถุสถานที่จังหวัดกำแพงเพชร เมื่อไปถึงจังหวัดกำแพงเพชร เจ้าหน้าที่จังหวัดกำแพงเพชรจัดให้พักผ่อนที่สโมสรวัฒนธรรมหญิงประจำจังหวัดกำแพงเพชร ได้พักผ่อนชั่วเวลาอันสมควร แล้วไปชมศาลหลักเมือง บ้อม กำแพงเมืองกำแพงเพชร วัดพระแก้ว และศาลพระอิศวร โดยมีนายศิริ พุ่งลัดดา* ปลัดจังหวัด ซึ่งรักษาการแทนผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้นำชม เมื่อกลับมาร่วมรับประทานอาหารกับคณะกรมการจังหวัดกำแพงเพชรและหัวหน้าหน่วยงานอิสระในจังหวัดกำแพงเพชร ณ สโมสรวัฒนธรรมหญิง ฯ เสร็จแล้ว คณะสัมนาทางโบราณคดีไปประชุมที่ห้องประชุมศาลากลางจังหวัด หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ บรรยายเรื่องโบราณวัตถุสถานในจังหวัดกำแพงเพชร ต่อจากนั้นก็ไปชมวัดกำแพงงาม วัดอาวาสใหญ่ วัดอาวาสน้อย วัดช้างรอบ เมื่อคณะสัมนา ฯ ไปถึงวัดอาวาสใหญ่ ได้พบพระภิกษุรูปหนึ่งกับพวกกำลังขุดโบราณสถาน เจ้าหน้าที่ตำรวจภูธรจังหวัดกำแพงเพชรจึงเชิญตัวไปสอบสวนเพื่อดำเนินคดีต่อไป คณะสัมนา ฯ เดินทางกลับถึงที่ทำการหน่วยศิลปากรที่ ๓ เวลาประมาณ ๑๗.๓๐ น.

วันที่ ๒ เมษายน เวลา ๘.๓๐ น. มีการบรรยายที่วัดตระพังทองหลาง ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองสุโขทัย ผู้บรรยายคือนายชิน อยู่ดี เรื่องที่บรรยายคือ ประชาชนสมัยสุโขทัยแต่งกายไว้ผมกันอย่างไร ในระหว่างบรรยายได้มีรูปติดกระดานดำประกอบคำอธิบายด้วย จบแล้วมีอภิปรายกัน

เวลา ๑๐.๐๐ น. ศาสตราจารย์ศิลป พีระศรี บรรยายเรื่องจิตรกรรมและประติมากรรมสมัยสุโขทัย ในการบรรยายนี้ ศาสตราจารย์ศิลป พีระศรี ได้นำภาพมาประกอบคำอธิบายด้วย เมื่อจบคำบรรยายแล้ว มีการอภิปราย

เวลา ๑๓.๓๐ น. คณะสัมนาทางโบราณคดีบางส่วนเดินทางไปชมเตาทำถ้วยชามสมัยสุโขทัยที่เมืองศรีสัชนาลัย ซึ่งปัจจุบันเรียกกันว่าเตาบ่ายางและเตาเกาะน้อย กลับถึงที่ทำการหน่วยศิลปากรที่ ๓ เวลา ๑๙.๒๐ น.

วันที่ ๓ เมษายน เวลา ๘.๓๐ น. เดินทางจากหน่วยศิลปากรที่ ๓ จังหวัดสุโขทัยไปจังหวัดพิษณุโลก ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก** มาต้อนรับที่วัดพระศรีรัตน-

---

* ปัจจุบันเป็นปลัดจังหวัดสิงห์บุรี

** นายเยื่อน โพธิสุวรรณ

มหาธาตุ นำคณะสัมนาเข้านมัสการพระพุทธชินราช แล้วชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ที่บริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ต่อจากนั้นก็ไปชมภาพเขียนสีที่วัดราชบูรณะ ไปถวายสักการะพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวร มหาราช ที่ศาลสมเด็จพระนเรศวร มหาราช ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม ในบริเวณดังกล่าวได้ขุดพบรากฐานวังจันทร์ ซึ่งเคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระนเรศวร มหาราช เมื่อก่อนเสวยราชสมบัติ ณ ที่นี้ ผู้ว่าราชการจังหวัดได้แจกหนังสือชื่อ "พิษณุโลก" แก่ผู้ประชุมสัมนา ฯ เมื่อออกจากศาลสมเด็จพระนเรศวร มหาราช ก็ไปชมโบราณวัตถุสถานที่วัดจุฬามณี ที่วัดนี้เจ้าหน้าที่จังหวัดพิษณุโลกได้แจกประวัติย่อวัดจุฬามณี ผู้ว่าราชการจังหวัดนำไปชมศิลาจารึกในวัด ซึ่งทำกรอบกระจกใส่ไว้อย่างเรียบร้อย ต่อจากนั้นก็เดินทางไปชมน้ำตกวังนกแอ่น ที่อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก น้ำตกนี้อยู่ริมถนนสายพิษณุโลก — หล่มสัก ซึ่งกำลังสร้างใหม่ พักรับประทานอาหารกลางวัน ซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลกเอื้อเฟื้อจัดรับรอง ณ ศาลาวนอุทยานวังนกแอ่น

เวลา ๑๓.๓๐ น. ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลกนำไปชมน้ำตกแก่งโสภา และรับประทานน้ำชา ซึ่งทางจังหวัดเอื้อเฟื้อจัดมา ณ ที่บริเวณน้ำตกแก่งโสภา เมื่อพักผ่อนพอสมควรแล้วเดินทางกลับจังหวัดพิษณุโลก เวลา ๑๙.๓๐ น. ผู้ว่าราชการจังหวัดเอื้อเฟื้อจัดอาหารเย็นเลี้ยง ณ สำนักงานเทศบาลเมืองพิษณุโลก ในเวลา ๒๑.๐๐ น. คณะสัมนา ฯ ได้ไปยังห้องประชุมของโรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี ผู้ว่าราชการจังหวัดกล่าวต้อนรับ และอธิบดีกรมศิลปากรกล่าวตอบ แล้วหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ได้บรรยายเรื่องของดีในจังหวัดพิษณุโลก จากนั้นอธิบดีกรมศิลปากรได้กล่าวถึงเรื่องคนดีของเมืองพิษณุโลก และขอบคุณท่านผู้ว่าราชการจังหวัดและชาวจังหวัดพิษณุโลกอีกครั้งหนึ่งที่ได้ให้การต้อนรับคณะสัมนา ฯ เป็นอย่างดียิ่ง

เมื่อเสร็จการบรรยายแล้ว คณะสัมนา ฯ ได้เข้าพักแรม ณ ที่ซึ่งจังหวัดได้จัดไว้

วันที่ ๔ เมษายน เวลา ๗.๐๕ น. เดินทางกลับกรุงเทพ ฯ โดยรถไฟ ถึงกรุงเทพ ฯ เวลา ๑๗.๐๐ น.

กำหนดการประชุมสัมนาทางโบราณคดี

ประจำปี ๒๕๐๓

ณ หน่วยศิลปากรที่ ๓ ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย

๒๘ มีนาคม ถึง ๓ เมษายน ๒๕๐๓

วันที่	เวลา	ผู้บรรยาย	การบรรยายและอภิปราย	ชมโบราณวัตถุสถานและทัศนาจร	สถานที่	หมายเหตุ
๒๘ มีนาคม	๘.๓๐ น.	นายเฉลิม ยูปานนท์ ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย และ นายธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากร	พิธีเปิด	—	โรงเรียนศรีอินทราทิตย์	
	๘.๔๕ น.	นายกฤษณ์ อินทโกศัย	การบูรณะโบราณสถาน สุโขทัย	—	โรงเรียนศรีอินทราทิตย์	
	๙.๓๐ น.	นายเชื่อม ศิริสนธิ ผู้ว่าราชการจังหวัดลำปาง	การบูรณะจังหวัดสุโขทัย	—	โรงเรียนศรีอินทราทิตย์	
	๑๐.๐๐ น.	พระยาอนุมานราชธน	ประเพณีสุโขทัย	—	โรงเรียนศรีอินทราทิตย์	
	๑๒.๐๐ น.	—	—	—	รับประทานอาหารกลางวัน ที่หน่วยศิลปากรที่ ๓	
	๑๔.๐๐ น.	—	—	วัดศรีสวาย วัดตระพังทอง วัดตระกวน ศาลตาผาแดง วัดพระพายหลวง วัดสะพานหิน วัดเขาพระบาทน้อย วัดบ้ามะม่วง วัดเชตุพน และวัดเจดีย์สี่ห้อง	ในท้องที่อำเภอเมืองสุโขทัย	
	๑๙.๐๐ น.	—	—	—	รับประทานอาหารเย็นที่หน่วยศิลปากรที่ ๓	
	๒๐.๓๐ น.	นายมนตรี ตราโมท	ดนตรี สมัยสุโขทัย	—	โรงเรียนศรีอินทราทิตย์	

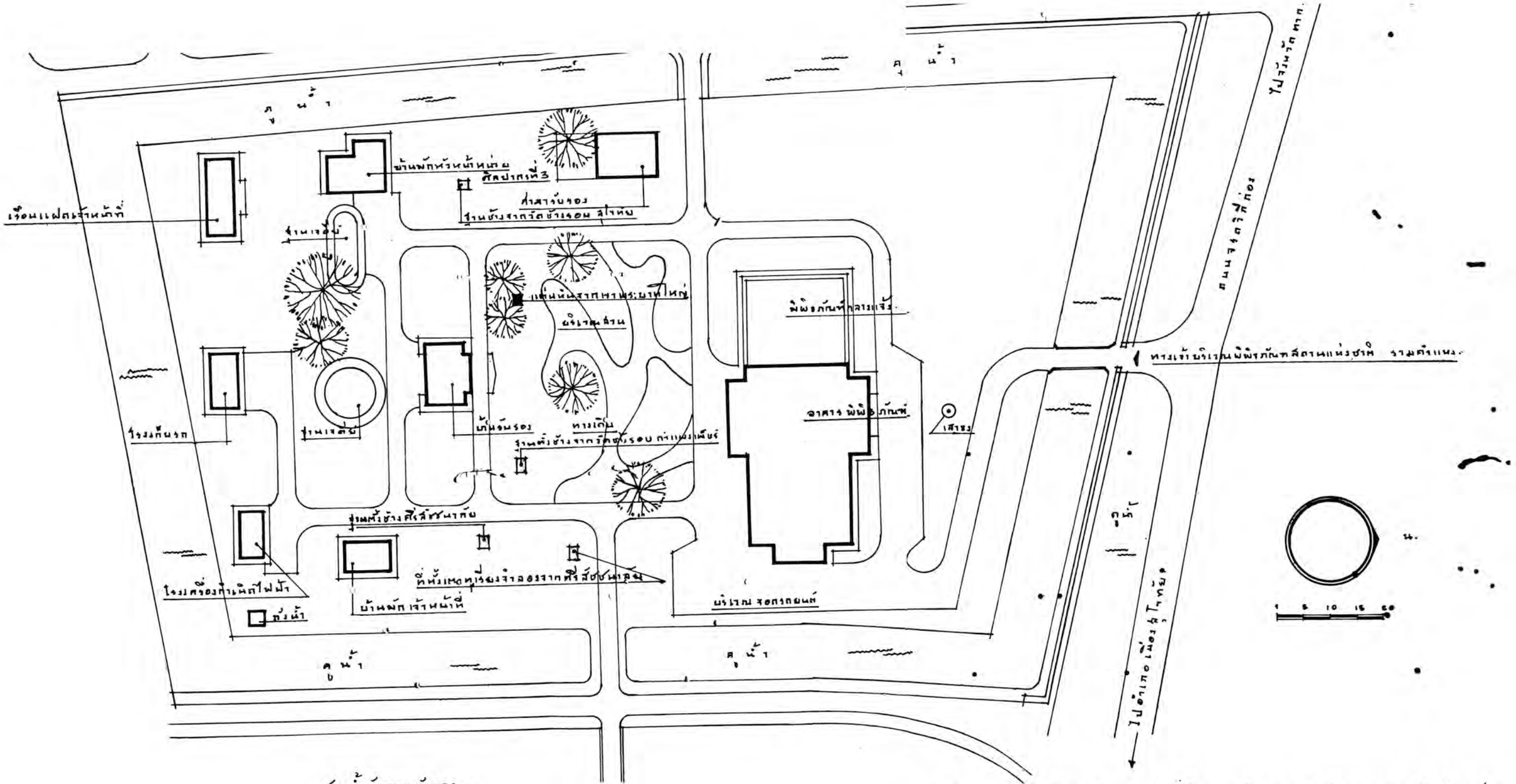
วันที่	เวลา	ผู้บรรยาย	การบรรยายและอภิปราย	ชมโบราณวัตถุสถานและทัศนาจร	สถานที่	หมายเหตุ
๒๙ มีนาคม	๘.๓๐ น.	—	—	เดินทางไปชมโบราณวัตถุสถาน ในจังหวัดอุตรดิตถ์ คือ วัดพระแท่นศิลาอาสน์ วัดพระยืน วัดพระบรมธาตุเมืองลับแลและเวียงเจ้าเงาะ อำเภอทุ่งยั้ง ชากลับแวะชมโบราณวัตถุสถานในอำเภอศรีสัชนาลัย คือแก่งหลวง วัดเจดีย์เจ็ดแถว วัดช้างล้อม วัดนางพญา พระราชวังเตาทุเรียงบ้ายางเตาทุเรียงเกาะน้อย กุฏิพระร่วงและวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ	รับประทานอาหารกลางวัน ที่ขวนผู้ว่าราชการจังหวัดอุตรดิตถ์ ร่วมกับคณะกรรมการจังหวัดอุตรดิตถ์ และหัวหน้าหน่วยงานอิสระในจังหวัดอุตรดิตถ์ ด้วยความเอื้อเฟื้อของผู้ว่าราชการจังหวัดอุตรดิตถ์ แล้วมารับประทานน้ำชา ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอศรีสัชนาลัย ซึ่งนายสวัสดิ์ ใยบัวเทศ ผู้จัดการบริษัทบ้าไม้ จังหวัดสุโขทัย เอื้อเฟื้อจัดเลี้ยงรับรอง	
	๑๙.๒๐ น.	นายมานิต วัลลิโภดม	สถาบัตยกรรมสมัยสุโขทัย	—	วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอศรีสัชชนาลัย	
	ค่ำ	—	—	—	รับประทานอาหารเย็นที่บ้านนายเพ่ง ลิมปะพันธุ์ อำเภอสวรรคโลก ซึ่งนายเพ่ง ลิมปะพันธุ์ ผู้จัดการธนาคารนครหลวงไทย จำกัด สาขาสวรรคโลก ได้เอื้อเฟื้อจัดเลี้ยงรับรอง	
๓๐ มีนาคม	๘.๓๐ น.	ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงอ่านข้อเขียนของ นาย เอ.บี. กริสโวลด์ (A.B. Griswold)	ศักราชศิลปสุโขทัย คำแนะนำเพื่อการค้นคว้าต่อไป (What are the dates of Sukhoday Art?)	—	โรงเรียนศรีอินทราทิตย์	

วันที่	เวลา	ผู้บรรยาย	การบรรยายและอภิปราย	ชมโบราณวัตถุสถานและทัศนาจร	สถานที่	หมายเหตุ
๓๐ มีนาคม	๑๐.๓๐ น.	ชุนประเสริฐ-ศุภมาตรา	แนวความเห็นโดยย่อเกี่ยวกับกฎหมายสมัยกรุงสุโขทัย	—	โรงเรียนศรีอินทราทิตย์	
	๑๒.๐๐ น.	—	—	—	รับประทานอาหารกลางวัน ที่หน่วยศิลปากรที่ ๓	
	๑๓.๓๐ น.	—	—	เดินทางไปทัศนาจรเขื่อนภูมิพล จังหวัดตาก	ผู้อำนวยการเขื่อนภูมิพลเอื้อเฟื้อจัดน้ำชาเลี้ยงรับรอง ณ เขื่อนภูมิพล	
	๑๙.๐๐ น.	—	—	—	รับประทานอาหารเย็นที่หน่วยศิลปากรที่ ๓	
	๒๑.๐๐ น.	หลวงบริบาล-บุรีภัณฑ์	พระพุทธรูปสุโขทัย	—	โรงเรียน — ศรีอินทราทิตย์	
๓๑ มีนาคม	๘.๓๐ น.	นายไกรศรี นิมมานเหมินท์	เครื่องถ้วยสันกำแพง	—	เตาทุเรียงเมืองเก่าสุโขทัย	
	๑๐.๐๐ น.	ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช	การปกครองสมัยสุโขทัย	—	วัดศรีชุม	
	๑๒.๐๐ น.	—	—	—	รับประทานอาหารกลางวัน ที่หน่วยศิลปากรที่ ๓	
	๑๔.๐๐ น.	นายตรี อมาตยกุล	ประวัติศาสตร์สุโขทัย	—	วัดมหาธาตุ	
	๑๘.๐๐ น.	—	—	—	รับประทานอาหารเย็นที่หน่วยศิลปากรที่ ๓	
	๒๐.๓๐ น.	ร.ต.ท. แสง มนวิทูร	พระภิกษุสงฆ์สมัยกรุงสุโขทัยสวดเจ็ดตำนานหรือไม่	—	วัดราชธานี อำเภอเมืองสุโขทัย	
๑ เมษายน	๘.๐๐ น.	—	—	เดินทางไปชมโบราณวัตถุสถานในจังหวัดกำแพงเพชร คือ ศาลหลักเมือง วัดพระแก้ว ศาล	จังหวัดกำแพงเพชร	

วันที่	เวลา	ผู้บรรยาย	การบรรยายและอภิปราย	ชมโบราณวัตถุสถานและทัศนาจร	สถานที่	หมายเหตุ
๑ เมษายน	—	—	—	พระอิศวร บ้อมกำแพงเมือง และคูเมือง แล้วรับประทานอาหารกลางวันร่วมกับคณะกรรมการจังหวัดกำแพงเพชร และหัวหน้าหน่วยงานอิสระในจังหวัดกำแพงเพชร ด้วยความเอื้อเฟื้อของผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชร		
	๑๓.๐๐ น.	หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์	โบราณวัตถุสถานในจังหวัดกำแพงเพชร	—	ศาลากลางจังหวัดกำแพงเพชร	
	๑๔.๓๐ น.	—	—	เดินทางไปชมโบราณสถานในจังหวัดกำแพงเพชรเพิ่มเติม คือวัดกำแพงงาม วัดอาวาสใหญ่ วัดอาวาสน้อย และวัดช้างรอบ		
	๑๙.๐๐ น.	—	—	—	รับประทานอาหารเย็นที่หน่วยศิลปากรที่ ๓	
๒ เมษายน	๘.๓๐ น.	นายชิน อยู่คี	ประชาชนสมัยสุโขทัยแต่งกายไว้ผมกันอย่างไร	วัดตระพังทองหลาง	วัดตระพังทองหลาง	
	๑๐.๐๐ น.	ศาสตราจารย์ศิลป พีระศรี	จิตรกรรมและประติมากรรมสมัยสุโขทัย	—	วัดตระพังทองหลาง	
	๑๒.๐๐ น.	—	—	—	รับประทานอาหารกลางวัน ที่หน่วยศิลปากรที่ ๓	
	๑๓.๓๐ น.	—	—	คณะสัมนาทางโบราณคดีบางส่วนเดินทางไปชมเตาทำถ้วยชามสมัยสุโขทัย	—	

วันที่	เวลา	ผู้บรรยาย	การบรรยายและอภิปราย	ชมโบราณวัตถุสถานและทัศนาจร	สถานที่	หมายเหตุ
๒ เมษายน				ที่เมืองศรีสัชชนาลัย คือเตาบ่ายางและเตาเกาะน้อย	—	
	๑๙.๐๐ น.	—	—	—	รับประทานอาหารเย็นที่หน่วยศิลปากรที่ ๓	
๓ เมษายน	๘.๓๐ น.	—	—	เดินทางไปจังหวัดพิษณุโลก นมัสการพระพุทธชินราช ชมวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วัดราชบูรณะ ไปถวายสักการะสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ ศาลสมเด็จพระนเรศวรฯ ชมบริเวณวังจันทร์ และไปวัดจุฬามณี แล้วไปทัศนาจรน้ำตกวังนกแอ่น ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก เอื้อเฟื้อจัดอาหารกลางวันเลี้ยง ณ น้ำตกวังนกแอ่น และน้ำชา ณ น้ำตกแก่งโสภา	จังหวัดพิษณุโลก	
	๑๙.๓๐ น.	—	—	—	ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก เอื้อเฟื้อจัดอาหารเย็นเลี้ยง ที่สำนักงานเทศบาลเมืองพิษณุโลก	
	๒๑.๐๐ น.	หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์	ของดีในจังหวัดพิษณุโลก	—	ห้องประชุมโรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก	

พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร ๗๔ ซอยรัชฎภัณฑ์ วงเวียนผมักกะสัน พระนคร โทร. ๗๐๗๔๒ นายจรัส วันทนทวี ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา ๒๕๐๗

ศรีสัชนาลัย : ผังทอง

ผังบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง และบริเวณหน่วยศิลปากรที่ 3